Operele lui
SPIRU HARET

VOLUMUL II OFICIALE 1901–1904

comunicare.ro

Operele lui Spiru C. Haret

Operele lui Spiru C. Haret

Ediție îngrijită și note de Constantin Schifirneț

Volumul II
Oficiale

Rapoarte și referate către Ministru, către Consiliul de Miniștri,
către Rege – rezoluțiuni, deciziuni, circulare,
instrucțiuni, apeluri, înștiințări, adrese, ordine

1901–1904

comunicare.ro

Redactor: Lucian Pricop
Coperta: Cristian Lupeanu
Tehnoredactor: Olga Machin

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Comunicare.ro, 2009

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice
Strada Povernei 6, București
Tel./fax: 021 313 58 95
E-mail: editura@comunicare.ro
www.comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Editat cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică.
Tiraj: 1000 de exemplare.
Preț de vânzare al unui exemplar (mai puțin adaosul comercial): 107 lei (vol. I–VI).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HARET C., SPIRU
Operele lui Spiru C. Haret / Haret C. Spiru; pref.: Remus Pricopie, Constantin Schifirneț. Ed. a 2-a, rev. – București: Comunicare.ro, 2009
11 vol.
ISBN 978-973-711-206-4
Vol. II: Oficiale: 1901–1904. – Bibliogr.
ISBN 978-973-711-208-8

I. Pricopie, Remus (pref.)
II. Schifirneț, Constantin (pref.)

821.135.1-821
821.135.1

INTRODUCERE

Activitatea ministerială a lui Haret de la 14 februarie 1901 până la 22 decembrie 1904

Guvernul din care face parte Haret ia conducerea statului în niște momente de mare pericol. Criza economică adusese țara într-o sărăcie din care nu se vedea nicio ieșire, afară de aceea a unui împrumut extern care s-o apese greu și pentru timp îndelungat. Partidul liberal-național[1] propunea ca soluțiune o economie în buget dusă la extrema limită și situația menținută mai mulți ani până se va îndrepta. Guvernul de atunci, prezidat de P.P. Carp, nu era susținut de majoritatea Camerei și, obținând un vot de neîncredere în ziua de 12 februarie [1901], a fost silit a se retrage, iar Suveranul a chemat la cârmă partidul liberal-național.

Conducătorii acestui partid pregătiseră în amănunt toate lucrările bugetare necesare pentru a se aplica soluția propusă de el și, fiindcă în aceasta intră și reducerea salariilor și a numărului funcționarilor, Haret propusese o bază de calcul spre micșorarea salariilor care, fiind dureroasă, să fie totuși echitabilă și să înlăture posibilitățile de protejare sau persecutare. Aceasta s-a numit „Curba lui Haret".

* * *

Luând în primire pentru a doua oară Ministerul de Instrucțiune și Culte, Haret, care nu căuta să-și satisfacă o ambițiune deșartă obținând un portofoliu, ci urmărea realizarea unor anume concepțiuni în materie de învățământ, se găsește în poziționea cea mai nefericită ce se poate închipui: tot ce lucrase el și înainte de a fi ministru și după aceea fusese dărâmat sau stricat în părțile esențiale. Se vedea obligat să reclădească edificiul ce începuse a ridica între 1897–1899 și să pornească la așezarea lui cu niște mijloace financiare altele decât în vremea când îl concepuse.

De aceea, aplică noul buget cu reducerile făcute și se pregătește pentru lucru, grație legii publicate la 9 iulie 1901, care *restabilea* legea învățământului

primar din 1896, legea învățământului secundar din 1898 și legea învățământului profesional din 1899[1].

Deoarece aceasta din urmă fusese desființată înainte de a se aplica, asupra ei își îndreaptă Haret atențiunea, căci de aplicarea ei era legată și noua lui concepțiune a învățământului secundar și de aici pe de o parte se influența învățământul superior și pe de alta învățământul primar.

Ca om prevăzător, el nu așteaptă votarea legii de restabilire și ia chiar din aprilie o serie de măsuri pregătitoare, adresând prefecților o circulară[2], în care, după ce le reamintește considerațiile pe care se întemeiază acțiunea sa („s-a recunoscut că era greșită direcțiunea aproape exclusiv teoretică ce s-a dat până acum învățământului nostru public si că se cuvine a se aduce cât mai curând o îndreptare, a se mai restrânge învățământul secundar pentru a se da o impulsie mai energică celui profesional")[3], le arată că mijloacele de care dispune ministerul fiind foarte restrânse, are nevoie de concursul material și moral al tuturor și le cere părerea asupra nevoilor mai urgente ale fiecărui județ: să fie o școală de agricultură sau una de meserii? În ce centre de populație s-ar putea așeza mai bine una sau alta, potrivit cu împrejurările locale?

Deocamdată nu-și propune să înființeze decât două categorii de școale profesionale: elementare „foarte modeste, care să predea meserii din cele mai simple, să pună la îndemâna sătenilor mijloace mai bune de a cultiva pământul și mici industrii ușor de exercitat la țară în zilele neutilizate pentru agricultură", și inferioare „de un nivel ceva mai ridicat, în care se vor învăța meserii mai perfecționate sau metode agricole ceva mai științifice"[4].

Luându-și, deci, din timp toate informațiunile, el poate la 26 iulie 1901 să pregătească, chiar pentru 1 septembrie, deschiderea a 53 de școale profesionale în 31 de județe[5]. Ca meserii găsim că se vor învăța: rotăria, lemnăria, fierăria, olăria, frânghieria, împletituri de paie, papură și răchită, tâmplăria, tinichigeria, cojocăria, croitoria, cizmăria, dogăria; pentru fete, croitorie, rufărie, țesătorie; deosebit de agricultură, viticultură; adică în genere ocupațiuni de acelea care pot găsi posibilități de dezvoltare în mediul rural. Ca îndeletniciri mai speciale notăm: fabricarea sobelor de teracotă (la Curtea-de-Argeș), ceramica (la Târgul-Jiului), pescăria (la Catârleț, jud. Tulcea). Important este că localurile necesare sunt oferite de comune, județ și de particulari, asemenea și terenurile de cultură; dar cu această ocaziune vedem că se desființează unele licee sau gimnazii (Brăila, unde era două, Dorohoi, Târgul-Jiului, Câmpulung, Turnu-Măgurele și Alexandria).

---

1. Ea aduce și câteva modificări în legea administrației centrale a ministerului și în legea clerului, acestea nu făcute de dânsul, ci de miniștrii altor partide politice.
2. Colecția de față, nr. 30 (vol. I, n.ed.).
3. *Operele lui Haret*, vol. II, p. 33.
4. Idem, p. 34.
5. Operele lui Haret, vol. II. Nr. 39. Deciziune.

Firește, în creațiunile acestea pornite în împrejurări excepțional de grele nu se poate vedea întregul edificiu al legii din 1899 (restabilită în 1901). Această lege stabilește cadrul său în primul articol: „Învățământul profesional are drept obiect studiul teoretic și practic al agriculturii, cu industriile anexe și derivate, al meseriilor și al comerțului"; adică nu cuprinde tot ce se înțelege prin cuvântul „profesional". De aceea, lipsesc școalele normale, seminariile preoțești, școalele de belle-arte, precum și școalele militare și politehnice. Definițiunea din articolul citat este o concesiune făcută uzului, pentru care celelalte școale erau socotite de o natură prea specială și deci având a se conduce de alte norme. Haret ar fi dorit ca, măcar atâtea școale câte se cuprindeau în definiția lui, să fie reunite sub o singură conducere, dar considerațiuni de oportunitate (în politică aceasta are mare influență) l-au silit să admită a lăsa afară din legea sa: școala superioară de agricultură și cea de silvicultură.

Organizația dată învățământului profesional pornea de la ideea că fiecare categorie de scoale trebue să corespundă, adică să satisfacă o trebuință publică; de aceea trei grade: școale *elementare, inferioare* și *superioare.*

Cele dintâi au de scop învățământul practic al agriculturii, al meseriilor, al comerțului. Programa lor nu va fi uniformă, ci se va conforma nevoilor localității sau regiunii în care funcționează fiecare școală. Absolvenții lor au să devie mici agricultori, exercitând în micul lor cerc de activitate, una sau mai multe culturi și vreo industrie anexă; sau meseriași pentru industria mică, exercitată în ateliere mici sau chiar în casă; sau funcționari comerciali în micul comerț (putând să devină chiar mici comercianți conducători sau proprietari de magazine). Se vede că aici e vorba mai ales de băieți; pentru fete sunt: școala de gospodărie rurală; școli mai ales de industrie casnică și școale de menaj; școale comerciale pentru fete.

Al doilea grad, îl formează școalele inferioare: cele de agricultură au de scop a forma „buni gospodari rurali" și a prepara pe învățătorii școalelor elementare de agricultură; cele de meserii au de scop „învățarea a diverse meserii cu scop de a le executa în mod industrial". Pentru comerț, distincțiunea între gradul I și II nu mai e făcută, căci cele elementare sunt unite cu cele inferioare.

Gradul superior nu există pentru școalele de agricultură (deoarece am văzut că școala superioară de la Herestrău, existentă atunci, ținea de Ministerul Agriculturii); dar pentru cele de meserii sunt cele (existente atunci) care au de scop învățarea meseriilor care reclamă cunoștințe teoretice mai înalte; asemenea și pentru cele de comerț, care prepară funcționari de bănci și instituții financiare (de stat și particulare).

Pentru Haret nu erau însă atât de mult interesante atunci școalele cele mari în această direcțiune profesională (care nici nu s-ar fi putut înființa sau perfecționa în împrejurările din 1901 și ulterior), cât erau cele mici, acelea care puteau să atragă un mare număr de copii din cei care se grămădeau la porțile

gimnaziilor şi liceelor. Fiind prea multe licee şi gimnazii, fiind peste tot clasele pline până la limita legală (şi uneori peste ea), pe de altă parte absolvenţii cursului primar din oraşe mici şi din satele judeţului, găsim numai un gimnaziu la îndemâna lor, vor alerga acolo şi puţini din cei admişi vor putea merge mai înainte (fie că liceul ar fi într-un oraş mai depărtat, fie că n-ar fi suficient pregătiţi, fie că mijloacele materiale nu i-ar ajuta). Haret arătase şi în alte ocaziuni ce devin aceşti rămaşi pe drum în alergare spre finele cursului liceal şi chiar mare parte din cei ce intră în universitate şi n-o pot termina – şi prevăzuse că (mergând tot astfel) va veni o zi când să fie tot aşa de nenorociţi şi mulţi din cei ce o vor termina. De aceea, el căuta în toate chipurile să înfiinţeze cât mai multe şcoale de acestea profesionale elementare şi inferioare, dar avea multe dificultăţi, fiindcă mulţi binevoitori de a dărui statului bani sau imobile voiau mai bine să facă aceasta pentru un gimnaziu decât pentru o şcoală de meserii. Prefecţii şi primarii vedeau un fel de degradare în faptul că în capitala judeţului n-ar fi cel puţin un gimnaziu. Acest greşit punct de vedere nu numai că a stânjenit opera lui Haret, dar a avut mai târziu consecinţe foarte întristătoare.

Haret, nu numai în acel timp de mari economii, dar şi mai înainte o spusese: să avem spirit practic în întreprinderile pe care le face statul, să nu umblăm după himere! E frumos să deschizi o şcoală, să cheltuieşti mult ca să o instalezi cu lux, dar trebuie să te întrebi: la ce serveşte? ce profit are statul? Opinia publică nu era mai bine dispusă să-l înţeleagă acum decât în primul lui ministeriat[1]; de multe ori chiar conducătorii şcoalelor întemeiate de el înţelegeau greşit intenţiunile lui. De aceea, simte nevoia ca printr-o circulară[2] să precizeze cum înţelege el rostul şcoalelor profesionale: „Scopul şcoalelor profesionale este de a procura elevilor o meserie ca să aibă un mijloc de a-şi câştiga viaţa. De aceea aceste şcoli trebuie a-i deprinde să o practici în mod fructuos şi mai ales a le da convingerea că se poate câştiga cu dânsa… Pentru aceasta primul mijloc este ca şcolarii să vadă că şcoala însăşi produce venit prin practicarea meseriilor. O şcoală profesională care nu produce niciun venit este un adevărat nonsens. Trebuie dar ca şcoala să aibă neapărat un beneficiu, care se împarte între maeştri şi elevi… ceea ce constituie şi un mijloc de educaţie profesională pentru aceştia… Este de datoria directorului şi maeştrilor să procure şcolii comenzi. Elevii vor trebui să fie în curent cu mijloacele de a le procura *(expoziţii, publicaţii, reclame etc.)*, pentru că şi ei vor avea să le întrebuinţeze când vor lucra pe contul lor… Trebuie dezvoltat spiritul comercial al şcolilor, iar nu ca până acum să li se întreţină numai preocupările curat şcolare, ceea ce, după părerea noastră, este una din principalele cauze ale rezultatelor practice neîndestulătoare pe care le-au dat până acum şcoalele noastre profesionale“.[3]

---

1. Vezi vol. I, p. 371 şi următoarele.
2. Colecţia de faţă, vol. II, nr. 61.
3. *Operele lui Haret*, vol. II, p. 57-58.

În adevăr, de ce folos ar fi nişte şcoale profesionale organizate ca nişte licee? Când vedea cineva absolvenţi ai şcoalelor de meserii sau inferioare de agricultură alergând să se facă notari la sate, absolvente ale secţiilor de croitorie, sau rufărie făcându-se învăţătoare sau îngrijitoare de copii, iar cei care se simţeau mai bine pregătiţi cerând numaidecât posturi de maeştri în şcoalele de felul celeia ce au terminat şi fiind incapabili să-şi utilizeze altfel toată învăţătura dobândită, nu avea dreptul să spuie că asemenea, şcoale nu servesc la nimic? Iată de ce erau justificate toate silinţele ce-şi dădea Haret ca să facă pe toţi – oameni politici, public, maeştri şi elevi – să înţeleagă adevăratul spirit al şcoalelor profesionale. De aceea şi zice el în „Raportul“ adresat Regelui în 1903: „Ar fi greu să expunem toate greutăţile ce am avut de învins pentru a da fiinţă acestei prime serii de şcoli profesionale şi a mulţimii de măsuri de detaliu ce au trebuit luate“[1].

Cea mai mare greutate era găsirea personalului instructor. Şcoalele tehnice superioare din ţară care funcţionau de mai mult timp dăduse un număr de absolvenţi bine pregătiţi, dar aceştia aveau situaţiuni importante pe care nu le puteau lăsa spre a se face maeştri sau directori de şcoale elementare şi inferioare, iar lucrători buni în diferite ramuri se găseau, însă n-aveau alte însuşiri necesare pentru a conduce un atelier sau o şcoală[2]. De aceea a trebuit să caute în Transilvania elemente mai convenabile sau să se mulţumească cu ce a putut găsi în ţară, după lungi cercetări.

De aceea n-au fost rezultatele acestei organizări la înălţimea dorinţelor lui Haret. De aceea îl vedem insistând pentru a lămuri gândurile sale în privinţa şcoalelor elementare şi inferioare[3]. Iată ce zice pentru şcoalele de meserii: „au de scop a dezvolta prin satele şi prin oraşele cele mici industriile cele mici locale, care se pot exercita cu înlesnire, fără unelte scumpe şi multe, în ateliere mici chiar prin locuinţele sătenilor; a da acestor săteni şi orăşenilor săraci un mijloc de a-şi câştiga viaţa sau de a mări venitul lor în lunile când munca câmpului îi lasă neocupaţi; a face să se producă în ţară obiecte de prima necesitate întrebuinţate de populaţia de jos şi care azi în mare parte se aduc din străinătate; a face să se întrebuinţeze materiile prime pe care le vom avea în ţară[4]“. Oricine vede aici cum preocupările de natură şcolară erau în legătură cu serioase preocupări de natură socială şi de politică naţională. Pentru cele de agricultură: „este necesar a-i deprinde pe fiii de săteni cu o mai bună practică a aceloraşi lucrări pe care şi părinţii lor le fac, iar nu a-i ocupa cu cultura de plante rare sau necunoscute la noi sau cu teorii asupra compoziţiei pământului sau altele asemenea.“ Aici dă el şi o indicaţiune de metodă foarte preţioasă: „Ar fi

1. *Operele lui Haret*, vol. II, p. 342.
2. Tot acolo, p. 342.
3. Nr. 101 şi 102 din Colecţie, vol. II.
4. Vol. II, p. 415.

bine ca pe pământul şcoalei să se facă, una lângă alta, cultura primitivă cum o face ţăranul şi cultura bună cum o învaţă şcoala, pentru ca şcolarul să facă comparaţie între rezultate”[1]. Tot din aceeaşi preocupare de ordin practic porneşte circulara adresată preşedinţilor Camerelor de Comerţ prin care îi roagă să înlesnească elevilor din şcoalele comerciale a face practică în prăvălii[2]. Se ştie că în legea de care ne-am ocupat (1899) pune Haret dispoziţia ca absolvenţii şcoalelor elementare de comerţ să nu treacă în şcoalele superioare de comerţ, deoarece serviciul pe care îl fac aceste două categorii de şcoale este distinct (unele să producă funcţionari comerciali, altele funcţionari de bancă); dar o şcoală de comerţ elementară nu-şi ajunge scopul dacă se mărgineşte să dea o sumă de cunoştinţe teoretice; ea trebuie să facă pe elevi a trăi într-un mediu comercial, adică să înlocuiască vechea învăţătură cu totul empirică pe care odinioară o dădea „jupânul“ ucenicilor lui, însoţită de metode contondente pe care le-a înfăţişat Caragiale în *O noapte furtunoasă* prezentând figura lui Spiridon, băiatul de prăvălie, viitorul Chiriac, asociat sau „pus la parte“, şi figura lui jupân Titircă Inimă-rea. În vederea acestui scop, Haret a dispus ca elevii din clasele a II-a şi a III-a de comerţ să aibă cursuri numai dimineaţa, iar după-amiază să fie obligaţi a lucra în prăvălii pentru a se deprinde cu practica comerţului „în atmosfera lui specială de care elevii sunt aşa de străini, ceea ce este principala cauză pentru care absolvenţii şcoalelor noastre comerciale aşa de rar se dedau comerţului şi aşa de des caută să întreprindă alte meserii cu totul străine de comerţ.“[3] Comercianţii nu se arătau dispuşi să primească serviciul pe care elevii aveau să-l facă gratuit în prăvălia lor, căci – se zicea – „nu consimt a-şi dezvălui secretele comerţului lor.“ De aceea Haret, în circulara de care ne ocupăm, le explică lucrurile şi-i roagă să dea sprijinul lor pentru buna funcţionare a şcoalelor comerciale. În felul acesta caută a înlătura impedimentele de care se lovea aplicarea legii sale.

O altă cauză era sărăcia elevilor. Cu toată propaganda de care am vorbit, părinţii chiar din păturile de jos nu se puteau decide să-şi trimită copiii la şcoale de acestea, şi ele se mulţumeau să primească pe cei lipsiţi cu totul de mijloace. De aceea se vede nevoit, în decembrie 1902, să dea o deciziune prin care hotărăşte să se înfiinţeze cantine şcolare pe lângă şcoalele de agricultură şi, când va fi nevoie şi putinţă, şi dormitoare; iar, pentru întreţinerea lor, să se adune mijloace din plata elevilor, din subvenţiunile judeţene, din ajutoarele date de stat sau de instituţii, din serbări etc. şi din ceea ce ar putea da ministerul.[4] În acelaşi scop este şi apelul adresat, prefecţilor[5] ca să clădească localuri de şcoli

1. Vol. II, p. 417.
2. Vol. II, p. 425.
3. Vol. II, p. 425.
4. Vol. II, pp. 168, 169 şi următoarele.
5. Vol. II, pp. 44, 176.

primare, pentru că în ele se puteau adăposti – deocamdată – și școalele profesionale la sate.

* * *

Oricum, cu toate dificultățile arătate, funcționarea școalelor profesionale era pornită și rămânea ca și alți miniștri după el să aibă înțelepciunea de a continua opera lui.

De alta parte, trebuia să restabilească organizarea învățământului secundar, pe care urmașul său în minister (Dr. C.I. Istrati) o modificase în câteva puncte principale. Păstrând trifurcarea, redusese cursul superior la 3 ani; desființase examenul de absolvire, căruia îi ținea loc examenul ultimei clase, dar înscrierea în facultate se făcea numai după trecerea unui examen de admitere, care avea să se ție odată pe an în localul celor două universități.

Pe lângă modificările în lege (se schimbau sau se suprimau 53 de articole), mai era încă o dificultate de ordin practic. Până să facă noua lege în aprilie 1900, ministrul care a urmat imediat (Take Ionescu) a aplicat-o în clasa I la toate liceele, dar în clasa a V-a numai la 10 (din 19 câte erau atunci). „Această nepotrivire care menține timp de șase ani o deosebire intre 10 licee de o parte și 9 de altă parte a dat loc la numeroase dificultăți, care nu vor dispărea cu totul decât în 1905."[1] Totuși, Haret a reușit să înlăture, întrucât a stat în puterile sale, toate dificultățile și să vază primul examen de absolvire de liceu (și de școale secundare de fete) ținut în iunie 1903. Acest examen este un eveniment important în istoria învățământului secundar. De aceea, Haret a voit să se publice asupră-i o dare de seamă (cu a cărei întocmire, a fost însărcinat autorul acestor rânduri)[2]. Conform legii în vigoare atunci, și la trecerea elevilor în cursul superior și la finele studiilor liceale se ținea câte un examen de „absolvire". Atât unul cât și celălalt erau bazate pe același principiu: „să dovedească influența studiilor făcute asupra formării cugetării elevilor", rămânând, bineînțeles, ca modul de constatare să se facă în raport cu vârsta și studiile urmate.

Este interesant să arătăm impresia pe care examenul acesta a făcut-o profesorilor examinatori. Noutatea lucrului a făcut pe unii să fie cu oarecare îndoială și să nu fie pe deplin edificați în privința spiritului în care avea să se țină această probă. Mulți din președinții de comisiuni au socotit că trebuie, pe lângă raportul obișnuit, să atingă și chestiunea mai generală a *utilității* acestui examen. Dintre

1. *Raport la Rege*, vol. II, p. 306.

2. *Examenul de absolvirea cursului secundar la finele anului școlar 1902–1903*, Buc., 1904, 175 p. Cuprinde pe lângă lista chestiunilor și alte relațiuni administrative și științifice, extrase din rapoartele președinților de comisiuni și un rezumat al observațiilor făcute. (Vezi vol. I, p. 150, și vol. II, p. 315, 418.)

aceştia, unul singur s-a pronunţat hotărât în contra, numind noul examen: bacalaureat redus; toţi ceilalţi recunosc utilitatea lui şi aduc diferite argumente în sprijinul afirmaţiunii lor. Ele se pot rezuma în constatarea că, prin acest examen, un spirit nou se va introduce în întregul învăţământ secundar. Numeroase observaţiuni privitoare la procedura examenului şi altele relative la măsuri mai ales metodice ce ar trebui luate în timpul cursurilor se găsesc în rapoartele preşedinţilor.

Înainte de aparițiunea publicației de care vorbim aici, Haret a cercetat însuşi întregul material documentar şi a adresat şcoalelor secundare o circulară la 5 noiembrie 1903, în care ține să aducă la cunoştința corpului didactic că rapoartele preşedinţilor de comisiuni sunt aproape unanime în a recunoaşte utilitatea examenului. De aceea, el speră că ținerea examenului şi schimbările ce se vor aduce în predarea cursurilor în vederea pregătirii pentru examen vor contribui la întărirea spiritului *nou* în învăţământul secundar[1]. Profitând de această ocaziune, el formulează o serie de critici şi recomandă mijloace de îndreptare, care sunt nişte adevărate paragrafe de metodică: „Timp de opt ani mintea copilului este supusă unei discipline de fier în scopul de a face să reţină o sumă de lucruri sub formă dogmatică, fără a-i permite cea mai mică manifestare personală… Învăţământul astfel înţeles este cu totul greşit, pentru că înăbuşe personalitatea şcolarului şi face din el un fel de automat, incapabil să se mai conducă îndată ce lipseşte de lângă dânsul motorul care să-l pună în mişcare… La exerciţiile de disertaţii, profesorii să renunţe la deprinderea de a întrerupe pe şcolar, pentru a corija vorbele, pentru a-i sugera idei sau pentru a-l sili să-şi schimbe şirul raţionamentului… Critica să i-o facă colegii lui, ajutaţi şi completaţi de profesor… Sistemul acesta nu ar fi rău să fie generalizat şi la lucrările scrise bimestriale.“[2]) Iar motivarea pe care o dă Haret trebuie subliniată: „autorul disertaţiei şi colegii lui vor fi trataţi ca oameni formaţi şi nimic nu încurajează şi nu deşteaptă emulaţiunea copiilor şi tinerilor mai mult decât aceasta“, pentru că asemenea convingere i-a servit şi în alte împrejurări ale administraţiunii sale.

Ca şi în timpul primului său minister, Haret e nevoit să clarifice normele stabilite în lege şi regulament pentru înscrierea în şcolile secundare[3] ca să înlăture unele practici supărătoare şi tot atunci insistă asupra unei vechi nereguli ce se practica şi care nu s-a putut desfiinţa decât în epoci în care viligilenţa administraţiunii centrale a putut să fie mai mare: întârzierea începutului anului şcolar[4]. Cu această ocaziune, el dă şi câteva sfaturi, ca şi altădată, pe care le crede de mare importanţă şi cititorii de azi vor judeca dacă avea dreptate Haret şi dacă n-ar fi spre binele învăţământului ca ele să se repete cât mai des: „Una

1. Vol. II, p. 418, nr. 303 din Colecţie.
2. Vol. II, p. 420.
3. Vol. II, p. 58-59, nr. 41 din Colecţie.
4. Vol. II, p. 61-62, nr. 43 din Colecţie.

din cele dintâi datorii ale unui profesor este de a cunoaşte bine pe fiecare şcolar, de a urmări zi cu zi activitatea lui. Dacă această condiţiune nu este împlinită, învăţământul nu mai are obiect. În adevăr, scopul şcoalei este educaţiunea şi perfecţiunea şcolarului, care este imposibil dacă educatorul nu are o cunoştinţă deplină de calităţile, defectele şi aptitudinile lui şi dacă nu observă zilnic progresele ce realizează.“[1] „Atunci când vom ajunge ca profesorii să-şi cunoască bine şcolarii, dar numai atunci, vom putea să ne gândim la multe îmbunătăţiri şi simplificări, care, cu sistema de astăzi, sunt imposibile de realizat.“[2] Aici le vorbeşte Haret şi despre desfiinţarea examenului de fine de an (ceea ce ar fi posibil numai după îndeplinirea condiţiunii asupra căreia insistă aici), despre promoţiuni şi despre darea notelor, care trebuie făcută cu seriozitate (nici cu indulgenţă, nici cu severitate), despre disciplină ş.a. Îndeosebi le atrage atenţiunea asupra urmării lecţiunilor în clasa I şi asupra promovării din această clasă, care trebuie să fie „o clasă de încercare“ şi odată ce această încercare n-a reuşit „ar fi o greşeală mare şi chiar o culpă gravă faţă de aceşti copii şi de părinţii lor, dacă li s-ar permite să treacă mai departe, căci ar fi condamnaţi ori a rămâne pe drum ori a termina cursul în condiţiuni aşa de rele încât să rămână nişte declasaţi. Din contră, dacă sunt opriţi la început, pot să înceapă altă carieră.“[3] Tot în scopul de a face pe profesori să-şi cunoască elevii, reaminteşte principiul rotaţiei pus în regulament (art. 236), căci aceasta „permite unui profesor să urmărească o serie de elevi de la începutul până la sfârşitul şcoalei.“[4] Din nenorocire, situaţia de la 1903 nu s-a modificat în această privinţă, căci cei mai mulţi nu voiesc să înţeleagă foloasele acestei măsuri şi pentru ei şi pentru şcolari şi foarte puţini o practică.

Ceea ce este foarte interesant şi merită a fi semnalat pentru a se vedea cât de puţin era Haret sclav al vechilor forme şi cât de novator era spiritul său, este încercarea de a introduce în unele licee cursul de agricultură. Prin circulara din 10 august 1902[5] arată consideraţiunile de principiu pe care se întemeiază: „Sistemul şcolar al unei ţări trebuie să fie oglinda fidelă a trebuinţelor, aspiraţiunilor şi caracterului naţional ale poporului care o locuieşte. Reforma şcolară ce se urmăreşte de câţiva ani are de obiect principal realizarea acestui deziderat… învăţământul secundar propriu-zis (licee etc.), mulţi cred că poate fi sustras de la această regulă generală. Ei socotesc că liceul nu are altă chemare decât a menţinea tradiţia clasicităţii antice, considerată ca suprema expresiune a geniului etic şi estetic omenesc. Credinţa aceasta nu-şi mai are astăzi locul… Societăţile moderne au trebuinţe numeroase şi complexe, diferite de ale celor

1. Vol. II, p. 63.
2. Vol. II, p. 64.
3. Vol. II, p. 191.
4. Vol. II, p. 191, nr. 93 din Colecţie.
5. Vol. II, p. 156, nr. 69 din Colecţie.

antici, şi cunoaşterea lor este indispensabilă acelor care au să trăiască la un loc cu contemporanii lor, iar nu cu societatea greacă şi latină de acum 2000 de ani. Viaţa este prea scurtă, timpul este prea scump pentru ca tinerii să consacre 8 ani la preumblări în grădinile lui Academos, iar la vârsta de 20 de ani să se găsească în lume tot aşa de străini ca şi un contemporan al lui Platon care ar fi dormit 24 de secole… Creaţiunea secţiilor reale şi moderne în licee, a învăţământului profesional elementar şi inferior… au toate de scop a acomoda fiecare fel de învăţământ unei anumite trebuinţe concrete… Silinţa noastră este nu de a alcătui întregul învăţământ al ţării după un tip unic şi nestrămutat, ci de a-i da varietatea indispensabilă pentru ca să se poată potrivi cu varietatea nesfârşită a trebuinţelor ce este chemat să satisfacă… învăţământul nostru secundar propriu-zis a luat în ultimii 38 de ani o dezvoltare prea mare şi deoarece mai că nu exista un învăţământ profesional care să-i facă echilibru, rezultatul a fost grămădirea peste măsură a unor cariere şi părăsirea aproape deplină a tuturor celorlalte…“[1] Problema învăţământului este privită aici din punct de vedere social şi au greşit cei care nu l-au avut în vedere. O şcoală *in abstracto* este o absurditate. Dacă există un fond de cunoştinţe comun tuturor ţărilor şi tuturor vremurilor, acela e redus şi, în orice caz, acela aparţine mai cu drept cuvânt cursului *primar.* E drept că organizarea învăţământului secundar e cea mai dificilă dintre toate categoriile de şcoale; dar cine poate zice că a găsit, în această privinţă, cea mai potrivită întocmire şi cea mai bună programă? Ca să ne dăm seama de greutatea aceasta, este bine să cercetăm discuţiile din congresele „Asociaţiunii internaţionale a profesorilor secundari“, care au ocupat lucrările în vreme de mai mulţi ani, fără să fi găsit o formulă care să mulţumească unanimitatea congresiştilor.[2]

Haret, deci, găseşte natural să rezolve problema aşa: în învăţământul secundar trebuie să dea tineretului un număr de cunoştinţe necesare oricărui om cult (se înţelege: care a trecut de cultura primară) şi aceasta se va face în cursul inferior, care trebuie să fie un ciclu complet de cunoştinţe. Cei mai buni elevi din absolvenţii primului ciclu (căci presupunem o alegere a celor mai merituoşi) vor trece în cursul superior spre a se pregăti pentru cariere care cer un învăţământ superior şi chiar în acest curs superior vor avea cursuri comune şi cursuri speciale. E adevărat că Haret n-a tras ultimele consecinţe ale raţionamentului său şi n-a admis decât două mari specialităţi: clasicism (antic) având ca bază limbile elină şi latină, şi realism, având ca bază ştiinţele fizico-naturale şi matematicile. Legea lui prevede şi o a treia posibilitate, aşa numitul „clasicism modern“, care ar lua de la secţia reală ştiinţele fizico-naturale în locul limbilor vechi. În practică s-a întâmplat că aceasta a treia secţie pusă în lege „ca

1. Vol. II, p. 156.

2. Vezi în special lucrările Congresului internaţional al învăţământului secundar ţinut în Bucureşti, în 1928, tipărite în Bucureşti.

posibilă“ a devenit cea mai importantă, iar cea zisă a clasicismului antic a fost cerută din ce în ce mai puțin. Nu dovedește aceasta că punctul lui de vedere era cel just? Și mai este atunci loc a se mira cineva când Haret voiește să facă și o a patra secție, în care, în locul unei limbi străine moderne pune agricultura (rămânând, firește, două: franceza și germana)? Dacă liceele dau un învățământ „general“, e o greșeală să se vorbească elevilor dintr-însele „pline de copii de săteni, de arendași, de proprietari rurali, de comercianți, de industriași“ despre atâtea și atâtea lucruri și nimic despre „principalele probleme care interesează țara lui“. Și Haret mai adaugă un argument politic: „Chiar dacă liceul ar fi să rămână producător numai de funcționari, medici etc., totuși el va trebui să prepare pe acești tineri pentru a servi țara cu știință și pricepere, iar nu să facă experiențe în socoteala ei.“ Citească cineva schema programei acestui curs și va vedea că este întemeiată convingerea lui: „inovațiunea aceasta, departe de a strica ceva învățământului liceal, îi va da o nouă viață.“[1]

* * *

În colecțiunea de față se vor găsi puține acte oficiale privitoare la învățământul universitar, pentru că legea organică a universităților le dă o mare autonomie și ministerul are numai rareori ocaziunea să se amestece în mersul trebilor lor.

Vom semnala deciziunea din aprilie 1903[2], prin care se înființează pe lângă fiecare universitate câte o cantină. În vremea când numărul studenților era foarte mic, statul se gândea prea puțin la ajutorarea celor săraci. De o parte „Școala normală superioară“, de alta câteva burse: aceasta era tot și totuși majoritatea studenților trăiau cu mijloacele lor proprii (adevărat, unii erau funcționari sau ziariști). Când numărul studenților a crescut și printre ei au fost mulți fără posibilitate de a se întreține singuri, s-a născut, pe lângă altele, și ideea cantinei: „Masa Universitară“.

Astfel, Haret este cel care realizează pentru prima dată această idee. În deciziunea citată, el stabilește toate amănuntele de organizare și dă conducerea ei în mâna unui comitet de studenți, pe care are să-i supravegheze Rectorul sau un delegat al său. Fondurile se vor procura de către Casa Școalelor din venitul ei.

1. Vol. II, p. 159–160.
2. Vol. II, p. 169, nr. 90 din Colecția de față.

* * *

Ramura de învățământ, însă, în care Haret a reușit să realizeze mai multe progrese a fost învățământul primar. Examinând celelalte ramuri, am văzut că, în unele puncte, lipsa personalului didactic, pregătirea lui puțină sau unilaterală și uneori un fel de voită pasivitate, alimentată câteodată de împrejurări politice, au fost cauze care au împiedicat deplina reușită a măsurilor lui. La învățământul primar, din contra, a găsit un corp didactic cu o mai bună pregătire și a putut să-l cucerească sufletește așa fel încât cu el, prin el a înfăptuit în epoca 1901–1904 rezultate de o mare valoare.

În anul 1899 se făcuse recensământul general al populațiunii țării și, cu această ocaziune, se constatase că procentul total al analfabeților era de 78%, iar pentru populația rurală 84%. Orice om politic, aș zice orice *om,* cu dragoste de patrie trebuia să fie adânc mâhnit de această situațiune. Vinovăția statului era evidentă: obligațiunea pentru părinți de a trimite copiii la școală, înscrisă în lege în 1864, era o vorbă goală, căci nu erau destui învățători și destule școale ca să poată fi instruiți toți. De aceea Haret socotea că este mai mare obligațiunea statului, care n-a făcut ceea ce ar fi trebuit să facă. E destul să spunem că în anul 1898–1899 recensemântul arată 686.054 copii în vârstă de școală, care ar fi avut nevoie de 8500 învățători (după legea care fixa la 80 numărul maximum de școlari ce se putea da unuia) și că în realitate nu funcționau atunci decât 4429 învățători, care puteau să ajungă abia pentru 354.000 copii.

Învățământul primar nu putea să realizeze ceea ce era în căderea lui din trei pricini principale: a) lipsa de localuri suficiente, b) lipsa de învățători, c) sărăcia copiilor în sate și în suburbii. Să înlăture aceste cauze era chemarea ministrului de Instrucție, iar Haret înțelegea aceasta.

În primul rând, firește, chestiunea localurilor; dar aceasta este în cea mai mare parte de ordin material și în acea epocă criza financiară împiedica statul să dea Casei Școalelor subvențiunea anuală înscrisă în legea ei fundamentală pentru ca să ajute comunele (în special cele rurale) a-și îndeplini o datorie impusă de legea învățământului. De aceea, Haret se ingeniază (cuvânt neclar – n. ed.) să găsească mijloace lăturalnice în ajutorarea statului: „primarul învățătorul, preotul și fruntașii din comună să caute a convinge pe toți sătenii și oamenii de bine ca să contribuie cu bani, cu materiale, cu căratul materialelor, cu lucrări de zidărie etc.“[1] Iar pentru a micșora costul clădirii, Haret admite să se poată întrebuința orice materiale: piatră sau cărămidă, bârne sau vălătuci și chiar gard. Obiecțiuni s-ar putea găsi, desigur; dar *le mieux est l'ennemi du bien*(2)– și aici era vorba de a se lucra repede, cât mai repede. Circulara la care ne referim este din 1901, dar Haret nu lasă să slăbească zelul (care se manifesta,

1. Vol. II, p. 45.

în adevăr, în multe părți), ci repetă insistențele sale și în anii următori[1]. Pentru a aduce și alte înlesniri, dă în ianuarie 1903 o deciziune prin care modifică dimensiunile sălilor de clasă[2].

Fiindcă – precum am zis – era o chestiune de urgență și, orice ar fi făcut, construcțiunea de localuri mergea destul de încet, Haret găsește un alt mijloc pentru a înmulți numărul școlarilor: prin circulara a de la 2 mai 1901 modifică orarul școalelor primare rurale[3] așa ca să poată să se instruiască două serii de elevi și anume cei mari (divizia a II-a și a III-a) mai de dimineață, cei mici (divizia I) mai târziu. Cu această măsură el scutește pe cei mici de obligația de a face drumul școalei prea de dimineață și cei mari fiind liberi de la 10 dimineața (căci după-amiază de la 1 în unele luni, de la 3 în altele nu se țin cursuri) face încă un serviciu sătenilor: permite ca „în timpul muncii celei mai intensive să poată copiii da ajutor părinților cel puțin o parte din zi". Astfel, în aceeași sală, același învățător poate da învățătură la mai mulți elevi.

Cum se vede, preocupările lui în privința localurilor se îndreptau mai mult spre sate, unde urgența era mai mare; dar unele măsuri luate de el atunci se referă și la școalele urbane. Aici era și o altă chestiune pe care o semnalase și altădată. Primarii din orașe construise localurile fără să ție seama de legătura lor cu circumscripțiile școlare și de aceea erau școale cu prea mulți copii (la care trebuia mărit numărul institutorilor) și școale cu prea puțini copii (unde numărul institutorilor nu putea fi micșorat), astfel se ajunsese la rezultatul să se plătească 1350 de institutori pe când populațiunea școlară a orașelor ar fi avut trebuință numai de 1000. „Aceasta însemnează pentru stat o sarcină anuală de 1.250.000 lei, pe care o poartă numai din cauză că comunele nu și-au împlinit obligațiunea lor legală"[4].

Înmulțindu-se localurile, trebuia ridicat numărul învățătorilor și aceasta a făcut-o Haret – cu toată criza financiară de atunci – înmulțind, în măsura posibilităților, școalele normale, fără însă (fiindcă posibilitățile erau mici și cereau timp) să ajungă a satisface toate nevoile școalelor primare rurale. Lipsurile le-a împlinit în parte și prin regularea situațiunii învățătorilor-ajutori.

Aceștia erau prevăzuți în legea învățământului primar din 1893 anume pentru școalele cătunale. Se știe că acea lege deosebea două categorii de școale rurale: *cătunale* (adică în cătune sau sate mici) având numai clasa I, altele *comunale,* având toate clasele. Legea modificatoare a lui Poni din 1896 a desființat această deosebire, socotind-o antidemocratică, și a stabilit o singură categorie de școale rurale, având principiul că fiecare copil de sătean (oricât de mic ar fi satul), dacă are școală în sat, să poată primi toată învățătura *elementară*

1. Nr. 35, 84, 92 din Colecția de față.
2. Vol. II, p. 173-174.
3. Vol. II, p. 43.
4. Vol. II, p. 188-189.

(adică 5 clase sau 3 divizii). Cu această modificare, învățătorii-ajutori nu mai puteau fi utilizați și, fiindcă erau suplinitori, ar fi trebuit înlăturați. Haret s-a gândit în primul rând că nu ar avea absolvenți normaliști ca să pună în locul lor și apoi că unii dintre dânșii dădeau dovezi de aptitudini și mare sârguință; deci ar fi bine să fie utilizați și de aici înainte. El însă a avut totdeauna convingerea că un funcționar care nu se știe sigur de ziua de mâine și poate fi, fără vină, mutat sau înlăturat, nu poate deveni un bun element; de aceea a găsit un mijloc: a înființat un examen de capacitate pentru aceia dintre ei care aveau anume studii și astfel a recrutat un număr de buni învățători, dându-le, firește, o situațiune materială inferioară învățătorilor celorlalți.

A treia cauză care împiedica bunul mers al învățământului primar era sărăcia multor părinți. Pentru a micșora într-o măsură efectele ei, Haret a îndemnat și a încurajat înființarea de societăți pentru cantine școlare (necesare mai ales în comunele unde se păstra orarul cu lecțiuni și după amiază, îndeosebi în orașe) și societăți de ajutorare pentru copii săraci; apoi a căutat și mijloace de a micșora cheltuielile copiilor care urmau la școală. Pentru aceasta a luat măsuri ca să nu se impună elevilor cumpărarea de cărți și rechizite costisitoare și superflue[1] și a încercat să micșoreze prețul cărților didactice prin instituirea „cărții unice".

Asupra acestei chestiuni e nevoie de câteva lămuriri.

Se știe că, în alte țări, în care principiul obligativității învățământului primar este aplicat cu toate consecințele lui. Comunele dau elevilor toate cărțile și rechizitele necesare. Mi-aduc aminte că, asistând la lecțiuni în școale primare din Paris și în Elveția, vedeam cum venea câte un elev la catedră cu un creion aproape de sfârșit sau cu un caiet scris complet și învățătorul îi dădea în schimb un caiet sau un creion nou. Atunci mi s-au dat toate lămuririle. Deși măsura este foarte logică, ea este un ideal depărtat, foarte depărtat pentru noi. Haret nu se putea gândi să imite cele ce se petreceau în Elveția sau aiurea; de aceea a căutat să facă ce i s-a părut posibil la noi. A hotărît (în mai 1901) ca să existe un singur abecedar și o singură carte de lectură pentru toată țara[2]. Pentru aceasta a numit o comisiune care să cerceteze manuscrisele ce eventual s-ar prezenta și să alcătuiască un text cu ce va fi mai bun în toate. Acel text se va edita de minister, se va vinde ieftin, se va plăti o redevență autorilor utilizați și se va face o economie din care se vor plăti cărțile elevilor săraci. Motivele deciziunii sale[3] sunt: autorii schimbă prea des edițiile, din care cauză cărțile nu se pot trece de la un elev la altul, la un frate etc. și, astfel, institutorii și învățătorii impun elevilor ultima ediție; elevii care schimbă școala trebuie să cumpere alte cărți; prețul e prea mare.

---

1. Nr. 50 din Colecția de față, vol. II, p. 129.
2. Colecția de față, nr. 37.
3. Vol. II, p. 46.

Foloasele ce rezultă dintr-o asemenea măsură sunt evidente, dar ea are şi neajunsul că cu greu s-ar putea face progrese din punct de vedere tehnic şi pedagogic. Poate că, după o experienţă ceva mai lungă, s-ar fi putut înlătura acest neajuns, dar fapt este că, nemaifiind Haret ministru, s-a renunţat la ideea ce s-a numit, poate impropriu, a *monopolului* cărţilor didactice.

Tot în vederea copiilor săraci, a luat Haret măsura igienică, sugerată de un învăţător, de a se găsi la fiecare şcoală, foarfeci, maşini de tuns etc.[1]

Acestea sunt măsurile luate de Haret pentru elevi, pentru localuri şi pentru corpul didactic primar. El însă priveşte chestiunea şi din alt punct de vedere. Având localuri, având învăţători, având şcolari ajutaţi în cele materiale, se impune să se cerceteze învăţământul însuşi: ce se învaţă? cum se învaţă? adică programa şi metoda.

Asupra acestor puncte, activitatea lui Haret, în epoca de care ne ocupăm, a fost necontenit trează şi neobosită.

După numeroase studii şi discuţii în comisiuni, se decretează la 19 mai 1903 programa şcoalelor primare urbane şi programa celor rurale, iar la 2 iunie acelaşi an programa şcoalelor normale. În felul acesta se realizează un vechi deziderat al lui Haret (formulat încă din 1884 în *Raportul* său): ca programele şcoalelor, mai ales a celor legate între ele aşa de mult cum sunt cele pomenite aici, să se facă odată prin dezbateri comune.

În ce priveşte metoda, trebuie să ne amintim că, în acea vreme, corpul didactic primar făcuse din metodică o preocupare aşa de absorbantă încât dezbaterile între diferite grupări au dat naştere unei bogate şi interesante literaturi didactice, care (orice obiecţiuni s-ar aduce, fie din punct de vedere ştiinţific, fie din cel al realizărilor posibile) face onoare institutorilor şi învăţătorilor din acel timp. Haret, firește, îi încuraja, căci era mai frumos să-i vază combătându-se (fie şi vehement) pentru asemenea motive decât pentru cine ştie ce interese personale sau electorale.

Fără a lua partea unora sau altora, Haret, aprofundând însuşi problemele ce se iveau, a dat în acest timp o serie de circulare şi deciziuni şi a realizat o sumă de măsuri, care arată cum înţelegea el rostul învăţământului primar, mai ales rural.

Ideea fundamentală de la care porneşte Haret este: „Trebuie să începem a da satisfacţie cererii generale, care este ca şcoala rurală să pregătească pe copiii de săteni anume în vederea meseriei de agricultori“[2]. Această expresiune „meserie de agricultori“ poate să pară curioasă unora care ar bănui că Haret schimbă destinaţiunea învăţământului primar, care nu este menit să dea o „meserie“, mai ales că e vorba de învăţământul primar elementar. Eu socotesc că aici stă tocmai originalitatea lui Haret şi cred că sunt două motive care îl îndeamnă la aceasta:

1. Colecţia de faţă, nr. 106.
2. Vol. II, p. 131.

a) unul de natură politică. Este ştiut că el a fost un mare propagandist şi mare realizator pentru ridicarea economică şi culturală a sătenilor; dar această ridicare nu însemna să pregătească prin şcoală pe ţăran în aşa fel încât să-i îndemne a părăsi ogorul său, din contra şcoala trebuie să-l facă mai bun agricultor; b) altul de natură cu totul practică. Observând că sătenii nu-şi trimit bucuros copiii la şcoală, că şcoalele primare complimentare sau profesionale elementare ce aveau a funcţiona în sate nu vor putea atrage mulţi elevi şi, chiar în ipoteza că s-ar realiza toate condiţiunile ea şcoala primară elementară să dea tot ce trebuie, marea majoritate a tinerilor săteni ar rămâne cu cele cinci clase primare rurale, atunci este necesar ca aceştia să fie astfel pregătiţi încât învăţătura dobândită să nu li se pară fără folos.

Haret notează ceea ce unii din adversarii săi ziceau: „Învăţământul nostru primar rural este adeseori învinovăţit că dă copiilor de sătean cunoştinţe care le vor fi inutile mai târziu în viaţa lor de sătean şi că nu le dă cunoştinţele practici care le vor fi de nevoie“. De aceea, spune foarte lămurit: „Să căutăm a profita de cei cinci ani în modul cel mai avantajos pentru ca, pe lângă cunoştinţele care constituie învăţământul primar propriu-zis, să înarmăm pe fiii de ţărani cât mai bine pentru lupta vieţii pe care au să o ducă“[1].

De aceea, învăţământ practic agricol în şcoalele săteşti. Dar cum şi cu ce mijloace?

Era nevoie de două elemente: a) un teren pe care să se facă această practică; b) un învăţător care să ştie cum să o facă.

Pentru primul punct. Unele şcoale aveau terenuri, fie în ţarina satului, fie în sat lângă şcoală. Cine lucra acele pământuri? Se ştie că erau în seama Casei Şcoalelor, care le arenda şi din produs satisfăcea diferitele nevoi ale şcoalelor. La un moment dat (Circulara din 25 aprilie 1901), Haret dispusese ca aceste pământuri să se arendeze învăţătorilor[2], pentru a le îmbunătăţi situaţia şi a-i lega de satul lor. Din aceste terenuri arendate, 2 hectare se vor lua din posesiunea învăţătorilor şi se vor întrebuinţa pentru practica agricolă cu şcolarii. Pentru şcoalele care n-au terenuri în ţarină, se adresează (1902) la proprietarii rurali „care sunt mai în măsură decât oricine a-şi da seama de însemnătatea scopului ce urmărim şi de interesul cel mare ce-l au chiar ei proprietarii ca sătenii noştri să fie agricultori cât mai buni“[3] ca să dăruiască sau să arendeze învăţătorilor în condiţiuni ieftine terenul necesar pentru acest scop.

Unde lucrul nu va fi posibil, şcoalele se vor mulţumi cu terenul din vatra satului, pe care vor face grădini şcolare cu o cultură, firească, în mic, demonstrativă.

Pentru reuşita acestei practici, Haret a luat o serie de măsuri de amănunt: a dispus ea în cursul anului, în zilele când este de lucru în ţarină, să se suspende

1. Vol. II, p. 131.
2. Vol. II, p. 40.
3. Vol. II, p. 139.

cursurile şcolare şi învăţătorii să meargă la câmp cu elevii şi să lucreze[1]; a instituit premii pentru institutorii care vor avea grădina mai bună („nu grădină de lux"), în care, să înveţe pe elevi a altoi, a planta viţă şi pomi etc.[2]; a pus la cale, în înţelegere cu prefecţii de judeţ, organizarea de expoziţiuni anuale a produselor celor mai reuşite şi mai frumoase din toate grădinile şcolare ale judeţului[3]; urmărind ca în fiecare an să se facă lucrările cât mai bine spre satisfacerea morală a învăţătorilor harnici şi spre a servi ca propagandă pentru popularizarea ideii[4]. Între aceste măsuri este una care trebuie să fie citată, pentru a putea să ne exprimăm regretul că, mai târziu, alţii n-au înţeles-o şi s-a părăsit: este obligaţiunea ea fiecare elev din divizia a III-a să facă *la el acasă* o grădină după modelul de la şcoală cu răsaduri şi pomi roditori daţi din grădina şcoalei şi, după modul cum îşi îngrijeşte mica lui grădiniţă, să i se dea *nota de promovare* la ştiinţele agricole[5]. Ia închipuiţi-vă că, de la 1902, s-ar fi urmat cu această obligaţie şi spuneţi care ar fi înfăţişarea vetrei satelor noastre!

Acestea sunt dispoziţiile lui Haret cu privire la şcoalele care au teren – mare sau mic – şi învăţător care ştie să lucreze.

Dar se punea întrebarea: aveau toţi învăţătorii pregătire necesară? Din nenorocire, nu – şi de aceea, altă problemă de rezolvat pentru ministru.

Ar zice cineva: dar în şcoalele normale nu era prevăzut învăţământul agricol? Era, dar, deoarece mai toate şcoalele normale erau instalate în oraşe şi n-aveau teren de cultură, acest învăţământ rămânea pur teoretic. Tot Haret este acela care aprobase întâi ca la şcoala „Vasile Lupu"[(3)], care avea teren, să lucreze efectiv elevii conduşi de un agronom şi luase măsuri ca şi alte şcoale normale să dobândească teren ca să poată proceda la fel. Dar până când să iasă absolvenţii pregătiţi în acest fel, avea să mai treacă vreme multă şi Haret vedea că este urgenţă, nu putea să amâne pentru alte vremuri traducerea în fapt a ideilor sale. De aceea înfiinţează *învăţătorii ambulanţi* pentru practica agricolă[6]: „Dintre învăţătorii unui judeţ se aleg aceia care posedă cunoştinţele de agricultură practică de care avem nevoie. Fiecare din aceştia primeşte în seamă un număr de 8–15 şcoli rurale din cele care au pământ, şi el dirija lucrările agricole şi horticole ale acestor şcoli."

Cele ce am spus sunt o faţă a caracterului *practic* în şcoalele primare rurale; alta, este nevoia de a cunoaşte o meserie. Aceasta se potriveşte şi pentru şcoalele urbane; este comună şi pentru băieţi şi pentru fete. De aceea, Haret a stăruit, în epoca de care vorbim, ca învăţământul lucrului manual să devie o realitate şi în

1. Vol. II, p. 152.
2. Vol. II, p. 37. Vezi şi p. 38.
3. Vol. II, p. 155.
4. Vol. II, p. 104, 105.
5. Vol. II, p. 153.
6. Vol. II, p. 177 şi următoarele.

şcoalele normale şi în cele primare. A instituit un inspector al lucrului manual, a răsplătit cu sporuri de salariu (în acea epocă a economiilor!) pe învăţătorii, institutorii, institutoarele care se disting[1] şi a dispus să se organizeze cursuri pentru învăţători care nu sunt destul de pregătiţi, expoziţii în capitalele de judeţ pentru lucrările mai bune efectuate de copii; a făcut modificări în orarul şcoalelor de fete etc.

Luând asemenea măsuri în direcţia pregătirii practice a învăţătorilor, Haret n-a pierdut din vedere necesitatea de a se întreţinea şi dezvolta cultura lor intelectuală. Pentru aceasta, pe de o parte, a întărit conferinţele generale, adunări anuale ale corpului didactic primar dintr-un judeţ, în care discutau şi chestiuni teoretice (ţinându-se în curent cu publicaţii noi) şi chestiuni de interes profesional; iar pe de alta a pus la cale formarea unei *biblioteci pedagogice româneşti*, adică publicarea în traducere a operelor marilor autori de pedagogie din trecut şi de astăzi[2]. Afară de aceasta a dispus ca, în capitala fiecărui judeţ, să se înfiinţeze o bibliotecă, în care, la orice nevoie, învăţătorii să găsească izvoare pentru chestiunile ce ar vroi să studieze.

* * *

În toate împrejurările de care am vorbit până aici, am arătat cum concepea Haret activitatea *şcolară* a învăţătorilor.

El însă, văzuse – din timpul primului său ministeriat – că învăţătorii manifestă ici şi colo dorinţa de a se amesteca şi în viaţa socială a satului. Acest amestec era uneori de folos obştesc; erau şi alunecări, greşeli, adesea – trebuie să recunoaştem – pornite din bune intenţiuni, dar cu rezultate îndoelnice sau chiar rele.

Astfel se prezintă lui Haret o problemă nouă: n-ar fi bine ca aceste porniri răzleţe din imbold individual să fie cercetate de aproape şi legate între ele pe baza unor idei mai generale? De ce ministrul însuşi nu ar promova în mod serios tendinţele acestea de activitate în afară de şcoală? Astfel ia naştere una din cele mai importante manifestări sociale, care s-a numit la noi: *activitate extraşcolară.*

Vom cerceta în altă parte criticile ce i s-au adus; aici ne mărginim a arăta caracterul ei general şi ceea ce s-a realizat sub impulsul şi directiva lui Spiru Haret.

Termenul întrebuinţat la noi pentru această formă de activitate socială, care şi-a dobândit mai târziu (cu ocaziunea congresului de la Milano din 1906) numirea adecvată de *educaţiune populară,* este tot aşa de necuprinzător ca şi cel francez de „œuvres post-scolaires".

Ce urmăreşte, în adevăr, educaţiunea populară?

---

1. Vol. II, p. 177.
2. Vol. II, p. 188.

Pornind de la ideea că educația intelectuală și morală ce se dă în școala primară nu este îndestulătoare ca să formeze pe cetățean, ea îmbracă forme foarte variate, după împrejurările și nevoile fiecări țări, dar toate au de scop: să înlesnească, să ajute și să completeze opera școalei primare.

Până la 1898 sunt cu totul neînsemnate asemenea forme de educațiune populară. Între 1898–1899 se produc câteva manifestări interesante; ele ajung la o dezvoltare mare în epoca 1901–1904.

Iată cum justifică Haret în „Raportul către Rege" din 1903 acțiunea sa: „Este admis și e un adevăr că țara noastră a realizat în 60 de ani progrese de neînchipuit. Izolată până deunăzi, prin situația sa geografică și mai mult încă prin forța împrejurărilor, ea s-a găsit deodată într-o situațiune de inferioritate incompatibilă cu vigoarea și cu inteligența poporului său, atunci când a încetat izolarea de mai înainte. Energia și succesul cu care ea luptă de atunci pentru o recâștiga timpul pierdut îi vor da, fără îndoială, locul ce merită în lume. Dar trebuie să lucrăm prin toate mijloacele ca momentul acela să sosească cât mai curând. Păturile de jos ale poporului au cu deosebire trebuință de solicitudinea noastră. Ele sunt acelea care au beneficiat mai puțin de lucrarea de transformare din ultimele decenii și aceasta este natural, deoarece mișcarea venită de sus în jos are trebuință de timp mai lung până să se comunice masei."[1]

Evident, aceasta este datoria omului politic. Nevoia imperioasă, pe care o exprimă aici pe scurt așa de bine, exemplul altor țări mai înaintate (adăugăm noi) arătau că lucrul trebuie făcut. Dar cu cine? Cine se va duce să facă propagandă în mijlocul satelor? Pe vremea aceea interes electoral nu era pentru ca să cultive cineva pe săteni. La cine se va adresa omul politic pentru a porni o acțiune în sensul dorit? Subprefectul, primarul sătesc, notarul sau perceptorul, prin felul funcțiunii lor, nu prea se arătau proprii pentru aceasta. Evident, în primul rând se prezentau învățătorii, mai ales că unii începuseră câte ceva; apoi ei erau direct sub influența ministrului. De aceea s-a adresat lor. „Institutorii și mai ales învățătorii sătești – *zice el într-un raport către Rege prin care recomandă pe câțiva să fie medaliați* – constituie fără îndoială unul din factorii cei mai puternici pentru îmbunătățirea stării intelectuale, morale și materiale a țării. Prin numărul lor, prin preparațiunea pe care o au, prin cultura lor, mai ridicată decât a păturii populare în mijlocul căreia trăiesc, prin stabilitatea situației lor, prin putința ce are ministrul de a supraveghea acțiunea lor și de a o îndrepta către anumite ținte, ei pot fi chemați a împlini o lucrare lungă, grea, delicată, stăruitoare, pe care nimeni altul nu o poate face așa de bine ca dânșii."[2]

Curând el caută un auxiliar pentru învățători și cheamă și pe preoți la lucru. „În lupta ce am întreprins pentru îmbunătățirea stării morale și materiale a claselor

1. Vol. II, p. 270.
2. Vol. II, p. 124–125.

muncitoare, singurii noştri agenţi erau institutorii şi învăţătorii. Ne-am dat seama că rolul preotului este cel puţin egal, credem chiar mai însemnat, decât al învăţătorului şi însăşi chemarea lui în societate este de a lucra pentru atingerea scopului pe care-l urmărim cu atâta râvnă.“[1] Cu aceste cuvinte se adresează mitropoliților şi episcopilor, cerând concurs pentru realizarea operei sale.

Cu aceşti auxiliari şi prin apelurile adresate de el diferitelor categorii şi grupe sociale din oraşe, Haret a realizat *cantine* şcolare, Societăţi de *ajutor* pentru copii săraci, *colonii de vacanţă.* Cu ei – în oraşe şi cu câţiva profesori – a putut vedea rezultate neaşteptate ale *şcoalelor de adulţi.* Cu ei a făcut *cercurile culturale, şezătorile sătești, serbările şcolare, teatru sătesc,* cu ei *băncile populare, tovărăşiile sătești* pentru vânzare în comun şi alte forme de activitate ca *juriile de împăciuire* (după o idee sugerată chiar de un învăţător).

Pentru toate acestea, Haret nu numai că a găsit cuvinte de încurajare, dar, cercetând de aproape realizările din diferite părţi, a arătat observaţiunile sale de amănunt şi a dat adesea directive şi instrucţiuni generale.

Ca să ajute şcoalele de adulţi, el se adresează prefecţilor, cerându-le să îndemne comunele a înscrie în buget plata prevăzută de lege pentru cursurile acestea[2].

Văzând că un învăţător din jud. Vlaşca, Stan Morărescu a făcut o tovărăşie cu sătenii ca să vândă produsele în comun şi a avut succes, recomandă aceasta printr-o circulară (din 1904) spre a se generaliza. El pune aici consideraţiuni de politică socială: „Era admis ca un lucru indiscutabil că ţăranii noştri sunt cu totul îndărătnici la orice idee de asociaţie şi că orice încercare de a-i apropia pe unii de alţii era de mai ‘nainte condamnată la nesucces. Legenda aceasta s-a dovedit mincinoasă… Succesul instituţiei băncilor populare a dovedit că sătenii au simţul asociaţiei într-un grad mai dezvoltat decât mulţi alţii…“[3] Recomandând întovărăşirea, Haret le arată primejdiile posibile şi greutăţile inerente ale unei asemenea întreprinderi: „Iniţiatorii să nu se lase a fi târâţi de iluziile, lor, să nu întreprindă lucruri mai presus de puterile lor sau care nu ar fi de-o utilitate necontestată, pentru că nesuccesul descurajează şi sătenii nu trebuie să fie descurajaţi cu niciun chip“. Le vorbeşte apoi de chestiunea standardizării productelor, care e o cerinţă imperioasă pentru desfacerea mai ales în străinătate a produselor noastre. Amintindu-le că tovărăşia lui Morărescu n-a putut vinde grâul sătenilor, ci numai porumbul, zice: „grâul ce aduceau tovarăşii era de calităţi aşa de deosebite, unele aşa de proaste, încât nu s-a putut forma o calitate mijlocie, aşa cum cere comerţul cel mare de cereale.“ Câţi ani au trecut de la 1904, şi sătenii au rămas tot la vechile lor deprinderi, ba chiar proprietari ceva mai mari decât ei fac tot ca înainte. De altfel, Haret prevedea că lucrul nu va fi

1. Vol. II, p. 128, nr. 49 din Colecţie. Vezi şi nr. 51 tot în vol. II.
2. Nr. 71 din Colecţia de faţă, vol. II, p. 161.
3. Vol. II, p. 426, nr. 111 din Colecţie.

ușor: „Sfaturile și exemplele pot să aibă înrâurire asupra țăranului, dar numai după lungă trecere de vreme.

Când va vedea că neascultarea sfaturilor are ca urmare imediată o pagubă bănească, aceasta îl va îndemna să nu le disprețuiască… Cu modul acesta, tovărășiile vor avea de efect nu numai a face pe săteni să-și vândă productele cu mai mult folos, dar încă, într-un viitor nu depărtat, îl vor face să îmbunătățească și metodele de lucru, ținta pe care o urmărim de atâta vreme fără a o putea ajunge.[1]

Pentru a răspândi această frumoasă idee a tovărășiilor, el instituie niște învățători ambulanți, care să meargă prin sate și, unde vor găsi condițiuni prielnice (pe care le arată amănunțit în circulara sa), să formeze tovărășii[2].

* * *

Încercările sporadice și timide pentru înființarea de bănci populare în sate, pe la 1897–1898 (erau atunci 24 în toată țara) îl îndeamnă pe Haret să le dea o atenție deosebită. Încurajează și laudă pe cei ce se ocupă de ele, sfătuiește pe conducători să nu facă întreprinderi riscate[3], să se ferească de intrigile pe care cămătarii satelor le țes cu multă abilitate contra lor, deoarece ele liberează pe țărani din stăpânirea lor[4], le ocrotește ca pe un copil iubit și grație lui se votează în 1903 legea băncilor populare, despre, care zice Em. Costinescu(4) (ministru Finanțelor, propunătorul legii): „Ridicarea acestor binefăcătoare instituțiuni trebuia să vină de la dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii.“

Imediat ce legea se votează, Haret apelează la toți conducătorii băncilor populare ca să se conformeze legii celei noi pentru a se bucura de garanțiile ce oferă ea: „sunt în joc și interesele superioare ale țării și munca și amorul propriu al dvs; dar, mai presus de toate, nu lăsați să se zdruncine încrederea pe care ați câștigat-o față de săteni“[5].

Un fapt care trebuie subliniat, în legătură cu această chestiune, este că, imediat după votarea legii, când urma să se constitue, în conformitate cu art. 24 al ei, un consiliu de administrație pentru toată țara, în care Ministerul de Instrucție avea drept a recomanda un membru, Haret, printr-un frumos raport către Rege, recomandă pe un învățător: Dimitrie Brezeanu din Teișani jud. Prahova, zicând: „Acei care au lucrat mai cu râvnă și cu cel mai deplin succes pentru a realiza această idee au fost mai cu seamă învățătorii rurali“[6].

---

1. Vol. II, p. 428–429.
2. Nr. 113 din Colecție vol. II, p. 431.
3. Vol. II, p. 151, nr. 64.
4. Colecția, nr. 88, vol. II, p. 182.
5. Vol. II, p. 421, nr. 104 din Colecție.
6. Nr. 87 din Colecție, vol. II, p. 181–182.

* * *

Ideea că şcoala nu trebuie să-şi mărginească acţiunea ei asupra elevilor între zidurile clădirii, ci trebuie să radieze în afară, preocupă pe Haret nu numai în ce priveşte şcoala primară, mai ales cea rurală (pentru care a lucrat aşa de mult, cum am văzut în paginele precedente), ci în genere despre orice fel de şcoală. Dacă şcoala trebuie să fie educativă – şi aceasta era ferma lui convingere – ea nu trebuie să se mărginească a da învăţătură şi a vedea cum se poartă elevii în timpul cât stau în clasă; tot ea trebuie să-i urmărească afară din şcoală, ca să vază care sunt efectele educaţiunii. De aceea, în epoca de care ne ocupăm, Haret dă circulare către directorii şcoalelor secundare, prin care îi îndeamnă a supraveghea purtarea elevilor pe stradă[1], a-i împiedica să intre în localuri nepotrivite pentru vârsta lor[2], a le supraveghea corespondenţa[3], a-i face să se simtă tot şcolari şi în timpul vacanţelor[4]. Asemenea măsuri nu porneau din gândul de a mărgini libertatea elevilor, de a-i supune unei discipline de cazarmă, ci din dorinţa de a-i feri de nenumărate primejdii, de a le ocroti sufletul copilăresc şi adolescent. E adagiul latin: *maxima debetur pueris reverentia*(5). Nu, a lăsa libertate copiilor să vadă orice, să citească orice, să facă orice, se dovedeşte din ce în ce că este o mare greşeală, care se plăteşte cu suferinţele morale şi materiale şi ale copiilor şi ale părinţilor. Ministrul, care la asemenea precauţiuni dovedeşte că iubeşte pe copii şi vai de părinţii care nu înţeleg şi care nu dau concursul lor la aplicarea măsurilor luate de şcoală pentru a face ca bună purtare să nu fie numai un act de supunere în localul şcoalei, ci o deprindere ce rămâne pentru viaţă! S-au văzut destui care plâng cu lacrimi de sânge greşelile lor.

Afară de elevi, şcoala trebuie să se preocupe şi de părinţi şi, în genere, de cetăţenii localităţii unde activează. Se înţelege, cu cât localitatea va fi mai mică cu atât rolul şcoalei va fi mai mare. În unele ţări, chiar în oraşe mari, legătura între şcoală şi locuitori este destul de strânsă. Cine a trăit mai mult în Elveţia a putut vedea ce loc ocupă manifestările şcolare în viaţa publică. Pentru noi, firește, să nu fim prea pretenţioşi; să ne mulţumim cu ceea ce se face în unele locuri şi în unele zile, căci serbările şcolare sunt adesea adevărate sărbători naţionale. Constatând aceasta, nu trebuie să uităm că lui Haret se datoreşte foarte mult, căci el a instituit serbarea de la Călugăreni pentru amintirea luptei lui Mihai Viteazul contra lui Sinan Paşa[5] a făcut serbările pentru pomenirea lui Ştefan cel Mare în 1901, în fine el a pus elevilor obligaţia de a saluta pe stradă

1. Circulară din aprilie 1902. Colecţia nr. 60, vol. II, p. 147.
2. Circulară din iunie 1901. Colecţia nr. 38, vol. II, p. 47.
3. Circulară din aprilie 901. Colecţia nr. 29, vol. II, p. 33.
4. Circulara din martie 1902. Colecţia nr. 57, vol. II, p. 143.
5. Circulara din noiembrie 1902 şi din septembrie 1903. Colecţia nr. 77 şi 99, vol. II, p. 168, 414.

drapelul țării[1], ceea ce a devenit un obicei pe care-l are azi orice cetățean, chiar dacă a trecut prin școală înainte de deciziunea lui Haret.

Preocuparea lui ca școala să dea educațiunea integrală voiește s-o aplice și școalelor particulare. Într-o circulară din ianuarie 1903 le spune: „Școala este menită să dea elevilor nu numai instrucțiunea necesară, dar și educațiunea morală și fizică, prin care se poate asigura sănătatea sufletului și a corpului". Regretând că în „unele" (ar fi putut zice: în multe) școale private se dă o prea mică atențiune rolului educativ, cere directorilor să caute a se apropia de disciplina școalelor statului (pe vremea aceea, mai serioasă) și îndeosebi: impunerea uniformei, interzicerea luxului în înfățișare („inele și podoabe zadarnice, care efeminează caracterele și deșteaptă prezumțiunile"), preocuparea serioasă de educație fizică[2].

* * *

Pe lângă atâtea nobile și frumoase realizări în diferite domenii, Haret a avut în epoca de care ne ocupăm o mare supărare: chestiunea școalelor românești din Imperiul Otoman.

Venind pentru a doua oară ministru, în februarie 1901, el este obligat să aplice bugetului ministerului său reducerile necesare, pentru a se împlini economiile stabilite de guvern prin programul pe baza căruia i s-a încredințat conducerea statului. Între alte capitole, bugetul instrucțiunii și cultelor avea și unul intitulat: școalele și bisericile românești din străinătate. Acest capitol cuprindea lefurile institutorilor și profesorilor, preoților și cântăreților, revizorilor și inspectorilor ce funcționau la școalele și bisericile noastre din Turcia și din Bulgaria (aici numai câțiva, cei mai mulți în Turcia), precum și toate cheltuielile necesare școalelor și bisericilor (împreună cu o sumă fixă de 10.000 lei ce se dădea Institutului Weigand[3] din Lipsca)(6). Totalul bugetului de care vorbim se ridicase în 1898 (primul ministeriat al lui Haret) la suma de lei 483.951. Atât permiteau mijoacele țării și atât se socotea atunci îndestulător. Retrăgându-se Haret din minister în aprilie 1899, urmașul său (Take Ionescu) a ridicat în septembrie 1899 bugetul acesta la suma de 761.646 lei, aplicându-se până la aprilie 1900. Criza economică, incipientă atunci, silește pe ministrul următor (Dr. C. Istrati) să reducă bugetul la suma de lei 487.529 de la 1 aprilie, până la septembrie 1900. În aceeași situațiune se găsește noul ministru (C.C.

1. Vol. II, p. 164. Colecția de față, nr. 73.

2. Vol. II, p. 180. Colecție de față, nr. 174–175.

3. Pe atunci un profesor de la universitatea din Lipsca înființase un institut în care studenți din diferite țări (și de la noi) urmau cursuri speciale de limba română și făceau lucrări, care se publicau într-un „Anuar".

Arion), care face şi aplică pentru septembrie 1900 – 1 iulie 1901 un buget de 431.136 lei. Deoarece criza devenea din ce în ce mai acută, Arion este silit să facă un proiect pe suma de lei 374.334, pe care, avea să-l aplice de la 1 septembrie 1901 la 1 septembrie 1902. Schimbarea de guvern aduce la minister pe Haret în februarie 1901 (cu îndatorirea de care am vorbit). El păstrează până la 1 iulie 1901 bugetul aplicat de C.C. Arion, însă îi reduce de la 1 iulie 1901 până la 1 septembrie 1901 la 374.334 lei, iar pentru septembrie 1901 face un alt buget cu suma de lei 338.219.

Acest buget produce nemulţumiri printre profesorii şi institutorii şcoalelor din Turcia, care cereau respectarea bugetului din septembrie 1899. Natural, Haret nu putea satisface o asemenea cerere. De aici protestări, punerea la cale a unei greve, a corpului didactic de acolo şi o petiţie la Rege. Amestecul oamenilor politici din opoziţie complică chestiunea[1]. Atunci Haret adresează Regelui un „Raport“[2] în care prezintă problema pe toate laturile ei: istorică, şcolară, economică, politică şi lămureşte toate cu documente edificatoare. El regretă puţina atenţiune ce s-a dat în cursul anilor de către miniştri acestei chestiuni, din care cauză s-au făcut greşeli, dar regreta mai mult că „s-a transportat în Macedonia luptele şi pasiunile noastre pentru a ne face acolo partizani care să servească interesele noastre de aici.“ Am ajuns să avem „şcoli multe, dar nu avem şcolari, ba încă numărul şcolarilor a scăzut cu cât a crescut acela al institutorilor.“[3]

Şi, precum obiceiul lui era totdeauna ca, după critică, să arate ce trebuie să se facă, aşa şi acum zice: „se cere o energie de fier şi o muncă încordată; pentru a reuşi, nu se cere numaidecât a risipi banii ţării fără nicio socoteală; se va găsi un tărâm de înţelegere pe care toţi cei de aici să lucrăm în deplină concordie pentru atingerea scopului comun, oricare ar fi deosebirile ce ne ar despărţi în alte chestii; macedonenii, dacă vor ca propăşirea lor culturală să devie o realitate, să renunţe la eternele lor neînţelegeri şi să nu mai considere misiunea lor ca o curată afacere de buget“[4].

* * *

Din cele spuse până aici se poate vedea cât de importantă este, din toate punctele de vedere, activitatea ministerială a lui Haret în epoca 1901–1904. El însuşi a socotit tot aşa; de aceea în toamna anului 1903 a prezentat Regelui un

1. Cu partea politică ne vom ocupa în volumul cu discursurile parlamentare.
2. Colecţia de faţă nr. 44, vol. II, p. 66.
3. Vol. II, p. 120.
4. Vol. II, p. 121–122. În 1902 a luat dispoziţia generală pentru organizarea tuturor şcoalelor din Turcia. Vezi vol. II, p. 121.

Raport asupra activității Ministerului de Instrucție[1] în care arată ce s-a lucrat de la 1 octombrie 1895 până la 31 august 1903.

Expunere amănunțită și în forma cea mai obiectivă, urmată de o bogată documentație, acest raport a fost un lucru cu totul nou pentru obiceiurile noastre. Mai făcuse în 1881 Vasile Urechiă, fost ministru, o publicație intitulată „Acta et agenda". Ar fi fost foarte de folos pentru cei ce vor să studieze trecutul școalei românești ca asemenea lucrări să fi fost date la lumină și de alți miniștri.

Haret a făcut și el aceeași observațiune: nu s-a mărginit să reflecteze, ci a realizat ceva de o mare utilitate. Fiind ministru pentru a doua oară, adică în epoca de care ne ocupam aici, el a însărcinat pe un director *(C. Lascar)* și un șef de birou *(I. Bibiri)* să adune și să tipărească o „Colecțiune" care trebuia să cuprindă: legi, regulamente, programe și diferite deciziuni și dispoziții generale ale Ministerului de Culte și Instrucție, începând de la 1864. Primul volum are peste 1400 de pagini (1864–1901). Al doilea, apărut în 1904, cuprinde anii 1901–1904. Al treilea, apărut în 1906, cuprinde anii 1904–1906 (adunare făcută de *I. Bibiri* și *D. Cutcutache);* al patrulea, apărut în 1910, cuprinde anii 1906–1910. De atunci a rămas obicei ca să se publice și din ordinul altor miniștri asemenea Colecțiuni, care vor fi de mare folos pentru istoriografi.

* * *

În această epocă, Haret a pus în aplicare două legi de o importanță deosebită: *Legea Casei Bisericii* și *Legea Casei de economie a corpului didactic.*

Biroul cultelor din minister se dovedea că nu poate răspunde nevoilor ce se iveau zilnic cu privire la biserici, mănăstiri și alte chestiuni în legătură cu cultele; de aceea, Haret a întocmit o organizare după modelul Casei Școalelor, pe care a intitulat-o *Casa Sfintei Biserici autocefale ortodoxe române.* Ea s-a pus în aplicare la 1 aprilie 1902. Ei i s-au încredințat nu numai afacerile de birou pe care le îndeplinea Biroul cultelor, dar, mai ales administrațiunea fondurilor destinate a contribui la înflorirea Bisericii noastre naționale, controlul administrației bisericilor și mănăstirilor. Pentru a putea să-și îndeplinească mai bine serviciile, a fost declarată persoană juridică și a fost pusă sub conducerea unui administrator, având autonomie, sub controlul ministrului.

Cealaltă instituție a fost realizarea unui gând de mare prietenie pentru corpul didactic. Mijloacele restrânse cu care trebuia să-și ducă viața cea mai mare parte din profesori, învățători etc., îi expuneau adesea la suferințe materiale și morale, pe care ministerul nu le-ar fi putut înlătura. De aceea Haret s-a gândit să le dea posibilitatea de a se ajuta *prin ei înșiși,* creând o Casă cu totul

1. Colecția prezentă a operelor lui Haret, vol. II, p. 196.

autonomă, dar supravegheată de stat, care avea să adune *economiile* membrilor ei, să le înlesnească *creditul* la orice împrejurare şi să le dea *ajutor* la vreun caz de nenorocire; adică să fie: „Casa de economie, credit şi ajutor“. Persoană juridică, condusă de un consiliu de administraţie, reprezentând toate categoriile de slujitori ai şcoalei, ea era menită să fie de mare folos pentru membrii ei. Când ştim ce a realizat ea până astăzi şi vedem ce realizează zilnic, preţuim şi mai mult intenţiunea celui ce a creat-o.

Aceasta este, în linii generale, activitatea lui Haret ca ministru în epoca dintre 1901–1904.

Gh. Adamescu

1901–1904

29.

Circulara nr. 3302 din 10 aprilie 1901 către toate şcoalele, prin care se interzice corespondența între elevi pe cărți poştale ilustrate

De la un timp, observându-se că se urmează între elevii şcoalelor publice corespondență cu cărți poştale pictate, în cele mai multe cazuri contra bunelor moravuri şi a educațiunii tineretului, sunteți invitat să privegheați, cu cea mai mare atenție, corespondența şcolarilor din şcoala ce dirijați, şi pe oricare şcolar îl veți dovedi că expediază sau primeşte cărți obscene să-l pedepsiți cu excluderea din şcoală pe timp de şase luni şi, în caz de recidivă, cu excluderea pentru totdeauna. Ministerul vă face responsabil de exacta şi severa aplicare a acestui ordin, căci este hotârât să nu cruțe nimic şi pe nimeni, pentru a stârpi acest scandal.

(Publicată în „Colecția legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 497).

30.

Circulara nr. 19844 din aprilie 1901 către prefecți ca să dea concurs la înființarea de şcoli profesionale

Prin bugetul anului curent s-a acordat Ministerului Instrucțiunii Publice şi al Cultelor, un credit pentru înființarea şi dezvoltarea învățământului profesional.

Este un lucru ştiut şi recunoscut de toată lumea că era greşită direcțiunea, aproape exclusiv teoretică, ce s-a dat până acum învățământului nostru public. Este iarăşi admis, în genere, că se cuvine a se aduce, cât mai curând, o îndreptare, a se mai restrânge învățământul secundar, pentru a se da o impulsie mai energică celui profesional.

S-a încercat a se face această îndreptare prin legea învățământului profesional din 1899, care a fost desființată fără să fi fost aplicată[1].

Până ce să se pună din nou în vigoare, credem că se cuvine să nu pierdem niciun minut pentru a începe lucrarea de îndreptare. De aceea, ne propunem ca, chiar cu începerea viitorului an școlar, să înființăm un număr de școli profesionale de diverse grade, în toate părțile țării.

Deoarece, însă, mijloacele de care dispunem sunt foarte restrânse, avem nevoie de concursul binevoitor al tuturor, pentru a ne ajuta, fie în mod material, fie prin sprijinul moral și prin luminile lor.

Școlile ce ne propunem a înființa anul acesta sunt de două categorii: 1) școli elementare; 2) școli inferioare. Unele din ele vor fi școli de agricultură; altele școli de meserii.

Prin școli elementare înțelegem școli foarte modeste, funcționând cu unul sau doi maeștri care să predea meserii din cele mai simple, putând fi practicate cu unelte puține, ieftine și cu un capital de instalație foarte mic. Asemenea școli cugetăm să le înființăm prin târgușoare sau prin satele cele mai mari.

Prin ele, dorim să punem la îndemâna sătenilor și a oamenilor nevoiași mijloace mai bune de a cultiva pământul, precum și unele mici industrii, ușor de exercitat chiar la țară, în zilele neutilizate pentru agricultură.

Școlile inferioare vor fi școli de un nivel ceva mai ridicat, în care se vor învăța meserii mai perfecționate sau metodele agricole ceva mai științifice decât acele care nu pot conveni decât unui mic cultivator. Pe acestea le vom înființa fie în orașe, fie și în alte centre ce s-ar găsi favorabile.

Pentru înființarea unei școli elementare de agricultură, este nevoie de un local, de o întindere de teren cultivabil de cel puțin 20 hectare, de vitele și instrumentele agricole necesare pentru cultivarea acestui teren. Pentru o școală inferioară de agricultură terenul necesar este de 100 hectare.

O școală de meserii reclama un local și uneltele necesare.

Pe lângă toate acestea, se adaugă personalul de maeștri, institutori sau învățători și, eventual, o cantină pentru școlarii cu locuința depărtată.

---

1. E vorba de legea de la 27 martie 1899 asupra „învățământului profesional“, prezentată de Haret și care avea să fie pusă în aplicare la 1 septembrie acel an. Ea dădea soluțiuni pentru întreaga problemă a acestui învățământ, cuprinzând școalele de toate gradele de agricultură, silvicultură, de meserii și de comerț, care toate aveau să depindă de Ministerul Instrucțiunii. Retrăgându-se Haret cu întregul guvern la 12 aprilie 1899, legea n-a fost pusă în aplicare; iar prin legea de la 5 aprilie 1900 s-a modificat (împreună cu legea administrației Ministerului de Instrucție din 1892, legea învățământului primar din 1896, legea învățământului secundar din 1898) și legea lui Haret din 1899. Modificarea aceasta a trecut la Ministerul de Industrie, Comerț și Agricultură școalele de agricultură, silvicultură și arte și meserii, rămânând la Ministerul de Instrucție numai școalele de comerț. De aceea, în 1901, revenind la minister, a pus iar în vigoare legea din 1899 și pentru aplicarea acestei legi dă instrucțiunile din această circulară.

Intenția noastră este ca anul acesta să înființăm în fiecare județ câte o școală elementară, ori de agricultură ori de meserii. Școli inferioare vom înființa mai puține, deocamdată numai școli de meserii și numai în centre unde s-ar găsi elementele unei industrii viitoare care să poată prospera.

Așa clar, în vederea înființării unei școli elementare profesionale în județul d-voastră, am onoare a vă ruga, dle prefect, să binevoiți a ne da avizul d-voastră asupra următoarelor puncte:

1. Credeți d-voastră că ar fi de preferat ca această primă școală să fie o școală de agricultură sau una de meserii? Părerea noastră personală ar fi că deocamdată ar fi de preferat să începem cu o școală de meserii pentru motivul că cheltuielile de instalație sunt mult mai mici, că personalul tehnic îl putem găsi mai lesne și că învățământul lor se poate da de preferință iarna, când tinerii sunt liberi de la munca câmpului. Această din urmă considerație este importantă, pentru că este esențial ca școala ce se va înființa să fie, dacă se poate chiar de la început, cât mai căutată; în caz contrar, s-ar putea ca însăși instituția să se discrediteze în ochii populației rurale. Dorim însă să cunoaștem și părerea d-voastră, în vederea nevoilor speciale ale județului pe care îl conduceți.

2. Dacă ați fi de părere a se face o școală de agricultură, vă rog să-mi spuneți dacă este în județ vreuna din actualele școli rurale, pentru care să se poată procura de județ, de comună sau de vreun particular generos, cele 20 hectare de pământ cultivabil, sau localul, sau uneltele agricole, sau vitele, sau și unele și altele.

Este însă bineînțeles că o asemenea școală nu se poate înființa decât într-o localitate care să fie proprie pentru o cultură cât mai variată și mai perfecționată, și dacă se poate să aibă și apă îndestulătoare pentru irigații și pentru cultura legumelor.

3. Dacă înclinați pentru o școală de meserii, să ne arătați dacă este în județ vreun sat în care locuitorii să exercite deja vreo industrie, dacă această industrie se exercită cu oarecare succes și cu tragere de inimă, pe lângă acestea încă, dacă ni s-ar putea procura acolo vreo înlesnire, în ceea ce privește localul, uneltele sau altfel.

Ne veți arăta încă dacă nu sunt sate unde ar fi nevoie a se face o asemenea școală, pentru a crea o industrie necesară localității, precum: rotăria, dogăria, fierăria etc.

Pe lângă toate acestea, se va avea în vedere condiția deja pusă ca satul să fie cât mai populat, sau cel puțin ca într-o rază de trei sau patru kilometri să se mai afle și alte sate, care toate împreună să aibă o populație destul de mare și, dacă se poate, cu oarecare dare de mană.

De vreme ce timpul de care dispunem până la 1 septembrie este destul de scurt, față cu multiplele greutăți ce avem de învins pentru a înființa aceste școli, vă rugăm, dle prefect, să vă siliți a ne da aceste lămuriri în timpul *cel mai scurt* posibil și anume nu mai târziu de 15 mai.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 184 din 1 aprilie 1901; în „Monitorul Oficial“ din 26 aprilie 1901; în „Colecția legilor Instrucției“ 1901–1904, p. 497.)

31.

Circulara nr. 3052 din 11 aprilie 1901 către directorii şi directoarele şcoalelor de toate gradele ca să nu se impună elevilor ore suplimentare

Ministerul este informat că în unele şcoli este obiceiul de a se impune şcolarilor ore suplimentare de cursuri sau de exerciţii, peste acel fixat prin regulament şi prin orarele aprobate de minister.

Vă pun în vedere că acest lucru este cu totul neregulat, pentru că orarele se fixează în vederea materiei ce este de trecut şi a trebuinţei ce este de a lăsa şcolarilor timpul necesar pentru odihnă şi pentru prepararea lecţiilor.

Vă invit dar ca, îndată după primirea acestui ordin, să faceţi să înceteze cu totul aceasta abatere, dacă cumva ea se petrece în şcoala ce dirijaţi şi să opriţi în mod absolut de a se mai repeta pe viitor.

Vă atrag atenţia că dvs sunteţi însărcinat cu exacta îndeplinire a legii, regulamentelor şi dispoziţiilor ministeriale şi că noi considerăm ca una din cele mai grave neregularităţi orice abatere de la orar, fie în plus, fie în minus.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 184 din 1 aprilie 1901, p. 2866.)

32.

Circulara nr. 3021 din 12 aprilie 1901 către revizorii şcolari ca învăţătorii să cultive grădinile şcolare

Prin art. 24 din lege se prevede ca învăţătorul, pe pământul dat pentru grădina şcoalei, să facă practică agricolă cu elevii, cu toate acestea aproape peste tot nu s-a ţinut socoteală de această dispoziţiune; pământul şcoalei sau stă nelucrat, sau învăţătorul îl cultivă în aşa mod că nu e de niciun folos pentru elevi.

În fiecare an, au fost trimişi câte un număr de învăţători la pepinierele statului spre a audia cursurile practice făcute de inspectorii respectivi: întrucât însă le-au folosit aceste cursuri şi dacă au pus în practică pe terenul şcoalei cunoştinţele dobândite, aceasta nu ştim şi nici nu ni s-a comunicat de către d-voastră.

De asemenea am trimis mai mulţi învăţători la cursurile practice de pomologie şi agricultură ţinute la Kujdyn, în Transilvania, cu scopul de a-şi îmbogăţi

cunoştinţele lor; însă nici de dânşii nu ştim întrucât s-au folosit de aceste cursuri şi dacă au luat măsuri de a lucra în mod sistematic pământul şcoalei.

Ne veţi ţinea în curent cu ceea ce vor face aceşti învăţători şi vă punem în vedere că pe cei neglijenţi sau răuvoitori îi vom pedepsi cu toată asprimea.

Afară de aceasta, veţi căuta ca, la toate şcoalele unde se găsesc terenuri puse la dispoziţia şcoalei, învăţătorii să facă practică cu elevii şi să se silească a le da toate cunoştiinţele necesare.

Noi nu ţinem ca grădina şcoalei să fie o grădină de lux, însă voim ca învăţătorii să cultive pe această jumătate de hectar câte puţin din toate zarzavaturile, legumele, unele din plantele de nutreţ, flori, câţiva arbori fructiferi şi de ornament, să înveţe pe elevi a altoi, să planteze câteva coarde de viţă şi pe acolo unde sunt podgorii chiar viţă americană şi să aibă astfel o grădină frumoasă şi folositoare.

Acesta a fost motivul care ne-a determinat a adresa învăţătorilor alăturată circulară şi vă atragem în mod serios atenţiunea că noi ţinem ca legea să fie executată şi ca învăţătorii să se conforme ordinului de faţă.

În inspecţiile ce le veţi face şcoalelor, veţi observa dacă învăţătorul lucrează cu tragere de inimă şi veţi nota în condica de inspecţie rezultatele ce a dobândit. Sfaturile ce le veţi da acestora, cu privire la grădina şcoalei, veţi căuta să fie aduse la îndeplinire şi veţi controla aceasta la o nouă inspecţie ce veţi face şcoalei. Pe acei învăţători pe care îi veţi găsi neglijenţi, să nu întârziaţi a-i arăta ministerului, spre a fi pedepsiţi.

Vă mai rugăm a ne trimite un tablou în care să ne arătaţi: 1. care şcoale din judeţul d-voastră nu posedă pământ pentru grădină; 2. dacă li s-ar putea da pământ, fie în împrejurul şcoalei, fie în marginea satului şi dacă acest pământ l-am putea dobândi ori pe proprietăţile statului ori pe acelea ale comunei; 3. acolo unde nici statul nici comuna nu are pământ, ne veţi arăta numele proprietarilor la care am putea interveni ca să doneze şcoalei neînsemnata porţiune de cel puţin o jumătate de hectar.

Dorim ca aceste date să le putem avea cât mai în grabă.

Cu această ocaziune, vi se mai aduce la cunoştinţă că ministerul a prevăzut în bugetul Casei Şcoalelor o sumă din care se vor da câte cinci premii de 50 lei de fiecare judeţ acelor învăţători care ar avea grădina cea mai bine întocmită şi care îşi vor da silinţa ca exemplul lor să fie imitat decât se poate mai mulţi săteni din acea comună.

Acest premiu va servi şi pentru cumpărarea instrumentelor şi a semînţelor de care va fi nevoie pentru a putea face o cultură sistematică.

Această dispoziţiune a ministerului o veţi comunica învăţătorilor, fie la inspecţiunile ce faceţi şcoalelor, fie în conferinţe, iar în luna octombrie, anul viitor, ne veţi arată numele acelora care vor întruni condiţiunile de mai sus, spre a li se trimite premiile stabilite.

Cerem de la d-voastră ca să ne dați tot sprijinul, spre a duce la bun sfârșit această întreprindere a cărei însemnătate o cunoașteți îndeajuns.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 184, p. 2368; în „Colecția legilor instrucției“ 1901–1904, p. 495.)

33.

Circulara nr. 2984 din 12 aprilie 1901 către învățători în același scop

Cu toții cunoaștem importanța și necesitatea dezvoltării practice agricole în școalele noastre rurale și nu mai puțin și d-voastră trebuie să fiți convinși de aceasta. Legiuitorul, când a pus în legea învățământului primar art. 24, a avut în vedere foloasele cele mari ce s-ar aduce țării noastre atunci când absolvenții școalelor rurale, pe lângă alte cunoștințe, ar avea și cunoștințe îndestulătoare pentru agricultura practică.

Nu e de ajuns ca copilul săteanului să știe numai a scrie, citi și socoti, a avea cunoștințe de istorie și geografie, căci atâta nu-i îndestulător; lui îi sunt necesare și cunoștințele practice. Așa, el trebuie să știe ceva din lucrul manual, împletirea unei rogojini, coș, pălării etc., să știe să cânte la biserică sau în cor, să poată aranja o mică grădină cu verdețuri, legume și pomi fructiferi și numai atunci putem spune că absolventul școalei rurale se află înzestrat cu cunoștințele complete pe care i le poate da școala.

Motivul care ne determină de astă dată a ne adresa dvs este de a vă atrage în mod serios luarea aminte asupra acestui articol din lege și a vă face atent că învățătorul trebuie să servească de exemplu săteanului în toate și prin urmare și în ce privește agricultura.

De la d-voastră depinde ca să faceți pe elevi să simtă gust pentru agricultură și să considere această ocupație ca cea mai frumoasă și folositoare.

Orele ce le aveți libere să le întrebuințați cu dânșii la altoitul pomilor, la cultivarea diferitelor zarzavaturi, ca: ceapa, varza, usturoiul, lăptucile etc.; la cultivarea legumelor, ca: fasolea, mazărea, bobul etc.; la cultura pomilor roditori și de ornament; la cultura plantelor de nutreț etc.; să faceți astfel ca grădina școalei să fie nu numai cea mai frumoasă din sat, ci să servească pentru săteni ca un model demn de imitat.

Cunoștințele ce d-voastră le aveți asupra agriculturii sau pe care veți căuta să le căpătați prin citire și prin practică pe terenul școalei, le veți comunica pe cât posibil și sătenilor.

Veți ține cu dânșii conferințe practice duminicile și sărbătorile, în care le veți arăta foloasele unei culturi sistematice a pământului, precum și numeroasele avantaje ce pot avea atunci când curtea și grădina lor vor fi cultivate cu îngrijire și vor planta în ele legumele și verdețurile trebuincioase.

În locul mărăcinilor, gunoaielor și murdăriilor de tot felul care stau grămădite în curțile și grădinile sătenilor și care servește de multe ori ca un focar de infecțiune, cred că ar fi frumos să vedem grădini cu flori, verdețuri, pomi fructiferi și atunci cu atât mai mare ar fi mulțumirea d-voastră sufletească, cu cât ați ști că totul se datorează ostenelilor ce ați depus și sfaturilor ce ați dat.

E rușinos ca grădinile sătenilor să stea părăsite, iar ei să scoată ultimul ban ca să cumpere ceapă, varză, usturoi și alte verdețuri și legume necesare pentru îndestularea casei lor.

E de plâns când trecem astăzi prin satele noastre și observăm că multe din curți și grădini sunt neîmprejmuite, pustii, fără verdeață și fără să aibă chiar un arbore fructifer.

Veți mai arăta sătenilor și metodele cele mai proprii de cultură și veți căuta să dezrădăcinați sistemele învechite și care acum nu numai că nu sunt de niciun folos, ci chiar în dauna agriculturii. Procedând astfel, veți contribui la ridicarea agriculturii și la îndrumarea ei pe cale mai bună și mai folositoare.

Nu ne îndoim că poate mulți dintre săteni nu vor asculta de sfaturile ce le veți da și nu se vor folosi de exemplele ce vor vedea la d-voastră, însă un lucru rămâne cert: că elevii pe care îi veți crește sub supravegherea d-voastră, toți vor căuta să execute ceea ce au văzut și au învățat și vor pune în practică cunoștințele dobândite, fie la câmp, fie în grădina școalei.

Pe elevi îi veți îndemna de timpuriu să cultive legume și verdețuri în grădina părinților lor, iar absolvenților le veți da din grădina școalei câte un mic număr din pomii fructiferi altoiți de ei, sau din cei nealtoiți.

Veți controla de aproape pe absolvenții școalei în lucrările lor de grădinărie, veți stimula zelul lor și veți căuta să le completați cunoștințele ce le-ați dat în școală.

Aceasta așteptăm noi de la d-voastră și nu ne îndoim un singur moment că veți executa legea de bunăvoie și nu siliți, căci în caz de neglijență sau rea-voință, nu ne vom opri a vă pedepsi cu toată asprimea.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 184 din 1 aprilie 1901, p. 2370 și în „Colecția legilor Instrucției“ 1901–1904, p. 496.)

34.

Circulara nr. 3227 din 25 aprilie 1901 către revizori despre modul de a se arenda învățătorilor terenurile Casei Școalelor pentru cultură model

Aproape a treia parte din școlile rurale posedă pământuri în țarină, care le-au fost date mai totdeauna în scopul de a servi pentru instrucția agricolă a școlarilor. Din diverse cauze, s-a ajuns a se arenda aceste terenuri, pentru ca din venitul lor să se realizeze scopurile pentru care sunt destinate prin legi.

Credem însă că aceste scopuri se vor realiza mai bine și mai sigur dacă pământurile școalelor s-ar arenda chiar învățătorilor, căci prin aceasta, pe de o parte, Casa Școalelor poate lua oricare dispoziții care să permită ca acele pământuri să servească pentru propagarea unor metode mai bune de cultură, iar pe de alta să aducă și oarecare îmbunătățire stării materiale a învățătorilor, care vor putea beneficia de această măsură.

Pentru aceste motive, am hotărât ca de acum înainte pământurile școalelor să se arendeze chiar învățătorilor, în condițiile și în modurile următoare:

Art. 1. – Pământurile care se vor arenda vor fi numai acele din țarină, nu însă și acele din vatra satului, care au fost date pentru clădirea, curtea și grădina școalei.

Art. 2. – Dacă pământul școalei din țarină nu este mai mare de 10 hectare, el se va arenda în întregime unui singur învățător. Dacă el este mai mare de 10 hectare, se vor face dintr-însul mai multe loturi, care să difere cât se poate mai puțin de 8 hectare și 5.000 mp, și care se vor arenda separat la câte un învățător. În Dobrogea aceste loturi vor fi de câte 10 hectare.

Art. 3. – Dacă numărul învățătorilor de la o școală este mai mare decât numărul loturilor ce se pot forma din terenul școalei din țarină, primul lot se va arenda dirigintelui școalei, iar celelalte la ceilalți învățători ai școalei, în ordinea vechimii numirii lor ca titulari în învățământ.

Art. 4. – Dacă numărul învățătorilor școalei este mai mic decât numărul loturilor ce se pot forma, loturile rămase se vor arenda învățătorilor de la școala cea mai apropiată de terenul din țarină, cu condiție ca această distanță, în linie dreaptă, să nu fie mai mare de 4 kilometri.

În acest caz, primul lot vacant se va da dirigintelui, iar celelalte celorlalți învățători, în ordinea vechimii numirii lor ca titulari în învățământ.

Art. 5. – Dacă nu este nicio școală la o distanță mai mică de 4 kilometri de loturile rămase vacante, în cazul prevăzut la art. 1, loturile vacante se vor arenda tot învățătorilor școalei căruia aparțin ele, și tot în ordinea arătată la art. 3.

Art. 6. – Învățătorii suplinitori și învățătoarele nu pot lua în arendă din pământurile școalelor. Dacă printre învățătorii dirijanți sau nu, de la școalele

cuprinse într-o rază de 4 kilometri împrejurul pământului unei şcoli, se află vreunul care să fi făcut studii regulate şi complete într-o şcoală de agricultură, lui i se va da un lot, cu preferinţă asupra tuturor celorlalţi.

Art. 7. – Învăţătorii pedepsiţi cu o pedeapsă mai mare decât amenda nu vor avea dreptul a lua în arendă loturi din pământurile şcoalei, în timp de trei ani de la pronunţarea pedepsei.

Art. 8. – Dacă un învăţător care are deja un lot în arendă va fi pedepsit cu o asemenea penalitate, el pierde dreptul de a mai ţinea lotul în arendă. În acest caz, Casa Şcoalelor va decide dacă el va continua a beneficia de dreptul său de arendaş până ce-şi va culege productele ce se vor afla pe câmp în momentul acela sau dacă va trece lotul asupra altui învăţător care va avea dreptul de a culege el productele şi obligaţia de a despăgubi pe cel eliminat de cheltuielile ce va fi apucat a face el în acel an cu aratul, semănatul etc. lotului.

Art. 9. – Învăţătorii permutaţi dintr-o localitate în alta ea măsură de pedeapsă, nu vor avea dreptul a lua în arendă vreun lot din pământul şcoalei la care sunt permutaţi, în tot timpul celor cinci ani cât durează efectul pedepsei lor, conform art. 168 din regulament.

Art. 10. – Preţul cu care se va începe arendarea către învăţători a pământurilor şcolilor va fi egal cu preţul cu care au fost arendate aceste pământuri în ultima perioadă de cinci ani.

Art. 11. – Această primă arendare se va considera făcută pentru trei ani, după care Casa Şcoalelor va avea facultatea a modifica cifra arendei.

Art. 12. – Arendarea se va face pe cinci ani pentru acei învăţători care vor accepta, la această primă arendare, o arendă cu 10% mai mare decât aceea specificată la art. 10.

Art. 13. – Preţul arendei va putea fi micşorat pentru acei învăţători care vor face pe lotul lor cultură sistematică sau care vor lucra pentru introducerea şi răspândirea de culturi nouă, utile pentru săteni, sau care vor şti să înveţe pe şcolarii lor metode mai bune de cultură. Casa Şcoalelor va putea anula arendarea, atunci când va căpăta convingerea că învăţătorul nu-şi dă nicio silinţă pentru a propaga printre consătenii lui o agricultură mai bună şi mai productivă.

Art. 14. – Dacă Casa Şcoalelor va avea nevoie, la un moment dat, de o parte din pământul şcoalei, pentru a face pe dânsul învăţământ practic agricol, ea va avea dreptul a dispune până la a 8-a parte din fiecare lot, chiar în timpul perioadei de arendare. În acest caz, ea nu va intra în stăpânirea acelei porţiuni decât după ce învăţătorul arendaş îşi va fi ridicat productele ce se vor fi aflând pe dânsa, iar arenda va fi scăzută din acel moment înainte cu o parte proporţională cu întinderea porţiunii utilizată de Casa Şcoalelor.

Art. 15. – Arendarea va fi reziliată de drept, în întregimea ei, atunci când Casa Şcoalelor va avea trebuinţă de pământul şcoalei, pentru înfiinţarea unei şcoli ele agricultură, horticultura, de grădinărie, de viticultură sau de arboricultură, de orice grad.

Art. 16. – Învățătorii vor putea plăti arenda în rate lunare prin rețineri ce li se vor face de minister din leafă. Fiecare rată lunară va fi egală cu cel puțin a 12-a parte din arenda anuală. Dacă însă într-o lună învățătorul plătește o rată mai mare, i se va face o scădere corespunzătoare din ratele lunilor următoare.

În primul an de arendare, ratele vor putea fi pe jumătate mai mici; însă, în acest caz, lipsa până la completarea arendei o va împlini învățătorul negreșit până la 1 noiembrie care urmează îndată după data intrării în posesiunea lotului.

Se vor putea admite și alte combinații pentru plata arendei, care însă să garanteze, în orice caz, plata ei exactă.

Art. 17. – În niciun caz și sub niciun motiv nu va fi permis învățătorilor a subarenda loturile lor. Orice încercare de acest fel va fi urmată de desființarea imediată a arendării.

Art. 18. – Casa Școalelor va putea procura învățătorilor semințe alese, pomi și arbori pentru plantațiuni, fie din fermele și pepinierele statului, fie altfel; iar plata lor o vor face învățătorii tot în modul arătat la art. 16.

Art. 19 – Arendarea este reziliată de drept în caz de încetarea din viață a învățătorului arendaș. Moștenitorii lui vor intra în drepturile și datoriile lui numai până la expirarea anului de arendare în care s-a întâmplat moartea.

* * *

Acestea sunt, dle revizor, principalele dispoziții prin care sperăm să realizăm scopul ce aveau în vedere legiuitorii, atunci când au afectat pentru școli pământuri așa de numeroase și de întinse.

În același timp, mai bine de 2.350 de învățători, din 4.567 câți sunt toți, vor putea să beneficieze de acele pământuri, contribuind în același timp a lății împrejurul lor o practică mai rațională a culturii pământului.

Vă trimit un număr suficient de exemplare din această circulară, pentru a o împărți la învățătorii școalelor care au pământuri în țarină și la aceia care ar putea să fie chemați a avea parte dintr-însele în arendă, conform art. 4 de mai sus. Aceia dintr-înșii cărora combinația noastră ar conveni, vă vor trimite d-voastră declarațiile lor, în care vor arăta în mod foarte lămurit și modul cum înțeleg să plătească arenda, în caz când ar lua vreun lot în arendă.

Aceste declarații ni le veți trimite, notând pe fiecare din ele observațiile ce ați avea de făcut.

În special, nu veți uita a nota dacă învățătorul a avut pedepse în ultimii trei sau cinci ani, după distincțiile stabilite de art. 168 din regulament și art. 6 de mai sus, și dacă condiția pusă la art. 4 de mai sus, în ceea ce privește distanța, este păzită.

Veți face ca toate aceste operații să nu sufere întârziere, căci realizarea ideii cuprinse în această circulară va reclama la Casa Școalelor lucrări lungi

și minuțioase, care e necesar să se termine în timp util, pentru ca viitorul arendaș să poată intra la toamnă în posesiunea loturilor lor.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 185 din 1 mai 1901, p. 2400; în „Monitorul Oficial“ din 4 mai 1901 și în „Colecția legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 499.)

35.

Circulara nr. 22074 din 2 mai 1901 către revizorii școlari pentru orarul școalelor primare

Una din principalele piedici pentru frecventarea regulată a școalei rurale este că săteanul, având trebuință de copiii lui, pentru a-l ajuta la muncă, preferă a-i ținea pe lângă dânsul mai bine decât să-i dea la școală.

Antagonismul acesta, între interesul lui material și imediat și interesul moral și mai depărtat, este greu a-l face să dispară. Credem, însă, că se poate atenua într-o măsură însemnată, dacă se va da orarului școalelor rurale o dispoziție astfel, încât să permită copiilor ca, în timpul muncii celei mai intensive, să poată da ajutor părinților cel puțin o parte din zi.

Această dispoziție ar avea și un alt avantaj. Învățătorii care, în urma dispoziției noastre recente, privitoare la arendarea pământurilor școalelor, ar lua exploatarea vreunui lot din aceste pământuri, ar avea timp să se ocupe de dânsul și să contribuie astfel la propagarea unor practice mai bune în cultura pământului.

Pentru aceste motive, ne propunem ca, cu începere de la 1 septembrie viitor, să modificăm orarul școalelor primare rurale în modul următor:

între 1 și 25 septembrie, de la 6 ½ ore până la 12 ½ a.m.;

între 26 septembrie și 10 octombrie, de la 7 ore a.m. până la 1 oră p.m.;

între 11 octombrie și 10 martie, de la 9 până la 12 ore a.m., și de la 1 ½ până la 3 ½ p.m.;

între 11 și 31 martie, de la 6 ½ până la 12 ½ ore a.m.;

între 1 aprilie și 25 iunie, de la 6 ore până la 12 ore a.m.;

în zilele când lecțiile se vor face numai dimineața, ele se vor face în modul acesta: primele trei ore vor fi consacrate diviziei a II-a și a III-a; va urma apoi o întrerupere de o oră, iar ultimele, două ore vor fi consacrate diviziei I.

Cu modul acesta, copiii cei mai mari și prin urmare cei mai utili pentru muncă vor termina școala în urma muncii, la 9 ore, la 9 ½ sau la 10 ore; iar copiii cei mai mici nu vor fi obligați a face drumul școalei prea de dimineață.

* * *

În școalele urbane, pentru a nu se ținea copiii în clasă în orele cele mai călduroase ale zilei, orarul va suferi modificarea aceasta: de la vacanța Paștelor până la finele anului școlar, dimineața de la 7 ½ până la 10 ½, și după amiazi de la 3 până la 5 ore. În restul anului va rămânea orarul actual.

* * *

Măsura ce expunem prin această circulară ne propunem să o luăm înainte de finele curentului anului școlar, pentru ca să intre în vigoare de la 1 septembrie viitor. Până atunci, vă rog să dați acestei circulare cea mai întinsă publicitate printre institutorii și învățătorii din circumscripția d-voastră. Observațiile pe care li le-ar inspira împrejurările locale, uneori nepotrivite cu punerea în practică a dispozițiilor de mai sus, să se adreseze până la 31 mai dlui S. Haliță, inspector al învățământului primar, la minister.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 185 din 1 mai 1901, p. 2388; în „Colecția legilor Instrucțiunei“ 1901–1904, p. 500; în „Monitorul Oficial“ din 6 mai 1901 și în ziarul „Voința Națională“ 3 mai 1901.)

36.

Circulara nr. 4194 din 24 mai 1901 către prefecți pentru clădirea localurilor de școale primare

Având în vedere condițiunile grele în care s-au construit până acum localurile de școală, condițiuni care apasă mult asupra comunelor din cauza anuității de plătit la sumele împrumutate de la Casa Școalelor.

Având în vedere criza financiară prin care trece statul, și care face deocamdată imposibilă executarea art. 10 din legea constitutivă a Casei Școalelor[1] și considerând că aplicarea obligativității în învățământul rural nu poate fi adusă la îndeplinire numai din cauza lipsei de localuri școlare.

---

1. Articolul de care vorbește aici prevede: „Pentru a se face împrumuturile Comunelor sau Județelor, Casa Școalelor *este dotată de către stat cu un capital de 30 milioane lei câte 6 milioane lei anual,* începând de la 1 aprilie 1897.“ În anul 1901 începând a se pune în aplicare bugetele reduse la minimum (ceea ce a ținut 4 ani), Haret, fiindcă statul nu mai putea da Casei Școalelor rata anuală, caută tot felul de mijloace ca pe alte căi să se continuie clădirea de școli rurale, începută de Casa Școalelor.

Subsemnatul, în referire şi ca completare a circularei nr. 1.835 din 2 martie 1900, are onoare a vă aduce la cunoştinţă că, pentru a se înzestra cât mai curând toate comunele rurale cu localuri de şcoală, a luat dispoziţiunea ca serviciul arhitectonic al administraţiunii Casei Şcoalelor să studieze şi să-mi prezinte, cel mai mult în 20 zile, planuri de clădiri şcolare cu 1, 2, 3 şi 4 săli, alcătuite în aşa chip ca să poată fi în proporţiune cu mijloacele de care dispun comunele şi cu starea actuală.

Aceste planuri vor fi obligatorii numai în ceea ce priveşte dimensiunile; iar ca materiale, voi aproba, ori de câte ori mi se va cere ca să se întrebuinţeze, fie bârne sau vălătuci, fie gard, fie piatră sau cărămidă, convenind chiar a se face şi în paiantă; în fine, sunt dispus a admite orice combinaţiune posibilă şi care este reclamată de nevoile economice ale diferitelor localităţi în care se vor construi şcoli.

Cu aceste înlesniri şi stăruind d-voastră ca primarul, învăţătorul, preotul şi fruntaşii din comună să caute a convinge pe toţi sătenii şi oamenii de bine ca să contribuie, care cu bani, care cu materiale, care cu cărătul materialelor, sau cu lucrări de zidărie, dulgherie etc., sunt convins, dle Prefect, că se va putea ajunge repede şi pe o scară cu mult mai întinsă ca până azi, la ţinta ce cu toţii urmărim, de a vedea, în fiecare comună, şcoală încăpătoare, igienică şi puţin costisitoare.

Casa Şcoalelor va îngriji ca să dea fiecărei comune planurile necesare construcţiunii de făcut, şi potrivit numărului copiilor în vârstă de şcoală; va fixa amplasamentul şcoalei, va ordonanţa, prin prefectură şi din fondul ce comuna va avea, plata materialelor şi lucrărilor, pentru care s-a convenit a se plăti, şi în fine va face recepţiunea lucrărilor.

Prin urmare, controlul Casei Şcoalelor şi amestecul ei rămâne în vigoare ca şi până acum, fără ca prin aceasta serviciul termic judeţean să fie dispensat de obligaţiunea impusă prin art. 4, alin. II din legea Casei Şcoalelor, obligaţiune amintită d-voastră cu circulara nr. 4.151 din 30 mai 1900, aşa că ori de câte ori Casa Şcoalelor va găsi de cuviinţă a se adresa serviciului tehnic judeţean, el să fie pregătit de d-voastră ca să execute orice i s-ar cere în interesul construcţiunii clădirilor şcolare.

În viitor deci, după ce veţi stabili materialele din care se poate, după localităţi, construi o şcoală, după ce vă veţi asigura de cantităţile ce vi se vor oferi gratuit şi de lucrătorii fără plată, veţi dispune ca serviciul tehnic al judeţului să alcătuiască un deviz pentru materialele ce mai trebuiesc, precum şi pentru plata lucrătorilor de angajat, deviz pe care-l veţi trimite Casei Şcoalelor, spre aprobare, invitând în acelaşi timp autoritatea comunală ca, în cazul când are sumele păstrate în altă parte decât la Casa Şcoalelor, să le pună imediat la dispoziţiunea acestei administraţiuni, ca să aibă din ce să facă plata sumelor angajate pentru terminarea construcţiunii.

Înainte de a încheia, ţin să vă încunoştiinţez încă, dle Prefect, că am scris tot azi dlor revizori şcolari, invitându-i ca să lupte alături cu d-voastră în

atingerea acestui scop, dându-vă tot ajutorul ce veți găsi cu cale a le cere, și asigurându-vă totdeauna când va găsi vreo împrejurare prielnică pentru vreo construcțiune de făcut.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 185 bis din 1 iunie 1901, p. 2429.)

37.

Deciziunea nr. 27110 din 24 mai 1901 prin care se hotărăște să fie un singur abecedar și o singură carte de citire

Având în vedere că autorii schimbă prea des edițiunile *abecedarelor* și *cărților de lectură,* schimbare ce se reduce numai la așezarea în altă ordine a bucăților de citire, dar care, pentru înlăturarea dificultăților ce se ivesc din nepotrivirea edițiunilor, este suficient să silească pe institutori și învățători a impune elevilor să-și procure totdeauna ultima edițiune.

Având în vedere că prin trecerea de la o școală la alta, elevii sunt nevoiți mai totdeauna a-și procura alte cărți;

Având în vedere prețul prea mare al acestor două cărți indispensabile pentru elevii de curs primar, ceea ce face ca elevii săraci să nu și le poată procura și, deci, să fie împiedicați de a mai urma la școală.

Decidem:

Art. 1. – Cu începere de la 1 septembrie 1902, nu se va mai permite introducerea în școalele primare publice decât a unui singur *abecedar* și a unei singure *cărți de lectură* pentru clasele primare.

Cu alcătuirea acestui *abecedar* și acestei *cărți de lectură*, ministerul va însărcina comisiuni, care le vor lucra după un plan anumit făcut în vederea programelor în ființă.

Manuscrisele aprobate vor rămânea proprietatea ministerului, care va avea dreptul a le imprima și a le vinde atât timp cât va socoti și în modul cum va crede de cuviință.

Art. 2. – Prețul cu care se vor vinde *abecedarul* și *cartea de lectură* adoptate, se vor fixa astfel încât să rezulte numai acoperirea cheltuielilor pentru alcătuirea, imprimarea, cartonarea și desfacerea lor, plus un exces de 10–15%, din care se va forma un fond pentru ajutarea copiilor săraci din învățământul primar cu cărți și rechizite necesare școalei.

Art. 3. – Abecedarele și cărțile de lectură, care au obținut până azi aprobarea ministerului, vor putea fi întrebuințate în școli până la 30 iunie 1902.

De la acea zi înainte nu se vor mai admite în şcoalele primare nici un alt *abecedar* şi nicio altă *carte de lectură* decât acele adoptate în conformitate cu art. 1 din această deciziune.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ din 26 mai 3901; în „Colecţia legilor Instrucţiune“ 1901 –1904, p. 502.)

38.

Circulara nr. 6730 din 24 iulie 1901 către prefecţi pentru şcolarii care fac tulburări în localurile publice

Adeseori primim plângeri pentru neorânduieli comise de şcolari din licee, gimnazii, şcoli normale, comerciale şi alte feluri de şcoli. Nu putem însă lua măsurile cuvenite, din cauză că niciodată nu ni se dă măcar un nume, pentru a face cercetări şi a lua măsurile cuvenite.

De aceea, vă rog, cu tot dinadinsul, să daţi ordinele cuvenite pentru ca, în asemenea cazuri, să se afle şi să ni se comunice numele tulburătorilor, sau cel puţin a câţiva dintr-înşii. Nu înţelegem ca ei să fie arestaţi, dar autoritatea să facă ce trebuie pentru a ne da un număr oarecare de nume sigure.

Cu această ocaziune, am onoare a vă pune în vedere că, după regulament, şcolarii sunt opriţi de a frecventa cafenelele, berăriile, grădinele publice unde se fac consumaţii şi se dau spectacole etc. Această dispoziţie, însă, în mare parte, rămâne neaplicată. Ea va deveni însă o realitate îndată ce autorităţile poliţieneşti ne-ar da câteva nume de şcolari nesupuşi, cărora le-am aplica măsuri disciplinare.

(Publicată în „Colecţia legilor Instrucţiunei“ 1901–1904, p. 505.)

39.

Deciziune nr. 39374 din 26 iulie 1901 prin care se înfiinţează şcoale profesionale elementare de la 1 septembrie 1901

Publicăm această deciziune cu toate amănuntele ei, şi cu acelea care azi n-ar mai prezenta interes, pentru a se putea vedea stăruinţa ce punea Haret ca să realizeze începuturile de învăţământ profesional prevăzut în legea sa din martie 1899 reînviată la 9 iunie

1901. În anul de grozavă criză şi de reducere „sălbatică“ a bugetului ţării, el recurge, la toate mijloacele, la bunăvoinţa prefecţilor şi primarilor, precum şi a particularilor, îndemnând, încurajând, lăudând şi reuşeşte – în bună parte – să pornească mişcarea de mare interes pentru ţară şi înţeleasă de puţini: dezvoltarea învăţământului profesional.

Având în vedere legea asupra învăţământului profesional din 31 martie 1899, precum şi pe aceea din 9 iulie 1901;

Având în vedere părerile emise de d-nii prefecţi de judeţe, de d-nii revizori şcolari şi de mai multe primării, cu privire la înfiinţarea învăţământului profesional elementar şi inferior, păreri cerute prin ordinul nostru circular nr. 19.843A şi 19.844A din 21 aprilie 1901;

Decidem:

Art. 1. – Se vor înfiinţa, cu începere de la 1 septembrie 1901, şcoalele profesionale următoare:

1. Curtea-de-Argeş (judeţul Argeş). Şcoală de meserii inferioară, în care se vor învăţa deocamdată meseriile: rotărie, lemnărie, fierărie şi olărie, cu fabricaţiunea sobelor de teracotă. Această şcoală se va instala în localul desfiinţatului seminar şi i se va da partea din mobilierul acestui seminar care poate să-i fie util.

2. Piteşti (judeţul Argeş). Şcoală de ucenici, înfiinţată şi susţinută aici prin iniţiativa d-lui I. Iliescu, directorul şcoalei primare nr. 3 de băieţi; i se va da o subvenţie de 1.000 lei.

3. Truşeşti (judeţul Botoşani). Şcoală elementară de meserii, (frângherie, împletituri de papură şi răchită, lemnărie ordinară). Pentru instalarea şcoalei se va interveni de urgenţă la Ministerul Domeniilor pentru a cere să ni se cedeze fosta casă a arendaşului moşiei Truşeşti, împreună cu curtea şi grădina ei, în întindere de 4 hectare care au fost scoase în vânzare ca bunuri mici. Terenul va servi pentru organizarea învăţământului practic agricol, pe lângă şcoala primară rurală din localitate.

4. Viziru (judeţul Brăila). Şcoală elementară de meserii (rotărie-fierărie).

5. Brăila (judeţul Brăila). Şcoală inferioară de meserii (tâmplărie, fierărie, tinichigerie, croitorie).

Se va răspunde primăriei de Brăila că aprobăm înfiinţarea acestei şcoli, în condiţiunile propuse de dânsa prin adresa No… din … 1901, şi anume: ca şcoala să se instaleze în localul ocupat până acum de liceul Maxim şi ca primăria să-i consacre suma de 50.000 lei pe an pentru întreţinerea ei. Se vor pune însă în vederea primăriei, dispoziţiile art. 2 din lege, şi anume: obligaţia ce-şi ia comuna de a acorda şcoalei localul şi subvenţia de 50.000 lei pe an este valabilă pentru cel puţin 10 ani, de la 1 septembrie 1901 înainte. Credem că suma de 50.00 lei va fi suficientă pentru întreţinerea şcoalei, chiar atunci când se va completa cu toţi anii de studiu, şi cu cele două sau trei meserii ce mai cere

primăria. Așa fiind, primăria are dreptul a administra singură școala și a numi personalul, cu aprobarea ministerului, afară numai dacă nu preferă a lăsa administrația pe seama ministerului, vărsând pe fiecare an la tezaur subvenția de 50.000 lei. I se va cere să ne arate de urgență combinația pe care o preferă.

6. Brăila (județul Brăila). Se aprobă propunerea făcută de primăria Brăila, prin adresa sa No … din …, ca școala secundară de fete „Penetis și Zurmale", să fie transformată în școală profesională de fete. Transformarea se va face treptat, an cu an. La 1 septembrie 1901 nu se vor mai primi eleve pentru clasa I secundară, ci pentru clasa I profesională; iar actualele eleve din clasele a II-a, a III-a, a IV-a și a V-a secundară vor continua studiile lor după programa școalelor secundare de gradul I, până la terminare. Elevele repetente în clasa I se vor considera ca înscrise pentru cursul profesional.

În anul acesta școlar, până la 31 august 1902, învățământul teoretic în clasa I profesională se va da de profesoarele claselor secundare de la aceeași școală; iar pentru învățământul profesional se vor numi două maestre suplinitoare a câte 225 lei una pe lună. Plata acestor maestre, precum și cheltuielile de material și de unelte, necesare pentru începerea școalei, le va putea face primăria, în contul celor 50.000 lei, pe care i-a înscris în bugetul său pentru școala de meserii de băieți, și care nu vor fi necesari toți acelei școale.

Se va atrage însă atenția primăriei asupra faptului că poate strâmtoarea localului să jeneze întrucâtva înființarea clasei I profesionale, care are nevoie de ateliere, și aceste ateliere poate să nu-și poată găsi loc în actuala clădire, care este deja ocupată de două școli.

7. Județul Bacău. O școală elementară de meserii, care se va instala într-o comună ce se va hotărî mai în urmă.

8. Pătârlagele (județul Buzău). Școală elementară de meserii (lemnărie, rotărie, fierărie).

Înființarea acestei școli nu se va face decât dacă primăria sau județul ne vor procura localul necesar.

9. Pogoane (județul Buzău). Școală elementară de meserii și de agricultură.

Înființarea acestei școli nu se va face decât dacă primăria sau județul vor procura localul și cel puțin 10 hectare de pământ de cultură.

10. Oltina (județul Constanța). Școală elementară de meserii și de agricultură.

11. Județul Constanța într-o comună care se va alege spre marginea acestui județ, despre județul Tulcea. Școală elementară de agricultură, viticultură și lemnărie.

12. Braniștea (județul Covurlui). Școală elementară de agricultură. Se va interveni la Ministerul Domeniilor pentru a ni se ceda 20 hectare din cele 242 care au rămas nevândute din moșia statului Brăniștea-Țipești; iar la prefectura de Covurlui, pentru a face să ni se cedeze conacul moșiei Șerbești, a statului, care fusese donată de stat comunei Braniștea.

13. Braniștea (județul Dâmbovița). Școală elementară de meserii (fringherie și lemnărie).

14. Nucet (județul Dâmbovița). Școală inferioară de agricultură și meserii (dogărie, lemnărie-rotărie).

Se acceptă propunerea făcută de prefectura județului Dâmbovița, prin adresa sa No… din … 1901, ca statul să ia asupra sa școala de dogărie, întreținută astăzi de județ, în orașul Târgoviște, cu condiție ca județul să plătească statului o subvenție anuală de 18.000 lei. Această școală se va trece la Nucet și se va completa cu personalul necesar, pentru predarea și a lemnăriei-rotăriei și a agriculturii practice. Se va interveni la Ministerul de Război pentru a ni se ceda clădirile fostei herghelii, rămase neîntrebuințate. Aceste clădiri se vor restaura și dezinfecta cu cheltuiala comună a ministerului și a județului. Se va interveni și la Ministerul de Domenii pentru a ni se ceda o întindere de cel puțin 30 hectare din moșia satului Nucet, arătând ca arendașul actual este dispus a renunța la această porțiune.

15. Poiana (județul Dolj). D. Marincu, mare proprietar în această comună, oferind deocamdată o întindere de 80 pogoane de pământ și alte înlesniri, pe lângă alte 70 ce promite a mai da, pentru înființarea unei școli de agricultură, i se va face adresă pentru a-i mulțumi și a-l ruga să facă donația prin act autentic, pentru ca școala să poată începe a funcționa la 1 septembrie viitor. Școalei îi vom da numele donatorului.

16. Cotușca (județul Dorohoi). Școală de agricultură elementară.

D. G. Văsescu a oferit 25 hectare de pământ. I se va mulțumi și i se va cere a face donația prin act autenic, rugându-l a ne pune la dispoziție și un local sau a face să ni se procure de comună sau de județ, căci altfel școala nu ar avea unde se instala.

17. Dorohoi (județul Dorohoi). Prefectura din Dorohoi, prin adresa nr. 5.652 din 2 iunie, ne face cunoscut că comuna Dorohoi dorește a se înființa acolo o școală de meserii, pentru care oferă gratuit terenul pentru clădirea localului, cu o clădire deocamdată suficientă și o subvenție anuală de 4.000 lei.

Se va răspunde că înființarea unei școale de meserii la Dorohoi este subordonată transformării gimnaziului. În adevăr, o buna școală de meserii corespunde desigur mult mai bine și la trebuințele locale și la trebuințele țării, decât gimnaziul; iar statul nu poate, în niciun chip, să-și mărească cheltuielile, pentru a întreține și gimnaziul și școala de meserii. De altfel, transformarea mai multor gimnazii se impune în mod imperios, într-un termen cât mai apropiat. Dacă transformarea celui de la Dorohoi ar începe chiar de anul acesta în clasa I, s-ar putea începe cu școala de meserii chiar de acum, rămânând ca clasele a II-a, a III-a și a IV-a să se transforme treptat în anii următori. În caz contrar, școala de meserii nu s-ar putea înființa acum decât în contul comunei. De altfel se va atrage atenția d-lui prefect asupra dispoziției art. 33 din lege, după care

comunele urbane sunt obligate ca, până în trei ani, să înființeze, în contul lor, o școală în care să se învețe cel puțin o meserie. Pentru orașul Dorohoi această obligație se va putea evita prin transformarea gimnaziului, căci atunci statul ar înlocui cheltuielile de întreținere a acestui gimnaziu cu acea a școaiei de meserii.

18. Bunești (județul Fălciu). Școală elementară de meserii (dogărie). Se va interveni la Ministerul Domeniilor pentru a ni se ceda fosta casa a proprietății moșiei Bunești, casă care în urma vinderii moșiei a rămas fără nicio întrebuințare.

19. Berezei (județul Fălciu). Școală elementară de meserii (împletituri de răchită, papură și paie). Se va reînființa școala creată în 1898 și desființată în 1900, în localul său în care a mai funcționat.

20. Târgu-Jiului (județul Gorj). Școală de ceramică. Se acordă o subvenție de 4.000 lei școalei de ceramică, înființată în localitate prin inițiativă privată, pe lângă aceea de 2.000 lei înscrisă în buget (art. 44).

Se va pune în vederea d-lui prefect de Gorj că prefacerea trebuințelor țării a impus o nouă orientare a învățământului public, ceea ce a condus la votarea legii învățământului profesional din 1899. Scopul acestei legi este de a da o impulsie mai energică învățământului profesional, paralel cu o restrângere proporționată a celui curat teoretic. Rezultatul va fi, într-un viitor apropiat, înlocuirea mai multora din gimnaziile actuale prin școli profesionale. La Târgu-Jiului existând un început de școală profesională, care merge bine, pentru că se află într-un mediu prielnic, ar fi locul ca să i se dea o dezvoltare cât mai mare. Aceasta, însă, nu se poate face decât cu condiția transformării gimnaziului, căci statul nu ar putea suporta ambele cheltuieli, iar comuna nu ar putea suporta singură cheltuielile, școalei profesionale completate. Statul ar lua însă cu totul asupra sa școala profesională și i-ar da toată extensiunea cuvenită, începând chiar de anul acesta, dacă s-ar începe îndată transformarea an cu an a gimnaziului. La aceasta se va ajunge în mod forțat cât de curând; dar ministerul nu voiește să proceadă la aceasta, înainte de a cunoaște modul de a vedea al d-lui prefect și al primăriei locale.

De aceea, îl rugăm să pună aceasta și în vederea d-lui primar, și amândoi să ne dea răspunsul în timp util, pentru ca, eventual, transformarea să poată începe chiar la 1 septembrie.

21. În județul Gorj se va înființa o școală elementară de meserii, într-o localitate care rămâne a se hotărî.

22. Slobozia (județul Ialomița). Școală elementară de agricultură și meserii (fierărie).

Se va interveni la Ministerul de Război pentru a ni se ceda o parte din cazarma de cavalerie, rămasă goală, precum și o întindere ca de 20 hectare din terenul înconjurător, și care fusese pus altădată la dispoziția regimentului de cavalerie ce-și avea garnizoana aici.

23. București (județul Ilfov). Se va înființa o școală de ucenici, pentru care se alocă suma de 8.000 lei.

24. Buftea (județul Ilfov). Școala de meserii elementară care se va înființa în localul și cu fondurile oferite de principele B. Al. Știrbei.

25. Iași (Județul Iași). Se va înființa o școală de ucenici, pentru care se alocă suma de 5.000 lei.

26. În județul Iași se va înființa o școală elementară de meserii sau de agricultură într-o localitate care rămâne a se hotărî.

27. Strehaia (județul Mehedinți). Școală de agricultură elementară. Se va interveni la Ministerul Domeniilor pentru a ni se ceda 20 hectare din moșia statului.

28. Baia deAramă (județul Mehedinți). Școală elementară de meserii (lemnărie).

Se ia asupra statului școala actuală, pe care comuna nu o mai poate întreține.

29. Turnu-Severin (județul Mehedinți). Școalei comerciale de gradul I se va mări cu 1.000 lei subvenția de 9.000 lei, pe care o are deja înscrisă în bugetul ministerului .

29. Câmpulung (județul Muscel). Școală inferioară de meserii (rotărie, fierărie și încă o meserie care rămâne a se fixa). Comuna și județul cer înființarea acestei școli, oferind drept înlesnire propunerea unor maeștri din oraș de a preda cursuri gratuite în timp de un an.

În asemenea condițiuni, lucrul ar reveni ca statul să ia asupra sa întreaga cheltuială pentru întreținerea școalei, căci este evident că nu se poate începe școala numai pe baza acestor promisiuni ale unor particulari, și apoi, după trecerea primului an, în orice caz, lui i-ar reveni sarcina întreagă.

Dar statul nu-și mai poate impune această sarcină, după ce întreține deja în Câmpulung un gimnaziu și o școală normală, dintre care aceasta din urmă are un buget foarte ridicat și a costat peste 1.700.000 lei pentru construcție. Pe urmă, înființarea școalei de meserii ar mai avea de efect de a micșora încă contingentul școlarilor care alimentează gimnaziul și care deja este destul de mic.

Având în vedere aceste motive;

Având în vedere că școala normală și școala de meserii sunt cu prisosință îndestulătoare pentru a satisface trebuințele culturale ale localității;

Având în vedere că școala de meserii răspunde la necesități evidente, simțite de toți, pe când gimnaziul nu mai împlinește această condiție, din care cauză transformarea lui într-o școală cu caracter profesional se impune într-un viitor apropiat;

Pentru aceste motive:

Se va răspunde la adresa nr. 1.204 din 15 mai a prefecturii de Muscel că ministerul nu poate înființa în Câmpulung școala de meserii ce i se cere, decât începând în același timp transformarea clasă cu clasă a gimnaziului. Combinația aceasta ar avea, pentru comună și județ, avantajul că ar permite înființarea așa de necesară a școalei de meserii, fără a li se cere partea contributivă prevăzută de art. 33 din legea învățământului profesional.

31. Bicaz (județul Neamț). Școală elementară de meserii (fierărie).

Se va cere prefecturii să ne arate cu ce sume contribuie județul, comuna Bicaz și comunele vecine, la înființarea acestei școli după cum arată în raportul ei nr. 3.764 din 6 iunie 1901. Se va interveni și la administrația Domeniului Coroanei cerându-i a ne procura, fie gratuit, fie cu chirie, un local pentru această școală.

32. Slatina (județul Olt). Școală inferioară de meserii (rămâne a se hotărî meseriile ce se vor preda).

Se va începe chiar de la 1 septembrie 1901 transformarea gimnaziului din Slatina în școală de meserii, admițându-se în clasa I elevii pentru meserii, aceasta în acord și cu părerea emisă de prefectura de Olt, prin adresa nr. 2.540 și de delegațiunea cetățenilor din Slatina, care s-a prezentat la minister.

33. Slatina (județul Olt). Școală profesională de fete (croitorie și rufărie). Această școală, suprimată din bugetul ministerului, se va menține cu subvenția ce i se acordă de comună și de județ, și din veniturile ei proprii. Bugetul ei se va dispune în vederea acestor mijloace.

34. Cornu (județul Prahova). Școală elementară de meserii (tâmplărie).

Școala se va instala în școala rurală, unde se dispune, de o sală de atelier.

35. Odobești (județul Putna). Școală elementară de viticultură și meserii (dogărie).

Se va transfera aici școala de viticultură de la Focșani, cu condiție ca comuna să ne procure localul, după cum ni s-a promis. I se va adăuga și secția de dogărie.

36. Suraia (județul Putna). Școală elementară de meserii (împletituri de papură, de răchită și paie). Această școală, cerută și de Camera de comerț de la Focșani, se va instala în casa pe care statul o posedă în sat și care se va cere să ni se cedeze de către Ministerul Domeniilor.

37. Țifești (județul Putna). Se acordă o subvenție de 300 lei învățătoarei din Țifești, care face țesatorie cu elevele sale.

38. Măicănești (județul Râmnicu-Sărat). Școală elementară de meserii (lemnărie-rotărie, fierărie). Dl proprietar Iorgu Bagdat oferă localul și parte din instrumente. Se va invita dl prefect să-l roage să ni le pună de îndată la dispoziție.

39. Porcești (județul Roman). Școală elementară de meserii (frângherie).

Ca local va servi acel clădit pentru subprefectură, care ni se cedează de către județ.

40. Roman (județ Roman). Școală inferioară de meserii (tâmplărie, cismărie, tinichigerie).

Acceptăm propunerea ce ni s-a făcut de către primăria de Roman prin adresa cu nr. 2.069 ca să luăm asupra noastră școala de meserii, întreținută până acum de dânsa, în schimbul unei subvenții anuale de 17.000 lei, plătită de comună, a uneia de cel puțin 2.000 lei plătită de județ, a unei sume fixe de 2.800 lei ce ni se va da de comună la 1 septembrie 1901, pentru cheltuieli de instalație, și cu

condiția ca donația făcută școalei de răposatul Ion Stroe, consistând din o casă și un capital de 7.300 lei, să se treacă Casei Școalelor ca fond inalienabil al școalei.

Școala se va instala în localul fostului seminar. Se va examina dacă clădirea nu s-ar putea împărți în două părți cu totul distincte și cu intrări separate, pentru a cuprinde și școala profesională de fete. Pentru aceasta să ni se prezinte planurile clădirii care se află în minister.

41. Balș (județul Romanați). Școala de meserii elementară (lemnărie, ferărie).

Se va muta aici școala de meserii de la Vișina, completându-se cu meseria fierăriei. Județul va continua a răspunde subvenția de 1.000 lei pe an, pe care o dă școalei din Vișina.

42. Vădastra, Celaru sau Amărăștii-de-Jos (județul Romanați). Școală elementară de agricultură.

Se va înființa o școală în una din aceste localități, unde se va putea procura localul și terenul necesar.

43. Boroaia (județul Suceava). Școala elementară de meserii (lemnărie, fierărie).

Ca local va servi unul din cele două locale de școli primare care există în comună.

44. Buciumeni (județul Tecuci). Școală elementară de meserii (lemnărie-rotărie, dogărie).

Școala se va instala în clădirile neutilizate ale schitului Buciumeni, care se vor repara de către județ, conform angajamentului luat de dl prefect prin adresa sa nr. 1.969.

45. Turnu-Măgurele (județul Teleorman). Școală inferioară de meserii (rotărie, fierărie, tinichigerie).

Înființarea acestei școli este cerută prin adresa prefecturii de Teleorman nr. 3.370. Se va răspunde însă d-lui prefect că această înființare nu o putem face decât paralel cu transformarea unuia din cele două gimnazii din Turnu-Măgurele și Alexandria. În adevăr, amândouă aceste gimnazii vegetează de ani întregi în cele mai rele condiții, fără local, fără personal și fără să răspundă la nicio trebuință bine determinată a județului; pe când agricultura, comerțul și meseriile, al căror învățământ nu ar trebui să lipsească din acest județ agricol și comercial, nu dispun de nicio școală. Statul, cu nici un chip, nu poate să mai suporte și cheltuiala unor asemenea școli, pe lângă a acelor două gimnazii, din care cel puțin unul este cu siguranță inutil. Rămâne, dar, ca dl prefect să ne dea părerea care din cele două gimnazii trebuie transformat în școală de meserii, pentru ca să putem lua din vreme măsurile necesare.

46. Babadag (județul Tulcea). Școală elementară de meserii (rotărie-lemnărie, dogărie).

Școală se va instala în localul seminarului musulman, care se transferă la Medgidia.

47. Catârleț (județul Tulcea). Școală elementară de pescărie. Organizarea acestei școale se va studia în înțelegere cu dl Antipa și cu dl Vartolaș, revizor școlar de Constanța. Se vor utiliza subvențiile prevăzute pentru dânsa de diverse comune din județul Tulcea.

48. Praja (județul Tutova). Școală elementară de meserii (dogărie).

49. Rădești (județul Tutova). Școală elementară de meserii (rotărie-lemnărie).

50. Tansa (județul Vaslui). Școală elementară de meserii (rotărie-lemnărie, fierărie).

Se va invita dl prefect de Vaslui a închiria casa, despre care vorbește prin raportul său nr. 3.165 din 30 mai, pe trei ani.

Rugăm însă ea această chirie să o ia pe seama sa județul sau comunele interesate. Este necesar ca cheltuielile învățământului profesional să fie împărțite între stat, județe și comune, după cum prevede și legea.

51. Clejani (județul Vlașca). Școală elementară de meserii (lemnărie-rotărie).

Localul pentru această școala s-a promis a se da gratis de către un proprietar din localitate. Se va cere d-lui prefect să intervină de urgență pentru a se face această cesiune, conform adresei d-sale nr. 2.883 din 29 mai. Totdeodată se va invita să ne pună la dispoziție și subvenția din partea județului, potrivit convorbirii ce am avut cu d-sa.

52. Giurgiu (județul Vlașca). Școală comercială de gradul I. Se acordă acestei școale, înființată din inițiativă privată, o subvenție de 3.500 lei.

53. Târgu-Horez (județul Vâlcea). Școală elementară de agricultură și meserii (cojocărie, rotărie-lemnărie).

Localul ni se procură de către comună. Ca teren de cultură vor servi cele două hectare din jurul școalei primare și cele 17 pogoane din țarină ale școalei din Romani.

Art. II. – Unul din arhitecții ministerului să viziteze de urgență localele în care au a se instala școlile de mai sus și care sunt mai la îndemână, pentru a lua măsurile cele mai grabnice pentru facerea reparațiilor celor mai indispensabile. Pentru localele oferite de județe, comune sau particulari, li se va cere lor ca să facă aceste reparații, cât mai neîntârziat.

Art. III.– D-nii inspectori ai învățământului industrial și agricol vor face lista mobilierului strict necesar; se va da ordin celor mai vechi diriginți ai școalelor, din localitățile unde sunt a se înființa școli, să ne arate de ce mobilier se poate dispune pentru aceste școli. Pentru mobilierul ce ar mai lipsi, după lista dată de d-nii inspectori, se vor lua măsuri pentru a se procura, fie din mobilierul disponibil de pe la școalele din alte părți, fie comandându-se din nou.

Art. IV. – D-l inspector al învățământului industrial va face lista și devizul uneltelor necesare școalelor de meserii.

Acest deviz se va împărți în cinci loturi, pe cât se poate egale. Se va face invitație principalilor comercianți români, care pot procura asemenea unelte, să

facă oferte cu condiție de a se procura acele unelte cel mult până la 1 septembrie 1901. Asupra fiecărei case nu se va putea adjudeca mai mult decât un lot.

Art. V. – Dl inspector al învățământului agricol va face lista vitelor și instrumentelor agricole strict necesare școalelor de agricultură ce se înființează și va face propuneri pentru procurarea lor. Va vedea ce se poate procura de pe la școalele de la Strihareț, Armășești și Pănceşti-Dragomirești.

Art. VI. – Se va răspunde prefecților care au răspuns la ordinul nostru nr. 19.844A, dându-i fiecăruia lămuririle care îl privesc după decizia de mai sus.

Art. VII. – Se va pune în vedere tuturor prefecților de județe și a primăriilor comunale urbane dispozițiile art. 8, alin. VI, VII, VIII, art. 33 și art. 52 din legea învățământului profesional de la 31 martie 1899, care prescriu obligațiile județelor și comunelor în ceea ce privește acest învățământ, pentru ca să se poată lua din vreme măsurile cuvenite pentru a-și împlini acele obligații.

Art. VIII. – Toate cheltuielile ce vor proveni din executarea deciziei de față se vor acoperi din suma de 234.761 lei, prevăzută în buget, art. 57, pentru crearea învățământului profesional elementar și pentru reorganizarea și completarea actualelor școale profesionale.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 95 din 29 iulie 1901; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 187 din 1 august 1901, p. 2486; în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 505.)

40.

Ordinul nr. 7015 din 8 august 1901 către două școale de meserii prin care se arată importanța meseriilor

Aci se arată întreaga teorie a rostului școalelor profesionale, așa cum le înțelegea Haret.

Scopul școalelor profesionale (de meserii) este de a procura elevilor o meserie, cu scopul ca cu dânsa să aibă un mijloc de a-și câștiga viața. De aceea, aceste școli trebuie să se ocupe nu numai de a învăța pe școlari o meserie, dar totodată de a-i deprinde să o practice în mod fructuos și mai ales de a le da convingerea ca se poate câștiga cu dânsa.

Pentru aceasta, primul mijloc este ca școlarii să vadă că școala înseși produce venit, prin practicarea meseriilor. Și, în adevăr, o școală profesională (de meserii) care nu produce niciun venit este un adevărat nonsens. E drept că o școală trebuie să consume material care nu se mai poate vinde, după ce a fost

lucrat, pentru că a servit numai pentru exercițiul elevilor și că aceasta constituie pentru dânsa o cauză de pierdere; dar de alta parte nu trebuie să se piardă din vedere că într-o școală profesională (de meserii) nu se cheltuiește nimic nici pentru lucrători, care sunt chiar școlarii, nici pentru chirie, nici pentru încălzit, nici pentru patentă etc., toate aceste cheltuieli grele de care nu se poate dispensa un atelier particular. Este dar cert că, chiar dacă suma avantajelor nu ar întrece pe a lipsurilor într-o școală profesională (de meserii), totuși ea este într-o situație destul de bună pentru a produce oarecare beneficii.

Trebuie dar ca școala ce dirijați să funcționeze astfel încât, la încheierea socotelilor de finele anului, să aibă negreșit un beneficiu net. De altfel, legea învățământului profesional din 31 martie 1901 prevede acest beneficiu și arată cum trebuie utilizat; el se împarte între maeștri și elevi și constituie nu numai un mijloc de încurajare, dar și un mijloc de educație profesională pentru aceștia.

Pentru ca școala să realizeze beneficii, se cere, în prima linie, ca veniturile și cheltuielile ei să fie administrate în modul cel mai scrupulos, și pentru aceasta să se țină o contabilitate foarte regulată. Asupra acestui punct, am atras deja atenția d-voastră printr-o circulară anterioară. Nu mai putem admite ca banii din comenzi să se primească fără chitanță în regulă, să nu se treacă în registre, să se cheltuiască fără socoteală și fără a se ști pe ce, ca procurarea de material să se facă fără a se însemna nicăieri cumpărăturile și întrebuințările etc. Școala trebuie să se știe că este un adevărat atelier industrial și, precum un particular merge drept la ruină, dacă nu ține socoteli în regulă și dacă nu pune economie în întrebuințarea materialului și fondurilor sale, tot așa și o școală.

Cată iarăși să nu pierdeți din vedere că d-voastră, în calitate de director al școalei, sunteți manipulator de bani publici și, ca atare, sunteți supus la regulile de contabilitate prevăzute prin lege și a căror neobservare angajează responsabilitatea d-voastră.

Pentru a face ca școala să producă beneficii, mai trebuie ca să i se procure comenzi prin toate mijloacele. Ministerul nu poate da indicații pentru acest scop; dar d-voastră și maeștrii, care cunoașteți împrejurările locale, veți ști mai bine ce trebuie făcut. Destul este să spunem că este de datoria directorului și maeștrilor să facă tot posibilul pentru a procura școlii comenzi potrivite cu scopul ei, și în limita putinței de a le satisface. Organizarea unei săli de expoziție permanentă pentru produsele școlii, publicații, anunțuri și altele sunt mijloace care se pot întrebuința și la care trebuie să se recurgă. Elevii vor trebui să fie în curent cu dânsele, pentru că și ei vor avea să le întrebuințeze când vor lucra pe contul lor. Pentru acest motiv, elevii vor trebui să fie utilizați la primirea comenzilor, la încercări etc., cu un cuvânt să fie deprinși a se pune în contact cu publicul, pentru a se deprinde să-i cunoască gusturile, pretențiile și preferințele și să știe cum să le satisfacă. Cu un cuvânt, trebuie dezvoltat spiritul comercial al școlarilor, iar nu ca până acum să li se întrețină numai preocupările curat școlare, ceea ce, după părerea noastră, este

una din principalele cauze ale rezultatelor practice neîndestulătoare pe care le-au dat până acum şcolile noastre profesionale.

Când vorbim de comenzi, înţelegem comenzi efective, de acelea care produc venit, iar nu lucrări fără scop sau lucrări gratuite. În adevăr, ştim că sunt şcoli în care elevele lucrează pentru maestrele sau profesoarele şcolii, sub pretext că şcoala nu are comenzi. Practica aceasta nu o putem admite şi vă punem în vedere cu tot dinadinsul că o interzicem cu desăvârşire. O şcoală profesională care îşi merită numele nu se poate să nu aibă comenzi sau dacă în adevăr nu are, sau nu poate să aibă, aceasta dovedeşte că nu răspunde la nicio trebuinţă locală şi că, prin urmare, trebuie să dispară. Statul nu poate întreţine cu mari cheltuieli şcoli în care să nu se poată da mai multă instrucţie profesională decât aceea ce se poate căpăta din lucrările particulare a două sau trei maestre ori profesoare. Şi apoi, dacă practica aceasta s-ar generaliza, este evident că maestrele, în loc de a căuta să procure comenzi şcolii, ar avea interes, din contra, a le depărta.

Vă punem în vedere, Domnule… director…, că punem cel mai mare preţ pe exacta observare a celor ce cerem prin ordinul de faţă. Ţara îşi impune sacrificii pentru realizarea învăţământului profesional; dar ea înţelege ca acest învăţământ să fie o realitate, iar nu o simplă expresie bugetară, căci are ea destule nevoi reale de satisfăcut, pentru a nu-şi risipi banii pentru nişte instituţii care să nu răspundă pe deplin scopului lor.

* * *

Veniturile şcoalei le veţi vărsa la Casa Şcoalelor, conform circularei noastre precedente nr. … din …

În curând vom da instrucţii generale asupra modului cum aceste venituri vor servi pentru a forma şcoalei un capital de exploatare şi pentru a se repartiza între maeştri şi elevi, conform legii.

(Publicată în „Colecţia legilor Instrucţiei“ 1901–1904, p. 510, în ziarul „Voinţa Naţională“ 9 august 1901.)

41.

Circulara nr. 43913 din august 1901 către direcţiile şcoalelor secundare pentru înscrierile în şcoalele secundare

De câteva zile ministerul este asediat de reclamaţii ale părinţilor ai căror copii au fost respinşi de la înscriere în unele şcoli secundare sub cuvânt că nu sunt

locuri. Ştim ca, în unele licee s-a închis lista de înscriere în clasa I încă de la 20 august, sub pretext să s-au completat locurile; iar în altele, nu s-a admis nicio cerere de înscriere în clasele următoare, sub cuvânt că sunt deja prea mulţi şcolari.

Asemenea procedeuri sunt contrare şi legii şi regulamentului, care, amândouă sunt foarte clare şi pe care ministerul le-a amintit tuturor directorilor secundari printr-o circulară recentă de tot; de aceea, mă mir că se continuă în unele părţi a se da loc la nemulţumiri care ar fi aşa de uşor de evitat prin aplicarea exactă a legii şi a regulamentului.

Vă invit din nou şi cu tot dinadinsul să binevoiţi a vă conforma întocmai art. 15 din legea învăţământului secundar, votată la iunie trecut, care s-a promulgat la 12 iulie trecut, care este publicată în „Monitorul“ nr. 81 din 12 iulie, p. 3.022, coloana I, şi care zice: „Dacă numărul cererilor de înscriere (în clasa I) care împlinesc aceste condiţii nu trece peste numărul de locuri disponibile, conform art. 16, se vor înscrie toţi copiii care au făcut cerere. *Dacă însă numărul cererilor trece peste numărul locurilor disponibile, se vor supune toţi unui concurs asupra limbii române şi aritmeticii din ultima clasă primară şi se vor înscrie numai cei clasaţi întâi“.*

Regulamentul din 1898 (art. 1–23) lămureşte de altă parte pe deplin toate detaliile operaţiunii de admitere. Singurul lucru care trebuie modificat într-însul, şi care va şi apare în „Monitor“ peste două zile, este înlocuirea selecţiunii după certificatele şcoalei primare prin aceea a concursului; dar această parte nu are interes decât după 1 septembrie. Până atunci, sunteţi datori a vă conforma întocmai legii şi părţilor din regulament, care nu sunt infirmate prin legea de la iunie; şi nimic din acestea nu justifică oprirea cererilor de înscriere înainte de 31 august, sub pretext că nu mai sunt locuri.

Încă o dată şi pentru ultima oară, vă pun în vedere că, până în seara de 31 august sunteţi datori a primi toate cererile de înscriere ce vi se vor prezenta. Atunci, se va vedea dacă numărul jocurilor disponibile va permite a se înscrie în matricolă toţi cei care au făcut cerere ori să se facă concurs pentru clasa I, după cum spune legea.

Numărul de înscrieri pentru clasa I va fi limitat la 60 de fiecare clasă existentă conform legii. Numărul acesta se va completa cu observarea exactă a art. 11 din regulament. Veţi şti că nu vom admite cu niciun chip ca acest efectiv de 60 să fie întrecut pentru clasa I. Pe unde numărul repetenţilor în această clasă va fi prea mare, ne veţi face cunoscut la 1 septembrie ca să luăm măsurile cuvenite.

Cât pentru celelalte clase, anul acesta este imposibil a se aplica legea în privinţa limitării numărului înscrierilor, deoarece din anii trecuţi nu s-a observat această limitare pentru clasele precedente. Este evident, spre exemplu, că dacă s-ar fi menţinut limitarea numărului elevilor în fosta clasa I de la 1898, acest număr ar fi fost limitat de sine în anii următori succesiv pentru clasa a II-a, pentru clasa a III-a etc. Dar, odată ce şcolarii au fost admişi într-o şcoală publică, ei nu mai

pot fi respinşi în anii următori sub motiv de lipsă de locuri, oricare ar fi efectivul claselor. Aşa fiind, veţi şti că toţi şcolarii regulat promovaţi din şcoalele publice secundare trebuie admişi în clasa în care s-au promovat. Pe unde vor fi mai multe şcoale de acelaşi fel, cei înscrişi într-o aceeaşi clasă se vor repartiza între toate şcoalele în modul cel mai egal, după cum arată art. 16 şi 19 din regulament.

* * *

O altă dificultate care se creează părinţilor în mod cu totul gratuit, este aceea privitoare la limita de etate. Legea prevede în mod clar şi s-a explicat şi prin circulare, că nu este nicio limită superioară de etate pentru admiterea în cursul secundar; cu alte cuvinte, singurul lucru ce se cere unui copil ca să fie admis în liceu, este că să nu fie mai mic de 11 ani şi chiar în cazul acesta, inspectorul general are dreptul a da dispense şi a admite chiar copii până ia 10 ani. Cu ce drept se resping dar copii, sub motiv că sunt prea mari de etate, când legea nu prevede aşa ceva şi când ministerul a dat deja lămuririle necesare de atâtea ori?

Vă pun toate acestea în vedere, Domnule… director rugându-vă ca, dacă cumva cazuri de acestea se vor fi ivit la şcoala d-voastră, să binevoiţi a face să nu se mai ivească, pentru că ele creează ministerului dificultăţi nejustificate, şi nu acum este momentul ca activitatea noastră să se cheltuiască în corespondenţe zadarnice.

În unele părţi suntem informaţi că cauza acestor încurcături ar fi secretarii şcoalelor, care găsesc acest mijloc spre a-şi uşura munca. De ar fi aşa, vă invit să-mi raportaţi imediat ca să destituim pe cei culpabili, căci nu admitem ca nişte funcţionari inferiori să-şi permită a călca astfel legea şi regulamentul, cauzând atâtea dificultăţi şi cetăţenilor şi ministerului.

* * *

Încheind, vă încunoştiinţez că peste două zile va apare în „Monitor“ regulamentul şcoalelor secundare, cu modificările şi adaosele ce au fost necesitate de noua lege din iunie trecut şi în special cu cele privitoare la perceperea taxei de înscriere în şcoalele secundare.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ din 23 august 1901; în „Colecţia legilor Instrucţiei“ 1901–1904, p. 512; în ziarul „Voinţa Naţională“, 24 august 1901.)

42.

Adresă către episcopi nr. din august 1901 rugându-i să ia măsuri a asocia şi pe preoţi la cercurile culturale

În cele mai multe comune din eparhia P. S. V. s-au înfiinţat şi au a se înfiinţa continuu în viitor cercuri culturale, în care învăţătorii luptă să strângă pe săteni spre a se sfătui asupra a tot ce poate fi folositor.

Subiectele unor asemenea sfătuiri sunt: creşterea vitelor, îngrăşarea ţarinelor, foloasele meşteşugurilor, albinăritul, creşterea copiilor, hrana de toate zilele a sătenilor şi îndeobşte tot ce poate aduce ridicarea materială şi morală a lor.

Să fie şi preotul alături cu institutorul la asemenea sfătuiri de seamă, ar face şi mai deplină izbânda la care ţintesc aceste cercuri. Sătenii văzând pe preot că se adună cu învăţătorul întru sfătuirea unor astfel de chestiuni, ar fi un îndemn îndoit de puternic ca şi ei să caute să asculte şi apoi să aplice cunoştinţele dobândite.

De aceea, avem onoare a vă ruga să binevoiţi a dispune a se lua stăruitoare măsuri pentru buna înţelegere a preoţilor cu învăţătorii pe tărâmul arătat, din care bună înţelegere şi luptă laolaltă vor ieşi cu siguranţă roadele unei treptate îmbunătăţiri a stării de astăzi a sătenilor noştri.

(Publicată în ziarul „Voinţa Naţională“, 10 august 1901.)

43.

Circulara nr. 7700 din 1 septembrie 1901 către directorii şcoalelor secundare de băieţi şi de fete despre începerea cursurilor în septembrie

Cu ocazia începerii noului an şcolar, am onoarea a vă ruga să binevoiţi a lua toate măsurile necesare pentru ca şcoala ce dirijaţi să se deschidă la 1 septembrie, iar cursurile regulate să înceapă exact la 9 septembrie, precum cere regulamentul. Din partea noastră ne-am silit a înlătura toate piedicile care ar fi putut fi invocate de acei care s-ar fi abătut de la această prescripţie: personalul didactic este numit şi trebuie să se afle la postul său, regulamentul cel nou este publicat, programele sunt regulate. Niciun motiv dar nu se poate aduce pentru a se scuza o întârziere în descinderea cursurilor. Sper dar ca anul acesta se vor evita întârzierile, care uneori făceau să se piardă mai toată luna lui septembrie,

dacă nu şi mai mult, ceea ce era spre marea daună a disciplinii şcolare şi una din cauzele neexecutării programelor.

Chiar din primele zile, atât d-voastră cât şi profesorii şi maeştrii şcoalei ce conduceţi, veţi avea a regula orarul şcoalei. Anul acesta alcătuirea lui va prezenta dificultăţi mai însemnate, provenite din cauza necesităţii de a se combina orele cursurilor comune la secţiunile liceului superior, precum şi din modul cum s-au repartizat în mai multe părţi orele suplinitorilor. Această din urmă cauză este numai trecătoare şi va lua sfârşit, sper, pentru totdeauna, prin facerea examenelor de capacitate şi numirea de titulari în toate părţile; dar cea dintâi rămâne permanentă. Vă rog dar cu multă insistenţă şi pe d-voastră şi pe d-nii profesori şi maeştri, ca să daţi o deosebită atenţiune alcătuirii orarului, mai ales anul acesta, pentru că normele ce se vor stabili acum vor servi şi în viitor.

Este bineînţeles că în această lucrare insist ca să aveţi în vedere exigenţele regulamentului (art. 43 şi 44), precum şi trebuinţele pedagogice pe care d-voastră le cunoaşteţi.

Buna alcătuire a orarului fiind, în mare parte, o garanţie pentru succesul învăţământului, nu mă îndoiesc că această lucrare se va face în şcoala d-voastră cu toată sârguinţa şi atenţia cuvenită.

O altă cestiune, foarte importantă, asupra căreia atrag atenţia d-voastră, este aceea a cărţilor şcolare. După regulament (art. 206), lista lor trebuia făcută şi afişată încă de la iunie. Această măsură era utilă şi pentru şcoală şi pentru autorităţi, în vederea controlului, şi pentru autori. Pe cât ştiu, însă, ea nu a fost observată anul acesta mai nicăieri. Va trebui dar să fie împlinită negreşit înainte de 9 septembrie, pentru ca să nu fie o piedică la începerea cursurilor în această zi. Lista va fi imediat comunicată de d-voastră d-lui inspector general pentru a-şi face observaţiunile sale.

Dar, pentru ca d-sa să nu fie obligat a-i aduce prea multe schimbări, vă rog să uzaţi de toată autoritatea d-voastră, pentru ca lista să fie formată în conformitate cu prescrierile regulamentului, să nu cuprindă decât strictul necesar şi să nu impună şcolarilor nici cea mai mică cheltuială, care ar putea fi evitată.

Nu numai atât, dar vă cerem ca şi în cursul anului să nu permiteţi, sub niciun motiv, schimbarea cărţilor, impunerea de caiete, blocuri, hărţi, registre etc, care nu vor fi fost deja admise.

Insistăm, cu o deosebită putere, asupra acestui punct, pentru că ştim că ordinele repetate ale ministerului, în această privinţă, nu au fost observate pretutindeni şi s-au impus şcolarilor cheltuieli absolut nejustificate.

Din parte-ne vom exercita o priveghere de aproape, pentru a sfârşi cu totul acest rău; dar vă invităm şi pe d-voastră, care sunteţi mai în măsură decât noi de a-l vedea, îndată ce se produce, să nu-l toleraţi nicidecum.

Una din cele dintâi datorii ale unui profesor este de a cunoaşte bine pe fiecare şcolar, de a urmări zi cu zi activitatea lui. Dacă această condiţiune nu

este împlinită, învățământul nu mai are obiect. În adevăr, scopul şcoalei este educațiunea şi perfecțiunea şcolarului, care este imposibil, dacă educatorul nu are o cunoştință deplină de calitățile, defectele şi aptitudinile lui, şi dacă nu observă zilnic progresele ce realizează.

Mijloacele pentru aceasta sunt multe şi le cunoaşte orice profesor, dar în prima linie sunt interogațiunile.

Necesitatea interogațiunilor dese nu am cu să o demonstrez aici, dar vreau numai să mă plâng că nu toți profesorii se par deopotrivă convinşi de dânsa. E adevărat ca situația s-a mai îmbunătățit întrucâtva din ceea ce era altădată, dar totuşi şi azi se întâmplă încă ca la unii profesori şcolarii să nu fie interogați nici măcar odată în trei luni. Ce rezultă de aici o ştim cu toții: superficialitate în învățământ, note date pentru câte un an întreg pe baza unui singur răspuns, bun sau rău, dat la întâmplare, uneori note fictive şi, prin urmare, clasificațiune artificială, promoțiuni la întâmplare, nedreptăți, reclamațiuni nesfârşite.

Profesorii care dau loc la aceste neajunsuri invocă numărul cel mare de şcolari. Motivul acesta însă nu este serios. Mai întâi el nu se poate aplica claselor care nu întrec 50 de şcolari, precum sunt unele din clasele inferioare şi multe din cele superioare şi unde, cu toate acestea, tot se găsesc profesori care nu ascultă pe şcolari câte mai multe luni.

Dar chiar în clasele cele mai numeroase, şi oricât de numeroase ar fi, tot ar fi timp a se interoga şcolarii mai des decât se face.

Dacă s-ar păzi prescrierile regulamentului, privitoare la această chestiune (art. 51–57), nu numai ar fi posibil ca profesorul să cunoască în mod exact pe fiecare din şcolarii săi, dar încă interogațiunile ar servi în modul cel mai eficace pentru a întreține deşteaptă atențiunea clasei şi a înlesni, prin urmare, înțelegerea materiei. Sistemul acesta, singurul care se urmează în şcoalele cele bune din alte părți, se ştie că a transformat şi la noi învățământul primar în ultimii ani şi este lucru cu totul anormal să mai vedem că tocmai în şcoalele secundare tot mai subsistă sistemul învechit al *ascultărilor,* după care cea mai mare parte a timpului clasei se pierde în murmurul monoton al unui şcolar care recită, fără convingere şi fără înțelegere, pe când toți ceilalți mai nu ştiu ce se petrece între dânsul şi profesor.

Răul acesta este unul din cele mai grave din cele de care suferă învățământul nostru, şi pe socoteala lui trebuie puse multe învinovățiri ce i se aduc. Aşa, a ajuns o banalitate axioma că programele sunt prea încărcate, deşi ori de câte ori s-a cerut şi s-a încercat reducerea lor, s-a văzut că este o limită inferioară peste care nu se poate trece în această reducere. Convingerea noastră este că învinovățirea aceasta adusă programelor nu s-ar mai produce, dacă timpul şcoalei ar fi mai bine utilizat, şi la aceasta ar contribui exacta aplicare a art. 51–57 din regulament.

Este adevărat că aici mai intervine şi o altă condițiune, aceea că profesorii secundari trebuie să fie bine convinşi că nu le este permis a trece peste limitele

programei și că a se pretinde ca în liceu să se facă cursuri ca la universitate este o absurditate. Dar și de acest lucru se ocupa regulamentul (art. 218).

Atunci când vom ajunge ca profesorii să-și cunoască bine școlarii, dar numai atunci, vom putea să ne gândim la multe îmbunătățiri și simplificări, care cu sistema de astăzi sunt imposibile de realizat.

Astfel, cu ocaziunea consultării pe care ministerul a făcut-o cu directorii școlilor secundare pentru îmbunătățirea regulamentului, mulți dintr-înșii s-au pronunțat pentru desființarea examenului de fine de an. Este cert că aceasta ar fi foarte de dorit, cel puțin pentru școlarii cei mai buni.

Câtă simplificare și ce câștig de timp și de osteneală s-ar realiza prin această măsură! Dar cu ce curaj putem să o aplicăm, când știm că se întâmplă mai adeseori ca un școlar să nu schimbe vorbe cu profesorul mai mult decât odată în cursul anului? Unde mai este controlul activității școlarului și ce chip avem de a ne convinge că, la finele clasei, este destul de preparat pentru a începe studiile clasei următoare?

Examenul este cel puțin un mijloc de control, primitiv și imperfect, e adevărat, dar de care nu ne putem lipsi până nu se va pune în locul lui cel bun și eficace pe care îl poate da numai cu cunoașterea perfectă a școlarului din cursul anului.

Am ajuns a vorbi despre promoțiune, și aici iarăși trebuie să ne oprim un moment, pentru că cestiunea este foarte gravă.

Este necontestat că școlarii și părinții, în marea lor majoritate, au ajuns a crede că, pentru un școlar, faptul de a fi petrecut un an într-o clasă, ori în ce chip va fi fost, îi constituie un drept la promoțiune.

De aici stăruințe, rugăciuni, amenințări, când vreunul este lăsat repetent; și dacă pe această cale nu se reușește, se recurge de multe ori la mijloace și mai puțin corecte, pentru a se eluda o prescripțiune clară și superioară a legii.

În fața acestui asalt, prea adeseori profesorii cedează, ori în sensul de a uza de o indulgență nepermisă ori, din contra trec mai departe decât se cuvine în sensul severității. Ni s-a întâmplat astfel să vedem chiar anul acesta școlari notați la toți profesorii, în cursul anului, cu 9 și 10, pe când unul singur găsea de cuviință a-i nota cu 1. Am mai văzut școlari care la un obiect aveau din cursul anului media 7, iar în examen, la același obiect, nota 1. Același lucru se întâmplă deseori cu dexteritățile.

Asemenea întâmplări nu le putem trece cu vederea, pentru că dovedesc că nu se poate pune destulă bază pe aprecierile exprimate prin note; și dacă această bază ne lipsește, ce criteriu ne mai rămâne pentru a face promoțiunile? Vă rog dar ca, în asemenea împrejurări, d-voastră să uzați de mijloacele de care dispuneri pentru a face să se rectifice erorile; și dacă nu reușiți, să nu lipsiți a preveni din vreme pe d-nii inspectori generali, care vor vedea ce măsuri vor trebui să ia.

În regulă generală, putem zice că promoțiunea din clasa I în a II-a trebuie făcută cu mai mare severitate decât din celelalte clase.

În adevăr, cu tot examenul de admitere în clasa I, instituit prin art. 15 din lege, este de crezut că se vor strecura în cursul secundar mulți școlari pe care, ori preparațiunea lor din cursul primar ori facultățile lor intelectuale ori alte împrejurări, nu-i armează îndestul pentru a putea urma cu succes cursul secundar.

Pentru aceștia clasa I secundară este o clasă de încercare. Dar, odată ce această încercare n-a reușit, ar fi o greșeală mare și chiar o culpă gravă față de acești copii și de părinții lor, dacă li s-ar permite să treacă mai departe, căci ar fi condamnați prin aceasta, ori a rămânea pe drum ori a termina cursul în condițiuni așa de rele, încât să rămână niște declasați. Din contră, dacă sunt opriți chiar de la început, îndată ce s-a dovedit pentru dânșii insuficiența mijloacelor de a urma mai departe cu succes, ei pot să întreprindă alte studii, să înceapă altă carieră, încă de tineri, când lucrul acesta este încă posibil. Cu atât mai mult se poate spune aceasta astăzi, când învățământul profesional ia ființă și poate primi pe acei pentru care liceul nu se potrivește.

În această privință vă amintesc circularele noastre nr. 65.153 din 8 octombrie 1897 și nr. 62.151 din 29 septembrie 1898, publicate și în *Buletinul ministerului* pe anul 1898, paginele 666–674, prin care insistăm asupra trebuinței absolute care este de a se stăvili cu orice preț năvălirea întregii tinerimi a țării spre liceu și gimnaziu. Acele circulare sunt mai de actualitate decât oricând, în împrejurările prin care trecem, și azi nu li se mai poate pune obiecțiunea de acum trei și patru ani, că, dacă se închide calea gimnaziilor și liceelor, nu rămâne deschisă nici una nici alta.

Voi încheia, dle director, această circulară, recomandându-vă a priveghea cât mai sever păzirea disciplinei printre școlarii d-voastră atât în școală, cât și afară din școală. Sunt silit să fac aceasta, pentru că prea adeseori primim denunțări și reclamațiuni pentru cazuri de foarte gravă nedisciplină și pentru care nu știm să se fi luat măsurile de represiune ce meritau.

Regulamentul vă înarmează îndeajuns și pe d-voastră și pe d-nii profesori și maeștri, pentru ca ordinea cea mai deplină să domnească peste tot. În această privință introducerea uniformei a fost și este de un mare ajutor, fără a mai vorbi de alte avantaje ce prezintă ea. De aceea, vă invit să mențineți această obligațiune cu toată severitatea pentru toți și să nu lăsați nepedepsită orice încercare din partea cuiva de a se sustrage de la dânsa.

Vă rugăm să puneți cuprinsul acestei circulare în vederea dlor profesori și maeștri din școala d-voastră și să nu pierdeți un moment din vedere exacta ei îndeplinire.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 188 din 1 septembrie 1901; în „Colecția legilor Instrucției“ 1901–1904, p. 513; în ziarul „Voința Națională“ din 2 septembrie 1901.)

44.

Raport către Rege asupra şcoalelor şi bisericilor române din străinătate, 15 noiembrie 1901

Una din cele mai delicate chestiuni ce s-au înfăţişat lui Haret ca ministru a fost aceea a raporturilor românilor din Imperiul Otoman cu statul nostru. Toate guvernele României, după 1864, au ajutat băneşte pe conaţionalii noştri spre a înfiinţa şi susţinea şcoli, iar în câţiva ani s-a ajuns la o complicată organizare şcolară, graţie subvenţiilor acordate de guvernul român şi îngăduinţei guvernului turcesc. Pe măsură ce se dezvolta organismul acesta, guvernele noastre au început a se interesa mai de aproape, dar fără un plan bine determinat; se mulţumeau mai mult cu relaţiile trimise de acolo. Haret, venind pentru prima oară ministru în 1897, începe a întrebuinţa şi în privinţa şcoalelor acestora metoda sa de lucru: cercetarea amănunţită şi fixarea unor norme după care să meargă treburile. Când vin anii de criză, începând cu 1899, se simte nevoia de a se micşora subvenţiile acordate şcoalelor din Turcia. Haret vine ministru în momentul cel mai grav al acestei desfăşurări şi e silit să aplice şi şcoalelor de acolo aceleaşi principii de reduceri bugetare. Măsurile lui sunt rău primite de unii profesori ai şcoalelor române din Turcia, pasiunile politice de la noi alimentează nemulţumirile şi se porneşte un curent contra măsurilor luate de Haret. Profitând de faptul că se adresase şi Regelui o plângere în această privinţă, Haret redactează un un raport către Suveran, în care – pentru prima dată – chestiunea este privită în întregul ei. Sinceritatea ce o însufleţeşte, documentarea bogată şi subordonarea tuturor măsurilor la nişte principii de interes superior au făcut lumină deplină şi, pe măsură ce patimile politice se potoleau, dreptatea lui Haret se recunoştea în mod general.

Dificultăţile financiare din timpurile din urmă au impus în mod imperios necesitatea economiilor pe toată linia în cheltuielile statului. S-a recunoscut de toţi că era inevitabil a se suprima toate cele inutile şi a se micşora acelea care se puteau reduce, fără a se compromite bunul mers al serviciilor publice.

Cu tot timpul scurt de care a dispus guvernul în februarie şi martie trecut pentru studierea acestei grele şi complicate cestiuni, el a reuşit să alcătuiască un buget care se prezintă cu o însemnată economie faţă de cel trecut, şi care, după experienţa făcută, asigură pe deplin buna funcţionare a tututor serviciilor statului.

Este cert că nişte reduceri aşa de însemnate în cheltuieli nu s-au putut face fără ca multe interese particulare să fie atinse în mod mai mult sau mai puţin simţitor. Dar trebuinţa economiilor era aşa de adânc intrată în convingerea ţării întregi, încât noul buget s-a putut aplica cu mai multă uşurinţă decât se putea crede de unii. Este adevărat însă că şi abnegaţiunea cetăţenilor în faţa pericolului care ameninţa creditul ţării a fost la înălţimea lui şi a sacrificiilor care se impuneau.

O singură notă discordantă s-a produs şi ea a venit tocmai de unde mai puţin se putea aştepta. Reducerile făcute în bugetul şcolilor şi bisericilor române din

străinătate au ridicat protestări din partea unora dintre institutorii români din Imperiul Otoman, şi aceste protestări au găsit ecou şi în o parte din presa din ţară.

Ele au fost formulate şi într-o petiţie, adresată Majestăţii Voastre, şi semnată de patru actuali sau foşti institutori în Macedonia, care afirmă că sunt împuterniciţi pentru aceasta de către poporul românesc din Imperiul Otoman.

Cu profund respect, prin acest raport supun la cunoştinţa Majestăţii Voastre care este starea cestiunii în momentul de faţă. Voi expune lucrurile în toată întregimea lor, pentru că, după 32 de ani de muncă şi de sacrificii, trebuie să ne dăm seama de rezultatele dobândite, fără înconjur şi fără reticenţe.

Cât pentru reclamaţiile şi afirmaţiile formulate în petiţia adresată Majestăţii Voastre, ele vor fi lămurite, în cursul şi cu ocazia acestei cercetări.

* * *

Pentru prima oară, şcolile şi bisericile române din străinătate figurează în bugetul statului în anul 1870, cu o sumă de 14.000 lei pe an.

Începuturile fură foarte grele. Opoziţia pusă de naţionalităţile rivale din Macedonia, şi mai ales neîncrederea de pe atunci a românilor de acolo, au pus piedici enorme silinţelor celor câţiva apostoli care luaseră sarcina de a asigura existenţa limbii şi naţionalităţii lor.

La început, abia s-a reuşit a se deschide două sau trei şcoli primare, care şi ele, la fiecare moment, erau expuse a fi închise şi şcolarii împrăştiaţi.

Nu după multă vreme, însă, lucrurile începură a se schimba în bine. Redeşteptarea conştiinţei naţionale a românilor, dar mai ales încrederea căpătată de autorităţile otomane în legalitatea şi sinceritatea mişcării lor, precum şi sprijinul ce găsiră în regat, făcură ca numărul şcolilor să crească repede. În 1878, s-a obţinut chiar deschiderea la Bitolia a unui liceu cu internat, pe lângă care se adaugă mai pe urmă şi o şcoală normală de fete. În 1886 se mai deschise un gimnaziu la Ianina, în Epir, şi apoi la 1894 încă unul la Berat, în Albania.

În timpul acesta, alocaţiunea bugetară, de la 14.000 lei cât fusese în 1870, crescuse repede. Ea era de 21.000 în 1877, de 144.500 în 1888, de 525.000 în 1895. La această din urmă cifră, ea a şi rămas până astăzi, cu o mică schimbare de 5.000 lei adăugaţi în 1900.

Aceste cifre însă trebuie mărite cu creditele suplimentare care s-au acordat în mai mulţi ani peste cifrele bugetare şi care uneori au fost destul de însemnate. Astfel, în anul 1899–1900, pe lângă cei 525.000 lei prevăzuţi în buget, s-au mai cheltuit încă 199.643 lei peste buget.

În 1900–1901 adaosul a fost de 18.458 lei.

În bugetul curent, în faţa crizei care ne bântuie şi a reducerilor care s-au făcut în toate celelalte cheltuieli ale statului s-a redus şi alocaţia şcoalelor şi bisericilor române din străinătate la 300.000 lei.

Această reducere poate să se pară însemnată; ea însă nu este deloc în disproporție cu cele făcute în alte părți ale bugetului.

Așa, fără a ieși din sfera Ministerului Instrucției Publice și al Cultelor, bugetul administrației centrale a suferit o micșorare de 31%; serviciul inspectoratului școlar, de 56%; fondul de transporturi și misiuni, de 60%; acel pentru imprimate, de 60% etc.

Cestiunea nu este dar dacă reducerea făcută în bugetul școlilor macedonene este mare sau mică, de vreme ce în alte servicii s-au făcut reduceri mai mari; cestiunea este dacă aceste școli pot continua a da aceleași rezultate ca și în trecut cu bugetul ce li s-a lăsat.

Aceasta voi dovedi-o în cele ce urmează.

* * *

Până în anul 1897, este destul de anevoie de urmărit variațiunea bugetului școlilor și bisericilor române din Imperiul Otoman. Cauza este că până atunci ele nici nu au avut în realitate un buget regulat și stabil. Este adevărat că, în fiecare an, inspectorul general al acelor școli și biserici prezenta ministerului un proiect de buget, care în genere se aproba de minister cu puține modificări. Însă, cu toate acestea, acel buget suferea chiar în cursul anului așa de numeroase și însemnate schimbări, prin adăugiri și suprimări de școli și de posturi, prin modificări de lefuri etc., încât la finele anului nu mai era nicio asemănare cu starea de lucruri de la începutul lui. Afară de aceasta, retribuțiunile nu se distribuiau după nicio regulă, din care cauză orice clasificare era imposibilă.

Deciziunile ministeriale din 21 septembrie 1898 au încercat să pună oarecare ordine, și să creeze oarecare stabilitate. Aceste deciziuni le reproducem la finele acestui raport, pe de o parte pentru că dintr-însele se poate înțelege care era starea lucrurilor înainte de 1 septembrie 1898, iar pe de alta pentru că ele dau un plan care, dacă ar fi fost urmat de atunci, s-ar fi și putut ajunge în multe puncte, la rezultate mai bune decât cele ce avem, și cu cheltuieli mai mici[1].

* * *

O primă observație care rezultă din deciziile de la 1898 este că la acea dată ministerul nu avea încă un stat al personalului didactic și clerical al școlilor și bisericilor române din Imperiul Otoman; cu alte cuvinte, lipsea una din cele mai esențiale condiții ale unei bune administrații. Pentru marea majoritate a

1. Fiind chestiuni de amănunt (persoane și lefuri), nu le reproducem, fiindcă autorul le analizează în paragraful următor.

profesorilor, institutorilor şi preoţilor subvenţionaţi, nu se cunoşteau nici studiile făcute, nici data intrării în serviciu, nici timpul şi locurile pe unde serviseră, nici meritele, nici demeritele fiecăruia. Erorile, confuziunile, reclamaţiile, cheltuielile inutile care rezultau de aici erau nenumărate. Institutori vechi şi merituoşi se vedeau plătiţi mai rău decât unii abia intraţi în carieră şi având terminate abia clasele primare sau o clasă ori două secundare.

În ceea ce priveşte localităţile, a căror importanţă este în mare parte în raport cu importanţa ce trebuie dată şi şcolii, informaţiile ministerului erau cu totul rudimentare. De aceea, se vedeau centre cu totul neînsemnate primind subvenţii importante, pe când grupări compacte de populaţie românească erau lăsate cu totul la o parte.

Mai mult decât atât: erau şcoli a căror situaţie rău cunoscută ridică întrebarea dacă ele au existat în realitate, deşi figurau în buget. Astfel, şcolile din Pepelişte, Cochinopoli şi Vlaho-Livadia au figurat în statul de plată al şcolilor din circumscripţia Epirului, iar cele din Giumaia-de-sus şi din Giumaia-de-jos în statul circumscripţiei Bitolia; în realitate Pepelişte şi Giumaia se află în circumscripţia Salonicului, iar Cochinopoli şi Vlaho-Livadia în Bitolia. Îndeosebi, Pepelişte şi Giumaia-de-sus sunt şcoli care datează de mai mulţi ani, dar adevărata lor situaţie geografică nu a fost stabilită decât acum două luni. Până atunci, subvenţiile lor mergeau regulat în alte circumscripţii.

Ar fi interesant să se ştie cum au putut ele să funcţioneze atâta vreme, pe când subvenţiile lor se rătăceau în altă parte, şi cine primea acolo acele subvenţii.

Ceea ce este mai curios, este că revizorii din Epir şi din Bitolia lăsau cu încredere să figureze în statele circumscripţiilor lor nişte şcoli pe care nu le aveau, pretindeau chiar că le inspectează, şi dau şi informaţii asupra lor. Aşa, două rapoarte din 1900 ale d-lui revizor Nuşi Tuliu[7], din Epir, afirmă că şcoala din Pepelişte are 29 de şcolari. Dar această şcoală era la o depărtare de cel puţin 120 de kilometri de la marginea circumscripţiei d-sale; aşa că se dovedeşte, nu numai că raporta pentru o şcoală pe care nu o văzuse niciodată, dar şi că nici nu ştia că în circumscripţia sa nu exista acea şcoală.

Dacă şi celelalte indicaţii din rapoartele revizorilor vor fi fost tot atât de certe, se poate judeca ce valoare aveau datele de care dispunea ministerul despre şcolile din Macedonia.

A doua observaţie pe care o sugerează deciziile din 1898 este relativă la modul de repartizare a subvenţiilor. Ele variau absolut fără nicio regulă, între cifrele extreme de 35 lei şi de 190 lei pe lună. Deosebirile nu erau dictate de niciun fel de consideraţie, de vechime, de studii, de importanţă a şcolii sau a localităţii; ba încă foarte adeseori se întâmpla ca un institutor să se vadă transferat de la un post la un altul plătit pe jumătate, sau ca, fără să fie mutat din loc, să vadă leafa sa îndoindu-se sau înjumătăţindu-se într-o altă ordine de idei, deciziile din 1898 ridicau o cestiune de cea mai mare importanţă pentru organizarea învăţământului populaţiei române din Imperiul Otoman.

Încă de la început, a fost o mare dificultate în ceea ce priveşte recrutarea învăţătorilor pentru şcolile primare care se înfiinţau în Macedonia şi această dificultate mergea crescând, cu cât se înmulţeau şcolile. Pentru a face faţă nevoii, s-a înfiinţat liceul din Bitolia. E adevărat că pentru scopul ce se urmărea, mai nimerită ar fi fost o şcoală normală. Dar trebuie să observăm că pe atunci chiar în ţară, norma era ca institutorii să se recruteze dintre absolvenţii de liceu. Afară de aceasta, liceul din Bitolia mai era destinat să servească şi ea centru cultural de o ordine mai ridicată de la care să se alimenteze curentul naţionalist român din părţile acelea.

Mai puţin fericită însă a fost creaţiunea gimnaziilor din Ianina şi Berat.

Ca pepinieră de viitori învăţători, aceste gimnazii erau inutile, pentru că liceul din Bitolia era el singur cu totul suficient pentru aceasta.

Ca centre culturale, ele nu puteau avea nicio însemnătate. Nivelul foarte modest al învăţământului unor astfel de şcoli nu le permitea o asemenea pretenţiune. Pe lângă aceasta, acţiunea lor era sigur că va fi prea puţin însemnată, din cauză că le lipseau elementele pentru a se dezvolta îndeajuns. Şi, în adevăr, se ştie că aceste gimnazii au vegetat totdeauna, în cea mai mare lipsă şi de profesori şi de şcolari. Pentru a nu le lăsa să rămână pustii, a trebuit să se înfiinţeze pe lângă ele internate, în care s-au admis toţi şcolarii lor şi totuşi nici chiar efectivul foarte modest al acestor internate nu s-a putut împlini. În timpurile din urmă, la Berat, din 30 de locuri de bursieri, erau ocupate numai 23, şi la atâta se reducea şi întregul efectiv al gimnaziului. La Ianina, de asemenea, el nu a trecut peste 50 de şcolari.

La acest rezultat a contribuit în mare parte şi împrejurarea că şcolile secundare ce s-au înfiinţat nu au găsit, chiar în oraşul lor sau în vecinătatea lui imediată, o pătură destul de groasă de învăţământ primar, pe care să se sprijine şi din care să se recruteze. La Bitolia, pentru alimentarea liceului este o singură şcoală primară cu 41 de copii, din care însă nici unul nu trece la liceu; la Ianina, este una cu 22 de copii; la Berat şi mai puţin. Dacă liceul şi gimnaziile s-ar fi aşezat în centre şcolare mai puternice, precum Mulovişte, Gopeş, Cruşova, Turia, Băeasa, Grebena, Giorgia, Moscopole, ele ar fi găsit chiar lângă dânsele elementul lor esenţial de viaţă, în loc de a fi silite să-şi aducă mai toţi şcolarii de prin depărtare, înstrăinându-i pentru totdeauna de familiile lor. Este o mare greşeală de a nu se vedea că condiţia esenţială de viaţă a învăţământului secundar, ca şi a oricărui alt învăţământ, este de a fi acceptat de populaţie ca ceva logic şi necesar; şi această condiţie lipseşte şcolilor secundare din Macedonia, suspendate în aer cum sunt, fără o bază sigură, şi alimentate numai în mod artificial prin bursieri luaţi de pe unde se poate.

Greşeala aceasta s-a comis şi la înfiinţarea şcolii comerciale din Salonic. Este adevărat că alegerea locului acestei şcoli era impusă în mare parte, prin marea mişcare de afaceri din acest oraş; dar tot aşa de mult se impunea înfiinţarea imediată şi a unei şcoli primare de băieţi, care trebuia să servească de

aşezământ sigur şcolii comerciale, în loc de a o reduce şi pe dânsa la rolul ingrat de şcoală fără şcolari. În loc însă de a se face aşa, s-a înfiinţat o şcoală primară de fete, absolut inutilă, cel puţin pentru moment.

Dar mai presus decât aceste consideraţiuni, este una care condamnă dezvoltarea dincolo de o limită foarte restrânsă a învăţământului liceal în părţile acelea: este lipsa de scop practic al lui.

Învăţământul liceal nu formează o carieră; el nu procură cuiva un mijloc de trai. Singurul rost ce-şi poate face absolventul liceului, afară de mergerea la universitate, este de a se face funcţionar. Dar în Macedonia debuşeul acesta lipseşte aproape de tot. Şcolile noastre de acolo nu sunt şi nu pot fi destul de numeroase, pentru a da mijloace de trai unui prea mare număr de absolvenţi. Cât pentru administraţia otomană, fără a mai vorbi de dificultăţi de altă natură, este evident că scopul liceelor şi gimnaziilor noastre nu poate fi de a-i procura funcţionarii necesari; şi, pe urmă, chiar dacă aşa ar fi, ar fi trebuit ca programele să fie dispuse în acest scop, ceea ce nu s-a făcut şi nu se cuvenea să se facă.

De altă parte, ştim cu toţii, prin propria noastră experienţă, ce mare putere are liceul şi gimnaziul pentru a înstrăina pe tineri de elementul în care s-au născut şi au crescut. Este destul ca un tânăr să treacă un an sau doi în şcoala secundară, pentru ca niciodată să nu se întoarcă la plugul, la unealta sau la prăvălia părintească.

Aceste neajunsuri, de care suferim în ţara noastră, nu puteau să nu se producă şi în Macedonia, şi ele s-au produs, mai repede şi în mod mai intens decât la noi. Avem şi în Macedonia o mulţime de tineri, unii absolvenţi de liceu sau de gimnaziu, alţii având abia una sau două clase secundare, a căror unică speranţă este un loc în buget. Aceştia sunt cei care asediază în fiecare an, în lunile de vară, uşile ministerului, cerând posturi în Macedonia sau şi în ţară; aceştia sunt cei pentru care se creează posturi de institutori în localităţi unde nu pot funcţiona sau la şcoli care numără deja mai tot atâţia institutori cât şi şcolari.

Toate aceste rele le-au avut în vedere deciziile din 21 septembrie 1898, atunci când s-a decis în principiu transformarea gimnaziilor din Ianina şi Berat în şcoli comerciale. Prin aceasta pe de o parte se suprima un rău, iar pe de alta se făcea un bine, dând populaţiei româneşti din Epir şi Albania nişte şcoli cu caracter practic, care trebuia să procure şcolarilor lor o meserie practicată cu atâta succes şi în mod aşa de general de către părinţii lor.

În rezumat, deciziile din 21 septembrie 1898, pe lângă alte câteva chestii de caracter curat administrativ, hotărau:

Formarea statelor personale ale institutorilor, profesorilor şi preoţilor de la şcolile şi bisericile române din Imperiul Otoman;

Facerea unei statistici şcolare, care lipsea cu totul;

Organizarea unui serviciu de inspecţie mai regulat şi mai complet decât în trecut;

Împărţirea institutorilor în mai multe clase, plătiţi cu subvenţii deosebite, potrivit importanţei localităţii şi numărului şcolarilor;

Stabilirea unui sistem de înaintare pe loc, potrivit vechimii în serviciu, analog cu sistemul gradației de la noi;

Stabilirea unor reguli mai expeditive și mai sigure pentru plata subvențiilor;

Transformarea gimnaziilor din Ianina și Berat în școli comerciale;

Completarea și sistematizarea catedrelor liceului din Bitolia, care prezintă anomalii neauzite, cum, spre exemplu, lipsa limbii române și a catedrei de matematici inferioare, pe când cea de matematici superioare exista;

În fine, alcătuirea unui regulament de administrație interioară a școlilor române din Imperiul Otoman, regulament care nu a existat niciodată, și a cărui lipsă este una din principalele cauze ale lipsei de ordine ce domnește acolo.

* * *

Dacă deciziile din 21 septembrie 1898 s-ar fi pus în aplicare, nu este îndoială că școlile din Macedonia ar fi intrat pe o cale mai regulată, că s-ar fi introdus însemnate economii în cheltuieli, și că bunele rezultate ale acestor măsuri nu ar fi întârziat a se cunoaște.

Dar cele mai multe din măsurile prescrise într-însa cereau cel puțin un an pentru ca să înceapă a-și produce efectul, și unele chiar pentru a începe să fie puse în execuție.

Schimbarea survenită în timpul acela în direcțiunea afacerilor ministerului, a făcut ca toate măsurile proiectate în 1898 să fie părăsite, iar dispozițiile, adoptate la 1 septembrie 1899 au fost inspirate de vederi cu totul opuse.

Acele dispoziții au fost luate cu ocazia stabilirii bugetului școlilor și bisericilor din străinătate pe anul școlar 1899–1900 de către dl ministru Take Ionescu.

* * *

Ceea ce caracterizează acel buget, este o creștere foarte însemnată a tuturor cheltuielilor.

Creșterile se pot grupa în mai multe categorii.

1. S-au mărit salariile unora din institutorii și profesorii care erau în serviciu în momentul acela. Aceste adaosuri nu s-au făcut după normele puse prin decizia din 1898 și, pe cât se pare, nici după vreo altă normă. În adevăr, pe când unele salarii au rămas neschimbate, altele au fost crescute în niște proporții care au variat între 12% și 250%. Astfel, salarii de 50 lei au fost ridicate la 90; de 50, la 100; de 60, la 130; de 100, la 250; de 80, la 250; de 40, la 114; de 40, la 140.

2. S-a mărit numărul institutorilor și al profesorilor în școlile care deja existau. Astfel:

La Belcamen ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Hrupişte ..... s-a mărit numărul de la 2 la 3;
La Livezi ..... s-a mărit numărul de la 2 la 3;
La Neveasta ..... s-a mărit numărul de la 4 la 6;
La Cociani ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Gopeş ..... s-a mărit numărul de la 5 la 7;
La Iancovăţ ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Magarova ..... s-a mărit numărul de la 2 la 4;
La Ohrida ..... s-a mărit numărul de la 3 la 4;
La Perlepe ..... s-a mărit numărul de la 3 la 4;
La Pisuderi ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Târnova ..... s-a mărit numărul de la 3 la 4;
La Uskub ..... s-a mărit numărul de la 3 la 4;
La Veles ..... s-a mărit numărul de la 3 la 4;
La Abela-Ciariciani ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Abela-Grebena ..... s-a mărit numărul de la 3 la 5;
La Băiasa ..... s-a mărit numărul de la 3 la 4;
La Ianina ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Meţovo ..... s-a mărit numărul de la 1 la 3;
La Samarina-Alasona ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Berat ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Ferica ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Fraşari ..... s-a mărit numărul de la 1 la 2;
La Coriţa ..... s-a mărit numărul de la 5 la 8;
La Moscopole ..... s-a mărit numărul de la 2 la 4;
La Liceul din Bitolia ..... s-a mărit numărul de la 17 la 20;
La Gimnaziul din Ianina ..... s-a mărit numărul de la 8 la 11;
La Gimnaziul din Berat ..... s-a mărit numărul de la 8 la 10.

3. S-au înfiinţat şcoli noi, pe lângă cele existente. Astfel au fost: şcolile primare din Blaţa, Cupa, Giumaia-de-jos, Negovani, Poroaia, Salonic, Seres, în circumscripţia Salonic; cele din Calcandelen, Cochinopoli, Prizrend, Vlaho-Livadia, în circumscripţia Bitolia; cele din Dobrinovo, Grebenici, Leaşniţa, Macrini, Pades, Perivoli-Paltina, Samarina-Grebena, Smixi, în circumscripţia Epirului; cele din Durazzo, Grădişte, Lunca, Nicia, Premeti, Tirana, în circumscripţia Albaniei; în fine, şcolile comerciale din Salonic, Veria-Selea şi Cruşova. În total, 25 şcoli primare şi 3 comerciale. În schimb, s-a suprimat şcoala din Cosina (Albania).

4. S-a înfiinţat librăria din Bitolia.

5. S-a mărit într-o proporţie foarte însemnată cheltuielile de material ale şcolilor secundare în genere. E adevărat că, în schimb, s-a micşorat numărul şcolilor primare cărora li se aloca plată de chirii; aşa că, deşi numărul acestor şcoli a fost crescut de la 69 la 93, numărul acelora pentru care s-au alocat plată de chirii a scăzut de la 61 la 47.

6. S-a mărit numărul preoţilor şi cântăreţilor.

În rezumat, bugetul alcătuit pentru timpul de la 1 septembrie 1899 până la 1 septembrie 1900, se prezintă astfel:

Salariile institutorilor	201.072 lei
Pensii ale institutorilor	2.568 lei
Salariile preoților	22.560 lei
Salariile cântăreților	5.700 lei
Chiriile școlilor primare	10.275 lei
Școli secundare și comerciale	252.445 lei
Școala primară din Constantinopole	6.000 lei
Librăria din Bitolia (salariu)	4.500 lei
Inspectori și revizori	22.800 lei
Mitropolia din Constantinopole	20.400 lei
Școlile din Sofia și Turtucaia	28.650 lei
Burse	9.564 lei
Material divers	7.370 lei
Institutul Weigand din Lipsca	10.000 lei
Fond extraordinar	157.712 lei
Total	761.646 lei

Suma prevăzută în bugetul ministerului, pentru școlile și bisericile române din străinătate, a fost pentru anul 1899–1900, de 525.000 lei; pentru 1900–1901, ea a fost de 530.000 lei.

Așadar cheltuielile proiectate la 1 septembrie 1899 întreceau cu 236.646 lei cifra alocată în buget pentru acoperirea lor.

* * *

Mă voi opri să examinez acest buget din 1 septembrie 1899, pentru că el este în mare parte cauza celor ce s-au petrecut în urmă, precum și a actualei stări de lucruri din Macedonia.

Mai întâi, dacă îl comparăm cu acel făcut pentru anul precedent, și care se ridica numai la suma de 483.951 lei, constatăm că el se prezintă cu un adaos de 277.695 lei.

Trebuie să ne amintim că în septembrie 1899 recolta era cu desăvârșire pierdută, că criza financiară izbucnise cu o violență fără precedent, și atunci se prevedea deja un deficit colosal nu numai în bugetul în curs, dar și în cel următor, după cum totdeauna se întâmplă în anii de criză agricolă. Să ne mai amintim că în vara aceea și în toamna următoare lipsa a fost așa de mare încât sătenii au fost ajutați cu alimente de guvern și de proprietari, iar vitele lor piereau cu miile. În așa împrejurări o creștere de 277.695 lei la un singur articol al bugetului, se pare cam mare, și era bine să nu se facă, chiar dacă ar fi trebuit să satisfacă necesități reale.

Este adevărat că bugetul macedonean fusese aprobat fără a fi măcar totalizat, așa că nici nu s-a știut, în momentul aprobării lui, ce abis deschidea el;

dar cu atât mai puțin se poate trece peste o măsură atât de gravă, luată cu atâta ușurință și fără nici un examen.

Dar dacă examinăm de aproape cifrele, vedem că, în realitate, nu este niciunul din adaosele semnalate mai sus care să fi fost, nu zic neevitabil, dar măcar necesar.

1. Nu se justifică prin nimic mărirea lefurilor institutorilor și profesorilor. Chiar dacă acele lefuri ar fi fost în adevăr prea mici pentru ca să dea mijloace de trai suficiente, nu atunci era momentul de a fi mărite, când toate lefurile din țară, fără excepție, erau scăzute. Dar apoi nici nu ar fi exact a se afirma așa ceva. În Turcia europeană, în genere viața este cu mult mai ieftină decât la noi, și aceasta explică cum învățătorii de acolo, nu numai că pot trăi cu lefuri de 30, 40 și 50 lei pe lună dar încă solicită cu stăruință asemenea posturi.

Celelalte naționalități creștine din părțile acelea nu plătesc mai scump personalul didactic, care, cu toate acestea, se știe că-și face foarte bine datoria.

La liceul grecesc din Bitolia, lefurile profesorilor variază între 96 și 249 lei pe lună; la școala secundară de fete, tot de acolo, între 38 și 115 lei; lefurile institutorilor primari, între 29 și 86 lei; singur directorul școlii centrale de băieți din Bitolia are 125 lei.

Sârbii plătesc 50 până la 200 lei pe lună profesorilor de gimnaziu, 40 până la 90 lei profesorilor de la școala secundară de fete, 40 până la 70 lei institutorilor; cei care primesc 70 lei pot funcționa chiar în Serbia.

Profesorii secundari bulgari primesc 188 până la 278 lei pe lună, fiind obligați a face curs, în acest preț, și la liceul și la școala secundară de fete din Bitolia. Cele trei sau patru profesoare, ce se mai găsesc la această din urmă școală primesc 69 până la 160 lei pe lună. Institutorii primari primesc 29 până la 67 lei pe lună.

Lefurile ce primea personalul didactic românesc până la 1 septembrie 1899 erau departe de a fi inferioare acestor cifre. La liceul din Bitolia, lefurile variau între 100 și 280 lei, la școala secundară de fete, între 50 și 200; la gimnaziul din Ianina, între 70 și 180; la cel din Berat, între 40 și 120; ale institutorilor, erau cuprinse între 40 și 150 lei, cum nu se vede la niciuna din celelalte naționalități; unul avea chiar 190.

Nu era dar absolut nicio trebuință a se mări lefurile nimănui, mai ales atunci când statul era în pericol de a nu-și putea acoperi nici chiar cheltuielile de prima necesitate. Cu atât mai puțin era trebuință, cu cât măririle făcute nu se par a fi fost făcute după vreun plan. S-a mărit plata unora în proporții enorme, s-a micșorat a altora foarte puțini, dar minimul de 40 lei pe lună, cum era înainte de 1 septembrie 1899, a rămas neschimbat și după această dată.

Și, pentru a mări și mai mult nepotrivirile, s-au mărit avantajele făcute unora ori dându-li-se câte două lefuri, una de institutor și una de preot, sau una de institutor și una de director, ori ereându-se câte un post anume pentru soțiile lor.

Au fost astfel profesori secundari în Macedonia care au ajuns să aibă până la 600 lei pe lună, plus locuința și întreținerea, și institutori primari până la 250 lei.

Așadar creșterile s-au făcut nu pentru că lefurile anterioare erau în adevăr nesuficiente spre a asigura traiul institutorilor, ci în scopul de a face avantaje, mai mult sau mai puțin mari, numai la unii dintr-înșii. Lucrul acesta nu se poate justifica.

2. Tot așa nu se justifică mărirea numărului institutorilor în școlile deja existente. O asemenea mărire nu putea fi impusă decât de numărul cel mare al școlarilor, și, din nenorocire, acest număr era departe de a reclama o înmulțire a personalului didactic. Statisticile și rapoartele reproduse la finele acestei lucrări dovedesc cu prisosință aceasta[1]. Iată un rezumat, al situației, care pune în evidență starea lucrurilor.

ȘCOALA	Numărul institutorilor în 1898	Numărul școlarilor în 1898	Câți școlari veneau de fiecare institutor	Numărul institutorilor în 1900	Numărul școlarilor în 1900	Câți școlari vin de fiecare instituror	Observații
Belcamen	1	11	11	2	40	20	La examen niciun școlar în 1900
Hrupiște	2	40	20	3	52	17	
Livezi	2	96	48	3	90	30	
Neveasta	4	?	?	6	144	24	
Cociani	1	?	?	2	31	16	
Gopeș	5	193	39	7	173	25	
Iancovăț	1	16	16	2	25	13	
Magarova	2	?	?	4	72	18	
Ohrida (St. George)	3	44	15	4	32	8	
Perlepe	3	44	15	4	40	10	
Pisuderi	1	?	?	2	12	6	
Târnova	3	32	11	4	56	14	
Usküb	3	?	?	4	46	12	
Veles	3	46	15	4	35	9	
Abela-Ciariciani	1	193	48	2	22	11	

1. Nu le reproducem, deoarece autorul le rezumă.

ȘCOALA	Numărul institutorilor în 1898	Numărul școlarilor în 1898	Câți școlari veneau de fiecare institutor	Numărul institutorilor în 1900	Numărul școlarilor în 1900	Câți școlari vin de fiecare instituror	Observații
Abela-Grebena	3	193	48	5	145	29	După ultimul raport nici un școlar
Băiasa	3	72	24	4	82	21	
Ianina	1	?	?	2	26	13	
Meţovo	1	?	?	3	6	2	
Samarina Alasona	1	22	22	2	22	11	
Berat	1	?	?	2	25	13	
Fearica	1	?	?	2	0	0	
Frașari	1	?	?	2	22	11	
Corița	5	85.	17	8	127	16	
Moscopole	2	29	14	4	55	14	
Liceul Bitolia	17	119	–	20	150	–	
Gimnaziul Ianina	8	60	–	11	58	–	
Gimnaziul Berat	8	40	–	10	23	–	

Ca termen de comparație, voi spune că, în țară, după lege, numărul normal de școlari care se încredințează unui institutor sau învățător este de 80; în licee și gimnazii, acest număr este de 40, 50 sau 60. Când numărul școlarilor se coboară în mod prea simțitor sub aceste cifre, clasele se suprimă. Chiar anul acesta s-au suprimat 22 clase primare urbane, iar școlarii lor au fost repartizați pe la alte școli. În comunele rurale, când numărul elevilor unei școli cade sub 30, școala este prefăcută în școală de cătun, iar salariul învățătorului este redus de la 90 la 40 lei pe lună. În licee și gimnazii, scăderea numărului școlarilor este cauză de suprimare a claselor divizionare.

Peste tot dar domnește preocuparea ca numărul școlarilor să crească cât mai mult posibil și se socotește ca o cheltuială, nu numai zadarnică, dar chiar vătămătoare, înmulțirea numărului învățătorilor peste ceea ce trebuie să fie. Făcându-se contrarl, se încurajează nepăsarea lor, și se preface însărcinarea lor într-o adevărată sinecură.

În Macedonia, precum se vede din tabloul precedent şi din anexele de la finele acestui raport[1], numărul şcolarilor nu numai nu egalează, dar nici nu se apropie nicăieri de efectivele de mai sus. Şi cum că înmulţirea numărului institutorilor nu a fost de niciun folos, dovadă este că, după înmulţirea lor, efectivul şcolarilor nu a crescut decât foarte puţin, şi la multe chiar a scăzut, precum a fost la Livezi, Gopeşi, Ohrida (Sf. George), Perlepe, Veles, Abela. Cât pentru numărul mediu de şcolari care revin fiecărui institutor, el a scăzut peste tot.

La licee şi la gimnazii, voi observa că de unde, înainte de 1899, media numărului de ore de curs ale unui profesor era respectiv de 11 ½ , de 14 şi de 14 pe săptămână, în urma înmulţirii profesorilor acest număr a scăzut la 10, 10 şi 11 pe săptămână. În ţară ne silim a mări, cel puţin până la 12 pe săptămână, numărul orelor de ocupaţie ale unui profesor secundar; iar în Macedonia, s-a făcut o cheltuială nouă pentru a se micşora încă vechiul număr de ore, care deja nu era mare.

Nu este fără interes să menţionez că, printre profesorii nou numiţi, era unul de scrimă, unul de muzică instrumentală şi unul de dans. Să nu uităm că şcolarii care aveau să înveţe toate acestea sunt fii de mici comercianţi sau chiar de păstori nomazi, şi că cei mai mulţi din ei vor avea să ducă tot viaţa părintească.

Se va zice, poate, că condiţiile din Macedonia nu seamănă cu cele de la noi şi că prin urmare efectivele şi orele de curs de acolo nu pot să semene cu cele de la noi. La aceasta obiecţiune voi răspunde prin următoarele tablouri, care arată situaţia respectivă a şcoalelor române, greceşti, sârbeşti şi bulgăreşti din Vilaietul Monastir (Bitolia), aşa cum era în urma bugetului d-lui ministru Take Ionescu.

	Numărul şcolilor primare	Numărul institutorilor	Câţi dintre institutori vin de fiecare şcoală, în medie	Numărul şcolarilor	Câţi şcolari vin de fiecare institutor în medie
Româneşti	24	69	2,88	1178	17
Greceşti	366	491	1,34	18071	37
Sârbeşti	40	69	1,72	1737	25
Bulgăreşti	245	362	1,48	13600	38

	Numărul profesorilor	Numărul mediu al orelor de curs pe săptămână ale fiecăruia
Liceul românesc	20	10
Liceul grecesc	10	9 ½
Gimnaziul sârbesc	7	16
Liceul bulgăresc	9	22

1. Ce este esenţial în acele anexe este rezumat în pasajele următoare.

Precum vedem, în şcolile române numărul institutorilor din fiecare şcoală este de două ori mai mare decât în cele greceşti şi bulgăreşti; iar numărul şcolarilor ce vine de fiecare institutor, precum şi numărul de ore de curs ale profesorilor liceului, este mai puţin de jumătate din numerele corespunzătoare din şcolile greceşti şi bulgăreşti. Şi cu toate acestea nu poate zice că grecii şi bulgarii nu lucrează cu folos pentru reuşita cauzei ce susţin.

În celelalte trei circumscripţii, situaţia relativă a şcolilor române nu era mai bună, după cum se vede din acest tablou:

Circumscripţia	Numărul şcolilor	Numărul institutorilor	Câţi institutori vin de fiecare şcoală, în medie	Numărul şcolarilor	Câţi şcolari vin de fiecare institutor, în medie
Salonic	24	52	2,17	1401	27
Epir	28	49	1,75	688	14
Albania	17	30	1,77	355	12

3. Înfiinţarea de şcoli noi în localităţile unde nu existau este justificată în principiu; ea este însă cu totul subordonată condiţiei ca funcţionarea acelor şcoli să fie posibilă, şi pentru aceasta, după legile otomane, se cere în prima linie ca şcoala să fie autorizată. Era dar necesar ca, înainte de a se înfiinţa acele şcoli, să se fi avut cel puţin probabilitatea că se va obţinea pentru ele autorizarea de a funcţiona. Această probabilitate există pentru vilaetele Monastir şi Salonic; nu există pentru Epir şi Albania, unde sunt împrejurări care se ştiau că vor împiedica funcţionarea unor şcoli. Aşa fiind, înfiinţarea lor se ştia de la început că este inutilă.

Voi arăta mai jos care a fost rezultatul acestor înfiinţări, şi care au fost motivele care au făcut, pe acei trei miniştri care au urmat după creatorul lor, să le anuleze mai pe toate.

* * *

S-au mai înfiinţat, la 1 septembrie 1899, şcolile comerciale din Salonic, Veria-Selea şi Cruşova.

Este adevărat că, dintre toate felurile de şcoli, afară de cele primare, acele care se potrivesc mai bine populaţiei româneşti din Imperiul Otoman sunt cele comerciale şi cele profesionale inferioare. Atât aptitudinile şi deprinderile populaţiei, cât şi împrejurările sociale în care trăieşte ea, o fac foarte proprie pentru comerţ şi industrie, şi-i va face un mare serviciu acela care va înmulţi acolo şcolile de acest fel.

Cestiunea aceasta a fost ridicată în 1895, prin proiectarea înființării școlii comerciale din Salonic, și în 1898, prin proiectarea transformării gimnaziilor din Ianina și Berat în școli comerciale. Amândouă aceste inițiative au rămas neîndeplinite până la 1 septembrie 1899, când s-a înființat școala din Salonic,

Nu este nimic de zis contra acestei înființări, decât că cheltuiala a fost cu mult prea mare.

Școala a început să funcționeze, natural, cu o singură clasă. Cu toate acestea, încă din prima zi i s-au dat 9 profesori, dintre care unul singur cu cunoștințe, comerciale, ceea ce face că fiecare din ei a avut de făcut numai câte 3 ore pe săptămână de curs; li s-au alocat însă lefuri mari, aproape egale cu cele ce se plătesc în București profesorilor care au 12 ore de curs.

Pe lângă aceasta, s-a înființat, tot în Salonic, o școală de fete, cu două institutoare, plătite fiecare cu câte 250 lei, adică mai mult decât institutoarele din București. Dacă era o școală primară necesară în Salonic, este evident că era una de băieți, care să servească de pepinieră pentru școala comercială. Nu s-a înființat însă aceasta, ci una de fete, la care s-au numit ca institutoare cu lefuri mari soțiile a doi din profesorii de la școala comercială, cărora li s-a dat, prin acest mijloc, un adaos de leafă de câte 250 lei, pe lângă cei 350 și 200 ce aveau deja.

S-au prevăzut încă 3 pedagogi pentru un număr de 25 de interni, pe când în internatele liceelor noastre din țară acest număr de pedagogi servă pentru un număr întreit de școlari.

În fine s-a adoptat și aici sistemul costisitor de a face pe toți școlarii interni, sistem practicat deja la liceul din Bitolia și la gimnaziile din Ianina și Berat, destinat a popula școala în mod artificial, dar care s-a dovedit că este cu totul ineficace pentru a o face populară. La liceul din Bitolia nu este niciun singur școlar bitolian, nici chiar bursieri.

Cât pentru școalele din Crușova și Veria, acolo s-au ținut lucrurile în limite mult mai modeste. La iunie trecut, după doi ani de funcționare, prima din ele avea 3 profesori și 7 elevi dintre care 3 fete, iar cea de a doua 4 profesori; însă niciunul din profesori nu poseda cunoștiințe comerciale și nu predau și nici nu puteau să predea un singur curs comercial. În asemenea condiții, este evident că aceste școli nu răspundeau deloc la scopul lor, și nu prezentau nicio utilitate.

4. Utilitatea înființării librăriei din Bitolia este mai mult decât contestabilă. Scopul ce i se da putea foarte bine să fie împlinit în același mod ca și până la înființarea ei, și cu o cheltuială cu mult mai mică. Afară de aceasta, o librărie, înființată cu capitalul statului și condusă de niște oameni plătiți de stat cu leafa mare, este un lucru neobișnuit.

5. Printre adaosele de cheltuieli de material la școalele secundare, sunt mai multe care desigur puteau, nu numai să fie amânate, dar chiar economisite cu totul. Iată vreo câteva dintr-însele:

La liceul din Bitolia

Uniforma elevilor	6.000 lei
Cumpărarea unui piano	1.000 lei
Biblioteca	400 lei
Biciclete	1.500 lei
10 viori	400 lei

Numărul bursierilor a fost crescut cu 37.

La școala secundară de jele din Bitolia

Cumpărarea unui piano	1.000 lei
Zestrea școlii și a internatului	2.000 lei
Uniforme	500 lei

La gimnaziul din Ianina

Uniforme	2.500 lei

La școala comercială din Salonic

Uniforme	1.750 lei

Aceste sume au fost pe deplin cheltuite și multe din ele depășite cu cifre însemnate, care au fost acoperite prin credite suplimentare cerute în urmă.

Dacă putea să fie discuție asupra altor lucruri, cred că pot afirma cu siguranță că uniformele, pianele, viorile și bicicletele nu erau de o utilitate imediată pentru bunul mers al culturii românești în Macedonia, și că într-un an de extremă lipsă ca acel din 1899, se putea da o mai bună întrebuințare banilor cheltuiți pe dânsele.

Nu pot însă trece cu vederea că, pe când se cheltuia cu uniformele, pianele, viorile și bicicletele, și pe când se înființau 24 de școli primare nouă, pe de altă parte se micșora cu 14 numărul școlilor primare cărora se aloca plată de chirii. Lucrul acesta se pare neînțeles, căci, ținând seamă de faptul că școalele române din Macedonia nu pot să conteze pe sprijinul nimănui altuia decât al statului român, nu se vede cum ar fi putut funcționa școalele nou înființate, precum și acele 14 cărora li se suprima indemnizația de chirie. În asemenea condiții, s-ar putea ușor crede că înființarea celor 24 de școli nu avea alt scop decât de a crea posturi noi, iar că chestia regulatei lor funcționări era lăsată pe al doilea plan.

Lucrul este așa de adevărat, încât cei doi miniștri, care au urmat imediat după autorul bugetului de la 1 septembrie 1899[1], au căutat să readucă lucrurile în starea de mai înainte, suprimând pe de o parte cele mai multe din școlile înființate la 1899, iar pe de alta restabilind alocațiile de chirii la mai bine de jumătate din școlile cărora se suprimaseră.

---

1. Adică bugetul făcut de Take Ionescu. Cei doi miniștri următori au fost dr. C. I. Istrati și C. C. Arion.

* * *

În rezumat, bugetul de la 1 septembrie 1899, care a încărcat cheltuielile cu cifra de 277.695 lei, nu a contribuit în realitate aproape întru nimic la îmbunătățirea lucrurilor, în ceea ce privește școlile și bisericile române din Imperiul Otoman. Numărul școlarilor nu a crescut, calitatea învățământului nu s-a îmbunătățit, școlile primare nou create nu s-au putut deschide; cele comerciale au avut un număr de școlari neînsemnat, iar cea din Salonic nu a putut avea decât școlari bursieri.

Rezultatul cel mai palpabil al acelui buget a fost doar o înmulțire foarte însemnată a personalului plătit din buget.

Iată un conspect al acestei creșteri:

	După bugetul din 1 septembrie 1898	După bugetul din 1 septembrie 1899	Creștere
Institutorii primari	142	200	58
Institutorii pensionari	1	4	3
Preoții	34	77	7
Cântăreții	11	6	5
Profesorii de licee, gimnazii, școli comerciale, școli secundare de fete	44	67	23
Librăria din Bitolia	–	2	2
Revizori școlari	2	4	2
	237	337	100

Creșterea a fost de 100 inși la un număr total de 237, adică 42,2%; și în acest număr nu se cuprinde creșterea personalului subaltern, ca pedagogi, repetitori, economi, servitori etc, care și el a fost înmulțit.

Este evident că creșterea subită și așa de considerabilă a personalului nu putea să se facă decât în detrimentul calității lui. Toți cei care nu-și făcuseră încă niciun rost după ce ieșiseră din școală, au fost puși în slujbă, mergând să mărească falanga funcționarilor care crește și se întinde pe fiecare zi, transformând astfel o chestie curat națională și culturală într-o chestie de lefuri și de slujbe. S-au introdus în corpul didactic oameni pe care nici instrucția, nici educația lor nu-i destina la chemarea de educatori. Unul este numit maestru de muzică într-un gimnaziu, după un an trecut la Conservatorul din București; fiind

înlăturat din serviciu, el denunță pe un coleg al său că nu are nici atâta. Un altul, după ce a exercitat câtva timp comerțul de băcănie în Macedonia și a ținut un mic birt în București, a fost luat de aici pentru a fi făcut institutor la una din școlile nou înființate, cu însărcinare de a-i obține autorizația și de a o organiza. Unul, destituit de mine acum trei ani, pentru că delapidase banii unui internat pe care îl administra, a fost numit la loc în același post; e bineînțeles că s-a grăbit să revină la vechile sale deprinderi, așa că acum furnizorii internatului sunt neplătiți pe aproape doi ani. Un străin căruia i se luase în țară dreptul de a profesa chiar ca institutor privat, a fost numit profesor secundar în Macedonia, cu leafă de 220 lei pe lună, cum nu avea niciunul din colegii lui.

Aceste cazuri lasă în umbră pe ale acelora care au fost numiți, neavând alte studii decât a una sau două clase secundare.

* * *

Bugetul din 1 septembrie 1899 a angajat dar cheltuieli de 236.646 lei peste cele votate de Cameră, a mărit cu 42% numărul funcționarilor, a făcut să scadă nivelul corpului didactic, a făcut să se nască speranțe nerealizabile și, mai presus de toate, a contribuit într-o foarte mare măsură pentru a face din chestia curat culturală macedoneană o chestie de funcții si de lefuri.

Abia au trecut câteva luni și neajunsurile acestea au început să se vadă și mai ales acela al încărcării cheltuielilor. Așa, lefurile pe ianuarie 1900 nu s-au putut achita decât peste șapte luni, unele peste zece luni, adică după ce s-a obținut creditul suplimentar necesar, căci fondul bugetar se sleise tot, după aplicarea în timp numai de patru luni al alcătuirii de la 1 septembrie 1899.

Aceasta a silit pe dl ministru Istrati ca, în aprilie 1900, să modifice bugetul predecesorului său, aducându-i însemnate reduceri. Iată în ce constau aceste reduceri:

1. Salariile au suferit micșorări foarte însemnate, care au variat între 14 și 50%. Scăderile acestea au redus salariile la niște cifre în genere cu mult inferioare acelora care se plăteau înainte de aplicarea bugetului din 1 septembrie 1899. Astfel, institutori care mai înainte primeau 60, 50, 90, 60, 100, 60 lei pe lună, au fost reduși respectiv la 50, 30, 60, 40, 70, 30 lei. Profesorii de la liceul din Bitolia au fost reduși de la 210 lei, cât aveau după bugetul din 1 septembrie 1899 și de lei 180, cât aveau înainte de această dată, la 125 lei.

Este de observat că, în urma acestor reduceri, leafa minimă a institutorilor a rămas de 30 lei pe lună, adică aproape egală cu aceea pe care o plătesc în părțile acelea bulgarii și grecii, dar inferioară aceleia care era înainte de 1 septembrie 1899. Cât pentru preoți și cântăreți, minima lefurilor lor era respectiv de 20 lei și de 10 lei pe lună.

În afară de corpul didactic, s-au făcut reduceri însemnate la personalul Mitropoliei din Constantinopole. Între altele, diurna mitropolitului Antim a fost scăzută de la 1200 lei la 800 lei pe lună.

2. Numărul institutorilor şi al profesorilor a rămas aproape neschimbat.

3. Numărul şcolilor asemenea nu a variat. S-au menţinut toate şcolile înfiinţate de dl T. Ionescu, şi s-a mai adăugat una la Florina, în circumscripţia Bitoliei.

4. S-au făcut reduceri însemnate la cheltuielile de material ale şcoalelor secundare.

5. S-a suprimat librăria din Bitolia, care însă, peste două luni, a fost restabilită tot de dl Istrati.

Cu aceste reduceri şi modificări, bugetul d-lui dr. Istrati ajungea la un total de 487.529 lei pe an, prea puţin diferit de acel de 483.951 lei, la care se ridica bugetul din 1898, care a precedat pe al d-lui T. Ionescu.

Cu toate acestea, aplicarea bugetului d-lui dr. Istrati a provocat foarte mari nemulţumiri printre macedoneni.

Au fost nemulţumiţi mai întâi pentru că noul buget cu reducerile lui nu s-a comunicat în Macedonia decât pe la 10 iunie, iar în unele părţi chiar pe la august, deşi reducerile se aplicau chiar de la 1 aprilie. Macedonenii au pretins ca, până în ziua când li s-a comunicat noul buget, ei să fie plătiţi după bugetul d-lui Take Ionescu.

Au fost nemulţumiţi din cauză că reducerea de lefuri făcută de dl dr. Istrati nu era făcută după niciun plan, aşa că-i atingea într-un mod foarte neegal; pe unii cu 14%, iar pe alţii cu 50%.

Dar principala şi adevărata cauză de nemulţumire erau reducerile înseşi, sub orice formă şi în orice mod ar fi fost făcute. Este uşor de înţeles că, în urma unui buget ca cel din 1 septembrie 1899, era imposibil să se facă un pas înapoi, fără a se ridica protestările acelora care abia începuseră să se bucure de nişte avantaje nesperate, precum şi ale acelora care contau să înceapă de atunci a se bucura de dânsele.

* * *

La 8 iulie 1900, schimbându-se guvernul, dl C. Arion a luat direcţia Ministerului Instrucţiei Publice şi al Cultelor şi toate acele nemulţumiri au venit să se reverse asupra d-sale.

Pe de o parte din cauza lor, pe de alta din cauză că situaţia financiară reclama imperioase economii, şi în fine pentru că chiar bugetul d-lui Istrati prevedea multe cheltuieli deja angajate şi care impuneau deschiderea unui însemnat credit suplimentar, dl C. Arion întreprinse a modifica bugetul d-lui Istrati, şi deoarece i se imputa acestuia că lucrase în necunoştinţă de oameni şi de împrejurări, dl Arion încercă să facă apel la concursul macedonenilor înşişi.

În arhiva ministerului se află un proiect de buget pentru timpul de la septembrie 1900 până la 1 septembrie 1901, prezentat de d-nii Nuşi Tuliu, Cosmescu, Ilie Papahagi şi G. Dan, care se găseşte reprodus şi în anexa nr. 4 de la

finele acestui raport[1]. Dar această lucrare nu se ocupă decât exclusiv de personalul didactic primar şi de cel clerical din Macedonia, lăsând la o parte învăţământul secundar, chiriile, librăria, revizorii, mitropolia, bursele, şcoalele din Sofia şi Turtucaia, institutul Weigand din Lipsca şi cheltuielile extraordinare. Pe lângă acestea, se vede bine că acest proiect se sileşte să menţină neatinsă starea de lucruri creată de bugetul d-lui Take Ionescu, menţinând neschimbat numărul institutorilor aşa cum fusese crescut de Domnia sa. Toată economia ce realiza acest proiect, faţă de cifrele corespunzătoare din bugetul de la 1 septembrie 1899, se reducea la 42.384 lei pe an, ceea ce era cu totul nesuficient, faţă de deficitul de 236.646 lei pe care-l lăsa acel buget.

Merită însă atenţiune faptul că proiectul dlor Nuşi Tuliu etc. propune suprimarea a 5 locuri de preoţi şi un loc de cântăreţ care erau vacante şi suprimarea pensiilor văduvelor lui Danti şi Coian, foşti institutori. Mai important este faptul că d-nii Nuşi Tuliu etc. propuneau suprimarea şcolilor din Giumaia-de-jos, Prizrend, Vlaho-Livadia şi Floru, deşi numărul institutorilor îl menţineau neatins, ceea ce dovedeşte că, în alcătuirea lucrării lor, singurul lucru care-i preocupase, fusese numai de a menţine în buget pe toţi cei care fuseseră introduşi într-însul la 1 septembrie 1899.

Este evident că dl Arion nu putea lua drept bază a lucrării sale propunerile făcute de d-nii Nuşi Tuliu etc. Cu toate acestea se vede că d-sa tot a ţinut seamă de dânsa întrucâtva, judecând după unele modificări aduse de d-sa în statul personalului didactic primar.

În schimb însă, dl Arion avea la dispoziţie, pentru a se orienta alte lucrări şi alte propuneri. Parte din ele sunt reproduse la finele acestui raport.

Avea rapoartele revizorilor şcolari Nuşi Tuliu, G. Dan, Ilie Papahagi şi Capsali, care îi arătau ca o bună parte din şcoalele din Macedonia şi în special cele create la 1 septembrie 1899, nici nu funcţionau, unele de ani întregi, deşi unele din ele aveau autorizaţia guvernului otoman.

Avea numeroase rapoarte şi de la alte persoane din localitate constatând aceleaşi lucruri.

Avea în fine relaţii verbale de la mulţi care cunoşteau lucrurile prin ei înşişi.

Cu aceste elemente, dl Arion făcu un nou buget, care s-a pus în aplicare la 1 septembrie 1900 şi a servit până la 1 iulie 1901, cu singura deosebire că, pentru lunile aprilie, mai şi iunie 1901, lefurile prevăzute de d-sa au suferit reducerile progresive impuse de legea votată în martie trecut.

Iată principalele schimbări aduse de dl C. Arion.

---

1. În această anexă (de 29 pagini) autorul a pus în comparaţie în mai multe coloane bugetele şi proiectele de bugete din 1898–1899 până la cele din epoca în care scrie. În cursul raportului vorbeşte de aceste diferite coloane, arătând pe scurt caracteristica fiecăruia.

1. D-sa a desființat 18 școli primare din acele care figurau în bugetul d-lui Take Ionescu, precum și pe acea de la Florina, înființată de dl Istrati cu 5 luni mai înainte. Aceste școli suprimate sunt:

1. Blața	
2. Giumaia-de-jos	din circ. Salonic
3. Negovani	
4. Calcandelen	
5. Cochmopole	
6. Florina	
7. Pisuderi	din circ. Bitolia
8. Prizrend	
9. Vlalio-Livadia	
10. Cavaia	
11. Durazzo	
12. Ferica	
13. Grădiște	din circ. Albania
14. Lunca	
15. Premeti	
16. Tirana	
17. Școala primară	din Constantinopole.

Pe lângă acestea, mai erau desființate: școala din Lipopelți (Bitolia), care în state conta la un loc cu școala din Coceani, și școala de fete din Berat (Albania).

Peste tot, se desființau dar 19 școli, dintre care patru datau dinainte de 1 septembrie 1899 (Pisuderi, Cavaia, Ferica și Constantinopole); una era înființată de dl dr. Istrati (Florina), iar celelalte 14 fuseseră înființate cu un an mai înainte de Take Ionescu.

2. În ceea ce privește salariile institutorilor și profesorilor secundari, dl Arion a menținut și chiar a urmărit economia totală deja făcută de dl Istrati, căutând însă a egaliza mai bine reducerile făcute între diversele persoane.

3. S-a redus numărul preoților de la 44 la 38, și al cântăreților de la 16 la 15.

4. Numărul școlilor care primeau alocații pentru chirie, care fusese redus de dl Take Ionescu de la 61 la 47, și crescut de dl Istrati la 51, a fost redus de dl Arion până la 49.

5. S-au menținut școlile comerciale din Salonic, Veria și Crușova.

6. S-a suprimat postul de inspector și acel de revizor școlar pentru Albania și s-a prevăzut o pensie lunara de 500 lei pentru fostul inspector, dl Apostol Mărgărit[8].

7. S-a redus în mod simțitor cifra burselor în țară și la Constantinopole, precum și articolul fondului extraordinar.

* * *

Deși bugetul de la 1 septembrie 1900 realiza oarecare economii chiar în raport cu bugetul d-lui Istrati, el nu putea fi luat ca bază pentru anul bugetar 1901–1902. Cauza era că cheltuielile fiind pornite, la 1 septembrie 1899, pe un picior foarte mare, nu se putuse încă, cu toate cele două reduceri deja făcute de dl Istrati și Arion, să se readucă lucrurile la cifra normală.

Este ușor a mări cineva cheltuielile în mod cât de brusc și cât de considerabil; nu este însă tot așa de lesne a suprima cheltuieli de prisos, de care se folosesc atâția interesați, ce nu lasă ușor a li se lua avantajele pe care au apucat a pune mâna. Dovadă este că, cu toate silințele dlor Istrati și Arion și cu toate nemulțumirile ce-și ridicaseră în contra, anul financiar 1900–1901 nu s-a putut lichida decât cu deschiderea unui credit suplimentar de 18.458 lei peste acel pus în buget, care era de 530.000 lei.

Pentru anul 1901–1902 nu se mai putea menține nici chiar cifra de 530.000. Guvernul de atunci, zorit de trebuința de a reduce cheltuielile statului, a trebuit să reducă cifra alocată școlilor și bisericilor române din străinătate. În proiectul de buget al ministerului Cultelor pentru 1901–1902, această cifră era redusă la 430.000 lei.

Aceasta impunea alcătuirea unui nou buget pentru Macedonia care să înlocuiască, de la 1 aprilie 1901, pe acel făcut la 1 septembrie 1900.

Acest buget dl Arion și 1-a întocmit astfel:

Pentru plata personalului, chiriilor și materialului școalelor primare, secundare și comerciale din Imperiul Otoman, a preoților și cântăreților, a revizorilor școlari și pentru ajutoarele de cărți	300.000 lei
Mitropolia din Constantinopole	14.100 lei
Școalele din Sofia	22.210 lei
Școala din Turtucaia	7.490 lei
Pensia d-lui Apostol Mărgărit	6.000 lei
Burse	27.200 lei
Comision pentru trimiterea banilor	3.000 lei
Institutul Weigand de la Lipsca	10.000 lei
Fond extraordinar	40.000 lei
	430.000 lei

Rămânea vorba a se face repartizarea fondului de 300.000 lei. Pentru aceasta, dl Arion a consultat pe profesorii și institutorii din Bitolia și Salonic asupra celei mai bune împărțeli ce se putea face. Ca rezultat, d-sa căpătă răspuns că profesorii și institutorii găsesc că repartizarea ce li se cerea era imposibilă, pentru că cei 300.000 lei nu erau de ajuns, și că nu se putea nimic atinge din ceea ce era, fără a se provoca mari nemulțumiri.

Ca să se vadă cât de adevărat este că bugetul de la 1 septembrie 1899 era singura cauză a acestei atitudini intransigente, precum este și a celei de astăzi,

voi spune că cheltuielile care dl Arion cerea să fie mărginite în limita sumei de 300.000 lei, figurau în bugetul pe 1898–1899 cu 315.894 lei. Prin urmare, d-sa cerea o reducere de 15.894 lei, adică abia de 5%. Este oare admisibil că, după trecere numai de un an, şi în faţa nevoii care apăsa asupra ţării, nu era posibilă această minimă reducere? Evident că nu. Dar macedonenii, odată ajunşi la bugetul de 761.646 lei, nu voiau cu niciun preţ să se întoarcă la cel precedent, şi cu atât mai puţin să mai consimtă la o reducere, fie cât de neînsemnată.

În faţa acestei atitudini, ministrul a fost silit să-şi facă singur repartizarea celor 300.000 lei. Proiectul acestei repartizări se găseşte în arhive. El este încheiat pentru un total de 372.519 lei, însă cu menţiunea că cifrele lui trebuie micşorate cu 19%.

În anexa nr. 4, proiectul de buget astfel întocmit este trecut în coloana V. Fără îndoială, cifrele dintr-însul nu erau încă definitive şi puteau până în cele din urmă să mai fie modificate; am crezut însă că este bine să le inserez în această lucrare cel puţin ca o indicaţie şi ca o dovadă că trebuinţa economiilor era aşa de în genere simţită, încât a condus şi pe alţi miniştri a proiecta reduceri încă mai mari decât acele făcute de la 1 iulie 1901 încoace.

În adevăr, este destul să compare cineva cifrele din coloana V, şi cu acele care le preced, şi cu acele care le urmează, ca să vadă deosebirea. Fără a mai vorbi de altele, constat că prin acest proiect se prevedea încă suprimarea şcolii din Pades, contra restabilirii celei din Durazzo, dar mai ales lefurile erau reduse până la nişte cifre cu mult inferioare chiar faţă de cele actuale. Astfel, salariul minim al institutorilor scădea la 24 lei 30 bani pe lună, al preoţilor la 16 lei 20 bani, al cântăreţilor la 8 lei 10 bani.

* * *

Noul guvern, intrat în funcţiune la 14 februarie 1901, avea în programul său facerea tuturor economiilor posibile, suprimarea tuturor cheltuielilor inutile şi reducerea celor exagerate.

Se ştie că el a împlinit această promisiune şi că în mare parte numai acestor economii se datorează că s-a oprit agravarea situaţiei financiare îngrijitoare, de anul trecut, şi că s-a intrat pe calea îmbunătăţirii ei.

Şcolile şi bisericile române din Imperiul Otoman nu puteau să rămână în afară de regula generală. Guvernul ştia că acolo se făcuseră în anii din urmă mari cheltuieli inutile şi avea de la început intenţia de a nu le mai continua. El mai ştia că serviciile utile de acolo se puteau face cu o cheltuială mai mică, şi-şi propunea să facă reducerile posibile.

Era însă dificultatea că starea lucrurilor din Macedonia este foarte rău cunoscută; că lipsesc statisticele, statele personale ale institutorilor şi profesorilor; că pentru realizarea economiilor nu se putea conta deloc pe concursul celor de

acolo, după cum dl Arion făcuse deja experiența. De altă parte, timpul era scurt și nu permitea nici o întârziere.

În asemenea grele împrejurări, s-a luat în considerație că, după bugetul care era în curs încă la 31 august 1898, școlile și bisericile române din Imperiul Otoman, împreună cu serviciile lor anexe, costau 398.424 lei pe an. De altă parte, ținând seamă că nu mai era a se plăti renta de 38.500 a școalelor din Brașov[1], și că dispăruseră împrejurările care, în alți ani, făcuseră și modificările mai puțin însemnate pe care o cercetare mai de aproape ar fi arătat că se cuvenea să le aduc primei combinații. Această din urmă lucrare s-a făcut în iulie și din ea a ieșit bugetul care se aplică de la 1 septembrie încoace.

În anexa nr. 4, în coloana VI, este trecut bugetul așa cum a fost aplicat în lunile iulie și august, iar în coloana VII, acel care este în curs de la 1 septembrie încoace.

În acest din urmă, s-au putut realiza oarecare îmbunătățiri față de cel care 1-a precedat. Lefurile au fost în genere crescute, cele prea mici au fost mărite, așa

---

1. Chestiunea aceasta a rentei școalelor din Brașov a pasionat opinia publică în România între 1897–1900 și dat naștere multor polemici politice. Iată despre ce este vorba. începând chiar din secolul XVI mai mulți domnitori ai principatelor (precum Aron Vodă din Moldova, Șerban Cantacuzino din Muntenia și alții) au dat hrisoave pentru diferite danii către biserica ortodoxă Sf. Nicolae din Brașov. Această biserică, în cursul timpului, a avut și proprietăți în Principate, cele mai multe dăruite de domnitori. În special era interesantă hotărârea lui Aron Vodă care în 1595 stabilește ce se va da în fiecare an acelei biserici suma de 12.300 aspri, cu obligațiunea de a-l pomeni la fiecare slujbă. Această sumă s-a plătit până în 1781, când a încetat. Pe la 1850 au început românii din Brașov să creeze școli pentru copiii lor, conform legilor statului, dar aceste școli se întrețineau din donațiuni particulare și din averile bisericilor, în special Sf. Nicolae. Greutățile întâmpinate de români i-au îndemnat ca să-și aducă aminte de legatul lui Aron Vodă și de alte danii ale domnitorilor. Și astfel în 1859 eforia bisericii Sf. Nicolae se adresează guvernului Principatelor Unite cerând să se conforme vechilor obligațiuni. Domnitorul Cuza sprijină cererea lor și Camerele din București și Iași votează o rentă anuală pe seama bisericii Sf. Nicolae din Brașov. Sumele se înscriu în bugetul anual și după unirea definitivă și mai târziu sub domnia lui Carol I și lucrurile merg liniștit până în 1875. Atunci unii politici unguri ridică acuzație că școalele din Brașov primesc subvenție de la un stat străin și aceasta se dă „în scop de agitație politică".

După aceea (pe baza unei legi din 1883), guvernul ungar voiește să închidă școlile din Brașov sub motiv că primesc subvenție *pe ascuns* (adică prin mijlocirea bisericii) și în 1897 guvernul român șterge din buget suma ce se plătea până atunci. La 29 octombrie 1898 eforia bisericii Sf. Nicolae dă în judecată în fața tribunalelor din București guvernul român. În 1899, după discuții între cele două guverne, s-a ajuns la o tranzacțiune: *guvernul român să depună la casa centrală de stat din Budapesta o sumă de. 962.500 lei,* care să reprezinte fondul care ar produce pe cei 38.500 (ce se înscriau în bugetul nostru anual) și guvernul unguresc să servească renta anuală cuvenită școalelor din Brașov. Această convențiune s-a votat de Parlament *la 29 ianuarie 1900.* Astfel rămâne disponibilă suma anuală de 38.500 (care până acum figura în buget sub rubrica „Subvenție școalelor și bisericilor române din străinătate") și poate mări în anii de criză din 1901–1903 suma ce avea să se dea pentru școalele din Turcia.

încât minimul lefii unui institutor a fost menținut la 30 lei pe lună și al preoților la 20 lei, precum era și în bugetele dlor Istrati și Arion; gimnaziul din Ianina, care se suprimase, a fost conservat, transformându-se în școală comercială.

Aceste îmbunătățiri s-au putut face, aproape fără niciun adaos în buget, din cauza a două împrejurări. Una a fost suprimarea bugetului Mitropoliei din Constantinopol; a doua a fost trecerea în bugetul învățământului primar din țară a institutorilor și învățătorilor români de la școalele din Sofia și Turtucaia. Această din urmă măsură a fost impusă prin faptul că acei institutori și învățători au intrat în corpul didactic primar din țară, fie prin concurs, fie cu diploma de capacitate a unei școli normale; ei trebuie să se bucure prin urmare de drepturile ce conferă legea învățământului primar și nu sunt decât detașați în serviciul pe care îl fac actualmente. Fiind trecuți în bugetul macedonean, ei ar rămâne expuși la niște fluctuații de care trebuie apărați în virtutea legii, care le asigură stabilitatea. În fine, fiind trecuți în statutul învățământului primar din țară, ei pot să se bucure de gradații.

* * *

Să trecem acum la examinarea actualului buget, în comparație cu acele care l-au precedat.

În această cercetare, mă voi ocupa numai cu bugetul aplicat de la 1 septembrie 1901 încoace, devreme ce el este destinat să rămână în aplicarea până la 1 septembrie 1902, pe când cel de pe iulie și august a fost numai tranzitoriu.

Iată principalele schimbări realizate prin acest buget, în comparație cu acel care a fost pus în aplicare la 1 septembrie 1900:

1. Numărul școalelor primare s-a redus la 72, în loc de 78, câte rămăseseră sub dl C. Arion. În realitate s-au desființat 11 școli, și anume:

1. Armada, din circumscripția Epir
2. Dobrinovo din circumscripția Epir
3. Grebenici din circumscripția Epir
4. Laca din circumscripția Epir
5. Leașnița din circumscripția Epir
6. Macrini din circumscripția Epir
7. Metovo din circumscripția Epir
8. Pades din circumscripția Epir
9. Seiacu din circumscripția Epir
10. Gabrova din circumscripția Albania
11. Nicia din circumscripția Albania

În schimb, s-au restabilit școlile din Pisuderi și din Durazzo, care fuseseră șterse din bugetul de la 1 septembrie 1900, și s-au înființat din nou școlile din

Doliani și Ghevgheli în circumscripția Salonicului. Școala din Pepelişte, care exista deja, s-a trecut regulat în stat.

2. S-a redus numărul institutorilor de la 178 la 139.

3. S-a mărit numărul institutorilor pensionari de la 4 la 7.

4. S-au modificat lefurile institutorilor, menținându-se pe cât s-a putut în limitele cifrelor admise prin bugetul din 1 septembrie 1900; îndeosebi, cifra minimă a salariului, de 30 lei pe lună, a rămas aceeași ca în acel buget.

5. Numărul preoților a fost crescut de la 38 la 39, iar al cântăreților a fost micșorat de la 15 la 6. Doi preoți bătrâni au fost trecuți la pensie.

6. S-a mărit de la 49 la 55 numărul școlilor pentru care s-au alocat indemnizații de chirie.

7. La liceul din Bitolia, s-au suprimat câteva catedre inutile, s-a fixat salariul celorlalte la 160 lei pe lună, afară de două, s-a menținut numărul de 127 bursieri, dar s-au făcut reduceri la cheltuielile inutile de material.

8. La școala secundară de fete din Bitolia, s-au suprimat trei catedre inutile, și s-a menținut numărul de 40 de bursiere.

9. Gimnaziul din Ianina a fost mai întâi suprimat; pe urmă, în urma economiei rezultate din suprimarea Mitropoliei din Constantinopole, el a fost menținut, transformându-se gradat în școală comercială. I s-au prevăzut 72 locuri de bursieri, căci s-a presupus că bursierii de la gimnaziul din Berat vor trece aici.

10. S-a suprimat gimnaziul din Berat.

11. La școala comercială din Salonic, s-a menținut personalul didactic, scăzându-i-se lefurile la 185 lei pe lună, și s-a suprimat internatul, menținându-se foștii bursieri interni ca bursieri liberi, cu o bursa de 24 lei pe lună.

12. S-au suprimat școlile comerciale din Cruşova și Veria.

13. S-a suprimat librăria din Bitolia.

14. S-a redus la 2 numărul revizorilor școlari.

15. S-a suprimat bugetul Mitropoliei din Constantinopol.

16. Personalul didactic al școlilor din Sofia și Turtucaia, care intrase în corpul didactic cu împlinirea condițiilor cerute de legea învățământului primar, a fost trecut în bugetul învățământului primar din țară.

17. Cifra pentru fondul extraordinar s-a redus de la 40.000 la 20.000 lei.

În rezumat, acest buget se prezintă cu un total de 338.219 lei.

* * *

Să examinăm acum mai de aproape modificările făcute prin bugetul de la 1 septembrie 1901.

1. *Împuținarea școlilor primare.* La 1 septembrie 1899, numărul școlilor primare era de 69. El a fost atunci mărit deodată la 93.

La 1 septembrie 1900, dl ministru Arion le-a redus la 78, fără a număra desființarea școlii primare din Constantinopole, a școlii din Lipopelți, care în

state era contată la un loc cu cea din Coceani, a şcolii de fete din Berat şi a şcolii din Florina, înfiinţată de dl ministru Istrati, Prin bugetul actual, numărul şcolilor a fost încă scăzut la 72. Rămâne sa cercetăm până la ce punct a fost justificată, atât înmulţirea din 1899, cât şi reducerile ulterioare.

În Imperiul Otoman o şcoală nu se poate deschide, nici funcţiona, dacă nu are autorizaţia legală. Această autorizaţie se dă de valiul (guvernatorul) provinciei, în cazuri rare chiar de Ministerul de Instrucţie din Constantinopol, după avizul muarifului (Consiliul de Instrucţie Publică) al provinciei. Autorizaţia se dă pe numele unei anumite persoane, care de ordinar este unul din institutorii şcolii, şi care trebuie în orice caz să fie supus otoman.

Obţinerea autorizaţiei este supusă la numeroase formalităţi şi reclamă multă stăruinţă şi energie din partea institutorului care trebuie să o capete. Mai sunt dificultăţi de altă natură, care variază după localităţi. Astfel, se obţine mai greu autorizaţia în vilaietele Epir şi Albania, decât în Bitolia şi Salonic.

Odată autorizaţia dobândită, institutorul este obligat să ştie a căpăta încrederea şi iubirea concetăţenilor săi, pentru ca aceştia să-i încredinţeze pe copiii lor. Altfel autorizaţia rămâne inutilă şi şcoala rămâne goală. Aceasta şi constituie partea cea mai însemnată din datoria institutorului şi care dă însărcinării lui caracterul de propagandă culturală românească.

Este evident că o şcoală care nu are permisia legală de a funcţiona, merge în contra scopului pentru care este destinată.

Să funcţioneze fără autorizaţie în mod clandestin sau cu riscul de a fi închisă la fiecare moment, nu este de gândit. Prin aceasta s-ar schimba cu totul caracterul silinţelor populaţiei româneşti din Imperiu, care a fost de a rămâne totdeauna în limitele celei mai stricte legalităţi şi supuneri către legi şi autorităţi.

Institutorul care, fie din împrejurări mai presus de puterile lui, fie din neglijenţa lui sau din calcule culpabile, nu se sileşte să obţină autorizaţia, acela care nu uzează de toate mijloacele permise pentru a-şi popula şcoala cât mai mult, nu mai răspunde la chemarea lui şi subvenţia ce o primeşte nu o mai merită prin nimic.

Şcoli şi institutori de aceştia au fost totdeauna.

Deja în 1898 dispusesem ca şcolile care nu au încă autorizaţia şi care nu o vor căpăta până într-un anumit termen, să se închidă, iar institutorii să fie concediaţi; şi această dispoziţie a fost primită cu aprobare de toată lumea şi în prima linie chiar de macedoneni.

Sub guvernul următor afacerea aceasta nu a mai fost urmărită. Rapoartele revizorilor şcolari, pe lângă alte documente, arată că în 1900 erau încă foarte multe şcoli din cele vechi care nu aveau autorizaţie.

Cu toate acestea, la 1 septembrie 1899, se înfiinţează 24 şcoli primare noi, a căror autorizaţie urma să se capete de aici înainte. S-au numit institutorii acestor viitoare şcoli, li s-au plătit cheltuielile de drum ca să se întoarcă în Macedonia, li s-a plătit leafa cu anticipaţie pe mai multe luni, li s-au mai dat şi sume însemnate de bani, pentru a suporta cheltuielile pentru obţinerea autorizaţiei.

Rezultatul a fost că mai niciuna din aceste 24 de şcoli nu a obţinut autorizaţie, că cele mai multe nici nu s-au deschis şi că mai toate au rămas fără şcolari.

Nu numai atât, dar chiar multe din şcolile vechi au fost în acelaşi caz.

Dovezile pentru aceasta sunt nenumărate. Acele pe care le reproduc *in extenso* la finele acestui raport sunt cele mai caracteristice, dar sunt departe de a fi singurele. Rezumez aici pe cele mai însemnate.

– D-l Cotula V. Adam, care se intitulează *însărcinat* (nu ştiu de cine) *cu urmărirea afacerilor şcolare şi bisericeşti pe lângă autorităţile otomane,* a redactat un *Studiu asupra chestiei române din Turcia*. D-sa clasifică şcolile române în trei categorii: a) şcoli al căror mers este asigurat; b) şcoli care funcţionează regulat, dar care sunt mai puţin populate decât cele greceşti; c) şcoli a căror funcţionare este neregulată sau care există fiindcă sunt institutori care le reprezintă.

Iată dar o constatare precisă, venită chiar de la un macedonean, cum că sunt şcoli care nu există decât pentru a se menţinea leafa institutorilor lor.

În prima categorie, d-sa numără 12 şcoli, în a doua 16, iar în a treia, pe toate celelalte, 65, ceea ce constituie o proporţie spăimântătoare.

– Această stare de lucruri nu este nouă. Todeauna s-a afirmat ca şcolile din Macedonia sunt în mare parte goale de şcolari, şi că se ascunde adevărul, pentru a nu se suprima unele subvenţii nimeritate. În genere, este greu a se cunoaşte exact adevărul asupra acestui lucru. Este însă demn de observat că aceste acuzări au început să devină mai dese şi mai precise, mai cu seamă de când cu bugetul din 1899, care tocmai a înmulţit numărul subvenţiilor acordate.

Într-o petiţie colectivă, adresată ministerului la 11 iulie 1901, din Bitolia, se pomeneşte despre un memoriu, adresat tot ministerului, în august 1900, în care se cerea a se face economii, *prin suprimarea şcoalelor şi profesorilor de prisos.*

– Anexa nr. 17 este un raport confidenţial din octombrie 1900, în care se afirmă că „cele mai multe şcoli primare din vilaietul Ianina (Epir şi Albania) continuă a figura de peste o zecime de ani numai pe hârtie ca şcoli, fără a exista în adevăratul înţeles al cuvântului, în dauna intereselor, a cauzei naţionale, a bugetului ţării şi a prestigiului românismului, subvenţionându-se o mulţime de institutori şi întreţinându-se nişte şcoli *fictive*, care n-au adus niciun folos cauzei; ba, dimpotrivă, ele au contribuit în mare parte să mai compromită şi pe cele existente“.[1]

– Anexa nr. 18 este un raport confidenţial, care provine dintr-un izvor absolut sigur, şi ca veracitate şi ca cunoştinţă a stării lucrurilor. El priveşte un număr de 16 şcoli din Epir şi Albania, care toate merită pe deplin numele, acum consacrat, de şcoli *fictive.*

– Am vorbit mai sus despre un proiect de buget pentru şcolile primare, prezentat ministerului de d-nii Cosmescu, Dan, Nuşi Tuliu şi Ilie Papahagi, cu scop doar de a face economii. În raportul cu care acest proiect a fost însoţit, citim: „În

1. Anexele pomenite în aceste pasaje sunt rezumate, cum se vede, de autor. Şi ar fi de prisos să le reproducem, avându-se în vedere scopul publicaţiunii de faţă.

alăturatul buget, figurează și institutorii care până acum nu au obținut autorizația pentru deschiderea școalelor lor. Am crezut necesar să facem aceasta, deoarece, dacă vor fi lăsați pe drumuri și îngropați în datorii, chestiunea noastră are să sufere". Mărturisire formală că, după acești domni, cestiunea macedoneană se reduce la cestiunea ca institutorii să nu fie pe drumuri. Aceasta nu este decât reproducerea, de astă dată sub formă de axiomă nediscutabilă, a simplei constatări făcute de dl Cotula Adam, că 63 din 93 de școli nu există decât prin faptul că sunt institutori care le reprezintă.

– În raportul din 13 octombrie 1900 al d-lui revizor Nuși Tuliu, citim: „Școlile acestea (din Dobrinovo, Leașnița, Macrini, Pades, Smixi, Vlaho-Livadia și Cochinopoli) n-au putut funcționa regulat. Logic ar fi să fie șterse din buget școlile ce n-au putut funcționa regulat".

– Într-un alt raport al aceluiași revizor se zice: „După cum vă este bine cunoscut, școalele noastre în trecut erau fictive, existente în statele de prezență, neexistente în realitate. În acest vilaiet (Ianina) am găsit școalele din trecut existente numai în statele oficiale din București; am găsit dascăli fără catedre și catedre fără dascăli".

– Revizorul Ilie Papahagi, prin rapoartele sale din 17 iulie și din 20 noiembrie 1899, spune că în Albania sunt școli care nu s-au deschis niciodată, ba la unele institutorii nici măcar nu au făcut act de prezență și citează ca fiind în acest caz școlile din Durazzo, Cavaia, Tirana, Lunca, Cosina, Grădiște, Ferica, cea de fete din Berat.

– Tablourile statistice din 1900 ale celor 4 revizori școlari confirmă în totul cele arătate până aici; prin cifrele și datele ce cuprind, dovedesc în mod nediscutabil că un mare număr din școlile pe care noi le-am subvenționat ani întregi, nu au niciun școlar, nu au funcționat niciodată, ba chiar că institutorii lor locuiesc la depărtare de zile întregi de localitatea unde se află presupusa lor școală. În această privință, mai ales rapoartele dlor Nuși Tuliu și Ilie Papahagi sunt cu deosebire demne de luat în seamă, pentru că în circumscripțiile lor, Epir și Albania, asemenea lucruri se petreceau mai mult.

– Toate aceste constatări sunt rezumate și confirmate în adresa trimisă Ministerului de Externe de către cel de Culte, dl Arion, la 4 noiembrie 1900, și în care se spune: „În toamna anului curent, subscrisul a primit nenumărate reclamațiuni verbale și în scris, de la mulți din directori, revizori, profesori, institutori și preoți, prin care se plângeau că *în bugetul curent s-ar fi trecut școalele care nu aveau ființă sau lâncezeau din lipsă de populație școlară."*

– La 23 noiembrie 1899, însuși dl Take Ionescu, care înființase cele 24 de școli și cele 100 de posturi noi în Macedonia, scria d-lui ministru de Externe următoarele: „Fiind informați că în unele comune de prin Macedonia sunt câte doi și trei institutori *fără elevi și fără școală, iar în altele titularii au plecat și școalele nu s-au mai deschis,* căci cei nou numiți nu sosesc, iar la cele deschise nu sunt cărți, nici institutorii nou numiți nu au certificate legalizate, *iar în alte părți nu este*

permisiune de deschidere a școalelor, și în Ianina sunt doi institutori fără nevoie, deoarece sunt numai 10–12 *elevi,* am onoare a vă ruga să binevoiți a dispune etc."

– Dar mai mult decât toate cele care preced, este decisivă adresa trimisă ministerului de externe la 9 septembrie 1900 de către dl ministru C. Arion și din care extragem cele ce urmează: „Precum știți, una din aceste măsuri a fost ca pe ziua de 1 septembrie să înceteze salariul profesorilor și institutorilor care, *neavând autorizația de a funcționa de la guvernul otoman, încasau salariul, fără a da o singură lecție.*

„Școalele primare, neavând cele mai multe decât un singur institutor, *faptul că institutorul nu funcționa, echivala cu anihilarea chiar a școalei. Propaganda culturii române se făcea așadar numai prin plata institutorului care primea o leafă mensuală* și toată activitatea sa, neputând să aibă elevi, o întrebuința în demersuri, mai mult sau mai puțin active, ca sa obțină autorizația.

„Convins că dorința unanimă este ca în Macedonia să avem școli și școlari, iar nu numai institutori fără școli și fără școlari, am luat măsuri ca să înceteze această stare de lucruri."

– Am rezumat datele numerice și indicațiile cele mai însemnate care rezultă din aceste diverse documente. Acest tablou este cea mai completă condemnare a stării lucrurilor de până acum, și cea mai strălucită dovadă decâtă trebuință era ca să se taie odată în carne vie și să se facă să înceteze risipa de mai înainte.

Ca să ne mărginim aici numai la școlile care au fost suprimate la 1 septembrie 1900 și la 1 septembrie 1901, iată ce constatăm:

Școli suprimate de dl C. Arion

a) Existente înainte de 1 septembrie 1899

1. Constantinopole
2. Pisudeni
3. Cavaia
4. Ferica

b) Înființate de dl Take Ionescu

5. Blața
6. Giumaia-de-jos
7. Negovani
8. Calcandelea
9. Cochinopole
10. Prizrend
11. Vlaho-Livadia
12. Durazzo
13. Grădiștea
14. Lunca
15. Premeti
16. Tirana
17. Lipopelți
18. Berat, fete

c) Înființată de dl dr. Istrati

19. Florina

Nu au funcționat niciodată, cele mai multe din ele neautorizate. Printre acestea este și școala din Grădiștea, unde era institutor d. Nusi Tuliu.

Şcoli suprimate de dl Haret

a) Existente înainte de 1 septembrie 1899

1. *Armada*. Nu există şcoală; institutorul locuia la Băiasa.
2. *Laca.* Nu există şcoală; institutorul locuia la Ianina şi Meţovo.
3. *Grebenici.* Nu există şcoală; institutorul locuia la Meţovo.
4. *Seracu.* Nu există şcoală; institutorul locuia la Furca.
5. *Gabrova* nu există de doi ani.

b) Existente înainte de 1 septembrie 1899, institutorii înmulţiţi de d. T. Ionescu

6. *Meţovo.* Nu există, nu avea nici un şcolar.

c) Înfiinţate de dl T. Ionescu

7. *Dobrinovo.* Nu există şcoală; institutorul locuieşte la Laca.
8. *Leaşniţa.* Nu există şcoală; institutorul locuieşte la Băiasa.
9. *Macrini.* Şcoala nu are local.
10. *Pades.* Nu există şcoală; institutorul locuieşte la Băiasa.
11. *Nicea.* Nu există şcoală.

Şcoli reînfiinţate de dl Haret

1. *Pisuderi*
2. *Durazzo*

Suprimate de d. Arion. Au autorizaţia

Şcoli înfiinţate de dl Haret

3. *Doliani*
4. *Ghevgheli*

S-a obţinut autorizaţia

Nu numărăm aici şcoala din Pepelişte, a cărei situaţie a fost doar regulată în state, deoarece ea era plătită de demult, deşi nu se ştia nici unde se afla, nici dacă a funcţionat vreodată, după cum am văzut mai sus.

În rezumat, dl Arion a suprimat 19 şcoli; eu am suprimat 11, am reînfiinţat 2 şi am înfiinţat din nou alte 2.

După toate cele arătate mai sus, nu văd cum ar putea cineva să susţină că aceste supresiuni erau rău făcute. Ele se impuneau, din contră, nu numai pentru motiv de economie şi pentru a se suprima o cheltuială absolut inutilă, dar mai ales ca chestie de moralitate; căci este un lucru contrar oricărei morale de a trăi cineva în contul unei idei nobile, fără a face nimic pentru a o servi.

* * *

II. *Reducerea numărului institutorilor.* Acest număr a fost scăzut la 139, aproape egal cu acela (142) care era înainte de creşterile din 1899.

Scăderea a provenit din două cauze: din micşorarea numărului şcolilor, despre care am vorbit deja, şi din împuţinarea numărului institutorilor la şcolile conservate.

Am văzut că numărul institutorilor, aşa cum a fost crescut în 1899, era cu totul în disproporţie şi cu numărul şcolilor şi cu numărul şcolarilor. Dăm aici proporţia care a rămas, în urma reducerilor de anul acesta:

Circumscripția	Numărul școlilor	Numărul institutorilor	Câți institutori vin la fiecare școală în mediu	Numărul școlarilor	Câți școlari vin de fiecare institutor, în medie
Salonic	24	46	1,92	1401	30
Bitolia	20	51	2,55	1178	23
Epir	19	27	1,42	688	25
Albania	9	15	1,67	355	24

Precum vedem, chiar în urma reducerilor, proporția rămâne încă sub aceea a școlilor grecești și bulgărești; vreau să zic că numărul mediu al institutorilor de fiecare școală rămâne tot superior și numărul școlarilor de fiecare institutor rămâne tot inferior în școlile române, în comparație cu cele grecești și bulgărești.

Dacă am face comparația cu starea lucrurilor din țară, rezultatul ar fi și mai probant.

Este dar afară din discuție că reducerea numărului institutorilor era pe deplin justificată, față de numărul școlilor și al școlarilor, cel puțin dacă plecăm de la principiul, pe care-l socotesc ca fiind afară din orice discuție, că crearea posturilor de institutor ca și crearea școlilor trebuie să aibă drept scop înmulțirea școlarilor și îmbunătățirea învățământului, iar nicidecum crearea de mijloace de trai pentru niște funcționari inutili sau, după cum zic în repetate rânduri rapoartele revizorilor școlari de acolo, „trebuința de a nu lăsa pe drumuri pe institutori".

Mijlocul pentru dânșii de a nu rămâne pe drumuri este de a lucra cu spor în folosul cauzei, iar nu altul.

* * *

III și V. *Mărirea numărului institutorilor și preoților pensionari.* S-au trecut la pensie doi institutori și doi preoți bătrâni și s-a făcut un mic ajutor mamei decedatului profesor Coian.

* * *

IV. *Modificările lefurilor institutorilor, profesorilor și preoților.* Reducerile de lefuri făcute de dl dr. Istrati provocaseră o mulțime de protestări, mai ales pe motivul că ele nu erau făcute după o normă, că loveau prea mult pe unii și nu destul pe alții. Schimbările aduse de dl Arion realizau, din acest punct de vedere, o îmbunătățire.

Prin bugetul din 1 septembrie 1901, am căutat să conciliez absoluta nevoie de a face economii cu stabilirea unei oarecare norme în lefuri, după principiul deja

pus prin decizia din 2 septembrie 1898. Bineînțeles, schimbarea condițiilor financiare nu a mai permis a admite cifrele de atunci și lipsa și de documente nu a permis ca repartizarea să se facă în mod destul de riguros, potrivit cu importanța localităților, cu titlurile și vechimea institutorilor și cu efectivul școlarilor. Totuși, cifrele admise nu sunt inferioare acelor plătite institutorilor și profesorilor bulgari, greci și sârbi, ci din contră, chiar așa reduse, încă sunt superioare acelora în chip destul de simțitor. În special, cifra minimă de 30 lei pe lună pentru institutori și de 20 lei pentru preoți, este tot acea care fusese admisă și de d-nii Istrati și Arion. Cu un cuvânt, reducerile făcute nu au nimic exorbitant, având în vedere condițiile locale de acolo și lefurile plătite de celelalte naționalități. Să nu uităm încă cum că la noi în țară un învățător de cătun este plătit cu 40 lei pe lună, că un învățător suplinitor de școală rurală primește net 58 pe lună, un institutor suplinitor de oraș 109 lei, iar un cântăreț de biserică de sat 11 lei. Așa fiind, este permis ca institutorilor din Macedonia, care sunt recrutați fără niciun concurs nici altă probă de capacitate, să li se plătească 30 până la 110 lei, iar cântăreților 15 până la 30.

Trebuie să mai spun că Macedonia are un fel de școli care nu funcționează decât patru luni pe an, deși sunt plătite tot anul. În unele localități muntoase, populația românească își părăsește locuințele în timpul iernii și se scoboară în câmpie. Ar fi logic ca la această populațiune nomadă și institutorul să fi fost luat tot dintr-însa și să se mute împreună cu dânsa, de la munte la câmpie și înapoi. Cu modul acesta, învățătorul ar fi fost ocupat tot anul și copiii nu ar fi fost siliți să-l schimbe de două ori pe an. În Macedonia însă nu se face așa, ci fiecare școală are două rânduri de învățători: cei de vară și cei de iarnă, care toți primesc leafa pe anul întreg.

În cazul acesta sunt școlile de vară din Abela, Perivoli, Samarina și cele de iarnă din Ciariciani, Damași, Grebena, Paltina, Alasona, Pertori, Vlahoiani.

* * *

VI. *Creșterea numărului școlilor care primesc alocație de chirie.* Cu toată trebuința de economii și cu toată hotărârea luată de a nu se face nicio cheltuială nouă, tot s-au realizat câteva îmbunătățiri pe unde s-a putut.

Am constatat deja restabilirea a două școli suprimate de dl Arion și creațiunea din nou a altor două, pentru care se obținuse autorizația.

Încă o îmbunătățire a fost aceea de a se mări de la 49 la 55 numărul școlilor cărora li se dă indemnizația de chirie.

Este evident că e o iluzie a crede că o școală poate funcționa dacă nu i se asigură un local. Așa fiind, cred că am făcut să crească probabilitatea putinței de funcționare, când din 72 de școli am dat chirie la 55, pe când în 1899 dintr-un număr de 93 de școli, nu primeau chiria decât 47[1].

1. (Nota autorului.) În 1898, din 69 școli, primeau chirie 61, adică 88,4 %; în 1899, din 93 primeau chirie 47, adică 50,5%; în 1901, din 72 primeau chirie 55, adică 76,4%.

* * *

VII și VIII. *Bugetul liceului și școlii secundare de fete din Bitolia.* Lefurile lăsate profesorilor sunt încă superioare celor plătite de celelalte școli creștine din Bitolia, și cu deosebire celor fixate prin bugetul d-lui dr. Istrati. Media numărului orelor de curs pe săptămână pentru fiecare profesor este de 14, care este încă mult inferioară acelei admise în școlile secundare grecești, sârbești și bulgărești din Bitolia.

Este bine înțeles că am suprimat fără ezitare pe maestrul de scrimă și pe cel de muzică instrumentală, precum și la Ianina maestrul de dans fusese deja suprimat de dl Arion.

Cât pentru economiile realizate la material, cred că ele nu suferă discuție, mai ales că s-a menținut numărul bursierilor liceului la 127, cât a fost ridicat în 1899, din 90, cât era mai înainte. Cu toate acestea, cred că numărul bursierilor trebuie micșorat, pentru că liceul nu trebuie să fie alimentat numai prin acest mijloc artificial. Astăzi liceul nu este frecventat de nici un copil român din orașul Bitolia. Copiii românilor frecventează școlile grecești sau bulgărești; iar liceul este populat numai cu copii aduși de pe departe, atrași de perspectiva întreținerii gratuite. Dacă liceul nu este în stare să exercite cea mai mică atracțiune nici asupra populației în mijlocul căreia se află, el nu-și atinge scopul nicidecum.

* * *

IX. *Transformarea gimnaziului din Ianina în școală comercială.* Despre utilitatea acestei transformări, am vorbit mai sus, când am analizat decizia din 28 august 1898, și nu voi mai insista aici.

Când transformarea va fi completă, adică peste patru ani, va rezulta dintr-însa o economie de personal didactic, pentru că gimnaziul are patru clase, iar școala comercială va avea trei. Deocamdată, însă, bugetul personalului său este acel fixat de dl dr. Istrati, iar la material s-a prevăzut întreținerea pentru 72 de bursieri.

* * *

X. *Suprimarea gimnaziului din Berat*. Acest gimnaziu nu a avut niciodată mai mult de 40 școlari în 4 clase, toți interni bursieri. În anul 1900–1901, pentru un personal didactic și administrativ de 15 inși, nu mai erau decât 23 de școlari. Nici chiar ca bursieri nu se mai găseau școlari!

Suprimarea aceasta era așa de indicată, încât nu cer a se reveni asupra ei nici chiar macedonenii.

Școlarii care încă n-au absolvit cursul, s-a dispus să treacă la școala comercială din Ianina.

* * *

XI. *Reduceri la școala comercială din Salonic.* Principala schimbare făcută aici este aceea a înlocuirii internatului prin bursieri liberi. Măsura aceasta a fost dictată nu numai prin considerații de economie, care și acelea nu sunt de neglijat, dar mai ales că regimul internatului este cel mai nepotrivit ce se putea găsi pentru niște viitori comercianți, care trebuie, chiar de la primii lor pași în viață, să fie bine deprinși cu toate nevoile și greutățile ei, în loc de a fi fost crescuți la adăpost de orice lipsă și supărare. Noi în țară, nu avem internat la nici una din școlile noastre comerciale și tindem a-l desființa și la toate școlile profesionale unde se află. Ce rațiune ar fi dar să menținem la Salonic acest regim, condamnat la noi și în toate părțile?

* * *

XII. *Suprimarea școlilor comerciale din Crușova și Veria.* Înființarea acestor două școli, la 1 septembrie 1899, a avut două mari defecte. Primul era că se făcea într-un moment de criză extremă, când nicio creațiune nouă nu era permisă și când, în țară, nu numai că nu se făceau noi creațiuni, dar încă era vorba de suprimarea unei universități, de închiderea unui Conservator și a unei școli de Belle-Arte și când, prin legea din 1900, se reduce leafa institutorilor de la 225 la 160 lei. Al doilea era că, cu organizația ce li se dăduse, ele erau departe de a merita numele de școli comerciale. Nici programa lor, nici organizația lor, nici personalul lor didactic nu le da acest drept. După doi ani de la înființarea lor, fiecare din ele avea drept orice corp didactic câte trei profesori, unii foști institutori primari, alții foști profesori de gimnaziu, neavând însă niciunul cea mai elementară cunoștință de științele sau de practica comercială. Le-am suprimat dar cu toată convingerea că nu se suprimă niște școli serioase, care să răspundă la un scop. Și dovadă că este așa este chiar indiferența cu care ele au fost primite în localitățile unde au fost făcute. În momentul închiderii sale, școala din Crușova era urmată de 4 băieți și de câteva fete, și cea din Veria nu sta mai bine. Dacă acești câțiva copii se trimiteau ca bursieri la Salonic, se ajungea la același rezultat, cu mai mică cheltuială.

* * *

XIII. *Suprimarea librăriei din Bitolia.* Am vorbit mai sus despre această concepțiune a unei librării înființate cu capitalul statului și cu personal cu leafa fixă. Părerea că o asemenea creațiune nu merită să trăiască a avut-o și dl dr. Istrati, care încă de la aprilie 1900 hotărâse suprimarea ei. Este adevărat că mai

pe urmă a revenit asupra acestei hotărâri, pe motivul că dl Maimuca, librarul cu leafă, angajase prea mari cheltuieli; ca sa nu piardă d-sa, s-a decis ca librăria să continuie a funcționa tot pe socoteala statului. Este iarăşi adevărat că leafa d-lui Maimuca s-a redus de la 300 la 100 lei pe lună.

Sunt în arhiva ministerului acte care arată impresia produsă printre românii macedoneni de această creațiune. Este, între altele, o propunere făcută ele unul dintr-înşii şi pusă la dosar, prin care cere să fie numit el librar, cu o leafă pe jumătate ca dl Maimuca, şi fără cheltuielile accesorii. Din alte acte, se vede cum a înțeles dl Maimuca însărcinarea ce i se dăduse: a primit leafa unui servitor pe care nu-l avea, a trecut în state o leafă mai mare decât aceea pe care o plătea altuia, a încasat chiria de 500 lei, pe când plătea 276. Cât pentru socoteala cărților ce a primit şi ce a distribuit, nimic nu se ştie.

Eu am suprimat cu totul librăria din Bitolia şi sunt convins că am făcut bine.

* * *

XIV. *Reducerea revizorilor şcolari la doi.* Până în 1898, toate şcolile române din Imperiul Otoman aveau un singur revizor şcolar, pe lângă inspectorul, dl Apostol Mărgărit, care avea atribuții aproape, curat administrative. Prin decizia din 21 septembrie 1898, numărul revizorilor s-a ridicat la doi: unul pentru circumscripția Salonic şi Bitolia, celălalt pentru Epir şi Albania.

Acești doi revizori erau prea de ajuns pentru cele 69 de şcoli primare ce erau pe atunci. Cu toată dificultatea comunicațiilor din Imperiul Otoman, nu se poate admite că unul din acești revizori nu ar fi putut vizita câte 3 sau 4 şcoli pe lună; căci atâta trebuia, pentru că fiecare din ele să fie inspectate odată pe an.

Ca termen de comparație, voi spune că revizorii şcolari din țară au a inspecta în mijlociu fiecare câte 125 de şcoli. Este adevărat că în țară la noi comunicațiile sunt mai uşoare; dar de altă parte şi atribuțiunile revizorilor sunt necomparabil mai multe, mai grele şi mai complicate decât în Macedonia. Şi apoi este mare deosebire şi între 125 şi 34 de şcoli.

Cu toate acestea, la bugetul din 1 septembrie 1899, numărul revizorilor a fost crescut de la 2 la 4, ceea ce da o medie de abia 23 de şcoli de fiecare, deoarece numărul şcolilor crescuse la 93.

Această creştere o socot cu totul inutilă şi nejustificată; şi dovadă că e aşa, este că revizorul din Epir, dl Nuşi Tuliu, de mai multe luni locuia, nu în Epir, ci la Bitolia, iar revizorul din Albania fusese numit profesor la şcoala comercială din Cruşova. Şcolile dar rămăseseră tot cu doi revizori, şi nu se pare că au mers mai rău decât pe când aveau patru.

De aceea am redus şi eu, în buget, numărul revizorilor la doi.

* * *

XV. *Suprimarea bugetului Mitropoliei din Constantinopole* s-a impus de la sine, în urma demisiunii mitropolitului Antim.

* * *

XVI. *La școlile din Sofia și Turtucaia,* personalul didactic s-a trecut în bugetul învățământului primar din țară, pentru motivul arătat mai sus, că acești institutori și învățători și-au obținut titlul lor prin concurs sau prin diploma de școli normale, conform legii învățământului primar, și, prin urmare, ei au dreptul de a fi plătiți întocmai ca și personalul didactic primar din țară. De altfel, trecerea lor în statele școlilor române din străinătate avea inconvenientul că-i expunea a-și vedea adese ori leafa modificată, după împrejurările acestor școli, și de a le face greutăți în ceea ce privește drepturile lor la gradație și la pensiune.

* * *

XVII. *Reducerea fondului extraordinar.* Acest fond a figurat în bugetul școlilor din străinătate mai totdeauna cu sume destul de însemnate, care uneori ajungeau până aproape de 100.000 lei. Dar împrejurările care făceau necesară o sumă așa de mare au dispărut acum.

Cu toate acestea, în anii 1899–1900 și 1900–1901 încă vedem cheltuieli extraordinare, care se ridică respectiv ia 157.742 și 71.583 lei, așa că ar fi fost nevoie în acești ani a se deschide credite suplimentare foarte considerabile, pentru acoperirea lor (199.643 lei în 1899–1900, și 18.458 lei în 1900–1901).

Din aceste cheltuieli extraordinare s-a plătit, uneori de câte două ori și cu sume însemnate: călătoriile macedonenilor care veneau la București pentru afacerile lor; cheltuielile pentru obținerea autorizațiilor școlilor care nu se obțineau niciodată; salariile unora care nu funcționau în Macedonia nicio zi și ale altora care funcționau în țară și luau salariul și de aici. Există în astă privință un lung raport care dă pe față ușurința cu care se cheltuiau banii.

Aceste lucruri trebuie să înceteze și, de aceea, suma de 20.000 lei, cât am prevăzut eu, trebuie să fie de ajuns.

* * *

Din această expunere rezultă că bugetul de la 1 septembrie 1901, lasă neatinsă organizația școlilor și bisericilor din străinătate, în părțile în care ea poate produce rezultate utile, dar suprimă cheltuielile de prisos; suprimă școlile

cărora bunul simț public le-a dat numele de *fictive,* nume care le va rămânea pentru totdeauna; suprimă lefurile institutorilor care de ani întregi erau plătiți și care nici măcar de formă nu căutau să-și facă datoria; suprimă cheltuielile de lux, de aparat sau de aparență.

Ceea ce s-a făcut în Macedonia, trebuia să se facă mai curând sau mai târziu. S-a făcut acum, pentru ca nevoile prezentului ne-au forțat să nu mai amânăm o operă de curățire, care prea de mult se amână.

De altfel, pentru ce motiv, într-un moment ca acesta, când în țară nu am ezitat a stârpi cu energie toate cauzele de risipă, singură Macedonia ar fi scăpat de la regula tuturor? Sunt servicii în țară, în care, în proporție, s-au făcut reduceri mai mari decât în Macedonia. Chiar în resortul Ministerului Instrucției Publice, pe lângă exemplele deja date, mai menționez că leafa revizorilor școlari s-a redus de la 500 lei la 272 lei pe lună; a protoiereilor, de la 300 la 141; că serviciul inspectoratului, care număra 9 inspectori, s-a redus la 3.

Când nevoile ne silesc la sacrificii așa de mari la noi în țară, cu ce drept să ni se pretindă a se face excepție pentru singură Macedonia, unde cel puțin nu vedem rezultatele sacrificiilor enorme pe care le-am făcut timp de peste 30 de ani?

Și cu toate acestea, într-un moment când țara întreagă, în fața pericolului, se reculege, când fiecare face sacrificii fără a murmura, pentru că-și dă seama de gravitatea situației, numai din Macedonia se ridică protestări și se încearcă răzvrătiri.

Dar asupra acestei chestii, se cuvine să mă opresc câtva.

* * *

Este o constatare pe care au făcut-o toți aceia care au urmărit afacerile macedonene de câtăva vreme încoace, anume că, în mintea multor institutori din Macedonia, preocuparea bugetară ia proporții din ce în ce mai mari și primează pe toate celelalte.

Constatarea aceasta se poate face cu deosebire de atunci de când bugetul Macedoniei a fost ridicat de la 145.700 lei la 450.000, și pe urmă la 525.000 lei pe an. Acest însemnat sacrificiu, pe care țara îl făcea cu gândul de a da un sprijin cât mai puternic unei idei mari, a avut efectul contrar: acela de a face să se uite ideea, sau cel puțin a se lăsa pe al doilea plan, pentru ca primul plan l-au ocupat disputele și pretențiile pentru împărțirea lefurilor.

Acesta este un trist adevăr, care trebuie spus cu curaj și fără înconjur, pentru ca dacă nu va veni îndreptare radicală și imediată, inutile vor fi toate silințele viitoare și toate sacrificiile trecute.

Ca să nu mă urc departe în trecut, voi lua lucrurile de la 1899 încoace.

Abia se schimbase guvernul, în aprilie 1899, și ministerul se văzu asediat de o mulțime de macedoneni, care formulau pretențiile cele mai variate. Deja în capitală se aflau mulți dintr-înșii, a căror principală ocupație era de a înainta

ministerului în fiecare zi câte o petiție, prin care cereau îndemnizări mai mult sau mai puțin închipuite, ori posturi mai mult sau mai puțin fictive. Peste vară, mai veniră încă mulți alții din Macedonia, căci este acum un lucru constatat că cei de acolo nu pregetă a face această lungă și costisitoare călătorie, pentru cauzele cele mai neînsemnate.

Este o problemă a se ști cu ce susțin asemenea cheltuieli ei, oameni săraci, care mereu se plâng ca nu le ajung pentru trai subvențiile ce primesc.

Este adevărat că ministerul a fost totdeauna prea generos cu dânșii. Amintesc cei 19.330 lei ce li s-a plătit în 1899–1900, ca îndemnizări de călătorie, îndemnizări pe care li le-a plătit ministerul în mare parte, pentru a-i despăgubi de cheltuielile ce făcuseră ca să vină să-l asalteze cu solicitările lor.

În vara anului 1899 stăruințele au fost așa de mari, încât împinseră pe minister la alcătuirea bugetului de 761.646 lei, pe care l-am analizat mai sus.

În adevăr, aici trebuie căutată origina înființării celor 100 de posturi noi, a adăugirii de institutori noi la niște școli care nici nu funcționau sau funcționau cu un număr neînsemnat de elevi, a creațiunii de școli și prin urmare de posturi noi prin localități unde se știa de mai înainte că nici nu se vor putea deschide, a înființării funcționarilor de la librăria din Bitolia etc.

Dovadă că așa a fost este că școlile din Sofia și Turtucaia, care cu toate acestea dau rezultate cu mult mai apreciabile decât cele din Macedonia, dar pentru care nimeni nu stăruise, nu au avut mai nicio parte în enormele adaose ale bugetului.

Dovadă mai este că bugetul, care se ridica la un total de 761,646 lei, pe când disponibili nu erau decât 525.000, a fost aprobat fără măcar să fi fost totalizat. Un asemenea buget nu putea să fi fost lucrat în birourile ministerului; el a fost adus din afară și impus în bloc, fără cercetare și fără discuție, prin presiunea nemăsuratelor stăruințe.

Dovadă mai este că cei care nu luaseră parte la alcătuirea lui și care la repartizarea beneficiilor nu avuseră parte suficientă au manifestat nemulțumirea lor.

Dovadă mai este în fine asemănarea care este între bugetul din 1899 și proiectul de buget prezentat ministerului în 1900 de către d-nii Cosmescu, Dan, Nuși Tuliu și Ilie Papahagi, proiect care menține toate cele cuprinse în bugetul din 1899, și care și el este nemotivat, ca și acela.

Deoarece dar bugetul din 1899 era opera macedonenilor înșiși, a unor oameni care cunoșteau mai bine decât oricine împrejurările din țara lor, s-ar fi putut aștepta cineva să-i vadă profitând de creditul limitat ce li se acorda, pentru a face și altceva decât creațiuni de posturi și măriri de salarii. Era timpul să se facă ceva pentru organizarea sistematică a lucrurilor, pentru stabilirea ordinei și disciplinei, care lipsește cu totul, pentru facerea unor programe potrivite Macedoniei, pentru regularea salariilor după niște norme raționale etc. etc. Decizia din 21 septembrie 1898 ridica deja câteva din aceste chestii și mai erau și altele.

Însă nimic din toate acestea nu au avut în vedere autorii bugetului din 1899: singura lor preocupare a fost de a împărți cât mai multe foloase în toate părțile, și la aceasta trebuie să recunoaștem că au izbutit pe deplin.

În adevăr, bugetul din 1899 a satisfăcut atâtea pretenții nejustificate și a deșteptat atâtea apetituri, încât era lesne de prevăzut că va fi foarte grea sarcina acelor care vor fi chemați a readuce lucrurile la locul lor, căci era evident că bugetul din 1899 nu putea fi menținut cu niciun preț.

Cel dintâi asupra căruia a căzut această sarcină a fost dl ministru Istrati.

Deși bugetul de la 1 septembrie 1899 era făcut pentru întregul an școlar până la 1 septembrie 1900, d-sa a văzut că aplicarea lui până la capăt ar lăsa un deficit așa de colosal, încât a fost silit sa nu-l aplice decât șase luni, și să ia, la 22 mai 1900, o decizie prin care reducea bugetul d-lui T. Ionescu cu începere chiar de la 1 aprilie, adică cu aproape două luni în urmă. Și cu toate acestea, pentru acoperirea cheltuielilor angajate pe baza bugetului din 1899, tot a fost nevoie să se deschidă credite suplimentare în sumă de 199.643 lei și să stea personalul neplătit 7 până la 10 luni.

Dar în fine, dl Istrati nu făcuse altceva decât să readucă bugetul la cifra de 525.000 lei, votată de Cameră, după cum fuseseră și bugetele dinainte de 1 septembrie 1899. Și cu toate acestea protestările ce a ridicat în Macedonia au fost nenumărate. Pentru ce? Dacă până la 1 septembrie 1899 puteau merge școlile de acolo cu 486.500 lei pe an (38.500 lei serveau până atunci pentru renta școlilor din Brașov), pentru ce nu ar fi putut merge cu 525.000 lei, de la 1 aprilie 1900 înainte? Ce se întâmplase în aceste șase luni, care să impună țării doborâtă sub greutățile sale, încă un sacrificiu de 277.695 lei pe an, în mod inexorabil? Nimic alt decât că, în aceste șase luni, fuseseră 100 de funcționari noi care gustaseră din buget și alți 200 care avuseră avantaje, și nici unii, nici alții nu consimțeau să renunțe la ele și să revină la starea de lucruri ce era cu șase luni în urmă. Cât pentru chestia culturală, ea nu era deloc în cauză aici.

Peste alte șase luni, la noiembrie 1900, dl ministru Arion voia să-și stabilească și d-sa proiectul de buget pentru anul 1901–1902. În timpul acesta, evenimentele dovediseră și celor mai increduli trebuința imperioasă, absolută, care era de a se face economii.

D. Arion reduse de la 530.000 la 430.000 cifra pusă în bugetul ministerului pentru școlile și bisericile române din străinătate.

Dar, pentru a nu se mai expune la recriminările ce suferise dl Istrati, cercă să se consulte cu profesorii și institutorii de acolo, și să alcătuiască bugetul în înțelegere cu dânșii, în limita sumei ce fixase d-sa.

Rezultatul a fost că profesorii și institutorii i-au declarat scurt și neted că formarea bugetului în această limită era imposibilă, *pentru că ar produce prea mari nemulțumiri.* D. Arion fu nevoit să-și formeze singur proiectul de buget. D-sa părăsi ministerul înainte de a-l fi pus în practică; dar se poate prevedea primirea ce i s-ar fi făcut, dacă ar fi venit vremea să-l aplice.

A venit în fine bugetul general de la martie 1901 şi cifra şcolilor din Macedonia fu scăzută la 300.000 lei. Nefiind timp pentru un studiu mai lung s-a făcut un buget provizoriuiu pentru lunile iulie şi august, lăsându-se pentru aprilie, mai şi iunie tot bugetul d-lui Arion; iar în iulie, în urma economiilor rezultate de la Mitropolia din Constantinopole şi de la şcoalele din Sofia şi Turtucaia, se făcu un alt buget mai larg şi mai bine plănuit, care s-a pus în aplicare de la 1 septembrie.

Protestările şi de astă dată nu întârziară a se produce. Acum, însă ele învestiră un caracter de violenţă şi de răzvrătire pe care nu-l avuseră mai înainte.

* * *

Pe la începutul lui iunie, ministerul fu încunoştiinţat că un număr de profesori şi institutori din Macedonia se agitau pentru a provoca acolo o răzvrătire printre corpul didactic, pentru a se opune reducerilor făcute. Denunţarea era foarte precisă şi însoţită de diverse documente care o coroborau pe deplin.

În capul mişcării erau:

dl Cosmescu şi N. Baţaria[9], profesori la liceul din Bitolia;

dl N. Papahagi[10], profesor la şcoala comercială din Cruşova;

dl Pericle Papahagi[11], profesor la şcoala comercială din Salonic;

dl Nuşi Tuliu, revizor şcolar al circumscripţiei Epirului.

D-nii N. şi P. Papahagi îşi părăsiseră posturile şi veniseră la Bitolia, anume pentru a se consacra agitaţiei. Dl Nuşi Tuliu am arătat mai sus că de mai multe luni nu mai călcase prin Epir şi locuia la Bitolia; revizoratul său era în părăsire. Cauza era că i se interzisese de a mai călca în Epir, prin ordin formal al valiului.

În urma mai multor întruniri ce au avut în casă la dl Baţaria, la dl Maimuca şi la dl Capsali, revizorul şcolar al circumscripţiei Bitolia, s-a fixat planul de campanie.

Era vorba a se subscrie, prin toate mijloacele, un fel de procură prin care corpul didactic şi *poporul macedonean* să autorizeze pe cei 5 de mai sus ca să lucreze pentru a face să se revină asupra măsurilor luate de minister. Armaţi cu această procură, cei 5 trebuiau să vină la Bucureşti, să ceară audienţe la Ministerul de Instrucţiune, la Primul ministru şi în fine la M. S. Regele: şi dacă nu vor obţinea nimic, să înceapă o agitaţie, *în capitală,* pentru *a sili* pe guvern să facă de nevoie ceea ce nu ar fi voit să facă de voie. Voiau chiar să-l forţeze să le dea o rentă anuală, ca să întreţină singuri ei şcolile din acele părţi, fără amestecul statului şi guvernului român. Printre alte mijloace de presiune, era şi *greva generală* a tuturor institutorilor şi profesorilor din Macedonia, fără a mai vorbi de alte mijloace, dar asupra cărora nu cred necesar a insista aici.

Din nefericire pentru conjuraţi, presa a avut cunoştinţă de planul lor, care a fost dat pe faţă printr-un articol publicat în „Voinţa Naţională“ din 12 iunie.

Fie din cauza acestei publicări timpurii, fie din alte cauze, agitaţia, care trebuia să înceapă chiar de la începutul lui iulie, a fost amânată pentru mai

târziu. Dar după chipul cum a început pe urmă şi după cum se desfăşură, se vede cât de intemeiată era şi denunţarea primită de minister şi informaţiile presei, cu toată dezmințirea dată într-un târziu de organizatorii agitației, dezmințire care nu are nicio valoare în *nimic ce conține.*

La începutul lui septembrie, ei au sosit în Bucureşti, afară de dl Cosmescu, care a rămas în Macedonia, pentru a nu lăsa să se stingă acolo răzvrătirea semănată de dânşii în lunile de vară. În ziua de 4 septembrie, delegaţiunea a fost primită în audienţă de mine la Minister, fiind faţă şi d-nii deputaţi N. Ianovici, N. Coculescu[12] şi G. Dragu[13], pe care-i rugasem să asiste pentru a nu lăsa să se producă versiuni neexacte asupra celor ce aveau să se petreacă, după cum s-au şi făcut încercări.

În esenţă, delegaţia a cerut a se reveni pur şi simplu asupra măsurilor de economie luate de minister, afară de suprimarea gimnaziului din Berat, pe care a găsit-o bună. În caz contrar, a anunţat că nicio şcoală din Macedonia nu se va deschide şi, în cele din urmă, că *Macedonia nu ne mai recunoaşte* (textual). De atunci, cei 4 delegaţi au rămas în Bucureşti pentru a urmări mai departe o acţiune care, după zisa lor, abia acum începe.

Atitudinea aceasta a delegaţiunii, chiar în capitala regatului, ar fi singură de ajuns pentru a dovedi caracterul acţiunii ce a întreprins. Este însă necesar să intrăm în oarecare amănunte, pentru ca să nu rămână nicio îndoială asupra scopului ce se urmăreşte şi a mijloacelor ce se întrebuinţează.

* * *

Prima grija a celor 5 a fost de a reuni cât mai multe semnături pe procura al cărei text le fusese procurat din Bucureşti

Pentru aceasta, ei au început pe de o parte a cutreera în persoană Macedonia; iar pe de alta, a răspândi invitaţii în scris către acei pe care nu-i puteau vedea înşişi.

Dl Pericle Papahagi şi-a luat pe seamă districtul Meglen; dl Nuşi Tuliu, Epirul; dl N. Papahagi, Cruşova şi vecinătăţile ei; dl Cosmescu, diverse părţi din circumscripţia Bitolia. Ei au uzat pe acolo de toate mijloacele pentru a ademeni pe oameni şi a căpăta iscălituri. Mijlocul cel mai întrebuinţat a fost de a ameninţa pe institutori cu toată urgia, pentru ziua când guvernul actual va fi răsturnat, lucru pe care-l promiteau cu toată siguranţa. În Epir, emisarii lăţesc vorba că dl Nuşi Tuliu a venit la Bucureşti *ca să răstoarne guvernul.*

Pe toţi îi asigura că, în caz de a fi destituiţi din cauza tulburărilor, viitorul ministru de Instrucţie nu numai le va restabili leafa de la 1899, dar încă le-o va plăti şi pentru timpul cât vor fi fost destituiţi. În fine, spun celor care vor să-i creadă că agitaţia lor este sprijinită de către persoane sus puse din Bucureşti.

Am putut urmări aceste mişcări aproape zi cu zi, precum de asemenea posed exemplare, unele originale, altele în copie, din scrisorile prin care delegaţii

cereau din toate părțile iscălituri pe procura lor. Am și dovezi indirecte, în mare număr, de această vânătoare de iscălituri. Citez aici numai câteva.

În primele zile ale lui iunie, dl Petru Danisca, învățător, a primit de la dl Nuși Tuliu, care pe atunci era încă revizor școlar, textul procurii, cu invitație de a o iscăli și de a face tot posibilul ca să fie acoperită de un număr de iscălituri cât se poate de mare. Cu câteva zile mai înainte, la 25 mai, același învățător primise de la dl V. Naca, profesor la gimnaziul din Berat, o scrisoare prin care-i trimitea și el textul procurii și-l îndemna să adune cât mai multe iscălituri pe dânsa. Scrisoarea merită să fie citită, pentru că e plină de revelațiuni interesante. Se spune într-însă că, „prin desființarea școlilor cu mai puțin de 10 elevi, *în care categorie intră aproape toate școlile din Albania,* se distruge aproape chestia culturală română din Albania". Se mai spune că „asemenea procure s-a făcut din toate comunele române din Macedonia, *în înțelegere cu cei din București* care doresc salvarea chestiunii, și *după al căror exemplu am făcut și noi de aici*". Cu aceasta se răspunde celor care tăgăduiesc că textul procurii fusese trimis din București.

Cred util să spun că dl V. Naca era profesor la Berat în 1898, de unde l-am destituit eu, din cauză de prevaricațiuni(14) în administrarea fondurilor internatului. În 1899 a fost restabilit în același post, din care acum a rămas scos, prin faptul desființării gimnaziului. Abia intrat în minister, am și primit numeroase reclamații contra lui din partea furnizorilor internatului, care sunt neplătiți pe câte doi ani, deși banii s-au răspuns de minister.

La Ianina, procura a fost trimisă unora dintre profesorii de la gimnaziu, cu cerere de a aduna iscălituri și *bani de cheltuială.* Au fost unii care au iscălit, alții nu; s-au pus și câteva *nume fictive.* Pentru comunele vecine, a fost însărcinat institutorul Ioan Patajo, de la școala primară de acolo, ca să adune iscălituri.

Dl Pandu Rusa, învățător la Resna, a primit vizita chiar a d-lui Cosmescu în persoană, care i-a cerut iscălitura și după cum zice el, „înșelându-l prin tot felul de promisiuni și asigurări", a căpătat-o. Peste câteva zile, dându-se pe față planurile ce urmărea delegația, a cerut să-și retragă iscălitura; delegații însă au refuzat, *zicându-i că este laș.* El atunci a dat declarația reprodusă la finele acestui raport (Anexa nr. 26).[1]

Ceea ce s-a întâmplat cu Pandu Rusa, s-a întâmplat cu mulți alții. Au fost mulți aceia care, după ce au iscălit, ademeniți prin promisiuni și afirmări neadevărate sau prin amenințări, au cerut să-și retragă iscăliturile. Unii au reușit, cei mai mulți însă nu; delegația a refuzat neted.

Mai știu că un număr de iscălituri care figurează pe procură sunt fictive. Aceasta rezultă dintr-o mulțime de declarații, pe care le am din localitățile cele mai diverse.

---

1. Anexa nr. 26 este declația lui P. Pusa, învățător și director ai școalei din Kesna. După ce povestește faptele rezumate aici, zice: „declar că dezaprob cu totul purtarea lor și consider nule, neavenite iscăliturile din Resna puse pe sus-zisa împuternicire."

Astfel sunt fictive cele mai multe din semnăturile şi peceţile de la Turia, Meţovo, Ianina. Unele sunt puse de şcolari minori.

Ar fi prea lung şi fastidios să reproduc aici numeroasele dovezi ce am de mijloacele nepermise de care s-a servit delegaţia în această afacere. Cele pe care deja le-am enumărat sunt de ajuns ca să arate ce valoare are hârtia în puterea căreia ea se dă drept împuternicita corpului didactic şi a *poporului macedonean.*

Nu pot însă să nu mă opresc asupra a două documente, care ele singure ar fi de ajuns pentru a da pe faţă armele utilizate în această afacere şi scopurile ce se urmăresc.

Posed originalele a două scrisori adresate unui institutor de dl Cosmescu, membru al delegaţiei: una este din 12 mai, cealaltă din iunie.

Trec peste *distrugerea chestiei naţionale,* peste *catastrofa cea mare,* peste *pericolele cu care sunt ameninţaţi* şi altele de acelaşi fel. Asemenea lucruri se găsesc în mai toată această corespondenţă şi nu au nicio valoare alta decât aceea a unor declamaţii care se scot la iveală, nu acum pentru prima oară. Au mai fost utilizate nu mai departe decât anul trecut, când cu reducerile d-lui Istrati.

Mai importante sunt alte lucruri.

Dl Cosmescu scrie la 12 mai: „Oricine se dă îndărăt de la acţiunea comună pentru salvarea neamului de la o pieire sigură, numai român nu poate fi. Suntem siguri că pretutindeni, afară de puţine excepţii, care *sunt canalii din cele mai mari şi tâmpiţi fără seamăn,* românii noştri au să se arate oameni de astă dată. Pericolul este comun şi orice dare la o parte *va fi marcată cu pecetea infamiei. Să nu uităm că cei care ar vrea să stea la o parte profitând de lupta şi sacrificiile celorlalţi* n-au să păţească bine. Oamenii aceia de ce au frică nu au să scape". Iar la 7 iunie*:* „Orice dezertare de la acţiunea comună este *o nenorocire şi o pagubă morală pentru acela care lucrează în acest chip.* Pentru fratele meu, nu doresc o aşa reputaţie de *dezertor şi laş*". Acestea din urmă le scria, pentru că corespondentul său nu se grăbise a trimite iscăliturile cerute la 12 mai. Sunt întocmai cuvintele cu care tot acest dl Cosmescu răspunsese lui Pandu Rusa, care cerea să-şi retragă iscălitura.

Ne putem întreba: ce sens vor fi având ameninţările acestea îndrăzneţe? Ce anume se poate întâmpla rău acelora care nu vor urma pe dl Cosmescu şi tovarăşii săi? Pe ce se bazează d-sa, un simplu profesor de liceu, pentru a ameninţa un întreg popor cu mânia sa?

Dar, fără a mai căuta răspunsul la aceste întrebări, este destul să reţin că ameninţarea şi intimidarea au fost, împreună cu afirmările neadevărate şi cu promisiunile, unul din mijloacele prin care s-a surprins buna credinţă sau timiditatea celor mai mulţi. Şi, când unii au prins de veste şi şi-au cerut înapoi semnăturile, li s-a refuzat tot cu ameninţări.

Atâta ar fi de ajuns pentru a lua orice valoare pretinsului act *al poporului macedonean.* De aceea, nu am considerat niciodată, cum nu consider nici acum,

pe membrii delegației, altfel decât ca niște simpli agitatori, ale căror arme, scopuri și speranțe îmi sunt bine cunoscute. Datoria mea este numai de a le da pe față uneltirile și a căuta să zădărnicesc acțiunea lor culpabilă contra existenței școlilor române din Macedonia.

Scrisorile d-lui Cosmescu constituie cele mai evidente și mai puternice dovezi de mobilele de care se conduce agitația în chestia macedoneană, și de mijloacele puțin corecte care s-au întrebuințat și se întrebuințează. Rugăminți, amenințări, intimidări, promisiuni de lucruri care nu erau în puterea ei, calomnii și injurii la adresa guvernului, intrigi și insinuări: nimic nu s-a cruțat. Dar ceea ce trece peste toate limitele permise este că în această mișcare, începută, plănuită, condusă și susținută într-un mod așa de necalificabil, să se amestece și persoana inviolabilă a Capului statului. Când dl Cosmescu, membru al delegației a îndrăznit să scrie: *„Regele român se întâlnește la Abbazzia cu regele grecilor* și face politică pe seama noastră", el a comis o faptă contra căreia suntem toți datori să ne ridicăm cu indignare. Nimeni în țară nu-și permite a pune la îndoială înalta înțelepciune și patriotismul Regelui; nimănui în țară nu-i este permis a se atinge de dânsul; delegația însă a facut-o și pe asta.

Aceasta ne arată care este datoria noastră și ne-o vom face cu energie și fără cruțare.

Ca să termin cu această chestie, constat că, cu toate mijloacele nepermise puse în mișcare, cu toate că stăruințele au durat de la începutul lui mai până la finele lui august, rezultatul subscrierii procurelor a fost departe de a fi așa cum îl dorea delegația. Un foarte mare număr de institutori, profesori, preoți și simpli locuitori au refuzat să semneze, sau, după ce au semnat, au vrut să li se anuleze iscăliturile. Sunt orașe și sate întregi care nu au dat niciuna. La Bitolia, cu toată afirmarea contrară a d-lui Cosmescu din scrisoarea de la 12 mai, nu se dedese nicio iscălitură până la 15 iunie. Din multe locuri, iscăliturile luate sunt fictive.

Actul de care se prevalează delegația, alcătuit în așa mod, este prin urmare fără nicio valoare.

Dl Cosmescu mai zice în scrisoarea sa: „Cauza (pentru care liceul din Bitolia ar fi fost menajat la alcătuirea bugetului meu) este că profesorii liceului să nu țipe în contra măsurilor luate, fiind dânșii mai totdeauna aceia care își iau acest rol vitreg; adică nu toți, ci câțiva. Aceștia însă nu au să tacă nici de astă dată, ci sunt hotărâți ca să-și facă datoria până în capăt... O fericire este că se găsește o mână de oameni care sunt hotărâți să-și facă datoria *chiar cu prețul vieții lor,* dacă trebuința va cere".

Dl Cosmescu știe bine că trebuința nu va cere ca să-și pună viața în pericol. Dar în ceea ce privește restul, mă refer la anexele nr. 29 și 30. Acestea sunt niște petiții, adresate ministerului la 27 iulie și 1 martie 1900, de către niște profesori din Macedonia, dintre care doi, dl P. Papahagi și dl C. Cosmescu, sunt acum membri în delegație. Prin acele petiții se cere să se lase neatinse pe viitor lefurile

semnatarilor pe care le aveau înainte de reducerile d-lui Istrati. În petiție nu se vede ca acei domni să fi cerut aceleași avantaje și pentru colegii dlor, profesori și institutori, care fuseseră sau aveau să fie atinși așa de greu prin reducerile d-lui Istrati. Din contra, dl Cosmescu cere ca, în bugetul ce se va alcătui să i se facă d-sale o leafă mai mare decât colegilor săi.

Cum se potrivesc asemenea cereri cu făgăduielile de mai sus, de jertfire a vieții?

* * *

Am văzut până aici în ce mod necorect s-a format pretinsa procură a delegațiunii. Vin acuma la o altă încercare a ei, care prezintă un caracter cu mult mai grav.

Este vorba despre silințele ce și-a dat și-și dă încă, de a împiedica funcționarea școlilor din Macedonia, de a provoca răzvrătirea și greva generală a corpului didactic macedonean.

Cum că aceasta făcea parte din planul ei de campanie, ministerul fusese informat încă de la începutul lui *iunie* și, precum informațiile lui s-au verificat întocmai în ceea ce privește mijloacele întrebuințate pentru obținerea de iscălituri, ele se verifică și pentru această parte a programului delegației.

Scrisorile de mai sus ale d-lui Cosmescu arată până la ce punct își propuneau membrii delegației să meargă cu violența și lipsa de respect pentru adevăr. Dar nu s-au oprit acolo.

Ei au întreprins să răspândească zgomotul că reducerile deja făcute nu erau singurele pe care avea să le facă ministerul, ci că vor fi urmate de multe altele. Se zicea, în special, că școlile din Meglen și Albania vor fi desființate mai toate.

Ei au căutat să încredințeze pe macedoneni că campania lor este încurajată și susținută de oameni sus puși în țară și că guvernul, intimidat, nu va întârzia să revină asupra tuturor reducerilor sale. Au mers până a se lăuda că ei vin la București *ca să răstoarne guvernul.*

Au afirmat că vor intenta proces statului român și că, cu sprijinul oamenilor sus puși despre care am pomenit, sunt siguri să-l câștige. În urma audienței de la 4 septembrie, au dat relațiuni false asupra ei și au atribuit ministrului cuvinte de natură a mări iritația, pe care lucrau deja de patru luni ca să o provoace. Dar, mai presus de toate, principalul mijloc prin care delegația conta să-și ajungă scopul era de a provoca greva generală și nu s-au dat înapoi nici înaintea acestui atentat la însăși existența chestiei pe care pretinde că o apără.

Deja la iunie, această parte a programului delegației a fost denunțată prin ziarul „Voința Națională". Aceasta însă nu a împiedicat-o de a-și urmări ținta. Toată vara ea a lucrat pe față, cu o înverșunare și cu îndrăzneală demnă de o operă mai bună, pentru ca, la 1 septembrie, nicio școală să nu fie deschisă. Și

acum are încă curajul să vorbească în numele chestiei culturii naționale din Macedonia! Dar ce atentat mai mare putea comite cineva contra ei, decât ceea ce a făcut și face delegația?

Dl N. Papahagi a stat două luni la Cruşova, unde socrul său, dl Petraşincu, este membru în fosta eforie a şcolilor româneşti de acolo. Tot timpul acesta au lucrat amândoi pentru a face imposibilă redeschiderea şcolilor la 1 septembrie.

La Bitolia, dl Cosmescu, ajutat de dl Maimuca, fostul librar, Capsali, fostul revizor, și alți câțiva, a făcut tot ce i-a fost posibil pentru a revolta pe institutori și profesori.

Satele și orașele Macedoniei au fost inundate cu scrisorile membrilor delegației îndemnând la revoltă, la închiderea școlilor. Au plecat și în persoană din loc în loc, pentru a semăna vrajba și răzvrătirea.

Cu toate aceste manopere, la Perlepe s-a deschis școala la 5 septembrie. Atunci doi din foștii efori, Chiru și Pentefranga, îndemnați de fostul revizor Capsali, se silesc să o închidă cu forța și fac și un protest, semnat de ei doi, și în care au trecut și semnătura bătrânului Capsali, imitată de fiul său Tache. Nemulțumiți cu atâta, peste câteva zile aceiași inși trimit institutorului o adresă prin care-l somează să închidă școala, *considerând că școlile trec prin niște împrejurări grele.*

La Băiasa, institutorul G. Zissi a deschis școala la timp; peste câteva zile, o grupă de partizani ai d-lui Nuși Tuliu a venit de la Avdela, încercându-se să-l silească cu forța ca să o închidă, încercare ce n-a reușit.

O altă tentativă, tot asupra școlii din Băiasa, a fost făcută de însuși institutorul St. Damașoti, directorul ei. Adresa comunității române de acolo din 28 octombrie 1901 arată cum acest domn a voit să silească pe colegul său G. Zissi să închidă școala și pe urmă să-l oblige să semneze demisia sa, amenințându-l în caz contrar cu destituire din partea comisiunii. Acest act oficial dovedește până la evidență că încercarea de a se închide școlile este opera culpabilă a comisiunii însăși.

La Ianina, s-au silit să oprească pe școlarii școlii comerciale să vină la internat și a trebuit amenințarea directorului că-i va elimina, pentru a-i face să reintre în ordine.

Dl Cosmescu, care nu a venit în țară împreună cu ceilalți membri ai delegației, anume pentru ca să întrețină în Macedonia focul răzvrătirii, a rămas acolo timp de aproape o lună, lucrând fără cea mai mică sfială, pentru a opri deschiderea școlilor și pentru a închide pe acele care s-au deschis. D-sa asigura pe toți ca viitorul ministru de Instrucție va plăti leafa întreagă a greviștilor, pe tot timpul cât vor fi închis școlile, și nu după bugetul actual, ci după acel de la 1899; amenința, din contra, cu urgia aceluiași viitor ministru pe aceia care nu-l vor asculta.

În fine, dovada cea mai evidentă de scopul ce se urmărește, ne-a dat-o chiar în capitală dl Nuși Tuliu, care a avut curajul să injurieze și să amenințe în modul

cel mai violent pe dl I. Hondrosom, pentru că a primit postul de revizor şcolar în Epir şi Albania, spunându-i în faţă şi în prezenţa multor asistenţi, că şcolile din Macedonia trebuie negreşit să fie închise, chiar cu sila. Îndrăzneala nici nu putea merge mai departe.

Cu toată frământarea aceasta, rezultatele dobândite de răzvrătitori sunt departe de a răspunde aşteptărilor lor. Mai toate şcolile s-au deschis şi funcţionează. Informaţiuni numeroase şi sigure, venite din izvoarele cele mai diverse, şi în mare parte chiar de la institutori sau de la comunităţi, nu lasă nicio îndoială în această privinţă.

Chiar în Epir, unde delegaţia afirmă cu mai multă stăruinţă că şcolile stau închise, ele funcţionează regulat. Fac excepţie, se înţelege, şcolile de iarnă, ale căror cursuri niciodată nu încep decât la noiembrie, şcolile care niciodată nu au avut şcolari, şi şcoala de la Avdela la, fortăreaţa unuia din delegaţi, unde nu numai că nu s-a deschis şcoala, dar încă s-au făcut încercări pentru a împiedica cu forţa deschiderea şcolilor din unele localităţi vecine.

Cu toate acestea delegaţia, care ştie bine cum stau lucrurile, nu se sfieşte a răspândi ştirea tendenţioasă că şcolile sunt închise toate şi nu pot uita tonul de satisfacţie în care unul din membrii ei, la audienţa de la 4 septembrie, mi-a repetat acest lucru de două ori. Chiar a doua zi am primit raportul amănunţit de şcolile care în momentul acela erau deschise şi funcţionau, unele încă de la 20 august, precum erau înseşi şcolile din Cruşova, pe care se silise atâta dl N. Papahagi să le oprească de a se deschide.

* * *

Încercarea culpabila a delegaţiei şi a adepţilor ei de a împiedica funcţionarea şcolilor se complică cu încercări de a produce tulburări chiar aici, în ţară. Partea aceasta a acţiunii sale a fost şi ea dată pe faţă la iunie, şi aceasta era prea uşor, deoarece delegaţia anunţa făţiş ce-şi propune să facă. Am spus mai sus cum a lăţit vorba în Macedonia că ea vine la Bucureşti ca să răstoarne guvernul, şi cei de acolo aşteaptă în adevăr să vadă petrecându-se lucruri grave. Într-un memoriu adresat ministerului contra desfiinţării gimnaziului din Berat, se spune fără înconjur că, dacă această desfiinţare se va menţinea, sau, chiar dacă numai s-ar schimba corpul didactic al gimnaziului, „se vor naşte diferite episoade curioase şi neaşteptate“, şi autorul mai spune că „se simte încă în putere pentru a combate pe inimicii chestiei.“ Într-o scrisoare venită în iunie din Macedonia în Bucureşti, un institutor de acolo scria: „Vara aceasta se vor petrece lucruri destul de interesante. Fericiţi de voi cei care vă găsiţi *la faţa locului, unde vor avea loc toate acestea! Mai ales începutul anului şcolar viitor va fi cât se poate de bogat în surprize.”*

Aşadar este vorba de a se uza mijloacele violente nu numai în Macedonia, ci chiar aici, la noi, în însăşi Capitala Regatului.

Până acum, această parte a programului nu a avut decât un început de execuție. Ea s-a mărginit la corespondențe și articole mai mult sau mai puțin violente și false, publicate prin ziare, la o agresiune, în Calea Victoriei, contra directorului gimnaziului din Ianina, și la scoaterea unui ziar.

Vom vedea până unde se încerca să meargă, pe calea aceasta.

* * *

Acum în urmă, delegația a anunțat, cu o satisfacție deloc disimulată, că institutorii din Epir și-au dat în bloc demisiile, pe care i le-au trimis ei.

Cu modul acesta, se verifică punct cu punct programul pe care delegația și l-a tras încă de la început, care a fost dat pe față încă de la iunie, prin ziarul „Voința Națională", și din care făcea parte și greva generală.

Cât pentru mijloacele ce întrebuințează, ele nu variază: tot intimidarea, promisiunile, amenințările, dau pe față întregul sistem, până și destituirea cu care ei, delegații, amenință pe institutorii care nu-i vor asculta. Ar fi greu ca cutezanța să poată merge mai departe.

E de prisos să adaug că demisia în bloc este un neadevăr, că știu deja că institutorii cei mai de seamă își caută de treabă, și că până acum nicio demisie nu a ajuns în mâna ministrului, singurul în drept a le primi și a decide asupra lor.

Această expunere și dovezile care o însoțesc, arată în mod evident care este caracterul mișcării în fața căreia ne aflăm. Este vorba de o răzvrătire bine caracterizată, care nu se dă înapoi nici înaintea mijloacelor violente, nici chiar înaintea încercării de a se paraliza cu totul funcționarea școlilor. Și de vreme ce existența acestor școli este scopul imediat al cheltuielilor ce s-au făcut și se fac și al silințelor noastre de 32 de ani; de vreme ce închiderea lor, chiar momentană, ar face un rău enorm cauzei; de vreme ce orice încercare de tulburare pe străzile Bucureștilor nu poate avea alt efect decât de a discredita cu totul chestia macedoneană în ochii românilor din regat; este evident că mobilele care dictează purtarea acelor care au îndrumat acțiunea lor pe o asemenea cale și a acelor care-i inspiră, nu este deloc preocuparea de interesul chestiei macedonene, ci cu totul altul.

De altfel este de ajuns să considerăm înșeși revendicările puse înainte.

Am arătat mai sus că reducerile făcute anul trecut de dl Istrati erau cu mult mai mari, în raport cu cifrele bugetului d-lui Take Ionescu, decât acele făcute anul acesta. Acele reduceri erau făcute fără nicio normă, așa că atingeau pe unii în mod foarte greu, pe alții nicidecum. Minimul de leafă al institutorilor era scoborât la 30 lei pe luna, școlile secundare erau reduse mult, librăria din Bitolia era suprimată, lefurile preoților scoborâte până la 20 lei pe lună, ale cântăreților până la 10.

Dl Arion a suprimat 19 școli, 25 de institutori și 6 preoți, a menținut minimul de lefuri al dlui Istrati. În proiectul său pentru 1901–1902, lefurile erau

scoborâte încă cu mult mai jos, de vreme ce institutorii începeau de la 24 lei, preoții de la 16, cântăreții de la 8.

Însuși gimnaziul din Ianina a fost în punctul de a dispărea anul trecut. Dl Nuși Tuliu, revizor școlar pentru Epir, prin o adresă către minister a cerut strămutarea lui la Meţovo, sub cuvânt că la Ianina lipsește cu totul populația românească care să-l alimenteze. Ministerul a cerut avizul profesorilor liceului din Bitolia, care la 19 iunie 1900 au și dat un aviz favorabil; dar schimbarea ministerului a făcut să rămână lucrurile tot ca mai înainte. Toate acestea se văd expuse în ziarul „Timpul“ nr. 141 din 27 iunie 1900.

Așadar acum un an se recunoștea de toți, minister, profesori și actuali membri ai delegației, că un gimnaziu la Ianina era o inutilitate, iar măsura ce se propunea echivala cu suprimarea lui pură și simplă, căci ar fi fost nevoie de o nouă autorizație, care se știa ca nu se poate obținea, iar populația română din Meţovo este așa de indiferentă pentru școala română, încât cea primară care este acolo și care avea trei institutori, de ani întregi nu are niciun școlar.

Cu toate acestea, anul trecut nu a fost altceva decât reclamații și stăruințe, în limitele permise.

Anul acesta, când toate cheltuielile statului sunt reduse în proporții așa de mari; când, cu toate acestea, reducerile făcute în Macedonia nu au alt obiect decât de a se reveni la numărul de școli și de institutori care era la 1 septembrie 1899, înaintea bugetului de 761.646 lei; când am suprimat numai 11 școli, recunoscute chiar prin acte ale membrilor delegației că erau *fictive;* când aceste suprimări au fost compensate în parte prin înființarea altor 4; când repartizarea lefurilor este făcută după o normă, fie și imperfectă, dar susceptibilă de îmbunătățire; anul acesta se recurge la greve și la amenințări de violențe; se recurge la neadevăruri, precum este afirmarea că lefurile sunt scoborâte la 25 lei pentru institutori, la 15 lei pentru preoți, la 5 lei pentru cântăreți; că școlile din Prizrend, Calcandelen și Florina, suprimate anul trecut de dl Arion, ar fi fost suprimate acum, și altele; se face un cap de acuzație din suprimarea gimnaziului din Berat, a cărei necesitate au recunoscut-o delegații înșiși la audiența de la 4 septembrie, precum și din schimbările făcute în personal, schimbări impuse, nu numai de trebuința de a utiliza personalul cel mai bun și de a lăsa în afară pe cei necompetenți, dar și prin cerințe locale, prin dorințe exprimate în mod formal de orășenii din mai multe părți.

Așadar, este o deosebire completă între caracterul mișcării de anul trecut și al celei de anul acesta. Este destul să știm că anul acesta mișcarea a fost pornită, încurajată și dirijată chiar din București, ca să ne explicăm această diferență.

* * *

De altfel, cată să se știe că întreaga agitație este opera numai a celor 5 membri ai delegației și a câtorva din institutorii concediați care sunt de

conivență cu dânșii. Silințele lor de a târî întreaga Macedonie în acțiunea lor culpabilă, au rămas în cea mai mare parte zădărnice; școlile funcționează regulat, cel puțin acele care aveau școlari, căci despre celelalte nici nu poate fi vorba. Aceasta dovedește îndeajuns ce valoare are pretenția delegației de a fi reprezentanta *întregului corp didactic și a poporului macedonean.*

Ar fi fost și de mirare ca corpul didactic și poporul macedonean, într-o afacere în care credea că are trebuință a convinge pe guvern în sensul modului lor de a vedea, să fi recurs tocmai la bunele oficii ale unor persoane a căror alegere era de natură a face imposibilă orice înțelegere. Unul din delegați fusese destituit de mine acum trei ani, pentru că, în calitatea lui de director, cutezase să dea afară din școală pe revizorul trimis de mine ca să facă o inspecție, și pentru că pusese doi albanezi să dea afară din școală pe niște profesori; altul, mai anii trecuți, a amenințat cu cuțitul pe directorul liceului din Bitolia, și a fost destituit de mine prin telegraf, pentru că întreprinsese a răzvrăti Macedonia. Alegerea unor asemenea persoane ar fi fost o adevărată ofensă pentru ministru, și nu cu dânsele se putea sta de vorbă.

Dar am văzut ce valoare are această pretinsă alegere; am văzut în ce chip s-a făcut pretinsa procură, și s-a acoperit cu semnături fictive, ori puse de copii de prin școli, ori smulse prin amenințări sau prin promisiuni. Mulți chiar din acei care au semnat în adevăr au văzut curând ce urmăreau delegații și au cerut să-și retragă iscăliturile; am văzut ce le-au răspuns delegații. Dar chiar dacă în iunie, delegația ar fi căpătat altceva decât o hârtie fără valoare, anulată de drept din cauza mijloacelor necorecte prin care fusese trimeasă, acea hârtie, al cărei pretext era bugetul din aprilie, nu mai avea valoare în urma modificării lui. Bugetul alcătuit în august îmbunătățea mult situația, față de cel format la aprilie, și de aceea modificarea din august fusese primită cu satisfacție de cei mai mulți. Delegații ar fi trebuit ca, în loc de a refuza retragerea semnăturilor celor care cereau să se retragă, să vadă dacă toți semnatarii adevărați mai înțelegeau să-i urmeze.

Ceea ce însă nu au făcut delegații de bună voie, au făcut macedonenii înșiși. Nu numai în mod izolat mulți au cerut să-și retragă iscăliturile; nu numai institutorii s-au opus cu energie la încercările, chiar violente, de a li se închide școlile, dar și în mod colectiv, prin acte formale, unele publicate, altele adresate ministerului, macedonenii se leapădă de orice solidaritate cu acțiunea delegației.

Reproducem [în anexe] o declarație semnată de 40 români din Bitolia și alta de 16 români din Crușova și, în fine, adresa membrilor Eforiei centrale din Bitolia, care are o deosebită importanță. În adevăr, se știe rolul pe care l-a jucat în anii din urmă această Eforie, care a fost câtva timp considerată ca centru al activității românești din Imperiul Otoman. Ea este desigur cu mult mai în drept a vorbi în numele poporului macedonean decât delegația, și ceea ce spune ea este hotărâtor pentru această delegație. Reproducem și aici textul acestei importante declarații:

„Domnule ministru,

Subsemnații, membri ai Eforiei centrale din Bitolia, singurii reprezentanți recunoscuți de autoritățile imperiale otomane, constatând că d-nii C.I. Cosmescu, N. Bațaria, Tuliu Nuși, Pericle Papahagi și Nicolae Papahagi, însărcinați ca să intervie pe lângă d-voastră pentru ameliorarea poziținii corpului didactic și bisericesc din aceste locuri, *au depășit mandatul ce li s-a dat, înrolându-se în politica de partid din România*; constatând că prin recentele măsuri ale d-voastră *ați binevoit a ameliora soarta zisului corp didactic și clerical*; constatând că ați binevoit a înființa o școală comercială la Ianina; având deplină încredere în sentimentele patriotice ale d-voastră că veți binevoi a ne da și pe viitor aceeași solicitudine în vederea propășirii cauzei noastre culturale;

Declarăm, în numele poporului ai cărui reprezentanți suntem, *că mandatul dat sus zișilor domni încetează de a mai fi, rămânând de acum încolo nul și neavenit.*

Deci, nici noi, nici poporul nu ne solidarizăm cât de puțin cu cele ce ar face zișii domni din acea comisiune, rămânând ca faptele lor să fie considerate ca personale ale lor.

Primiți, vă rugăm, Domnule ministru, asigurarea prea distinsei noastre considerații.

(ss) P. Christovitz, președinte al Eforiei,
Filip Apostoleseu,
George Cherestegi

Bitolia 19 septembrie 1901

Aceste documente închid procesul. Acum este dovedit că cei 5 pretinși delegați ai *poporului macodonean* nu lucrează decât în numele lor propriu și că numai ei sunt răspunzători pentru încercarea de a se opri în loc mersul școlilor române din Macedonia și de a se tulbura buna înțelegere care trebuie să fie între cei de aici și cei de acolo, în vremi grele cum a fost și în cele bune.

* * *

Din cele arătate în acest raport se poate acum vedea ce temei au plângerile formulate în petiția adresată Majestății Voastre de către cei patru delegați macedoneni, precum și veracitatea celor mai multe din afirmațiile lor concrete.

Ei spun că până anul acesta niciodată nu s-au suprimat școli și nu s-au redus posturi de institutori. Am arătat că la 1 septembrie 1900 s-au redus 19 școli și 36 posturi de institutori, profesori și preoți.

Ei spun că s-au suprimat anul acesta 13 școli primare și 4 secundare și că 81 institutori au fost lăsați pe dinafară. Am arătat că s-au suprimat 11 școli primare, că s-au înființat alte 4, că s-au suprimat 3 școli secundare, dintre care două nu aveau niciun scop și nici școlari, iar institutorii și profesorii suprimați sunt 62.

Ei spun că s-au redus lefurile institutorilor până la 25 lei pe lună, ale preoților la 9 și 15 lei pe lună. Aceasta nu este exact. Minimul lefii institutorilor este azi de 30 lei pe lună, cum a fost fixat de dl dr. Istrati și de dl Arion, iar leafa minimă a preoților este de 20 lei pe lună, întocmai cum a fost și în bugetele dlor Istrati și Arion.

Ei spun că am redus lefurile cântăreților până la 5 lei pe lună, pe când cu am fixat minimul acestor lefuri la 15 lei pe lună, d-nii Istrati și Arion scoborîseră acest minimum la 10 lei pe lună. Ei spun că am redus lefurile *dintr-o dată* cu 30, 40 și 60%. Acesta nu este exact. Reducerile de 30, 40 și 60 % au fost făcute în aprilie 1900, și chiar atunci erau perfect justificate, de vreme ce ele se făceau în raport cu bugetul din septembrie 1899, care depășea cu aproape 240.000 lei cifra votată de Cameră. Cât pentru reducerile făcute de mine, ele sunt mai puțin mari și mai egal repartizate decât acele din aprilie 1900.

Tot așa, nu este exact că bugetul Macedoniei s-a redus cu peste 60%. Reducerea este de 43%, cifră în care școlile și posturile fictive intră pentru cea mai mare parte.

Nu este exact că Ianina este centrul românesc cel mai compact, și dovada o dă însuși raportul din 1 iunie 1900 al d-lui Nuși Tuliu, unul din semnatarii petiției, prin care cerea strămutarea la Mețovo a gimnaziului din Ianina, pe motivul că aici *lipsește cu totul populația românească care să-l alimenteze.*

Și, în fine, șirul nesfârșit de înlocuiri și transferări despre care se vorbește în petiție, nu trece deloc peste ceea ce s-a făcut în toți anii; și fără îndoială anul acesta el se impunea mai mult decât oricând, în urma schimbărilor bugetare.

Dacă chiar într-o petiție adresată Majestății Voastre s-au putut spune neexactități, se poate judeca de ce mijloace s-a uzat pentru a se induce în eroare opinia publică, și în țară și în Macedonia.

Am reunit în acest memoriu și în anexele lui elementele pe care le-am crezut necesare pentru cunoașterea stării actuale a chestiei macedonene, cel puțin în liniile ei principale[1].

Am crezut că este timpul ca să înceteze misterul care învăluiește această chestie și care provenea nu numai din necunoașterea ei, dar și din credința greșită că ea trebuie sustrasă vederii tuturor.

Mai întâi, Suveranul și țara au dreptul să știe unde s-a ajuns după 32 de ani de sforțări și de cheltuieli, făcute cu cea mai deplină voie bună, însă într-un scop bine determinat; au dreptul să știe până la ce punct acest scop a fost realizat.

De altă parte, activitatea românească în Macedonia este strict legală, se face cu observarea cea mai exactă și sinceră a legilor otomane, nu urmărește niciun scop contrar interesului Imperiului Otoman, și se urmărește la lumina zilei, cu știința guvernului otoman și sub controlul lui. Nu este dar nici aici un motiv de ascundere.

---

1. Cele mai multe anexe fiind rezumate, cât era nevoie pentru înțelegerea faptelor, de către însuși autorul raportului, nu le-am mai menționat cu numărul fiecăreia.

În fine, nu trebuie să ne îndoim că starea lucrurilor românești din Macedonia este perfect cunoscută de toți acei de acolo si de pe aiurea care au interes să o cunoască, și misterul ce se face nu ne împiedică decât pe noi de a cunoaște bine o chestie pe care suntem cei dintâi interesați a o cunoaşte.

Este adevărat, din nenorocire, că, după atâția ani de luptă, rezultatele dobândite sunt departe de a fi în proporție cu sacrificiile făcute. Dar constatarea aceasta nu trebuie să ne descurajeze. Va trebui, din contra, ca o mai bună cunoaşere a lucrurilor şi o mai bună utilizare a forțelor, să ne permită a evita pe viitor unele greşeli din trecut, și să ordonăm acțiunea noastră într-un mod mai rațional decât până acum.

* * *

Cel dintâi şi cel mai însemnat lucru ce trebuie să se facă este de a se defini bine scopul ce se urmărește și de a se trage pe urmă un plan de acțiune potrivit cu acest scop și care să se aplice cu stăruință.

Este stabilit de demult că se urmărește dezvoltarea și întreținerea limbii și sentimentului național românesc prin o propagandă de natură pur culturală. Și cu toate acestea, până mai deunăzi limba română nu se preda în liceul din Bitolia, principalul nostru stabiliment cultural, acela care trebuie să fie focarul de lumină românească în părțile acelea.

Liceul și gimnaziile dau învățătură teoretică la un număr de tineri macedoneni, care, pe urmă, în mare parte, vin în țară și se fixează aici. Ceilalți devin postulanți de posturi pe acolo. În toate cazurile, dacă excepăm pe cei câțiva care pot fi utilizați ca institutori, liceul și gimnaziile, după cum stau lucrurile, nu servă cum trebuie cauza propagandei.

Înființăm mereu școli și posturi noi de institutori și profesori; dar nu dăm nicio atențiune dacă aceste școli sunt populate cu elevi și cum sunt populate. Am văzut cum chiar macedonenii constată că 65 de școli din 93 nu se cheamă că există, decât pentru că sunt reprezentate prin niște institutori care figurează în buget. În asemenea condiții, înființarea de școli poate să ne facă iluzie nouă – nu altora – că școlile merg bine; în realitate ele sunt absolut inutile; existența sau neexistența lor trece cu totul nebăgată în seamă pentru populația românească, pe care noi cei de aici ne închipuim că o convertim la sentimentele și la limba națională. În realitate, ne înșelăm pe noi înșine, fără a înșela pe nimeni alții.

Am înmulțit mereu personalul, închipuindu-ne că școlile vor fi în raport cu numărul funcționarilor care vor figura în buget. În realitate, am transformat o acțiune de o ordine morală foarte înaltă într-o afacere de interes meschin, și am făcut ca românismul să fie pentru unii un obiect de paradă, pentru alții de folos material.

Acum 20 sau 30 de ani, pe când bugetul macedonean abia era de câteva mii de lei, nu se pomeneau institutori care, pentru o reducere de 10 sau 20 de lei pe

lună, să amenințe a trece în taberele opuse. Asemenea monstruozități sunt produsul caracterului de interes personal pe care chiar noi l-am dat acțiunii noastre.

Am lucrat pentru a transporta în Macedonia luptele și pasiunile noastre, și pentru a ne face acolo partizani care să servească interesele noastre politice de aici, ca și când macedonenii ar mai fi avut nevoie de aceasta pentru a fi dezbinați!

Am asistat impasibili sau neputincioși la nesfârșitele certuri care se iscă pentru toate nimicurile între cei ce se intitulează apostolii românismului în Peninsula Balcanică, certuri care nu numai paralizează orice acțiune utilă, dar se propagă și afară din școală.

Am lăsat ca nedisciplina să domnească și să se întindă în corpul didactic și am contribuit să o agravăm, asigurând impunitatea acelora care se dedeau drept clienți politici ai noștri.

Am recrutat personalul didactic fără nicio regulă, fără nicio garanție de capacitate; nu am căutat a-l cunoaște, nu i-am proporționat răsplata cu munca și cu capacitatea lui.

Prin cheltuieli nechibzuite și prin făgăduieli nerealizabile, am făcut să se nască în mintea macedonenilor idei, aspirații, ambiții și pretenții pe care nu suntem și nu vom fi niciodată în stare a le satisface.

Și altele, și altele.

Rezultatele acestui sistem le vedem acum care sunt.

Avem școli multe și institutori mulți, dar nu avem școlari; ba încă numărul școlarilor a scăzut, cu cât a crescut acela al institutorilor.

Lucrarea de propagandă a rămas circumscrisă abia în câteva centre și s-a mărginit numai la partea populației cea mai săracă, fără să atingă mai deloc partea cea avută sau mai cultă. De aceea vedem că liceele, gimnaziile, școlile comerciale nu au decât școlari interni bursieri, pentru că altfel ar fi rămas goale, dovadă că școala primară nu a avut destulă putere pentru a atrage spre cultura românească pe cei care ar fi în stare să urmeze învățământul secundar. De aceea vedem cum la Bitolia 1.500 de copii români urmează în școalele grecești, bulgărești sau sârbești, pe când în școala română sunt abia 40.

De aceea, liceul din Bitolia abia are câțiva externi, dintre care niciunul nu este bitolian. De aceea, se văd unii români cu oarecare vază, care figurează uneori chiar în eforiile românești școlare, dar care-și trimit copiii la școlile grecești sau bulgărești. De aceea, nu vedem niciun ajutor dat culturii românești de românii macedoneni, cei mai interesați la reușita ei, rămânând toată povara pe buget.

Este vorba acum să renunțăm la erorile trecutului, să încetăm de a ne amăgi înșine, să nu ne mai plătim numai cu vorbe, și să nu mai credem că chestia macedoneană este numai o chestie de declamație și subiect de discursuri lipsite de sens.

Trebuie să ne convingem că ea cere o energie de fier, o muncă încordată, o cunoștință exactă a lucrurilor și destul simț practic pentru a nu întreprinde lucruri nerealizabile.

Se va vedea atunci că, pentru a reuşi, nu se cere numaidecât să risipim banii ţării fără nicio socoteală şi că cu o cheltuială mult mai mică, făcută cu chibzuială, se pot realiza lucruri care altfel nu se pot face nici cu cheltuieli împătrite.

Atunci se va găsi un tărâm de înţelegere, pe care toţi cei de aici să lucrăm în deplină concordie pentru atingerea scopului comun, oricare ar fi deosebirile care ne-ar despărţi în alte chestii, căci pe tărâmul cheltuielilor necumpătate, este sigur că o înţelegere nu se va putea niciodată stabili.

Cât pentru macedoneni, trebuie şi ei să contribuie la această lucrare de reparaţie. Dacă vor ca propăşirea lor culturală să devie o realitate, ca munca lor să ducă la rezultat bun şi ca naţionalitatea română din Pind să capete consistenţă şi tărie, este indispensabil ca macedonenii să renunţe la eternele lor neînţelegeri şi să nu mai considere misiunea lor ca o curată afacere de buget. Mai trebuie să înţeleagă că regatul român nu poate admite ca ei să-i dicteze condiţii, şi că nu va permite în niciun chip ca vreunii dintr-înşii să-l tulbure cât de puţin în regularea unor interese, pe care singur el este în drept sa le regulize cum înţelege şi cum poate el. Răzvrătirile, atitudinea violentă şi provocatoare nu vor avea alt efect, decât de a înstrăina pe românii din regat de cauza lor, şi aceasta le va face desigur mai mult rău decât micşorarea subvenţiilor. Căci regatul României s-a înălţat prin o acţiune paşnică, înţeleaptă şi acum că a devenit în Orientul Europei reprezentant al ordinei, au se va putea niciodată face instrumentul unei acţiuni contrare aşezământului său şi intereselor sale.

Bucureşti, 15 noiembrie, 1901

(Publicat în broşură specială, însoţit de anexe, pe care nu le reproducem ci dăm numai unele lămuriri absolut necesare. Biblioteca Academiei nr. II 65.045.)

45.

Rezoluţie pusă la 22 decembrie 1901 pe raportul nr. 532 din 1901 al revizorului de Roman, care înaintează memoriul învăţătorului Mureşeanu privitor la lucrul manual

Rezoluţiunea cuprinde pe scurt, câteva dispoziţiuni de principiu în privinţa lucrului manual. De la ideile exprimate aici vor porni o sumă de dispoziţiuni ce va lua Haret în cursul activităţii sale ministeriale cu privire la lucrul manual. N-am reprodus aici memoriul lui Mureşeanu.

Părerile expuse în memoriul d-lui Mureşeanu sunt în mare parte juste, şi mai multe din ele sunt realizabile. Este necontestat că învăţământul manual trebuie să

se exercite cu deosebită preferință asupra materiilor prime pe care le avem în țară și care pot renta săteanului. Totuși nu e bine a se exclude de tot alte exerciții, ca traforajul, sculptura, rafia, pentru motivul că acestea se pot exercita cu scop curat educativ în localitățile unde ar lipsi materiile prime recomandate de dl Mureșeanu, sau unde aptitudinea învățătorului nu-i permite să exerciteze altceva. Pe urmă, sunt unele care pot da în mod indirect folos practic. Spre exemplu, sculptura poate duce cu înlesnire la introducerea printre săteni a industriei jucăriilor ieftine care îmbogățesc pe mulți țărani din Germania. Cu toate acestea marea preferință va trebui negreșit dată lucrului materiilor prime ce se găsesc în țară și se pot lucra de țărani cu scop de câștig. Admit ca la expozițiunile de lucru manual din timpul conferințelor anuale să se facă concurs de lucru între elevii aduși de diverșii învățători ca să se țină în seamă numărul obiectelor expuse, ca recompensa învățătorilor să se facă proporțional cu meritul lor, în loc de a se da egal la toți adaosul de 10%; asupra acestui din urmă punct însă trebuie cercetat dacă nu vor fi dificultăți din partea legii.

Aprob cu deosebire ca din prețul vânzării lucrurilor jumătate să-l ia școlarii. Aceasta e în acord și cu principiul legii învățământului profesional, și e cel mai puternic mijloc de a populariza lucrul manual. Maeștri ambulanți pentru lucru manual e mai greu să avem, pentru că ar încărca bugetul și deocamdată noi avem nevoie a ne completa numărul de școli rurale, care e departe de a egala trebuințele.

Se va ruga dl N. Moga, institutor la Câmpulung, să ne facă de urgență propuneri asupra modului de a realiza aceste idei, chiar la conferințele din aprilie viitor. Asemenea și asupra propunerii ca lucrul manual să se predea în toate orele de după amiază, într-un număr de zile pe săptămână.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 196 din 15 martie 1902, p. 2789.)

46.

Circulara nr. 685 din 17 ianuarie 1902 către licee și școale secundare de fete ca să se respecte dispozițiile programelor și regulamentele

Adeseori ministerul a putut să constate că în unele școli secundare nu se observă cu destulă atențiune, nici ordinele sale, nici regulamentul, nici programele.

Citățm numai câteva exemple:

Cunoaştem cazul unui liceu unde un profesor, din propria sa autoritate, a intervertit ordinea programei, predând într-o clasă materia prevăzută pentru alta şi vice-versa.

Aceasta este o abatere de cea mai mare gravitate, pentru că dezorganizează studiile, rupe orice fel de legătură a acestei şcoli cu şcoalele similare, şi distruge cu totul economia programei, care a fost o lucrare foarte grea, alcătuită după un plan bine hotărît.

Dacă o asemenea faptă ar fi permisă unui profesor, ne întrebăm, la ce mai serveşte să avem programe, şi ce rol mai are ministerul?

Ei bine, acest fapt aşa de grav, nu a ajuns la cunoştinţa ministerului decât din întâmplare. Directorul respectiv nu a crezut de cuviinţă să uzeze de dreptul ce-i dă şi legea şi regulamentul de a face să reintre în regulă pe cel abătut, dar nici măcar nu a dat de ştire, inspectorului sau ministerului, ca să ia şi măsurile necesare.

Regulamentul prevede că materia făcută în fiecare oră, să se noteze în condica de prezenţă. Această dispoziţiune are de scop de a face posibil controlul modului cum se aplică programa; căci planul programei fiind de a se face o anumită parte de materie într-un anumit număr de lecţiuni este indispensabil a se putea şti, la fiecare moment, dacă programa se păzeşte şi dacă nu e pericol a rămâne materia neterminată.

Această dispoziţiune a regulamentului se execută într-un chip aşa de defectuos, încât rămâne iluzorie. Notarea materiei în registrul de prezenţă se face într-un mod aşa de concis sau aşa de confuz, încât nu se poate nimic înţelege din ea.

Regulamentul prevede că, pentru materiile la care sunt manuale aprobate de minister, nu este permisă introducerea în şcoală a unui manual neaprobat şi cu deosebire a manualelor în limbi străine.

Această dispoziţiune, aşa de clară şi de logică, nu este observată mai deloc. Veţi şti că de aici înainte, pentru anii viitori, nu vom mai admite nicio abatere de la această dispoziţie.

Am dat repetate ordine şi circulare că nu permitem sub niciun motiv a se impune şcolarilor cumpărarea de cărţi inutile, de caiete, blocuri, texte etc. care nu sunt aprobate nici impuse de programă. Cu toate acestea, mereu descoperim abuzuri de acest fel.

Când se întâmplă ca un profesor să absenteze un mic număr de lecţiuni, regulamentul prevede ca el să fie suplinit printr-un coleg. Această dispoziţiune se interpretează în unele locuri ca suplinirea să o poată face un maestru.

Aceasta s-ar putea face, dacă maestrul ar uza de orele colegului său în folosul propriului său curs, cu obligaţiunea pentru el ca într-o altă zi să cedeze colegului său un număr egal din orele sale (art. 239). Dar este contra celui mai elementar interes al cursului ca un maestru de gimnastică, spre exemplu să întreprindă a ţine clasa de limba latină sau de matematici, în lipsa profesorului respectiv, după cum se face pe unele locuri. Acestea sunt doar câteva exemple de abatere, din care se

poate lesne înțelege cât rău se aduce școlii din neobservarea programelor, regulamentului și ordinelor ministeriale.

D-voastră, domn … director, aveți obligațiunea de a priveghea exacta aplicare a tuturor acestora. Regulamentul indică în mod foarte clar datoriile d-voastră și chipul de a le îndeplini. A le trece cu vederea este a face inutilă însărcinarea de director, dar în același timp este a paraliza mersul școalelor.

Știu că nu toate școlile merită aceste observațiuni. Dar cred necesar să atrag atențiunea tuturor dlor directori și directoare asupra acestor lucruri, pentru ca acei care au greșit să nu mai greșească, iar acei care au fost în regulă să-și dea și mai bine seama de relele ce au evitat, ținându-se în regulă.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 193 din februarie 1902, p. 2673 și în „Colecția legilor Instrucției“ 1901–1904, p. 520.)

47.

Raport la Rege nr. 3893 din 22 ianuarie 1902 despre activitatea extrașcolară a unor învățători și pentru a li se acorda „răsplata muncii”

Din acest raport se poate vedea, în primul rând, că Haret ținea ca distincțiunile cerute de el a se acorda învățătorilor să fie bazate pe fapte care să justifice distingerea; în al doilea rând, găsim în esență ideile fundamentale ale mișcării cooperatiste și acele care au fost mai târziu aplicate și dezvoltate în legislația cooperațiunii în țara noastră. Argumentarea din acest raport este una din dovezile manifeste ale modului cum înțelegea Haret democratismul prin ridicarea stării materiale și morale a sătenilor.

Institutorii și mai ales învățătorii sătești constituie fără îndoială unul din factorii cei mai puternici pentru îmbunătățirea stării intelectuale, morale și materiale a țării. Prin numărul lor, prin preparațiunea pe care o au, prin cultura lor, mai ridicată decât a păturii populare în mijlocul căreia trăiesc, prin stabilitatea situației lor, prin putința ce are ministerul de a supraveghea acțiunea lor și de a o îndrepta către anumite ținte, ei pot fi chemați a împlini o lucrare lungă, grea, delicată, stăruitoare, pe care nimeni altul nu o poate face așa de bine ca dânșii.

Pătruns de această convingere, încă de acum patru ani, am căutat să utilizez această mare forță, dându-i ca țintă îmbrățișarea soartei materiale, mai ales a sătenilor; și am avut deplina satisfacțiune de a vedea că, deși mijloacele ce am întrebuințat au fost foarte puțin însemnate, corpul didactic primar a înțeles și a urmat impulsiunea dată de mine, cu un avânt care mă face să pun cele mai mari speranțe pe acțiunea sa viitoare.

Activitatea sa în această direcțiune se manifestează mai cu seamă, în următoarele direcțiuni:

1. *Prin înființarea de societăți de economie și ajutor mutual la sate.* Numai cine ştie la ce exploatare grozavă sunt supuşi sătenii din partea cămătarilor locali îşi poate da seama de imensul serviciu ce li se face când li se pune la îndemână o instituțiune de credit, care să le permită, pe de o parte a aduna şi a face să fructifice micile lor economii, iar pe de alta să le procure sumele de care au trebuință la nevoile lor, în condițiunile cele mai avantajoase. Până astăzi, asemenea instituțiuni lipsesc din țară; Casa de economii nu este destul la îndemâna sătenilor; Creditul agricol de asemenea, pe lângă că cere îndeplinirea de prea multe formalități costisitoare. Societățile economice, din contră, răspund la toate trebuințele şi dovadă cât de simțită era trebuința lor, este ardoarea cu care sătenii le îmbrățişează. Pe fiecare zi se înființează noi societăți. Numărul lor creşte aşa de repede, încât datele statistice dintr-o lună nu mai sunt exacte luna următoare. Se începe în genere cu un capital foarte mic, abia câteva sute de lei, depuşi de fruntaşii satelor, de învățători, de preoți. Se formează un comitet în care mai totdeauna învățătorul şi preotul ocupă câte un loc principal. Se dau cu împrumut sătenilor sume care se scoboară până la 3 sau 4 lei, după nevoile lor cu o dobândă care nu trece peste 1% pe lună. La termen, datornicii îşi reguliază datoria cu o punctualitate exemplară; cazurile contrarii sunt de tot rare. În câteva luni, capitalul creşte până la câteva mii de lei, şi atâta este de ajuns pentru a face față la toate nevoile satului.

Dovadă de binefacerile pe care le răspândesc aceste instituții, este războiul crâncen – dar fără succes – pe care li-l fac cămătarii satelor. Şi nici nu poate fi altfel, pe câtă vreme, oriunde o asemenea societate a prins rădăcini, cămătarii au dispărut.

Mişcarea aceasta, până acum, este foarte puternică în județele de peste Olt, dar merge slăbind către nordul țării. Ne vom da toate silințele pentru a o dezvolta şi acolo, unde nevoia ei este atât de mare.

Mişcarea aceasta, datorită aproape exclusiv învățătorilor, sunt convins că va contribui mai mult pentru înavuțirea sătenilor, decât multe alte măsuri, luate cu cele mai bune intențiuni, dar care nu au găsit un teren aşa de priincios pentru a prinde rădăcini.

Cu toate acestea, cred că baza actuală nu trebuie considerată decât ca o bază de formațiune, de pregătire de material pentru o altă fază, care va fi cea definitivă. Va trebui, cred, ca aceste numeroase societăți, care azi lucrează în mod cu totul izolat unele de altele, să se sprijine cândva pe o instituțiune de credit mai puternică, care să le ajute cu sfaturile sale, la nevoie şi cu fonduri, şi care să asigure, poate, şi un control, pentru garantarea bunei administrațiuni economiilor sătenilor. însemnatele începuturi ce s-au făcut deja arată că cu uşurință capitalurile diverselor societăți înființate sau care s-ar mai înființa, pot să ajungă la cei puțin 10.000.000 bani curat țărăneşti. Cât bine nu se va putea face cu dânşii când acest capital se va bucura de multă mobilitate şi de o deplină siguranță?

2. *Prin înființarea de cantine școlare.* Instituțiunea cantinelor școlare și-a luat naștere din trebuința de a se înlesni frecventarea școlii, pentru copiii cărora depărtarea nu le permite să facă de patru ori pe zi drumul de acasă la școală și înapoi.

Cantina procură copiilor un dejun cald, pentru prețul foarte modest de 5 sau 10 bani. Cei de tot săraci nu plătesc nimic. În loc de plată, mai ales la țară, se primește ca copiii să aducă făină, brânză, legume etc.

La școalele unde urmează și copii de prin cătune prea depărtate, se silesc învățătorii să alăture, pe lângă cantină, și o sală de dormit, în care copiii care vin prea de departe să poată să rămâie peste noapte, în timpul de iarnă, când sunt zăpezi, viscole sau noroaie prea mari. În asemenea condiții este pericol chiar pentru viața copiilor care vin la școală.

Instituțiunea cantinelor școlare, astfel înțeleasă, a fost îmbrățișată cu cea mai mare căldură, nu numai de institutori și învățători, dar și de public. Caracterul ei filantropic a fost, desigur, prea mult în această simpatică primire, dar și foloasele ei practice sunt mari. În județul Vâlcea, unde cantinele școlare luaseră o dezvoltare foarte mare în 1898, numărul copiilor care au frecventat regulat școala primară a crescut odată cu 100%. Din nenorocire, mișcarea aceasta a fost oprită în mod brusc, prin desființarea tuturor cantinelor din județ în anul următor și atunci și frecventarea a scăzut îndată.

Lipsa de mijloace a fost cauza că instituțiunea cantinelor școlare, care se potrivesc mai ales nevoilor de la sate, a luat dezvoltare, mai mult în orașe. Cu toate acestea se fac silințe, în unele părți încoronate cu succes, de a se înființa cât mai multe și pe la sate. Deplinul ei succes depinde aproape exclusiv de inițiativa privată, deoarece Casa Școalelor nu-i poate da decât prea puțin ajutor. Dar cu atât mai mare este meritul acelor care o fac să prospereze.

3. *Prin cercurile culturale.* Învățătorii din fiecare județ se împart în mai multe cercuri și fac pe rând, în satele cuprinse în cercul lor, conferințe populare la care asistă sătenii, asupra diverselor subiecte cu caracter practic sau științific, care-i interesează.

Originea acestei instituțiuni datează din 1898. Ea s-a dezvoltat în 1899 și 1900 și va lua un avânt și mai mare, când se vor înlătura oarecare neajunsuri și se vor mai lua oarecare măsuri, pe care experiența le-a pus în evidență.

4. *Prin grădinile școlare și prin introducere de culturi sistematice.* Mai mulți învățători își dau silința de a introduce, printre consătenii lor, deprinderea de a cultiva legume, metode mai bune de cultură pentru pământurile lor, de a introduce cultura de plante noi, de a se ocupa de cultura pomilor și altele.

Pentru aceasta, ei se folosesc de grădina școalei sau de pământul în țarină al școlii, pe unde este. Pentru a le face înlesniri am luat dispoziținea ca pământurile școlilor să li se arendeze lor, în condițiunile cele mai ușoare posibile. Pe unde școala nu are pământ, mă silesc și mă voi sili a căuta să-l procur prin alte mijloace.

Acestea sunt, până acum, principalele mijloace prin care institutorii și învățătorii se asociază la silințele ministerului, de a utiliza priceperea și forța lor

de muncă, în folosul clasei muncitoare. Deşi timpul a fost foarte scurt, deşi împrejurările nu au fost favorabile urmăririi paşnice şi stăruitoare a acţiunii începute în 1898, bunele efecte ale ei sunt deja foarte apreciabile. Dar aceea ce este mai îmbucurător este voia bună şi tragerea de inimă cu care corpul didactic primar intră în mişcarea şi direcţiunea aceasta.

Era necesar ca această bună pornire să fie cunoscută Majestăţii Voastre, a cărei înaltă solicitudine s-a îndreptat totdeauna cu atâta iubire către poporul muncitor. Este drept şi bine, în acelaşi timp, ca acei care se prind la muncă spornică şi patriotică să fie cunoscuţi Majestăţii-Voastre şi să se bucure de înalta Sa aprobare.

De aceasta, Sire, cu profund respect supun la aprobarea Majestăţii Voastre alăturatul proiect de decret, prin care propun a se conferi medalia „Răsplata Muncii“ pentru învăţământul primar, deocamdată următorilor institutori, rezervându-mi a recomanda treptat Majestăţii-Voastre şi pe alţii, care se vor găsi că merită.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 193 din februarie 1902, p. 2684 şi în ziarul „Voinţa Naţională“ din 20 ianuarie 1902.)

48.

Circulara nr. 2981 din 26 ianuarie 1902 către revizori şi directorii şcoalelor primare ca să nu se impună elevilor cumpărare de cărţi şi rechizite neprevăzute de programă

Din nou şi în modul cel mai hotărâtor, vă pun în vedere că avem informaţiuni că în şcoalele primare se impune copiilor cumpărarea de cărţi, caiete, blocuri, plăci riglate etc., neprevăzute nici de programe, nici de regulament şi că aceste cheltuieli încarcă pe părinţii săraci în aşa fel încât gratuitatea învăţământului primar, garantată de Constituţie devine pentru ei o curată ficţiune, confiscată cum este în folosul personal al câtorva autori şi editori puţin scrupuloşi.

Vă pun în vedere că vă fac direct şi personal răspunzător pentru orice abatere de acest fel, pe care aş constata-o în circumscripţia sau în şcoala d-voastră şi pe care nu mi-o veţi fi denunţat. Este imposibil să se tolereze mai departe acest abuz, care merge crescând pe fiecare zi şi care anulează cu totul una din legile fundamentale ale statului.

Mai atrag atenţiunea dlor revizori şcolari şi a directoarelor şcoalelor primare urbane de fete, că în multe din ele lucrul de mână nu se mai practică mai deloc. Cazurile de acest fel trebuie să ni se indice, ca să luăm măsurile necesare.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 193 din 1 februarie 1902, p. 2684; în „Colecţia legilor instrucţiei“ 1901–1904, p. 523.)

49.

Adresa din 20 februarie 1902 către mitropoliţi şi episcopi cerând concurs pentru îmbunătăţirea stării claselor muncitoare

E o completare, din alt punct de vedere, a ideilor cuprinse în raportul către Rege de mai sus nr. 47.

Printr-o adresă anterioară a noastră ne-am permis a solicita concursul P. S. V. în lupta ce am întreprins pentru îmbunătăţirea stării morale şi materiale a claselor muncitoare, mai cu seamă a sătenilor.

În această luptă principală, putem zice, singurii noştri agenţi ajutători erau institutorii şi învăţătorii. Ne-am dat însă seama că rolul preotului era aici cel puţin egal, credem chiar mai însemnat, decât acela al învăţătorului şi însăşi chemarea lui în societate este de a lucra pentru atingerea scopului pe care îl urmărim cu atâta râvnă.

Mai era şi altă consideraţiune: era dorinţa sinceră şi stăruitoare ce nutrim de a apropia pe preot şi pe învăţător unul de altul, de a face să dispară cauzele de neînţelegeri şi de neîncredere, care atât de des se iscă între dânşii. Pentru a ajunge la acest rezultat, am socotit că cel mai bun mijloc, aproape sigur, era de a-i pune sa colaboreze pentru realizarea unui scop, la care nu poate să fie deosebire între oameni onești, cu iubire de aproapele şi de ţară, şi mai ales între preot şi învăţător, ale căror chemări se confundă, când e vorba de a aduce mângâiere şi ajutor celor ce au lipsă de dânsele.

Conduşi de aceste vederi, am rugat pe P. S. V. să binevoiască a îndemna pe preoţi să se asocieze cu învăţătorii în direcţiunea spre care îi îndreptăm prin îndemnările noastre.

P. S. S. Părinţi Eparchioţi au binevoit a intra în vederile noastre şi aceasta a fost de un mare ajutor pentru succesul întreprinderei noastre. Trebuie chiar să observăm cu deplină satisfacere că, pe unde preotul şi învăţătorul au lucrat

împreună, succesul a fost mai repede şi mai complet decât pe acolo unde au rămas izolaţi unul de altul. Efectele acestei colaborări s-au simţit cu deosebire la constituirea de societăţi rurale de economie al căror scop este de a dezvolta deprinderea economiei la săteni şi de a-i scuti de flagelul cămătăriei.

Dar preoţii sunt şi ei oameni şi îndemnurile cele bune trebuie să li se repete şi lor din când în când. Afară de aceasta, unii din ei nu au dat destulă ascultare poveţilor chiriarchului lor şi unii, din fericire foarte rari, nu s-au sfiit de a le călca în picioare, vorbind din amvon contra silinţelor acelora care lucrau pentru binele consătenilor lor.

De aceea P. S. Părinte, cu respect venim a solicita de la bunăvoinţă P. S. V. ca să reamintiţi cu insistenţă preoţilor din eparchia P. S. V. instrucţiunile ce aţi binevoit a le da altădată, cu privire la obiectul acestei adrese.

Nu ne îndoim că scopul înalt şi cu totul dezinteresat ce urmărim, va găsi în P. S. V. un călduros sprijinitor, căci biserica nu poate să nu se intereseze, ori de câte ori este vorba de o întreprindere care are de obiect înfrăţirea şi iubirea între oameni.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 193 din februarie 1902, p. 2688, şi în „Colecţia legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 528.)

50.

Rezoluţie pe raportul nr. 190 din 1902 al inspectorului şcolar Halița privitor la specula cu caiete de caligrafie etc.

Această rezoluţie, pusă în legătură cu cea de mai sus sub nr. 46, arată seriozitatea cu care urmărea Haret chiar detaliile activităţii şcolare.

Se aprobă propunerile din raport, adică se interzice în mod absolut, de la septembrie 1902, introducerea în şcoalele publice primare urbane şi rurale a oricăror caiete, sub orice denumire, librete, plăci riglate, hărţi, compasuri etc. Singurele rechizite care vor fi obligatorii pentru copii vor fi: caietele de caligrafie, care vor trebui să cuprindă cel puţin câte 10 file fiecare plus copertele, să fie de hârtie bună şi să coste cel mult 10 bani unul. Reînnoirea acestora nu se va putea impune şcolarilor decât potrivit trebuinţelor, adică nu se va putea impune cumpărarea unui caiet nou până ce nu se va umplea aproape de tot cel vechi.

Afară de aceasta, fiecare şcolar va trebui să aibă un singur caiet special, care să cuprindă 30 file, cartonat, de hârtie bună, de un preţ maximum de 30 bani, care îi va servi pentru tot timpul cât va fi în clasa I şi a II-a; şi un al doilea caiet special de 50 file, cartonat, de hârtie bună, de un preţ maximum de 50 bani, care să-i

servească pentru clasa a III-a şi a IV-a; în total, dar, pentru întregul curs primar, două caiete speciale (două bucăți) şi câte caiete de caligrafie vor fi necesare. Se interzice cu totul orice încercare de a se impune şcolarilor orice alte rechizite de orice fel, în afară de acestea. Se va pune în vederea revizorilor şcolari, a directorilor de şcoli primare urbane şi a diriginților de şcoli primare rurale, că sunt datori să fie cu cea mai mare atenție, severitate, căci acei care, din neglijență sau din condescendență culpabilă, ar tolera, fără să denunțe, abateri de la acest ordin, vor fi înlăturați; iar institutorii şi învățătorii, care vor continua a se abate, vor fi dați judecății. În ceea ce privește cărțile, măsurile necesare se vor completa la timp.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 195 din 1 martie 1902, p. 2759.)

51.

Deciziunea nr. 1127 din 4 februarie 1902 ca să se țină în fiecare an în februarie cerc cultural între preoți şi învățători spre a-şi coordona activitatea

În scopul de a înlesni şi de a coordona silințele învățătorilor şi preoților de a contribui la îmbunătățirea stării materiale şi morale a satelor,

Decidem:

Art. 1. – În fiecare cerc cultural, se va discuta în fiecare an, în luna februarie, modul cum fiecare din membrii cercului va trebui să lucreze în sensul îmbunătățirii stării materiale şi morale a satului său, potrivit împrejurărilor şi trebuințelor locale, mijloacele de care se dispune etc.

Art. 2. – La şedințele fiecărui cerc cultural, se vor convoca şi preoții din circumscripția cercului. Ei vor fi admişi la discuțiunile prevăzute la art. 1.

Art. 3. – Rezultatele discuțiunilor de la art. 1 se vor comunica şi revizorilor şcolari respectivi.

Art. 4. – În fiecare an la conferințele generale anuale, fiecare învățător va prezenta revizorului un scurt memoriu în două exemplare de modul cum a lucrat, în sensul îndeplinirii scopului acestei deciziuni şi de rezultatele ce a obținut. Unul din aceste exemplare se va anexa la statul personal al învățătorului şi se va avea în vedere la clasificarea lui, din punctul de vedere al recompenselor.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 194 din 15 februarie 1902, p. 2717.)

52.

Circulară către revizori nr. 1127 din 5 februarie 1902 pentru învățământul rural care trebuie să fie practic

Aceasta circulară este fixarea principială a scopului învățământului primar rural în țara noastră și pusă în legătură cu altele din prima sa activitate de ministru arată tenacitatea cu care urmărea realizarea ideilor pe care le socotea salutare pentru interesul general.

Învățământul nostru primar rural este adeseori învinovățit că dă copiilor de sătean cunoștințe care le vor fi inutile mai târziu în viața lor de sătean și că, din contră, nu le dă cunoștințele practice care le vor fi de nevoie.

Aceste învinovățiri sunt parte fondate, parte nu.

De 20 ani încoace, programa învățământului primar a fost tot mereu redusă. Așa cum este astăzi, puține lucruri s-ar mai putea suprima dintr-însa, căci ea este ajunsă la limita minimului de cunoștințe, fără care cineva nu se poate considera că este om și cetățean desăvârșit. A merge prea departe în direcțiunea aceasta, ar însemna dar a zdruncina însuși principiul învățământului primar, a cărui gratuitate și obligativitate nu ar mai avea nicio explicațiune, dacă scopul lui nu ar fi de a da tuturor minimul fondului de cunoștințe indispensabil oricui, oricare ar fi condițiunea sa socială.

Pentru viitor, dar, ușurarea mai departe a programei se va face mai mult prin îmbunătățirea metodelor, prin repartizarea mai rațională a materiei, prin ameliorarea localelor și a materialului didactic, și prea puțin prin suprimări.

Dacă, însă, din acest punct de vedere, imputările aduse învățământului rural nu sunt destul de meritate, nu este tot așa în ceea ce privește a doua acuzare.

Cu toată gratuitatea sa, învățământul primar reprezenta pentru sătean o sarcină însemnată, prin faptul că, timp de 5 ani el nu se poate folosi de brațele copilului său, la o vârstă când el este deja în stare a-i face oarecare servicii. Fără îndoială, sarcina aceasta este compensată cu mai mare prisos, dacă, după acei 5 ani, copilul a căpătat știința de carte. Dar săteanul nu este în măsură de a judeca după adevărata sa valoare un câștig de această natură și ale cărui beneficii nu se vor realiza decât mai târziu.

De altă parte, dat fiind că imensa majoritate a copiilor de săteni vor rămânea numai cu școala primară este și de datoria noastră să căutăm a profita de acei cinci ani în modul cel mai avantajos posibil, pentru ca, pe lângă cunoștințele care constituie învățământul primar propriu-zis, să înarmăm pe fiii de țărani cât mai bine pentru lupta vieții pe care au să o ducă.

Cred, dar, că trebuie să începem odată a da satisfacție cererii generale, care este ca școala rurală să pregătească pe copiii de săteni anume în vederea meseriei de agricultori.

Lucrul acesta nu va fi uşor de făcut. Vom avea a ne lovi de lipsa de mijloace materiale şi de pregătirea nesuficientă a personalului didactic. Cu toate acestea, dispunem deja de elemente cu care se poate face un bun început.

* * *

Scopul acestei circulare este de a vă arăta măsurile ce ne propunem a lua fără întârziere.

Un însemnat număr de şcoli rurale dispun de pământ, care li s-a dat când cu diversele împroprietăriri, unele l-au căpătat prin donaţiuni de la particulari. Din 3.485 şcoli rurale, câte avem astăzi, 1.450 posedă pământuri, fie pe lângă şcoală, ca grădină şcolară, fie în ţarină.

Prin dispoziţiunea noastră nr. 3.227 din 25 aprilie 1901, am hotărat ca aceste pământuri pe viitor să nu se mai arendeze decât învăţătorilor, în condiţiunile cele mai avantajoase posibile pentru dânşii şi ca preţ şi ca mod de plată.[1]

Dispoziţiunea aceasta nu avea de scop numai de a permite să se aducă oarecare îmbunătăţire situaţiunii materiale a învăţătorilor. Voiam să ne procurăm şi un mijloc de a crea un învăţământ agricol practic pe lângă cât mai multe din şcoalele rurale.

Pentru aceasta, cu începere chiar de anul acesta, luăm următoarele măsuri, pentru a căror executare d-voastră veţi avea a ne da concursul.

La şcolile care au pământuri în ţarină, câte două hectare se vor consacra învăţământului practic agricol. Este bine înţeles că învăţătorii respectivi vor fi scăzuţi din arendă cu o parte proporţională.

Aceste două hectare se vor cultiva de învăţător împreună cu şcolarii cei mai în vârstă, din oricare clasă ar fi. Pe unde numărul acestora nu ar fi prea mare, învăţătorul va putea primi şi din absolvenţi, şi, la rigoare, pe orice adult din sat care ar voi să se instruiască.

Obiectul învăţământului, se înţelege, va varia după localităţi, trebuie însă să fie exclusiv practic, adică să constea în lucrări făcute pe teren, iar nicidecum în învăţământul teoretic făcut în clasă. Mai trebuie încă, în mod absolut, ca acest învăţământ să nu aibă pretenţii mari. E destul ca fiecare învăţător să-şi pună în vedere un scop, două sau trei, potrivite împrejurărilor locale, şi să caute să le urmărească cu stăruinţă. Dacă un învăţător va reuşi, spre exemplu, să popularizeze cartoful şi să deprindă pe ţărani cu rotaţiunea anuală a culturilor, acesta deja va fi un mare serviciu ce le va fi făcut. Altul va putea lucra pentru introducerea furajelor artificiale, altul pentru cultura legumelor care intră în alimentaţiunea ţăranului şi aşa mai departe.

---

1. Dispoziţiunea aceasta se găseşte în prezenta colecţie sub nr. 34.

Fără a prejudeca întru nimic măsurile definitive ce se vor lua după un studiu mai de aproape, după o experiență măcar de un an sau doi, și care vor varia desigur de la o localitate la alta, credem că aceste două hectare ar trebui împărțite în patru părți egale, între care să se facă rotațiunea anuală a culturilor.

Oricum ar fi, cele două hectare, cultivate cu pricepere, cu băgare de seamă, cu semințe bune și cu plante care rentează bine, cum sunt legumele, pot produce un venit destul de bun, în orice caz mult mai bun decât produc hectarele sătenilor, cultivate de ei după metodele lor primitive.

Din venitul brut al celor două hectare se va scădea cheltuiala seminței și a vitelor, nu însă a lucrărilor. Din venitul net astfel rămas, 25% va lua învățătorul și 65% școlarii care au lucrat.

Cu modul acesta, școlarii nu numai vor învăța ceea ce le trebuie, dar vor avea și un mic beneficiu.

Dispoziția aceasta va avea de efect, credem, a interesa pe copiii de săteni ca să urmeze acest învățământ practic, și va înlătura învinovățirea pe care adeseori sătenii o aduc învățătorului, când e vorba de practica agricolă, că copiii lor lucrează numai pentru interesul învățătorului.

Și beneficiul ce poate avea fiecare școlar prin această combinațiune, nu va fi tocmai neglijabil. Dacă am conta 20 de școlari lucrători la școală, ceea ce mai ales la început va fi un maximum, și dacă presupunem numai 100 lei de beneficiu net pe an de fiecare hectar, tot ar reveni de fiecare școlar 6 lei pe munca lui. Dar credem ca beneficiul va fi mai mare decât 100 lei de hectar, căci brațele nu se plătesc, iar culturile ceva mai deosebite cum sunt, legumele, spre exemplu, rentează mult mai mult decât cerealele. Toată lumea știe că dintr-un pogon de legume bulgarii și sârbii scot până la 1.000 lei pe an. E destul să socotim că școala va scoate numai a treia sau a patra parte din această sumă pentru ca beneficiul să crească mult.

* * *

Un sistem analog se va urma și pentru grădinele școlare, cu deosebire că acolo natura culturilor se va deosebi de cele din țarină și, prin urmare, și regulile de urmat. Afara de aceasta, venitul grădinei școalei trebuind să aparțină învățătorului, școlarii vor primi dintr-însul numai 25% ca plată pentru munca lor, pentru ca această muncă să nu fie gratuită.

* * *

Dificultatea în aplicarea acestui sistem va fi că mulți învățători nu vor avea pregătirea necesară pentru a da un învățământ agricol potrivit dorinței noastre.

Chiar normaliştii până în anii din urmă nu primeau în şcoala normală decât un învăţământ agricol pur teoretic şi abia acum în urmă şi, numai în câteva din şcolile normale, acest învăţământ a început să se facă în mod practic pe teren.

Nu e vorbă, un învăţător inteligent şi care vrea să se instruiască, nu cu greutate va putea să-şi asimileze cele câteva cunoştinţe, care îi vor fi necesare pentru a preda învăţământul agricol foarte modest pe care îl avem în vedere.

Dar, pentru a nu lăsa nimic la întâmplare, preferăm a recurge, cel puţin pentru câţiva ani, la sistemul *învăţătorilor ambulanţi.*

Sunt destul de mulţi învăţători care se pricep în ale agriculturii, destul pentru scopul pe care-l avem în vedere, unii pentru că au trecut prin vreo şcoală de agricultură, sau prin vreo fermă model, alţii pentru că au făcut înşişi agricultură şi şi-au perfecţionat cunoştinţele prin lectură.

Unui învăţător ca acesta i s-ar da în seamă un număr de 8 până la 15 şcoli cu pământuri, într-o rază care să nu fie prea mare împrejurul satului unde locuieşte el. Numărul şcolilor ce i se vor da în seamă va varia, se înţelege, după distanţele lor, după împrejurările şi după dificultăţile locale.

Învăţătorul va avea sarcina ca, în tot timpul cât durează munca câmpului, să viziteze pe rând toate şcolile ce-i sunt date în seamă.

Ziua vizitei sale la fiecare şcoală va trebui să fie ştiută mai dinainte, pentru ca atunci să-l aştepte la ţarina şcoalei atât învăţătorul şcoalei cât şi şcolarii săi lucrători. Învăţătorul ambulant va arăta lucrările ce sunt de făcut, modul cum să se facă, va asista la ele o zi sau două sau trei, va da instrucţiuni învăţătorului local ce are de făcut până la viitoarea sa vizită şi pe urmă va trece la altă şcoală.

Este evident că vizitele acestea vor trebui să se facă după un plan foarte bine studiat şi stabilit pentru tot anul, încă din primăvară, înainte de începerea lucrărilor. Stabilirea lui se va face pentru fiecare grupă de şcoli de către învăţătorul ambulant în înţelegere cu învăţătorii din grupa lui.

Învăţătorul ambulant, pe tot timpul muncii câmpului, va fi suplinit la catedra sa în contul Casei Şcoalelor. El va mai primi 10% din venitul net al celor două hectare din ţarina ale şcolilor din grupa sa.

* * *

Acesta este sistemul prin care învăţământul practic agricol va putea să se introducă deocamdată în şcolile care au pământuri.

Cât pentru celelalte, dificultatea va putea să fie ocolită în diverse moduri.

În multe comune sunt pământuri rămase pe seama lor din cele provenite de la împroprietărire. Va fi de ajuns ca comuna să arendeze învăţătorului unul din acele pământuri în condiţiunile în care Casa Şcoalelor arendează pe ale sale, pentru ca sistemul să se poată aplica şi acolo.

Pe aiurea, se poate face apel la bunăvoința proprietarilor locali pentru a dărui școalei mica întindere, de 5-10 hectare, și unde aceasta nu se va putea, cel puțin să o arendeze școalei în condițiuni ușoare.

Cu modul acesta, în scurt timp, cea mai mare parte a școlilor rurale vor putea să dea învățământului practic agricol și vom fi realizat cu modul acesta unul din dezideratele cele mai însemnate ale acelora pe care îi preocupă soarta sătenilor noștri.

* * *

Punându-vă toate acestea în vedere, dle revizor, vă invit ca, îndată ce veți primi adresa aceasta, să ne arătați care din învățătorii din județul d-v. pot servi ca învățători agricoli ambulanți, în condițiunile arătate mai sus, pentru ca măsurile ce propunem să le putem pune în practică, cel puțin în parte, chiar de acum.

Anul acesta mijloacele nu ne vor permite a avea mai mult de 32 de învățători ambulanți pentru toată țara. Dacă însă experiența noastră va reuși, sperăm să putem pentru viitor sa organizăm lucrul în așa fel, încât să generalizăm învățământul practic agricol, fără sarcini noi nici pentru stat, nici pentru Casa Școalelor.

(Publicată în „Colecția legilor instrucției“ 1901–1904, p. 524; în ziarul „Voința Națională“ din 10 februarie 1902; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 194 din 15 februarie. 1902, p. 2729.)

53.

Deciziunea nr. 7730 din 8 februarie 1902 pentru sărbătoarea „sădirea pomilor”

Sărbătoarea acesta e una din măsurile instituite de Haret, care nu numai că n-a fost desființată, dar a intrat în uz și în ultimii ani a dobândit din ce în ce mai mare răspândire.

Art. 1. – Spre a dezvolta și stimula în generațiunile tinere gustul și dragostea pentru sădirea pomilor, se instituie pentru școlile rurale serbarea „Sădirea Pomilor“.

Art. 2. – Elevii școlilor rurale, sub conducerea învățătorului, vor serba în fiecare an „Sădirea Pomilor“, într-una din cele trei joi, înainte de Florii, totdeauna în luna martie.

La serbare vor fi invitați și sătenii.

Art. 3. – Serbarea va consta în a se sădi ațâți pomi câte grupe de câte 8 școlari se vor forma cu elevii din ultimele două clase. Dacă numărul elevilor din ambele aceste clase va fi mai mic decât 8, se va sădi numai un singur pom.

Art. 4. – Sădirea se va face pe locurile libere, proprietatea comunei, pe șoselele și pe locurile aparținând școalei și bisericii.

Art. 5. – Pomii destinați sădirii vor fi în vârstă de 4–5 ani și vor avea trunchiul înalt de 2–3 m, măsurat de la rădăcină și până unde începe coroana.

Art. 6. – În afară de pomii fructiferi altoiți, se vor prefera pentru sădit: tei, aguzi (duzi), castani sălbatici și plopi piramidali. Pe drumuri ori șosele, pomii se vor planta la oarecare depărtare de liniile telegrafice sau telefonice, ca să nu fie nevoie a fi tăiați când se vor dezvolta.

Art. 7. – În dimineața zilei destinate pentru serbarea „Sădirea Pomilor", elevii școalei, înșirați câte doi pe clasă, pleacă cântând spre locul ales pentru sădire. Elevii celor din urmă două clase duc cu ei pomi, instrumente pentru săparea gropilor și facerea sădirii, și parii necesari sprijinirii pomilor de sădit. Elevii celorlalte clase duc fiecare câte ceva: gunoi descompus (bălegar putred) și necesariile la împrejmuirea pomilor după sădire.

Art. 8. – La locul de sădire, învățătorul strânge pe elevi în cerc și ține un cuvânt de modul rațional cum trebuie sădit orice pom și de îngrijirile ce trebuie să i se dea pentru ca munca anului să nu fie zadarnică.

Art. 9. – După un repaus de un sfert de oră acordat elevilor, învățătorul măsoară și hotărăște, prin țăruși, locul unde au să se facă gropile. Depărtarea între gropi va fi de cel puțin 6 m, socotindu-se pentru aceasta și mărimea la care ajung pomii de sădit.

Art. 10. – Elevii din ultimele două clase, împărțiți pe grupe de câte 8 inși, încep facerea gropilor.

Fiecare groapă va fi pătrată și va avea 80 cm în lărgime și tot atâta adâncime.

Pământul scos din groapă se amestecă bine cu gunoiul adus, așa ca să vină cel puțin o parte gunoi la trei părți pământ.

Art. 11. – În mijlocul fiecărei groape se înfige câte un par, căutându-se, pe cât posibil, ca parii din mai multe groape să vină în linie dreaptă. În groapă se trage atâta pământ, ca pomul așezat în ea să stea vreo 10 cm. Mai sus de cum a fost mai înainte în pământ.

Pomul așezat în groapă și lângă par e ținut de un elev al grupului din clasa cea mai superioară, iar ceilalți din grup trag pământ peste rădăcină, până se umple groapa, strângându-l deasupra în formă de căldare. În urmă se face pomului o împrejmuire. Elevii celorlalte clase, împărțiți tot pe grupe, care au privit la săparea gropilor, cântă tot timpul cât ține sădirea pomului.

Art. 12. – După 3–4 săptămâni de la sădire, într-o joi după prânz, învățătorul va merge împreună cu elevii să lege cu tei pomii de parii lângă care au fost sădiți.

Art. 13. – Fiecare învățător va ține socoteală de felul și numărul pomilor sădiți pe fiecare an, cum și de grupa elevilor în seama cărora s-a dat spre îngrijire fiecare pom după sădire.

Art. 14. – Grupele de elevi din clasele inferioare primesc, spre îngrijire, câte unul din pomii sădiți în ziua serbării. Elevii claselor care au făcut sădirea nu sunt scutiți de îngrijirea pomilor, îngrijirea constă ca timp de 4 ani, lunile aprilie până la septembrie inclusiv, să plivească buruienile și să sape pământul în jurul pomului, odată pe fiecare lună, să-l ude în timp de secetă și să întrețină împrejmuirea în bună stare.

Neglijarea acestor lucrări atrage după sine scăderea notei la purtare la elevii din întregul grup, sau la acei care s-ar sustrage de la o asemenea îndatorire.

Art. 15. – Până la al 5-lea an de la punerea în aplicare a acestei deciziuni, pomii pentru sădire se vor primi ca dar din partea oricărei persoane binevoitoare, iar de aici înainte se vor lua din pepiniera de pomi care se va înființa pe lângă orice școală ce are pământ pentru grădină și care se va întreține cu elevii din toate clasele.

Art. 16. – La 1 septembrie al fiecărui an se va înainta ministerului, prin revizoratele școlare, tablouri în care să se arate în mod detaliat numărul pomilor sădiți la fiecare școală, felul lor, locurile unde au fost sădiți și numărul pomilor prinși aflați în ființă, după sădirile din fiecare an.

Art. 17. – Se instituie cinci premii băneşti a 50 lei, ce se vor da anual acelor diriginți de școli care se vor dovedi că au sădit numărul celor mai mare de pomi și că la școală au pepiniera cea mai mare, mai bine îngrijită și mai bogată în pomi fructiferi altoiți.

Premiul se va da din al IV-lea an de la punerea în aplicare a acestei deciziuni și numai în urma unei constatări din partea serviciului de inspectorat.

Art. 18. – Administrațiunile comunale sunt datoare a lua măsuri ca să nu se facă de oameni sau animale stricăciuni pomilor sădiți și a proceda, conform legii poliției rurale, pentru delictele de asemenea natură.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 249 din 13 februarie 1902; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 194, din 15 februarie, 1902, p. 2714; în „Colecția legilor Instrucției“ 1901–1904, p. 527.)

54.

Apel către proprietarii rurali ca să procure pământ pentru învățământul agricol, februarie 1902

Acest apel este un exemplu strălucit de modul cum știa Haret să utilizeze toate bunele-voințe pentru realizarea măsurilor salutare ce dorea să înfăptuiască în epoca de mari economii ale statului dintre 1901–1904.

În scopul de a face ca învățământul rural să corespundă cât mai mult posibil la trebuințele populațiunii țărănești, ministerul a luat măsuri pentru a se organiza un învățământ agricol, exclusiv practic, la școalele rurale care dispun de pământ de cultură.

Obiectul acestui învățământ va fi de a face ca copiii sătenilor, la ieșirea lor din școala primară, să fie deprinși în mod practic cu oarecare metode mai bune pentru cultura pământului, cu cunoașterea oarecăror plante folositoare cu care țăranii noștri în genere nu sunt deprinși, precum furajele artificiale, legumele, cartofii etc., cu alegerea și îngrijirea de semințe bune și altele.

Însă încercarea aceasta, a cărei mare însemnătate nu are trebuință să mai fie dovedită, nu se poate face decât abia cu a treia parte din numărul școalelor rurale existente, deoarece numai atâtea posedă pământul necesar, pentru ca să se facă pe dânsul învățământul practic agricol. Celelalte două treimi ale populațiunii țărănești ar trebui să fie lipsită de binefacerile ce sperăm a realiza prin această măsură.

Pentru ca aceasta să nu se întâmple, ministerul face apel la binevoitorul și patrioticul concurs al proprietarilor rurali, care sunt mai în măsură decât oricine a-și da seama de însemnătatea scopului ce urmărim și de interesul cel mare ce-l au chiar ei, proprietarii, ca sătenii noștri să fie agricultori cât mai buni.

De aceea, ministerul roagă pe d-nii proprietari rurali să-i dea ajutor în ceea ce își propune să facă, procurând ei școlilor care nu au, pământul necesar pentru ajungerea scopului nostru. Este de ajuns o întindere de cel puțin 5 hectare (10 pogoane sau 314 fălci) și de cel mult 10 hectare (20 pogoane sau 7 fălci), pentru care singura condițiune ce ar trebui împlinită, ar fi ca să se afle cât mai aproape de școală.

Ministerul ar fi recunoscător, oricare ar fi forma și felul în care i s-ar veni în ajutor. Terenul poate fi dăruit școalei de veci, prin act autentic, și în acest caz numele donatorului s-ar înscrie în „Cartea de Aur“ a Casei Școalelor; sau poate fi dăruit pe timp mărginit, însă nu mai scurt de 5 ani, pentru ca învățământul să poată da ceva rezultate apreciabile.

Pe unde nu ar fi posibil a se veni în ajutorul școlii în acest fel, ar fi de dorit ca d-nii proprietari să binevoiască, cel puțin, a dărui numai 2 hectare, fie de

veci, fie pe timp mărginit şi a da cu arendă învăţătorului încă 3 până la 7 hectare, cu cele mai multe înlesniri posibile, ca preţ şi ca condiţiuni pentru plata arenzii.

Ministerul nu se îndoieşte că apelul său, pornit dintr-o dorinţă sinceră de a face ca învăţământul primar rural să corespundă cât mai bine nevoilor, şi ale sătenilor şi ale proprietarilor, va avea răsunet, şi că proprietarii, care în multe ocaziuni vin în ajutorul şcoalei, în modul cel mai binevoitor, nu vor lipsi şi de astă dată a-i aduce concursul lor.

(Publicat în „Monitorul Oficial“ nr. 247 din 10 februarie 1902; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 194 din 15 februarie. 1902, p. 2.724; în „Colecţia legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 526; în ziarul „Voinţa Naţională“, 12 februarie 1902.)

55.

Deciziunea nr. 10825 din 21 februarie 1902 pentru organizarea cercurilor culturale

Aici se găsesc principiile şi detaliile întemeierii acestei frumoase instituţiuni. Una din cele mai interesante ale învăţământului nostru rural.

Art. 1. – Toate şcolile rurale din judeţ se împart în grupe fiecare de cel mult nouă şcoale. Învăţătorii unei grupe compun un cerc cultural.

Art. 2. – Grupele se fixează de revizorul şcolar.

În fixarea lor va observa ca distanţa cea mai mare de la cea mai depărtată şcoală, la cea din centrul cercului, să fie maximum de 10 kilometri. Va mai căuta, pe cât se poate, ca în fiecare grupă să se cuprindă una din şcolile înzestrate cu biblioteci populare.

Art. 3. – Fiecare cerc cultural îşi avea un prezident numit de revizorul şcolar, dintre învăţătorii cu titlul definitiv ai cercului.

Prezidentul are îndatorirea de a face ca toate dizpoziţiunile cu privire la cercurile culturale să fie aduse la îndeplinire întocmai. Prin rapoarte speciale el va comunica revizoratului tot ce se atinge de mersul regulat al cercului, a cărui conducere îi este încredinţată.

Art. 4. – Scopul urmărit de cercurile culturale este dublu:

1. Perfecţionarea membrilor corpului didactic rural, prin lărgirea sferei lor de cunoştinţe;

2. Ridicarea stării morale a sătenilor, prin cultivarea în ei a sentimentelor frumoase, şi a celei materiale, prin îmbogăţirea minţii lor cu cunoştinţe practice.

Art. 5. – Pentru ajungerea acestui scop, membrii cercului cultural vor ţinea în una din duminicile fiecărui luni, de la septembrie până la mai inclusiv, şi pe

rând la toate şcoalele, care alcătuiesc cercul cultural, câte două şedinţe: una intimă şi alta publică.

Art. 6. – Prima adunare a cercului se va face la şcoala din centrul lui. Tot aici se hotărăşte ordinea în care cercul cultural se va transporta în cursul anului, la celelalte şcoale.

Ordinea stabilită se va putea modifica de prezidentul cercului, când împrejurări neaşteptate ar reclama aceasta. Modificarea se va aduce la cunoştinţa atât a revizorului, cât şi a membrilor cercului.

Art. 7. – Când timpul va fi favorabil, membrii cercului vor sosi din timp în localitatea unde urmează să-şi ţină şedinţele, ca să asiste întâi la serviciul divin. Unul din ei va ţinea o predică.

Art. 8. – Numai învăţătorii şi învăţătoarele care compun cercul cultural, participă la şedinţele intime ale lui.

Cestiunile ce se vor discuta sunt pur didactice:

a) Se vor comunica rezultate dobândite: 1) prin aplicarea metodelor indicate de însăşi programa analitică; 2) prin întrebuinţarea cărţilor introduse; 3) prin aplicarea sistemului admis pentru corectarea lucrărilor în scris; 4) prin alternarea lecţiilor directe cu cele indirecte, şi 5) prin întrunirea diviziunilor la cânt, gimnastică, lucru manual. Se va discuta apoi orice altă cestiune în legătură cu sistemul de funcţionare pe diviziuni a şcoalelor rurale;

b) Se vor face lecţiuni practice urmate de critica lor ca formă şi fond;

c) Se vor face dări de seamă asupra cărţilor sau articolelor citite, cărţi şi articole luate din domeniul educaţiunii şi instrucţiunii;

d) Se vor ţinea conferinţe cu subiecte pur ştiinţifice şi literare, care au legătură cu obiectele din şcoala primară;

e) Se va vorbi asupra dificultăţilor ce întâmpină şcoala cu aplicarea prescripţiunilor obligativităţii şi asupra mijloacelor cele mai practice de a asigura o frecventare regulată, uzând prea puţin de amenzi sau chiar nerecurgând de fel la acest mijloc.

Art. 9. – La şedinţele publice, învăţătorul şcoalei la care se ţine întrunirea cercului va îngriji să ia parte cât se poate mai mulţi săteni. Învăţătorul şcoalei este prezidentul de onoare al şedinţei publice.

Subiectele ce se vor trata în şedinţele publice:

Relele ce decurg din lene, risipă, minciună etc.;

Sentimentele nobile: iubirea de bine, sentimentul religios şi, cu deosebire, iubirea de ţară;

Foloasele şcoalei;

Igiena casei. îmbrăcămintea. Hrana. Se va stărui mult asupra cauzelor pelagrei, asupra urmărilor alcoolismului şi asupra necesităţii de a se apela la doctor în caz de boale grele;

Îngrijirea vitelor;

Agricultura rațională. Se va vorbi sătenilor în primul loc despre îngrășeminte și schimbarea semănăturilor;

Cultura pomilor roditori;

Cultura viței;

Cultura zarzavaturilor de prima necesitate;

Cultura lucernei, trifoiului etc., și amestecul semințelor de fânețe;

Cultura cânepei și a inului. Industria acestor plante și foloasele industriilor casnice în general; îngrijirea sistematică a albinelor;

Creșterea gândacilor de mătase;

Nevoia pentru săteni de a se grupa în societăți economice și de împrumut și de a-și avea fiecare condica de socoteli. Se va dezvolta, în sfârșit orice altă cestiune care să lumineze mintea săteanului.

Fiindcă toți sătenii trebuie să priceapă ceea ce li se spune, învățătorii se vor sili să le vorbească într-o limbă ușoară și înțeleasă, altfel scopul unor astfel de întruniri va fi zădărnicit.

Cuvântările din ședințele publice vor fi precedate sau urmate de coruri, mișcări gimnastice, jocuri naționale, recitări sau reprezentanțiuni teatrale cu piese moralizatoare admise de autoritatea școlară.

Art. 10. – Cestiunile didactice ce se prevăd la art. 8, alin. a și b, și cu care se vor ocupa cercurile culturale în cursul anului se hotărăsc de revizor și se comunică cercurilor la sfârșitul lui august. Toate celelalte cestiuni se aleg de membrii cercului. Cu privire la cele ce urmează să se dezvolte în ședințele publice, membrii cercurilor, când vor face alegerea, vor căuta să țină socoteală de nevoile localității unde au să fie tratate asemenea cestiuni. Revizorul poate aproba sau modifica alegerea făcută de cercuri.

Art. 11. – După fiecare ședință prezidentul cercului încheie proces-verbal pe care-l iscălesc toți membrii prezenți.

Procesul-verbal se va comunica în copie revizoratului.

Procesele-verbale și toate actele privitoare la lucrările cercului vor forma un dosar aparte, ce se va păstra la școala la care funcționează prezidentul.

Art. 12. – Frecventarea regulată a cercurilor culturale este obligatorie pentru membrii lor.

Absentarea fără motiv bine întemeiat se consideră ca absentare pe o zi de la școală și atrage după sine reținerea corespunzătoare a lefei.

Art. 13. – Revizorul școlar e dator să viziteze cercurile culturale din județul său și ceea ce va constata să menționeze în rapoartele lunare asupra inspecțiilor făcute.

Art. 14. – Una din zilele conferinţelor generale va fi consacrată consfătuirilor asupra cercurilor. În acea zi se va ţinea, sub preşedenţia revizorului, şedinţă numai cu preşedinţii cercurilor în orele ante-meridiane şi cu toţi membrii din judeţ în orele post-meridiane.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 262 din 28 februarie 1902; în „Colecţiunca legilor instrucţiei“ 1901–1904, p. 529; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 195 din 1 martie 1902, p. 2738; în ziarul „Voinţa Naţională“ din martie 1902.)

56.

Ordin nr. 15520 din martie 1902 către revizorul de Muscel despre juriile de împăciuire

De aici se vede atenţiunea pe care Haret o dădea tuturor faptelor învăţătorilor şi bucuria ce simţea când găsea vreo iniţiativă interesantă; apoi încurajarea ce nu pregeta s-o dea celor merituoşi.

Am luat cunoştinţă dintr-un ziar local, că învăţătorii din cercul cultural „Râul-Doamnei“, au avut ideea de a înfiinţa prin sate jurii de împăciuire, cu scopul de a aplana prin bună învoială neînţelegerile ce se pot ivi între săteni. Am văzut chiar că au şi reuşit a aduce unele împăciuiri în cestiuni destul de delicate.

Găsesc că iniţiativa aceasta este foarte bună şi de aceea vă rog să mulţumiţi din partea ministerului învăţătorilor din cercul „Râul-Doamnei“ pentru iniţiativa lor; în special, dlor I. Grigorescu şi Luca Paul, care se pare că s-au pus în capul acestei mişcări.

Totdeodată, şi ca încurajare, şi pentru a lăţi acest bun exemplu, am dat ordin ca adresa de faţă să fie adusă la cunoştinţa corpului didactic, prin „Buletinul Oficial al Ministerului“.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 196 din 15 martie 1902, p. 2789.)

57.

Ordin nr. 2290 din 22 martie 1902 către directorii şcoalelor secundare de toate felurile despre purtarea elevilor în timpul vacanţelor

S-a observat ca întotdeauna, în timpul vacanţelor, elevii care vin de la şcoli de prin alte localităţi, fie obişnuiţi cu lipsa unui control mai puţin sever, fie dintr-un amor propriu copilăresc de a se arăta că ei sunt liberi şi pot face ce vor, se dau la petreceri de multe ori incompatibile cu calitatea lor de elevi, îndemnând la astfel de petreceri şi pe elevii din localitatea unde se duc.

Pentru a preveni astfel de lucruri care sunt dăunătoare disciplinei şi prestigiului elevilor, subsemnatul are onoare a vă invita să puneţi în vederea elevilor şcoalei ce dirijaţi că, şi în timpul vacanţelor ca şi în cursul studiilor, sunt sub controlul autorităţii şcolare. Fie că ar rămânea în localitate, fie ca ar merge altundeva, sunt datori să aibă aceeaşi purtare modestă şi cuviincioasă. La caz de s-ar produce undeva incidente sau scandaluri care ar privi pe elevii şcoalelor noastre publice sau private chiar, autoritatea şcolară din acea localitate, aflând despre asemenea lucruri va trebui să le comunice imediat autorităţii centrale şcolare (inspectoratul general) sau direcţiunii şcoalei unde urmează elevul vinovat, după importanţa faptelor. Elevii astfel vinovaţi îşi vor primi pedeapsa cuvenită la redeschiderea cursurilor.

Această măsură veţi binevoi a o afişa sau citi în fiecare clasă, pentru ca elevii să ştie la ce se expun prin abaterile la care ar fi împinşi să alunece în vacanţe.

(Publicată în „Colecţiunea legilor instrucţiunii“, 1901–1904, p. 530.)

58.

Decizia nr. 16.148 din 22 martie 1902 obligând pe învăţători să dea la conferinţele generale informaţiuni despre cantine, grădini şcolare, cursuri de adulţi, cercuri culturale şi bănci populare

Art. 1. – Cu ocaziunea conferinţelor generale din aprilie viitor, fiecare învăţător să dea revizorului şcolar respectiv, pe câte o foaie de hârtie, ştiinţele următoare:

a) Pentru cantine: numele şcoalei care a avut cantină şi a învăţătorului care a condus-o; numărul şcoalelor care s-au folosit de ea, câte zile a funcţionat, cât a costat în total şi la cât a revenit hrana unui copil pe zi, dacă copiii au plătit ceva sau au adus lucruri în natură; dacă înfiinţarea cantinei a mărit frecventarea şcoalei şi cu cât anume;

b) Pentru grădini: întinderea grădinei cultivate, felul culturilor, folosul bănesc neted, adică după scăderea cheltuielilor cel puţin aproximativ care ar fi fost dacă produsele grădinei s-ar fi vândut cu preţurile din localitate, câţi şcolari au participat la cultura grădinei; dacă sătenii urmează întrucâtva exemplul de a se ocupa de grădini;

c) Pentru şcoalele de adulţi: cât timp au lucrat, câţi auditori au urmat, cam de ce vârstă, ce cursuri s-au făcut, numele învăţătorilor care le-au făcut, dacă comuna sau judeţul au dat vreo subvenţie pentru ele;

d) Pentru cercurile culturale: câte întruniri au fost de la 1 septembrie 1901 până astăzi, ce învăţători au luat parte la fiecare, în ce sate s-au ţinut, ce subiecte s-au tratat, dacă sătenii le urmează cu plăcere şi folos sau se dezinteresează şi dacă preotul participă;

e) Pentru băncile populare: ştiinţele ce se află în anuarul publicat de Casa Şcoalelor.

Art. 2. – Pentru a uşura şi a sistematiza conferinţele cercurilor culturale, dispunem:

Revizorii vor cere învăţătorilor să redijeze conferinţele cele mai bune şi mai reuşite pe care le-au ţinut. Se cere ca condiţiune indispensabilă o limba simplă, fără pretenţii, bine înţeleasă de săteni. Întinderea conferinţei să nu fie prea mare; de dorit este să nu treacă peste o jumătate oră, nici într-un caz peste o oră. Subiectele vor fi: în prima linie, subiecte patriotice, subiecte utilitare (agricultură, grădinărit, igiena, veterinărie, îngrijirea copiiilor, sfaturi asupra vânzării şi cumpărărilor obişnuite ale sătenilor etc.); în a doua linie, subiecte instructive sub forma cea mai uşoară şi mai distractivă (povestiri, descrieri, explicaţie cât mai simplă şi mai generală a invenţiilor celor mari uzuale, drumul de fier, telegraful, telefonul). Conferinţele astfel redijate, învăţătorii le vor trimite revizorului lor. Acesta le va citi, va alege pe cele mai bune şi mai potrivite scopului lor, le va trimite la minister urmând a se face din ele o a doua alegere, după un plan sistematic.

Conferinţele astfel alese, se vor reuni într-un volum, care se va imprima de Casa Şcoalelor în modul cel mai economic posibil şi care se va vinde învăţătorilor numai pe costul lui.

În viitor, învăţătorii se vor putea servi de acest volum, fie pentru a combina conferinţe noi, servindu-se de acele cuprinse în volum, fie pentru a expune chiar pe acele din volum.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 284 din 27 martie 1902; în ziarul „Voinţa Naţională“ din 23 martie 1902; în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 531.)

59.

Circulara din 11 aprilie 1902 către revizori ca să adune obiecte pentru alcătuirea unui muzeu de artă națională

Circulara aceasta este adresată numai revizorilor școlari din județele Argeș, Gorj, Muscel, Neamț, Suceava și Vâlcea, fiindcă Haret dorea să încerce experiența pe un teren mai redus. Ea arată multiplicitatea preocupărilor lui Haret și însemnătatea pe care o acorda rolului învățătorilor în mișcarea culturală a satelor și în legătură chiar cu interesele culturale ale țării. Aici se găsesc începuturile preocupărilor care au dus mai târziu la o dezvoltare așa de importantă. Să se observe și amănuntele.

Precum vi s-a comunicat cu ocazia adunării d-voastră în București, veți pune în vedere tuturor învățătorilor din județul d-voastră, ca în timpul conferințelor generale din anul acesta, să adune obiecte pentru alcătuirea unui „Muzeu de artă națională".

Iată lista felurilor de obiecte și notițele ce trebuiesc adunate:

1. *Cusături* cu lână, cu arnici, cu fir sau cu mătase pe cămăși bărbătești și femeiești, chenare pe cămăși, testemeluri, marame, pachilate, ștergare, cârpe de îmbrobodit sau pentru orice slujbă și în orice fel.

2. *Țesături* în lână, cânepă, borangic și bumbac, precum: velințe, scoarțe, lăvicere, pături, țoluri, dăsagi, brâuri, bete (brăciri), chingi, crătințe (sau catrințe), oprege[1], vâlnice, fote, șorțuri, cârpe țesute, năframe, meserițe, ștergare și în sfârșit orice lucru țesut, care are oarecare podoabe.

3. *Lucrări cioplite în lemn*, ca: furci frumoase de tors, fluiere, cavale ciobănești, linguri de lemn frumoase, capacele, ploște, pistornice și alte lucruri în lemn, care sunt făcute frumos.

4. *Vase de pământ* smălțuite sau nesmălțuite, ca: urcioare, străchini (blide), talere, oale, ulcele, cânce, cățui[2] și altele împodobite cu flori de smalț sau goale.

5. *Ouă de Paști* încondeiate și roșite.

Pe lângă obiecte, se vor aduna și notițe despre diferite obiceiuri:

a) Modul cum se vopsesc și se încondeiază ouăle;

b) Chipul cum se făceau vopselele și cum se vopseau lânurile și orice torturi înainte vreme, pentru cusut și țesut: roșu închis, roșu deschis, galben închis și deschis, turchezul sau albastrul, vânătul, verdele, stânjeniul, conabiul, cafeniul și negrul;

c) însemnări asupra portului și obiceiurilor din partea locurilor, precum și deosebirea lor de portul și obiceiurile din localitățile vecine.

---

1. Un fel de fote.
2. Un fel de afumătoare.

Fiindcă însă, numai în lucrurile rămase din vremile vechi sau în cele care se fac după moda veche, se vede adevăratul și curatul gust românesc nestricat, se va căuta de preferință numai lucrurile de demult să se adune, fie ele oricât de nebăgate în seamă, oricât de rupte, oricât de urîte, stricate, ieșite de vreme, dar care au fost odată frumoase, acelea sunt cele mai adevărate și cele mai de valoare pentru muzeu.

Pentru adunarea şi păstrarea obiectelor, veți chibzui d-voastră cum va fi mai potrivit cu împrejurările locale. În cursul acestui an, prin septembrie sau octombrie, obiectele adunate de d-voastră vor fi cercetate de delegatul ministerului, dl Ipolit Strâmbulescu[15], şi se vor alege cele care vor fi aduse la București spre a fi păstrate la muzeu.

La luarea fiecărui obiect de la proprietar se va face o notiță după modelul ce se alătură aici:

Numărul de înregistrare …..... Luna …..... ziua …..... anul.....

LISTĂ

De lucrurile primite pentru muzeul de artă națională

Numele și prenumele celui ce dă obiectul	
Comuna unde locuiește	
Plasa	
Județul	
Ce lucru s-a primi?	
De cine e făcut?	
Când e făcut și unde?	
Cum și cu ce e făcut?	
Din ce e făcut?	
La ce slujește?	
Cum se cheamă fiecare parte a lucrului?	
Cum se cheamă fiecare parte de floricică cusută sau țesută din diferite locuri?	
Desenați-o și spuneți numele ei	
Lucrul se dă pentru totdeauna ori numai se împrumută pe un an	

Semnătură celui ce dărueşte sau împrumută lucrul .....

Semnătura de primire a învățătorului .....

(Publicată în „Monitorul Oficial“ din 14 aprilie 1902; în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 533; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 198 din 1 mai 1902, p. 2854.)

60.

Circulara nr. 4568 din 22 aprilie 1902 către directorii şcoalelor secundare de toate felurile din Bucureşti pentru elevii care fac scandal pe stradă

Această circulară arată marele interes ce purta Haret pentru buna purtare a elevilor, ca şi cele de la nr. 26, 29, 38; e importantă mai ales expunerea principială a datoriei şcoalei de a fi şi educativă.

În nenumărate rânduri ministerul are ocaziunea să se convingă de purtarea absolut necuviincioasă a multor şcolari secundari pe străzile Capitalei şi prin localurile publice, şi de scandalele la care zilnic dau loc.

Ei umblă în bande zgomotoase şi dezordonate; se alungă pe străzi; strigă şi se înjuriază unii pe alţii; se preumblă pe străzi şi prin grădini chiar în orele de clasă, fără cea mai mică sfială, deşi în uniformă; urmăresc pe femei cu vorbe necuviincioase; se bat până la sânge prin grădini şs localuri publice (deunăzi unul din ei a omorât în bătaie pe un coleg al lui la bariera Victoriei), frecventează localurile publice care le sunt interzise, precum berăriile, cafenelele, balurile mascate şi se dedau adeseori la dezordini pe acolo, aţin calea fetelor de prin şcoli pentru care au ajuns să fie o adevărată teroare.

Dle Director, v-am atras deja atenţia în mod foarte serios asupra acestor lucruri şi vă punem din nou în vedere cu tot dinadinsul ca este imposibil că aceste dezordini să continue mai departe, fără nicio încercare de represiune. Ţara nu poate să-şi impună grelele sacrificii pe care le face pentru învăţământ pentru ca şcolile să fie adăposturi de desmetici fără ruşine şi pepiniere de viitori tulburători ai ordinei publice. Vă rog să credeţi că considerăm lucrul ca având o gravitate aşa de mare, încât suntem decişi a recurge la toate măsurile posibile pentru a face să înceteze scandalul şi să readucem ordinea.

V-am făcut deja cunoscut că am invitat pe dl prefect al poliţiei să ia măsuri prin personalul poliţienesc ca să fim puşi în cunoştinţa dezordinelor ce s-ar produce. Vă încunoştiinţăm acum ca i-am cerut ca pe viitor să aresteze pe şcolarii care s-ar mai deda la dezordine. Acei care vor mai comite asemenea fapte vor fi eliminaţi din şcoli, şi vom merge până a le închide definitiv partida din matriculă.

În caz extrem vom vedea dacă nu va fi necesar a se recurge la alte măsuri mai radicale.

Dar atâta nu ajunge.

Disciplina şcolarilor, şi în şcoală şi în afara de şcoală, trebuie să fie cu deosebire obiectul de preocupare a profesorilor şi a directorului. Regulamentul prevede măsuri suficiente pentru a asigura autoritatea lor şi le pune la dispoziţie

destule mijloace de represiune. Constatăm că nu se vizează de dânsele mai ales în afară de şcoală.

Ştim că se răspunde că nu se dispune de destule mijloace de supraveghere pe străzi şi în oraş. Dar mijloace se pot găsi. Indicăm noi aici câteva pe care vă rog să le aplicaţi de îndată, şi să ne raportaţi că v-aţi conformat.

Veţi alege un număr de şcolari din cei mai cuminţi, mai buni şi, pe cât se poate mai în vârstă, cărora li se va da însărcinarea de *cenzori*. Ei vor fi datori a supraveghea purtarea şcolarilor din şcoala lor, din clasa lor şi din toate clasele inferioare aceleia în care se află ei, atât în şcoală cât şi în afară din şcoală. Ei vor fi datori să vă refere dezordinele pe care ar vedea că le comite vreunul din camarazii lor. Ei vor fi răspunzători pentru împlinirea acestei datorii, în sensul că vor fi pedepsiţi dacă se va constata că nu au denunţat vreo dezordine de care au avut cunoştiinţă.

Veţi mai lua dispoziţia ca numărul matricular al fiecăruia să fie însemnat pe şapca lui de uniformă, pe dinăuntru, fie înscris cu cerneală dacă se poate, fie cusut, fie zgâriat pe partea internă a cozorocului; aceasta pentru ca să se constate mai uşor identitatea lor în străzi şi în localuri publice, în caz de trebuinţă.

Amândouă aceste măsuri trebuiesc executate în cel mai scurt timp, cel mult până ia 30 aprilie. Ne veţi raporta de conformare.

Vă mai punem în vedere că cerem ca dispoziţia regulamentului în privinţa obligativităţii uniformei în şcoală şi în afară de şcoală, să fie observată cu cea mai mare exactitate.

Veţi şti că am luat măsuri pentru ca să facem câteva exemple cu cei care ar continua a se sustrage de la această obligaţie, după cum suntem informaţi că sunt prin unele şcoli.

Pe lângă acestea, vă invităm din nou să interziceţi cu desăvârşire purtarea de uniforme neregulamentare. Observăm pe unii şcolari că, de câtva timp, în loc de şapcă, poartă bonet. Aceasta nu este permis, şi vă rugăm să luaţi măsuri aspre de pedepsire contra acelora care şi-ar permite să nu se supună regulamentului şi ordinului d-voastră.

Dle director, acestea sunt câteva dispoziţii prin care vom încerca a lucra contra curentului de dezordine şi imoralitate, pe care cu adâncă îngrijire îl vedem că merge crescând printre şcolarii din Bucureşti. Repetăm însă că, în prima linie, grija aceasta vă revine de drept d-voastră şi dlor profesori, căci principala chemare a corpului didactic nu este numai de a învăţa pe copii carte, ci de a face din ei şi oameni morali. Trebuie dar ca corpul didactic al şcoalei să găsească şi să aplice măsurile cele mai eficace pentru înfrânarea răului.

Vă mai rog să aduceţi la cunoştinţa întregii şcoli, prin afişare, dipoziţiile cuprinse în acest ordin, căci trebuie ca şi şcolarii să ştie că ministerul este hotărît să intre pe calea represiunii celei mai riguroase, pentru a curaţi şcoalele de acei nedemni care dezonorează învăţământul şi uniforma pe care o poartă.

(Publicată în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 534.)

61.

Deciziunea nr. 5036 din aprilie 1902 pentru cultura cartofului

Se instituie trei premii anuale pentru învățători şi preoții rurali care vor fi dezvoltat mai multă pricepere şi activitate rodnică, pentru propagarea culturii cartofului şi pentru introducerea lui în alimentația curentă a sătenilor.

Nu vor fi admişi a concura decât acei învățători şi preoți care vor dovedi, nu numai că au deprins un număr cât mai mare de săteni cu cultivarea cartofilor, dar şi că i-au deprins a se hrăni cu dânşii în mod curent.

Aceste premii vor fi respectiv de 1.000 lei, 500 lei şi 250 lei.

Dacă într-o localitate mai mulți colaboratori, numai învățători, sau numai preoți, vor fi unit silințele lor şi vor fi dat rezultate demne de a fi premiate, premiul se va mări cu câte 20% pentru fiecare colaborator şi se va împărți între dânşii, potrivit meritele lor respective.

Dacă însă colaboratorii vor fi preoți şi învățători la un loc, creşterea premiului va fi de câte 30% pentru fiecare colaborator şi el se va împărți iarăşi între dânşii potrivit meritelor lor respective.

Modul cum se vor da premiile, îndeosebitele cazuri ce se pot ivi, se vede lămurit în tabloul următor:

	PREMIUL I		PREMIUL II		PREMIUL III	
	Dacă sunt numai învățători sau numai preoți	Dacă sunt învățători şi preoți asociați	Dacă sunt numai învățători sau numai preoți	Dacă sunt învățători şi preoți asociați	Dacă sunt numai învățători sau numai preoți	Dacă sunt învățători şi preoți asociați
1 Concurent	1.000	1.000	500	500	250	250
2 Colaboratori	1.400	1.600	700	800	350	400
3 Colaboratori	1.600	1.900	800	950	400	475
4 Colaboratori	1.800	2.200	900	1.000	450	550
5 Colaboratori	2.000	2.500	1.000	1.250	500	625

Premiile se vor da în fiecare an la 1 decembrie, începând de la 1 decembrie 1904.

Valoarea lor se va plăti de Casa Şcoalelor, din fondurile sale proprii.

Concurenții vor fi datori să producă dovezi valabile şi suficiente care să constate silințele lor.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 197 din 1 aprilie 1902, p. 2833 şi nr. 198 din 1 mai 1902 p. 2856; în „Colecțiunca legilor instrucțiunii“ 1901 – 1904, p. 532; în „Monitorul Oficial“ din 2 aprilie 1902; în ziarul „Voința Națională“ din 12 aprilie 1902.)

62.

Raport la Rege nr. 21698 din 11 mai 1902, lăudând munca unor învățători și propunând a fi medaliați cu „răsplata muncii“

Prin raportul cu nr. 3.893, din 22 ianuarie 1902, am adus la înalta cunoștință a Majestății Voastre rolul însemnat pe care-l pot îndeplini institutorii și învățătorii în lucrarea pentru îmbunătățirea stării intelectuale, morale și materiale a poporului.[1]

Convins de acest rol, încă din 1898 am dat un îndemn deosebit corpului didactic primar ca să se ocupe de mijloacele prin care sătenii își vor putea îmbunătății starea lor.

Institutorii și învățătorii au început chiar de atunci a lucra pe această cale, cu un interes care a crescut mereu. Astăzi se poate aprecia activitatea lor după mijloacele întrebuințate și rezultatele la care au ajuns.

Prin stăruința lor s-au înființat și se înființează pe fiecare zi societăți de economie și ajutor mutual lăsate, cantine școlare, cercuri culturale, grădini școlare.

Toate aceste instituțiuni, prin care se lucrează pentru o mai bună stare a sătenilor, sunt susținute și progresează prin munca și zelul institutorilor și învățătorilor.

Văzând ardoarea cu care lucrează unii din ei și interesul pe care-l pun pentru ca munca lor să dea cât mai bune rezultate, cred că e bine ca aceștia să fie cunoscuți Majestății Voastre și să se bucure de înalta sa aprobare.

În vederea celor mai sus arătate, subsemnatul vine cu profund respect a supune la aprobarea Maiestății Voastre alăturatul proiect de decret, prin care propune a se conferi medalia „Răsplata munciipentru învățământul primar“ de clasa a II-a, la mai mulți institutori și învățători.[2]

(Publicat în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 199 din iunie 1902, p. 2821.)

---

1. Publicat în prezenta colecțiune sub nr. 47.

2. Pentru scopul urmărit de această colecțiune nu prezintă interes a da numele celor propuși spre medaliere.

63.

Deciziunea nr. 6490 din 1 iunie 1902 interzicând elevelor din școală să poarte corset

În acel timp femeile purtau corset. Câțiva medici începuseră o activă propagandă contra acestui articol de îmbrăcăminte, între care dr. D. Gerota[16] printr-o răsunătoare conferință la Ateneul român (în 1899). Haret, voind să contribuie la această propagandă pe care o socotea salutară, a dat deciziunea ce urmează.

Având în vedere că este dovedit că corsetul este un articol de îmbrăcăminte antiigienic, în acest sens că dânsul este o piedică permanentă la dezvoltarea corpului și funcționarea normală a organelor;

Având în vedere și intervenirea cu nr. 16.229 din august 1899 a direcțiunii generale a serviciului sanitar superior,

Decidem:

Art. 1. – Se interzice pe viitor, în mod absolut, purtarea corsetului de către elevele școalelor primare, secundare, profesionale și normale ale statului.

Contravenientele vor îi pedepsite,

Art. 2. – Directoarele școalelor respective, precum și d-șoara Cancicov, inspectoarea învățământului privat de fete, sunt răspunzătoare de executarea acestei deciziuni, care se va publica și în „Buletin“

(Publicată în „Buletinul Ministerului Instrucțiunii“ nr. 200 din 1 iulie 1902; în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 538.)

64.

Circulara din 13 iunie 1902 către învățători ca băncile populare să nu facă întreprinderi riscate

În vremea primelor începuturi ale băncilor populare, aceste instituțiuni fiind foarte fragede și având mulți adversari, Haret se teme de câte ori aude de fapte ce le-ar putea compromite și de aceea ia măsurile de apărare ce-i stau în putere.

Suntem informați că unele din băncile populare, înființate în cea mai mare parte cu concursul învățătorilor și preoților, nu se mărginesc numai în ceea ce trebuie să fie principala lor chemare, adică de a înlesni pe săteni la nevoile lor

şi de a combate camăta, ci întreprind speculaţiuni diverse, precum: tăiere de păduri, exploatări de cariere etc.

Pe câtă vreme băncile nu dispun decât de capitaluri foarte mici şi pe cât existenţa şi funcţionarea lor nu va fi garantată prin o lege, asemenea întreprinderi constituiesc o gravă imprudenţă, care pot pune în pericol capitalul băncilor şi în acelaşi timp şi responsabilitatea învăţătorilor şi a celor ce se află în comitetele dirguitoare ale băncilor.

Vă invităm dar ca, până la votarea legii care este în preparaţiune, să vă abţineţi cu cea mai mare îngrijire de a îndruma banca, din al cărei comitet faceţi parte, pe o asemenea cale greşită, şi a lumina şi pe consătenii d-voastră ca să nu se arunce pe calea aventurilor, în care se poate pierde avutul lor.

D-voastră, ca cel mai luminat din sat, aveţi mai mult decât oricare altul răspunderea răului ce se poate naşte din neascultarea celor ce vă spunem aici.

(Publicată în„Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 537.)

65.

Deciziunea nr. 37696 din 25 iulie 1902 pentru suspendarea cursurilor în vederea lucrărilor agricole cu şcolarii

Art. 1. – Fiecare învăţător, care are grădină şcolară sau câmp de experienţă, are facultatea să suspende lecţiunile până la maximum de trei zile în decursul unei luni; aceste suspendări se vor putea face pe timp de ½ zi, de o zi, de zi o şi jumătate, de două sau în caz de trebuinţă, chiar de trei zile consecutive, atunci când va fi timpul priincios pentru anumite lucrări agricole care nu suferă amânare.

Art. 2. – Învăţătorii sunt obligaţi să raporteze chiar atunci primarului comunei respective despre fiecare suspendare, precum şi revizorului şcolar, arătând pentru ce anume lucrări se impune suspendarea lecţiunilor şi pe cât timp.

Art. 3. – Fără să aştepte aprobarea, învăţătorul va nota în registrul de prezenţă suspendarea lecţiunilor, indicând timpul cât va dura şi felul lucrărilor ce se vor executa; va ieşi cu şcolarii în grădină sau pe câmpul de experienţă şi va proceda la lucrări.

Art. 4. – Învăţătorul va căuta ca lecţiunile, ce era să se facă în timpul cât cursurile au fost suspendate pentru practica agricolă, să le completeze treptat în orele de practică agricolă prevăzute în program, până când va ajunge la curent; dacă va fi nevoie va lua şi ore suplimentare, în zilele de joi după-amiază.

Art. 5. – Unii revizori şcolari sunt îndatoraţi să controleze de aproape, cu ocaziunea inspecţiunilor, dacă zilele s-au întrebuinţat pentru destinaţiunea lor şi dacă materia din celelalte studii, ce trebuia să se facă în zilele respective, s-a completat ulterior, în orele prevăzute în program pentru practica agricolă.

Art. 6. – Se atrage îndeosebi atenţiunea învăţătorilor că aceia care se va dovedi că au abuzat de această dispoziţiune şi vor suspenda cursurile pentru interesele lor personale, fără a face practică agricolă cu şcolarii, vor fi aspru pedepsiţi.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 89 din 25 iulie 1902; în „Colecţia legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 539.)

66.

Circulara nr. 37.695 din 28 iulie 1902 către revizori pentru ca şcolarii să aibă grădină acasă

Unul din mijloacele cele mai eficace pentru a se asigura şi mai mult realizarea scopului ce urmărim prin introducerea învăţământului practic de gradinărie în şcoalele primare rurale este următorul:

Fiecare elev din divizia III va fi obligat a-şi parcela şi planta, după modelul de la şcoală, o mică porţiune din grădina părintească. Răsaduri şi pomi roditori se vor da din grădina şcoalei, drept recompensă pentru silinţa şi partea de muncă a fiecăruia.

Învăţătorul va fi obligat a priveghea modul cum elevul cultivă acea porţiune de grădină, dându-i îndrumările şi sfaturile necesare. Nota la ştiinţele agricole, atât la promovarea din diviziune în diviziune cât şi la absolvire, se va da fiecărui elev, ţinând seamă nu numai de cunoştiinţele ce are din horticultură şi agricultură, cât mai ales de silinţele şi munca ce a depus în grădina şcoalei şi în grădina părintească şi de rezultatele ce a dobândit.

(Publicată în „Colecţia legilor Instrucţiei“ 1901–1904, p. 540.)

67.

Deciziune nr. 40.921 din 10 august 1902 pentru organizarea administrației școalelor din imperiul Turciei

După ce a introdus oarecare ordine în mersul școalelor românești din imperiul Otoman, Haret a căutat să le dea o organizație cât mai temeinică. Din cauza disensiunilor dintre membrii corpului didactic de acolo (cum s-a văzut în raportul către Rege nr. 44 din colecția de față; n-a mai voit să încredințeze conducerea lor unuia dintre dânșii, ei s-a gândit la o persoană din țară și a ales pe dl Gh. C. Ionescu, directorul școalei românești din Sofia, care a fost atunci numit de Ministerul de Externe viceconsul onorar al României la Bitolia.

În deciziunea prin care îi dă însărcinarea aceasta se văd principiile organizării celei noi. E o probă de spiritul pătrunzător al lui Haret, care știe să împace – pe lângă uzanțele diplomatice – necesitatea unei suficiente descentralizări cu interesul administrației centrale de a fi în curent cu cele ce se petrec și a putea lua măsurile cuvenite la timp.

Având în vedere trebuința ce este ca, școalele și bisericile române din Imperiul Otoman să fie supuse unui control mai imediat și să poată avea un reprezentant al Ministerului Instrucțiunei Publice și al Cultelor, care să fie mai la îndemână și care să poată regula, în numele ministerului chestiile curente,

Decidem:

Art. I. – Dl G. C. Ionescu este însărcinat cu supravegherea și conducerea afacerilor privitoare la școalele și bisericile române din Imperiul Otoman, în limita deciziei de față și cu respectarea Suveranității M. L. Sultanului și a legilor Imperiului Otoman.

Art. II. – Dl G. C. Ionescu este autorizat de noi a lua toate măsurile administrative necesare pentru buna funcționare a școalelor și bisericilor, adresând direct ministerului, la fiecare sfârșit de lună, câte un raport asupra măsurilor ce a luat în cursul lunii. Un al doilea exemplar din acest raport va fi adresat și Legațiunii române din Constantinopole.

În ceea ce privește numirile din nou sau destituirile din corpul didactic și bisericesc, în cazuri urgente, dl Ionescu va lua măsurile sub rezerva aprobării ulterioare a ministerului și pentru dânsele va raporta imediat, fără a aștepta finele lunii. Când însă nu va fi urgență, numirile din nou și destituirile nu se vor realiza decât în urma aprobării ministerului.

Această excepție nu privește transformările sau modificările în situația corpului didactic și bisericesc care nu implică numire nouă sau destituire și la care se vor aplica dispozițiile aliniat. I din acest articol.

Art. III. – Dl G. C. Ionescu va alcătui proiectul de buget al școalelor și bisericilor române din Imperiul Otoman în fiecare an, până la 30 aprilie, pentru

anul şcolar care începe la 1 septembrie următor, în limita cifrei disponibile din bugetul ministerului. Asupra altui proiect de buget ministerul va decide până la 30 iunie, aducându-i la nevoie, modificările necesare.

68.

Circulară către prefecţi nr. 9439 din 12 august 1902 pentru expoziţia grădinilor şcolare

Din comunicările ce ni s-au făcut de către d-nii revizori şcolari, am constatat cu mulţumire că mai în toate judeţele s-au înfiinţat prin stăruinţa învăţătorilor harnici şi pricepuţi grădini şcolare, grădini care pe de o parte dau copiilor în mod practic şi raţional îndrumarea trebuincioasă pentru a-şi îmbunătăţi traiul când vor deveni oameni şi vor avea casa şi gospodăria lor, iar pe de alta dovedesc sătenilor că n-au nevoie de străini pentru ca să aibă din belşug toate cele trebuincioase trailui de toate zilele.

Dorinţa noastră a fost şi este ca toate şcoalele să poată avea asemenea grădini şi, pentru a încuraja şi îndemna pe învăţători ca să se ocupe cu tragere de inimă în această direcţiune am hotărât a se acorda celor care se vor distinge mai mult şi premii în unelte, seminţe şi chiar în bani.

Pentru a ne putea convinge de rezultatul muncii lor şi pentru a se vedea şi de alţii priceperea şi reuşita în munca depusă de învăţătorii harnici şi distinşi, am luat hotărârea ca în fiecare an să se facă în capitala judeţului o expoziţie a produselor celor mai reuşite şi frumoase din toate grădinile şcolare ale acelui judeţ, ca în urma examinării lor de către comisiunea ce se va institui, să se decerneze premiile celor care se vor distinge mai mult.

Această expoziţie va avea loc în fiecare an între 15-18 septembrie, în unul din localurile desemnate de d-voastră în înţelegere cu dl revizor şcolar.

Juriul care va determina cui i se cuvine premiul şi felul lui se va compune din d-voastră, sau un delegat al d-voastră, dl revizor şcolar şi un domn profesor cu cunoştinţe agronomice. În vedere însă că fondul de premii, prevăzut în bugetul Casei Şcoalelor, nu este îndestulător, vă rugăm ca şi în această împrejurare să căutaţi a veni şi d-voastră în spijinul scopului ce urmărim şi a prevedea pe de o parte în bugetul judeţului o sumă oarecare din care să se poată acorda premii învăţătorilor şi chiar absolvenţilor care se vor distinge în cultivarea sistematică a grădinelor şcolare, iar pe de alta să căutaţi a convinge pe toate comunele că trebuie să se îngrijească a dobândi terenuri necesare pentru asemenea grădini, dacă nu au încă, precum şi a face toate sacrificiile ca să le poată împrejmui.

Încredințat mai dinainte că binevoitorul d-voastră sprijin ne va fi dat și că vom reuși a vedea rezultate îmbucurătoare și în această încercare a noastră, pornită numai din dorul de a vedea pe sătean prosperând și cu un trai mai îmbelșugat, vă rog, dle prefect, a primi și cu această ocaziune asigurarea osebitei mele considerațiuni.

(Publicată în „Colecția legilor Instrucției“ 1901–1904, p. 548.)

69.

Ordin nr. 9016 din 16 august 1902 către direcțiile liceelor din Buzău și Piatra-Neamț pentru introducerea cursului de agricultură

În măsura luată prin această circulară se cuprinde una din cele mai îndrăznețe și mai interesante inovațiuni ale lui Haret cu privire la menirea școalei secundare. Trebuie să spunem că n-a reușit; dar rezultatele la care s-a ajuns azi prin întinderea peste măsură (și fără niciun corectiv în altă direcție) a învățământului secundar numai și numai teoretic arată cât de bine a văzut lucrurile Hret în 1902 și de câte suferințe sociale am fi scutiți, dacă s-ar fi aplicat cu chibzuință ideile lui.

Sistemul școlar al unei țări trebuie să fie oglinda fidelă a trebuințelor, aspirațiunilor și caracterului național al poporului care o locuiește.

Reforma școlară care se urmărește de câțiva ani are de obiect principal realizarea acestui deziderat. Ne silim a face ca tinerimea care trece prin școli de orice grad să iasă din ele, nu numai înzestrată cu cunoștințe generale și cu o educație națională și umanitară cât mai desăvârșită, dar și înarmată cât mai bine pentru lupta vieții și cu o cunoștință cât mai deplină a țării și a nevoilor ei.

Învățământul secundar propriu-zis (liceele, gimnaziile și școlile secundare de fete) mulți cred că poate să fie sustras de la această regulă generală. Ei socotesc că liceul nu are altă chemare decât a menținea tradiția clasicității antice, considerată ca suprema expresiune a geniului etic și estetic omenesc.

Credința aceasta nu-și mai are astăzi locul și adepții ei merg împuținându-se pe fiecare zi. Societățile moderne au trebuințe numeroase și complexe, diferite de a celor antice și cunoașterea lor este indispensabilă acelor care au să trăiască la un loc cu contemporanii lor, iar nu cu societatea greacă și latină de acum 2.000 de ani. Viața este prea scurtă, timpul este prea scump, pentru ca tinerii să consacre 8 ani la preumblări în grădinele lui Academus, iar la vârsta de 20 ani

să se găsească în lume tot aşa de străini ca şi un contemporan al lui Platon, care ar fi dormit 24 de secole.

În toate ţările, fără excepţiune, aceasta este tendinţa reformelor şcolare care se urmăresc, şi la noi legile din 1898 şi 1899, readuse în practică prin cea din 1901, tot acest scop îl au.

Creaţiunea secţiilor reale şi moderne în licee, a învăţământului profesional elementar şi inferior, introducerea cunoştinţelor practice de agricultură în învăţământul rural au toate de scop de a acomoda fiecare fel de învăţământ unei anumite trebuinţe concrete. Căci silinţa noastră este nu de a alcătui întregul învăţământ al ţării după un tip unic şi nestrămutat, cum era până acum, ci de a-i da varietatea indispensabilă pentru ca să se poată potrivi cu varietatea nesfârşită a trebuinţelor ce este chemat să satisfacă.

S-a început şi s-a făcut ceva în direcţia aceasta, dar mai rămâne încă de făcut.

Învăţământul nostru secundar propriu-zis (liceele şi gimnaziile) au luat în ultimii 38 de ani o dezvoltare prea mare şi deoarece mai că nu există un învăţământ profesional care să-i facă echilibru, rezultatul a fost grămădirea peste măsură a unor cariere şi părăsirea aproape deplină a tuturor celorlalte.

Nu numai atât, dar se constată că, cu toate sacrificiile făcute pentru învăţământ, nu avem destui oameni care să cunoască, fie şi în mod teoretic, anumite chestiuni care interesează ţara în cel mai înalt grad.

Vom lua ca exemplu agricultura.

Este o banalitate din cele mai comune vorba că „România este o ţară eminamente agricolă“. Aceasta ar însemna că pentru noi agricultura este ocupaţia principală, precum şi este, şi obiectul principal de preocupare, ceea ce nu este. E adevărat că cinci din şase părţi ale populaţiei noastre nu face decât agricultură; e adevărat că principalul izvor de bogăţie al ţării este agricultura, dar cu toate acestea printr-o curioasă anomalie, agricultura nu formează principalul obiect de preocupare al claselor diriguitoare; iar în ceea ce priveşte tinerimea, pare că într-adins s-a căutat a se depărta de ochii şi de gândul ei tot ce se atinge de agricultură.

Când se zice că poporul englez este eminamente comerciant şi industrial“, când se zicea altădată că „Romanii erau eminamente războinici“, acestea sunt vorbe care corespund unei realităţi. Englezii sunt eminamente comercianţi şi industriaşi, nu numai pentru că fac mult comerţ şi multă industrie, dar şi pentru că comerţul şi industria apucă pe copilul englez încă de mic şi el creşte în atmosfera preocupărilor de această natură. Romanii nu erau războinici numai de la cutare vârstă înainte; aceasta ar fi un nou sens: ci copilul, îndată ce se putea ţinea în picioare, începea să se exercite la jocurile războinice şi era îmbiat de educaţia militară.

Dar învăţământul românesc nu se cunoaşte prin nimic că este făcut pentru un popor „eminamente agricol“. El ar putea să convină şi unui alt popor, neagricultor,

tot atâta cât ni se potrivește nouă. Liceele noastre sunt pline de copii de săteni, de arendași, de proprietari rurali, de comercianți, de industriași, cărora timp de 8 ani de zile li se vorbește despre orice, afară de agricultură, de comerț, de industrie, necesități naționale de prima ordine.

Și cu toate acestea se zice ca scopul liceelor este de a da un *învățământ general!*

Să nu se zică că scopul liceelor este numai de a alimenta anumite cariere, așa zisele cariere liberale, care nu au nimic a face cu aceste îndeletniciri curat materiale. Un om nu poate să merite numele de om cult, dacă nu este familiarizat măcar oricât cu principalele probleme care interesează țara lui. Viața socială nu desparte pe oameni prin ziduri; din contră, ea îi aduce în veșnic contact și este imposibil ca într-o societate organizată cineva să trăiască izolat. închis în cercul intereselor și ideilor lui personale; cu atât mai puțin când e vorba de chestii așa de mari.

De altă parte, absolvenții liceelor sunt aceia care, mai curând sau mai târziu, vor fi chemați a administra, a legifera, a guverna; așa că chiar dacă liceul ar fi să rămână și în viitor producător numai de funcționari, de medici, de avocați, de profesori – ceea ce nu va fi – totuși el trebuie să prepare pe acești tineri pentru a servi țara cu știință și pricepere, iar nu să-și facă experiența în socoteala ei.

* * *

În lucrarea generală întreprinsă pentru îndrumarea pe căi noi a învățământului, nu putem să trecem cu vederea această foarte interesantă chestie. În acest scop am și făcut ca în legea învățământului profesional să se treacă art. 75, care zice: „Unele școli secundare de băieți se vor putea transforma treptat în școli cu caracter practic și profesional, „potrivit cu trebuințele locale și în vederea unor aplicații determinate".

Ne propunem să face uz de acest articol în ceea ce privește liceele din Buzău și Piatra.

Nu e vorba însă de o transformare a acestor licee, ci numai de o modificare parțială în programa lor, care să ne permită a ține seamă de însemnatele considerații desfășurate mai sus.

Iacă despre ce este vorba:

Legea din 1898 și programa din 1899 prevăd în cele 4 clase superioare reale predarea limbei engleze sau italiene, cu câte 3 ore pe săptămână.

Din lipsă de profesori, cursul acesta ori nu a putut fi predat deloc până acum, s-au că s-a predat în rele condițiuni.

Cu începere de la 1 septembrie viitor, vom consacra aceste 12 ore pe săptămână unui curs de agricultură, a cărei schemă ar fi cea următoare:

Cunoașterea plantelor care se cultivă și care se pot cultiva la noi; modul lor de cultură în diversele părți ale țării și îmbunătățirile ce se pot aduce. Rentabilitatea

diverselor culturi. Modul şi pieţele de desfacere. Mijloacele de transport, tarifele pe căi ferate, pe apă, cu căruţa. Industriile care derivă din agricultură: zahăr, alcool, făinuri etc.

Păduri. Cunoaşterea esenţelor, utilitatea lor, modul de exploatare. Moduri de transport, tarife şi preţuri de transport. Locuri de desfacere. Industrii derivate; hârtia etc.

Vite: rasele româneşti, putinţe de îmbunătăţire, îngrijirea lor. Comerţul exterior. Industrii derivate: tăbăcăria, măcelăria, abatoarele etc.

Toate acestea cu privire deosebită asupra celor de la noi, căci e vorba nu de a forma agricultori, desăvârşiţi ci de a face pe liceeni să cunoască starea lucrurilor din ţara lor. Mai voim ca, prin introducerea acestui curs, să facem să dispară din mintea multor părinţi şi şcolari prevenţia care este contra oricărei încercări de a trage folos practic din învăţământul pur teoretic al liceelor. Cursul pe care voim să-l introducem va fi o aplicare plăcută şi interesantă a cursurilor de botanică, de zoologie, de geografie şi va deprinde pe şcolari cu ideea că formele abstracte cu care sunt hrăniţi atâta vreme pot fi bune şi la ceva în viaţă.

Ca completare a cursului, ministerul va avea grijă a organiza din când în când excursiuni cu şcolarii pentru vizitarea de exploataţiuni rurale şi forestiere, de porturi, de fabrici etc.

Avem convingerea că inovaţiunea aceasta, departe de a strica ceva învăţământului liceal, îi va da o nouă viaţă. Regiunea pe care o deservă liceul d-voastră este mai ales proprie pentru această încercare, ca una care cuprinde exploatări din toate felurile pe care le avem în vedere. De aceea, avem o deosebită încredere că încercarea noastră va fi bine primită în localitate.

Totuşi rolul d-voastră este însemnat aici şi nu veţi pierde din vedere că el este un rol de încredere. În adevăr, vi se impune ca d-voastră să căutaţi a lămuri pe acei care ar fi nedumeriţi asupra scopului şi rostului acestei inovaţii, căci reformele nu pot reuşi dacă nu sunt adoptate de opinia publică în deplină cunoştinţă. Veţi trebui încă să urmăriţi cu atenţie chiar în şcoală mersul noului învăţământ şi să ţineţi notă zilnic de dânsul, pentru ca ministerul să ştie până la ce punct poate să înainteze pe calea aceasta.

Deşi nu e vorba decât de o modificare parţială şi restrânsă în programa actuală, am crezut necesar să vă punem în vedere toate cele ce preced, pentru ca măsura noastră are importanţă nu atât prin întinderea ei, cât prin faptul că tinde a forma un nou tip de liceu. De aceea, am socotit că lucrul trebuie să se facă nu prin surprindere, ci în deplină cunoştinţă de cauză.

Este bine înţeles că absolvenţii secţiei reale a liceului ce dirijaţi vor fi dispensaţi de limba engleză sau italiană pretutindeni unde şi-ar continua studiile după terminarea liceului.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ de la 21 august 1902, în „Colecţia legilor Instrucţiei“ 1901–1904, p. 549 şi în ziarul „Voinţa Naţională“ de la 22 august 1902.)

70.

Circulara nr. 9445 din 28 august 1902 către maeștrii de muzică pentru a se învăța arii naționale

Haret expune aici cum înțelege el rostul muzicii ca obiect de învățământ, pornind de la principiul pe care caută să-l aplice în toate împrejurările: că școala trebuie să fie educativă.

Scopul introducerii studiului muzicii în învățământ nu este de a încărca pe școlarii noștri cu niște cunoștințe pur teoretice, ci de a-i învăța să cânte și să cânte anume bucăți de acele care să aibă puterea de a-i mișca.

Nici un fel de compoziție nu atinge acest scop mai bine decât bucățile de muzică românească.

Este un lucru cunoscut de toată lumea puternicul efect sufletesc pe care îl are, nu numai asupra copiilor, dar și asupra oamenilor maturi de orice vârstă, ascultarea ariilor auzite în casa părintească. Ele deșteaptă duioasele amintiri din trecut și leagă pe om de pământul patriei, ale cărei dureri și bucurii le exprimă.

Acest lucru nu este îndestul observat în predarea muzicii în școlile noastre de orice grad. Nu numai că unii maeștri consacră o prea mare parte din timpul lor predării teoriei muzicale și prea puțin cântului, dar și bucățile pe care le aleg sunt prea adeseori lipsite de orice caracter sau împrumutate exclusiv de prin repertoriile străine, uneori chiar cântate cu cuvinte străine.

Întrucât un asemenea învățământ poate să aibă vreo putere educativă asupra copiilor?

Și, cu toate acestea, maeștrii au o indicațiune sigură în căldura, în entuziasmul cu care sunt primite de către auditori bucățile românești de câte ori le aud executate de școlari la examene, la producții publice, la serbări etc.

Nu voim să zicem că educația muzicală a tinerimii să fie de tot unilaterală. Învățarea de coruri din opere, de compoziții de maeștri mari, trebuie și ea să nu lipsească, dar nu trebuie să ocupe tot locul. Din contra, locul principal trebuie să-l ocupe muzica românească, aceea care, pe lângă învățământul curat tehnic, dă și satisfacția sufletească, pe care mai greu o pot găsi copiii într-o muzică pe care nu o înțeleg, și care nu le spune nimic.

Este neadmisibil ca copiii noștri să nu știe, de cele mai multe ori, ce este doina, și să cânte coruri din *Trovatore*[17].

Vă rugăm, dar, dom… maestru, ca în învățământul d-voastră să introduceți cea mai largă măsură în executarea de arii naționale alese din acele de un caracter cât mai curat românesc. Colecții de asemenea arii nu lipsesc, așa că repertoriul va fi lesne de format. Va trebui ca ariile să fie alese din acele pe care

şcolarii le cântă mai cu plăcere şi cu sentiment, şi să le execute, fie pe o voce, fie pe mai multe, după elementele de care veţi dispune.

Cu ocazia concursurilor de muzică corală, care vor avea loc în mai viitor, conform regulamentului de curând promulgat, va trebui ca şcolarii să se producă deja cu bucăţi de muzică românească.

(Publicată în „Colecţia legiilor Instrucţiei“ 1901–1904, p. 553.)

71.

Circulara nr. 43226 din 31 august 1902 către prefecţi pentru înfiinţarea cursurilor de adulţi

Legea învăţământului primar (art. 34) zice: „Comunele urbane şi rurale vor putea institui, cu cheltuiala lor, cursuri pentru adulţi asupra materiilor cursului primar.

Aceste cursuri vor fi de două ore pe săptămână cel puţin şi nu se vor putea deschide decât cu cel puţin cinci auditori în comunele rurale, şi cel puţin zece auditori în comunele urbane, având pentru cele dîntâi autorizarea inspectorului de circumscripţie, iar pentru cele din urmă autorizarea ministerului .

Ele nu se vor putea face decât de către învăţătorii sau institutorii în exerciţiu sau de către persoane care vor poseda cel puţin titlurile necesare pentru a fi învăţători sau institutori.

Persoana care va conduce un curs de adulţi într-o comună rurală va avea dreptul la o plată de cel puţin 10 lei pe lună; iar în cele urbane de cel puţin 30 lei pe lună“.

D-voastră, dle prefect, vă daţi perfect seamă de mare însemnătate pe care o are învăţământul adulţilor într-o ţară unde este un aşa de mare număr de oameni fără ştiinţă de carte. Art. 34, din lege arată cu cât de puţine sacrificii se poate înjgheba acest învăţământ, chiar în comunele rurale.

Multe din aceste comune au deja alocate în bugetele lor oarecare subvenţii pentru învăţători.

Toţi aceşti învăţători sunt obligaţi, după lege, ca, în schimbul acestei subvenţii, să dea învăţământul adulţilor. Pentru aceasta, ministerul a luat măsurile cuvenite.

Cât pentru celelalte comune, care nu dau nici o subvenţie învăţătorului, sacrificând de 120 lei pe an, ce li se cere, pentru ca să aibă şi ele un învăţământ de adulţi, este aşa de mic, încât trebuie doară puţină bunăvoinţă din parte-le, pentru ca cele mai multe să-l poată realiza.

Vă rog, dle prefect, ca în această afacere să ne acordați și sprijinul d-voastră, care poate fi decisiv. Vă rog să binevoiți a face ca, cu ocazia formării bugetelor comunelor pe viitorul exercițiu, să faceți a se înscrie în ele mici sume ce se cere în acest scop și să ne faceți și nouă cunoscut, ca să luăm măsuri de a obliga pe învățătorii respectivi a-și face datoria.

E posibil ca unele comune să fie așa de sărace încât să nu poată face nici sacrificiul de 120 lei pe an. Dar suntem convinși că cele mai multe nu vor avea nici o greutate pentru a-și împlini această obligație.

(Publicată în „Colecția legilor Instrucției" 1901–1904, p. 550.)

72.

Circulara nr. 43265 din 1902 către revizorii școlari cu privire la activitatea corpului didactic rural

Haret, făcându-se campionul activității extrașcolare a învățătorilor, a avut a suferi multe acuzațiuni și atacuri din partea celor ce nu o înțelegeau sau se prefăceau că nu înțeleg. Se zicea că a pune pe învățător să facă toate cele prevăzute în programa activității extrașcolare a lui Haret este sau o imposibilitate sau o distrugere a școalei primare rurale. De aceea, Haret profita de orice prilej ca să explice rostul acestei activități, și în această circulară este o expunere scurtă, dar luminoasă, a scopului urmărit de el.

Anul școlar 1901–1902 se va număra printre cei mai însemnați în istoria învățământului nostru primar, pe de o parte pentru că într-însul s-a pus început temeinic noi îndrumări a acestui învățământ, iar pe de alta pentru că corpul didactic primar a dovedit că înțelege și este destoinic să împlinească rolul său în această însemnată operă.

Este adevărat că lucrarea va fi vastă și grea; dar niciun sacrificiu nu va fi prea mare pentru a o duce la un bun capăt, pentru că însuși viitorul țării atârnă de dânsa.

De altfel, trebuie să fie bine înțeles că ministerul însuși nu voiește să impună institutorilor și învățătorilor sarcini mai presus de puterile lor. Aceasta ar fi, în prima linie, contra chiar a interesului întreprinderii sale. Noi ne mulțumim ca fiecare să răspundă măcar la una din chemările noastre; cerem ca fiecare să facă ceva, cât poate și cum poate; dar să facă bine. Dacă, spre exemplu, un învățător a reușit să fondeze o bancă populară și s-o facă să prospereze, el deja a răspuns dorințelor noastre, căci s-a făcut util consătenilor săi și în afară de școală. Altul va putea face altceva. Trebuie însă ca fiecare să ia parte, în limita puterilor sale,

la lupta întreprinsă pentru ridicarea săteanului, pentru îndrumarea practică a învățământului primar, pentru instruirea claselor de jos ale poporului. Lucrând cu zel în direcțiunea aceasta, institutorii și învățătorii nu numai că își vor crea drepturi la recunoștința țării, dar își vor ridica propriul lor prestigiu; căci nimic nu înalță pe om mai mult decât serviciile pe care le face.

Chiar greutățile, nedespărțite de o întreprindere ca a noastră, pot fi deseori înlăturate prin pricepere și îndemânare.

Așa, mulți învățători au obiectat că nu pot face cu destul succes învățământul practic agricol, pentru că nu au multe vite, semințe etc. Casa Școalelor s-a silit să facă față, pe cât se poate, acestor nevoi, dar este evident că ea nu va putea niciodată împlini toate trebuințele. Învățătorii înșiși trebuie să găsească mijlocul de a ieși din dificultate, fiecare după împrejurările pe care le are la îndemână.

Să nu uite că o gospodărie este ceva care produce venit, așa că acoperă ea însăși cheltuielile ce s-au făcut pentru înjghebarea ei.

Să facă și el ceea ce face orice sătean tânăr care își începe așezarea casei. Și încă un învățător dispune de o înlesnire pe care simplul sătean nu o are: învățătorul este cel puțin asigurat de traiul zilnic, în multe părți el are și pământ în condiții avantajoase, ceea ce săteanul nu are. Pe urmă băncile populare formează azi o resursă puternică, care până mai anul trecut lipsea.

Unii au găsit și alte mijloace pentru a ocoli greutățile. Astfel un harnic și priceput învățător din județul Buzău a organizat o tovărășie cu școlarii săi și cu părinții lor pentru cultivarea pământului școalei. La beneficiu iau parte cu toții; dar cultura se face după reguli raționale, sub conducerea învățătorului, așa că se folosesc de învățământul practic nu numai copiii, ci și părinții lor; iar beneficiul bănesc se împarte între toți, potrivit dispozițiunilor ministeriale.

Sistemul acesta ar putea fi întrebuințat peste tot.

Direcțiunea practică pe care voim să o imprimăm învățământul primar nu ne face să pierdem din vedere și alte lucruri importante.

Ne mulțumim în această circulară să ne ocupăm numai de două din ele.

Cel dîntâi este învățământul istoric.

Prea adeseori am observat că acest învățământ este redus la un simplu exercițiu de memorie. Cu aceasta se alterează cu totul scopul și caracterul acestui însemnat învățământ. Studiul istoriei trebuie să fie un mijloc de a infiltra în sufletul copiilor conștiința națională, de a-i face să înțeleagă rostul chemării în lume a poporului din care fac parte; de a le insufla încredere într-însul, iubire de țară și dorința de a se devota pentru dânsa. Istoria trebuie să le arate suferințele trecute ale poporului român, venite toate din neunirea din năuntru sau din vrăjmășia celor din afară; ea trebuie să-i facă să înțeleagă deosebirea dintre azi și ieri, virtutea și înțelepciunea națiunii care a știut să se înalțe acolo unde este numai prin înțelepciunea și vitejia ei și a conducătorilor ei.

Astfel privit, studiul istoriei nu mai este un exercițiu obositor și inutil, ci devine unul din cele mai puternice mijloace educative.

A doua observaţiune ce avem de făcut este asupra unor rele exemple pe care mai ales unele învăţătoare le dau sătenilor prin îmbrăcămintea lor. Deprinderile luxoase, gătelile costisitoare nu se potrivesc nici cu mijloacele, dar nici mai cu seamă cu rolul pe care trebuie să-l joace învăţătoarea în sat. Învăţătoarea are datoria de a servi de model în toate şi luxul nu e un lucru pe care trebuie să-l dăm de model sătenilor noştri.

Exemplul învăţătoarelor este de vină că sătencile îşi părăsesc costumul lor tradiţional pentru a lua costumul oraşelor. Acesta este un rău nu numai din punct de vedere estetic şi al conservării deprinderilor naţionale, dar şi din punctul de vedere igienic şi economic. Îmbrăcămintea cumpărată la oraş este mai urâtă, mai nesănătoasă, mai proastă şi mai scumpă decât aceea făcută în casa ţăranului.

Vă invit, dle revizor, să vă preocupaţi cu tot dinandinsul de cestiunea aceasta, care nu este din cele mai neînsemnate. Veţi pune în vederea învăţătoarelor că lucrul cel mai de dorit este ca ele să poarte costumul satului în care profesează, dar, în orice caz, va fi o notă rea pentru acelea dintr-însele care se vor depărta de la o ţinută simplă, modestă şi necostisitoare, aşa cum convine mijloacelor şi chemării lor.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ din 11 septembrie şi în „Colecţia legilor Instrucţiei“ 1901–1904, p. 557.)

73.

Deciziunea nr. 45337 din 2 septembrie 1902 pentru salutarea drapelului

Obiceiul pe care-l vedem astăzi şi-l practicăm cu toţii, salutarea drapelului pe stradă, se datoreşte acestei măsuri luate de Haret în 1902. Impunând elevilor – fie şi sub ameninţarea unei pedepse – acest semn de respect aşa de frumos, le-a dat pentru mai târziu deprinderea, rămasă lor după ieşirea din şcoală, care s-a generalizat apoi şi la cei cărora nu li s-a impus în şcoală.

Art. 1. – Toţi şcolarii sunt datori ca, atunci când întâlnesc drapelul, să-l salute, fie că s-ar afla în corp, fie că ar fi izolaţi.

Art. 2. – Toţi şcolarii sunt datori să asculte marşul regal stând în picioare şi cu capul descoperit, în orice loc s-ar afla.

Art. 3. – Abaterile de la aceste datorii se vor considera ca necuviinţe grave şi se vor pedepsi ca atare.

Art. 4. – Această deciziune va fi citită în toate şcoalele şi în fiecare clasă de către directorii şi profesorii diriginţi.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 125 din 7 septembrie 1902; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 203 din 1 octombrie 1902, p. 3053; în „Colecţiunea legilor Instrucţiei“ 1901–1904, p. 556.)

74.

Deciziunea nr. 9909 din 5 septembrie 1902 pentru închiderea şcoalelor bulgare din Tulcea

Măsura severă, luată prin această deciziune, este urmarea unor numeroase încercări de a face pe conducătorii şcoalelor bulgare din Tulcea să înţeleagă nevoia de a se conforma legilor ţării. Este în legătură cu raportul adresat de Haret Consiliului de Miniştri în 1897 (în prezenta colecţie la nr. 9) pentru a se înţelege pe deplin justificarea şi chiar necesitatea ei.

Având în vedere Decizia din 17 iunie 1902 prin care s-a aplicat comitetului şcoalelor bulgare din Tulcea pedeapsa avertismentului public şi aceasta în urma deciziunii Consiliului Permanent de instrucţie din 31 mai a.c.

Având în vedere că comitetul s-a făcut vinovat nu numai de călcarea Regulamentului pentru învăţământul privat, dar a arătat în repetate rânduri şi insubordănări la ordinele ministerului, evitând în mod sistematic de a prezenta programele de cursuri întocmite în conformitate cu autorizările date şi refuzând de a aplica pe cele ce li s-au impus;

Având în vedere că, prin anterioara deciziune din 17 iunie a.c., s-a impus directorului şcoalei bulgare, în mod expres ca, până la 1 septembrie a.c., să se conformeze tuturor dispoziţiunilor legale şi regulamentare, sub pedeapsa închiderii cursurilor anului şcolar 1902–1903;

Având în vedere relaţiunea dată de dl Revizor şcolar al jud. Tulcea, din care rezultă că, până în prezent, comitetul şcoalelor nu s-a conformat dispoziţiunilor regulamentare şi nici ultimei deciziuni a acestui minister;

Considerând că această stare de lucruri pune în evidenţă atât reaua voinţă a Comitetului şi a direcţiunii şcoalelor bulgare faţă de învăţământul limbii române, cât şi o continuă sfidare a legilor ţării, constituind astfel un centru de acţiune contra liniştii şi siguranţei statului român,

Decidem:

Art. 1. – Se închid şcoalele primare bulgare din Tulcea cu începere de la 1 septembrie a.c.

Art. 2. – Se înființează o școală primară română la care vor trece toți elevii ce se vor găsi înscriși la școalele bulgare și în programul căreia se va introduce și studiul limbii bulgare după orarul întocmit de minister.

(Publicată în ziarul „Voința Națională“, 8 septembrie 1902.)

75.

Circulara din 28 noiembrie 1902 către prefecți pentru înmulțirea învățătorilor agricoli ambulanți

D-voastră cunoașteți silințele pe care și le dă ministerul pentru a imprima învățământului primar rural o direcțiune mai potrivită cu nevoile populației agricole.

Printre măsurile luate de noi în acest scop, se pune, în prima linie introducerea învățământului practic agricol în școlile rurale. Deși patru din șapte părți din școalele rurale nu au încă pământ, ar fi deja un foarte bun început ca celelalte trei părți să poată începe cât mai neîntârziat a se folosi de pământurile ce au pentru a aplica noul învățământ.

La aceasta însă este o mare piedică și anume că învățătorii, în mare parte, nu posedă cunoștințele practice necesare de agricultură.

Pentru a remedia acest rău, noi am recurs, anul acesta, la sistemul învățătorilor ambulanți care constă în aceasta: dintre învățătorii unui județ se aleg aceia care posedă cunoștiințele de agricultură practică de care avem nevoie. Fiecare din aceștia primesc în seamă un număr de 8-l5 școli rurale din cele care au pământ și care sunt nu prea departe de satul lui de reședință. El este dator ca, în timpul muncii câmpului, din martie până la octombrie, să viziteze, la intervale cât mai scurte școlile ce-i sunt încredințate, pentru a regula și a dirija lucrările agricole și horticole ale acelor școli.

Cu modul acesta, în câțiva ani se va ajunge nu numai a se scoate mai multe serii de copii de săteni cu cunoștințe practice folositoare, dar a se și forma un număr însemnat de învățători buni pentru a preda asemenea cunoștiințe, pe care le vor fi căpătat și ei de la colegii lor însărcinați cu învățământul ambulant.

Sistemul acesta are dar avantajul de a permite să ne servim imediat de acei învățători care, prin cine știe ce împrejurări, posedă deja cunoștiințele de care avem nevoie, precum și pe acela de a pregăti, în același timp, un mare număr de învățători pentru predarea învățământului practic agricol.

El mai are și avantajul de a fi foarte puțin costisitor, căci un învățător ambulant nu costă mai mult decât 600 până la 800 lei pe an, și poate deservi 8 până la 15 școli.

Ministerul, ajutat de Casa Şcoalelor, a înfiinţat, anul acesta, un număr de învăţători ambulanţi şi, cu tot timpul scurt, rezultatele dobândite sunt de natură a ne încuraja foarte mult. Nu numai şcolarii, dar şi părinţii lor se folosesc de noua organizare, şi deja se pot cita localităţi unde industria grădinăritului a fost luată cu totul din mâinile străinilor, şi sate unde cei mai mulţi săteni şi-au creat grădini de legume împrejurul caselor. În ceea ce priveşte agricultura propriu-zisă, ni se semnalează introducerea de culturi noi şi oarecare reguli mai raţionale în lucrul pământului.

Este uşor de înţeles de ce mare importanţă economică este ca mişcarea această să fie susţinută şi continuată.

Din nenorocire, mijloacele noastre şi ale Casei Şcoalelor nu ne permit să dăm măsurii noastre toată extensiunea de care are nevoie. Abia am putut înfiinţa anul acesta vreo 32 de învăţători ambulanţi, pe când ar fi necesari cel puţin 150.

Socotesc, Domnule Prefect, că utilitatea cea mare a acestor învăţători şi micul sacrificiu ce se cere pentru înfiinţarea lor ne îndreptăţesc a ne adresa şi d-voastră pentru a solicita sprijinul ce ne puteţi da, pentru a da extensiune şi a întări instituţiunea aceasta. Dacă fiecare judeţ ne-ar da mijlocul de a mai înfiinţa unul, doi sau trei învăţători ambulanţi, ceea ce nu ar reprezenta un sacrificiu mai mare de la 600 până la 2.000 lei pe an, vedeţi ce mare bine s-ar face populaţiei rurale, dacă numai într-un an şi numai cu ce am putut face noi, am realizat deja rezultate aşa de încurajatoare.

De aceea, vă rog, să binevoiţi a avea în vedere această intervenire a noastră cu ocazia alcătuirii bugetului judeţului d-voastră pe viitorul exrciţiu, pentru ca pe cât se va putea să ne vină şi judeţul în ajutor.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 194 din 29 noiembrie 1902; în „Colecţiunea legilor Instrucţiei“ 1901–1904, p. 559; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunei“ nr. 205 din decembrie 1902, p. 3136: în ziarul „Voinţa Naţională“ 30 noiembrie 1902.)

76.

Decizia nr. 11801 din noiembrie 1902 pentru înfiinţarea la casa bisericii o bibliotecă cu tipărituri de ritual

Având în vedere că este nevoie a se înfiinţa, pe lângă Casa Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe române, o bibliotecă care să cuprindă îndeosebi tipărituri de ritual,

Decidem:

Art. 1 – Se aprobă înfiinţarea acestei biblioteci care se va alcătui din tipărituri de ritual şi de cuprins istoric-bisericesc şi religios moral.

Art. 2. – Tipăriturile acestea se vor procura sau de pe la mănăstiri şi fostele mănăstiri dacă le vor fi având în mai multe exemplare, sau prin donaţiuni şi cumpărare.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii " nr. 205 din 1 decembrie 1902, p. 3114.)

77.

Decizia nr. 63702 din noiembrie 1902 pentru serbarea de la Călugăreni (Vlaşca)

Măsura acesta face parte din programul de educaţie naţională prin şcoale.

Art. 1. – În fiecare an, în prima duminică din septembrie, se va face o serbare şcolară la Călugăreni (judeţul Vlaşca), în amintirea bătăliei de la 13 august 1595.

Vor participa la această serbare şcolile rurale din vecinătatea localităţii, cu şcolarii şi învăţătorii lor şi delegaţii de la şcolile din Bucureşti, Giurgiu şi din judeţele Ilfov şi Vlaşca.

Art. 2. – Serbarea se va organiza în fiecare an de către un comitet, numit de Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor şi compus din trei membri ai corpului didactic şi din d-nii prefecţi de Ilfov şi de Vlaşca.

(Publicată în „Monitorul Oficial" nr. 199 din 5 decembrie 1902; în „Colecţiunea legilor Instrucţiei" 1901–1904, p. 560; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii" nr. 205 din decembrie 1909, p. 3114.)

78.

Deciziunea nr. 1153 din 23 decembrie 1902 pentru înfiinţarea de cantine şcolare pe lângă şcoalele de agricultură

Din această deciziune se vede ingeniozitatea lui Haret de a găsi mijloacele posibile – în acel timp de mare criză – pentru ca să asigure începuturile învăţământului profesional creat de dânsul.

Noi, ministrul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice,

Având în vedere art. 12 al. II, art. 13 al. VII, art. 26 al. VI, şi art. 27 al. I din legea învăţământului profesional;

Având în vedere lipsa de mijloace a celor mai mulţi din elevii şcoalelor elementare de agricultură şi de meserii;

Având în vedere că această lipsă de mijloace este pentru mulţi o piedică neînvinsă pentru a-şi putea face studiile, şi că pentru a face să trăiască şcoala este indispensabil a se înlătura această piedică;

Decidem:

Art. 1. – Se va înfiinţa, cu începere de la 1 februarie 1903, câte o cantină şcolară pe lângă fiecare din şcoalele elementare de meserii şi de agricultură, care nu au încă o asemenea cantină.

Unde împrejurările vor cere şi unde mijloacele vor permite, cantina va avea şi un dormitor.

Art. 2. – Aceste cantine se vor întreţinea:

a) Din plată, în bani sau natură, a elevilor cantinieri;

b) Din ajutorul ce li se vor da de Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor, sau de Casa Şcoalelor;

c) Din subvenţiunile ce li s-ar da de judeţ sau de comunele ce se află în raza şcoalei;

d) Din ajutoarele ce li s-ar da de diversele instituţii care au menirea de a funda şi a întreţinea cantinele şcolare din judeţul respectiv;

e) Din o parte din venitul net al şcoalei, care nu va trece peste 50% din acest venit;

f) Din ajutoare, donaţiuni şi binefaceri de la particulari;

g) Din produsul serbărilor, colectelor, subscrierilor etc., făcute în folosul cantinei.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 225 din 12 ianuarie 1903 şi în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 207 din 1 februarie 1903.)

79.

Circulara nr. 527 din 3 ianuarie 1903 către prefecţi ca să ajute şcoalele de agricultură şi meserii cu burse, cantine…

Înfiinţarea prin sate a şcoalelor elementare de meserii şi de agricultură, poate fi unul din cele mai puternice mijloace pentru îmbunătăţirea stării economice a

săteanului. Până însă să ajungem acolo, sunt încă multe greutăți de învins și în prima linie este însăși sărăcia actuală a sătenilor.

În adevăr, știut fiind că sătenii se servesc în treburile lor de copiii lor, după ce au atins o vârstă ceva mai înaintată, este ușor de înțeles că, nu cu bunăvoia îi vor mai trimite la școală, după ce au terminat clasele primare, fiind încă siliți a le mai purta și cheltuiala întreținerii, când școala de meserii sau de agricultură nu se află chiar în satul lor.

Acest mare neajuns se poate însă lesne înlătura, dacă pe lângă fiecare din aceste școli s-ar înființa câte o cantină școlară. D-voastră știți de ce mare ajutor a fost deja această instituțiune pentru școalele primare rurale, a căror frecventare a fost mărită într-o foarte mare proporțiune, oriunde s-au putut înființa cantine.

Îndemnat de aceste considerațiuni, am onoare a vă ruga, dle prefect, să binevoiți a ne da ajutorul d-voastră, pentru a face ca pe lângă fiecare școală elementară de meserii sau de agricultură să facem să funcționeze câte o cantină școlară. Ministerul va contribui cu câte o mică sumă pentru aceasta. Ajutorul cel mai însemnat însă ni-l pot da înseși comunele cele mai interesate la existența acestor școli.

Astfel, dacă câte 10 comune cel puțin ar prevedea în bugetele lor, și pe timp de doi ani, câte o sumă de 100–150 lei ca subvențiune pentru întreținerea unui elev, ele ar putea beneficia de foloasele școalei, trimițând fiecare în schimbul acestei modeste subvențiuni, câte un elev îndeplinind condițiunile cerute de admiterea în școală, pentru a învăța o meserie, având la îndemână o cantină cu dormitor, a cărei înființare ar fi astfel asigurată.

De aceea vă rugăm să binevoiți a face ca cu ocaziunea formării bugetelor comunelor rurale pe 1903–1904 să se prevadă în bugetele a cel puțin 10 comune din județ, câte o subvențiune de 100–150 lei. Aceste comune vor putea trimite la școală câte un elev, cu începere chiar de la 1 aprilie viitor. Subvențiunea va fi prevăzută în bugetele acelorași comune pe timp de doi ani, după care interval altă serie de comune va participa la foloasele școalei, trimițând câte un elev în schimbul subvențiunilor ce se vor prevedea la timp în bugetele lor și așa mai departe.

Cu modul acesta vom putea merge până ce să se poată, împlini și prescrierea art. 13 și 26 din legea învățământului profesional, care zice că „județele și comunele vor putea înființa burse de ajutor pentru școlarii lipsiți de mijloace“ ai școalelor elementare de meserii și agricultură.

(Publicată în „Buletinul ministerului “ nr. 207 din 1 februarie 1903, p. 3190, în „Colecțiunea legilor Instrucției“ 1901–1904, p. 592.)

80.

Circulara nr. 173 din 9 ianuarie 1903 către directorii liceelor, seminarelor, şcoalelor normale, şcoalelor de fete pentru excursiuni în timpul vacanţei

Excursiunile şcolare din timpul vacanţelor sunt fără îndoială un excelent mijloc de a dezvolta spiritul de iniţiativă al tinerimii, pe lângă influenţa binefăcătoare ce o au din punctul de vedere al igienii şi al instrucţiei. De aceea, socotesc că aceste excursii nu trebuie să rămână în afară de preocupările noastre.

Pentru acest motiv, am onoarea a vă invita să examinaţi întrucât organizarea unor asemenea excursiuni pentru lunile iulie şi august 1903, ar fi posibile cu şcolarii din cei mai înaintaţi în vârstă şi mai viguroşi din şcoala pe care o dirijaţi.

Din parte-ne, credem că excursiunea, dacă s-ar face, ar trebui să se facă cam în următoarele condiţii:

1. Excursioniştii să fie numai şcolari cărora etatea şi vigoarea lor fizică să le permite umblete mai lungi pe jos, uneori călări şi să suporte oarecare osteneală fizică şi un trai nu prea confortabil.

2. Numărul excursioniştilor să nu fie prea mare.

3. Conducerea excursiunii să o aibă unul, sau mai mulţi, din profesorii şcolii.

4. Excursia să se facă după un itinerar, care să fie fixat până la 31 mai cel mult şi comunicat ministerului până la 5 iunie.

5. Durata unei excursiuni să nu treacă nici într-un caz peste 30 zile.

6. Excursiunea se va face cu cheltuiala excursioniştilor. Cei care vor voi să participe vor trebui să declare până la 30 aprilie şi să-şi verse cotizaţia în mâna directorului până la 15 mai cel mult.

7. Cotizaţia minimă a fiecărui excursionist se va fixa de d-voastră împreună cu profesorul sau profesorii care vor conduce excursiunea, avându-se în vedere durata ei, localităţile de străbătut, greutăţile de procurare a locuinţelor, alimentelor şi transporturilor etc.

8. Excursia fiecărei şcoli se va subdivide în grupe de câte 8 sau 10 şcolari. Membrii fiecărei grupe vor fi însărcinaţi pe rând câte o zi cu purtarea de grijă pentru purtarea cheltuielilor, procurările locuinţelor, hranei şi transportului etc., pentru grupa lor, toate acestea sub autoritatea profesorului sau profesorilor conducători.

9) După găsirea cu cale a directorilor respectivi, s-ar putea organiza excursiuni formate din şcolari luaţi de la mai multe şcoli, fie din acelaşi oraş, fie din oraşe diferite.

10. Ministerul de Instrucţie ar putea contribui la înlesnirea excursiilor, intervenind pentru a obţinea transportul pe căile ferate cu preţ redus, înlesnind, pe unde

se va putea, adăpostul prin mănăstiri, internate sau şcoli, şi intervenind la autorităţile administrative, la revizorii şcolari, la directorii de şcoli şi la învăţători, pentru a procura excursioniştilor înlesnirile şi lămuririle ce vor fi în puterea lor.

Vă rog, domnule director, ca chiar de pe acum să vedeţi ce se poate face în şcoala d-voastră anul acesta pentru organizarea unei asemenea excursiuni şi să ne comunicaţi cât de curând părerea dvoastră.

(Publicată în „Colecţia legilor Instrucţiei“ 1901–1901, p. 561 şi în Anexa la Raportul din 1903, nr. 68.)

81.

Circulara nr. din 10 ianuarie 1903 către revizori şcolari ca să asocieze pe ţărani pentru a lua în arendă pământuri de cultură după exemplul lui I. Zaharescu

Unul din documentele pentru concepţia lui Haret despre rolul social al şcoalei. E şi o dovadă de interesul ce arată oricărei experienţe serioase făcute de vreun învăţător.

Prin circularele noastre cu nr. 3.021/3053 din 12 1901, publicată în „Buletin“ nr. 184, p. 2368 şi nr. 1127/1159 din 5 februarie 1902, publicată în nr. 194, p. 2729, noi am căutat a face începutul învăţământului practic agricol în şcoalele rurale.[1]

Începuturile ce s-au făcut ne dau speranţa că, urmându-se calea indicată de noi, se va ajunge ca şcoala rurală să capete caracterul ce trebuie să-l aibă o şcoală destinată pentru copiii de agricultori. Nu putem însă să nu recunoaştem că sunt încă dificultăţi numeroase, pe care numai timpul, stăruinţa şi cunoaşterea exactă a împrejurărilor speciale fiecărei localităţi ne vor ajutat să le învingem.

Deja experienţa căpătată în timp aşa de scurt ne dă oarecare învăţăminte, de care putem profita.

Pentru astăzi, ne propunem a vă pune în vedere un mod de procedare care ni se pare foarte nimerit, pe care 1-a imaginat şi 1-a aplicat anul acesta învăţătorul Teodor Zaharescu, de la Glodenu Sărat, jud. Buzău.

Două au fost greutăţile pe care le-a avut el în vedere: întâia, că şcoala nu avea pământ; a doua, că sătenii, şi chiar şi copiii lor, nu arătau destul interes pentru noul învăţământ.

---

1. Să se vadă, nr. 52 din Colecţiunea de faţă.

D. Zaharescu a înlăturat prima greutate, luând cu arendă o mică bucată de pământ; iar pentru a doua, a făcut tovărășie pentru exploatarea acestui pământ cu școlarii săi cei mai înaintați și cu părinții lor.

Ideea aceasta era cuprinsă în germen și în a doua din circulările noastre citate mai sus, de vreme ce se prevedea acolo că din venitul net al pământului cultivat pentru învățământul agricol, școlarii să aibă 65%. D. Zaharescu însă i-a dat mai mare extensiune, căutând să atingă în combinațiune și pe părinții școlarilor.

Prin aceasta, d-sa realizează odată mai multe foloase: 1. înlătură în mod și mai radical obiecțiunea ce fac adeseori sătenii contra învățământului practic, că copiii lor lucrează numai pentru folosul învățătorului, deoarece învățătorul le lasă două treimi din venitul pământului; 2. face ca și oamenii adulți să participe la modestul învățământ agricol al școlii rurale, făcându-i să lucreze sub conducerea învățătorului, și punându-i în poziție de a aprecia prin ei înșiși rezultatele ce se pot dobândi printr-o cultură mai bună.

Ideea dlui Zaharescu, dacă ar fi aplicată bine și în mod mai general, ar putea dar să fie punctul de plecare al unei adevărate reforme în deprinderile sătenilor noștri la lucrarea pământului.

Pentru acest motiv, v-o recomand și vă invit să o aduceți la cunoștința învățătorilor din circumscripția dvs, în care scop vă înaintez un număr important de exemplare din acest ordin imprimat.

Acum, că se apropie momentul începerii lucrului, învățătorii ar putea deja să înceapă a lua măsuri pentru a-și procura pământul necesar pe unde nu au. Circulara noastră nr. 1127/ 1159 902, le dă deja destule indicațiuni în această privință.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 207 din februarie 1903, p. 3197.)

82.

Deciziunea ministerială nr. 1.729 din 29 ianuarie 1903, prin care se fixează dimensiunile sălilor de clase în școlile rurale în vederea noului orar

Înmulțirea localurilor de școală primară îl preocupă necontenit pe Haret și pentru a le utiliza cât mai cu folos, a modificat orarul școalelor rurale ca să se poată folosi de școală cât mai mare număr de copii și în legătură cu aceasta a modificat și dimensiunile sălilor de clasă.

Având în vedere deciziunea noastră nr. 37.900 din 17 iulie 1902, prin care se fixează orarul şcoalelor primare rurale;

Având în vedere că prin acest orar se face posibilă frecventarea şcolii rurale de un mai mare număr de copii, pentru un local de o capacitate dată;

Având în vedere trebuinţa de a se modifica în acest sens deciziunile anterioare care fixau capacitatea sălilor de clase în şcoalele rurale;

Decidem:

Art. 1. – Dimensiunile unei săli de clasă de şcoală rurală se fixează la minimum 3 metri cubici de capacitate şi la minimum 80 decimetri pătraţi de suprafaţă orizontală pentru fiecare copil.

Art. 2. – Înălţimea tavanului deasupra duşumelei în salele de clase nu va fi în niciun caz mai mică de 3,80.

Art. 3. – Dimensiunile maximum suficiente pentru o sală de clasă sunt acele necesare pentru 80 de copii, oricare ar fi numărul copiilor în etate de şcoală din comună.

Prin urmare, va fi de ajuns ca cele mai mari săli de clasă să aibă 240 metri cubici de capacitate şi de 64 metri pătraţi de suprafaţă orizontală.

Art. 4. – Pentru a se ţinea seamă de creşterea viitoare a populaţiunii şcolare, la construirea viitoarelor localuri de şcoli primare rurale, se va lua ca bază actuala populaţiune şcolară pe care are să o deservească şcoala, mărită cu 50%.

Art. 5. – Având în vedere că, după noul orar în şcoalele cu un singur învăţător, şcolarii nu vin toţi deodată la şcoală, sala de clasă în aceste şcoale se va considera ca putând servi pentru un număr de copii o dată şi jumătate mai mare decât acela pentru care ea a fost construită.

Pentru şcoalele cu doi sau mai mulţi învăţători, dimensiunile ce vor trebui date sălilor de clasa se vor fixa în fiecare caz particular de către Casa Şcoalelor, după numărul copiilor în etate de şcoală şi după repartizarea lor pe clase.

(Publicată în Anexele Raportului către Rege din 1903, p. 9.)

83.

Circulara din 29 ianuarie 1903 către direcţiunile şcoalelor private, cu privire la îngrijirea educaţiunii în şcoală

Haret a stăruit totdeauna ca să aplice în toate chipurile principiul şcoalei educative. Pe lângă măsurile ce lua faţă de şcoalele statului, el se interesa şi de şcoalele private, şi

încă din prima sa trecere pe la minister a căutat să le facă adevărate auxiliare ale învățământului statului; probă și circulara ce urmează.

Școala este menită să dea elevilor nu numai instrucțiunea necesară, dar și educațiunea morală și fizică, prin care se poate asigura sănătatea sufletului și a corpului. Cu atât mai mult revine această sarcină școalei noastre, cu cât la noi educațiunea familială lipsește prea adeseori.

În școalele private numărul elevilor fiind mai mic și o mare parte dintr-înșii fiind interni, influența educativă poate fi mai însemnată și mai rodnică decât în școalele publice. Cu toate acestea, adeseori autoritatea superioară școlară a avut prilejul să constate, cu părere de rău, că unele din direcțiunile școlare private dau o prea mică atențiune rolului educativ ce treime să îndeplinească. Fie din lipsa unui personal de supraveghere îndestulător și pregătit, fie din nepăsarea vinovată a direcțiunii, elevii trec prin unele școale private fără a deprinde nimic din ceea ce ajută la formarea caracterului moral.

O asemenea stare de lucruri reclamă însă o grabnică îndreptare și, de aceea, ministerul speră ca toate direcțiunile școalelor private se vor convinge de imperioasa necesitate a unei mai intense acțiuni morale asupra elevilor și că vor stărui în exercitarea acestei salutare acțiuni.

Mijloacele, prin care se va putea atinge țelul dorit, rămân, se înțelege, la cumpănirea și discernământul direcțiunilor, căci directorul unui așezământ de educațiune nu este și nu trebuie să fie un simplu administrator și primitor de ordine ministeriale, ci o persoană care, în materie de educațiune, să aibă nu numai toată pregătirea necesară, dar și putința unei gândiri personale.

Pe lângă acțiunea ce trebuie exercitată asupra elevilor înlăuntrul școalei, ar fi de dorit ca, pe cât este posibil, să se exercite oarecare supraveghere asupra lor și în afară de școală. Multe din localurile publice și adeseori nu cele mai onorabile sunt frecventate de către elevi de-ai școalelor private, câteodată sub chiar ochii persoanelor puse să-i supravegheze. Impunerea uniformei ar remedia în parte acest rău și ar mai avea și folosul de a-i obișnui pe elevi cu o îmbrăcăminte modestă și puțin costisitoare. Se înțelege de la sine că uniformele care nasc în copii iubirea luxului, deprinderea cochetăriei și a fatuității, trebuie evitate ea păgubitoare unei educațiuni serioase.

Ceea ce se recomandă pentru îmbrăcăminte, se cuvine să se observe pentru tot felul de a se înfățișa și de a fi al elevului. Pieptenăturile pretențioase, inelele și toate podoabele zadarnice, care efeminează caracterele și deșteaptă prezumțiunile, vor fi deci riguros interzise, reducându-se totul la trebuințele unei vieți sănătoase și modeste.

Educațiunea fizică nu trebuie să formeze mai puțin obiectul preocupării direcțiunilor școalelor private. În unele din aceste școli, gimnastica figurează în orar numai de formă, căci chiar dacă maestrul respectiv ar vrea să-și facă datoria în consecință, elevii îi iau zelul în derâdere, iar direcțiunea stă indiferentă.

Trebuie însă ca predarea gimnasticii să devină efectivă şi ca, prin toate mijloacele, direcţiunile şcoalelor private să îngrijească de dezvoltarea fizică a elevilor. Efectele moralizatoare şi rezultatele pe care educaţiunea fizică le produce din punctul de vedere al formării personalităţii, sunt astăzi îndeobşte îndestul de cunoscute, pentru ca să nu mai fie nevoie a se insista asupra lor. În speranţă, deci, că toate direcţiunile se vor sili să răspundă la necesităţile unei adevărate educaţiuni morale şi fizice, vă rog să ne comunicaţi de urgenţă măsurile ce aţi luat sau veţi lua, cu privire la satisfacerea acestor necesităţi.

(Publicată în Anexele Raportului către Rege din 1903, p. 242.)

84.

Circulara nr. 1073 din 31 ianuarie 1903 către prefecţi îndemnând să clădească localuri de şcoală

Una din cele mai însemnate cauze pentru care învăţământul primar rural nu s-a dezvoltat îndeajuns a fost lipsa localurilor de şcoală.

Este evident că era de prisos ca legea să prevadă obligativitatea învăţământului primar şi se prevadă sancţiuni pentru a o asigura, dacă nu era loc unde să primim pe copiii pe care îi chemam şi îi sileam să vină la şcoală.

Atât legea instrucţiei publice din 1864 cât şi cele următoare au impus comunelor datoria de a-şi construi localurile de şcoala necesare. Dar, în cea mai mare parte, comunele, mai ales cele rurale, nu şi-au îndeplinit această îndatorire. Lipsa de mijloace nu poate să explice decât în parte acest fapt, căci e greu de admis ca, în 40 de ani, o comună cât de săracă să nu fi putut reuni cele câteva mii de lei care ar fi fost strict necesare. De altfel, ceea ce s-a făcut în campania anului 1902, când s-au pus în lucrare peste 200 de locale de şcoli, chiar în comunele cele mai sărace, a arătat că sunt multe mijloace la care se poate recurge, în afară de cele bugetare.

Nu mă îndoiesc, dle prefect, că şi în campania care se apropie, activitatea ce veţi dezvolta în acest scop va fi tot aşa de rodnică ca şi cea trecută; ba încă sper că experienţa dobândită şi curentul deja format în sensul cel bun ne vor permite anul acesta a merge şi mai departe decât anul trecut.

Cât pentru noi, preocupaţi de grija de a completa cât mai curând posibil clădirile şcolare şi de a înlătura cât mai mult toate piedicile care puteau întârzia realizarea acestei dorinţe, încă de acum doi ani prin circulara noastră din aprilie 1901, am uşurat într-o foarte însemnată măsură condiţiile impuse pentru

clădirile şcolare, şi am lăsat cea mai largă latitudine iniţiativei d-voastră personale, atât întru ce priveşte alegerea materialelor după localităţi şi împrejurări, cât şi pentru reunirea fondurilor necesare.

Anul acesta aducem o nouă şi însemnată înlesnire, mai ales pentru satele cele mai puţin populate.

La 1 septembrie 1902, s-a introdus în şcoalele rurale un nou orar, care permite ca şcolarii din diversele clase să vină la şcoală cu rândul: unele clase dimineaţa şi altele după amiază.

Această dispoziţie permite ca o sală de clasă să servească pentru un număr de copii cu mult mai mare, aproape îndoit, decât cu vechiul orar; aşa că vor fi multe sate care după vechiul orar ar fi avut trebuinţă de doi învăţători şi, prin urmare, de un local de şcoală cu două săli de clasă, cărora după noul orar le va fi de ajuns un singur învăţător şi o singură sală de clasă.

Vor fi încă sate mici, cărora şi cu vechiul orar le ar fi fost de ajuns o singură sală: dar în noul orar această sală va putea să fie mult mai mică.

Vedeţi bine însemnata reducere de cheltuieli care va rezulta de aici, şi, prin urmare, uşurarea cea mare ce veţi avea şi d-voastră pentru a găsi fondurile necesare.

Deciziunea noastră cu data de azi, 29 ianuarie 1903, publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 242 din 1903, lămureşte şi regulează noile condiţii în care se pot construi, de azi înainte, localele de şcoli primare rurale.

Contând şi pe viitor pe stăruinţa d-voastră pentru aducerea la îndeplinire a unui deziderat aşa de însemnat rămas până acum în suferinţă, vă rog să primiţi asigurarea distinsei mele consideraţiuni.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 245 din 6 februarie 1903; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 208 din martie 1903, p. 3253; în ziarul „Voinţa Naţională“ din 7 februarie 1903; în „Colecţia legilor Instrucţiunii“ 1901–1902, p. 593.)

85.

Deciziunea nr. 3307 din 18 februarie 1903 pentru distribuţia sporului de 10% pentru predarea lucrului manual

Pentru o mai bună organizare şi o mai practică îndrumare a predării lucrului manual în şcoalele primare,

Decidem:

Art. 1. – Suma pe care Casa Şcoalelor o prevede în buget pentru plata sporului de 10% se împarte în două părţi egale: o parte va fi afectată pentru a se

da din ea un spor de 10% asupra salariilor învățătorilor și învățătoarelor celor mai merituoși în predarea lucrului manual, cum și pentru a se acorda premii, de 100 și 120 lei, institutorilor ce se vor îndeletnici cu practicarea acestui învățământ; a doua parte va fi afectată pentru a se completa din ea cu instrumentele trebuincioase, toate atelierele școalelor normale de învățători, pentru plata întreținerei învățătorilor, pentru adaosul de salariu ce se va da maeștrilor care le vor preda cursul, cum și pentru plata integrală a maeștrilor ce vor mai fi angajați.

Art. 2. – După ce atelierele școalelor normale vor fi completate cu toate instrumentele trebuincioase diverselor ramuri ale lucrului manual, se vor trimite două rânduri de câte 20 învățători la fiecare școală, care vor sta pentru învățătură o lună, având locuință și întreținerea în școală. Pentru întreținere, Casa Școalelor va da școalei câte 0,50 bani pe zi de fiecare.

Art. 3. – Institutorii vor căpăta instrucția necesară în acest gen, fie la școalele normale în orașul unde sunt asemenea școli, fie la școalele de meserii, ducându-se în fiecare săptămână de două ori, fie joia după amiază, fie în alte zile între orele 4½-6.

În orașele unde nu sunt nici școli normale, nici școli de meserii, institutorii vor căpăta aceste cunoștințe în vacanța cea mare odată cu învățătorii.

Art. 4. – Pentru ca un membru al corpului didactic dintre cei specificați la art. 1 să poată concura la spor de salariu sau premiu, trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni:

a) Să fi confecționat obiecte îndeajuns cu elevii școalei și parte din aceste obiecte să fi fost vândute fie prin mijlocirea bazarelor înființate în diversele capitale de județe, fie prin diferiți comercianți care au depozite în ramura respectivă; aceasta să o dovedească cu acte în regulă;

b) Să fi reușit ca cel puțin ½ din elevi, care absolvesc școala, să cunoască bine ramura predată;

c) Să facă dovadă că are 10–20 printre adulții satului care să practice meșteșugul învățat;

d) Să facă dovadă că au practicat meșteșuguri ce se pot învăța cu ușurință de elevii claselor primare și care le pot folosi în viață, ca, împletituri în papură, paie, frângherie, perii etc.

Învățătoarele trebuie să facă dovadă că s-au ocupat și au reușit în același chip în ceea ce privește țesăturile alese românești, broderii, albituri etc.

Art. 5. – Învățătorii care vor primi sporul de 10% sau institutorii cărora li se va acorda premiul fixat nu vor putea ridica suma dată până nu vor dovedi că au toate instrumentele trebuincioase, sau până ce nu vor lua obligațiunea că și le vor procura din această sumă.

Art. 6. – Sporul și premiile se vor da pe rând învățătorilor și institutorilor merituoși și, fiindcă suma nu este destul de mare, nimeni nu va primi sporul și nu va fi premiat în doi ani consecutivi, ci cel mult din trei în trei ani.

Art. 7. – Comisiunea în drept va aprecia şi propune pe cei ce merită sporul de 10% sau premiul se va compune din revizorul şcolar respectiv, un institutor şi un membru al consiliului judeţean, prezidată de inspectorul lucrului manual.

Expoziţiunea de lucrări, având în vedere că avem numai un singur inspector al lucrului manual, va avea loc, prin urmare, în intervalul de la începerea conferinţelor generale anuale până la finele lunii mai.

Art. 8. – Dl inspector al lucrului manual, vizitând toate expoziţiunile şi luând parte în toate comisiunile pe judeţe, va alcătui, după procesele-verbale încheiate pentru fiecare judeţ în parte, tabloul general al celor ce vor merita sporul sau premiul şi îl va înainta Casei Şcoalelor cel mai târziu la începutul lui august.

Asupra acestui raport, noi personal sau dl administrator al Casei Şcoalelor va decide în conformitate cu normele stabilite şi rezervele bugetare.

Art. 9. – Dl administrator al Casei Şcoalelor este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispoziţiunilor cuprinse în prezenta deciziune.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 266 din 2 martie 1903; în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 596; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 208 din martie 1903, p. 3215; în ziarul „Voinţa Naţională“ din 4 martie 1903.)

86.

Deciziunea nr. 5828 din 14 martie 1903 pentru înfiinţarea unui orfelinat al corpului didactic

Una din măsurile pentru ajutorarea materială a învăţătorilor.

Având în vedere art. 2, alin. d şi 25 din legea pentru înfiinţarea Casei de economie, credit şi ajutor a Corpului didactic,

Decidem:

Art. 1. – Se va înfiinţa, pe ziua de 1 septembrie 1903, un orfelinat al Corpului didactic.

Art. 2. – Acest orfelinat se va întreţinea din fondurile de ajutoare ale Casei de economie, credit şi ajutor a Corpului didactic prevăzute la art. 25 din legea sa.

Art. 3. – Orfelinatul se va instala în clădirile mănăstirei Bistriţa din judeţul Vâlcea, care i se pun întregi la dispoziţie, cu excepţie de încăperile necesare pentru personalul deservent al bisericii.

De asemenea se pune la dispoziţia orfelinatului tot terenul dependent de mănăstire, cu grădinile, plantaţiile şi clădirile ce sunt pe dânsul.

Art. 4. – Orfelinatul va cuprinde o divizie pentru băieţi şi alta pentru fete.

Divizia băieților va cuprinde:
a) O secțiune elementară;
b) O secțiune primară;
c) O secțiune agricolă și de meserii.
Diviziunea fetelor ea cuprinde:
a) O secțiune elementară;
b) O secțiune primară;
c) O secțiune de gospodărie rurală și de industrie casnică.

Art. 5. – Se vor putea primi în orfelinat copii de la 5 până la 15 ani, care se vor distribui la una din secțiile precedente, potrivit cunoștințelor ce vor fi posedând în momentul admiterii lor.

Art. 6. – Secțiile primare, atât pentru băieți, cât și pentru fete, vor fi organizate după tipul școalei primare urbane.

Art. 7. – Secțiunea agricolă și de meserii pentru băieți va fi organizată în așa fel încât băieții care vor urma-o să poată căpăta cunoștințele practice de agricultură, grădinărie, pomologie, îngrijirea vitelor, apicultură și sericicultură, care sunt necesare unui bun gospodar rural, precum și cunoștința practică a unei meserii din acele care se întrebuințează sau pot fi utile la țară.

Art. 8. – Secțiunea de gospodărie rurală și de industrie casnică pentru fete va procura elevelor cunoștințele practice de îngrijirea copiilor, a casei, a vitelor, de grădinărie, lăptărie, țesătorie și celelalte îndeletniciri care trebuie să fie nedespărțite de buna îngrijire a unei gospodării sătești.

Art. 9. – Regulamentele și programele orfelinatului vor fixa detaliile de organizare a secțiilor agricole și de gospodărie, numărul anilor de studiu, orariile, modul cum se vor alege absolvenții cursurilor primare care vor urma aceste secții sau alte școli, precum școalele secundare, seminariile, școalele normale sau profesionale, limita de vârstă la care elevii vor trebui să părăsească școala, mijloacele de a se forma un mic capital pentru absolvenții secțiilor agricole de gospodărie, care să li se libereze în momentul ieșirei lor etc.

Art. 10. – Absolvenții cursului primar care vor fi lipsiți de mijloace și care se vor găsi că au aptitudinile necesare, vor putea fi întreținuți ca solvenți în licee, școli secundare de fete, seminarii, școli normale sau profesionale, în contul orfelinatului și potrivit cu mijloacele sale.

Art. 11. – Deocamdată se vor înființa numai secțiile elementare și primare de băieți; iar numărul copiilor admiși la 1 septembrie 1903 nu va trece peste 50.

Acești copii se vor lua în prima linie dintre orfanii de ambii părinți ai membrilor Corpului didactic, care sunt lipsiți de mijloace de întreținere, și care nu au nici pensie mai mare de 5 lei pe lună de fiecare copil pentru orfanii de învățători, de 10 lei pe lună pentru cei de institutori și de 15 lei pe lună pentru ceilalți; iar în a doua linie dintre orfanii numai de unul din părinți, cu condiție că părintele decedat să fi fost membru al corpului didactic, sau cel rămas în viață să fie lipsit de mijloace pentru întreținerea copiilor săi.

Art. 12. – Personalul orfelinatului va cuprinde deocamdată doi învățători bărbați, dintre care unul diriginte, eventual învățătoare pentru grădina de copii și personalul de serviciu necesar.

Tot personalul va avea dreptul la locuință și la încălzit; personalul de serviciu va avea și întreținerea.

Art. 13. – Orfelinatul va fi pus sub autoritatea și privegherea Casei de economie, credit și ajutor a Corpului didactic.

Art. 14. – Un regulament special va fixa toate detaliile de administrație.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 286 din 28 martie 1903; în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1901–1901, p. 598; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 209 din aprilie 1903, p. 3302.)

87.

Raport la Rege nr. 15598 din 24 martie 1903 pentru numirea învățătorului Brezeanu în Consiliul de administrație al băncilor populare

Prin articolul 24 din legea asupra băncilor populare sătești și al Casei lor Centrale se instituie un consiliu de administrație al acestor bănci și se decide ca unul din membrii acestui consiliu să fie numit de Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor.

Cu cel mai profund respect, rog pe Majestatea Voastră să binevoiască a aproba ca să se numească în acest loc dl Dimitrie I. Brezeanu, învățător la Teișani, în județul Prahova.

Motivele care mă îndeamnă să solicit de la Majestatea Voastră această numire sunt cele următoare:

Băncile populare sunt niște instituțiuni destinate a răspunde la nevoile sătenilor și este logic ca în consiliul lor de administrație să se afle cel puțin un membru luat chiar dintre săteni și care să cunoască prin sine însuși nevoile de care va fi chemat să se ocupe. Trebuința aceasta este cu atât mai evidentă, cu cât băncile sătești au fost înființate de sătenii înșiși, fără concursul nimănui; și e natural ca, în momentul când se organizează o casă centrală a acestor bănci, sătenii care le-au fondat să nu fie excluși de a participa la conducerea acestei case. Acei care au lucrat mai cu râvnă și cu cel mai deplin succes pentru a realiza această idee, au fost mai cu seamă învățătorii rurali și este sigur că și în viitor tot ei vor rămânea factorii principali ai instituțiunii, ca unii care sunt cei

mai în măsură de a cunoaşte nevoile sătenilor şi a şti să le satisfacă, deoarece ei înşişi sunt săteni, trăiesc cu sătenii şi au o cultură care le deschide un orizont de vederi mai larg decât poate fi în genere acela al oricărui alt sătean.

Şi pe urmă este bine şi drept ca învăţătorii, care au fost la muncă, să se afle şi la onoare, şi va fi o dreaptă şi o înaltă recompensă pentru silinţele ce au depus ei în realizarea ideii băncilor populare, ca unul din ei să fie chemat a participa la conducerea instituţiei supreme a acestor bănci.

Printre numeroşii învăţători care ar fi putut fi aleşi pentru această înaltă distincţiune, am ales pe dl Dimitrie I. Brezeanu, ca pe unul care a lucrat cu deosebit succes şi pricepere în această direcţiune. D-sa a fondat la 1896 o bancă populară, care a ajuns la un capital de 218.000 lei, şi care a făcut neprețuite servicii unei întregi regiuni de 11 sate. Graţie acestei bănci, acele sate nu au avut a suferi deloc de efectele crizei din anii trecuţi; ele sunt avute şi prospere şi camătă nu se mai cunoaşte pe acolo. Afară de aceasta dl D. I. Brezeanu este şi un distins învăţător, pentru care a şi fost recompensat de Majestatea Voastră cu medalia „Răsplata muncii pentru învăţământul primar“ cl. I. Dacă Majestatea Voastră aprobă această propunere, o rog să binevoiască a semna alăturatul proiect de decret.

88.

Circulara nr. 17881 din 18 aprilie 1903 către învăţători ca să lumineze pe săteni în privinţa intrigilor contra băncilor populare

Deşi, după legea din 1903, băncile populare dobândise o organizare care nu mai avea legături cu Ministerul Instrucţiunii, Haret continuă să se intereseze,â şi să ajute această instituţie, care – nu trebuie să se uite – n-ar fi luat fiinţă fără stăruinţele sale.

În dorinţa de a asigura în mod trainic existenţa băncilor populare sătești şi pentru a ajuta încă la dezvoltarea şi întărirea lor, guvernul şi camerele au făcut legea de la 28 martie 1903 asupra acestor bănci.

Prin această lege se uşurează cu totul înfiinţarea băncilor prin o mulţime de dispoziţii. Aşa, actul de constituire al societăţii nu mai e nevoie a se face la tribunal, ci numai la judecătorul de pace, care este mult mai la îndemâna sătenilor; formele pentru constituire s-au scurtat, aşa încât să fie gata până în trei zile; nu se mai cere nicio plată pentru publicaţiile în „Monitor“, care erau aşa de scumpe până acum; se scutesc băncile de taxele de timbru; se recunosc ca persoane

juridice şi se consideră ca societăţi comerciale, simplificându-se însă şi uşurându-se în favoarea lor formele codului comercial.

Legea mai are şi un alt scop. Ea înfiinţează o bancă centrală, care să ajute băncile săteşti când ar avea nevoie de bani. În satele cele sărace ştiţi cu câtă greutate se poate înfiinţa o bancă, şi chiar după ce se înfiinţează, cu câtă greutate îşi poate mări capitalul. Dar tocmai în satele sărace băncile sunt mai necesare; tocmai acolo ţăranii săraci au trebuinţă să fie ajutaţi, ca să fie scăpaţi de cămătă, care nu-i lasă să prindă ceva putere. Cum era până acum, asemenea sate ar fi rămas şi mai departe lipsite mai de tot de binefacerile băncilor populare; dar cu legea cea nouă lucrul va fi uşor, pentru că unde va lipsi capitalul, se va putea împrumuta de la banca centrală, până ce satul va prinde puteri ca să se ajute el singur.

Legea mai prevede ca fiecare bancă sătească să lase câte ceva din folosul ei de peste an, ca să se formeze un capital de rezervă. Capitalul acesta nu are să-l ia nimeni, tot al sătenilor rămâne; dar va fi pus la o parte ca să se împlinească dintr-însul pagubele ce ar putea să aibă băncile săteşti. Să ne închipuim, spre exemplu, că hoţii ar fura într-o noapte casa cu bani a unei bănci. Ce s-ar întâmpla atunci? Membrii băncii ar rămânea sărăciţi de banii lor, iar banca ar fi ruinată şi s-ar închide, ceea ce ar fi o nouă nenorocire pentru sat; pe când acum banii furaţi s-ar pune îndată la loc, luându-se din capitalul de rezervă şi sătenii nu ar avea nicio pagubă.

Tot aşa dacă consiliul de administraţie al unei bănci ar face greşeli, spre exemplu ar da bani cu împrumut la persoane care nu pot plăti. Până ce să se urmărească cei răi de plată, banii s-ar pune la loc din capitalul de rezervă şi nu s-ar lipsi satul de folosul lor.

Dar banca centrală mai are şi însărcinarea de a priveghea ca consiliile de administraţie ale băncilor săteşti să administreze bine banii sătenilor; cu alte cuvinte, ea va face controlul care lipsea până acum, ceea ce era o primejdie; căci oameni răi sunt oriunde, şi era destul doi trei oameni răi ca să facă să se piardă capitalul pus de un sat întreg într-o bancă populară. Cu legea cea nouă asemenea lucruri nu se vor mai putea întâmpla.

Aşadar din toate punctele de vedere legea cea nouă este bună şi va ajuta cu putere la întărirea băncilor săteşti şi la asigurarea banilor lor contra oricărei pagube.

Cu toate acestea, ştim că sunt oameni răi şi fără ruşine care umbla răspândind printre săteni tot felul de minciuni; că băncile săteşti se desfiinţează; că guvernul umblă să le ia banii şi altele ca acestea. Cei care umblă cu asemenea vorbe sunt numai cămătarii care până acum despuiau pe ţărani până şi de cenuşa din vatră, luându-le dobândă de 300 la 100 pe an, şi care acum văd că le scapă din mână chipul de a-i mai despuia mai departe. Se înţelege: când într-un sat e o bancă, cămătarii de acolo trebuie să se ducă în lume; şi când în toate satele vor fi bănci bune, ţăranii se vor îmbogăţi, dar cămătarii se vor stinge de pe lume. Asta vrea legea, şi asta nu le vine la socoteală cămătarilor; şi iată de ce umblă ei în toate chipurile să sperie pe săteni şi să-i facă să fugă de băncile săteşti.

Trebuie, însă, ca cu toții să ne facem datoria și să nu lăsăm ca țăranii să fie victima credulității lor. D-voastră, învățătorii, ați înființat băncile populare; este acum datoria tot a d-voastră să nu le lăsați pradă minciunilor. Trebuie să luminați pe săteni în toate ocaziile, la cercurile culturale, la întruniri, la biserică, la primărie, oriunde. Trebuie să-i faceți să înțeleagă care este scopul celor ce umblă să-i înșele; să le arătați care este scopul și rostul legii, pe care le-o veți explica rând cu rând, ca să nu mai încapă loc de vorbă.

De altfel, cum că legătura cu trecutul nu s-a rupt deloc și că guvernul se silește să mențină și să întărească ceea ce s-a făcut așa de bine, dovadă este că el caută să păstreze pe învățători în capul acestei mișcări. De aceea el a numit pe un învățător, dl D. Brezeanu, în înaltul post de membru al consiliului de administrație central al băncilor populare. Tot un învățător, dl Dumitrescu Bumbești[18], care a contribuit așa de mult la lățirea acestei instituții, a fost numit inspector al băncilor populare. Apoi legea, la art. 16, spune că pentru controlul băncilor vor servi agenții Ministerului Instrucțiunii Publice.

Din toate punctele de vedere, dar, viitorul băncilor populare este asigurat și nu mă îndoiesc că învățătorii vor ști să urmărească și mai departe opera începută așa de bine de dânșii.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 19 din 25 aprilie 1903; în Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 600; în ziarul „Voința Națională“ din 26 aprilie 1903.)

89.

Adresa nr. 3386 din 19 aprilie 1903 către Școalele de belle-arte ca să facă copii după monumentele naționale și picturi

O idee minunată care a scăpat de uitare multe realizări artistice ale trecutului nostru. Parte din aceste lucrări se găsesc în colecția Casei Școalelor.

Monumentele noatre artistice amenință a se pierde. Insuficiența mijloacelor pentru repararea și întreținerea lor face că pe fiecare zi dispar, una câte una, lucrări arhitectuale, picturale și sculpturale, care reprezintă o mișcare artistică însemnată din trecut, și care ar trebui să fie elementele cele mai însemnate pentru constituirea unei arte naționale, fără care o civilizație națională ar fi un lucru neisprăvit.

Ministerul a decis, încă de acum doi ani, înființarea unui muzeu de arte naționale, cu scopul de a reuni într-însul cât mai multe, mai alese și mai caracteristice producțiuni artistice române din prezent și din trecut, din toate părțile

locuite de români şi chiar producţiuni care, fără a fi fost făcute de români, ar fi însă de natură a înlesni cunoaşterea istoriei artei româneşti, prin punerea în evidenţă a influenţelor la care a putut fi supusă în trecut formarea acestei arte.

Pe de o parte, pentru a ajuta la formarea acestui muzeu, dar mai cu seamă pentru a permite conservarea resturilor noastre de artă din trecut, este indispensabil ca şcoalele noastre de belle-arte să facă să intre cestiunea aceasta printre principalele lor preocupaţiuni.

Pentru acest motiv, vă rog, domnule director, să convocaţi consiliul profesoral al şcoalei, pentru a chibzui asupra modului şi formei sub care va trebui să se introducă, în regulamentul şcoalei, următoarea dispoziţiune:

Printre lucrările obligatorii pe care studenţii arhitecţi, pictori şi sculptori sunt datori să le facă pentru obţinerea diplomei de absolvire a şcoalei, să se introducă şi un număr de reproduceri de pe monumentele naţionale româneşti sau în legătură intimă cu arta românească, fie din ţară, fie din străinătate. Se va hotărî numărul reproducerilor, pe care fiecare şcolar va trebui să le prezinte, epoca când să le prezinte, importanţa fiecăreia etc. Se vor face reproduceri de planuri, secţiuni de clădiri, studii de detalii, copii de picturi, sculpturi etc.

Cele mai bune din aceste reproduceri se vor depune la muzeul de arte naţionale.

(Publicată în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 599; în Anexe la „Raportul“ lui Haret către Rege din 1903 sub nr. 92.)

90.

Deciziunea nr. 7675 din 30 aprilie 1903 pentru înfiinţarea cantinei universitare

Art. 1. – Cu începere de la 1 noiembrie 1903 se va înfiinţa pe lângă fiecare din cele două universităţi câte o cantină, cu scopul de a procura studenţilor universităţilor, ai şcoalei de poduri şi şosele şi ai şcoalei veterinare superioare, o alimentaţie îndestulătoare, igienică şi cât mai ieftină posibil.

Aceste cantine vor purta numele de „Masa Universitară secţiunea Bucureşti sau Iaşi“.

Art. 2. – Pentru întreţinerea acestor cantine, Casa Şcoalelor va afecta o subvenţiune din veniturile sale proprii, care se va fixa în fiecare an, şi se va înscrie în bugetul ei în acest scop.

Afară de aceasta Casa Şcoalelor va putea primi, pentru întreţinerea acestor cantine şi donaţii, legate şi oferiri de orice fel.

Art. 3. – Fiecare din cele două cantine va fi condusă de câte un comitet de studenți sub privegherea rectorului respectiv sau a unui delegat al său luat dintre profesorii sau agregații universității.

Comitetul de studenți se va compune din trei studenți numiți de către rector.

Membrii comitetului de studenți se numesc pe timp de un an, de la 1 octombrie până la 30 septembrie următor. Cei al căror mandat expiră pot fi numiți din nou. Ei vor avea masa gratuit la cantină pe tot timpul mandatului lor.

Art. 4. – Comitetul de studenți va avea însărcinarea de a face cumpărăturile, de a controla toate cheltuielile, de a priveghea prepararea și curățenia alimentelor, de a urmări încasarea veniturilor, de a ține buna ordine și liniștea în cantină, cu un cuvânt de a face administrația curentă.

Rectorul sau delegatul său va avea controlul asupra comitetului de studenți, va încheia socotelile în fiecare lună la 10 pentru luna precedentă, va da regiile generale pentru conducerea și igiena instituției, va decide în cazurile litigioase, va asigura ordinea și buna armonie.

În fiecare an, la 1 octombrie, comitetul de studenți al cărui mandat expiră va prezenta comitetului care urmează rectorului și Casei Școalelor bilanțul anului expirat și va preda socotelile, fondurile disponibile și materialul cantinei, după inventar.

Art. 5. – Fiecare cantină va avea câte un econom și personalul de serviciu necesar. Aceştia vor fi salariați.

Art. 6. – Fiecare cantină va avea câte o sală separată pentru studente.

Art. 7. – Cantina va prepara hrana după o listă fixată în ajun de către comitetul de studenți.

Cantitatea procurată fiecărui client va fi îndestulătoare și va trebui să cuprindă în fiecare zi toate elementele nutritive necesare (carne, legume, grăsime și pâine).

Art. 8. – Dejunul de la amiază se va servi de la 10½ ore până la 1 oră p.m., iar prânzul de la 6½ ore până la 8 ore seara.

Art. 9. – Plata pe lună pentru dejunul de la amiazi și pentru prânz se fixează la maximum 30 lei pe lună, cu dreptul de a lua 4 porții pe zi și pâine; supele fără carne, fructele, brânză, legumele fără carne vor conta ca o jumătate de porție.

Plata se va face cu anticipație pe câte o lună sau pe cale 15 zile.

Îngăduiri nu vor fi admise.

Se vor primi și abonați cu cartele a maximum 8 lei cartela pentru 30 porții și pâine, plătiți cu anticipație.

Art. 10. – Afară de clienți cu plată, fiecare cantină va admite un număr de clienți gratuiți și de clienți cu plată redusă. În această categorie nu vor fi admiși decât studenți cu totul lipsiți de mijloace și numai dintre acei cu bună purtare și care sunt la curent cu lucrările și examenele lor. Nu vor putea beneficia de această dispoziție studenții care au deja o bursă mai mare de 50 lei pe lună sau o funcție plătită cu mai mult de 60 lei pe lună.

Art. 11. – Numărul clienților gratuiți și al celor cu plată redusă se va fixa de către rector împreună cu decanii la începutul fiecărui trimestru, potrivit cu mijloacele de care va dispune cantina.

Numărul fixat se va repartiza între diversele facultăți și școli proporțional cu numărul studenților lor regulați.

Art. 12. – Toți studenții români sau străini vor beneficia de dispozițiile acestei deciziuni.

Art. 13. – Se va înlătura de către comitetul de studenți, de rector sau de delegatul său clienții a căror purtare va fi o cauză de tulburare, de neliniște sau de scandal pentru colegii lor.

Art. 14. – În loc de a se organiza cantina, conform art. 3–13 de mai sus, se va putea contracta după propunerea rectorului, cu un antreprenor care să organizeze cantina pe răspunderea sa.

Condițiile contractului se vor fixa de rector și vor fi aprobate și de Casa Școalelor. Ele vor trebui să fixeze prețul lunar pentru fiecare abonament, cantitatea în carne, legume, grăsime și pâine care va trebui procurată fiecăruia, modul de pregătire, calitatea materialelor, orele când va trebui servită masa, în fine orice alte condiții va găsi de cuviință rectorul sau Casa Școalelor să introducă în contract, pentru a asigura buna funcționare a cantinei și realizarea scopului ei.

Antreprenorul va fi dator a procura masa studenților admiși gratuit sau cu preț redus, conform art. 10 și 11 de mai sus în aceleași condiții ca și celorlalți. Plata pentru cei gratuiți, precum și diferența de plată pentru cei cu preț redus, se va plăti direct antreprenorului, la finele fiecărei luni de către Casa Școalelor, pe baza un certificat liberat de rector și constatând numărul studenților care au beneficiat în acea lună de aceste avantaje.

Art. 15. – Un regulament va fixa pentru fiecare cantină detaliile administrației și contractului.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 28 din 6 mai 1903; în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 601; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 211 din iunie 1903, p. 3400.)

91.

Rezoluțiune pe referatul dlui profesor C. Meissner(19) înregistrat la nr. 13.954 din 13 mai 1903, în gestiunea formării unei biblioteci pedagogice

Și în direcția bibliotecilor, fie în înțelesul de „serie de publicații", fie în acela de „colecțiuni de cărți", Haret a pus temelii solide pe care s-au putut clădi mai târziu cu succes, câtă vreme autoritatea centrală a urmat normele stabilite de el. Din rezoluțiunea ce urmează se vede și interesul constant ce avea pentru ca învățătorii să nu rămână cu cunoștințele dobândite în școală, ci să și le înmulțească și împrospăteze necontenit.

Se decide imprimarea unei *biblioteci pedagogice* pentru uzul învățătorilor și institutorilor. Primul ei fond se va compune din cele 10 scrieri propuse la p. 6, 8 și 4 din acest raport. Acele din aceste cărți, care nu sunt traduse, se vor traduce de persoane care se vor alege de noi. Fiecare carte se va imprima în câte 6.000 exemplare, în modul cel mai economic posibil și se va vinde pe costul ei, plus un adaos de 15 la sută, pentru a acoperi pierderile. Se decide în principiu înființarea câte unei *biblioteci județene,* pe lângă revizoratele școlare, formate din cărți proprii pentru a întreține, a completa și a dezvolta cunoștințele corpului didactic primar. Cărțile acestor biblioteci se vor putea împrumuta membrilor corpului didactic primar, după oarecare reguli care se vor fixa, destinate a asigura conservarea cărților.[1]

92.

Circulara nr. 6.288 din 16 mai 1903 către primarii comunelor urbane cerând să ia măsuri energice pentru construirea localurilor de școală

Ca și în timpul primului său ministeriat, Haret urmărește chestiunea localurilor de școală și în perioada dintre 1901–1904 și dobândește realizări importante și surprinzătoare

1. În urma acestei rezoluții Casa Școalelor a tipărit traduceri din Comenius, J. Locke, Chr. Ufer, Em. Martig, Pestalozzi, Rousseau, Kerschensteiner, Paulsen, Claparède, A. Matthias, F. Collard, Fénelon, E. Smiles, Salzmann etc.

pentru cine cunoaşte criza generala din acest timp. Să se compare cu nr. 16 din colecţia de faţă.

Din nou revenim cu insistenţă şi vă rugăm să binevoiţi a da atenţiunea ce merită cestiunii localurilor de şcoale primare.

D-voastră ştiţi că, prin lege, comunele sunt obligate să procure şi să întreţină localurile şcoalelor primare. Dacă comunele ar fi început a lua măsuri în acest sens încă de la 1864, este sigur că fără nicio greutate ar fi ajuns să aibă astăzi toate localurile de care au trebuinţă. Ar fi putut să facă mici economii pe fiecare an, care cu timpul ar fi format capitalul necesar, sau să contracteze împrumuturi cu termen lung.

În loc însă de a se face aşa, comunele s-au mulţumit să ia case cu chirie, care totdeauna au fost mici şi neîncăpătoare. Din această cauză, când copiii din oraş nu încăpeau în şcoli, comuna cerea statului să înfiinţeze şcoli noi, ceea ce impunea sarcini noi şi nedrepte statului şi chiar comunei, pe care o silea să plătească noi chirii.

Cu timpul, sistema aceasta a ajuns la rezultatul că statul s-a găsit că plăteşte 1.350 institutori, pe când populaţiunea şcolară a oraşelor ar avea trebuinţă numai de 1.000. Aceasta însemnează pentru stat o sarcină anuală de 1.250.000 lei, pe care o poartă numai din cauză că comunele nu şi-au împlinit obligaţiunea lor legală.

Acum căutăm să readucem lucrurile în stare normală, suprimând posturile vacante de institutori până ce numărul lor se va reduce la cel care trebuie să fie. Dar chiar în această operaţiune suntem împiedicaţi, din cauză că localurile fiind neîncăpătoare, institutorii pe care-i vom conserva nu vor putea să dea învăţământul unui număr destul de mare de copii.

Veţi recunoaşte, Domnule Primar, că situaţia aceasta nu mai poate dura, căci este imposibil ca statul să continue a suporta o greutate aşa de mare, fără să fie întru nimic vinovat şi fără ca sacrificiul acesta să aducă vreun folos cuiva, fie comunei, fie copiilor.

Din contră, după cum am spus, chiar pentru comune este o povară situaţia actuală, prin chiriile cele mari ce plătesc ele pentru nişte case nesuficiente, rele şi nesănătoase; iar cât pentru copii, cine nu ştie cum li se ruinează sănătatea şi cum sunt seceraţi cu sutele şi cu miile în fiecare an, din cauza epidemiilor care se încuibează cu cea mai mare înlesnire în asemenea locuinţe, precum şi din a înghesuielii, a lipsei de aer, de lumină şi de curăţenie.

Mai presus de datoria de natură curat administrativă pe care comunele o au faţă cu ministerul este dar şi datoria, mult mai însemnată, ce au ele de a se îngriji de sănătatea populaţiunii lor, care este lăsată în părăsire, prin actuala stare de lucruri.

De altă parte ministerul, pe lângă aceste datorii, care-l privesc şi pe dânsul, mai are şi pe aceea de a trebui să ia măsuri pentru ca toţi copiii în vârstă de

școală să aibă loc în școli; altfel, obligativitatea învățământului primar va continua să fie literă moartă cum a fost și până acum.

Pentru toate aceste motive, vă rog cu toată insistența, Domnule Primar, să binevoiți a sezisa consiliul comunal, la prima sa întrunire, de cestiunea clădirii școalelor ce mai lipsesc în acest oraș, și să faceți a se lua măsurile necesare în această privință. Îi veți pune în vedere că ministerul are dreptul prin lege (art. 76) de a lua măsuri care să silească pe comune a-și împlini această datorie. Până acum el a evitat a recurge la acest mijloc, dar cestiunea este așa de serioasă și sarcina impusă statului pe nedrept este așa de grea, încât în cele din urmă ministerul va fi silit să uzeze fără voia lui de dreptul ce-i dă legea.

Momentul este cu deosebire favorabil pentru comune acum, când prin noua lege asupra înființării fondului comunal, multe din ele vor avea un adaos de venituri. Acest adaos ar putea servi pentru plata anuității împrumutului ce s-ar face pentru clădirea școalelor și, în schimb, comuna ar scăpa de la anul de plata chiriilor, așa că ea tot în folos va fi.

Va fi necesar ca noile clădiri să fie studiate în așa fel ca să ușureze cât mai mult posibil și sarcinile comunei și ale statului. Pentru aceasta, primul lucru ce trebuie ținut în seamă este alcătuirea bine chibzuită a circumscripțiunilor școlare. Unele comune au clădit parte din localurile lor școlare, dar le-au distribuit așa de rău în oraș, încât în unele părți sunt școli prea multe, așa că stau goale în parte, iar în alte părți ele sunt prea rare, așa că o mulțime de copii nu găsesc loc în ele.

De aceea, legea prevede formarea de circumscripții școlare cuprinzând fiecare numărul de copii necesari pentru a popula o școală, și fiecare circumscripție trebuie să aibă o școală și numai una. Fixarea acestor circumscripții, cu care ministerul se ocupă de mai mulți ani, mai ales în orașele mari, va fi dar de un neprețuit folos pentru comune, și de aceea vă rugăm ca niciun local de școală să nu se înceapă până ce nu veți lua înțelegere cu ministerul în privința locului unde trebuie construit.

Se poate face însemnată economie, mai ales în orașele mari, construind localuri cu 5 sau 6 săli de clase. Clasele I și a II-a sunt totdeauna mai populate decât clasele a III-a și a IV-a, și în loc de a construi localuri deosebite numai cu clasele I și a II-a, e mai bine a se face un singur local care să aibe două clase, I și chiar două clase a II-a. Cu aceasta se face economie de o locuință de director, fără a mai vorbi de altele.

În fine, atrag atențiunea d-voastră, Domnule Primar, și asupra cestiunii mobilierului școlar, care în multe orașe este încă de tot primitiv. Vechile bănci de câte 6-12 locuri, construite fără nicio grijă de sănătatea copiilor, care produc rahitismul, deviația coloanei vertebrale, miopia și o mulțime de alte infirmități, trebuie să fie gonite din școli cu totul. Trebuie făcute pupitre sistematice, după modelele ce posedă ministerul, bine studiate din punctul de vedere igienic. Nu vom mai admite cu niciun chip a se mai face bănci de model vechi. Sănătatea generațiunilor viitoare merită, credem, neînsemnatul sacrificiu pe care-l reprezintă deosebirea de preț ce ar rezulta din adoptarea peste tot a pupitrelor.

Nu mă îndoiesc, Domnule Primar, că sunteți și d-voastră convins ca și noi că starea de lucruri de până acum nu mai poate să dureze cu niciun chip, și că nu veți lipsi de a lua cele mai energice măsuri pentru ca comuna, în capul căreia vă aflați, să se achite de o îndatorire de prima ordine, care nu mai poate aștepta.

93.

Circulara nr. 4889 din 5 iunie 1903 către direcțiile școalelor secundare pentru rotația profesorilor la aceste școale

Art. 236 din regulamentul școalelor secundare prevede, pentru profesorii secundari, facultatea de a face rotație între dânșii, de la o clasă la alta.

Dispoziția aceasta are însemnate avantaje: ea ar permite unui profesor să urmărească o serie de elevi de la începutul până la sfârșitul școalei, făcând astfel posibilă pentru un profesor desăvârșirea rezultatelor pe care le așteaptă de la silințele sale și de la metoda ce-i este proprie. Ea scutește în parte pe școlari de prea multele schimbări de profesori, care sunt așa de dăunătoare pentru dânșii; ea pune pe profesor în poziție de a-și cunoaște pe deplin școlarii și de a se ocupa de fiecare în parte în modul cel mai potrivit fiecăruia; în fine, dă profesorului putința de a-și mai varia ocupațiile și de a evita astfel oboseala și neplăcerea de a reveni în fiecare an, în timp de 30 ani, asupra aceloraşi lucruri.

Cu toate acestea, pe cât știm, profesorii secundari nu uzează deloc de facultatea ce le dă art. 236, ceea ce credem că este regretabil, și pentru dânșii și pentru școlari.

De aceea vă rugăm ca, înainte de terminarea examenelor, să le amintiți dispozițiunile acelui articol, și să-i îndemnați să uzeze de dânsul pentru anul viitor școlar. Suntem convinși că odată ce se va începe, avantajele vor deveni așa de evidente încât pe urmă lucrurile vor merge de sine.

(Publicată în „Colecția legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 604.)

94.

Circulara nr. 9842 din iulie 1903 către prefecți pentru expozițiile grădinilor școlare

După cum vă este cunoscut, s-a dispus, încă din anul trecut, prin ordinul nr. 9.439–9.470 din 12 august 1902, ca la reședința județelor să se organizeze expoziţiuni agricole, unde învățătorii școalelor să expună produsele grădinelor școlare și a câmpurilor de experiență agricolă.[1]

Prin faptul organizării unor asemenea expoziţiuni, dându-ni-se prilejul de a ne încredința în mod amănunțit de munca depusă și rezultatele dobândite de învățători cu cultivarea grădinilor și a câmpurilor de experiență,

Subsemnatul are onoare a vă ruga, dle prefect, să binevoiți ca anul acesta să puneți în aplicare această dispoziţiune și, împreună cu dl revizor școlar, să luați măsura de urgență pentru fixarea datei și a locului unde vor fi expuse produsele învățătorilor.

Pentru încurajarea acelor învățători care se vor distinge mai îndeosebi, Casa Școalelor, față cu restrânsele ei resurse, acordă câte 5 premii de fiecare județ, în bani, unelte sau semințe și care se vor decerne de către un juriu compus din d-voastră sau un delegat al d-voastră, din dl revizor și din un profesor cu cunoștințe agronomice, pe care-l veți desena d-voastră în unire cu dl revizor școlar.

Față cu micul număr de premii ce le dă ministerul, vă rugăm a face ca să se dea și din bugetul județului o sumă oarecare ca premii.

(Publicată în „Buletinul ministerului “ nr. 215 din 1 august 1903, p. 2656; în „Colecția legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 1030.)

95.

Circulara nr. 9843 din iulie 1903 către revizorii școlari pentru expozițiile grădinilor școlare

Pe lângă ordinul nr. 9.471–9.502 din 1902 vi s-a înaintat, în copie, adresa ce am trimis d-lui prefect cu privire la organizarea expoziţiunilor agricole, unde învățătorii școalelor să-și expună produsele grădinilor școlare și a câmpurilor de experiență agricolă.

---

1. Să se vază nr. 68 din colecțiunea de față.

Vă reamintim, dar, această dispoziţiune şi vă rugăm să binevoiţi ca, pe de o parte, să luaţi înţelegere cu dl prefect asupra locului şi datei când are a se organiza expoziţiunea; iar pe de altă parte să încunoştiinţaţi pe toţi învăţătorii care se ocupă îndeosebi în cultivarea grădinilor şi a câmpurilor de experienţă să trimită pentru expoziţiune, la data fixată, toate produsele lor; cunoscând că administraţiunea Casei Şcoalelor acordă câte 5 premii de fiecare judeţ, în bani, unelte sau seminţe, învăţătorilor care se vor distinge cu produsele lor.

Juriul pentru fixarea premiaţilor se va compune, după cum vi s-a mai spus, din d-voastră, dl prefect sau un delegat de d-sa din consiliul judeţean şi dintr-un profesor cu cunoştinţele agronomice, ales de d-voastra în comun acord cu dl prefect.

Afară de premiile acordate de Casa Şcoalelor, învăţătorii expozanţi vor beneficia şi de premiile ce poate s-ar fi prevăzut în bugetele judeţului.

Data fixării expoziţiunii, localul în care s-a decis a se ţine, cum şi numele persoanelor din care se va compune juriul, ni se va comunica şi nouă.

(Publicată în „Buletinul ministerului “ nr. 215 din 1 august 1903, p. 2655; în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 1030.)

96.

Circulara nr. 40610 din 28 august 1903 către învăţători îndemnându-i să îngrădească grădinile şcolare cu glădiţă

Gestiunea îngrădirii grădinilor şcolare fiind de o mare importanţă pentru învăţământul practic agricol în şcoalele rurale, cred util să atrag atenţiunea dvs, asupra unui mijloc uşor şi ieftin de a se face aceste îngrădiri.

Pentru aceasta, poate servi gardul viu de glădiţă, care odată plantat dă până în trei sau patru ani o îngrăditură absolut sigură. Cu cât creşte, glădiţa trebuie împletită la rând şi atunci gardul devine cu totul de nepătruns, chiar pentru păsări mici de curte.

Gardul viu de glădiţă este mult întrebuinţat în Transilvania.

Vă rog să aduceţi aceasta la cunoştinţa învăţătorilor.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 216 din 1-15 septembrie 1903, p. 3691.)

97.

Circulara nr. 40611 din 30 august 1903 către învățători îndemnându-i să culeagă cu elevii plante medicinale

Aici se dă o soluțiune unei mari probleme economice. Oricine înțelege de ce folos ar fi să se urmeze indicațiile lui Haret.

Îmi propun să atrag astăzi atențiunea d-voastră asupra a două lucruri care trec nebăgate în seamă, deşi sunt de mare importanță, şi în care concursul învățătorilor poate fi de mare ajutor.

Toată lumea ştie ce bogate sunt câmpiile, pădurile şi munții noştri în tot felul de ierburi, flori, frunze, rădăcini, coji şi semințe necesare în medicină. Toate acestea se pierd fără nici un folos, pentru că nimeni nu-şi bate capul să le adune pentru farmacii, iar farmaciştii aduc din străinătate cantități mari de tot felul de plante medicinale, care nu numai se găsesc la noi, dar se găsesc mai bune decât pe aiurea.

Iată o listă de o parte, numai din aceste producte folositoare:

Muşețelul (romaniță), floarea de tei, de soc, de nalba de lumânărică, de păpădie, de molotru, de sulfină, de levănțică, de melisă, de coada şoricelului, de sunătoare; frunzele de nalbă, de ismă (mentă) creață, de ismă pipărată ce creşte prin locurile umede; rădăcini de mătrăgună, de cicoare, de nalbă, de bozii; fructele de bozii, de soc, de măcieş, de coarne, de mure, cojile de nuci.

Toate acestea adunate zi cu zi, la timpul lor, uscate cu îngrijire la umbră, culese totdeauna pe timp uscat, nicidecum pe rouă sau pe ploaie, pot face un venit însemnat pentru cei ce s-ar ocupa de dânsele; mai cu seamă floarea de tei şi de soc, foile de nalbă şi metisa, care în Dobrogea şi în Moldova este foarte răspândită şi de un miros cum nu este nicăieri în Europa.

Lucrul este foarte uşor de făcut. Învățătorii au interes, chiar pentru împlinirea programei, să facă cu şcolarii lor excursiuni pe câmp, pentru a-i face să cunoască animalele, plantele şi mineralele. Cu ocazia aceasta, ar fi de ajuns să le arate de două trei ori plantele enumerate mai sus, ca să le cunoască bine; să-i învețe cum şi când trebuiesc culese şi uscate. Copiii vor şti pe urmă să le adune ei singuri. Învățătorul le-ar reuni la dânsul, împărțindu-le în pachete deosebite, după felul lor, şi ținând seamă fiecărui copil de ce a adus. Când s-ar aduna o cantitate mai mare, învățătorul le-ar vinde unui droghist sau farmacist de la oraş, şi prețul l-ar împărți cu copiii, dând fiecărui partea lui, potrivit cu ce a adus.

Cu chipul acesta, ar fi nu numai un mijloc de instruire pentru copii, dar şi un mijloc pentru ei şi pentru învățător de a-şi crea un mic beneficiu. Cât pentru țară, ea ar câştiga banii pe care azi îi trimite peste graniță; ba încă ar face să vina

alții din afară pentru multe ierburi care s-ar exporta de la noi, în loc să se aducă din alte țări.

Cât pentru modul de a se vinde ierburile adunate, el s-ar regula lesne, când ar fi producere regulată. Droghiștii și farmaciștii vor fi mulțumiți să găsească la îndemână și mai ieftin lucrurile pe care acum le aduc din străinătate.

În această privință se recomandă învățătorilor să citească un articol publicat în „Albina“ nr. 24 din 14 martie 1899 (p. 751)[1].

* * *

O altă recomandație, pe care o credem tot spre folosul învățătorilor și al țării, este relativă la cârpele de bumbac de in, de cânepă, de mătase, de lână, care se aruncă ca lucruri fără niciun preț, pe când ele au valoare. Se știe că din cârpe se face hârtia cea mai bună, și că, numai când nu se găsesc cârpe, se face hârtie de lemn, care însă este departe de a fi așa de bună ca cea de cârpe. Din cauza aceasta, cele patru fabrici de hârtie ce avem în țară caută cârpele și s-a făcut și o lege care oprește ca cârpele să fie scoase din țară. Cu toate acestea, sunt negustori străini care le adună din țară pe nimic și pe urmă le trimit pe ascuns peste graniță, iar fabricile noastre le cumpără pe urmă de acolo cu preț mult mai mare.

Învățați dar pe copii și pe părinții lor, mai ales pe mame, să nu mai arunce cârpele netrebuincioase, ci să le adune. Când se vor fi adunat mai multe, dacă le vor curăți, spăla și împărți în pachete deosebite, după felul lor, vor putea să le vândă la fabricile de hârtie cu câte 15 până la 40 lei suta de kilograme, prețul variind după calitatea cârpelor și după gradul lor de curățenie.

Între altele, este fabrica română de băuturi gazoase din București, calea 13 septembrie nr. 161, care le cumpără în pachete de cel puțin 20 kilograme, anume pentru fabricile de hârtie.

Iacă încă un câștig, care, alăturat pe lângă atâtea altele, poate aduce un mic ajutor unei familii sărace, pe lângă că se învață copiii să fie strângători.

De vom pune și aceste două pe lângă grădinele de zarzavat, pe care tot învățătorii le propagă cu atâta râvnă, va putea fiecare socoti câți bani vor face ei să rămână pe fiecare an în țară și în punga oamenilor nevoiași.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 128 din 2 septembrie 1903; în „Colecțiunca legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 610; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 216 din 15 septembrie 1903, p. 3689; în ziarul „Voința Națională“ din 19 august 1903.)

---

1. Articolul este scris de farmacistul D. Păcațianu. „Albina“ era o revistă populară întemeiată de el în 1897 care a apărut până în 1925 când a fost cedată Fundațiunii Principele Carol.

98.

Raport la Rege asupra activității Ministerului de Instrucție, București, 1903

Cea mai însemnată perioadă de activitate ministerială a lui Spiru Haret a fost aceea dintre 1901–1903, în care a reușit, cu mijloace bugetare extrem de reduse, să realizeze o sumă de măsuri de mare însemnătate pentru mersul învățământului. În această epocă a consolidat reforma învățământului secundar și superior începută după legea din 1898, a întemeiat învățământul profesional, a întărit direcțiunea practică a învățământului primar mai ales rural și a pus temeliile activității ce s-a numit extrașcolară, din care au rezultat multe schimbări în viața rurală, între care cooperativele și băncile populare, devenite apoi instituțiuni de o mare înflorire, de mare însemnătate în stat. Măsurile lui Haret, care porneau dintr-un punct de vedere nou, au întâmpinat de o parte un mare curent de aprobare, uneori entuziastă, de alta însă multe împotriviri, unele din principiu, altele din animozități personale, în afară de cele propriu-zis de adversitate politică. Mulțimea problemelor pe care le cerceta el și cărora le dădea soluțiuni în acel timp cam încurca pe cei ce nu voiau a pătrunde în miezul lucrurilor și cărora le scăpa, astfel, firul conducător, unitatea de concepție care-l silea pe Haret să lucreze așa și nu altfel. Pentru a arăta acest fond comun de idei, de la care pornea toată activitatea sa, a socotit el să prezinte Regelui Carol un „Raport", în care sa deslușească toate aceste lucruri: o expunere generală, completată cu amănunte și cu documentarea necesară într-un bogat corp de „anexe".

Raportul acesta, care se reproduce aici (fără anexe), e o dare de seamă a activității „Ministerului de Instrucțiune și Culte" începând de la 1896 (sub ministerul lui P. Poni) până la 31 august 1903 și pune în legătură activitatea din acest timp cu măsurile luate de alți miniștri liberali încă din 1885. Acest raport este menit nu numai a arăta activitatea lui Haret, dar a servi ca un izvor indispensabil pentru cel care va scrie istoria învățământului nostru.

Am pus notele necesare la diferite anexe pentru a înlesni consultarea colecției de față.

Învățământul național a fost totdeauna printre principalele preocupări ale Majestății Voastre și ale țării; dar, în anii din urmă, cestiunea aceasta a căpătat o însemnătate mai mare decât oricând.

Ajunsese o nevoie absolută de a se înlocui legea instrucțiunii publice din 1864, din care nu mai subsistau decât fragmente, rămase și acelea cu totul în urmă în raport cu starea culturală a țării, cu necesitățile și cu aspirațiunile ei actuale. Dar mai cu seamă se impunea o schimbare în direcțiunea prea unilaterală, pe care legea din 1864 o imprimase învățământului public.

Trebuința aceasta o vedeau de demult toți acei care înțelegeau mersul afacerilor publice; dar evenimentele din ultimii patru ani au pus în evidență, cu mai multă tărie decât toate raționamentele, nevoia neînlăturabilă a unei reforme complete, nu numai în formele exterioare ale învățământului nostru, dar în însăși esența lui, în spiritul, în tendințele și în idealul lui.

Prin legile votate în 1893, 1896, 1898, 1899 şi 1901, prin regulamentele şi diversele măsuri luate de atunci încoace reforma aceasta este pe cale de a se face.

În raportul de faţă îmi propun să desfăşor planul acestei însemnate lucrări, ideile fundamentale care au predominat la înjghebarea ei şi modul cum se tinde la realizarea acelor idei.

Pe lângă aceasta voi expune întreaga situaţiune actuală a lucrurilor în tot ce priveşte serviciile dependente de Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, – expunere care este utilă pentru a se cunoaşte punctul de plecare al reformei şi a se înţelege de multe ori însăşi necesitatea ei.

Expunerea aceasta este necesară şi pentru a dovedi unitatea planului reformei întregi, unitate care a fost menţinută, cu toate modificările ce au trebuit aduse în unele din părţile planului, în urma schimbărilor politice supravenite în anii din urmă. Ea va fi utilă şi pentru aplicarea mai departe a reformei, în deplină cunoştinţă de cauză.

Supun această lucrare la înalta apreciere a Majestăţii Voastre, cu încrederea că, cu înţelepciunea cu care ea ştie să coordoneze silinţele acelora care lucrează pentru binele comun şi să le dea continuitate, va şti să facă ca enorma cantitate de muncă, de aproape 40 de ani, care a condus la reforma actuală a învăţământului nostru, să fie utilizată în modul cel mai folositor posibil pentru ţară.

CONSIDERAŢIUNI GENERALE

Este destul să considere cineva principalele învinuiri care se aduceau învăţământului nostru, pentru ca să vadă direcţiunea în care trebuiau căutate soluţiunile ce aveau să constituie reforma lui.

Învăţământul este una din principalele părţi din care este format organismul statului. Aşa fiind, se pot pune, în privinţa lui, următoarele întrebări:

Care este funcţiunea în stat, pe care este el chemat să o îndeplinească?

Îndeplineşte el această funcţiune? Şi o îndeplineşte în măsura exactă pe care o reclamă interesul ţării?

Sacrificiile, pe care le impune el, sunt în raport cu puterile ţării şi cu serviciile pe care le aduce?

* * *

Învăţământul unei ţări este chemat să îndeplinească un întreit scop. În prima linie, el trebuie sa formeze buni cetăţeni. În a doua linie, el trebuie să procure tuturor tinerilor fondul de cunoştinţe care este indispensabil oricărui om în viaţă, fără deosebire de treaptă socială: acesta este învăţământul obligatoriu.

În fine, el mai trebuie să formeze contingente pentru toate carierele care sunt necesare pentru viața completă și armonică a statului.

Este evident însă că aceste trei chemări ale școlii nu pot fi considerate ca neavând nicio legătură una cu alta. Așa, școala primară are de obiect a preda cunoștințele care nu pot lipsi nici unui om; dar desigur ea nu poate să uite că școlarii ei vor avea să lupte cu greutățile vieții. Din contră, ea trebuie să caute să utilizeze timpul școlar în modul cel mai rațional posibil, pentru ca copiii să fie întrucâtva pregătiți pentru felul special de greutăți cu care vor avea de luptat mai târziu.

Învățământul nostru, în mare parte, nu împlinea aceste condițiuni. Iată câteva fapte:

Școala primară rurală reține pe copilul de sătean timp de 5 până la 7 ani; dar, în timpul acesta, ea-i dă numai cunoștințe teoretice, fără a-i da în același timp vreo pregătire deosebită anume în vederea chemării lui viitoare de cultivator de pământ. Instrucțiunea primară rurală fusese alcătuită pe același plan ca și cea urbană, și se pare că acest plan avusese în vedere mai mult pregătirea pentru liceu, decât pentru viață.

Alt fapt: învățământul secundar consacra cea mai mare parte din cei 7 ani ai săi studiului limbilor vechi, care, altădată, pentru motive ce nu mai au valoare deja de sute de ani, se considerau ca singurele proprii pentru a forma cugetarea și a dezvolta în tinerime cunoștiința binelui și frumosului. Aforismul acesta a încetat de mult de a fi exact; dar, chiar dacă ar mai fi, pe câtă vreme învățământul nostru secundar nu era completat printr-un învățământ profesional suficient și pe câtă vreme mai toată tinerimea era obligată să treacă prin liceu, dacă voia să capete cunoștințe mai întinse decât acele din școala primară, urma că aproape întreaga pătură mai cultă a țării era crescută după principiile educative din secolul XVI, iar nu pregătită pentru a cunoaște viața actuală, cu ale cărei greutăți are a lupta.

Ceea ce numeam noi învățământul nostru real nu poate infirma aceste concluziuni; căci, așa zisele gimnazii reale, abia completate într-un târziu prin un singur liceu real, lipsite de orice debușeu și incapabile prin ele înseși de a înarma pe tineri pentru lupta vieții, nu au avut mai nici o influență utilă în dezvoltarea învățământului nostru public.

Învățământul secundar, astfel înțeles, este evident că nu putea să convină decât mai ales claselor avute, ai căror copii pot să se mărginească a cere școlii doar educațiunea, fie și pe bazele de acum patru secole și care pot să consacre acestui singur scop 11 ani din viața lor, fără a se preocupa în timpul acesta de a-și pregăti mijloace de viață. Dar, pentru partea cea mare din populațiune, care nu este avută, care prin urmare nu-și poate plăti luxul de a cheltui 11 ani numai în scopul de a-și forma inima și cugetarea după principiile lui Platon și Aristotel, care trebuie de timpuriu, încă din copilărie, să-și creeze mijloace de trai pentru mai târziu, un învățământ ca acela era cu desăvârșire nesuficient și necorespunzător.

Pentru dânsa, trebuia să existe un învățământ profesional, pus la îndemâna ei, puțin costisitor, ușor de urmat, și organizat în vederea trebuințelor societății noastre actuale. Căci societatea are trebuințe multiple și variate: dacă are trebuință de funcționari, de artiști, de învățați, de avocați și de literați, ea are nevoie tot atât de mare de comercianți, de agricultori și de industriași. Școala trebuie să răspundă la toate aceste necesități deopotrivă; altfel, funcționarea vieții sociale se face rău, se determină exuberarea disproporționată a unor părți, prin atrofierea altor părți din organismul națiunii.

Dar la noi învățământul profesional a lipsit în cea mai mare parte. Cel care a fost era nesuficient ca întindere și organizat tot în vederea unei elite, iar nu a numărului celui mare.

În asemenea condițiuni, nu e de mirare că liceele și gimnaziile au atras toată tinerimea cu dor de a învăța și că această tinerime s-a grămădit pe urmă asupra bugetului, singura îndeletnicire la care putea aspira, cu preparațiunea pe care o căpătase în școală.

Rezultatul a fost că clasa funcționarilor s-a înmulțit peste măsură, pe când carierele profesionale au rămas părăsite. Și cum numărul funcțiunilor este mărginit, și s-a mai împuținat încă în timpul din urmă, am ajuns a crea o numeroasă clasă de oameni care mor de foame, alături cu o sumă de meserii și de alte cariere, care ar putea să-i facă să trăiască din belșug, dar de care se folosesc străinii.

Starea aceasta de lucruri, care îngrijește pe toți oamenii cu prevedere, pe unii nu-i tulbură deloc. Ei zic că românii, neavând aptitudine pentru comerț și industrie, este logic ca munca socială să o împartă cu străinii, lăsând acestora partea la care sunt mai proprii decât românii.

O asemenea teorie ar însemna renunțarea noastră la dreptul de a trăi ca popor neatârnat; căci un popor care nu găsește în sine însuși toate elementele necesare propriei sale dezvoltări nici nu merită acest nume.

De altfel, afirmări de acestea s-au mai auzit și alte dați, și totdeauna faptele le-au dat cea mai completă dezmințire. Precum într-o vreme se zicea că limba română nu este proprie pentru o viață cultă, s-a zis mai pe urmă că românii sunt incapabili a exercita profesiunile intelectuale, care astăzi sunt exclusiv în stăpânirea lor, cucerite numai în câțiva ani. Tot așa, în comerț, în industrie, vedem mai multe ramuri prosperând în mâinile lor, după ce le-au scos din mâinile străinilor. Când condițiunile se vor îmbunătăți, nu e îndoială că îi va fi lesne a lupta cu avantaj contra oricui, și pe acest tărâm.

În orice caz, trebuie totul făcut pentru a se ajunge acolo; căci dacă au fost și au prosperat națiuni numai de agricultori, de comercianți sau de meseriași, nu s-a pomenit încă să fi trăit vreun popor numai de funcționari.

Dacă privim lucrul din acest punct de vedere, se poate dar zice că sistemul nostru școlar de până acum păcătuia contra naționalității noastre, pe câtă vreme

în loc de a contribui la întărirea ei prin dezvoltarea completă și armonică a tuturor forțelor ei, aducea, din contră, slăbirea ei, prin anihilarea tuturor acestor forțe în favoarea uneia singure.

Obiectul reformei

Din acestea se vede deja unul din principalele caractere ale reformei întreprinse.

Ea tinde a face ca învățământul public să înceteze de a fi un învățământ curat teoretic.

Pentru aceasta, în școlile primare rurale se introduce învățământul practic agricol, pe lângă acel al lucrului manual, introdus deja mai înainte.

În școlile primare urbane se introduce lucrul manual, care lipsea.

În învățământul secundar, se introduce trifurcarea la cursul superior și se modifică programele în sens mai practic, așa că cel care termină liceul, și chiar numai gimnaziul, să nu se găsească cu totul dezarmat în lupta pentru viață.

Se creează cu totul din nou învățământul profesional elementar și se dă o mai mare dezvoltare celui inferior.

Peste tot, se caută a se combate prevențiunile contra comerțului, industriei și agriculturii, pe care atâtea decenii de învățământ unilateral le-au înrădăcinat în spiritul tuturor; și se caută a se inspira încredere în carierele profesionale, deoarece o mare parte din acele prevențiuni provin din neștiința celor mai mulți despre înlesnirea și siguranța cu care agricultura, industria și comerțul pot asigura un trai îndestulat și liniștit.

* * *

Școala este unul din instrumentele de acțiune socială cele mai puternice, prin faptul că efectele ei se simt în toate părțile țării și în toate straturile societății. Ea poate face servicii însemnate chiar în unele direcțiuni, care la prima vedere nu s-ar părea că intră în domeniul său.

De aceea ne-am silit să facem ca acțiunea școlii să nu rămână mărginită numai în cuprinsul ei, ci să se întindă și în afară. Și deja unele rezultate excelente, dobândite în timp scurt și cu cea mai mare înlesnire, au dovedit de ce mare ajutor poate fi școala pentru realizarea unor dorințe care, de zecimi de ani, nu se puteau realiza, pentru că lipsea un instrument de lucru așa de puternic și de potrivit, cum este școala.

* * *

Învățământul, ca să fie desăvârșit, trebuie să se îngrijească nu numai a cultiva spiritul, înavuțindu-l cu cunoștințe multe, dar a cultiva și inima, a forma caracterul, a face, în fine, ceea ce se numește educațiunea tinerimii.

Unul din obiectele principale, pe care le urmărim, este și acesta, care întrucâtva fusese pus mai pe al doilea plan față de instrucțiunea propriu-zisă.

Nu mai puțin se dă o deosebită atențiune educațiunii fizice și cultivării artelor, muzicii și desenului, întrucât ele fac parte din instrucțiunea primară și secundară.

În fine, ne silim să insuflam întregului nostru învățământ spiritul național, fără care el nu poate da cetățeni buni și devotați, pe care este dator să-i dea.

* * *

Acestea sunt, *Sire,* scopurile a căror realizare va constitui, când ele vor fi atinse, reforma învățământului nostru.

Reforma întreagă se întemeiază pe următoarele legi:

A învățământului primar și normal-primar din 1896;

A învățământului secundar și superior din 1898;

A învățământului profesional din 1899.

Punerea în aplicare a reformei, pe bazele ei actuale, putem zice că este începută deja de mai mulți ani, în special de la 1886, când o mare parte din principiile legislațiunii actuale deveniseră un deziderat al celor mai mulți oameni de școală, și luaseră corp în proiectul de lege asupra învățământului, prezentat în acel an Corpurilor legiuitoare.

În 1893, s-a votat o lege a învățământului primar și normal-primar, ale cărei principii, în mare parte, erau identice cu ale proiectului din 1886[1], iar altele erau diferite. Această lege a fost modificată prin cea din 1896.

În 1900, cele trei legi, pe baza cărora se începuse reforma, au fost modificate în mod fundamental. Din această cauză, continuarea realizării reformei a fost oprită în cele mai multe din părțile ei.

În 1901 însă, s-au restabilit legile din 1896, 1898 și 1899, cu oarecare modificări, impuse cea mai mare parte de situația financiară a țării din momentul acela. De atunci, aplicarea reformei s-a reînceput și se continuă.[2]

---

1. Evorba de proiectul de lege pentru organizarea întregului învățământ prezentat de D. A. Sturdza, cu contribuțiunea cea mai puternică a lui Haret, atunci secretar general al ministerului . Acest proiect n-a putut deveni lege, din pricina campaniei duse de un mare număr de profesori, atât în Parlament cât și în afară.

2. Deoarece încercarea de a reforma printr-o singură lege întregul învățământ făcută de V. A. Urechiă, în 1881; și de D. A. Sturdza (în 1881) nu reușise din cauza împrejurărilor politice,

Ea va cere încă mulți ani de muncă încordată și sistematică, pentru a fi desăvârșită; căci principala ei greutate nu a fost facerea legilor ei organice, ci aplicarea acestor legi, în condițiuni destul de grele. În adevăr, se impune ca să recâștigăm vremea pierdută, și ca în cel mai scurt timp posibil să realizăm cea mai mare sumă posibilă de lucru util. Se mai cere ca această lucrare să se facă cu mijloace restrânse de oameni și de bani; și, în fine, se cere ca ea să nu jignească o mulțime de interese și de drepturi câștigate și să triumfe de nenumărate prejudicii și prevențiuni, create prin starea trecută de lucruri.

În cele ce urmează, expunem în amănunte: mijloacele ce punem în mișcare; dificultățile ce avem de învins; rezultatele ce am realizat deja sau care se pot întrevedea; calea ce credem că trebuie urmată și în viitor; speranțele noastre, precum și greutățile pe care le prevedem încă pentru viitor.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR
Obligativitatea. Frecventarea

Principiul obligativității și al gratuității învățământului primar a fost consacrat, încă de la 1864, prin art. 6 din legea asupra instrucțiunii: „Instrucțiunea primară elementară este obligatoare și gratuită“.

Curând după aceea, constituțiunea din 1866 consacră din nou acest mare principiu prin art. 23:

„Învățătura în școlile statului se dă fără plată; învățătura primară va fi obligatoare pentru tinerii români pretutindeni unde se vor afla instituite școli primare.”

Sunt dar 39 de ani de când ar fi trebuit ca toți copii de români, în etatea legală, să fie obligați a urma la școală, așa că astăzi se cuvenea să nu mai fie niciun român în etate mai mică de 50 de ani, care să nu poseadă cunoștințele cursului primar.

Din nenorocire, nu a fost așa. Se știe că proporțiunca celor fără știință de

---

ministrul Take Ionescu a prezentat în 1893 numai legea învățământului primar, care s-a votat și s-a promulgat la 19 mai 1893. Legea aceasta conținea o serie de principii pe care Partidul Liberal (mai ales grație stăruinței lui Haret) nu le putea admite. De aceea, îndată ce a venit la guvern, Partidul Liberal prin ministrul P. Poni o înlocuiește prin legea din 29 aprilie 1896. Învățământul secundar și superior este organizat de Haret prin legea din 23 martie 1898. Învățământul profesional prin legea de la 27 martie 1899. În 1900 (fiind ministru Dr. C. I. Istrati) se votează legea de la 5 aprilie 1900 pentru modificarea unor articole din legea administrației centrale a Ministerului Instrucției de la 31 august 1892, din legea clerului mirean și a seminariilor de la 29 mai 1893, din legea învățământului primar și normal primar de la 29 aprilie 1896, din legea învățământului secundar și superior de la 23 martie 1898 și legea învățământului profesional din 31 martie 1899 (recte 27 martie). Modificările acestea au fost înlăturate de Haret prin legea sa din 1901.

carte este încă foarte mare şi că, chiar astăzi, din 813.940 copii în etate de şcoală, nu frecventează şcoala primară decât abia 338.659.

Cauzele acestei stări de lucruri sunt multiple şi e trebuinţă să fie cunoscute, pentru ca să se poată înţelege măsurile ce se iau pentru înlăturarea lor.

Lipsa de personal

În prima linie a fost lipsa personalului didactic.

În 1864, în momentul când s-a proclamat obligativitatea învăţământului populaţiunea ţării fiind aproximativ de 4.500.000, ar fi fost necesar un număr de cel puţin 6.750 de institutori şi învăţători. În realitate, nu erau decât 2.008 învăţători şi 517 institutori.

Pentru a se împlini această enormă lipsă de personal, ar fi trebuit să fie un număr mare de şcoli normale. Dar nu era decât una singură.

De aceea, legea din 1864 a fost silită să pună condiţiuni cu totul nesuficiente pentru recrutarea personalului didactic primar: ea nu cerea decât cunoştinţele claselor primare.

Din această cauză, timp de câţiva ani, corpul didactic primar s-a înmulţit cu nişte elemente de tot nesuficiente.

Mijloacele statului nepermiţând a se înmulţi prea repede numărul şcolilor, s-a evitat din norocire înmulţirea peste seamă a învăţătorilor recrutaţi în acest fel. Curând după aceea, generoasa iniţiativă a Maiestăţii Voastre a făcut să se înfiinţeze şcoala normală „Carol I“, după care apoi au urmat şi altele.[1]

Cele care sunt astăzi în fiinţă sunt de ajuns pentru a face faţă trebuinţelor, adică pentru a împlini golurile ce se fac în rândurile corpului didactic primar şi pentru înfiinţarea de posturi noi. Necesităţile bugetare însă nu permit a se face asemenea înfiinţări aşa de repede pe cât ar trebui.

Astăzi avem 4.636 învăţători, dintre care 500 învăţători de cătun, şi 1.313 institutori, în total 5.949 de învăţători şi institutori.

Populaţia ţării fiind acum de 6.000.000 în cifră rotundă, şi ţinând socoteală că, după lege, un maestru primar poate avea în seamă până la 80 de copii, dar, având în vedere şi dificultăţile care rezultă din repartiţiunea cătunurilor şi din greutăţile topografice, s-a calculat că numărul total de învăţători şi institutori, care ar fi necesari în momentul de faţă, ar fi de 11.500.

Ar fi dar o lipsă de mai bine de 5.500 învăţători, care ar reclama o creştere în buget de vreo 6.600.000 lei pe an.

---

1. Această şcoală normală s-a înfiinţat în anul 1867 prin donaţiunea făcută de Regele Carol. A funcţionat în Bucureşti câţiva ani; apoi a fost mutată la Câmpulung.

Este greu să ne gândim la aşa ceva. Nu numai mijloacele materiale ne-ar lipsi, dar ar fi peste putinţă a se găsi dintr-odată un număr aşa de mare de învăţători capabili

A trebuit dar să găsim mijlocul ca, cu un număr mai mic de învăţători, să se poată face faţă nevoilor care nu se mai pot amâna. Acest mijloc credem că l-am găsit: el este expus mai jos în mod amănunţit (a se vedea capitolul *Orarul şcoalelor primare rurale).*

Prin dispoziţiunile ce am adoptat, un învăţător rural poate avea în seamă un număr de copii mult mai mare decât 80, fără a se călca legea şi fără a se îngreuna deloc munca lui. Aşa fiind, numărul de învăţători şi institutori necesari s-ar reduce la vreo 8.000, astfel că ne-ar mai trebui vreo 2.000 peste cei pe care-i avem deja.

Toate aceste posturi noi vor trebui create în comunele rurale: ba încă va trebui ca cu timpul vreo 300 posturi de institutori să fie suprimate şi înlocuite cu tot atâtea posturi de învăţători, din cauză că numărul actual al institutorilor este mai mare decât cel care trebuie să fie, după populaţiunea şcolară a oraşelor.

În rezumat, trebuie ca, în cel mai scurt timp posibil, numărul învăţătorilor să fie crescut de la 4.636 până la vreo 7.000, iar al institutorilor scăzut de la 1.313 la 1.000.

Acest lucru, se înţelege, nu se va putea face dintr-odată. Pe de o parte, nu se pot arunca pe drumuri 300 de institutori, care nu sunt întru nimic vinovaţi, dacă în trecut s-au făcut creaţiuni de posturi fără socoteală; pe de alta, nu se pot improviza cu uşurinţă mai bine de 2.300 de învăţători: trebuie ca şcolile normale să aibă timpul de a-i produce. În fine, bugetul nu se poate creşte dintr-odată cu mai bine de două milioane.

Nu rămâne decât a se lucra treptat, dar cu stăruinţă şi în mod continuu, pentru ajungerea scopului, şi aşa se şi face.

Numărul învăţătorilor se măreşte pe fiecare an, uneori mai mult, alte ori mai puţin, după mijloacele de care se dispune în buget. De altă parte, se caută a se utiliza în modul cel mai fructuos posibil cei existenţi. Astfel, la septembrie 1902, mulţumită dispoziţiunilor la care am făcut aluziune mai sus, s-au putut înfiinţa vreo 50 şcoli rurale nouă, fără a se cere nimic de la buget, şi fără a se zdruncina nimic la şcolile existente.

De altă parte, încă din anul 1901 am luat dispoziţiunea a se suprima toate posturile de institutori rămase vacante, repartizându-se şcolarii respectivi pe la celelalte şcoli mai puţin populate din oraş. Au fost suprimate în modul acesta 53 posturi de institutor.

Lipsa de localuri

A doua din principalele cauze pentru care învăţământul primar este aşa de puţin răspândit a fost lipsa de localuri de şcoală.

Legea din 1864 (art. 42) a pus în sarcina comunelor obligațiunea de a procura localul, mobilierul și încălzitul școalelor primare, și această obligațiune a fost menținută în toate legile ulterioare.

Îndatorirea aceasta ar fi trebuit să fie împlinită încă de demult, mai ales că plata personalului didactic era lăsată în întregime asupra statului, pe când în mai toate, țările ea este tot o sarcină comunală.

Comunele însă, în marea lor majoritate, au neglijat cu totul această datorie a lor. Până nu de mult, construirea localurilor de școli primare nu avea niciun loc în preocupările lor. Școlile erau instalate prin case particulare, mici, întunecoase, rău împărțite, rău așezate în raport cu cartierele ce aveau să deservească. Rareori asemenea localuri erau proprietatea comunei: mai totdeauna erau închiriate și costau niște prețuri enorme, în raport cu valoarea lor și cu serviciile ce făceau.

Situația era cu deosebire deplorabilă în comunele rurale. Acolo școala era de multe ori o simplă casă țărănească, cu o singură cameră și o tindă. Camera avea 15, mult 20 m.p. suprafață și 2 m 20 cm de înălțime; era cu pământ pe jos, acoperită cu șovar vechi, așa că prin tavanul spart se vedea cerul. Mobilierul lipsea mai de tot. Abia dacă 20 sau 30 de copii înghesuiți găseau loc într-o asemenea școală.

Rezultatul acestei stări de lucruri este că, chiar în comunele foarte mari, mai că nu se simte efectul școalei după atâția ani. De altă parte, statul a fost silit să plătească un învățător sau un institutor, care nu putea să dea învățământul decât la a patra sau a cincea parte din numărul copiilor pe care, după lege, ar fi trebuit să-i instruiască, dacă ar fi fost loc în școală.

Nu numai atât, dar când o comună vedea că prea mulți copii rămân fără carte, în loc să dea școalei existente local încăpător, în care să intre mai mulți copii, cerea tot statului ca să înființeze posturi noi de învățători sau institutori, așa că statul suporta cheltuieli mai mari decât era dator după lege să suporte, numai din cauză că comunele nu-și împlineau obligațiunile lor.

De aici vine că acum doi ani aveam 1.351 institutori, pentru o populație școlară urbană de 79.738 copii, pentru care cel mult 1.000 institutori ar fi fost de ajuns. Aceasta însemnează o cheltuială anuală inutilă de cel puțin un milion de lei, care nu s-ar face, dacă comunele urbane ar avea localurile școlare necesare.

Tot așa, cei 4.636 învățători nu dau învățământ decât la 265.048 copii, în loc de 370.880, câți ar putea instrui. Altă cheltuială, zadarnică pentru stat, de mai bine de 1.500.000 lei pe an.

Situația aceasta a atras de demult atențiunea ministerului .

Încă din anul 1887, ministerul a elaborat proiecte-tip de construcțiuni pentru tot felul de școli primare, și a exercitat presiune, asupra comunelor, ca să-și construiască școlile necesare[1]. îndemnurile lui au avut oarecare efect, pentru că

1. Aceste planuri au fost alcătuite de serviciul tehnic al ministerului după stăruințele lui Haret, atunci secretar general, care a lucrat proiectele de legi necesare pentru a se începe o

trei județe, Ilfov, Romanați și Iași, au contractat împrumuturi pentru clădire de școli rurale, și mai multe comune din celelalte județe, au ridicat asemenea clădiri. Multe dintre comunele rurale, prea sărace ca să poată construi îndată, au început să capitalizeze la Casa de depuneri, economiile lor, în vederea acestei necesități. Atunci însă s-au ivit alte neajunsuri. În precipitarea lor, unele comune au clădit localuri nepotrivite scopului lor, căci nu au cerut sau nu au ținut seamă de instrucțiunile ministeriale. Mai multe comune urbane au zidit școlile fără nici o considerație de cartierele ce aveau să deservească. Astfel, chiar în capitală s-au construit în centrul orașului o mulțime de localuri unele lângă altele, pe când cartiere vaste au rămas lipsite de orice școală.

Relele ce constatăm aici au fost cauza că, în proiectul de lege din 1886, deja s-au prevăzut măsuri coercitive contra comunelor care nu-și vor împlini obligația impusă prin lege. Se prevedea anume că, pentru asemenea comune, ministerul va avea dreptul a înscrie din oficiu în bugetele lor sumele necesare, care se vor vărsa la tezaur și lucrările se vor executa de minister în contul comunei.

Aceste dispoziții completate au și căpătat putere prin legea învățământului primar din 1893 (art. 81) și 1896 (art. 76).

Activitatea Casei Școalelor

Gestiunea a fost însă definitiv rezolvată prin legea Casei Școalelor din 9 martie 1896.

Prin această lege, Casa Școalelor are însărcinarea de a priveghea executarea clădirilor școlare; pe lângă acestea, i s-a pus la dispoziție un fond de 30 milioane de lei, din care să facă comunelor împrumuturi cu termen lung, anume pentru construirea localurilor de școli.

Creațiunea Casei Școalelor a fost un pas decisiv în această chestiune. Abia înființată, ea a pregătit îndată planuri-tip, ante-măsurători, devize și caiete de sarcini. În 1897 deja s-au publicat licitațiuni pentru darea în întreprindere a 208 clădiri cu 476 săli de clase.

Această primă serie de lucrări nu a răspuns destul de bine așteptărilor. Cauzele au fost următoarele:

a) Prețurile unitare adoptate de Casa Școalelor în devizele sale, deși fixate după consultarea corpurilor tehnice ale diverselor județe, au fost în genere prea mici. În adevăr, se pare că informațiunile date de corpurile tehnice se bazau pe prețurile realizate la lucrările efectuate în orașe, pe când este evident că la țară

---

campanie de construcțiuni de școli primare. Nereușind să le aducă atunci la îndeplinire, Haret le-a reunit, după retragerea sa din secretariat, într-o broșură în anul 1889. Ea este reprodusă în colecțiunea de față (vol. I) sub nr. 2.

condițiunile lucrărilor sunt mult mai grele, din cauza transporturilor, a dificultății de a se găsi lucrători etc.

b) Lucrările fiind diseminate pe toată întinderea țării, la distanțe destul de mari unele de altele, și valoarea fiecăreia nefiind destul de mare, cheltuielile de regie se măreau în mare proporție față de valoarea lucrării.

Aceste două cauze reunite au făcut că licitațiunile din 1897 au trebuit să se repete de mai multe ori, și prețurile unitare să se mărească, până ce să se poată da lucrările în întreprindere, și încă cu prețuri destul de dezavantajoase.

c) Condițiunile pecuniare în care Casa Școalelor cerea a se executa acele lucrări, erau destul de grele, din cauza materialelor scumpe care se cereau, ceea ce făcea ca prețul unei școli să fie prea mare față cu puterea financiară a comunelor rurale. A urmat de aici că comunele ale căror școli s-au construit atunci se găsesc încărcate cu anuități prea mari către Casa Școalelor.

d) Supravegherea executării lucrărilor nu s-a putut organiza într-un mod destul de satisfăcător, din cauza marelui lor număr și a diseminării lor. De aceea, unele din ele lasă mult de dorit ca execuțiune. Recepțiunile s-au făcut în anii 1899 și 1900, și pentru aceasta Casa Școalelor s-a servit de diverși ingineri și arhitecți, cărora le plătea o îndemnânare pentru fiecare recepțiune. Sistemul nu era practic, pentru că era scump și pentru că cei ce făceau recepțiunea nu erau în măsură a cunoaște viciile ascunse ale construcțiunii. Aceste vicii n-au ieșit la iveală decât mai târziu, după facerea recepțiunii definitive, când Casa Școalelor nu mai avea nici un mijloc de acțiune asupra întreprinzătorilor.

* * *

Toate dificultățile și neajunsurile acestea erau, în mare parte, inevitabile. Problema ce avea de rezolvat Casa Școalelor era peste măsură de grea, și dificultățile ei, în mare parte, atunci s-au dat pe față pentru prima oară. Nu este însă îndoială că experiența dobândită în prima serie de lucrări ar fi folosit pentru a se evita mai târziu greutățile întâmpinate la început.

În timpul acesta însă supraveniră dificultățile financiare, din cauza cărora Ministerul Finanțelor nu mai putu pune la dispoziținea Casei Școalelor sumele ce trebuia să-i procure după legea din 1896. De aceea, Casa Școalelor nu mai începu nicio lucrare nouă în contul fondului de 30.000.000, care în iunie 1901 a și fost anulat întreg, afară de partea deja cheltuită de 4.385.079 lei, din care apucaseră a se construi 208 localuri, pentru care mai contribuiră și comunele cu 577.311 lei.

Această gravă întâmplare ar fi putut să paralizeze cu totul acțiunea Casei Școalelor și să facă să înceteze deodată avântul pe care ea abia îl imprimase construirii localurilor școlare. Ar fi trebuit dar să renunțăm, pentru mulți ani poate, la orice speranță de a face posibilă frecventarea școalei primare de către toți copiii care aveau drept la dânsa, ceea ce ar fi echivalat cu anihilarea reformei însăși.

Construcțiunea de școli rurale de la 1901 încoace

Am reușit să ieșim din greutate și, nu numai să continuăm fără nicio slăbire construirea localurilor școlare, dar chiar să-i dăm o impulsiune și mai energică.

Pentru aceasta, ne-a fost de ajuns să suprimăm toate dispoziţiiunile prea exigente ale Casei Școalelor în ceea ce privea alegerea materialelor și condițiunile de construcțiune, și a lăsa loc celei mai largi inițiative din partea autorităților locale, adică prefecților și primarilor și chiar particularilor, rezervând Casei Școalelor numai atâta control cât trebuia pentru a nu permite să se facă lucrările rău, dar nu mai mult; cu alte cuvinte, am descentralizat cu totul un serviciu, care până atunci suferea de prea multă centralizare.

În adevăr, după legea și regulamentul Casei Școalelor din 1896, construirea localurilor școlare era supusă la următoarele reguli: ministerul hotăra, în fiecare an, în mod obligatoriu pentru comune, localurile ce aveau să fie construite sau modificate, precum și dimensiunile lor; comunele trebuiau să facă planurile și devizele și să le trimită ministerului, care putea să le aprobe, să le refuze sau să le modifice. Ministerul fixa natura materialelor ce trebuiau să se întrebuințeze; el alegea terenul de construcțiune; el fixa modul cum construcțiunea trebuia orientată pe teren; el făcea licitațiunile și contractele cu antreprenorii; el priveghea executarea construcțiunilor, făcea recepțiunile provizoriuii și definitive, avansurile de bani la antreprenori, verificarea socotelilor; el, în fine, suporta procesele și contestațiunile, anchetele, expertizele la care dădeau loc lucrările rău făcute.

Se pot ușor înțelege întârzierile, străgănirile[20], nemulțumirile, și erorile ce se puteau naște dintr-o asemenea organizare. Se pierdea timpul în corespondențe; se fixau în București seriile de prețuri pentru localități depărtate, unde nu se potriveau; lipsea personalul pentru a executa toate formalitățile care se cereau; și, ca rezultat, lucrările mergeau încet și nu se făceau bine.

Dar, ceea ce era mai grav, era că lucrările costau enorm. Se impunea în mod aproape exclusiv facerea de construcțiuni de zid, pe temelii de piatră, cu lemnărie de stejar, acoperit cu fier, și se proscriau construcțiunile mai economice, chiar în comunele sărace și în localitățile unde unele din materialele cerute nu se găseau. Pe lângă aceasta, era natural ca antreprenorii să pună în socoteala clădirii toate întârzierile, străgănirile și cheltuielile pe care prevedeau că au să li se cauzeze complicațiunea formalităților. De aici a rezultat că prețul unui local de școală rurală cu o singură clasă și cu o locuință destul de insuficientă pentru diriginte, construit în asemenea condițiuni, a fost de 9 până la 21 mii de lei; cu două săli de clase, de 17 până la 33 mii lei; cu trei săli de clase, de 18 până la 34 mii de lei, cu patru săli de clase, de 28 până la 40 mii de lei: prețuri enorme pentru niște comune, care de multe ori nu aveau decât 2 sau 3 mii lei venit pe an. De aceea comunele au intrat în datorii mai presus de puterile lor; unele din ele și-au văzut

întregile lor venituri sechestrate de Casa Școalelor pentru plata anuităților, și toate serviciile lor paralizate. Cu modul acesta, Casa Școalelor, al cărei scop era de a aduce ajutor comunelor, devenea pentru ele o cauză de ruină.

Siliți pe de o parte de reclamațiunile care nu mai încetau, și pe de alta de anularea, în 1901, a tuturor creditelor Casei Școalelor, a trebuit să schimbăm întregul sistem de până atunci.

Prin circulara nr. 1.194 din 24 mai 1901 (anexa nr. 2), adresată prefecților de județe, am dispus ca localurile de școli rurale să se poată construi din orice fel de material: piatră, cărămidă, paiantă, bârne, vălătuci sau gard, după cum se găsește în localitate cu prețul cel mai ieftin. Singurul lucru ce am cerut să se păstreze neatins, au fost dimensiunile clădirii și dispoziținea ei generală. Tot atunci am recomandat a se face apel la concursul și bunăvoința proprietarilor și a sătenilor, ca să contribuie cu bani, cu materiale, cu cărături sau cu lucru[1].

Prin circulara nr. 6.131 din 14 iulie 1901, am dispus ca să se trimită planuri și devize tip; prin acea cu nr. 1.426 din 11 februarie 1902, am stabilit procedura de urmat în cererea de aprobarea construcțiunilor; iar prin acea cu nr. 3.749 din 2 aprilie 1902, am dat instrucțiuni cum să se procedeze pentru ca comunele să-și formeze capitalul pentru clădirea școlilor (anexa nr. 3)[2].

Aceste apeluri la inițiativa prefecților și primarilor, precum și marile înlesniri ce li se făceau, au avut un efect imediat.

Deși măsurile se luaseră destul de târziu, chiar în campania anului 1901 se văzu începându-se o energică mișcare. Prefecții puseră să se facă planurile, să se aleagă terenurile, organizară serbări, loterii, făcură apeluri la proprietari și la săteni; în unele părți, județele puseră câte o sumă la dispoziția comunelor celor mai sărace; Casa Școalelor însăși afectă 50.000 lei în 1902 și 100.000 lei în 1903, pentru a acorda mici împrumuturi comunelor, spre a completa suma de care aveau trebuință.

Silințele acestea fură încoronate cu cel mai deplin succes. Este de ajuns să se arunce ochii pe anexa nr. 4[3] a acestui raport, pentru a se vedea rezultatele avute. De unde în 5 ani, de la 1897 până la 1900 inclusiv, Casa Școalelor putuse să construiască 208 localuri cu 476 săli de clasă, cheltuind pentru aceasta 4.385.079 lei din fondurile sale și 577.311 lei din ale comunelor, vedem în 1902 punându-se în lucru 154 localuri cu 268 săli de clasă și 61 locuințe pentru diriginți; în 1903, 285 localuri cu 450 săli și 111 locuințe; în total, în 2 ani, 439 localuri cu 718 săli de clase și 172 locuințe. Și pentru toate acestea, Casa Școalelor nu a procurat comunelor decât 150.000 lei.

---

1. Circulara aceasta este reprodusă în colecțiunea de față sub nr. 36.

2. Circulările acestea cuprind chestiuni de amănunt, dar regulile generale se află în celelalte circulare reproduse de noi.

3. Anexa cuprinde un tablou al construcțiunilor școlare din 1902 și 1903. Cifrele sunt rezumate în raport în pasajul acesta.

Ceea ce este îmbucurător, în această constatare, este stăruința cu care au lucrat autoritățile administrative, și chiar cele comunale, care de 40 de ani mai că nu voiseră să știe de datoria ce aveau către școală: dovadă că poate și mai înainte și-ar fi făcut această datorie, dacă s-ar fi exercitat asupra lor o presiune destul de energică.

Dar un semn și mai îmbucurător a fost voia bună cu care și sătenii și proprietarii au dat concursul lor. Ei au contribuit cu bani, cu materiale, cu zile de lucru și de transporturi. Mulți proprietari, uneori chiar câte un sătean sau un preot, au clădit cu spezele lor câte un întreg local, dotându-l cu toate cele necesare. Cu deosebire merită atențiune donațiunea dlui Vasile Stroescu(21), care a oferit 200.000 lei pentru construcțiunea de școli în cele mai sărace comune din județele Dorohoi, Botoșani, Suceava și Neamț.[1] În multe părți, sătenii, deșteptați de mișcarea care se făcea împrejurul lor, au cerut ei singuri să li se clădească școală, oferind concursul lor. În județul Constanța, se vor construi toate localurile școlare necesare, numai cu mijloacele oferite de țărani, de bunăvoia lor, și fără niciun concurs din altă parte.

O altă constatare foarte bună este prețul mic cu care s-au putut realiza construcțiunile din acești din urmă ani, în comparațiune cu acele de mai înainte.

Următoarea tabelă comparativă pune în evidență acest lucru.

Pentru ca comparațiunea să fie justă, am luat numai localuri care au și locuință pentru diriginte.

LOCALURILE	COSTUL	
	De la 1897 până la 1900	De la 1901 până la 1903
Cu 1 sală de clasă	9–21 mii	3– 9 mii
Cu 2 săli de clasă	17–33 mii	11–14 mii
Cu 3 săli de clasă	18–34 mii	14–19 mii
Cu 4 săli de clasă	28–40 mii	14–32 mii

Localurile cele mai scumpe din ultima coloană au fost clădite după vechile proiecte.

Atunci când s-au dispus de oarecare facilități, dacă spre exemplu, materialele erau la îndemână, sau dacă locuitorii dau concursul lor, prețurile au fost încă și mai mici.

După cum se vede, deosebirea este considerabilă. Și trebuie încă să se țină seamă că, după combinațiunile actuale, școala se clădește aproape numai cu

1. Vasile Stroescu, mare proprietar din Basarabia, care a dăruit Școalelor sume importante și în 1903 și mai târziu.

fondurile deja adunate ale comunei sau cu ajutoare din partea județului sau a particularilor și numai cu prea puține împrumuturi, astfel că finanțele comunei nu se încarcă mai deloc cu plata de anuități mari pe termene lungi.

* * *

Așadar, cu toate greutățile din ultimii ani, și chiar din prezent, situația chestiunii localurilor școlare rurale este îndrumată destul de bine, și, dacă se va urma mai departe pe calea aceasta, s-ar putea în câțiva ani să se completeze toate clădirile.

Dar aplicarea cu începere de la septembrie 1902 a noului orar al școlilor rurale a adus încă noi înlesniri în această privință.

Acest orar permite ca, în școlile cu un singur învățător, care sunt cele mai numeroase, unele clase să vină la școală numai dimineața, altele numai după amiazi. Prin urmare, într-o sală de clasă oarecare, va putea de acum înainte să urmeze un număr de școlari de două ori mai mare decât până acum.

De aceea, numărul sălilor de clase care trebuiau construite se va reduce într-o proporțiune foarte mare. Astfel, o comună care ar avea 160 de copii în etate de școală, ar fi avut trebuință cu vechiul orar de doi învățători, și prin urmare de două săli de clase, socotind câte 80 de copii de fiecare învățător, pe când cu orarul cel nou, un singur învățător și o singură sală sunt de ajuns.

În fapt, nu vom putea contaa pe o îmbunătățire așa de mare. Distribuțiunea neregulată a copiilor în diversele clase și în diversele cătune, trebuința de a ține seamă de creșterea viitoare a populațiunii și alte motive nu permit să ne așteptăm la mai mult decât 50% economie în numărul sau în dimensiunile sălilor de clasă, pe baza noului orar. Dar și atâta este foarte mult, și mai ales comunele cele mici și prin urmare cele mai sărace vor simți o ușurare foarte însemnată în construirea școlilor lor.

Profitând de noul orar, ne-am grăbit a ușura dispozițiunile anterioare privitoare la construcțiunile școlare din comunele rurale, prin deciziunea din 29 ianuarie 1903 (anexa nr. 5)[1]; iar prin circulara adresată prefecților (anexa nr. 6), le-am atras atențiunea asupra acestei noua ușurări, care, suntem siguri, va contribui mult pentru a accelera completarea localurilor școlare.[2]

1. Anexa se găsește în colecția de față sub nr. 82.
2. Anexa se găsește în colecția de față sub nr. 84.

Propunerea d-lui N. Enășescu

Ca să terminăm cele ce aveam de zis cu privire la aceasta chestiune, se cuvine să menționăm o propunere făcută de dl N. Enășescu, fost prefect al județului Botoșani, care, dacă ar fi realizată, după înlăturarea oarecăror dificultăți ce prezintă, ar putea să asigure ridicarea până în câțiva ani a tuturor localurilor de școală și de primărie, de care mai au nevoie comunele rurale.

Cele mai multe din aceste comune au venituri așa de mici, încât rareori pot să facă ceva economii, din care să-și adune fondul necesar pentru clădirile ce le sunt necesare. Trebuie ani întregi pentru a se aduna cele câteva mii de lei cât va costa o școală, chiar cu reducerile și simplificările expuse mai sus, și, până să se adune toată suma, adeseori se întâmplă ca ceea ce a apucat să se adune, să se întrebuințeze cu totul pentru alte scopuri.

D-l N. Enășescu propunea ca comunele dintr-un județ să se împartă în grupe de câte 8, 10 sau 12. Comunele din aceeași grupă să pună la un loc economiile lor dintr-un an, ceea ce ar face o sumă suficientă pentru a se construi o școală sau o primărie în una din ele. În anul următor ar veni rândul alteia, și așa mai departe, până ce toate comunele din grupă vor avea construcțiunile necesare.

Cu modul acesta, ar fi de ajuns 10 sau 12 ani, pentru ca problema întreagă a construcțiunilor rurale să fie rezolvată.

Bineînțeles, ar fi multe chestiuni de detaliu de regulat, precum modul cum să se țină seamă de diferența între puterile contributive ale diverselor comune, și altele. Dar aceste dificultăți nu sunt destul de grave pentru ca să nu poată fi înlăturate

Propunerea d-lui Enășescu se află în studiul ministerului de interne.

O propunere analogă cu a dlui Enășescu a fost făcută de dl revizor școlar al județului Romanați, propunere care a și fost pusă în practică anul acesta. În bugetele comunelor să se înscrie din oficiu pe fiecare an sume variind între 100 și 5000 lei, după importanța și mijloacele comunelor. Aceste sume, puse la un loc, împreună cu o sumă prevăzută în bugetul județului și cu cele provenite din donațiuni și alte mijloace, să formeze un fond de construcțiuni, cu care să se facă localele școlare necesare. Anul acesta, din bugetele comunelor din acel județ s-au reunit 125.389 lei, care împreună cu ce dă județul și particularii, dau un total de vreo 200.000 lei. Astfel s-a format fondul pentru construcția a 47 săli de clase, care s-au și pus în lucru.

Fondul comunal

O altă împrejurare favorabilă este crearea fondului comunal, prin recenta lege asupra suprimării accizelor. Sunt o mulțime de comune rurale care, prin

legea aceasta, vor avea adaosuri considerabile în veniturile lor. Fără îndoială, şi nevoile ce au ele să satisfacă sunt mari şi multe; dar printre acestea, în prima linie, este şi şcoala, şi va trebui ca să se ia măsuri pentru ca noile mijloace să nu se risipească în înfiinţări de lefuri sau în cheltuieli inutile. Prin circulara de 16 mai 1903 (anexa nr. 9), am şi invitat pe primarii comunelor urbane ca să profite de noile resurse ale comunelor, pentru a le dota cu şcolile necesare.[1]

Localurile de şcoli primare urbane

Cu localurile de şcoli primare urbane, lucrul stă şi mai rău decât cu cele rurale. Deşi comunele urbane au dispus de mijloace mai mari decât cele rurale şi, deşi de vreo 20 ani ele şi-au impus sarcini destul de grele pentru alte lucrări de edilitate, şcolile au fost prea adeseori lăsate pe al doilea plan. Abia sunt două sau trei comune urbane, care şi-au clădit toate şcolile de care au trebuinţă; dar sunt multe acele care nu au clădit niciuna.

Neglijenţa aceasta este cu atât mai puţin de iertat, cu cât la oraşe mai toţi copiii în vârsta legală cer să fie admişi în şcoli şi nu sunt locuri pentru a-i satisface. E adevărat că, de câte ori comunele au văzut că copiii nu încap în şcoli, în loc de a construi localuri încăpătoare pentru cele existente, ele se mulţumeau a cere de la minister ca să înfiinţeze şcoli noi, ceea ce se încuviinţa; şi aşa s-a ajuns la un număr de 1.350 institutori pe când 1.000 ar fi fost de ajuns. Statul şi-a impus dar un sacrificiu enorm, numai din cauză că comunele nu-şi făceau datoria.

De altfel această stare de lucruri nu este mai puţin dăunătoare pentru comunele înseşi. Fără a mai vorbi de starea igienică cea deplorabilă a localurilor închiriate, de înghesuirea copiilor, de înlesnirea şi de alimentul ce se dă propagării epidemiilor prin localurile mici, umede şi neigienice, trebuie observat că chiriile enorme ce plătesc comunele ar fi de multe ori suficiente spre a acoperi anuitatea sumelor necesare pentru facerea unor localuri convenabile.

Această gravă situaţiune a atras atenţiunea ministerului, care în diverse rânduri a căutat să-i aducă remediu.

La 25 august 1898, el a adresat primarilor comunelor urbane o circulară stăruitoare, prin care le punea în vedere gravitatea situaţiunii şi cerea să se ia măsuri de îndreptare (anexa nr. 7).[2]

În acelaş timp s-a intervenit direct şi la Ministerul de Interne, în acelaşi sens.

Stăruinţa aceasta se pare că a produs oarecare efect. Tabela alăturată (anexa nr. 8) arată că de la 1896 încoace s-au construit, în comunele urbane, 61 de

1. Anexa se găseşte în colecţia de faţă sub nr. 92.
2. Anexa aceasta se găseşte în colecţia de faţă sub nr. 16.

localuri şcolare cu 245 săli de clasă. Cu toate acestea, ceea ce s-a făcut nu este încă de ajuns. Chiar din tablou se vede că multe oraşe nu au făcut nimic şi de aceea mai este încă mult de făcut până ce comunele urbane să aibă cele 1.000 săli de clasă de care au nevoie[1].

De altfel, se întâmplă uneori că chiar atunci când comunele vor să facă ceva, ele comit erori care anulează în mare parte efectul cheltuielilor făcute.

Greşeala cea mai obicinuită este aceea de a nu se studia cu destulă atenţiune distribuţiunea localurilor de şcoală în oraş. Se aleg locurile la întâmplare şi se construiesc mai multe şcoli unele lângă altele, lăsându-se fără niciuna cartiere întinse şi populate. Pe urmă locurile alese sunt de multe ori mici, de formă nepotrivită, sau având vecinătăţi nesănătoase ori vătămătoare moralei şi disciplinei şcolare.

În această privinţă, capitala însăşi dă loc la critici severe. Acum vreo 10 ani, s-au construit în Bucureşti un număr destul de mare de şcoli. Pentru aceasta, s-au luat de preferinţă curţile bisericilor sau locurile virane, proprietăţi ale comunei pe unde s-a întâmplat, şi s-au construit astfel localurile a 13 şcoli pe un kilometru pătrat, pe când suburbii întregi nu aveau nici o şcoală. Unele din aceste locuri erau aşa de mici, încât şcoala nu avea curte deloc, precum era şcoala de fete din piaţa Sf. Gheorghe-Nou.

Pentru ca asemenea neajunsuri să nu se mai întâmple, trebuia să se dea urmare cât mai neîntârziată dizpoziţiunii din legea învăţământului primar, care prevede formarea de circumscripţiuni şcolare (art. 5). Aceasta va să zică că trebuia să se împartă teritoriul comunei în atâtea părţi, câte şcoli primare îi erau necesare, pentru a primi întreaga ei populaţiune şcolară. Operaţiunea aceasta nu este uşoară, pentru că trebuie să se ţină seamă de densitatea populaţiunii din diversele cartiere, de întinderea superficială a fiecărei circumscripţiuni şi de alte împrejurări, destul de greu de conciliat între ele; şi ea devenise şi mai grea, prin modul nepotrivit cum apucaseră a se distribui multe din localurile deja construite.

Începerea regulării circumscripţiunilor şcolare urbane s-a făcut în anul 1897. Dar lucrul a mers încet, şi nici azi nu este încă terminat. De altfel, regularea nici nu se va putea face dintr-odată şi în mod definitiv. Deoarece numărul actual al institutorilor şi al claselor urbane este mai mare decât cel necesar, el va trebui micşorat; dar micşorarea aceasta nu se poate face decât treptat, potrivit cu vacanţele ce se ivesc printre institutori şi, la fiecare suprimare de post, trebuie ca circumscripţiunile şcolare ale oraşului sa sufere modificări. Ministerul urmăreşte însă cu stăruinţă această importantă lucrare. Chiar în Bucureşti s-au suprimat unele clase, ba şi şcoli întregi, în centrul oraşului, unde erau prea multe, din care cauza erau aproape goale, şi s-au înfiinţat altele pe la margini. Şi tot aşa se face şi pe aiurea.

Pe de altă parte, profitând de înfiinţarea fondului comunal şi de creşterea de venituri pe care va aduce-o el pentru unele comune, ministerul a făcut din nou

1. Cuprinsul tabelei este rezumat în chiar acest pasaj.

intervenţiune, prin circulara din 16 mai 1903 către primarii comunelor urbane, şi altă intervenire la Ministerul de Interne, pentru a cere cu stăruinţă construirea localurilor care mai lipsesc. În circulară, s-a insistat şi asupra trebuinţei ca noile construcţiuni să fie distribuite în mod raţional (anexa nr. 9)[1].

În această privinţă am recomandat din nou o combinaţiune care va fi în avantajul comunelor, căci ar permite uşurarea cheltuielii reclamate de clădirea şcolilor.

Este un lucru cunoscut că, fie din cauza mortalităţii, fie din lipsa de mijloace, fie pentru alte motive, numărul copiilor care frecventează ultimele clase primare este mai mic decât cel din clasele I şi a II-a. De aceea în multe oraşe, mai ales în cele mari, sunt şcoli care au numai clasele I şi a II-a. Şi cu toate acestea, şi pentru asemenea şcoli se închiriază local deosebit, cu locuinţă pentru un director deosebit.

Ar fi o însemnată economie, dacă unele localuri, în loc de a fi construite totdeauna pe un tip unic de patru săli de clasă şi o locuinţă de director, ar avea, după împrejurări, uneori 4, alteori 5, alteori 6 săli de clase, cu o singură locuinţă pentru director. Aceasta ar permite comunei să economisească preţul unei locuinţe, precum şi cheltuiala pentru încălzirea ei.

Tot aşa, în orăşelele cu o populaţiune foarte mică, s-ar putea construi localuri numai cu 2 sau 3 săli de clasă, căci sunt şcoli în care clasa a III-a este unită cu clasa IV, sub un singur institutor, şi uneori clasa a II-a cu clasa a III-a sau chiar clasa I cu clasa a II-a.

Mobilierul şcoalelor primare

Gestiunea dotării şcoalelor cu mobilier şi cu material didactic este mai tot atât de însemnată ca şi aceea a localurilor[2].

După lege (art. 76), procurarea, întreţinerea şi reînoirea mobilierului şcolar este în sarcina comunei.

Nu de mult, tipul de mobilier în genere introdus în şcolile primare era acela al băncilor lungi de 2 până la 4 metri, unite sau nu cu masa.

Acest tip barbar avea nenumărate inconveniente. El favoriza grămădirea pe un spaţiu restrâns a unui mare număr de copii, cauză principală de viciere a aerului şi de ruină a sănătăţii. El făcea aproape imposibile mişcările copiilor şi circulaţia lor în timpul clasei; nu permitea curăţenia, nici supravegherea, nici circularea institutorului printre şcolari pentru a le controla lucrările. Pe lângă acestea, înălţimea cea mare a băncii, depărtarea ei de masă, înclinarea defectuoasă a acesteia, lipsa unui sprijin pentru spate, impuneau copiilor atitudini obositoare sau nenaturale, vătămătoare sănătăţii lor.

---

1. Colecţia de faţă sub nr. 92.
2. Această chestiune a fost studiată de Haret încă din 1884 şi expusă în Raportul său.

Deja de pe la 1865 ministerul a căutat să introducă sistemul de pupitre pentru câte 2 şcolari; dar încercările sale au rămas aproape cu totul infructuoase. Până acum 20 de ani, nici nu ştim dacă a fost o singură şcoală, în care să se fi introdus pupitrul.

De atunci încoace, exemplul dat de stat în şcolile secundare a început să fie urmat şi în şcolile primare urbane. Localurile clădite prin oraşe anume pentru şcoală au fost în genere dotate cu mobilier sistematic şi chiar în unele din şcolile încă neinstalate în propriul lor local, primăriile au introdus pupitrele de câte 2 locuri. Din nenorocire, când pupitrele sunt puse într-o clasă a cărei sală este prea mică, institutorul este silit să aşeze câte 3, sau chiar câte 4 copii într-un pupitru de 2 locuri, ceea ce face să dispară orice avantaj.

Băncile lungi se găsesc într-un număr încă destul de mare de şcoli urbane; iar în şcolile rurale, se poate zice că noul mobilier este un lucru aproape necunoscut până acum.

În această direcţiune este dar încă foarte mult de făcut şi, dată fiind lipsa de mijloace a celor mai multe comune, mai ales rurale, precum şi puţinul interes pe care prea de multe ori comunele rurale îl arată pentru şcoală, este de prevăzut că vor fi de învins mari greutăţi şi că va trebui multă vreme, până ce să se vadă toate şcolile dotate cu mobilier sistematic.

Acum în urmă, ministerul, prin circularele sale din 16 mai 1903 către prefecţi şi către primarii comunelor urbane şi rurale, le-a atras atenţiunea asupra acestui lucru. Va trebui ca să se urmărească efectul acestor circulare, şi, contra comunelor care s-ar dovedi că neglijează în mod sistematic datoria lor, va rămânea a se aplica dispoziţiunile art. 76 alin. IV din lege, care dă statului dreptul ca, în asemenea cazuri, să impună din oficiu cheltuielile necesare.[1]

Cheltuielile accesorii şcolare

Pe lângă procurarea localului şi mobilierului, legea mai pune în socoteala comunelor iluminatul, încălzitul, cheltuielile mărunte de cancelarie, plata servitorilor şi ajutorul copiilor săraci. Ea mai prevede că „minimul sumelor necesare pentru a face faţă la aceste cheltuieli se va fixa de Ministerul Instrucţiunii pentru fiecare comună, şi se va înscrie din oficiu în bugetele comunelor; comunele, care nu vor întrebuinţa regulat la destinaţiunea lor sumele astfel înscrise în bugetele lor, vor pierde dreptul de a face singure aceste plăţi; iar sumele necesare se vor încasa direct de stat din veniturile lor şi se vor vărsa tezaurului, în contul Ministerului Instrucţiunii“ (art. 76).

În genere, comunele urbane se achită în mod destul de satisfăcător de aceste îndatoriri; bugetele lor conţin sumele necesare şi cheltuielile se fac la timp. Fac

1. În colecţia de faţă, nr. 92.

excepțiune ajutoarele pentru copiii săraci, care adeseori nici nu figurează în buget, și reparațiunile școlilor, care de multe ori se fac prea târziu, prin septembrie și chiar octombrie. Lipsa unui personal tehnic suficient și lungile formalități impuse de legea contabilității sunt în mare parte cauza acestor întârzieri.

În comunele rurale, ne lovim foarte des de reaua voință de nepăsarea sau de nepriceperea primarilor sau a consiliilor comunale. Pe unde se întâmplă aceasta, se înscriu în buget sume derizorii, spre exemplu 10 lei pe an pentru lemne și 5 lei pe lună pentru servitor; alteori, se refuză plata chiar a sumelor prevăzute în buget, sub tot felul de pretexte. Învățătorii sunt atunci siliți a întrebuința pe școlari pentru curățatul claselor; copiii petrec săptămâni întregi de iarnă fără foc în școală, și altele asemenea. S-au văzut primari rurali care n-au achitat cheltuielile școlare pe câte doi și trei ani. Alteori, din contră, dacă învățătorul a reușit să se pună bine cu consiliul comunal, i se prevede subvențiune de la comună peste leafa ce are de la stat, și uneori aceasta se face în dauna cheltuielilor obligatorii ale școlii, care sunt reduse până la nesuficiență.

În cazuri de acestea, legea prevede corectivele arătate mai sus. Dar în practică este foarte anevoie ca ministerul să fixeze pentru fiecare comună în parte cheltuielile ei școlare obligatorii, și este tot atât de greu ca să facă el însuși aceste cheltuieli în contul comunei. De aceea până acum s-a evitat a se recurge la acest mijloc extrem și s-a preferat a se îndrepta relele, pe unde se iveau, prin intervenții la prefecți sau chiar la ministerul de interne.

Credem însă că ar trebui găsit un mijloc mai expeditiv, mai energic și mai sigur, pentru a asigura școlilor cele necesare din partea comunelor și, dacă un asemenea mijloc nu s-ar găsi, va fi nevoie ca ministerul să uzeze de drepturile ce-i dă legea citată mai sus.

Întrucât privește ajutoarele la copiii săraci, ministerul a căutat să remedieze lipsa lor din partea comunelor, creând un fond în acest scop, prin vânzarea unora din cărțile pentru cursul primar editate de minister (a se vedea mai jos capitolul: *Ajutoare de cărți și de haine la copiii săraci).*

Materialul didactic

Procurarea materialului didactic fiind lăsată în sarcina statului, acesta a rezolvat problema în mod strălucit, prin înființarea Casei Școalelor; căci din veniturile proprii ale acestei case s-au putut dota toate școlile primare, urbane și rurale, nu numai cu tot materialul didactic necesar învățământului, dar chiar și cu unele lucruri care nu au decât o legătura mai indirectă cu dânsul.

Chiar în 1896, îndată după înființarea Casei Școalelor, dl P. Poni, ministru, a întreprins să procure școlilor colecțiunea de corpuri geometrice, de măsuri metrice și de hărți, de care aveau trebuință.

Corpurile geometrice și sistemul metric au fost efectuate de Școala de arte și meserii din București în 2.000 serii, de câte 72 obiecte fiecare serie.

S-au construit și 2.000 dulăpioare; în fiecare din ele s-a pus câte o colecțiune de corpuri geometrice și una de sistem metric, și astfel complete s-au distribuit pe la școli.

Cu modul acesta, s-au dotat dintr-o dată școlile cu obiectele cele mai necesare, cu o cheltuială totală de 93.469 lei, care altfel ar fi reclamat mai mulți ani până să se poată face.

În anii 1900 și 1901, tot Școala de meserii din București a mai făcut o serie de 2.000 de compasuri și echere de lemn pentru lucrat pe tablă, precum și o nouă serie de sistem metric și corpuri geometrice, compusă din 9 bucăți

Colecțiunea de hărți trebuia să cuprindă mapamondul, cele 5 continente (America în două părți deosebite) și țările locuite de români.

Pentru confecționarea lor, dl Poni a tratat mai întâi cu casa Justus Perthes din Berlin. Această casă trebuia să execute harta Europei după modelul dat de minister și cu text român. Prețul convenit era de 5 mărci (6 lei 25 bani) de fiecare exemplar. În acest preț se cuprindeau și întinderea hărții pe pânză, două bețe de lemn și lăcuitul.

Casa Perthes a trimis harta Europei în anul 1897, executată conform contractului.

În timpul acesta însă casele Carol Göbl și I. Socec din București, precum și Institutul geografic al armatei, făcură Casei Școalelor propunerea de a executa ele celelalte hărți, în aceleași condițiuni ca și casa Perthes, afară de preț, pe care îl ofereau mai avantajos: anume, Asia și Africa cu 5 lei 40 bani exemplarul (C. Göbl), Oceania cu 8 lei 30 bani exemplarul (C. Göbl), America de Nord și de Sud cu câte 5 lei 10 bani exemplarul (Socec). Harta României cu țările vecine se oferi a se face de către Institutul geografic al armatei, cu prețul total de 80.995 lei, pentru 5.000 exemplare harta fizică și 5.000 harta politică.

În fața avantajului de preț ce ni se oferea, dar mai ales considerând interesul de ordine superioară, care era de a se executa în țară o lucrare de asemenea importanță, am încheiat contract cu numitele case: cu C. Göbl, pentru Asia și Africa, la 11 iulie 1897, iar pentru Oceania, la 23 ianuarie 1898; cu Socec, pentru America de Nord și de Sud, la 15 noiembrie 1897. Am avut satisfacțiunea de a vedea că ele s-au achitat în modul cel mai mulțumitor de sarcina ce-și luaseră. Hărțile efectuate de ele au fost predate în termen Casei Școalelor, și execuțiunea lor este cel puțin egală, dacă nu superioară, celor făcute în străinătate, din toate punctele de vedere.

Trebuie să adăugăm că, pentru supravegherea și conducerea acestei lucrări, ministerul formase o comisiune compusă: pentru harta României din d-nii M. Brătilă, director și profesor de geografie la Școala comercială de gradul II din București, colonel C. Ionescu și maiorul G. Christodulo; iar pentru toate celelalte, din dl Brătilă.

Pentru completarea materialului didactic de geografie, mai era nevoie de globuri geografice. Pentru aceasta, Casa Școalelor a acceptat propunerea casei G. B. Paravia et Comp. din Turin(22), care a oferit să procure globuri de 40 centimetri diametru cu picior de fontă. S-au comandat 2.000 globuri de acestea, care au costat 40.500 lei, plus oarecare cheltuieli de transport. Această furnitură a fost complet predată până la 13 noiembrie 1899, în bune condițiuni.

Cu modul acesta, s-a completat partea cea mai costisitoare și cea mai imediat necesară a materialului didactic primar.

Dar cu aceasta nu se putea zice că nu mai este nimic de făcut. Și în prima linie, învățământul istoriei a solicitat atențiunea noastră.

Nevoia de simplificare a făcut ca istoria țării să ocupe un loc foarte restrâns în programa școlii primare; și cu toate acestea, de ce imensă importanță este acest studiu! Școala primară are chemarea, are datoria de a forma conștiința națională a poporului de a-l face să-și cunoască trecutul, pentru a-și înțelege rostul său în prezent și chemarea sa în viitor. Școala primară trebuie să creeze simțul de solidaritate națională, fără care un stat nu poate exista, și care dă unei națiuni tărie și încredere în sine.

Pentru atingerea acestui scop, trebuie să concură întregul învățământ; dar, în prima linie, studiul istoriei.

Convinși de această trebuință, pedagogii de pe aiurea au avut recurs la tablourile murale istorice, care reprezintă episoadele cele mai însemnate și mai caracteristice din istoria țării.

Aceasta am dispus să se facă și la noi.

La 22 aprilie 1897, am format o comisiune compusă din d-nii Gr. G. Tocilescu, profesor la universitate, I. Bianu și G. Demetrescu-Mirea.

Însărcinarea acestei comisiuni era: de a alcătui o listă de subiecte, alese din istoria românilor, de la început, și până astăzi, printre cele mai însemnate sau mai glorioase, care să fie reprezentate prin câte un tablou; de a prescrie regulile după care aceste subiecte trebuiau să fie tratate de către artiști; de a indica modificările ce trebuiau aduse în schițele propuse de artiști; de a priveghea executarea tablourilor în cromolitografie.

Odată ce lista subiectelor tablourilor a fost fixată de comisiune și aprobată de minister (anexa nr. 10)[1] executarea lor a fost încredințată pictorilor Sava Henția(23), N Mantu(24), N Grimani(25), Artachino(26), Simonide(27), Durațo, P. Ioanid(28), Aristid Iliescu, I. Georgescu(29), Costin Petrescu(30), Titus Alexandrescu(31); iar pentru executarea tipografică a tablourilor, s-a contractat cu casele Carol Göbl(32) și I. Socec(33). Fiecare tablou trebuia executat în 8 până la 12 culori, în dimensiuni de 90 cm pe 55 cm, lipite pe carton și cu inele pentru atârnat în perete. Prețul unui exemplar era fixat la 2 lei 15 bani.

---

1. Anexa cuprinde lista făcută de comisiune, în număr de 69, din care se executase 31, rămânând 38 neexecutate.

Din fiecare tablou, ministerul cumpăra câte 2.000 exemplare: editorii însă aveau facultatea de a imprima şi peste acest număr oricâte exemplare, cu condiţiune ca să nu le pună în vânzare cu un preţ mai mare de 2 lei exemplarul.

Despre tablourile lucrate până acum, se poate zice ca executarea lor tipografică este în genere bine reuşită. Din nenorocire, nu se poate zice acelaşi lucru despre compoziţiunea lor. Excepţie trebuie făcută pentru acele împrumutate din galeria Palatului Regal, care reproduc episoade din timpul războiului de la 1877, cu o veritate şi o ştiinţă de compoziţiune care nu se găsesc în celelalte. E adevărat că executarea acestora cerea, pentru cele mai multe din ele, studii asupra costumelor, armelor şi figurilor, pentru care nu era destul timp, nici mijloace. Oricum ar fi, inconvenientul acesta s-a părut aşa de grav, încât am crezut că e mai bine să suspendăm continuarea mai departe a publicaţiunii, până ce va fi un chip de a se reîncepe în condiţiuni mai potrivite.

Cele 31 tablouri publicate până acum au costat în total 177.938 lei 55 bani, în care se cuprinde şi plata artiştilor ce au făcut schiţele, care a variat între 200 şi 400 lei de fiecare tablou.

* * *

Pentru lupta contra alcoolismului, Casa Şcoalelor a făcut să se execute tablouri murale, şi să se scrie mai multe cărţi. Despre cărţi vom vorbi mai jos.

Întrucât priveşte tablourile murale, în 1898 dl Jiquidi[34], pictor, compusese unul, pe care 1-a propus Casei Şcoalelor ca să-l imprime. Nefiind fonduri atunci, lucrarea s-a amânat. În anul următor, s-a format o comisiune compusă din d-nii Al. Xenopol[35], Dr. Al. Obreja[36] şi dl Christu Negoescu[37], care a hotărât a se alcătui 4 tablouri murale antialcoolice, după schiţele dlor Jiquidi, Rola Piekarski[38]şi Dr. G. Tiron.

Executarea lor s-a încredinţat casei Socec prin contractul din 13 decembrie 1899. Fiecare tablou s-a executat în 8.000 exemplare, pe hârtie întinsă pe pânză, de 100 cm lungime pe 80 cm lăţime, cu două beţe de lemn. Costul fiecărui exemplar a fost de 2 lei, sau în total 64.000 lei. Comanda a fost predată Casei Şcoalelor până la 18 iunie 1902.

Printre celelalte obiecte procurate de Casa Şcoalelor ca material didactic primar, mai trebuie să menţionăm 1.000 bucăţi de maşină rusească pentru calcul elementar, cu preţul de 8 lei 50 bani bucata, 1.000 bucăţi magneţi, cu preţ de 8 lei 50 bani bucata, 2.500 serii de portrete ale familiei regale, a 10 lei, seria, o nouă serie de corpuri geometrice şi sistem metric, tablouri anatomice, şi alte obiecte, costând toate la un loc o sumă de 66.938 lei, şi procurate toate de casa Socec.

* * *

Acestea sunt principalele articole de material didactic pe care Casa Școalelor le-a procurat până la 1 aprilie 1903 școlilor primare. El a costat în total 1.250.816 lei, în care intră și cheltuielile de transport, indemnizări, recepțiuni etc.

Această expunere ar fi singură de ajuns ca să arate ce imense servicii a adus și va mai aduce Casa Școalelor. Câți ani ar fi trebuit să treacă până când bugetul ordinar al statului să fi putut procura acest material.

Dar și aceste sacrificii ale Casei Școalelor, ca și acele făcute de stat cu plata personalului didactic, rămân în mare parte zădărnicite, din cauza lipsei de localuri școlare. În adevăr, la școlile care sunt lipsite de un local propriu, nici nu se pot trimite hărțile, tablourile istorice și antialcoolice etc, pentru că nu au unde să le atârne. Sălile de clasă sunt așa de mici, încât pe pereții lor nu e destul loc pentru o hartă; iar lumina e așa de mică, încât nu se poate citi pe ele. Pentru celelalte obiecte, corpuri geometrice, sistem metric etc., nu se găsește loc pentru un dulap care să le conțină.

Iată cum lipsa de localuri paralizează orice silință spre bine, chiar când se reușește a se trece peste orice alte greutăți.

Măsuri pentru asigurarea obligativității învățământului; amenzile școlare

Lipsa de localuri încăpătoare este una din principalele cauze pentru care un număr așa de mare de copii nu pot primi învățământul primar; dar ea nu este singură. Alături cu dânsa trebuie puse și diversele cauze care împiedică pe părinți să-și dea copiii la școală.

Chiar lipsa de loc în școală este una din aceste cauze. Credința, încă în genere admisă, cum că părinții se opun în mod sistematic a-și trimite copii la școală, corespunde din ce în ce mai puțin realității lucrurilor. Trebuința învățământului se simte azi de toți, chiar în treptele cele mai de jos ale societății. A trecut vremea când marea majoritate a părinților ziceau că copilul lor nu are de ce să învețe carte: „că doar nu are să se facă popă". Cei care refuză a-i trimite la școală fac aceasta pentru alte motive, care au temeil lor de multe ori. Dar și numărul acestora scade pe fiecare zi. Dovadă este că rareori se mai întâmplă azi ca în școală să rămână locuri libere, când împrejurul ei sunt destui copii în vârstă școlară. De multe ori, sălile de clase conțin o populație mai mare decât ar comporta dimensiunile și mobilierul lor. Chiar în orașe, și chiar în capitală, nu sunt în școli destule locuri pentru a primi pe toți copiii care cer să fie admiși și, dacă repartiția actualelor localuri ar fi mai bine făcută în fiecare oraș, populațiunea școlară ar fi mai mare.

Dovadă este că în Bucureşti, pe când şcolile din centrul oraşului nu sunt destul de populate, pentru că sunt prea dese, pe la margini, unde şcolile sunt rare, ele sunt prea mici pentru numărul de copii care cer să fie admişi în ele. În 1898, când s-a înfiinţat şcoala din bulevardul Ferdinand, într-un cartier unde nu mai era alta, într-o singură zi au cerut înscrierea peste 200 de copii pentru o singură clasă.

În comunele rurale nu dispunem în şcoli nici de jumătatea numărului de locuri necesar. În fiecare an, ministerul este asediat de cereri stăruitoare din partea sătenilor din o mulţime de cătune, care cer să li se înfiinţeze şcoală; şi cum că asemenea cereri sunt serioase, se vede din sacrificiile pe care deseori petiţionarii oferă să le facă, pentru a da localul, mobilierul, uneori chiar şi parte din plata învăţătorului, numai ca să aibă şcoală. Din nenorocire, ministerul nu are decât rareori putinţa de a satisface asemenea cereri.

Lipsa de localuri este dar în prima linie piedică pentru aplicarea completă şi reală a obligativităţii învăţământului; şi acest lucru este aşa de evident încât legiuitorii au fost siliţi să ţină totdeauna seamă de dânsul. Constituţia zice: „învăţătura primară va fi obligatoare pentru tinerii români *pretutindeni unde se vor afla instituite şcoli primare*“. Legea din 1893, ca şi cea din 1896, ca şi cea actuală, zice că „*în caz de insuficienţă de locuri*, se vor prefera copiii de români“ pentru admiterea în şcoala primară. Şi, în fine, legea a fost silită să gradeze aplicarea obligativităţii potrivit cu numărul locurilor disponibile în şcoală (art. 15), indicând anume în ce ordine să fie chemaţi copiii la şcoală, când nu sunt locuri destule pentru toţi.

Şi din acest punct de vedere, dar, este foarte gravă răspunderea comunelor care nu şi-au îndeplinit obligaţiunea de a-şi construi localurile şcolare, căci ele înseşi au fost piedică pentru realizarea uneia din cele mai mari deziderate ale timpurilor moderne.

Dar netrimiterea copiilor la şcoală are şi alte cauze.

Cea mai gravă este sărăcia părinţilor.

Învăţământul primar este gratuit, pentru că părinţii nu plătesc nimic pentru localul şcoalei, pentru învăţător şi pentru încălzit. Dar ei trebuie să procure copiilor lor cărţi, hârtie, creioane, şi mai ales îmbrăcăminte. Pe la ţară, nu e rar să se vadă copii care toată iarna o petrec în casă, împrejurul vetrei, pentru că nu au încălţăminte, nici haine groase, aşa că mergerea la şcoală le-ar fi imposibilă. Toate aceste trebuinţe la un loc reprezintă desigur o cheltuială de cel puţin 10 lei pe an de fiecare copil, care poate ajunge la 15, dacă copilul este în clasa a IV-a sau a V-a. Şi dacă sunt în casă doi, trei, sau mai mulţi copii în etate şcolară, se vede îndată ce grea povară poate fi pentru un om sărac *gratuitatea* învăţământului obligator.

Nu trebuie iarăşi să uităm că, pentru oamenii săraci, şi mai ales la ţară, copiii sunt un ajutor pentru casă. De la 7 până la 14 ani, ei pot duce şi întoarce vitele de la păscut, le pot păzi pe câmp, pot ajuta la menaj, pot duce mâncare la câmp etc. Lipsa acestor mici servicii îngreuiază viaţa omului sărac şi-l face să nu se despartă cu voie bună de copil, nici pentru cele câteva ore de clasă.

Pentru mulți iarăși este nepăsarea, lipsa de reflecțiune, neprevederea, și mai rar lipsa de pricepere pentru a înțelege utilitatea învățăturii.

În fine, de multe ori sunt dificultăți locale de care trebuie să se țină seamă: dacă, spre exemplu, pentru a merge la școală, copilul trebuie să străbată drumuri lungi pe câmp sau prin păduri sau prin locuri grele, iarna este o adevărată primejdie pentru dânsul, din cauza viscolelor sau a fiarelor sălbatice.

De toate acestea trebuie să se țină seamă când vrea cineva să asigure obligativitatea efectivă și reală a învățământului primar.

Legea nu prevede pentru aceasta decât o singură armă: amenda. Dar de amendă nu poate fi vorba decât pentru a lupta contra relei voințe sau a nepăsării; ea nu poate nimic contra sărăciei, contra lipsei de localuri, contra greutăților locale.

De aceea noi ne-am silit să găsim pentru fiecare fel de greutate remediul apropriat. Lucrăm cu stăruință pentru desăvârșirea localurilor de școli primare cu tot ce le trebuie, și campania aceasta o vom urma cu toată energia. Pentru a lupta contra sărăciei, am înființat cantinele școlare și fondul de ajutor al copiilor săraci; am luat măsuri pentru ieftenirea cărților de școală; am modificat orarul școalelor rurale, în sensul de a putea copiii de săteni să ajute părinților lor o jumătate de zi, fără pagubă pentru școală; și mai sunt și alte măsuri de mai mică importanță. Cât pentru amenzi, aplicarea lor prezintă numeroase dificultăți, pe care în parte le-am înlăturat, mai rămânând încă multe altele de învins.

Legea prevede, cu multă înțelepciune, pentru absențe de la școală, amenzi mici numai de 10 bani pe o jumătate de zi, care se măresc însă treptat în caz de recidivă, până la maximum de 50 de bani de absență; dar ea mai cere ca excutarea amenzii să se facă de perceptor până în 10 zile de la primirea comunicării. Dacă s-ar face așa, amenda, venind îndată după comiterea greșelii, ar avea efectul, pe care l-a vizat legea, de a fi o deșteptare efectivă pentru părinte, și ar evita de cele mai multe ori recidivele.

Dar în fapt lucrurile sunt departe de a se petrece așa. Perceptorul nu face nici o mișcare pentru a încasa amenda, când primește comunicarea pentru aceasta; părintele, nefiind amendat, nu-și dă seama că face un rău, și continuă a nu-și trimite copilul la școală: învățătorul, în fața acestor recidive, mărește treptat cifra amenzilor. Cu modul acesta, amenzile se acumulează, până ating cifre enorme, pe care legiuitorul nici un moment nu a avut intențiunea să le atingă. Când cu modul acesta totalul amenzilor aplicate unui biet om a atins 20 lei, 25 și mai mult, perceptorul se mișcă în fine și vinde tot, ca să acopere amenda.

Cu modul acesta, amenda școlară, care trebuia să fie un simplu mijloc de deșteptare pentru omul neștiutor, ajunge o cauză de ruină tocmai pentru oamenii săraci, care formează numărul cel mai mare al acelora care sunt expuși a se vedea amendați. În același timp, amenda nu mai este un mijloc de îndreptare, pe câtă vreme vine așa de târziu după comiterea greșelii când vinovatul a și uitat-o sau, în orice caz, a pierdut din vedere legătura care este între dânsa și amenda

care, zice-se are de scop să o pedepsească. În fine, cu chipul acesta se exasperează oamenii contra şcolii şi a învăţătorului, aşa că se ajunge la rezultatul diametral opuse aceluia pe care îl urmăreşte legea.

Toate aceste rele decurg din o singură cauză: din nepăsarea sau din reaua voinţă a perceptorilor. Legea nu prevăzuse ca, pentru încasarea amenzilor şcolare, să se lase remiză perceptorilor; de aceea ei, neavând nici un interes bănesc în această afacere, refuzau în mod sistematic a-şi face datoria. Toate ordinele, stăruinţele şi ameninţările se zdrobeau de încăpăţânarea lor.

Pentru a pune capăt acestei stări de lucruri, prin circulara către administraţiunile financiare din 13 decembrie 1901, am dispus a se lăsa perceptorilor câte 10% din amenziile ce vor incasa, şi i-am autorizat şi a lua personal suplimentar, pentru a ajuta la încasare. Cu aceasta nu micşoram întru nimic veniturile Casei Şcoalelor, căci până atunci nu se încasa mai nimic din amenzi, pe când cu noua dispoziţiune puteam spera că se va încasa ceva. Şi pe urmă, scopul amenzilor nu este de a crea un venit Casei Şcoalelor.

Dispoziţiunea aceasta a avut în adevăr ca efect de a face să crească cifra încassărilor. De unde în anii 1897, 1898, 1899, 1900, se încasase respectiv 53.304, 95.218, 66.845, 61.757 lei, în anul 1901 şi 3 luni din 1902, după luarea acestei dispoziţiuni, s-au încasat 206.863 lei.

Cu toate acestea, răul este departe de a fi vindecat. E adevărat că amenziile se încasează acum mai bine decât înainte: dar perceptorii tot nu au renunţat la obiceiul lor de a le lăsa să se acumuleze până ce ajung la sume mari. Şi e natural să fie aşa: remiza lor fiind aceeaşi, ei preferă să lase a se aduna o sumă mai mare, pentru a o incasa deodată, în loc de a o încasa în detaliu, câte 10 şi 20 de bani. De multe ori chiar ei declară insolvabili pe cei amendaţi, numai pentru a se scuti de grija de a încasa amenda.

Trebuie dar ca să se ia cele mai aspre măsuri pentru pedepsirea acelora dintre ei, care dau dovadă de nepăsare, de neglijenţă sau de rea voinţă în această afacere. Altfel vom continua a asista neputincioşi la spectacolul descurajator al uneia din cele mai însemnate şi mai binefăcătoare legi, paralizate prin reaua voinţă a unor agenţi de treapta cea mai de jos.

Ministerul Finanţelor, în această privinţă, ne-a dat un concurs foarte preţios. În urma intervenirilor noastre, el a dat ordine severe pentru aplicarea exactă a legii şi pentru pedepsirea perceptorilor neglijenţi sau răuvoitori şi aceste măsuri au avut de efect o simţitoare îmbunătăţire a lucrurilor.

* * *

Organizarea actuală a amenzilor şcolare mai are şi un alt inconvenient grav, căruia va trebui a i se găsi un remediu: anume complicaţiunea şi mulţimea de scripte şi de corespondenţă pe care o impune învăţătorilor, institutorilor şi

revizorilor şcolari. Sunt nenumărate avizele, registrele, listele, foile şi tablourile care trebuie făcute şi ţinute. O bună parte din timpul şi din munca personalului didactic şi administrativ se consumă cu dânsele. Numai formularele imprimate care privesc această cestiune costă până la 15.000 lei pe an. O simplificare se impune. Un pas în acest sens s-a făcut anul acesta, prin dispoziţiunea ce am luat, ca încercare, ca în august 1903, în judeţul Teleorman, în loc de a se aviza în scris părinţii ai căror copii vor trebui trimişi la şcoală la 1 septembrie următor, ei să fie chemaţi într-o duminică la primărie, unde învăţătorul şi primarul să le citească legea şi să-i încunoştiinţeze de urmările ce ar avea pentru ei nesupunerea la lege. Înştiinţarea făcută în felul acesta va avea avantajul de a evita trimiterea a o mulţime de avize, care în cea mai mare parte rămân de ordinar prin sertarele primăriilor, şi de a face pe ţărani să audă din viu grai aceste lucruri care, scrise fiind, rămân pentru ei literă moartă.

Dacă sistemul acesta va reuşi în Teleorman, el va fi generalizat pentru toată ţara în anii viitori.

Cu toate acestea, chiar cu îmbunătăţirea aceasta, cestiunea amenzilor şcolare încă va rămâne susceptibilă de mari îmbunătăţiri şi simplificări. Am pus-o în studiu de mai multă vreme, dar până acum nu am găsit nicio soluţiune destul de simplă şi practică.

Ca să completăm ceea ce avem de zis asupra cestiunii amenzilor şcolare, trebuie să adăugăm că sistemul ca ele să fie pronunţate de învăţător, este de natură a cauza acestuia mari neplăceri. În adevăr, ţăranii se deprind a vedea într-însul un persecutor şi un vrăjmaş, şi nu o dată s-au văzut învăţători expuşi la tot felul de neajunsuri din această cauză. Din nenorocire, afară de învăţător nu este nimeni altul cui să se poată încredinţa dreptul şi datoria de a aplica amenzile. Rămâne doar ca îndemânarea şi tactul lui să-i permită a se strecura printre greutăţi.

Ca să-i ajutăm întrucâtva, am făcut o publicaţiune, care am dispus a se aduce la cunoştinţa tuturor părinţilor de prin sate, prin afişare la şcoală şi prin citire la biserică şi la primărie. Prin acea publicaţiune, căutam a le arăta că amenda este impusă de lege pentru părinţii îndărătnici şi că învăţătorul nu poate să nu o aplice. Poate că această măsură va fi, până la un punct, o pavăză de apărare pentru învăţători.

Cărţile de curs primar

Înscrierea în legea fundamentală a ţării a gratuităţii învăţământului primar a avut de scop să facă ca nicio piedică să nu se afle în calea chiar celui mai sărac copil, pentru a putea căpăta acel învăţământ.

Dar această dispoziţiune salutară ar fi zădărnicită, dacă nu s-ar înlătura şi alte piedici tot aşa de grele. Printre acestea, în prima linie este greutatea pentru copiii săraci de a-şi procura cărţile şi rechizitele necesare.

Este cunoscut că părinții săraci, și mai ales țăranii, când sunt invitați să-și trimită copiii la școală, dau, ca principală scuză pentru nesupunerea lor la lege, lipsa de cărți și de haine. Și în adevăr, este foarte mare numărul acelor copii care vin la școală fără cărți și care, din această cauză, nu fac nimic sau se silesc să prindă ce pot din auzite sau din cărțile camarazilor lor mai norociți.

Situația este și mai agravată prin faptul că în foarte multe școli, pe lângă cărțile și obiectele strict necesare, se impunea copiilor cumpărarea de cărți și de lucruri inutile.

Îngrijați de aceasta, am însărcinat pe dl S. Halița, inspector școlar, să studieze chestiunea. D-sa ne-a prezentat raportul nr. 190 din 28 ianuarie 1902 (anexa nr. 11), din care se vede că numai caietele ce se impuneau unui școlar de clasa I primară, costau în mijlociu pe an 1 lei 15 bani; pentru clasa a II-a, 10 lei 65 bani; pentru clasa a III-a, 9 lei 15 bani; pentru clasa a IV-a, 10 lei 65 bani. Și pe lângă caiete, mai trebuia să se adauge cărțile, livretele de note, hărțile, compasurile, penițe și table de ardesie riglate într-un oarecare mod și costând pentru acest motiv de trei ori cât făceau.

Era aici un abuz din cele mai mari, care se introdusese încet, încet, prin pofta de câștig a autorilor de cărți și caiete de tot felul, prin conivența multor învățători și institutori și prin toleranța autorităților școlare. Din cauza lor, gratuitatea învățământului primar nu mai exista de fapt, pentru că cheltuiala inutilă ce se impunea copiilor era cu mult mai mare decât taxa școlară ce ar fi avut ei de plătit, dacă gratuitatea nu ar fi fost trecută în legi.

Pentru aceste motive, ministerul a luat măsurile cele mai energice pentru stârpirea răului, fără a se preocupa de protestările celor care își creaseră rente însemnate din această exploatare organizată contra luminării poporului sărac.

Prin circulara nr. 80.299 din 9 decembrie 1898, deja s-a pus în vedere revizorilor școlari, că se interzice a se impune școlarilor cumpărarea de caiete speciale, puse în comerț cu prețuri exagerate și se permite ca școlarii să-și facă ei singuri caietele. Această circulară a fost repetată și cu mai mare energie, prin acea din 26 ianuarie 1902[1], prin care interzicerea aceasta a fost întinsă și asupra oricăror cărți și rechizite care nu sunt absolut indispensabile.

În fine, prin rezoluțiunea pusă pe raportul d-lui Halița cu nr. 190 din 28 ianuarie 1902 (anexa nr. 12)[2], se confirmă cele precedente, se limitează numărul de caiete de caligrafie ce se pot impune școlarilor, și se prescrie înființarea unui singur caiet special pentru toate celelalte trebuințe ale clasei.

Toate aceste măsuri arată îndeajuns mărimea răului și tăria cu care ne silim să-l stârpim. Dar nu trebuie să ne disimulăm că răul era așa de întins și atingea atâtea interese, încât va trebui pentru multă vreme o supraveghere de tot momentul și o severitate mare, pentru a nu lăsa ca specula să reînvie.

---

1. Sub nr. 48 din colecția de față se găsește rezoluțiunea lui Haret de care vorbește aici.
2. Colecția de față sub nr. 50.

* * *

Alegerea cărților, a căror introducere în școli să fie permisă, s-a făcut până acum după mai multe norme, dintre care însă niciuna nu s-a găsit scutită de critici fundate.

Modul cel mai obișnuit a fost acela că autorul să înainteze cartea sau manuscrisul său ministerului. Acesta-l trimitea în cercetarea consiliului permanent de instrucțiune. Dar consiliul, care era totdeauna prea mult ocupat cu lucrările de administrațiune, nu putea cerceta lucrarea el însuși, ci o trimitea și el unei persoane oarecare, competentă sau presupusă competentă în materie.

Foarte rareori această persoană prezintă un raport bine studiat; de cele mai multe ori, propunea să se dea aprobarea după o aruncătură de ochi superficială. De aceea s-au văzut aprobate cărți cu totul defectuoase ca metodă, pline de erori de fapte, nepotrivite din toate punctele ele vedere.

Aprobările date în modul acesta nu erau supuse la nici o regulă și la nicio limită. De aceea se vedeau aprobate numeroase manuale pentru aceeași clasă și pentru aceeași materie, de merite cu totul inegale

Rezultă de aici o luptă înverșunată între diverșii autori, căutând fiecare să uzeze de toate mijloacele pentru a introduce cartea sa încât mai multe școli, cu excluderea cărților rivale; și dacă vreunul se întâmpla să aibă o situațiune oarecum privilegiată față de ceilalți, dacă, spre exemplu, ocupa în învățământ vreun post superior, se întâmpla să se folosească de această împrejurare pentru a suprima orice concurență. S-au văzut astfel unii realizând în scurtă vreme beneficii foarte însemnate, din câte un abecedar, o carte de lectură, sau o colecțiune de probleme, deloc superioare altora care au rămas uitate prin rafturile editorilor.

În școli, de altă parte, era o dezordine completă. Învățătorii și institutorii, excedați de stăruințe și presiuni, schimbau cărțile la fiecare an, și din cauza asta nicio continuitate nu era în învățământ. Școlarii repetenți, acei care treceau de la o școală la alta, erau cu totul dezorientați, pe lângă că erau siliți să facă nouă cheltuieli ca să-și cumpere cărți nouă, cu care trebuia de multe ori să reia materia de la început.

Căci trebuie încă să amintim că mai totdeauna diversele manuale, aprobate pentru una și aceeași clasă și materie, nu se potriveau între ele, nici în definițiuni, nici în numiri, nici asupra faptelor înseși. Cuvântul *predicat* însemna un lucru pentru un autor, și altul pentru un alt autor. După unul, Radu Negru era fondatorul principatului României; după altul, el era fratele lui Mircea I. Și așa mai departe.

Este imposibil să se enumere și să se descrie toate neajunsurile care se iscau din aceste încurcături.

În câteva rânduri, s-a cercat a se pune puțină ordine, publicându-se concursuri pentru cele mai bune cărți didactice, cărora li se acorda și oarecare premii. Dar măsura aceasta a rămas cu totul ineficace, din cauză că autorii ei nu

i-au dat completarea naturală care se impunea, de a nu mai permite introducerea în şcoli a altor cărţi decât a celor premiate, cel puţin pentru un timp oarecare. E adevărat că luarea unei asemenea măsuri avea să ridice multe şi violente protestări din partea acelora care se foloseau de starea de mai înainte; dar răul era aşa de mare, încât reclama o soluţiune energică, grabnică şi radicală.

Aceste consideraţiuni ne-au îndemnat să luăm măsurile pe care le expunem acum.

O revizuire a cărţilor didactice primare se impunea, mai întâi, din cauza modificărilor introduse în programele cursului primar la 1897. De aceea, prin înştiinţarea publicată în „Buletinul“ nr. 137 din 15 aprilie 1899, ministerul a fixat condiţiunile ce aveau să împlinească cărţile ce trebuiau alcătuite în vederea nou programe.

Măsura aceasta a rămas neaplicată, şi lucrurile au continuat a merge ca mai înainte, până când, la 24 mai 1901, am dat o deciziune (anexa nr. 13)[1] prin care stabileam un nou regim pentru cărţile didactice primare. Se hotăra anume că de aici înainte, în toate şcolile primare din ţară, nu va fi admis decât un singur abecedar şi o singură carte de lectură. Aceste cărţi trebuiau să fie elaborate anume după nişte reguli care au fost publicate în „Buletinul“ nr. 191 din decembrie 1901 (anexa nr. 14). Cele mai bune din ele erau premiate şi deveneau proprietatea ministerului, care le imprima pe socoteala sa şi le introducea în şcoli în mod exclusiv, pe timp de trei ani, după care alte cărţi vor putea să fie elaborate după aceeaşi procedură.

Cărţile imprimate astfel de minister se vor vinde cu preţul ce au costat, plus un adaos de 10 până la 15%, din care se va forma un fond pentru ajutarea copiilor săraci cu cărţi şi rechizite necesare şcoalei.

S-a dat un termen până la 30 iunie 1902, până când vechile cărţi aprobate de minister au mai fost admise în şcoli, pentru a se da timp să se desfacă cele din depozite.

S-a numit o comisiune compusă din 10 institutori şi din dl G. Coşbuc, pusă sub preşedinţia d-lui D. Aug. Laurian, cu însărcinarea de a examina lucrările venite la concurs, de a alcătui din cele mai bune din ele câte o carte unică, şi de a priveghea imprimarea lor.

Din cauza timpului scurt de care se dispunea, măsura nu a fost aplicată deocamdată decât pentru abecedar şi pentru cartea de lectură de clasa a II-a, aşa că de la 1 septembrie 1902 în toate şcolile din ţară sunt introduse, în clasele I şi a II-a, numai cărţile elaborate şi editate în acest fel.

La 1 septembrie 1903, se vor introduce tot astfel şi cărţile de lectură pentru clasele a III-a şi a IV-a.

Pentru şcolile rurale, se scot ediţiuni speciale din cărţi de lectură, potrivite anume după programa lor şi după numărul claselor lor.

---

1. În colecţia de faţă sub nr. 37.

* * *

Acesta este regimul pe care l-am introdus, pentru cărțile didactice primare. Printr-însul vom face să înceteze, suntem siguri, starea anarhică de mai înainte, precum și toate neajunsurile la care dă ea loc, și pe care le-am arătat mai sus.

Dar dintrînsul mai rezultă și alte avantaje, care se pot vedea chiar din expunerea de până aici. Prețul cărților supuse acestui regim a scăzut într-o proporțiune enormă. Abecedarul editat de minister se vinde cu 50 bani cartonat solid, pe când până acum el costa între 90 bani și 1 leu 20 bani; cartea de lectură de clasa a II-a costă acum 75 bani, în loc de 2 lei până la 2 lei și 50 bani. Și tot așa va fi și pentru cele de clasa a III-a și a IV-a.

Această scădere a prețului cărților de școală constituie un enorm avantaj pentru poporațiunea săracă, care, după cum am spus mai sus, de multe ori nu se poate folosi de școală pentru că nu are cu ce-și plăti cărțile. Și cu toată această scădere de preț, ministerul tot poate realiza, din vinderea acestor singure cărți, un fond de ajutor pentru copiii săraci, care se poate evalua la mai bine de 30.000 lei pe an, fond pentru care până acum statul nu putea să dea nimic, iar comunele mai nimic.

În fața atâtor avantaje, se poate lesne trece cu vederea învinovățirea de creare de monopol, cum a fost calificată măsura noastră. Monopol nu este, pe câtă vreme cărțile adoptate se aleg printr-un concurs, la care toată lumea este admisă să ia parte și care se reînoiește din trei în trei ani. În orice caz, un asemenea monopol, chiar dacă ar fi, este mai bun decât acela pe care, în vechea stare de lucruri, și-l creau dânșii câțiva autori favorizați de împrejurări excepționale.

Și pe urmă, sistemul acesta este aplicat în Prusia și în Austria, unde dă excelente rezultate, deși aplicat într-un mod mult mai strict decât la noi, căci acolo una și aceeași carte este menținută neschimbată zecimi de ani, iar nu schimbată la fiecare trei ani, printr-un nou concurs, ca la noi.

Nu am aplicat sistemul decât la abecedar și la cartea de lectură, pentru mai multe cuvinte. Mai întâi, pentru că aceste două cărți sunt cele mai mult întrebuințate în școala primară, și fără care un copil nici nu poate urma la școală, ceea ce este mai puțin exact pentru celelalte cărți; așa că măsura luată numai pentru abecedar și cartea de lectură aduce deodată o mare îmbunătățire. Pe urmă, pentru că regimul ce introduceam, fiind pentru întâia oară aplicat la noi, era bine să se încerce pe o scară mai mică, înainte de a se generaliza. În fine, pentru că lipsea timpul spre a se lucra deodată toate cărțile necesare cursului primar.

Suntem însă siguri că experiența începută și ale cărei bune rezultate se pot deja judeca, va fi așa de probantă, încât se va putea generaliza sistemul în deplină siguranță.

* * *

Ministerul este încă preocupat de o mare dificultate de care suferă exclusiv copiii de la țară: aceea că nu găsesc la îndemâna lor cărțile și rechizitele ce trebuie să-și procure pentru școală. Librării nu se află decât la orașe, așa că copiii de săteni, ca să-și cumpere cărțile și chiar hârtia și creioanele de care au trebuință, sunt siliți să facă drumul la oraș.

S-ar fi putut da chiar învățătorilor însărcinarea de a servi de intermediari între școlarii lor și librari; însă de teama abuzurilor ce se puteau comite, și pentru a feri pe învățător de bănuieli, art. 66 din lege le interzice a vinde școlarilor cărți sau furnituri școlare, în afară de ceea ce va ordona Ministerul Instrucțiunii Publice.

Pentru a se învinge aceste greutăți, dl D. Bungețianu, revizor școlar al județului Mehedinți, a propus a se înființa un sistem de *librării ambulante,* pe care, cu aprobarea ministerului, le-a și introdus în acel județ, ca încercare.

Sistemul constă în aceasta: cărțile și rechizitele necesare școlarilor rurali se iau de la unul sau mai mulți librari din oraș și se închid într-o cutie încuiată, care circulă apoi de la o școală la alta. Fiecare învățător are câte o cheie de la această cutie. Când îi sosește, scoate din ea obiectele necesare școlarilor săi, și prețul lor, pe care-l încasează de la dânșii, îl înaintează librarului.

Experiența nu este încă destul de înaintată, ca să putem fi siguri că sistemul acesta este destul de practic pentru a fi generalizat.

Cantinele școlare

Am arătat, mai sus că una din cauzele cele mai însemnate pentru care școala rurală este așa de puțin frecventată, este sărăcia copiilor. Pentru a face față, cel puțin în parte, am înființat *cantinele școlare*, care îndată au fost introduse și la orașe.

Pentru a se înțelege bine necesitatea cantinelor la școalele rurale, trebuie să ne amintim că avem în toată țara, în cifră rotundă, 3600 școli rurale la o suprafață de 132.000 kilometri pătrați, ceea ce face în mijlociu o școală la 37 kilometri pătrați. Aceasta înseamnă că raza de serviciu a unei școli este în mijlociu de mai mult de 3 kilometri în jurul ei. În realitate însă lucrurile stau mai rău. În părțile unde poporațiunea este rară, raza școlii este cu mult mai mare; ajunge uneori până la 8 kilometri și mai mult. O singură școală trebuie de multe ori să facă serviciul pentru mai multe cătune, despărțite unele de altele prin distanțe mari și prin greutăți naturale, precum pâraie, râpi, păduri etc. Pe unde este așa, le trebuie copiilor mai mult de o oră ca să ajungă la școală sau ca să se întoarcă acasă.

Prin urmare, le este imposibil ca în intervalul de 2 sau 3 ore dintre clasele de dimineață și cele de după amiază să se poată duce acasă pentru a dejuna. De altfel, în timpul muncii câmpului, chiar dacă s-ar putea duce, n-ar găsi pe nimeni, căci părinții și frații sunt atunci duși la lucru.

Prin urmare, copilul este silit să rămână la școală de dimineața până seara, fără să mănânce nimic sau silit a se mulțumi cu o bucată de mămăligă rece, dată de acasă.

Așadar era nu numai în interesul frecventării regulate a școlii, dar chiar o cestiune de umanitate, să găsim un mijloc ca copiii, rămânând la școală peste zi, să poată avea ceva nutriment la miezul zilei; iar când întoarcerea lor acasă ar pune în pericol viața sau sănătatea lor, să poată rămânea la școală chiar peste noapte.

În școlile urbane, nevoile acestea sunt mai puțin simțite; totuși se găsesc și în ele copii ai căror părinți sunt de o sărăcie așa de mare, încât nu le pot procura mâncarea de la amiază; s-au găsit unii care în viața lor nu primeau o mâncare caldă, îndemnați de aceste considerațiuni, am decis înființarea de cantine școlare. Măsura aceasta s-a luat prin circulara nr. 21.287 din 14 ianuarie 1898 către revizorii școlari care însă nu se ocupă decât de cantinele rurale.

Prin acea circulară se dispunea ca, în localitățile unde părinții s-ar învoi, să se înființeze cantine școlare, în care școlarii ar putea căpăta, pentru 5 până la 10 bani, o mâncare caldă. Sala de mâncare avea să se aranjeze la școală, dacă localul permitea, sau în o casă particulară din apropiere de școală. În loc de plată în bani, școlarii puteau să aducă și provizii în natură. Cantiniera putea să fie soția învățătorului sau o femeie din sat tocmită pentru aceasta sau chiar mamele copiilor cu rândul. Pentru chirie și alte mici cheltuieli necesare, speram în concursul comunelor și în sprijinul oamenilor binevoitori.

Pentru copiii din cătunele depărtate și pentru timp de iarnă, circulara recomanda înființarea *cantinelor cu dormitor*, care, pe lângă masă, trebuia să procure copiilor și o sală de adăpost, în care să poată rămânea peste noapte, atunci când întoarcerea acasă seara ar fi fost imposibilă, din cauza frigului, viscolului sau întunericului.

Pentru acest din urmă caz, circulara mai recomandă și un alt mijloc, acela ca părinții copiilor depărtați să-i aducă și să-i întoarcă de la școală cu carul pe rând; dar sistemul acesta nu s-a putut introduce.

Cele două dintâi, din contră, s-au bucurat chiar de la început de cea mai mare favoare și nu numai printre învățători, la care deocamdată ne gândisem, ci și la institutori.

Chiar în toamna anului 1898, o mulțime de cantine se înființară, și pe la sate și pe la orașe. Învățătorii și institutorii, însuflețiți de un zel mai presus de orice laudă, prin subscrieri, prin serbări și prin orice alte chipuri, reușiră să adune în scurtă vreme mijloacele pentru care chiar noi credeam că va trebui multă vreme

pentru a se înjgheba. În noiembrie 1898 funcționa deja un număr destul de mare de cantine, prin orașe și prin sate.

Dar mișcarea aceasta a prins putere și s-a întins și mai mult în anii următori. Se înființară numeroase societăți, al căror suflet sunt institutorii și învățătorii, și al căror scop este înființarea și susținerea de cantine școlare. Unele din ele au realizat deja capitaluri însemnate.

De altfel comunele, județele, societățile financiare și mai ales particularii au contribuit și continuă a contribui cu cea mai mare dărnicie pentru susținerea instituțiunii, care merge dezvoltându-se tot mai mult pe fiecare zi.

Concursul tuturor acestor bunevoințe este necesar, pentru că susținerea cantinelor școlare reclamă oarecare sacrificii. Copiii plătesc 5 sau 10 bani pe zi, dar s-a calculat că hrana ce li se dă costă între 15 și 25 bani pe zi la oraș, și cel puțin 7 bani la țară.

Dar nu e numai atât. Sărăcia unora din copii este așa de mare, încât nu pot plăti nici chiar 5 bani pe zi, nici să aducă ceva proviziuni, cât de puține. Creatorii cantinelor au avut milă de acești nenorociți și nu i-au depărtat de la masa camarazilor lor. De aceea, la fiecare cantină, pe lângă copiii care plătesc ceva, se află totdeauna un număr destul de mare de copii gratuiți. Fără îndoială, ar fi fost de preferat ca toți să plătească ceva, fie cât de puțin, și circulara din 14 ianuarie 1898 așa cerea; căci nu e bine ca copiii, precum și părinții lor, să se deprindă cu ideea că ar avea vreun drept de a primi hrană de la școală; afară de aceasta, însăși demnitatea copilului hrănit gratuit este atinsă prin acest fapt, și aceasta este un mare rău. Dar umanitatea a vorbit mai tare decât rațiunea; glasul ei s-a impus, și noi am crezut că institutorii și învățătorii au făcut bine de l-au ascultat.

Astăzi instituțiunea cantinelor este înfloritoare, și merge dezvoltându-se (anexa nr. 16)[1]. În iarna 1901–1902, au funcționat, atât în orașe cât și în sate, 180 cantine fără dormitor și 61 cantine cu dormitor, dând dejunul la un număr de 8.475 de copii pe zi, cheltuind zilnic, pentru fiecare copil, de la 7 până la 50 bani, după localități și împrejurări. Diversele societăți pentru întreținerea cantinelor posedau atunci un capital de 119.219 lei 22 bani.

În anul 1902–1903, au fost 52 cantine urbane și 119 rurale; în total 171, dintre care 49 au dormitor. Cauza acestei scăderi este că, prin introducerea noului orar în școlile rurale, cantinele au devenit mai puțin necesare, deoarece copiii nu mai vin la școală decât o jumătate de zi (anexa nr. 17).[2]

Printre societățile pentru întreținere de cantine putem cita, ca mai prospere, pe cele din București, Craiova, județul Ilfov, Iași și Neamț.

Aceste excelente rezultate se datoresc în cea mai mare parte sârguinței și devotamentului învățătorilor și institutorilor. Și nu e puțină munca și osteneala

---

1. Această anexă cuprinde un tablou cu situația tuturor cantinelor din țară în 1901–1902.

2. Anexa cuprinde situația din 1902–1903, rezumată în acest pasaj.

ce şi-au impus ei, pentru a face să prospereze instituţiunea. Ei trebuie să alerge din om în om ca să adune fonduri, să organizeze serbări, loterii etc. Aceia la a căror şcoală funcţionează o cantină, în loc de a se odihni după ieşirea din clasă de dimineaţă, trebuie să privegheze aşezarea mesei cantinei, să ţină conturi, să facă cumpărături şi toate acestea le fac cu cea mai deplină voie bună, fără a-şi târgui munca, nici timpul.

Este o mângâiere să vedem atâta iubire de copii şi atâta abnegaţie la modeştii noştri dascăli.

Întrucât priveşte pe minister, el a crezut că se cuvine să lase cea mai deplină libertate de acţiune acelora care luaseră lucrurile aşa de bine. Orice amestec din partea sa nu ar fi făcut decât să jignească avântul şi spontaneitatea mişcării. De aceea intervenţiunea ministerului în chestiunea cantinelor şcolare se reduce la puţin lucru.

În ianuarie 1899, s-a dat o circulară prefecţilor de judeţe şi revizorilor şcolari (anexa nr. 18)[1], pentru a-i îndemna să ajute mai ales la înfiinţarea cantinelor pe la şcolile rurale, care au încă mai multă nevoie de ele decât cele urbane şi au mai multă greutate de a se înfiinţa şi a se susţinea.

De la 1898 până azi Casa Şcoalelor a contribuit cu 17.931 cu lei pentru întreţinerea cantinelor.

Cu aceste mici sume, se înţelege, nu se putea susţinea cantinele; era numai o înlesnire şi o încurajare pe care voiam să o dăm.

În anul 1900, ministerul a crezut că ar fi necesar a se regularnenta funcţionarea cantinelor, care deja se înmulţiseră în mod considerabil. De aceea a însărcinat pe dl C. Meissner, care pe atunci era inspector general al învăţământului primar, cu elaborarea unui proiect de regulament în acest sens. Proiectul s-a făcut; dar noi, luând în urmă direcţiunea acestui minister, arn crezut că, dacă l-am impune tuturor în mod obligatoriu, s-ar comprima iniţiativa individuală, căreia se datora aproape exclusiv succesul de până atunci. De aceea ne-am mulţumit a publica acel proiect de regulament („Buletinul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice“ nr. 190 din noiembrie 1901, p. 2590), doar pentru a servi ca indicaţiune celor care conduc cantinele, dar fără a-l impune în mod obligatoriu nimănui.

Aproape la atâta se reduce intervenţiunea ministerului în această afacere, şi nu avem a ne plânge, pentru că lucrul merge bine. Nu putem însă trece cu vederea regretabilul mod în care unul sau doi prefecţi au crezut că se cuvine să se amestece în această chestiune în anul 1899 sau 1900. Departe de a sprijini şi încuraja această frumoasă iniţiativă, unul din ei a dat ordin a se închide toate cantinele şcolare din judeţ şi a mers până a trimite pe jandarmi să distrugă cu toporul mobilierul şi materialul uneia care nu se închisese până în ziua fixată de

1. Circulara aceasta e reprodusă în colecţia de faţă sub nr. 24 (vol.I – n. ed.).

dânsul. Învățătorii care întrețineau cantine erau aspru pedepsiți. Din norocire acest vandalism a rămas aproape izolat, și nu a descurajat pe dascăli de a reconstitui toate cantinele distruse în accest fel, îndată ce jandarmii au fost întrebuințați acolo unde se cuvenea.

* * *

Ca să încheiem ceea ce privește cantinele școlare primare, cată să amintim că, prin introducerea noului orar la școlile rurale, multe din cantinele rurale ar deveni inutile. În adevăr, după acest orar unele serii de copii vin la școală numai dimineața, iar altele numai după amiază, așa că cea mai mare parte din inconvenientele arătate mai sus dispar. De aceea nu va fi de mirare dacă, pentru un timp, înmulțirea cantinelor se va opri. Cu toate acestea, având în vedere nevoia cea mare ce au de cantine școlile elementare și inferioare de agricultură și de meserii înființate în anii din urmă, ministerul, prin o circulară din 8 ianuarie 1903 („Buletin" nr. 207, p. 3.191) a invitat pe revizorii școlari respectivi să nu lase a se dizolva comitetele cantinelor din acele județe, ci să le îndemne ca ajutorul pe care-l dau până acum cantinelor școlilor primare, să-l dea de acum înainte celor de la școlile de agricultură și de meserii.

Ajutoare de cărți și de haine la copiii săraci

Art. 76 din lege pune în sarcina comunelor ajutarea copiilor săraci; și în adevăr, cine mai bine decât comunele înseși pot să cunoască nevoile ce merită să fie ușurate? Dar această obligațiune, ca și acea privitoare la localurile școlare, ca și atâtea altele, a rămas neîndeplinită de cele mai multe comune.

În lipsa lor, inițiativa privată a satisfăcut în parte această trebuință.

Sunt mai bine de 20 de ani de când repausatul dr. Sergiu (34) a înființat în București societatea *Ajutorul copiilor săraci,* al cărei scop este de a da haine la copiii săraci de prin școli, și mai ales haine de iarnă. Această societate are azi numeroși membri, un capital considerabil și îmbracă pe fiecare an un mare număr de copii.

Exemplul d-rului Sergiu a fost imitat: chiar în București, s-au mai înființat societățile *Obolul, Tibișoi*; la Galați, *Alinarea;* la Iași, *Ajutorul copiilor săraci*; și mai sunt și altele.

Dar aceste societăți, în genere, nu se ocupă de a procura și cărți școlarilor fără mijloace. Golul acesta se silesc să-l împlinească tot învățătorii și institutorii, care reușesc de multe ori a reuni însemnate ajutoare, prin subscrieri, serbări școlare etc.

Din nenorocire, inițiativa aceasta este mai slabă la țară, și pe unde este, dă

mai puține rezultate, din cauză că oamenii cu dare de mână sunt mai puțin numeroși la țară decât în oraș; și cu toate acestea, tocmai acolo nevoile de satisfăcut sunt mai mari.

Deși în această chestiune ministerul nu avea nicio datorie, el a intervenit, creând un fond anume pentru ajutoare de cărți la copiii săraci. Aceasta s-a făcut cu ocaziunea alcătuirii și editării de către minister a cărților principale de curs primar, din a căror vânzare o parte este destinată acelui fond. Cu modul acesta, se vor putea distribui în ajutoare de cărți la cursul primar o sumă care credem că nu va fi mai mică de 30.000 lei pe fiecare an.

Recensământul copiilor în etate de școală

Fiecare din mijloacele expuse până aici au de obiect a înlesni, fiecare în felul său, aplicarea obligativității învățământului primar. Dar pentru aceasta, recensământul exact al tuturor copiilor în vârstă de școală este și el indispensabil.

După legea din 1864, această operațiune se făcea de către primar; dar sistemul acesta a dat rezultate rele. De la 1893 încoace, recensământul se face de primar împreună cu un învățător sau un institutor, și acum lucrul merge din ce în ce mai bine, căci numărul copiilor în etate de școală, care scapă de obligativitate, merge scăzând pe fiecare an. E destul să considerăm tabela de mai jos, care se referă numai la copiii de la țară, pentru a ne convinge de aceasta:

În 1894, recensământul a constatat în sate 634.342 copii în etate de școală;
în 1896, avem 643.795 copii
în 1897, avem 663.536 copii
în 1898, avem 685.450 copii
în 1899, avem 686.054 copii
în 1900, avem 704.039 copii
în 1901, avem 714.976 copii

Creșterea de 80.634 copii în 7 ani este evident că nu se poate atribui numai înmulțirii normale a populațiunii. Ea provine în cea mai mare parte de acolo că numărul omisiunilor se micșorează mereu.

Cu toate acestea, tot sunt îmbunătățiri de așteptat și de aici înainte. Se întâmplă de multe ori să constatăm că recensământul se face cu oarecare neglijență prin multe localități. De multe ori se crede că în tablou nu trebuie trecuți copiii care nu au putința de a urma la școală din o cauză oarecare, precum depărtarea școlii sau lipsa deloc într-însa.

O dovadă evidentă de aceasta este deosebirea cea mare între numărul băieților și al fetelor. În 1901 recensământul de la sate a dat 384.867 băieți și 330.109 fete, cu o deosebire de 14,2% în defavoarea fetelor. Dacă facem abstracțiune de mica

deosebire numerică, pe care statisticile o arată că este totdeauna în primii ani între cele două sexe, este sigur că recensământul din 1901 a lăsat neînregistrate cel puțin 54.758 fete. Aceasta se explică prin faptul că fetele, după lege, fiind supuse obligativității în urma băieților și numai când în școală mai este loc și pentru dânsele, de multe ori ele sunt trecute cu vederea la recensământ.

Aceste mici neajunsuri tind însă să dispară cu timpul, și este de sperat că peste câțiva ani recensămintele noastre școlare vor fi cât se poate de exacte.

Principalul inconvenient al sistemului actual este că învățătorii și institutorii, însărcinați cu facerea recensământului, pierd pe fiecare an prea mult din timpul lor de clasă.

Frecventarea școlilor primare

Am arătat până aici principalele cauze care nu permit ca întreaga populațiune în etate de școală să poată în realitate veni la școală, și am enumerat diversele măsuri ce s-au luat pentru a îmbunătăți cât mai mult această stare de lucruri. Rezultatele ce se dobândesc sunt destul de bune, pentru ca să ne încurajeze a stărui în măsurile noastre.

În prima linie, se înțelege, vine clădirea noilor localuri școlare. Când se clădește o școală nouă într-un sat, numărul școlarilor crește imediat, nu numai pentru că se mărește numărul locurilor disponibile, dar și pentru că un local larg, luminos și curat, constituie o puternică atracție și pentru părinți și pentru copii. Și unii și alții se simt, oarecum, onorați de a fi părtași la foloasele unei frumoase clădiri: iar pentru copii se adaugă, desigur, și sentimentul de bună stare fizică pe care îl au într-un local igienic, în opoziținue cu suferința pe care o îndură într-un local unde nu au aer nici lumină.

Înființarea cantinelor a avut un efect tot atât de binefăcător. După o statistică făcută în județul Vâlcea în anul școlar 1898–1899, înființarea cantinelor a produs o creștere de peste 50% a populațiunii școlare în școlile respective. Această creștere a dispărut când s-au desființat cantinele în anul 1899, și a reapărut după reînființarea lor.

Înlesnirea procurării cărților la copiii săraci încă ar avea bune efecte, dacă ar putea fi întinsă atâta cât trebuie.

În fine, introducerea noului orar în școlile rurale, despre care vom vorbi mai jos, deși făcută abia la septembrie 1902, se vede deja că va avea excelente efecte, când va fi pe deplin stabilită; căci în școlile unde a fost introdusă, se constată creșteri ale frecventării, care merg până la 50%.

Avem dar siguranța deplină că, atunci când măsurile ce sunt în curs de aplicare, vor fi avut deplinul lor efect, chiar dacă numărul actual de școli și de învățători nu ar mai crește, totuși 75% din populațiunea școlară totală a țării va putea profita de învățământul primar.

* * *

Este de observat că, de când numărul locurilor disponibile în şcoli a început a creşte repede, întâmpinăm o însemnată greutate pentru a determina pe săteni să-şi dea fetele la şcoală.

Pentru băieţi, lucrul este mult mai uşor, şi putem zice că în genere rezistenţa săteanului de a-i trimite la şcoală vine mai mult din cauza sărăciei sau a depărtării, decât din neînţelegerea lui de binefacerile învăţăturii.

Fenomenul acesta se explică lesne, dacă ne amintim că până acum şcolile, fiind în genere prea mici, fetele nu erau decât rareori obligate să vină la şcoală, deoarece legea prevede că, în caz de nesuficienţă de locuri, obligativitatea se aplică de preferinţă băieţilor. Această împrejurare a făcut pe săteni să creadă că fetelor nu se aplică legea obligativităţii. Va trebui câtva timp de stăruinţă pentru a li se scoate din minte această idee greşită.

Simplificarea programei învăţământului primar

Una din învinuirile cele mai obişnuite ce se aduc învăţământului nostru public este că programele şcolilor în genere, şi ale celor primare în particular, sunt prea încărcate.

Dacă examinăm lucrul mai de aproape, se vede că această învinuire, cel puţin întrucât priveşte şcoalele primare, nu are temei sau, mai exact vorbind, are alt temei decât acela la care se gândesc acei care o formulează.

Şcoala primară trebuie să fie de sine stătătoare, adică să fie în stare a da unui copil întregul acel modest ciclu de cunoştinţe care îi vor fi indispensabile şi pe care, după ieşirea din şcoală, îi va fi greu, dacă nu imposibil, ca să le mai capete.

Printre acestea, citirea, scrierea, elementele calculului şi cunoaşterea măsurilor şi greutăţilor se pun în linia întâia şi sunt afară din discuţie.

Nu mai puţin necesare sunt noţiunile de morală individuală şi socială, care fac fundamentul societăţii din care va face parte viitorul cetăţean; noţiuni de istoria ţării lui, căci educaţiunea naţională a unui popor, cunoaşterea rostului lui în lume, este o datorie şi o necesitate de prima ordine, care trebuie să ocupe gândul celor chemaţi a se îngriji de asigurarea viitorului acestui popor; noţiuni de geografia ţării şi a restului lumii, care, pe lângă importanţa naţională, au şi pe cea utilitară; noţiunile de ştiinţe fizico-naturale au de obiect a face pe copil să-şi dea sema, măcar cât de puţin, de lumea materială care îl înconjoară; lucrul manual îi formează mâna şi cugetarea, îi dezvoltă abilitatea şi-l prepară a şti să se servească de manile sale pentru când ele vor trebui să-l hrănească.

Nimic din toate acestea nu poate lipsi dintr-o programă de învăţământ primar, care merită acest nume.

Din acest punct de vedere dar, nu se poate zice că ea este încărcată, deoarece nici una din părțile ei nu poate fi scoasă.

Este însă o măsură care trebuie păzită și care depinde, pentru fiecare țară, de timpul disponibil pentru școala primară, de gradul de cultură al poporului, de gradul lui de inteligență mijlocie și de împrejurările lui speciale de viață. Stabilirea acestei măsuri, care este întrucâtva variabilă de la un moment la altul, chiar pentru una și aceeași țară, formează obiectul de discuție, când e vorba a se alcătui sau a se modifica programele învățământului primar.

Lucrarea aceasta trebuie să se facă în modul cel mai clar posibil, pentru că fără dânsa, învățătorul nu-și dă seama de întinderea ce trebuie să dea învățământului său, și se poate ca programa să devină încărcată prin prea marea dezvoltare ce s-ar da părților sale, sau, din contră, să nu capete dezvoltarea necesară. Trebuie chiar ca operațiunea aceasta să se repete din când în când, la intervale nu prea apropiate, pentru a se profita de experiența dobândită, și pentru a se ține programa în acord cu modificările nesimțite, dar continui, care se produc fără întrerupere în condițiunile de viață ale oricărei țări. Este bine înțeles că îmbunătățirile acestea succesive trebuie făcute cu discrețiune și băgare de seamă, pentru a nu se zdruncina edificiul întreg și a nu se întrerupe continuitatea.

La noi, programa școlii primare a fost pusă pe temeliile ei definitive încă de la creațiunea școlilor, și se poate zice că de atunci nu a mai suferit nicio schimbare fundamentală. S-au schimbat și s-au îmbunătățit mult metodele, s-a lărgit sau s-a restrâns cadrul unora din materii, s-au adăugat desenul, exercițiile de gimnastică și lucrul manual, și atât.

Prima remaniere mai serioasă a programelor primare a avut loc în 1893, când cu punerea în aplicare a legii din acel an. Atunci s-a introdus în mod oficial învățământul intuitiv, care de fapt se da în școli deja de mai bine de 25 de ani, fiind făcut cunoscut la noi prin silințele câtorva pedagogi merituoși. Tot atunci s-a introdus sau s-a regulat învățământul cântului, desenului, lucrului manual la băieți și gimnastica.

Este de observat că o bună parte din aceste inovațiuni erau de fapt realizate mai dinainte, sau cel puțin cerute; dovadă este că mai toate figurează și în proiectele de legi care au precedat pe cel votat în 1893.

La 1895, programa făcută cu doi ani mai înainte a trebuit să sufere oarecare modificări, pentru a se înlătura câteva inconveniente, puse în evidență prin practică, și pentru a se mai ușura.

În septembrie 1897, ea a fost din nou trimisă în cercetarea consiliului general, cu cerere anume din partea ministerului de a i se aduce reduceri și simplificări.

Lucrarea făcută în acest an a avut o importanță deosebită, nu atâta prin reducerile realizate și prin modificarea întinderii date diverselor părți ale programei, cât prin modul cum au fost ele dispuse pentru școala rurală. Dar despre aceasta vom vorbi mai jos, când ne vom ocupa în special cu învățământul rural.

În fine, în 1903, s-a adus o nouă și însemnată reducere programei primare. În matematică, pe lângă reducerea numerelor complexe, deja făcută în 1897, s-a mai redus cea mai mare parte din calculul fracțiunilor ordinare, care, în urma introducerii sistemului zecimal de măsuri și greutăți, a ajuns a fi foarte puțin întrebuințate în practică.

Dar simplificarea cea mai însemnată realizată în acest an, a fost făcută în studiul limbii române.

Este cunoscută metoda ce se urma până acum în acest studiu. Abia intrat în clasa II primară, adică la vârsta de abia 8 ani, copilul era învăluit într-o mulțime de reguli, de definițiuni, de numiri, care, sub numele de *gramatică,* îi absorbeau cea mai mare parte din timp și-l făceau să piardă din vedere limba însăși, pe, care era presupus că o studiază, pentru a memoriza o sumă de lucruri obositoare, pentru că erau în mare parte neînțelese de dânsul. Dar neajunsul acesta, semnalat deja de demult de toți cei care cunoșteau și înțelegeau lucrurile învățământului, se perpetua, mulțumită tradițiunii, rutinei sau temerii de inovațiune.

În 1903, s-a rupt, în fine, piedica. S-a înlăturat cea mai mare parte din abstracțiunile de mai înainte, și s-a lăsat copiilor mai mult timp de a face cunoștință cu limba însăși, prin lecturi și scrieri mai multe și mai de aproape supravegheate decât în trecut. Cu modul acesta, s-au câștigat și câteva ore pe fiecare săptămână, care s-au putut întrebuința cu folos la altceva.

Cât pentru gramatică, ea rămâne a se studia mai bine în cursul secundar, unde este mai la locul ei, pentru că acolo se pot face unele studii mai abstracte, care în cursul primar nu au sens.

Noua programă, astfel ușurată, se va pune în aplicare la 1 septembrie 1903. Reducerile făcute în programă, și la 1897 și la 1903, pe lângă ușurarea pe care au adus-o copiilor, au mai avut rezultatul că au lăsat destul timp liber pentru ca învățământul lucrului manual la orașe și al lucrărilor agricole la câmp să poată deveni o realitate, în loc de ficțiunea ce a fost până acum.

Regulamentele învățământului primar

Deodată cu punerea în aplicare a legii din 1893, s-a făcut și un regulament pentru punerea ei în aplicație.

La 1896, când legea s-a modificat, s-au adus și regulamentului modificările corespunzătoare.

La 1898, s-au făcut regulamente noi pentru administrațiunea interioară a școlilor primare urbane și rurale, deoarece vechiul lor regulament din 15 august 1889 nu mai era în acord cu legea din 1896, și nici cu progresele realizate în ultimii ani în administrațiunea școlară.

Dar acum toate aceste regulamente au trebuință să fie iarăși revizuite. În adevăr, în 1901, legea a primit din nou modificări; pe urmă, în ultimii doi ani,

s-au luat în învățământul primar mai multe măsuri, cu care regulamentele din 1896 și 1898 nu mai sunt de acord. Pe lângă acestea, se adaugă o preocupare pe care am avut-o mai de demult, dar care se impune cu mai multă putere acum, când activitatea impusă învățătorilor în afară de școală face necesară simplificarea altor lucrări ale lor. E vorba de lucrările de cancelarie care absorb azi o prea mare parte din timpul învățătorilor și institutorilor.

Ministerul a întreprins dar revizuirea în acest sens a regulamentelor din 1896 și 1898; dar lucrarea nu este încă terminată.

Creațiuni de școli primare noi

Când la 1864 s-a declarat obligatoriu învățământul primar, țara nu dispunea decât de 1.008 institutori și 517 învățători, pe când, după populațiunea ei de atunci, i-ar fi trebuit cel puțin 7.600 institutori și învățători. De aceea, de atunci încoace, în fiecare an se înscria în buget câte o sumă oarecare pentru creațiuni de noi școli primare. Sumele acestea variau de la un an la altul; maximul l-a atins în bugetul din anii 1896–1897 și 1897–1898, când era înscrisă suma de 100.000 lei numai pentru înființarea de școli rurale. De atunci greutățile financiare au impus reducerea foarte mare a acestei alocațiuni, care s-a scoborât până la 5.000 lei pentru școli rurale, neprevăzându-se nimic pentru cele urbane.

Pentru aceste din urmă, e adevărat că suprimarea aceasta trebuia făcută mai de demult. Am arătat deja că numărul institutorilor este cu mult mai mare decât acel necesar, și că, departe de a mai fi nevoie de înființări noi în învățământul primar urban, vor trebui făcute vreo 300 de reduceri de posturi.

Nu tot așa este în învățământul rural. Acolo avem azi 4.636 de învățători, și ne-ar trebui 6.600 până la 7000, chiar cu dispozițiunile luate în timpurile din urmă, și care vor permite reducerea într-o mare măsură a trebuințelor viitoare. Mai este dar o lipsă de cel puțin 2.000 de învățători, până să fim în măsură de a putea da învățământul primar tuturor copiilor care au dreptul să ni-l ceară.

Aceasta este o trebuință imperioasă, care trebuie să treacă înaintea oricărei alteia. Nu putem aspira la o viață regulată ca stat modern, pe câtă vreme întreaga populațiune nu va ști carte, și niciun sacrificiu nu trebuie cruțat ca să realizăm acest ideal, pe care-l avem în ochi de 40 de ani, și de care nu ne apropiem destul de repede.

Din nenorocire, lipsa de mijloace materiale nu este singura piedică ce avem în cale: piedica principală este greutatea de a găsi deodată 2.000 de învățători capabili.

De aceea va trebui să ne mulțumim a repartiza creațiunile necesare pe un număr de ani, care va depinde de putința ce avem de a ne forma învățători noi.

Pentru aceasta dispunem de 9 școli normale, și anume: 7 de băeți (la Craiova, Câmpulung, Buzău, Galați, Bârlad, Iași și București, aceasta din urmă

întreținută de Societatea pentru învățătura poporului român), și 2 de fete (la Azilul Elena Doamna și la Iași). Toate aceste școli, afară de cea din Buzău, au localuri proprii, mari și spațioase, în care se pot primi până la 50 de școlari în fiecare clasă. Dacă s-ar admite în clasa I a fiecăreia din ele câte 50 de școlari, am putea conta aproape cu siguranță să avem 40 de absolvenți pe an de la fiecare școală normală, ceea ce ar face peste tot 360 de absolvenți pe an de la toate școlile normale.

Dar din acest număr trebuie să socotim vreo 140 până la 180 pe an, necesari pentru a umplea golurile ce se produc în rândurile învățătorilor actuali prin moarte sau retragere; așa că nu rămân în realitate disponibili decât vreo 200 absolvenți pe an, cu care să putem face creațiuni noi. Ne vor trebui dar 10 ani, ca să ne completăm învățământul rural.

Știind că plata lunară a unui învățător este de 85 lei, adaosul a 200 învățători reprezintă o sumă de 204.000 lei pe an. Această sumă va trebui dar adăugită pe fiecare an, în timp de 10 ani.

Dacă s-ar înscrie numai câte 100.000 lei pe an, ne-ar trebui 20 de ani, până să completăm învățământul rural.

Această cheltuială, foarte modestă față de însemnătatea obiectului ce se are în vedere, este neevitabilă, și trebuie să se facă, chiar dacă ar cere oarecare sacrificii.

* * *

Odată ce se va completa numărul necesar de învățători, se va putea face o reducere în școlile normale existente. În adevăr, numărul complet al institutorilor și învățătorilor fiind atunci de 8.000 în cifră rotundă, golurile produse pe an prin moarte sau retragere vor trebui evaluate ca la 240. Pentru umplerea lor vor fi destule 6 școli normale sau, dacă se vor conserva toate cele 9 existente, va fi de ajuns a se admite într-nsele pe fiecare an câte 33 de școlari noi, în loc de 50.

Grădini de copii

Aceste utile instituțiuni au fost prevăzute pentru prima oară în proiectul de lege de la 1886. În legea din 1893, ele nu figurează; dar în 1896 s-a introdus art. 36, care zice că „în comunele rurale mai populate se pot înființa grădini de copii".

Din lipsă de mijloace, dispoziția aceasta a rămas aproape cu totul neexecutată. În comunele rurale, după cum am arătat mai sus, mai trebuie încă înființate multe școli primare, înainte de a ne gândi la înființarea de grădini de copii.

Pe lângă acestea, grădinile de copii sunt necesare nu numai în comunele rurale, ci și în orașe; dovadă este că s-au înființat deja mai multe din inițiativă privată.

De altfel, chiar în 1896 în regulamentul învățământului privat, s-au prevăzut dispoziţiuni destul de amănunţite relative la grădinile de copii; între altele, prin acel regulament s-a instituit un examen de capacitate pentru conducerea acestor grădini[1].

Examenul s-a ţinut pentru prima oară la 15 iunie 1898, şi au obţinut certificatul 3 concurente. Acestea sunt astăzi întrebuinţate prin diverse şcoli private.

Dar grădinile de copii sunt cu deosebire necesare în localităţile unde se află populaţiune de limbi deosebite, şi de aceea am căutat să le înmulţim, pe cât mijloacele ne-au permis, mai ales în Dobrogea. În anul 1898, se înfiinţaseră mai multe grădini în oraşul şi judeţul Tulcea. Numărul lor a mai scăzut în urmă. În curentul an bugetar, s-a prevăzut o sumă anume de 3.000 lei, cu care, pe lângă subvenţiile date de comune şi judeţe, sperăm să putem înfiinţa încă 6 grădini nouă în judeţele Tulcea şi Constanţa.

E însă necesar ca numărul lor să se mărească mult nu numai în Dobrogea, dar şi în cele câteva sate şi oraşe de dincoace de Dunăre, unde se vorbeşte limbă străină.

ÎNVĂŢĂMÂNTUL PRIMAR RURAL

Orarul şcolilor primare rurale

Cu începere de la 1 septembrie 1902, în şcolile rurale se aplică un nou orar, care constă în aceasta: în şcolile cu un singur învăţător, şcolarii din diviziile II şi III vin la şcoală numai în orele de dimineaţă, iar cei din divizia I numai în orele de după amiază.

Măsura aceasta, având o deosebită importanţă, se cuvine să dăm asupra ei oarecare explicaţiuni.

Şcoala rurală are 5 clase. Când şcoala nu are decât un singur învăţător, cum este în cele mai multe cazuri (din 3.653 şcoli rurale câte erau în 1899–1900, 2.830 aveau un singur învăţător), el ar fi dar silit să urmărească deodată 5 serii de copii, având fiecare alte materii de învăţat; ba încă de cele mai multe ori sunt 6 serii, pentru că începătorii din clasa I mai totdeauna sunt împărţiţi şi ei în două serii.

Dacă aceste 6 serii de copii trebuie să vină la şcoală toate deodată, învăţătorul trebuie ca, pe când se ocupă să înveţe alfabetul pe prima serie, să aibă ochiul şi asupra celorlalte 5 serii, ca să le ţină în ordine, sau să le dea câte ceva de lucru, ca să le ocupe. Este foarte mare oboseala care rezultă pentru dânsul de aici, şi mai ales din mulţimea lucrurilor de care trebuie să se ocupe, fie pe rând,

1. „Regulamentul pentru şcoalele private“ – de care vorbeşte aici, s-a publicat în „Monitorul Oficial“ din 4 iulie 1896 şi în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ (1864–1901), p. 569.

fie deodată, în cursul unei ore. Este lucru ştiut că, pentru un învăţător, mai lesne este să aibă 20 de copii într-o singură clasă, decât 20 împărţiţi în 6 clase.

Neajunsul acesta este foarte grav şi trebuie considerat ca una din principalele cauze care s-au opus atâta vreme la răspândirea mai temeinică a învăţământului primar la ţară. De aceea încă din anul 1897 am cerut consiliului general de instrucţiune, secţia primară, să găsească mijlocul de a se reduce munca învăţătorului, fără a se reduce învăţământul.

Problema a fost atunci rezolvată, în parte în mod fericit, în chipul următor: şcolarii de clasa II au fost puşi la un loc cu cei de clasa a III-a, într-o singură clasă care se face în doi ani; ei formează *divizia II*; cei de clasa a IV-a s-au pus la un loc cu cei de clasa a V-a întraltă clasă, tot de doi ani; aceasta este *divizia III.* Clasa I singură formează *divizia I.*

În realitate dar şcolarii fac tot 5 ani de învăţătură; însă învăţătorul nu are înaintea sa decât 3 serii de şcolari. Astfel dificultatea este redusă în proporţia de la 5 la 3.

Această combinaţiune, care constituia deja un progres enorm, a fost propusă de d-nii C. Meissner, pe atunci inspector general al învăţământului primar, şi S. Halița, inspector.

În 1902 s-a făcut al doilea pas în aceeaşi direcţiune, prin adoptarea noului orar al şcolilor rurale, după care divizia I vine la şcoală numai în orele postmeridiane, iar diviziile II şi III numai în cele ante-meridiane. Acum învăţătorul nu mai are a se ocupa deodată decât de două serii de şcolari în orele de dimineaţă, şi numai de una în orele de după amiază.

Cât de departe suntem de timpul când învăţătorul era obligat a se ocupa fără încetare, toată ziua, de câte 5 sau 6 serii deodată! Şi cu cât puterea lui de muncă este mărită astăzi, faţă de fiecare serie de şcolari în parte!

E adevărat că timpul pe care-l petrec copiii în clasa este mai mic cu noul orar. Divizia I stă în şcoală numai 2 ore pe zi iar diviziile II şi III numai câte 3, în loc de 5 ore pe zi, cât rămâneau toate mai înainte. Acesta a şi fost principalul argument ce s-a adus contra noului orar, căci s-a pretins că învăţământul, pentru fiecare divizie, se va reduce în proporţia în care se vor reduce orele lor de clasă. Dar obiecţiunea nu are nicio valoare, căci este evident că atunci când toate cele 6 serii se aflau deodată în clase, în realitate în fiecare moment numai una lucra, iar celelalte nu făceau decât să obosească şi să încurce pe învăţător; pe când azi, învăţătorul, având a se ocupa numai de o serie sau două, se poate ocupa cu dânsele în mod intensiv şi produce, în două sau trei ore, desigur mai mult lucru util decât producea mai înainte în cinci.

În această privinţă rezultatele deja dobândite de la 1 septembrie 1902 sunt destul de probante.

Aşadar orarul cel nou nu numai că realizează vechiul şi marele deziderat de a împuţina munca învăţătorului, fără a împuţina învăţământul, ci încă îl întăreşte.

Dar el mai are şi alte avantaje, tot aşa de mari.

Se ştie că sătenii nu-şi trimit copiii la şcoală în mare parte, pentru că îi ţin ca să le ajute la treburile casei şi ale câmpului. Cu orarul cel nou copiii vor putea fi pe lângă casă o mare parte a zilei, aşa că se satisface una din cele mai mari dorinţe ale ţăranilor.

Dar este un alt folos şi mai mare al noului orar, acela că, tot cu localurile şcolare actuale, vom putea avea un număr de şcolari cu mult mai mare. În adevăr, este evident că dacă avem o sală de clasă în care nu încap deodată decât 40 de copii, vom putea, cu noul orar, să dăm întrînsa învăţământul la 80 de şcolari, din care jumătate ar veni dimineaţa şi cealaltă jumătate după amiază. Prin urmare, s-ar putea mări frecventarea cu sută la sută, servindu-ne chiar de localele actuale. În realitate, îmbunătăţirea nu va fi aşa de mare, din cauza repartizării neregulate a copiilor în sate şi în diversele clase, cum şi din alte cauze mai puţin însemnate. Totuşi o îmbunătăţire foarte mare a frecventării este sigură. Sunt judeţe unde abia după un an de aplicarea noului orar frecventarea şcolară a crescut cu 50% şi mai mult şi nu ne îndoim că aceste rezultate se vor generaliza şi se vor mări cu timpul.

În fine, noul orar va avea pentru viitor şi un alt avantaj, şi mai mare decât toate cele examinate până acum.

Am spus mai sus că, pentru completarea personalului didactic necesar învăţământului primar rural, am avea. nevoie de un total de 10.500 de învăţători, adică încă 6.000 peste cei pe care-i avem deja, cu toate că, după lege, fiecare din aceşti învăţători ar trebui să aibă în seamă până la 80 de copii. Cu noua dispoziţiune, dacă fiecare învăţător ar avea în rândul de dimineaţă, nu 80, ci 60 de copii, şi tot 60 în rândul de după amiază, el ar putea să dea cu înlesnire învăţământul la un total de 120 de copii. Aşa fiind, se găseşte lesne că un număr de vreo 6.600 până la 7.000 de învăţători ar fi de ajuns, în loc de 10.500 cât se cerea cu vechiul orar. Şi fiindcă costul mijlociu anual al unui învăţător este de 1.191 lei, se vede că noul orar reprezenta o economie viitoare de cel puţin patru milioane şi jumătate pe fiecare an.

* * *

Din expunerea aceasta se vede că introducerea noului orar al şcolilor rurale este una din măsurile cele mai fecunde în bune rezultate, dacă va fi aplicată cu stăruinţă şi cu băgare de seamă.

Ceea ce ne dă cu deosebire încredere în buna ei chibzuială, este că nu am ajuns să o concepem şi să o aplicăm decât în mod gradat şi prin o serie de măsuri care au decurs una din alta.

Cea dintâi şi cea mai însemnată a fost împărţirea şcolii rurale în trei diviziuni, făcută în 1897, după cum am explicat mai sus.

Pe baza acestei divizii, s-au aranjat programele şcolilor rurale din 22 ianuarie 1898, precum şi orarele tip din acelaş an.[1]

În timpul congresului corpului didactic primar, ţinut în Bucureşti în iulie 1901, s-a emis dorinţa ca în şcolile rurale să se introducă un orar, după care în lunile de vară, lecţiunile să se facă numai în orele de dimineaţă, iar în cele de iarnă să se facă trei ore dimineaţa şi două după amiază. Am autorizat pe revizorii şcolari să experimenteze acest orar, precum şi mai multe altele care s-au propus, în câte cel mult trei şcoli în fiecare judeţ, în timpul anului şcolar 1901–1902, Experienţa făcută a arătat că sistemul propus la congres nu e practic; dar ea a pus în acelaşi timp în evidenţă avantajele sistemului pe care l-am generalizat apoi la 1 septembrie 1902, şi pe care l-am expus până aici. Putem dar zice că noul orar nu a fost introdus decât în urma unei încercări făcute cu băgare de seamă, ceea ce este o garanţie serioasă pentru succesul lut viitor.

* * *

Pentru a completa cele ce avem de zis în privinţa lui, vom adăuga că sistemul, pe care l-am expus pentru şcolile cu un singur învăţător, se poate generaliza, cu oarecare modificări, şi pentru cele cu mai mulţi învăţători.

Cu toate acestea, în unele părţi, unde erau greutăţi locale, am lăsat încă în vigoare vechiul orar, atât pentru a da timp să se înlăture dificultăţile, cât şi pentru a evita impunerea fără tranziţ iune a unei măsuri aşa de însemnate.

Vacanţele regionale

Art. 23 din legea învăţământului primar prevede că „epoca începerii anului şcolar, precum şi vacanţele din cursul anului, se vor fixa prin regulament, după regiuni“.

Dispoziţiunea aceasta, deşi introdusă în lege încă de la 1893, nu fusese încă realizată, poate pentru că realizarea ei, aşa cum o prezintă legea, se părea foarte anevoie. În adevăr nu era lesne a se face o anchetă aşa de vastă şi a se fixa de la centru vacanţele pentru fiecare regiune în parte, după informaţiuni insuficiente sau interesate. O încercare de a se rezolva cestiunea în felul acesta, făcută în 1898, nu dăduse nici un rezultat.

Noi am rezolvat cestiunea în modul cel mai practic, credem, separând-o în două părţi; de o parte vacanţele fixe, care vor fi aceleaşi pentru toate şcolile, şi

1. Această programă, împreună cu orarele, s-a publicat în „Monitorul Oficial“ din 22 ianuarie 1898 şi în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“, 1861–1901, p. 1198.

care cuprind: 47 zile de vacanță de vară (25 iunie până la 10 august inclusiv) vacanța Crăciunului (24 decembrie până la 7 ianuarie inclusiv), și vacanța Paștelui (15 zile); iar de altă parte, 20 de zile de *vacanțe regionale.*

Aceste din urmă se vor ținea la epocile care se vor găsi cele mai potrivite, pentru ca copiii să dea ajutor părinților în lucrările câmpenești. Ele se vor putea da sau laolaltă sau în mai multe rânduri, cu condițiune ca numărul total al zilelor de vacanțe regionale să nu treacă peste 20. În localitățile unde asemenea vacanțe nu ar fi necesare, zilele lor vor putea să se adauge la vacanța de vară, la finele ei.

Epoca vacanțelor regionale și durata fiecăreia dintr-însele se va hotărî, la fiecare comună, de către consiliul comunal după propunerea învățătorului respectiv, care va avea drept să ia parte la ședința cu vot consultativ. Deciziunea luată se va comunica în aceiași zi revizorului școlar de către învățător. (Decretul Regal nr. 3.139 din 1 octombrie 1901.)

Cu modul acesta, se răspunde pe deplin la intențiunea legiuitorului, care într-adins nu a fixat vacanțele în mod invariabil, pentru ca ele să poată fi utilizate, după localități, la lucrările câmpului, și se evită centralizarea deciziunilor într-o cestiune care nu se învoiește deloc cu centralizarea.

Examenele de absolvire a cursului primar rural

Prin regulamentul din 26 februarie 1899, (anexa nr. 19) s-a hotărât ca examenele de ultima clasă primară, atât urbană cât și rurală, să se facă pe grupe de mai multe școli, și în prezența unui delegat al ministerului.[1]

Pentru aceasta, regulamentul dispune ca școlile din același județ să se împartă într-un număr de cercuri școlare, fiecare cerc cuprinzând mai multe școli alese în așa fel, ca distanța de la fiecare din ele până la una care să fie în mijlocul cercului, să fie cât mai mică și nu greu de străbătut.

Școlarii din ultima clasă a tuturor școlilor primare dintr-un cerc școlar se reunesc la școala centrală a cercului, care a fost aleasă mai dinainte, și în ziua care a fost hotărîtă mai dinainte de revizor. Acolo ei țin examenul împreună, în prezența delegatului ministerului, care dă note, având în vedere și notele de peste an ale școlarilor, după cataloagele școalei.

Motivele care au dictat această măsură au fost mai multe.

În prima linie a fost trebuința de a se adaugă un nou mijloc de control serios și regulat asupra învățământului primar. Cu un singur revizor școlar pe județ, cum avem acum, este imposibil să credem că un asemenea control există. Revizorul are prea multe însărcinări, și numărul școlilor a crescut prea mult pentru ca fiecare

1. Acest „Regulament de absolvire a cursului primar“ s-a publicat în „Monitorul Oficial“ din 26 februarie 1899 și în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1864–1019, p. 788.

din ele să poată fi inspectate cum trebuie, mai mult decât o dată pe an, ceea ce este evident că nu ajunge. Examenul de absolvire însă arată rezultatele obținute în fiecare școală; și, după numărul și calitatea absolvenților pe care îi dă fiecare învățător, se judecă mai bine munca lui decât prin orice alt mijloc.

Examenul de absolvire mai are avantajul că face pe învățători să se cunoască și să se judece unii pe alții, ceea ce provoacă emulațiunea între dânșii. Învățământul lor capătă prin aceasta mai multă seriozitate, iar metodele mai multă uniformitate și însemnate îmbunătățiri, prin comparațiunea silințelor tuturor în întrunirile anuale.

E adevărat că la început măsura aceasta a fost întâmpinată cu oarecare ostilitate de către învățători; dar în scurtă vreme se convinseră de foloasele ei.

De altfel, rezultatele dobândite răspund îndeajuns la orice obiecțiune. Iacă numărul absolvenților școlilor rurale de la 1896 până la 1901. Amintim că examenul de absolvire a fost decretat în februarie 1899 și a avut loc pentru prima oară în iunie 1899.

În 1896 au fost 4.354 absolvenți
În 1897 au fost 6.880 absolvenți
În 1898 au fost 9.118 absolvenți
În 1899 au fost 9.798 absolvenți
În 1900 au fost 11.564 absolvenți
În 1901 au fost 12.499 absolvenți

* * *

Examenele de absolvire au fost instituite nu numai pentru școlile rurale, ci și pentru cele urbane. Lipsa de mijloace însă nu a permis până acum a o aplica la aceste din urmă. Bunele rezultate dobândite la școlile rurale ne obligă însă să ne silim a generaliza măsura. Am luat măsuri pentru ca aceasta să se facă în 1904.

Învățământul agricol în școala primară rurală

Școala rurală, ca să răspundă chemării ei, trebuie să fie o pregătire pentru viața țărănească sub toate manifestările ei, și cea mai însemnată dintr-însele este activitatea agricolă.

Trebuia dar ca învățământul agricol să ocupe loc de frunte în programa școlii rurale; și nu învățământ teoretic, ci un învățământ cu totul practic și modest, atâta cât trebuie pentru a întreține și a dezvolta dragostea pentru pământul producător, și pentru a permite o îmbunătățire cât de mică a practicei urmate până acum de țărani.

Fie din lipsă de timp, fie din lipsă de personal, fie din cauza prejudiciului învechit că școala e făcută numai pentru abstracțiuni și pentru teorie, până acum

învățământul agricol în școala rurală rămăsese numai o simplă dorință, fără cel mai mic început de realizare.

Sperăm că silințele ce ne-am dat, atât noi cât și învățătorii, în acești din urmă ani, vor contribui a face ca acest mare gol să fie umplut în mod satisfăcător.

* * *

Organizarea învățământului agricol în școlile rurale întâmpină trei mari obstacole: lipsa de terenuri de cultură pe lângă fiecare școala, lipsa de timp și lipsa de personal competent.

Vom expune, în cele ce urmează, mijloacele de care ne-am servit, pentru a triumfa de dânsele.

* * *

Din cele 3.653 școli rurale câte aveam în 1901, sunt 1.476 care au câte o bucată de loc în sat sau chiar împrejurul școlii, pentru grădină școlară, și 1.450 care au teren în țarină. Aceste terenuri, în cea mai mare parte, au fost date școlilor din moșiile particulare sau din moșiile statului, când cu diversele împroprietăriri. Unele, puține la număr, provin din donațiuni sau din legate. Prin urmare, 2.203 școli nu aveau teren de cultură și 2.177 nu aveau nici chiar loc de grădină. Dar în fapt situațiunca era și mai rea, căci o bună parte din terenurile școlare erau cotropite, unele în totalitate; iar revendicarea lor ar costa mult timp și o cheltuială mai mare decât însăși valoarea lor.

Neajunsul acesta este cel mai grav și cel mai greu de înlăturat; căci, chiar dacă am voi și am avea mijlocul de a cumpăra locurile ce ne lipsesc, de cele mai multe ori nu am avea cum să le cumpărăm, căci vetrele satelor și locurile imediat vecine, singurele care pot conveni pentru școala, sunt de cele mai multe ori nealienabile, prin legea de împroprietărire de la 1864 și de la 1879.

Așa fiind, a trebuit să ne mulțumim a încerca să organizăm învățământul agricol numai pe unde școlile aveau pământ. Am încercat să atenuăm răul acesta, adresând în februarie 1902 un apel către proprietari, arendași, către Eforia Spitalelor civile din București, Epitropia St. Spiridon din Iași, Epitropia averilor Brâncovenești, societatea agrară și cea agricolă (anexa nr. 20). Prin acest apel, rugam pe toți să procure școlilor de pe proprietățile lor câte o bucată de loc de grădină, și una de cultură în țarină, aceasta din urmă de o întindere de 2 până la 10 hectare, fie prin donațiune de veci, fie pe timp limitat, fie chiar cu arendă, cu înlesniri pentru plata arenzii[1]. Apelul acesta, răspândit în toată țara într-un mare

1. Apelul cuprins în această anexă se găsește în colecțiunea de față sub nr. 54.

număr de exemplare, nu a rămas fără efect, căci un număr destul de mare de proprietari şi arendaşi s-au grăbit şi continuă încă a oferi şcolilor pământuri, în tot felul de condiţiuni. Îndeosebi, Epitropia St. Spiridon a făcut să se prezinte un proiect de lege, deja votat de unul din cele două corpuri legiuitoare, prin care este autorizată a ceda de veci câte o bucată de loc tuturor şcoalelor de pe moşiile sale.

Un alt mijloc la care am mai recurs, a fost de a cere să ni se cedeze de către ministerul domeniilor conacele moşiilor statului vândute în loturi, lucru prevăzut prin legea vânzării bunurilor statului.

Este însă evident, ca toate aceste mijloace nu sunt suficiente, şi că va trebui ca multă vreme să se urmărească dotarea şcolilor rurale cu pământuri, prin mijloace diverse, potrivite cu împrejurările.

Două căi se pare că sunt cu deosebire indicate pentru aceasta.

Una este ca Casa Şcoalelor să cumpere treptat, din veniturile sale proprii, terenurile necesare. Pentru aceasta însă va trebui să se înmulţească resursele de care dispune azi această Casă, şi care nu sunt suficiente pentru această grea sarcină.

A doua ar fi ca statul şi toate marile administraţiuni publice sau puse sub controlul statului să fie obligate, prin o lege, a ceda din moşiile lor şcoalelor aflate pe dânsele şi lipsite de terenuri, câte o întindere de loc de 5 hectare, cât mai aproape posibil de şcoală.

Cu aceste chipuri, nu s-ar face să dispară răul de tot, dar s-ar micşora în mare parte.

* * *

Dar nici la şcolile care aveau pământuri nu s-a putut începe îndată învăţământul agricol. Locurile de grădini şcolare erau mai toate neîmprejmuite. şi din cauza aceasta nicio cultură nu se putea face pe ele. Căci erau la discreţiunea răufăcătorilor şi a vitelor satului: iar pământurile din ţarină erau arendate, conform legii Casei Şcoalelor.

În ceea ce priveşte împrejmuirea grădinilor, ne-am adresat prefecţilor de judeţe şi le-am cerut să ne ajute. Cei mai mulţi din ei au ascultat cererea noastră. De altă parte învăţătorii înşişi au ştiut să intereseze pe săteni şi pe autorităţile comunale.

Cu modul acesta, un număr de 1.190 de grădini, dintre care cele mai multe nu erau împrejmuite, se găsesc azi înconjurate cu gard, cu uluci sau cu şanţuri adânci. Mulţi învăţători introduc gardul viu (glădiţa), împrejmuire care nu costă mai nimic şi care până în trei sau patru ani va înconjura o mulţime din grădinile şcolare.

Cât pentru pământurile din ţarină, nu am putut să le redăm şcolii, pentru că venitul lor formează, prin lege, una din principalele resurse ale Casei Şcoalelor; dar am căutat să le scoatem din mâna arendaşilor particulari, în mare parte

cârciumari sau speculanți, pentru a le da învățătorilor. Pentru aceasta, am luat deciziunea din 25 aprilie 1901 (anexa nr. 21)[1].

Prin această deciziune se dispune ca pământul școalei să fie arendat de preferință învățătorului respectiv, sau unui alt învățător al unei școli situate într-o rază nu mai mare de 4 kilometri. Învățătorului arendaș i se acordă însemnate înlesniri, și ca preț al arendei și ca mod de plată, care i se permite a o face în rate lunare, prin rețineri din salariu.

Casa Școalelor procură semințe alese, pomi și arbori pentru plantațiuni, iar plata lor se face în rate, tot prin rețineri din salariu.

În schimb însă, învățătorul este dator ca să lucreze pământul școlii în mod mai rațional decât sătenii din localitate, și ca la această lucrare să întrebuințeze pe școlarii săi cei mai în vârstă, pentru a-i deprinde cu o cultură mai perfecționată.

* * *

Al doilea neajuns, care se opunea la introducerea învățământului practic agricol, era lipsa de timp. Programa era în așa fel dispusă, încât învățătorului nu i se lăsau orele necesare pentru a lucra la câmp sau în grădină.

Neajunsul acesta a fost înlăturat în prima linie prin însemnatele reduceri făcute în programă, în anii 1897 și 1903. Prin aceasta, s-a lăsat liberă o jumătate de zi pe fiecare săptămână, care se consacră întreagă lucrărilor practice agricole.

Dar lucrările acestea nu se fac cu aceeași intensitate în toate epocile anului. Se poate apoi întâmpla ca în jumătatea de zi prevăzută pentru munca agricolă să fie timpul nefavorabil, ceea ce ar cauza pierderea profitului unei săptămâni întregi.

Pentru a face față acestui neajuns, prin deciziunea din 17 iulie 1902 (anexa nr. 22)[2], învățătorii sunt autorizați ca, în interesul învățământului practic agricol, să suspende cursul școalei pentru un timp nu mai lung de trei zile pe fiecare lună. Zilele acestea ei le vor alege atunci când munca câmpului și timpul potrivit reclamă o activitate mai mare; într-însele ei vor lucra la câmp cu școlarii lor cei mai înaintați: iar, pentru compensare, în alte săptămâni, când lucrul câmpului nu va fi așa zornic, ei vor putea lua jumătatea de zi destinată lui, pentru a împlini zilele în care cursurile au fost suspendate.

În fine, întrebuințarea rațională a vacanțelor regionale, despre care am vorbit mai sus, va pune la dispoziținea învățătorilor un număr de 20 zile pe an, de care vor putea uza uneori, în interesul învățământului agricol.

Aceste trei mijloace sunt suficiente pentru a înlătura lipsa de timp, ca piedică a învățământului agricol.

---

1. Această deciziune e în colecția de față sub nr. 34.
2. Vezi colecția de față, nr. 65.

* * *

A treia piedică, şi poate cea mai gravă, era că nu dispunem de un personal special pentru învăţământul agricol, nici de mijloace pentru a-l plăti; iar învăţătorii actuali, în cea mai mare parte, nu posedă cunoştinţele practice agricole care ne sunt necesare.

Pentru a învinge dificultatea, am recurs la sistemul *învăţătorilor agricoli ambulanţi*, care nu trebuie confundaţi cu învăţătorii de acelaşi nume întrebuinţaţi în Italia şi în Germania (anexa nr. 23).[1]

Pentru noi, un învăţător ambulant este un învăţător ca toţi ceilalţi, dar care posedă acele câteva cunoştinţe practice de agricultură, grădinărie, pomologie, pe care voim să le popularizăm. Acestui învăţător i se dă un concediu de şapte luni pe an, iar suplinitorul lui este plătit de Casa Şcoalelor.

În timpul celor şapte luni, învăţătorul ambulant este dator să peregrineze la un număr de şcoli rurale, care sunt mai în vecinătatea locuinţei lui. I se dau în seamă 7, 10 sau 12 şcoli, după cum sunt şi împrejurările; bineînţeles, şcoli din acele care au pământ.

Învăţătorul ambulant este dator să se ducă la prima şcoală, anunţând de mai înainte sosirea lui. Acolo găseşte pe învăţător cu şcolarii cei mai înaintaţi în vârstă, şi se lucrează una sau două zile, sub ochii lui şi după indicaţiunile lui.

Pe urmă se duce la altă şcoală, unde face tot aşa; şi aşa mai departe.

După ce a trecut pe la toate, se întoarce la prima şcoală şi asistă la o nouă serie de lucrări.

În fiecare şcoală unde merge, el controlează rezultatele dobândite şi modul cum au fost urmate instrucţiunile sale, şi consemnează observaţiunile sale în condica de inspecţii a şcoalei.

Cu modul acesta, un singur învăţător poate să dea învăţământul practic la un număr de 7–12 şcoli, după împrejurări. De învăţământul acesta profită nu numai elevii şcoalelor date în seama învăţătorului ambulant, dar şi învăţătorii lor; aşa că se poate spera ca, până în câţiva ani, unii dintr-înşii să poată şi ei la rândul lor să servească ca învăţători ambulanţi Cu modul acesta, în puţină vreme, prin generalizarea sistemului, am putea face ca toţi învăţătorii să fie apţi pentru învăţământul practic agricol.

În anii 1902 şi 1903, nu am avut decât 32 de învăţători ambulanţi, adică câte unul de fiecare judeţ; Casa Şcoalelor nu a avut mijloace ca să întreţină mai mulţi. Dar rezultatele obţinute cu dânşii sunt de natură a ne încuraja, şi plătesc cu mare prisosinţă neînsemnatul sacrificiu bănesc făcut.

Se impune acum ca numărul lor să se mărească şi ca situaţia lor să fie mai bine definită, pentru ca noul învăţământ să devină temeinic şi general.

---

1. E în colecţia de faţă nr. 52.

Pentru aceasta, este indispensabil ca învățătorii ambulanți să fie trecuți în bugetul statului, care să prevadă sumele necesare pentru ca toate școalele care au pământuri să poată beneficia de serviciile lor. Socotind că ar fi 2.400 școli, care pot beneficia de pământurile școlare, că ar fi în mijlociu în învățător ambulant la fiecare 10 școli, și că suplinitorul unui învățător ambulant costă 600 lei pe an, ar fi dar o cheltuială de 144.000 lei pe an, pe care trebuie să prevedem că va avea s-o suporte statul pentru acest scop. Atâta este foarte puțin în comparațiune cu însemnătatea scopului ce se urmărește; și pe urmă nu trebuie să se piardă din vedere că această cheltuială nu va dura decât câțiva ani, câți vor fi necesari pentru ca învățătorii actuali să capete cunoștințele, necesare, și să nu mai aibă nevoie de învățătorul ambulant.

Dar până când statul să poată lua asupră-și această sarcină, ne-am adresat, în toamna anului 1902, către prefecții de județe, rugându-i să caute a face ca județele să ne vină în ajutor pentru înmulțirea învățătorilor ambulanți. Din nenorocire, intervențiunea noastră a venit la un moment când bugetele județelor erau deja încheiate. Cu toate acestea, mai multe din ele au putut să răspundă favorabil apelului nostru, așa că, în 1903, pe lângă cei 32 de învățători ambulanți plătiți de Casa Școalelor, au mai funcționat încă 12, dați de județe.

Sperăm că acest număr va fi crescut în 1904.

Este evident însă că instituțiunea învățătorilor ambulanți nu poate fi privită decât ca ceva tranzitoriu. Pentru ca învățământul agricol să devină temeinic, trebuie să aibă mijlocul de a trăi fără ajutorul învățătorilor ambulanți, și pentru aceasta trebuie ca pregătirea viitorilor învățători să fie completată cu ceea ce lipsește celor de azi, în partea cunoștințelor agricole.

Pentru acest scop, am căutat să facem ca învățământul agricol să devină realitate în școala normală.

Agricultura figurează de mult în programa școalelor normale; e regretabil însă că acest curs a fost tratat ca un curs pur teoretic, făcut numai în clasă, și deloc sau mai deloc însoțit de practica pe câmp. Și cu toate acestea, încă de la 1886 se luaseră dispozițiuni pentru ca fiecare școală normală să aibă câte o bucată de loc destul de mare, pentru a se putea face practica agricolă în mod îndestulător. Atunci s-a dispus transferarea școalei normale din București la Câmpulung, pe un teren de 10 hectare, căpătat de la comună; s-a cumpărat, pentru școala „Vasile Lupu" din Iași grădina Pester, de o întindere de 64 hectare, și s-a obținut la Bârlad, pentru școala de acolo, un teren de 9 hectare 7.930 m.p. Mai pe urmă, în 1898, în același scop s-au dotat școalele normale din Craiova și Galați cu terenuri întinse, de câte 10 hectare.

Școala normală a Societății pentru Învățătura Poporului Român din București, clădită în mijlocul orașului, era lipsită de putința de a da învățământul practic agricol. Noi am reparat răul anul acesta, punând la dispoziținea ei, pentru acest scop, locul de grădină pe care-l posedăm lângă biserica Radu-Vodă, în întindere de vreo 2 hectare.

Cu toate acestea, cursul de agricultură a continuat să fie în cea mai mare parte un curs pur teoretic până în 1898, când am luat dispoziţiunea ca fiecare şcoală normală să aibă câte un agronom, a cărui însărcinare exclusivă să fie de a lucra cu normaliştii pe câmp. În acelaşi an, am profitat de un fond donat de repausatul Petrovici Armis(35), pentru a înzestra şcolile din Craiova şi Galaţi cu uneltele şi vitele necesare pentru formarea unei ferme; mai pe urmă s-au dotat şi celelalte în acelaşi mod. Azi singura şcoală din Buzău este lipsită de o asemenea înzestrare, din cauza că nu are nici local, nici teren suficient.

Cu aceste mijloace, învăţământul agricol în şcoalele normale poate deveni o realitate. Deja în unele i se da şi mai înainte o deosebită atenţiune. Aşa, la „Vasile Lupu“ din Iaşi, se făcea şi mai înainte de 1898 cultura de legume, lucernă, cereale, vie, flori şi pomi roditori.

În anii 1897 şi 1898, am însărcinat pe dl I. Mitru, director al şcoalei normale „Vasile Lupu“, şi pe dl S. Halița, inspector şcolar, să studieze în mod complet cestiunea organizării învăţământului practic agricol în şcoalele normale şi a înfiinţării grădinilor şcolare pe lângă şcoalele rurale. În urma rapoartelor foarte documentate ce ne-au înaintat dlor (publicate în „Buletinul“ nr. 101 din 15 octombrie 1897 şi nr. 130 din 7 ianuarie 1899), am dat rezoluţiunea din 26 decembrie 1898 (anexa nr. 24), prin care dispuneam modul cum învăţământul agriculturii în şcoalele normale să se facă în mod practic, regulam formarea de pepiniere de arbori fructiferi, ordonam înfiinţarea de grădini şcolare pe lângă şcoalele rurale, înfiinţam premii pentru învăţătorii care vor avea cele mai bune grădini, dispuneam modul de constructiune a locuinţelor învăţătorilor, aşa ca să poată servi pentru o gospodărie ţărănească.[1]

Dar toate aceste dispoziţiuni au primit organizarea şi consacrarea lor definitivă prin noua programă a şcoalelor normale care se pune în aplicare la 1 septembrie 1903. Într-însa se acordă agriculturii practice câte 4 ore pe săptămână în fiecare clasă, în lunile în care se poate face muncă pe câmp. Cu modul acesta, şcolarii din fiecare clasă pe rând sunt obligaţi să lucreze pe câmp câte o jumătate de zi pe săptămână, ceea ce, pe lângă folosul învăţăturii, va mai avea şi pe acela de a nu lăsa ca normaliştii, fii de ţărani, să se dezveţe, în cursul celor şase ani de şcoală, de a pune mâna pe coarnele plugului.[2]

Avem bune speranţe că silinţele acestea vor fi încoronate de cel mai deplin succes. Deja şcoalele normale din Iaşi, Câmpulung şi Bârlad cultivă pământurile lor în mod admirabil, şi şi-au format nişte adevărate ferme model, cultivate numai cu normaliştii. Cele din Galaţi şi Craiova le urmează de aproape, fiind întârziate faţă de ele prin faptul că clădirea şi terenul li s-au dat în stăpânire abia în 1901, şi că terenul celei de la Craiova încă nici nu este îngrădit.

---

1. În colecţia de faţă sub nr. 23 (vol. I, n.ed.).

2. Această programă s-a publicat în „Monitorul Oficial“ din 7 iunie 1903 şi în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“, 1901–1904, p. 448.

* * *

Aşadar, întrucât priveşte pe viitorii învăţători, suntem asiguraţi că ei vor avea capacitatea cuvenită pentru învăţământul practic agricol.

Cât pentru învăţătorii actuali, pe lângă instrucţiunea practică ce vor primi de la învăţătorii ambulanţi, după sistemul pe care l-am expus mai sus, am căutat să profităm şi de conferinţele anuale din aprilie, când învăţătorii din fiecare judeţ sunt reuniţi în capitala judeţului pentru opt zile. La conferinţele din 1902 şi 1903, jumătate din timp a fost întrebuinţat pentru a se trata cestiuni privitoare la învăţământul şi practica agricolă, şi anume: grădina şcolară, întocmirea, împrejmuirea şi parcelarea ei; diferite feluri de pământ arabil: negru, nisipos, argilos şi văros; experienţe simple pentru deosebirea felurilor de pământ; îmbunătăţirea pământului; îngrăşăminte; gunoiul şi prepararea lui; groapa de gunoi; puterea fertilizatoare a gazelor din gunoi; cultura zarzavaturilor în genere; pomii roditori şi viţa de vie; plante medicinale şi dăunătoare; flori; câmpul; împărţirea culturilor; rotaţia culturilor; cultura cartofului, sfeclei, grâului, lucernei, trifoiului; insecte vătămătoare; îngrijirea animalelor de muncă; viermii de mătase; albinăritul.

În cele mai multe părţi, discuţiunile au fost foarte animate şi fructuoase.

Profităm asemenea de dispoziţiunea cuprinsă în art. 10 din legea învăţământului profesional, care prevede că învăţătorii actuali, ca să poată fi întrebuinţaţi la şcoalele elementare de agricultură, trebuie să facă un an de practică într-o şcoală de agricultură sau într-o fermă model. Anul acesta se trimit doi învăţători şi se va continua tot aşa şi în viitor. Învăţătorii astfel formaţi vor fi utili, fie la şcoalele elementare de agricultură, fie ca învăţători ambulanţi.

* * *

Ceea ce se face pe o scara mare în privinţa învăţământului agricol în genere, se face într-un cerc mai restrâns, pentru a propaga printre învăţători cunoştinţe mai speciale, în legătură cu agricultura.

Încă din anul 1895, ministerul de domenii a organizat un curs practic de sericicultură la mănăstirea Varatec şi a dispus a se aduce la dânsul câte doi învăţători de judeţ pe fiecare an. Această bună dispoziţiune nu s-a mai putut aplica de la 1900, când mănăstirea Varatec a ars împreună cu toată instalaţiunea cursului de sericicultură. Dar bunele lui efecte au rămas, pentru că cultura mătăsii s-a propagat printre învăţători, şi azi sunt mulţi din ei, şi chiar din învăţătoare, care se ocupă de dânsa cu succes.

Tot aşa, noi ne-am silit a lăţi printre ei gustul pentru cultura albinelor. încă de mai mulţi ani, Ministerul Instrucţiunii Publice a lucrat în acest sens. Mai mulţi ani de-a rândul, după invitaţiunea ministerului domeniilor, el a trimis câte o serie de învăţători pe fiecare an la şcoala de agricultură de la Roman, ca să

urmeze cursul de apicultură ce se făcea acolo. Dar acum se face apicultură foarte sistematică şi la şcoala normală „Vasile Lupu“, sub conducerea unui apicultor special şi de aceea, de anul trecut, învăţătorii sunt trimişi acolo, de vreme ce găsesc şi înlesnirile de locuinţă şi de întreţinere.

Afară de aceasta, am căutat să profităm şi de alte mijloace, pentru a lăţi aceste folositoare cunoştinţe. Casa Şcoalelor a împărţit pe la învăţători instrucţiuni tipărite pentru îngrijirea albinelor. Într-un an am trimis o serie de învăţători să viziteze stupii d-lui Begnescu, un învăţător din Vlaşca, care se ocupă cu apicultura pe un picior mai mare. În mai mulţi ani dearândul, am înlesnit unui institutor din Piteşti, care cunoştea această meserie, mijloacele de a străbate satele din judeţele Argeş şi Muscel, pentru a face cursuri practice de apicultură. Exemplul acesta l-a urmat apoi şi judeţul Vâlcea, care a făcut tot aşa cu un apicultor din părţile acelea.

Fiecare din măsurile pe care le-am expus până aici are utilitatea ei şi concură pentru atingerea scopului nostru, care este de a ne forma un personal cât mai capabil pentru întemeierea învăţământului practic agricol în şcoalele rurale. Dar acestea nu sunt singurele ce se pot lua. În asemenea materie, este mai util a se recurge la mijloace numeroase, din care fiecare dă oarecare folos, decât la o singură măsură generală, care rareori se poate acomoda deopotrivă de bine peste tot.

Am dori, spre exemplu, ca nou mijloc de perfecţionare, să organizăm excursiuni pe care să le facă grupe de învăţători pentru a vizita ferme model, culturi perfecţionate, şi mai ales grădinile sau culturile cele mai bine reuşite ale colegilor lor. Excursiunile acestea ar avea folosul de a apropia pe învăţători unii de alţii, de a-i face să cunoască ţara şi ar fi şi un puternic mijloc de încurajare pentru acei care ar lucra bine. E de regretat că ne lipsesc mijloacele pentru a realiza această idee.

În altă ordine de idei, dat fiind că exemplul este cel mai bun mijloc de propagare a unei bune agriculturi printre ţărani, ar fi de dorit ca exemplul dat de preot să se adauge pe lângă acel dat de învăţător. Ar trebui dar ca învăţământul practic agricol să se introducă şi în seminarii, precum s-a introdus în şcoalele normale. Dar seminarul din Iaşi este construit în oraş, iar cel din Bucureşti, deşi construit la margine, nu are teren de cultură, şi nici nu e probabil să poată avea în curând.

E de temut că aceste piedici curat materiale se vor opune la realizarea unui deziderat aşa de util. Cu toate acestea, noi ne-am preocupat de această cestiune încă din 1898, când, prin adresa din 13 noiembrie către directorii seminariilor (anexa nr. 25), le-am cerut părerea asupra modului cum s-ar putea înlătura acest neajuns.[1]

Acum că am arătat greutăţile ce am avut de învins pentru a introduce învăţământul agricol în şcoala rurală şi mijloacele ce am întrebuinţat pentru a le înlătura, să arătăm modul cum am căutat să organizăm acest învăţământ.

El cuprinde două părţi: învăţământul în grădina şcolară, şi acel din ţarină.

---

1. Colecţiunea de faţă sub nr. 19 (vol.I, n.ed.).

Cel dintâi a fost organizat în 26 decembrie 1898. În urma unui raport al d-lui I. Mitru, directorul şcoalei normale „Vasile Lupu“ din Iaşi, relativ la modul cum se făcea învăţământul agricol la acea şcoală, am însărcinat pe dl S. Haliţa, inspector al învăţământului primar, să ne propună un plan pentru organizarea învăţământului agricol în şcoalele normale.

În rezoluţiunea pusă pe raportul d-lui Haliţa (anexa nr. 24), am hotărât şi începerea grădinilor şcolare rurale, care, deşi prevăzute prin lege, rămăseseră nerealizate aproape pretutindeni, precum şi înfiinţarea de premii de câte 50 lei pentru grădinile cele mai bune. În fapt însă aceste premii nu s-au înfiinţat atunci, din cauza schimbărilor urmate în guvern.[1]

În anii 1899 şi 1900, s-au înfiinţat câteva grădini şcolare. Avântul cel mai mare l-au luat însă de la 1901, pe de o parte în urma îndemnurilor noastre, pe de alta prin înfiinţarea şi înmulţirea premiilor decise la 26 decembrie 1898 (anexele nr. 26 şi 27)[2].

În urma acestor măsuri, înmulţirea grădinilor şcolare a mers cu o repeziciune foarte mare. De unde până în anul 1898 nu se înfiinţaseră decât 304 grădini în toată ţara, numărul lor a crescut cu 210 în 1899, şi cu 787 în 1902 şi merge crescând mereu.

Dar nu era destul a înmulţi grădinile; mai trebuia să facem să participe la lucrările lor un număr cât mai mare de copii. Până acum o mare piedică era prevenţiunea sătenilor, care vedeau cu ochi răi ea copiii lor să lucreze în grădina şcoalei, pentru că acuzau pe învăţător că-i pune să lucreze în folosul său. E adevărat că, după lege, venitul grădinii aparţine învăţătorului. Dar, pentru a-i scuti de învinovăţiri şi pentru a interesa chiar pe părinţi a lăsa pe copii să se instruiască în grădina şcoalei, am dispus, prin circulara din 5 februarie 1902 (anexa nr. 23), ca 25% din venitul grădinii să se distribue între şcolarii care vor lucra în ea. Cu aceasta nu micşorăm beneficiul învăţătorului, pentru că el tot trebuia să plătească pe lucrătorii grădinii sale; dar interesăm pe şcolari printr-un beneficiu destul de apreciabil, care, în cazurile favorabile, se poate ridica până la 10 lei de fiecare şcolar.[3]

O serie de alte măsuri s-au mai luat tot cu scop de a întinde învăţământul în grădina şcolară.

Prin circulara din 28 iulie 1902 (anexa nr. 28)[4], am ordonat ca, pe lângă lucrul şcolarilor în grădina şcoalei, să aibă fiecare la el acasă câte o mică grădină, pe care să o îngrijească singur, învăţătorul fiind dator a le inspecta din când în când şi a le da note pentru modul cum le caută. În unele judeţe, dispoziţiunea

1. Colecţiunea de faţă nr. 23 (vol. I, n.ed.).
2. Aceste anexe se găsesc în colecţia de faţă sub nr. 32 şi 33.
3. În colecţia de faţă sub nr. 52.
4. În colecţia de faţă sub nr. 66.

aceasta a dat rezultate excelente; aşa în Vâlcea sunt peste 2.000 de asemenea grădini, pe care copiii le caută cu o râvnă deosebită, şi de multe ori se văd asociindu-se câte mai mulţi între ei, pentru a-şi cultiva grădinile pe rând şi a face unele lucrări pe care un singur copil nu le-ar putea face. La Poenarii-Rali (jud. Prahova), în doi ani de zile, nu au mai rămas decât 14 case ţărăneşti din 201, câte compun satul, fără grădină de legume.

Prin circulara din 11 martie 1902, am invitat pe învăţătorii din judeţele de munte, care au grădini plantate cu pomi fructiferi, să adune seminţele şi sâmburii fructelor, pentru a se distribui la şcoalele lipsite de asemenea plantaţiuni. Cu modul acesta, s-au adunat în 1902 o cantitate de 788 kilograme de seminţe diferite, de la şcoalele din regiunea podgoriei şi a muntelui, care s-au distribuit la şcoalele din judeţele Ilfov, Vlaşca, Ialomiţa şi Teleorman. Şi tot aşa se va urma şi în anii viitori.

Prin circulara din 12 august 1902 a Casei Şcoalelor, se organizează expoziţiuni anuale ale grădinilor şcolare (anexa nr. 29), prevăzându-se premii băneşti pentru expozanţii cei mai merituoşi. Dispoziţiunea aceasta a fost adusă la cunoştinţa tuturor prefecţilor, cerându-li-se sprijinul, şi prima expoziţiune va avea loc în septembrie 1903.[1]

Aceste diverse măsuri au avut de efect de a arăta învăţătorilor că ministerul pune mare preţ pe dezvoltarea grădinilor şcolare; a deşteptat emulaţiunea între dânşii; i-a interesat şi pe ei şi pe şcolari şi pe părinţii acestora, la o îndeletnicire care până acum rămăsese de zece ani literă moartă în lege. Lipsa de timp nu ne-a permis să punem să se facă o statistică mai amănunţită, care să ne arate numărul şcolarilor care iau parte la lucrările de grădinărie anul acesta, abia la doi ani după organizarea lor; dar suntem siguri că ea ne-ar da rezultate foarte îmbucurătoare.

* * *

Învăţământul agricol în ţarină a fost regulat prin circulara din 5 februarie 1902 (anexa nr. 23). Totul se reduce la aceasta că, din pământul din ţarină al şcoalei, se consacră o întindere de 2 hectare anume pentru învăţământul agricol. Aceste 2 hectare se lucrează de către învăţător cu şcolarii lui cei mai în vârstă, sub conducerea învăţătorului ambulant, aşa cum am arătat mai sus, şi în jumătatea de zi pe săptămână care, prin programă, i s-a rezervat anume pentru acest scop. Produsul acestor 2 hectare se împarte astfel: 25% învăţătorului, 10% învăţătorului ambulant şi 65% şcolarilor lucrători.[2]

Pe unde şcoala nu are deloc pământ în ţarină, învăţătorii au fost îndemnaţi să ia chiar cu arendă cele 2 hectare.

---

1. În colecţia de faţă nr. 67.
2. În colecţia de faţă nr. 52.

Sistemul acesta a fost perfecționat de învățătorul Teodor Zaharescu de la Glodeanu-Cârlig, județul Buzău. Neavând pământ, a luat o bucată de loc cu arendă; însă, în loc de a-l lucra numai cu școlarii săi, el a atras în asociațiune și pe părinții acestora, și pe alți săteni. Pământul se lucrează de toți în tovărășie, sub conducerea și după normele puse de învățător, iar venitul se împarte între toți. Se înțelege că, cu o cultură bine făcută, venitul acesta este cu mult mai mare decât acel obișnuit, pe care l-ar da o întindere egală de pământ, lucrată după chipul ordinar. Deosebirea de folos este, și pentru școlari, dar mai ales pentru cei adulți, un îndemn puternic ca să se folosească și mai departe de învățăturile căpătate. Cu modul acesta, școala rurală devine un mijloc foarte eficace de instrucțiune agricolă, nu numai pentru copii, dar și pentru oamenii în vârstă.

Inovațiunea aceasta ni s-a părut așa de însemnată încât nu am ezitat a o recomanda tuturor învățătorilor, prin circulara din 10 ianuarie 1903 (anexa nr. 30). îndemnul a fost ascultat de mulți din ei, uneori cu un succes desăvârșit.[1]

Vom cita exemplul învățătorului N. Petriceanu de la Podul Iloaei (jud. Iași). Școala de acolo neavând pământ, învățătorul a luat cu arenda de la proprietarul moșiei o întindere de 2 fălci (2 hectare 8.642 mp) în marginea târgușorului, într-un loc băltos, dar propriu pentru cultura legumelor. Pentru cultura lui, învățătorul s-a asociat cu 18 din școlarii lui, băieți și fete, și cu 10 oameni din sat, dând fiecărui școlar câte 360 până la 1.160 metri pătrați, iar adulților, după cererea lor, parcele ele 400 până la 2.550 metri pătrați. Fiecare parcelă se lucrează de către cel care o are și produsul ei aparține întreg lucrătorului; iar restul rămas peste aceste parcele se lucrează de toți împreună. S-a cultivat lucerna și tot felul de legume, ridicându-se de pe aceeași bucată de loc câte două recolte într-o vară. Era de admirat sârguința, atențiunea și dragostea cu care toți lucrau, chiar băieți și fete de câte 11 sau 12 ani, și mândria cu care fiecare arăta produsele muncii sale. Și îndemnul va fi și mai mare la sfârșit când, după încheierea socotelilor, fiecare va primi în bani folosul muncii sale. Învățătorul conta că acest folos nu va fi mai mic de 50 lei pentru fiecare prăjină (179 m.p.), pentru două recolte într-un an, așa că folosul unui copil ar putea fi de 100 până la 300 lei.

Un exemplu ca acesta face mai mult decât oricâte îndemnuri și instrucțiuni ale ministerului, și de aceea am luat măsuri ea să se aducă la cunoștința tuturor școlilor modul de procedare și rezultatele obținute de dl N. Petriceanu.

Cu modul acesta, se întinde foarte repede cultura legumelor printre țărani, și birul greu pe care-l plăteau grădinarilor străini tinde să dispară. În multe localități, cum e județul Vâlcea, a și dispărut aproape de tot. Aici sătenii au fundat și asociațiuni de grădinărie, care iau în arendă o bucata mai mare de loc, în scop de a face comerț cu legumele. Productele le desfac prin sate, sau în orașele Râmnicul-Vâlcii și Drăgășani.

1. În colecțiunea de față sub nr. 81.

Avem convingerea că mişcarea aceasta va continua, şi încă cu mai mare vigoare în viitor, atunci când, după ce se va sistematiza, beneficiile vor creşte şi vor dovedi chiar celor mai neîncrezători cât de bună şi mănoasă este calea aceasta.

În aceeaşi ordine de idei, trebuie menţionaţi învăţătorii care, în lipsă de pământ, se ocupă cu albinăritul sau cu creşterea gândacilor de mătase. Sunt foarte numeroşi învăţătorii care produc ceară şi miere. Cultura mătăsii nu e aşa de răspândită; de ea se ocupă şi unele învăţătoare. Dar exemplul lor face să se întindă încetul cu încetul aceste îndeletniciri şi printre săteni, şi pe fiecare zi se văd stupi sistematici luând loc în grădinile ţăranilor.

Sperăm că această bună deprindere va rămânea şi în viitor, pentru că cultura albinelor şi a gândacilor de mătase se face azi în mai toate şcolile normale, chiar în cele de fete. Afară de aceasta, la 25 iunie 1902 Casa Şcoalelor a imprimat şi a distribuit la toţi învăţătorii nişte instrucţiuni practice, privitoare la creşterea şi îngrijirea albinelor.

* * *

Cu un cuvânt, s-a deşteptat şi căutăm a întreţinea printre învăţători un curent sănătos de muncă rodnică, cu dorinţa de a lucra nu numai în şcoală şi pentru şcoală, ci în genere pentru a aduce concursul lor sub toate formele, pentru ridicarea clasei ţărăneşti.

Noi ne silim a utiliza acest curent în modul cel mai fructuos posibil, şi de aceea nu lipsim a indica învăţătorilor căile cele mai potrivite pe care pot merge, pentru realizarea scopului lor şi al nostru.

Am crezut, între altele, că învăţământul practic agricol poate fi utilizat pentru a încerca să îmbunătăţim hrana ţăranului, prin introducerea, în alimentarea lui, a nouă elemente nutritive, şi în special a cartofului, pe lângă cele puţine pe care le are deja. În acest scop, prin dispoziţiunea din 10 aprilie 1902 (anexa nr. 31)[1], am înfiinţat un număr de trei premii pentru învăţătorii sau preoţii care vor fi dezvoltat activitatea cea mai rodnică, nu numai pentru a lăţi cultura cartofului printre ţărani, dar şi pentru a-l introduce în mod efectiv în alimentaţiunea lor zilnică. Aceste premii se vor plăti de Casa Şcoalelor, pe fiecare an, cu începere din toamna anului 1904, şi. deoarece Casa Şcoalelor nu putea ca singură să înfiinţeze numărul de premii ce ar fi fost necesar, ne-am adresat şi Ministerului de Domenii, prefecţilor, societăţii de agricultură şi celei agrare, ca să ne ajute. În scopul de a populariza şi a încuraja înmulţirea arborilor de orice fel şi de a combate tendinţa ţăranilor de a-i distruge cu uşurinţă şi fără trebuinţă, am instituit, prin deciziunea din 8 februarie 1902 (anexa nr. 32), serbarea sădirii pomilor, care se face în fiecare an, la martie, la fiecare şcoală rurală. Serbarea s-a ţinut deja în primăvara anilor 1902 şi 1903.

1. În colecţiunea de faţă sub nr. 61.

Dacă ea va da şi la noi rezultatele obţinute pe aiurea, putem spera să vedem cândva curţile sătenilor noştri pline cu copaci folositori, şi întinsele noastre câmpii presărate cu umbră.[1]

* * *

Pentru a nu intra în prea multe amănunte, ne mulţumim cu cele arătate până aici, din care se poate vedea modul cum am crezut că putem realiza învăţământul practic agricol în şcoala rurală, rezultatele ce am dobândit deja, speranţele noastre. pentru viitor şi greutăţile ce am avut de învins.

Fără îndoială, aceste din urmă sunt mari şi numeroase; noi nu am expus mai sus decât o parte din ele. Trebuie sa mai adăugăm rutina care este aşa de înrădăcinată în spiritul sătenilor şi chiar în celelalte clase sociale. Pentru a o învinge, va trebui ca activitatea începută anii aceştia să fie menţinută fără slăbire un lung şir de ani. Altfel, se va pierde încrederea, şi bunele începuturi din anii aceştia vor merge şi ele să se adauge la imensa grămadă a măsurilor neisprăvite, care măresc pe fiecare zi scepticismul nostru când e vorba de orice inovaţiune, fie cât de bună.

O altă dificultate, mai puţin gravă, dar de care totuşi a trebuit să ţinem seamă, este lipsa de mijloace a învăţătorilor, care nu pot să-şi înjghebeze modesta gospodărie agricolă, care le este indispensabilă pentru a putea face agricultură şi grădinărie bună pe pământul şcoalei.

Cu toate că mijloacele sale sunt destul de restrânse, Casa Şcoalelor şi aici ne-a venit în ajutor. Prin încheierea din 22 mai 1902, am dispus ca ea să pună pe fiecare an o sumă de 10.000 lei la dispoziţiunea învăţătorilor, pentru a-i ajuta să-şi alcătuiască gospodăria rurală (anexa nr. 33). Acest ajutor li se face sub formă de împrumut, dându-li-se suma de 300 până la 500 lei, pe care o restitue Casei Şcoalelor prin reţineri din leafă, până într-un termen de 4 ani. Sumele restituite se dau din nou cu împrumut la alţi învăţători. Cu modul acesta, până în 4 ani, Casa Şcoalelor va dispune de un capital de 40.000 lei, care va servi apoi în mod permanent pentru acest scop. Capitalul acesta va fi de mare utilitate în viitor, pentru a permite noilor învăţători să-şi facă instalaţiunea de care au nevoie. În momentul intrării lor în învăţământ, înlăturându-se astfel pentru viitorii învăţători o cauză de mari suferinţe, pe care au avut să le îndure predecesorii lor.

* * *

Am expus până aici numai una din feţele activităţii pe care ne silim să o imprimăm şcoalei primare rurale: acea interioară şcoalei. În cele ce urmează

1. Vezi nr. 53 din colecţiunea de faţă.

vom căuta să expunem rolul pe care ne silim să-l dăm şcolii şi în afară de pereţii ei. Dar din cele expuse până aici, se poate, deja judeca în mare parte direcţiunea în care îndreptăm silinţele noastre.

Cu toate că chestiunile de învăţământ nu ocupă un loc de frunte în preocuparea generalităţii publicului, ceea ce este de regretat, putem totuşi spune că, atât cât sunt cunoscute până acum, măsurile luate de ministerul nostru au fost întâmpinate în genere cu simpatie de opiniunea noastră publică. Unul din indiciile cele mai decisive, în această privinţă, sunt numeroasele şi însemnatele ajutoare care ne vin, sub toate formele şi din toate părţile; căci credem că niciodată şcoala nu a primit atâtea donaţiuni în aşa de scurt timp. Nu vom menţiona aici decât una: pe aceea a d-lui Vasile Stroescu, care a oferit 200.000 lei, din care se construiesc anul acesta 34 de localuri şcolare săteşti. Dar nu putem înşira pe toţi aceia: proprietari, particulari, chiar simpli săteni, care-şi impun uneori adevărate privaţiuni, pentru a contribui la lăţirea şi întărirea instrucţiunii populare.

Este întăritor pentru noi avântul acesta, care este dovada patriotismului sub forma cea mai curată şi mai practică.

ŞCOALA PRIMARĂ RURALĂ

Cele ce am spus până aici cu privire la şcoala primară rurală ne scutesc de a insista prea mult asupra celei urbane, la care, de altfel, problema este cu mult mai simplă.

Cestiunea localurilor este şi aici o cestiune arzătoare, pentru că foarte puţine sunt comunele urbane, care şi-au făcut toate localurile şcolare de care au nevoie, şi mai ales care şi le-au făcut în bune condiţiuni, ca construcţiune şi ca distribuţiune în cuprinsul oraşului.

Am arătat mai sus măsurile luate pentru a grăbi construirea a celor ce mai lipsesc, precum şi pentru regularea circumscripţiunilor şcolare.

* * *

O operaţiune delicată, destul de neplăcută, dar necesară este reducerea numărului institutorilor, care, după cum am dovedit, întrece cu vreo 300 numărul trebuitor. Reducerea aceasta însă nu se poate face decât foarte încet, pentru mai multe motive, întâi pentru că nu se pot suprima decât posturi de ale celor ieşiţi din învăţământ, căci nu este permis a se lăsa pe drumuri nişte oameni, pentru care învăţământul este singura carieră posibilă, după atâţia ani cât au profesat-o; al doilea, pentru că lipsa de localuri suficiente ne obligă să păstrăm în unele localităţi mai mulţi institutori decât trebuie. În fine, pentru că vacanţele nu se produc

totdeauna în localitățile unde reducerea este necesară și este atunci nevoie a se face transferări care nu totdeauna sunt posibile.

Oricum ar fi, a rezultat din această stare de lucruri că de la 1900 nicio numire nouă nu s-a mai făcut în învățământul primar urban. Abia în 1903 se vor face vreo 12, și acestea numai din cauză că în localitățile unde s-au ivit vacanțe nu se pot transfera institutori din alte părți, unde sunt în exces.

Starea aceasta de lucruri creează dificultăți mari, din cauza marelui număr de normaliști institutori care rămân într-o situațiune cu totul precară.

Originea acestor dificultăți se urcă tocmai la anul 1893. Prin legea învățământului primar și normal primar, pusă în aplicare în anul acela, se dispunea ca pe viitor să nu se mai numească institutori decât dintre absolvenții școalelor normale de institutori. Măsura era excelentă; era chiar singura rațională. Ea fusese propusă deja prin proiectul de lege din 1886. Însă pe când acest proiect nu prevedea decât o școală normală de institutori și una de institutoare, legea din 1893 prevedea o școală normală de institutori și trei de institutoare, în București, Iași și Craiova.

Trebuie să se observe că în 1893 erau în funcțiune 1.257 institutori și institutoare, adică deja cu 25% mai mulți de câți erau necesari. Prin urmare, școalele normale de institutori nu mai aveau altă chemare, decât să umple golurile ce aveau să se producă prin moarte, boală sau retragere de bună voie. Dar chiar dacă socotim că aceste goluri ar fi fost de 5% din numărul total pe fiecare an, ceea ce este prea mult, școalele normale nu ar fi trebuit să dea decât câte 63 absolvenți pe an. Două școli normale de institutori, câte erau atunci în ființă, erau dar cu totul suficiente și când legea din 1893 a înființat deodată patru, se putea deja prevedea că jumătate din absolvenții lor vor rămânea fără întrebuințare.

Dar nu a fost numai atât. Legea din 1893, prin articolul său 64, prevedea ca, până la 1895, să se poată numi institutori și simplii bacalaureați, absolvenții de licee clasice și absolventele de Azil și de școli centrale de fete, precum și acei care, fără a avea niciun titlu, vor fi suplinit timp de un an o catedră urbană. Pe baza acestei dispoziții, s-au făcut 127 numiri, deși se publicase concurs numai pentru 40 de locuri, așa că s-au ocupat mai toate catedrele care mai erau vacante în învățământul primar urban. Cu modul acesta, legea a anulat ea însăși principala ei dispoziție, căci a făcut o mulțime de numiri de nenormaliști, pe când normaliștii care ies pe fiecare an nu mai găsesc locuri; și aceasta s-a făcut tocmai în momentul când se creau patru școli normale.

Legea din 1896 a căutat să repare răul, suprimând două din cele patru școli normale de institutori; iar la 1900, s-au suprimat și celelalte două; ba încă raportorul legii, care fusese raportor și la legea din 1893, se felicita de această suprimare.

Rezultatul acestor măsuri neconsecinte este că, pe când în 1893 s-au numit sute de nenormaliști, tabloul de capacitate cuprinde în momentul acesta 309 normaliști institutori, care nu pot fi numiți din lipsă de locuri. Pe lângă dânșii,

vor veni să se mai adauge în 1904 încă ultima serie de vreo 50 absolvenți; căci, deși decretată în 1900, suprimarea școalelor normale de institutori nu s-a putut face decât clasă cu clasă.

Cu modul acesta, statul a făcut cheltuieli considerabile cu înființarea atâtor școli, numai pentru a avea o mulțime de declasați, cu care acum nu știe ce să facă.

Ceea ce este mai grav pentru dânșii, este că, după lege, înscrierea lor pe tabloul de capacitate nu este valabilă decât trei ani; și cum mulți din ei figurează pe tablou încă de la 1899, ei se găsesc astăzi în situația cea mai nesigură. Mulți din ei, mai ales fete, siliți de nevoie și de pericolul de a fi șterși de pe tablou, au fost nevoiți să primească posturi de învățători, deși aveau drept la locuri în orașe. Dar acum nici posturi de învățători nu mai sunt.

Din nenorocire, niciun chip nu vedem de a se ieși din această situațiune. Trebuința de a se împuțina posturile de institutori multă vreme nu va permite a se face decât foarte puține numiri, căci nu se pot înmulți fără trebuință niște posturi deja prea numeroase, numai pentru a se legitima eroarea din 1893. Și chiar dacă nu s-ar mai reduce posturile vacante, tot ar trebui cel puțin 9 ani pentru a se putea numi toți cei de pe tabloul de capacitate.

* * *

Reducerea de programă despre care am vorbit mai sus privește, bineînțeles, și pe școala primară urbană. Orele rămase libere vor fi utilizate pentru a da mai mare dezvoltare lucrului de mână la fete, și pentru a lăsa lucrului manual la băieți timpul care până acum îi lipsea cu desăvârșire, deși este prevăzut în lege. Asupra acestor două cestiuni vom reveni mai jos.

Dispozițiunile privitoare la examenele de absolvire de curs primar și la serbarea sădirii pomilor (anexe nr. 19 și 32) privesc și pe școlile urbane; împrejurările însă nu au permis încă să li se aplice.[1]

Printre dispozițiunile care privesc îndeosebi școalele primare urbane, putem cita intervențiunea ce am făcut pe lângă primăriile din București și Iași pentru a înlesni copiilor săraci de a lua băi în stabilimentele comunale. Avem din ambele părți promisiuni, care însă nu au fost împlinite până acum.

1. Vezi nr. 53 din colecțiunea de față.

Învățământul lucrului manual la băieți în școalele primare, urbane și rurale

Lucrul manual ca obiect de învățământ în școalele primare apare pentru prima oară la noi în proiectul de lege din 1886; el a fost introdus în legea din 1893 și menținut în legile următoare.

La început, învățământul acesta a mers destul de greu, pentru că lipseau pe de o parte învățători care să-l cunoască, și pe de alta localurile, sculele și materialul necesar.

Începutul se făcu în anul 1891. Atunci, cu ocaziunea conferințelor anuale ale institutorilor și învățătorilor din județul Brăila, învățătorul P. Mohor, care cunoștea lucrul manual, făcu o serie de conferințe asupra lui. Mai mulți învățători profitară de dânsele destul de bine, pentru ca să poată începe și ei a-l preda în școalele lor. În anii următori, sistemul acesta s-a întins, trimițându-se mai mulți învățători cunoscători în materie să facă conferințe în diverse județe. În scurtă vreme, un mare număr de școli rurale fură dotate cu învățământul lucrului manual.

Ca început, ceea ce se făcuse era foarte bine; dar atâta nu era de ajuns. Trebuia sistematizat lucrul și mai ales trebuia preparat mai bine personalul.

Pentru acest din urmă scop, în 1896 se trimiseră în străinătate doi tineri normaliști la Nääs (Suedia) și la Lipsca, pentru a-și asimila în mod sistematic noul învățământ. În țară, lucrul manual făcu obiectul discuțiunilor corpului didactic primar, în mai multe din conferințele sale anuale. Prin legea din 1896, se prevăzu un spor de 10% din salariu pentru învățătorii care vor practica lucrul manual.

În urma acestor măsuri, se practică azi în 7 școli urbane și în 1227 școli rurale diverse meserii ușoare, precum: facerea pălăriilor de paie, a frânghiilor și sforilor, împletirea de rogojini și alte lucruri din papură, fabricarea de coșuri și alte obiecte din richită, traforajul, fabricarea de obiecte simple, de lemn, și altele, mai puțin importante.

Învățământul acesta, așa cum se practică la noi, diferă de acel făcut în unele țări străine. Pe acolo, școlarii sunt ocupați a face numai unele lucrări clasice, destinate numai a le da abilitate la lucru, precum: tăierea și netezirea lemnului, încheieturi, îndoirea și îmbinarea fierului etc, iar nu lucruri de utilitate practică. La noi, școlarii produc chiar lucruri necesare vieții, precum sunt pălăriile, frânghiile, mobile simple, vase de lemn etc, ceea ce dă învățământului nostru întrucâtva caracterul industrial. Prin aceasta, copiii capătă nespus de mare interes pentru lucrul manual, și foarte mulți dintr-înșii dovedesc o pricepere și o abilitate la lucru, care este cel mai bun răspuns acelora care tăgăduiesc țăranului nostru orice aptitudine industrială.

Este o cestiune încă nu destul de bine lămurită pentru specialiștii noștri, dacă direcțiunea aceasta dată învățământului lucrului manual este cea mai bună.

Unii cer ca acest învățământ să aibă un scop pur educativ și neglijează cu totul punctul de vedere industrial; alții din contră. Aceşti din urmă cer chiar ca în fiecare şcoală să se practice numai un singur fel de lucru manual, pentru ca copiii să capete din şcoală şi o mică meserie, pe care nu şi-ar putea-o asimila destul de bine, dacă ar fi ocupați deodată cu mai multe specialități.

Întrucât ne privește, noi înclinăm mai mult spre acest de al doilea punct de vedere, fără însă a-l admite în mod prea absolut. Cinci ani de şcoală primară, pentru un copil de țăran, reprezintă un capital prea însemnat, pentru ca în schimb sa i se dea numai cunoştinţe teoretice, neînsoțite de folos practic imediat. Acest motiv ne-a făcut deja să dăm atâta atențiune învățământului practic agricol; şi tot pentru dânsul credem că este de dorit, din toate punctele de vedere, ca şcoala rurală să contribuie la înființarea de mici şi foarte modeste industrii, care să permită țăranului a se folosi de materiile prime ce le are sub mână, creându-şi un mic venit în lungile zile de iarnă, când lipsa muncii câmpului şi a oricărei alte ocupațiuni face dintr-însul clientul aproape forțat al cârciumii.

Rezultatele dobândite sunt deja destul de apreciabile. Sunt regiuni întregi unde țăranii poartă vara pălării de paie, lucrate de copiii lor. Expoziţiuni de lucru manual se fac în fiecare an, în fiecare județ, în timpul conferințelor anuale.

Într-însele se văd de multe ori lucrări care merită toată atențiunea. Aceasta a şi dat ideea de a se organiza în unele capitale de județe câte un depozit permanent de obiecte lucrate în şcoalele rurale, spre vânzare. În anul 1901, corpul didactic primar a deschis în Bucureşti, Calea Victoriei, un bazar central pentru a cărui înființare şi întreținere Casa Şcoalelor a dat ajutoare însemnate. Asemenea creațiuni însă nu au reuşit bine, şi nu se pare că sunt de natură de a putea prinde rădăcini, din cauză că un magazin de vânzare, ca să aibă o clientelă, trebuie să fie sigur că va avea totdeauna destule obiecte în depozit; dar aceasta nu e posibil cu produsele şcoalelor primare, în care fabricațiunea este cu totul subordonată considerațiunilor de ordine şcolară.

Următoarele măsuri ce am mai luat în privința lucrului manual sperăm că-l vor face să intre cu totul în deprinderile noastre şcolare.

Cu începere de la 1 aprilie 1902, am numit inspector special pentru lucrul manual pe dl N. Moga, normalist institutor şi fost elev al şcoalelor de lucru manual de la Nääs şi de la Lipsca. Cu competența d-sale specială, nu ne îndoim că acest învățământ va lua un nou avânt, şi mai ales că va căpăta mai multă unitate şi sistemă.

A doua măsură a fost de a întruni, în iulie şi august 1903, la şcoala normală din Câmpulung un număr de 151 învățători şi 19 institutori, pentru a li se face conferințe cu lucrări practice de lucru manual de către mai mulți măiestri de pe la şcoalele normale, sub conducerea d-lui Moga. Cheltuielile provenite din transport, întreținere şi cumpărarea instrumentelor necesare, ce li s-au dat gratuit, le-a suportat Casa Şcoalelor, inițiatoarea acestei măsuri, care, dacă va fi

urmată mai mulți ani d-arândul, va înmulți numărul învățătorilor și institutorilor capabili de a preda cu succes lucrul manual

Alte câteva măsuri ce s-au luat în privința lucrului manual, se pot vedea din anexa No 34[1].

* * *

Nimic din ce am spus până aici în privința lucrului manual nu se aplică școalelor primare urbane, în care învățământul acesta nu există aproape deloc.

Este greu de explicat cauza acestei excepțiuni. În adevăr, școalele urbane sunt în mai bună situațiune pentru a preda lucrul manual decât cele rurale; ele au localuri mai bune, institutori mai numeroși în proporțiune cu numărul școlarilor; comunele urbane au mai multe mijloace pentru a favoriza acest învățământ decât cele rurale, și școlarii sunt recrutați într-un mediu în mare parte mai potrivit pentru ocupațiunile de natură industrială.

Oricare ar fi cauza, această stare de inferioritate a școalelor urbane trebuie să înceteze cât mai curând, și legea trebuie să se execute și pentru ele.

Numirea d-lui Moga ca inspector al acestui învățământ are, între altele, și acest scop: d-sa are însărcinarea de a introduce lucrul manual în școalele urbane.

Deocamdată, d-sa a luat șase orașe de care să se ocupe în special, alese printre acelea în care avea împrejurări mai favorabile: tragere de inimă din partea institutorilor și ajutor din partea primăriilor. Aceste orașe sunt: Craiova, Buzău, Brăila, Iași, Galați și Vaslui. De la 1 septembrie 1903 se vor lua încă alte vreo 15 orașe. Dl Moga se ocupă în fiecare a face conferințe pentru a deprinde un număr de institutori cu predarea lucrului manual, și cu înzestrarea câtorva școli cu unelte necesare. După ce în aceste orașe se va forma câte un mănunchi de institutori capabili, ei vor putea pregăti și pe ceilalți colegi ai lor din același oraș, prin conferințe; iar dl Moga se va putea ocupa de alte orașe, până ce le va trece pe toate.

De altă parte, la conferințele de lucru manual, ținute anul acesta la școala normală din Câmpulung, au fost convocați și un număr de 19 institutori.

Cu modul acesta, suntem siguri că lucrul manual se va introduce și în școalele urbane într-un timp nu mai lung decât pentru cele rurale.

Raportul nr. 3306 din februarie 1903 al d-lui Administrator al Casei Școalelor (anexa nr. 35), arată în mod destul de clar care este starea actuală a învățământului lucrului manual, și oarecare măsuri luate în afară de cele expuse până aici.

---

1. Vezi în colecțiunea de față nr. 45.

Învățământul lucrului de mână la fete, în şcoalele primare, urbane şi rurale

Programa analitică din 1893 a fost, dintr-un punct de vedere, o cauză de scădere pentru învățământul lucrului de mână în şcoalele de fete. Înainte de această programă, lucrul de mână ocupa toate orele după amiazi în toate zilele; cu alte cuvinte, dispunea de 10 ore pe săptămână în fiecare clasă, câte 2 ore consecutive; peste tot, 40 ore în 4 clase. La 1893 numărul acesta s-a redus la 3 + 3 + 5 + 5 = 16 ore în total, împărțite în lecțiuni de câte o oră. Scurtarea lecțiunilor de la 2 ore la 1 oră mai împuțina încă durata efectivă a cursului, din cauza timpului care se pierde la fiecare lecțiune de lucru la început şi la fine.

Evident că această însemnată scădere a timpului consacrat cursului a avut de efect de a face să scadă şi învățământul. În prima linie, au început să dispară de prin şcolile primare lucrările complicate şi minuțioase de broderii artistice, ceea ce, departe de a fi un rău, a fost un mare bine. Dar, de altă parte, a lipsit timpul chiar pentru lucrările simple şi de o utilitate necontestabilă, care nu pot lipsi din educațiunea primară a unei fete. Dacă mai socotim timpul cel mult care se pierde din cauza metodei individuale, singura întrebuințată până acum în şcolile noastre, va fi uşor de înțeles pentru ce de câțiva ani institutoarele nu erau mulțumite de rezultatele cursului de lucru de mână.

În această privință, măsurile luate în timpurile din urmă nu au putut aduce decât o îmbunătățire parțială. Cu toate însemnatele reduceri făcute în programă în 1897 şi mai ales în 1903, nu a fost posibil a se mări numărul de ore acordat lucrului de mână. S-a mai uşurat însă programa lui, suprimându-se cu totul broderia, pentru a se lăsa loc mai mult lucrărilor de utilitate curentă; iar orarul s-a dispus aşa, ca lucrul de mână să aibă câte 2 ore consecutive.

O măsură mai însemnată a fost numirea unei inspectoare speciale pentru lucrul de mână, cu însărcinarea specială de a introduce în şcolile primare metoda învățământului simultaneu) pentru acest obiect. În această metodă, institutoarea nu se ocupă ca până acum cu fiecare elevă în parte, ceea ce este de tot obositor şi reclamă un timp enorm, dacă este vorba a se da fiecărei eleve atențiunea cuvenită. Metoda constă întru a reduce învățământul la un număr hotărît de exerciții, care se execută de toate elevele în acelaşi timp şi după comandă. Aceasta permite a ocupa pe toate elevele deodată, de a înainta cu toate în mod egal, de a avea rezultate lesne comparabile între dânsele, şi în fine de a se putea urma un plan hotărît în predare. Ca şi pentru lucrul manual la băieți, s-a ales un număr de şcoli de fete, în care se aplică noua metodă cu succes destul de bun. Încetul cu încetul apoi se va generaliza.

* * *

În şcolile rurale învăţământul lucrului de mână la fete stă rău.

Mai întâi, nici nu poate fi vorba de dânsul în şcoalele unde sunt numai învăţători bărbaţi; şi trebuie să se ştie că la cele 3.653 şcoli rurale, care funcţionau în 1900–1901, erau 3.628 învăţători bărbaţi şi numai 965 învăţătoare.

Acest mare inconvenient, care nu va putea fi înlăturat cu totul niciodată, s-a căutat a se atenua prin lege, prevăzându-se ca în şcoalele rurale mixte, unde nu funcţionează decât învăţători bărbaţi, predarea lucrului de mână la fete poate fi încredinţată unor măiestre speciale, plătite de Comună şi numite de revizor (art. 25). În fapt însă dispoziţiunea aceasta nu vindecă răul. Sunt foarte puţine comunele care sunt în stare, sau care vor să plătească o maiestră de lucru. Când fac aceasta, plata este aşa de neînsemnată, încât cu greu se poate găsi o maiestră convenabilă. În fine, prea adeseori comunele nu-şi impun acest sacrificiu decât în vederea unor anumite persoane, iar nicidecum în folosul şcoalei.

Este dar nevoie absolută a se lua măsuri mai radicale în această privinţă. Un mijloc ar fi ca plata maiestrei de lucru să fie obligatoare pentru comună şi a se înscrie din oficiu în bugetul ei, cum se face şi pentru localul, mobilierul şi alte cheltuieli ale şcoalei. Va fi oarecare greutate din cauza veniturilor nesuficiente ale multor comune; dar va trebui să se înceapă cel puţin cu comunele cele mai avute. Nevoia este cu atât mai mare de a se face aşa, cu cât învăţarea lucrului de mână este principalul mijloc prin care se pot atrage fetele la şcoala rurală, care azi abia este urmata de 54.782 de fete, dintr-un total de 282.225 şcolari.

Unele învăţătoare se încearcă să introducă ţesătoria în şcolile lor. întâmpină mari greutăţi din cauza lipsei de loc şi de mijloace. Deşi ţesătoria nu este prevăzută în program, ne silim să încurajăm această iniţiativă.

O măsură mai însemnată ce am luat cu privire la lucrul de mână în şcolile rurale, a fost de a face ca în ultimele programe să se facă deosebire între lucrurile învăţate la oraş şi cele învăţate la ţară. Până acum, cele două programe erau absolut identice: fetele de ţărani învăţau să facă cămăşi *de damă* şi cămăşi bărbăteşti, întocmai ca cele de la oraş. S-au suprimat acestea şi s-au introdus în loc rufăria bărbătească şi femeiască după modelul ţărănesc.

Învăţământul desenului

Învăţământul acesta lasă în mare parte de dorit, din cauză că corpul didactic primar nu are pregătirea necesară.

Pentru a se remedia acest, inconvenient, în anul 1898 s-a însărcinat dl Hegel[39], profesor la şcoala de belle-arte din Bucureşti, să facă un curs asupra

predării practice a desenului. Cursul acela, care a durat de la februarie până la iunie, a fost apoi imprimat în broşuri şi răspândit peste tot. Învăţătorii şi institutorii, care au profitat mai bine de acele conferinţe, au obţinut certificate şi au mers apoi în anul următor să facă şi ei conferinţe colegilor lor în diverse judeţe.

Prin acest mijloc, desenul se introduce cu încetul ca obiect căruia i se dă toată atenţiunea ce merită.

Învăţământul muzicii

Încă de la început, muzica a fost cultivată cu îngrijire în şcoalele normale; de aceea mai toţi învăţătorii şi institutorii ieşiţi dintr-însele sunt în stare să o predea cu succes. Mulţi din ei au format cu şcolarii lor coruri care cântă în biserici duminicile şi sărbătorile. Unii chiar se încearcă a forma coruri ţărăneşti cu flăcăii şi fetele, din sat şi încercarea prinde foarte bine.

Pentru a înlesni şi a încuraja aceste bune începuturi, am însărcinat pe dl G. Chiriac, profesor la conservatorul din Bucureşti, să alcătuiască o colecţiune de cântece şcolare, cum există în alte părţi. De altă parte, Casa Şcoalelor a prevăzut în bugetul său pe 1903–1904 o sumă de 1.600 lei, din care să se dea premii de câte 50 lei învăţătorilor care vor fi organizat cel mai bun cor sătesc.

Pentru a activa şi a organiza mai bine învăţământul muzicii în şcoalele urbane, am dat însărcinarea d-lui Juarez Movilă, institutor în Bucureşti, ca să se ocupe în special de această cestiune, mai ales în şcolile urbane. D-sa caută să introducă metoda intuitivă pentru acest învăţământ, şi a organizat coruri în câteva şcoli din Bucureşti.

De altă parte, dl G. Chiriac tinde să ajungă la acelaşi rezultat pe o altă cale. Ajutat de câţiva membri de bunăvoinţă ai societăţii corale *Carmen,* d-sa formează coruri de copii, pe care îi învaţă să cânte numai după auz. Sistemul acesta are avantajul de a deprinde pe copii să cânte repede şi cu înlesnire un mare număr de bucăţi, fără a avea trebuinţă de cunoştinţe teoretice muzicale, care pot însă veni pe urmă. Am lăsat voie deplină d-lui Chiriac să facă încercările sale, care, dacă vor reuşi, după cum nu ne îndoim, vor contribui mult pentru a întări şi a întinde gustul muzical.

Acţiunea şcolii în afară de şcoală

Este admis, şi e un adevăr, că ţara noastră a realizat în 60 de ani progrese de neînchipuit. Izolată până deunăzi prin situaţia sa geografică şi mai mult încă prin forţa împrejurărilor, ea s-a găsit deodată într-o situaţiune de inferioritate

necompatibilă cu vigoarea şi cu inteligenţa poporului său, atunci când a încetat izolarea sa de mai înainte. Energia şi succesul cu care ea luptă de atunci pentru a recâştiga timpul pierdut îi vor da, fără îndoială, locul ce merită în lume. Dar trebuie să lucrăm prin toate mijloacele pentru ca momentul acela să sosească cât mai curând.

Păturile de jos ale poporului sunt acelea care au cu deosebire trebuinţă de solicitudinea noastră. Ele sunt acelea care au beneficiat mai puţin de lucrarea de transformare din ultimele decenii; şi aceasta este natural, deoarece mişcarea, venită de sus în jos, are trebuinţă de timp mai lung până să se comunice masei.

Pentru a lucra asupra masei, nu sunt de ajuns numai mijloacele, administrative, nici în genere acele restrânse între limitele unui formalism riguros. Trebuie ca toţi aceia care au o putinţă cât de mică de a contribui la ridicarea nivelului poporului, să-şi dea concursul muncii sale, fără tocmeală şi fără ezitare.

Corpul didactic, prin numărul cel mare al membrilor săi, prin cultura lor, prin faptul că sunt răspândiţi pe toată suprafaţa ţării şi până în colţurile ei cele mai depărtate, este chemat în prima linie la această mare operă. Ceea ce lucrează el în şcoală este, fără îndoială, meritoriu; dar atâta nu ajunge.

Dacă învăţătorul ar considera rolul său ca terminat, îndată ce a dat strict cantitatea şi felul de muncă pentru care este plătit, el ar fi un bun funcţionar, dar nu ar merita numele de apostol, cu care se glorifică, şi nu ar fi un bun patriot, învăţătorul trebuie să înveţe şi să facă mai buni, nu numai pe copii, dar pe toţi cei care au trebuinţă să fie instruiţi şi luminaţi.

Conduşi de aceste vederi şi convinşi că aducem ţării un serviciu de prima ordine, noi ne-am silit să utilizăm activitatea corpului didactic şi în afară de şcoală, punând-o în serviciul luminării poporului şi a deşteptării lui la o viaţă intelectuală, morală şi economică mai bună.

La prima vedere, întreprinderea se părea foarte grea Se părea puţin probabil ca corpul didactic să-şi impună de buni voie un adaos de muncă şi de răspundere.

Modul plin de vrednicie cum el a răspuns la aşteptarea noastră ne dispensează de a mai dovedi cât de netemeinice erau temerile acelea.

Vom expune aici cele mai însemnate din mijloacele prin care s-a manifestat această acţiune a corpului didactic. Dintr-însele, se va putea judeca de ce mare importanţă poate să fie în viaţa ţării acest eminent factor, dacă va fi întrebuinţat în aşa fel, încât să dea tot efectul util de care este capabil.

Lupta antialcoolică

Cea dintâi provocare pe care am făcut-o corpului didactic a fost pentru a-l îndemna să întreprindă în sate lupta contra alcoolismului. Aceasta s-a făcut prin circulara din septembrie 1898 către revizorii şcolari (anexa nr. 36), prin care îi

invitam să îndemne pe învățători a face sătenilor conferințe contra alcoolismului, la ocaziuni favorabile.[1]

Această circulară a fost însoțită de o adresă către P. S. Mitropoliți și Episcopi, prin care-i rugam să dea ordine preoților să țină predici în același sens.[2]

Învățătorii au urmat îndată îndemnul nostru. S-a început o serie întreagă de conferințe, la care sătenii asistau cu interes, în număr destul de mare.

Cu toate acestea, această primă încercare nu a reușit îndestul. Cauza este că lucrul nu avea o bună organizațiune; conferințele nu erau făcute după un plan; cercurile culturale, nefiind încă organizate pe atunci, învățătorii lucrau izolați, nu se sprijineau unii pe alții și nu se simțeau îndestul sprijiniți nici de la centru. Dar mai presus de toate acestea, silințele învățătorilor au fost paralizate prin vrăjmășia cârciumarilor, căreia venea în ajutor neîncrederea primarilor sătești față de inițiativa învățătorilor. În adevăr, trebuie să se știe că pe atunci învățătorul era încă *a priori* considerat ca un răzvrătitor, și orice mișcare, făcea el se interpreta în rău. De aceea mulți învățători s-au văzut atunci acuzați de agitațiuni subversive și expuși la tot felul de neajunsuri. Când cu tulburările țărănești din 1898 în județele Teleorman, Olt, Romanați și Dolj, vreo câțiva învățători au fost denunțați ca provocatori ai dezordinelor și urmăriți. Justiția i-a scos din cauză deoarece, afară de doi, ceilalți nu aveau nicio vină; dar s-a văzut pe urmă că denunțarea fusese făcută de cârciumari, pe care conferințele învățătorilor îi tulburau în comerțul lor cel otrăvitor.

Negreșit că aceste întâmplări au făcut să slăbească deocamdată zelul învățătorilor. Lupta însă nu a fost părăsită; ea a fost reluată de Casa Școalelor, în înțelegere la început cu *Liga antialcoolică* de la Iași.

Casa Școalelor a întreprins publicațiunea unei biblioteci și a unui tablou antialcoolic în culori. Biblioteca nu a cuprins deocamdată decât 2 broșuri, iar tabloul antialcoolic era alcătuit de repausatul cunoscut artist Jiquidi.

Mai târziu, în 1899 și în 1900, cadrul acesta a fost mult lărgit. S-au mai imprimat 12 broșuri și trei tablouri antialcoolice.

Broșurile s-au distribuit pe la bibliotecile școalelor rurale și pe la învățători; tablourile antialcoolice pe la toate școlile.

Deocamdată, seria acestor publicațiuni a contenit, căci credem că efectul lor nu atârnă atât de numărul, cât de răspândirea lor, și mai ales de modul cum sunt alcătuite. Ca tablouri antialcoolice, ne vom mulțumi cu cele patru, care sunt mai mult decât suficiente pentru scopul nostru.

Cât pentru învățători, lupta lor a reînceput și continuă cu destulă energie. înființarea și organizarea cercurilor culturale a contribuit mult la aceasta. Cele mai numeroase din conferințele ținute la dânsele sunt îndreptate contra alcoolismului.

---

1. Vezi nr. 13 din prezenta colecțiune.
2. Colecția de față, nr. 15.

Afară de aceasta, în teatrele sătești, despre care vom vorbi mai jos, se reprezintă mici piese care au același obiect.

Nu se poate încă spune care este rezultatul propriu al acestei propagande. Este evident însă că ea nu poate face decât bine, mai ales sprijinită cum este și prin alte mijloace.

Bănci populare

Fiind informați în toamna anului 1898, că la Bezdead, în județul Dâmbovița, un învățător, Gr. Rădulescu, fundase o bancă populară, am însărcinat pe revizorul școlar să meargă să cerceteze. Raportul lui a fost foarte favorabil pentru noua instituțiune și plin de laude pentru fondatorul ei.

Convinși fiind de însemnătatea cea mare a acestei fericite inițiative, am căutat să o încurajăm și să o prosperăm. Învățătorul de la Bezdead a fost onorat cu medalia *Răsplata Muncii* de clasa I, conferită în urma unui raport publicat, prin care i se aduceau laude; ceilalți învățători care l-au imitat au fost susținuți și ajutați.[1]

Prima bancă populară datează din 1891; dar până în 1898 abia se înființaseră cu încetul 24, dintre care unele dispăruseră în interval. Mai toate fuseseră înființate prin inițiativa învățătorilor, de cele mai multe ori cu mari greutăți, din cauza piedicilor de tot felul ce li se puneau în cale.

Măsura luată în 1898 cu învățătorul din Bezdead a schimbat lucrurile. Până atunci învățătorii, când înființau o bancă, aveau aproape siguranța că încercarea lor va fi rău văzută și rău interpretată. Văzând acum că nu mai este așa, ei se puseră pe lucru, și în curând numărul băncilor crescu; se înființară 20 în 1899, și 44 în 1900; dintre acestea din urmă, cele mai multe în județul Dolj.

La 1 aprilie 1901, se luă o măsură care a avut o influență decisivă asupra dezvoltării acestor instituțiuni: dl. G. Dumitrescu, învățător la Bumbești (Gorj), a fost însărcinat a se ocupa exclusiv cu dânsele, a umbla din sat în sat, a îndemna pe învățători, preoți și săteni să fundeze bănci, și a le da instrucțiuni cum să facă.

Rezultatele acestei măsuri au întrecut toate așteptările. În intervalul de la 1 aprilie până la 1 decembrie 1901, se înființară 168 bănci nouă; pe când în tot timpul de la 1891 până la 1901 nu se înființaseră decât 88; capitalul crescu până la 2.346.046 lei, iar numărul membrilor până la 20.604. În cele noi luni următoare, până ia 1 septembrie 1902, numărul băncilor ajunse la 700, al membrilor la 59.844, și capitalul la 4.250.600 lei; și mișcarea continuă mereu cu aceeași intensitate. Rezultatele acestea, în marea lor majoritate, se datorează

1. În colecțiunea de față sub nr. 27 și 28 (vol. I, n.ed.) se găsește Raportul lui Haret către Rege pentru medalierea lui Gr. Rădulescu și adresa de felicitare a Ministrului.

numai învățătorilor, în unele părți și preoților; și dacă nu ar fi decât atâta, tot ar fi de ajuns, pentru ca recunoștința țării să le fie dobândită.

Băncile populare, așa cum sunt constituite, realizează forma de credit cea mai comodă și cea mai potrivită pentru populațiunea noastră rurală și un mijloc de a dezvolta simțul ei de economie; și sumele însemnate (care în momentul acesta sunt de peste 6 milioane), care s-au depus în aceste bănci, arată ce enormă forță economică rămânea până acum pierdută pentru clasele muncitoare rurale, și este acum pusă în valoare numai grație inteligenței, stăruinței și devotamentului învățătorilor.

Nu sunt decât doi ani de când băncile populare s-au înmulțit și au prins putere, și deja binefacerile pe care le răspândesc ele prin sate sunt nenumărate.

În prima linie trebuie pusă dispariția cametei, care ruina cu totul pe săteni. Rezultă din o lucrare publicată nu de mult de dl D. Nenițescu(37), că țăranul, când se împrumuta pentru nevoile lui, nu plătea niciodată dobândă mai puțină de 60% pe an; dar mergea și până la 500%. Azi băncile populare îi dau bani cu 12% pe an cel mult și cu înlesniri de plată, care-i permit să se ușureze cu timpul, și să înceapă să agonisească și pentru dânsul, pe când până acum o datorie odată făcută nu se mai putea plăti niciodată.

Se înțelege că nenumărații cămătari ai satelor nu au putut să vadă cu ochi buni ruina imoralelor specule ale lor; ei au făcut și fac tot ce pot pentru a împiedica bunul mers al băncilor; dar silințele lor nu mai au nicio putere în fața avântului cu care întreaga populațiune a îmbrățișat instituțiunea, și mai ales în urma votării legii, care asigură într-un mod așa de fericit existența și prosperitatea ei.

Întrucât ne privește, prin circulara din aprilie 1903 (anexa nr. 37), am atras atențiunea învățătorilor asupra intrigilor țesute de rău voitori și i-am îndemnat să lumineze pe săteni asupra intereselor lor și să nu se lase a fi ademeniți de neadevărurile interesate ale celor pe care băncile nu-i mai lasă să-și urmeze exploatarea neomenoasă a sătenilor.[1]

Băncilor populare se datorează că țăranii se plătesc de datorii, că încep a-și cumpăra vite și pământ, că-și fac case mai bune. Dările de seamă ale unora din aceste bănci enumeră binefacerile de acest fel și sunt garanția binefacerilor viitoare care se vor revărsa asupra satelor. Sunt regiuni întregi pe care în scurtă vreme băncile le-au transformat cu totul; cămătă a dispărut, bunăstarea i-a luat locul, țăranii au căpătat încredere în ei înșiși și încep a întreprinde lucruri la care altădată nici nu cutezau să se gândească. Astfel ei fundează magazii de consum, care le procură cu preț redus toate obiectele de care au trebuință, scutindu-se de alergările pe la târg și de ademenirile lui, pentru cea mai mică cumpărătură; totdeodată se curăță satele de prăvăliași veroși care, sub pretext de comerț, erau cămătarii cei mai nesățioși și negustori de otravă sub formă de alcool. Pe aiurea,

1. Colecția de față sub nr. 88.

băncile au permis țăranilor să-și cumpere mașini agricole scumpe, să ia în arendă pământuri, fânețe, și chiar moșii întregi. În viitor, băncile vor fi care vor permite a se realiza și la noi minunatele asociațiuni țărănești, care în țări mai sărace decât a noastră, Danemarca și Norvegia, au permis țăranilor să monopolizeze industria untului, brânzei, fructelor și comerțul laptelui și ouălor, nu numai pentru țara lor, dar și pentru țări străine. Băncile populare vor pune la dispoziținea sătenilor mijloacele necesare pentru a-și face gospodării mai bune, cu care să poată face agricultură mai rațională, să îmbunătățească pământurile, să scurgă bălțile, să planteze râpile, și să pună cu modul acesta în valoare întinderi mari, care azi rămân fără niciun folos. În fine sunt deja semne sigure că băncilor populare se va datora, în mod indirect, stăvilirea alcoolismului, pe unde bântuie. Stârpirea cametei va goni din sate pe cea mai mare parte din cârciumari, iar dezvoltarea spiritului de economie va fi cel mai bun leac contra risipei de la cârciumă. Se observă că sătenii împrumutați la bancă sunt de o punctualitate exemplară în regularea datoriilor lor, și nu odată s-au văzut oameni rezistând tentațiunii de a merge la cârciumă, pentru a nu știrbi rata pe care trebuia să o ducă la bancă.

Înainte de votarea legii asupra băncilor populare, putea să fie de temut tendința ce se manifestase printre săteni, de a profita de ajutorul băncilor pentru a face tot felul de întreprinderi, nu totdeauna sigure. De aceea, prin circulara din 13 iunie 1902 (anexa nr. 38)[1], am dat sfaturi învățătorilor ca până la votarea legii să se abțină de la asemenea întreprinderi. Acum această teamă nu-și mai are locul.

Iacă opera pe care mai multe decenii nu au putut-o îndeplini și pe care numai în doi ani au înjghebat-o cu atâta fericire învățătorii sătești! Căci numai lor se datorește ceea ce s-a făcut. Ministerul a lucrat pentru a deștepta inițiativa lor, pentru a-i îndemna la lucru, pentru a le da sfaturi; a recompensat pe cei mai harnici și mai pricepuți, a ținut de rău pe cei mai târzii la treabă; dar nu se poate contesta că partea cea mai grea și mai merituoasă a lucrului, învățătorii au făcut-o și lor li se cuvine laudă.

Prin legea băncilor populare, Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor are dreptul a numi un membru în consiliul de administrațiune al Casei lor centrale. Noi am numit pe dl Dimitrie Brezeanu, învățător la Teișani (Prahova), fondatorul unei bănci populare foarte prospere, care aduce cele mai mari servicii în localitate. Ca inspector al băncilor, am recomandat pe dl G. Dumitrescu-Bumbești, tot învățător, care cu atâta râvnă și pricepere a lucrat pentru înmulțirea lor.

Prin aceste numiri și recomandații, am ținut să recompensăm corpul învățătorilor, în persoana a doi din membrii săi, și am voit în același timp să facem ca direcțiunea băncilor să nu fie lipsită de concursul acelora care, înființându-le și conducându-le, cunosc mai bine decât oricine alții nevoile lor.

---

1. Colecția de față nr. 64.

Cercurile culturale

În anul 1898, dl I. Antonescu, revizor şcolar al judeţului Putna, a avut ideea de a organiza întruniri de învăţători, cu scop de a ţine între ei conferinţe, atât pentru propria lor instrucţiune, cât şi pentru folosul sătenilor. Ideea aceasta, părându-se bună, a fost recomandată de minister şi a fost pe urmă aplicată şi în alte judeţe.

Aceasta a fost originea *cercurilor culturale.*

Prima organizaţie li s-a dat prin un raport, aprobat de minister, ai d-lui Th. Speranţă(38), pe atunci inspector şcolar, din 25 februarie 1900.

Această organizaţiune însă prezintă inconvenientul că era prea complicată şi că impunea învăţătorilor cheltuieli prea mari, cu transportul o dată pe lună în capitala judeţului. De aceea a fost modificată prin deciziunile din 21 februarie 1902 şi 4 februarie 1902 (anexele nr. 39 şi 40).[1] Astăzi funcţionează 444 cercuri culturale (anexa nr. 41).

După organizarea lor actuală, cercurile culturale funcţionează astfel: şcolile dintr-un judeţ se împart în grupe de câte cel mult 9 şcoli; învăţătorii de la aceste şcoli se adună în fiecare duminică, de la septembrie până la mai inclusiv, pe rând la fiecare din şcolile din cercul lor şi ţin două şedinţe, una intimă şi alta publică. În cea dintâi, se tratează cestiuni pur didactice; în cea de a doua, la care se caută a se atrage cât mai mulţi săteni, se ţin conferinţe asupra subiectelor celor mai variate din acele care prezintă pentru săteni un interes practic, moral sau instructiv. Fiecare cerc cultural stabileşte, în februarie, planul lucrărilor sale şi ale fiecăruia din membrii săi, pentru întregul an până în februarie următor. Activitatea cercurilor culturale este pusă sub controlul revizorilor şcolari.

Cercurile culturale astfel organizate sunt de o mare utilitate, şi pentru învăţători şi pentru săteni.

Pentru învăţători creează o viaţă intelectuală, de care ei erau aproape cu totul lipsiţi în satele lor, dându-le ocaziunea de a-şi mai schimba vederile cu colegii lor, şi impunându-le obligaţiunea de a nu da uitării cestiunile relative la profesiunea lor şi completarea cunoştinţelor lor.

Cât pentru săteni, cercurile culturale, după ce vor prinde rădăcini, vor însemna punctul de plecare al unei prefaceri complete în viaţa lor intelectuală. Poate ar fi mai drept să zicem că vor fi începutul unei stări de lucru aproape cu totul neexistente până acum. Cine nu ştie că la sate viaţa intelectuală nu există mai de loc? Săteanul nu ştie nimic din cele ce se petrec în afară de satul lui; el nu are nici o idee de viaţa modernă; invenţiunile cele mari, de care el se foloseşte, nu le înţelege; nici chiar rostul ţării lui nu-l cunoaşte. De aceea pătura

1. Circulantele acestea se găsesc în colecţia de faţă sub nr. 55 şi 56.

țărănească este terenul priincios în care cu ușurință prind rădăcini orice idei false, mai ales când sunt propagate de oameni fără scrupule, interesați a profita de ignoranța și de credulitatea săteanului.

Cercurile culturale nu vor putea ele singure să remedieze această stare de lucruri; dar vor fi unul din mijloacele pentru a se ajunge acolo.

Dacă nu ar fi decât timpul sustras cârciumii, dacă nu ar fi decât deprinderea ce ar lua-o săteanul de a trece pragul școlii, încă ar fi un câștig. Dar nu e numai atâta, căci conferințele ținute la cercurile culturale sunt de natură a-i aduce foloase reale.

Ministerul nu a căutat să impună învățătorilor niciun plan. I-a lăsat să-și aleagă subiectele conferințelor în modul cel mai potrivit nevoilor fiecărei localități, deprinderilor și priceperii auditorilor, ideilor admise de dânșii. Libertatea aceasta, care li s-a lăsat, a fost spre binele instituțiunii, căci învățătorii și-au dat silințe și au reușit să găsească subiecte potrivite scopului, și care să intereseze pe săteni. Fără îndoială, au fost și destule conferințe puțin nimerite, fie ca formă, fie ca fond; dar lucrurile se îndreaptă repede, și suntem siguri că vom ajunge nu târziu a face educația specială care se cere învățătorilor în această materie.

Gestiunile care se tratează în ședințele publice ale cercurilor culturale sunt foarte variate. Ele se ocupă cu agricultura, grădinăria, creșterea vitelor și îngrijirea lor, economia rurală, igiena, istoria, știința popularizată, religia etc. Pentru a le face mai atrăgătoare, ele sunt de multe ori însoțite de mici producțiuni ale copiilor din școală, precum recitări, coruri, reprezentațiuni teatrale etc.

Dar un mijloc de atracțiune mult mai puternic, care se întrebuințează și în alte țări, și pe care l-am introdus și la noi cu mare succes, este acela al proiecțiunilor luminoase. La întrunirea anuală a revizorilor școlari din aprilie 1902, li s-a recomandat a căuta să procure, dacă se poate, fiecărui cerc cultural câte o lanternă magică cu o colecțiune de desene colorate. Pentru aceasta, puteau să ceară ajutorul județelor, al comunelor, al particularilor, să deschidă subscrieri, să dea serbări. Cum valoarea unei lanterne bune nu este decât de vreo 100 lei, nu va fi prea greu a se ajunge ca fiecare cerc să aibă lanterna sa. Deocamdată, s-a putut face ca în fiecare județ să se afle cel puțin câte una, care servește pe rând diverselor cercuri. Multe din ele au fost comandate de Casa Școalelor pentru contul diverselor județe. Vom căuta apoi să formăm în fiecare județ câte o colecțiune cât mai bogată de desene pentru proiecțiuni, fie colorate, fie simple fotografii, din care să nu lipsească și subiecte istorice naționale și vederi pitorești din țară. Din această colecție, fiecare cerc va lua pe rând plăcile de care va avea nevoie la conferințele sale.

Silințele noastre și cheltuiala făcută și care se va mai face nu vor fi zadarnice, căci pretutindeni unde conferințele sunt însoțite cu proiecțiuni luminoase, numărul auditorilor este așa de mare, încât nu-i poate încăpea localul școalei.

* * *

Precum vedem, cercurile culturale se prezintă ca o instituțiune de viitor și care merită toată solicitudinea noastră; de aceea am căutat a o încuraja cât am putut și a-i înlesni funcționarea

Pentru a mări importanța lor în ochii sătenilor, și chiar în ai învățătorilor, am însărcinat pe d-nii Al. Vlahuță și G. Coșbuc, cunoscuții noștri scriitori, să ia parte la mai multe din conferințele lor în diversele părți ale țării (anexa nr. 42). Vorbirea lor a avut efect atât de bun, încât vom continua a ne folosi de serviciile lor în acest fel.

Am pus apoi să se facă colecție de cele mai bune conferințe ținute de învățători, fie la cercurile culturale, fie la examenul de înaintare pe loc, și dintre care unele prezenta calități de prima ordine. Aceste conferințe alese se vor imprima de către Casa Școalelor în mai multe volume, care se vor pune la dispoziținea învățătorilor, pentru a-i ajuta în alcătuirea propriilor lor conferințe.[1]

Pe lângă toate acestea, în urma experienței câștigate în timpul acestor trei ani, este vreme a ne gândi a regulariza întrucâtva activitatea cercurilor culturale, în vederea unor anumite scopuri mai bine definite. Aceasta va face obiectul uneia din viitoarele lucrări ale ministerului .

În fine, încă una din preocupările noastre este de a face ca cercurile culturale să întrunească la un loc activitatea, sau cel puțin buna voință, nu numai a învățătorilor, dar a tuturor acelora care, prin situația lor, sunt în măsură de a avea o influență oarecare asupra sătenilor.

Printre aceștia în prima linie vine preotul, a cărui vorbă, oricine știe, este mai mult ascultată și decât a învățătorului. De aceea lucrarea de înălțare a păturei țărănești va fi mult înlesnită, dacă preotul va colabora alături cu învățătorul.

Pentru acest motiv am solicitat de la P.S. Mitropoliți și Episcopi ca să ne ajute în întreprinderea noastră. Prin adresa noastră din 20 februarie 1902 (anexa nr. 43), am rugat să ia măsuri pentru ca preoții să ia parte, împreună cu învățătorii, la cercurile culturale, la instituirea băncilor populare și altele. De altă parte, am luat dispoziținea ca la întrunirile cercurilor culturale să fie invitați și preoții, și de câte ori vor lua parte, să aibă ei președinția de onoare.[2]

Acest apel al nostru a fost ascultat de cei mai mulți din P. S. Chiriarhi, și pretutindeni unde au fost ordine date, preoții s-au asociat la activitatea învățătorilor și succesul a fost îndoit. În special, în eparhia Dunării de Jos, P. S. S. Episcopul a dat însuși ordine și a organizat conferințe preoțești la care sunt chemați și revizorii școlari, cu scop de a stabili legătura între activitatea lor și activitatea cercurilor de învățători.

---

1. Au apărat două volume sub îngrijirea lui G. Coșbuc în anii 1908–1909.
2. Adresa către mitropolie și episcopie în colecția de față sub nr. 19 (vol. I, n. ed.).

În schimb, în județele unde preoții s-au ținut de o parte, foloasele activității învățătorilor sunt mai puțin simțite.

Sperăm că până în cele din urmă vom triumfa de acest antagonism neînțeles și pe unde a mai rămas, căci preoții trebuie să înțeleagă că principala lor chemare este de a lucra pentru binele poporului.

Pentru aceleași motive, este necesar și concursul primarului și al celorlalte autorități locale. Ostilitatea lor, sau chiar numai abținerea ori indiferența lor, este totdeauna rău interpretată de săteni.

Șezătorile sătești

Învățătoarele în genere iau parte la lucrările învățătorilor, precum la cercurile culturale, la băncile populare etc. Conferințele ținute de dânsele sunt de multe ori printre cele mai bune; dintre băncile populare mai multe sunt fundate prin inițiativa lor, și în unele locuri sătenii nu vor să aibă casier decât pe învățătoare.

Ele însă au găsit și un alt mijloc de a se face utile. Dna Ioana Popovici, învățătoare în jud. Covurlui, a inaugurat șezătorile de seară, cu femeile și fetele din sat. În timpul șezătorii, învățătoarea dă auditoarelor sale lecțiuni de cusături, de împletituri, de gospodărie, de igienă, de creșterea și îngrijirea copiilor; toate acestea sub formă de convorbiri fără pretențiune, amestecate cu lecturi de bucăți instructive, morale sau numai de distracțiune.

Asemenea șezători nu sunt niciodată lipsite de auditoare, mai ales în serile de iarnă, și constituiesc un excelent mijloc de popularizare. De aceea, prin circulara nr. 36.692 din 24 iulie 1902, le-am recomandat tuturor revizorilor, și ele s-au îmmulțit așa de repede, încât azi nu este nici un județ în care să nu se afle câteva. Sunt astăzi 446 șezători (anexa nr. 44).[1]

Însă, pentru șezători, ca și pentru cercurile culturale, un mic ajutor din partea comunei este indispensabil; învățătorilor pentru transport și învățătoarelor pentru luminat. Sacrificiul va fi abia de 40 sau 50 lei pe an cu totul, și este cu prisosință răsplătit prin foloasele aduse în schimb.

Școale de adulți

Legea învățământului primar (art. 34) prevede înființarea de cursuri de adulți, asupra materiilor cursului primar. Plata de 10 lei pe lună pentru învățători și de 30 lei pe lună pentru institutori privește pe comună.

---

1. Anexa notată aici cuprinde lista șezătorilor din 1903.

Un mare număr din comunele rurale, pentru a îmbunătăți situația învățătorului, îi acordă câte o subvenţiune. Am profitat de aceasta, pentru a impune învățătorilor care primesc o asemenea subvenţiune, de 10 lei pe lună sau mai mare, ca în schimb să facă cursul de adulți, la care-i obligă legea; iar prin circulara din 31 august 1902 către d-nii prefecți de județe (anexa nr. 45), le-am cerut să oblige pe comune a prevedea fondurile necesare.[1]

Măsura aceasta a avut de efect ca în singur anul 1901–1902 să se înfiinţeze un număr de 171 şcoli rurale de adulți, cu un număr de 11.934 auditori. În anul 1902–1903, numărul şcoalelor de adulți a crescut până la 995 (anexa nr. 46). Ele nu sunt repartizate în mod egal între toate județele, pentru că nici subvenţiunile comunale nu sunt deopotrivă de însemnate în toate; dar în unele numărul şi populaţiunea şcolilor de adulți e foarte însemnată.[2]

În unele județe, numărul auditorilor cursurilor de adulți a fost crescut prin faptul că milițienii şi rezerviştii întruniți duminica pentru exerciţiu au fost îndatorați de către comandanții lor ca să asculte şi la cursuri.

Este mai greu la oraşe, din cauză că niciuna din comunele urbane nu acordă institutorilor subvenţii, precum dau cele rurale învățătorilor; de aceea măsura luată de noi pentru învățători nu s-a putut aplica şi institutorilor. Cu toate acestea, în unele părți institutorii au organizat cursuri de adulți în mod gratuit. În Galați, pe lângă două secţii de învățământ primar, este şi o secţie în care se predau cunoştinţe de electricitate, mecanică etc, necesare lucrătorilor auditori. Numărul auditorilor în toate secţiile a crescut până aproape de 90. Cursurile sunt făcute, nu numai de institutori, dar şi de profesori, ingineri, ofiţeri etc. La finele anului şcolar s-au făcut examene, în urma cărora s-au liberat câteva certificate de absolvire.

Este necesar să se ia măsuri pentru ca cursurile de adulți de la oraşe să fie înmulţite cât mai mult. Lucrul nu este greu, pentru că niciun oraş nu este aşa de sărac, încât să nu poată plăti modesta indemnizare de 300 lei pe an, ce se cere pentru un asemenea curs.

Cursuri complementare

Cursurile complementare în şcolile rurale trebuie făcute, fără adaos de salariu, de către învățători, pentru absolvenții cursului primar, care nu au încă împlinită etatea de 14 ani. Ele trebuie să se facă cel puţin 2 ore pe săptămână.

Dispoziţiunea aceasta a rămas până acum aproape neexecutată şi va fi greu să fie generalizată cel puţin deocamdată. În adevăr, învățătorii care fac învățământ agricol şi acei care fac cursuri de adulți nu mai dispun de timp suficient, ca să facă

1. Vezi nr. 71 în colecţia de faţă.

2. Anexa notată cuprinde numărul cursurilor de adulți pe județe; în Raport Haret dă numai totalul lor.

și cursul complementar. Vom lua însă măsuri ca acest curs să. se facă de toți aceia care nu se află în unul din aceste două cazuri.

Diverse alte moduri de activitate exterioară a școalei

Fiindcă ne ocupăm aici de diversele mijloace prin care școala primară caută să lucreze și în afară de cuprinsul ei, pentru a modifica în bine starea culturală și economică a poporului, cată să amintim din nou câteva lucruri despre care am vorbit deja mai sus.

Grădinile școlare, grădinile de legume, asociațiunile învățătorilor cu școlarii și cu părinții acestora, pentru a cultiva în mod sistematic câte o bucată de loc, serbarea sădirii pomilor; toate aceste încercări, dintre care cele mai multe se pot deja considera ca reușite, au de scop, și vor avea de efect a pune la dispoziținea clasei țărănești nouă mijloace de câștig foarte însemnate, care până acum, ori nu existau deloc, ori erau în mâna străinilor. Este destul să amintim cultura zarzavaturilor, care face să iasă pe fiecare an din țară zecimi de milioane de lei, devenind astfel o cauză de sărăcire pentru țară, în loc de a fi cum trebuie să fie, un mijloc de înavuțire pentru săteni.

Tot așa sunt încercările de sericicultură și de apicultură, făcute de învățători și care merg îmmulțindu-se pe fiecare zi. Oricât de greu ar fi a se schimba deprinderile țăranului, este imposibil ca aceste încercări repetate, dacă vor continua a fi sprijinite și încurajate de minister, să nu aibă ca efect a face și pe țărani să le imiteze, măcar cât de puțin.

Tot așa este și cu silințele ce ne dăm de a face să intre și cartoful în alimentația țăranilor, lucru care suntem siguri că se poate face, dacă începuturile făcute de noi vor fi urmate cu stăruință.

Jurii de împăciuire

Doi învățători din județul Muscel au avut ideea de a forma în satul lor un *juriu de împăciuire,* cu scopul de a regula prin bună înțelegere micile conflicte de interese care se pot ivi între săteni. Ei au și avut norocul de a aplana astfel câteva neînțelegeri, care ar fi putut duce la procese ruinătoare.

Ideea aceasta, părându-se bună, a fost recomandată prin o circulară (anexa nr. 47). Au fost și alți învățători care au utilizat-o cu succes. Credem însă că o asemenea instituțiune, ca să prindă rădăcini și să fie în adevăr utilă, ar trebui să fie recunoscută și regulată prin o lege anume.[1]

1. Vezi nr. 56 din colecția de față.

Biblioteci, reviste și publicațiuni populare

Una din cauzele cele mai însemnate, pentru care instrucțiunea primară nu se răspândește mai mult și mai repede, mai ales la țară, este că absolvenții școalelor primare, odată ce au părăsit școala, nu mai au nicio ocaziune de a mai pune mâna pe carte. Din această cauză, foarte mulți din ei uită în curând tot ce au învățat, mai ales dacă au părăsit școala la o vârsta prea mică și înainte de a fi trecut toate clasele. Și chiar acei care nu uită să citească și să scrie sunt cu totul lipsiți de orice mijloace de a-și înmulți sau de a-și împrospăta cunoștințele, cel puțin atât cât trebuie oricărui om pentru a înțelege cele ce se petrec împrejurul lui, întrucât îl privesc.

Preocupați de această stare de lucruri, am căutat încă din 1897 să umplem acest însemnat gol.

Prima măsură luată a fost de a se funda o revistă populară de un preț cât mai accesibil, destinată mai cu seamă satelor.

Revista aceasta s-a înființat la 1 octombrie 1897, sub numele de „Albina". Scopul ei este de a răspândi, într-o limbă cât se poate mai populară, tot felul de cunoștințe folositoare, privitoare la religie, istorie, geografie, științe naturale, igienă, medicină populară, veterinărie, agricultură cu toate ramurile ei etc. Ea mai cuprinde sfaturi morale, literatură populară, îndemnuri patriotice, noțiuni asupra organizării puterilor statului, sfaturi și lămuriri asupra organizării băncilor populare, articole pedagogice; cu un cuvânt tot ce poate interesa pe un sătean, pe un preot, pe un învățător sătesc.

Toate acestea formează pe fiecare an două volume de câte 52 de coale fiecare, și costă 5 lei pe an.

Revista a dus-o foarte greu la început. Cu tot sprijinul moral pe care i-l acorda ministerul, numai cu mare greutate se puteau acoperi cheltuielile, necesitate de un tiraj foarte considerabil. Greutatea principală venea din anevoința cu care se încasau abonamentele precum și din neglijența sau reaua voință a unora din abonați.

Cu încetul însă situația s-a îmbunătățit, și azi revista este scoasă din nevoi. A contribuit la aceasta sprijinul ce i-a dat ministerul și Casa Școalelor, prin luarea unui număr de abonamente pentru bibliotecile rurale, pentru școlile din Macedonia etc, precum și prin măsurile luate contra învățătorilor care nu-și achitau regulat abonamentele. Un alt ajutor foarte însemnat a venit din partea administrațiunii generale a poștelor și telegrafelor, care a făcut toate înlesnirile compatibile cu legea pentru expediarea și pentru încasarea lesnicioasă a abonamentelor. Dar mai presus de toate, succesul se datorește membrilor comitetului de redacțiune prezidat, de dl I. Kalinderu, care de șase ani muncește cu o stăruință, o abnegațiune și o dezinteresare mai presus de orice laudă pentru succesul

revistei. Azi revista are un capital de rezervă de peste 25.000 lei, cu care va putea să lupte în viitor.

* * *

Tot în scopul de a procura satelor mijloace de cultură, s-au înființat bibliotecile populare de pe lângă școlile rurale.

Scopul acestor biblioteci, după deciziunea din 16 octombrie 1898 (anexa nr. 48), prin care s-a înființat prima serie, este „de a pune, la dispoziţiunea ţăranilor cunoscători de carte mijloace pentru întinderea cunoştinţelor lor uzuale, pentru întărirea şi înălţarea sentimentului lor de oameni şi de români, de a limpezi întrînşii ideea de drept, şi datorie; de a-i pune în stare să dezlege problemele de care se izbesc în calea vieţii lor; în fine de a le deschide sufletul pentru frumos, bine şi adevăr".[1]

În acest scop, în 9 decembrie 1897, s-a dat însărcinare d-lui Anghel Demetriescu[(42)], profesor la liceul Sf. Sava, să alcătuiască o listă tip de cărți pentru o bibliotecă rurală în marginile sumei de 100 lei. Lista propusă de dl Demetriescu, modificată în câteva puncte, nu a putut fi mărginită în suma de 100 lei; în realitate, primul fond al fiecăreia din bibliotecile înființate, împreună cu legatul și transportul cărților și cu alte cheltuieli accesorii, a costat mai mult de 200 lei (anexele nr. 49 și 50). Pe lângă cărțile notate în aceste anexe și în anexa nr. 52, fiecare bibliotecă a mai fost abonată la revistele „Albina", „Gazeta săteanului" și „Șezătoarea săteanului"; unele din ele mai sunt abonate la „Horticultorul", „Noua revistă pedagogică", „Revista folkloristică" și „Școala română". Apoi fiecare școală primară a primit cele 12 broșuri antialcoolice imprimate de Casa Școalelor, 20 *Cuvântări* de Chiricescu și pr. Nazarie, *Povestea unei coroane de oțel* și *Războiul nostru pentru neatârnare* de G. Coșbuc; unele școli și toate bibliotecile au mai primit *Noțiuni elementare de muzică* de Ștefănescu, *Muzica bisericească pe psaltichie și pe note lineare,* și *Creștinismul la români* de P. S. S. Archiereul Nifon Ploieșteanul, și *Viețile sfinților pe luna octombrie*.[2]

La 7 august 1898 s-a elaborat un regulament pentru funcționarea acestor biblioteci (anexa nr. 51); iar la 16 octombrie 1898, s-a decis înființarea a 320 biblioteci, câte 10 în fiecare județ. În 1903 s-au mai înființat încă 320.[3]

Pe lângă acestea, trebuie. să mai socotim un număr de 145 biblioteci, unele destul de bine înzestrate, înființate din inițiativa învățătorilor, și care au fost ajutate de Casa Școalelor (anexa nr. 52).

---

1. Vezi nr. 22 din colecția de față (vol. I, n.ed.).

2. Anexele acestea cuprind listele de cărți cumpărate de C [asa] Șc[oalelor] pentru aceste biblioteci.

3. Regulamentul bibliotecilor populare s-a publicat în „Monitorul Oficial" din 5 septembrie 1898 și în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii", 1864–1901, p. 740.

Începutul acestei instituțiuni este destul de bun, și făcut pe un picior relativ mare, dacă ne gândim că toată cheltuiala a fost purtată numai de Casa Școalelor. Cu timpul, fiecare din bibliotecile deja create se vor mai înavuți, fie prin cărțile ce se vor mai imprima de minister, fie prin achizițiuni, fie prin donațiuni. Numărul bibliotecilor însuși va trebui mărit treptat, până ce fiecare școală rurală să aibă pe a sa. Din nenorocire, la multe din ele va fi piedică lipsa de localuri și de mobilier.

O altă dificultate va fi de a deprinde pe săteni să frecventeze biblioteca. Informațiunile ce avem în această privință nu sunt favorabile; numărul lectorilor este mic. La cele 320 biblioteci înființate în 1898, am avut în patru ani 18.773 cititori, cu 47.500 buletine, în care nu se cuprind elevii școalelor, nici învățătorii. Lucrul nu este de mirare, pentru că trebuința lecturii este încă un lucru aproape necunoscut la sate. Mijlocul de îndreptare va fi în prima linie priceperea învățătorului. Dacă la conferințele culturale s-ar introduce și deprinderea lecturilor în comun, dacă învățătorii ar distribui școlarilor lor din diviziunea III precum și absolvenților, câte o carte, cu obligațiunea de a o restitui peste câtva timp, dând și seamă de cuprinsul ei, s-ar ajunge cu vremea a se lăți gustul citirei.

Dl I. Atanasiu, prefectul județului Covurlui, a avut recurs la un alt mijloc: d-sa a creat cinci premii anuale, compuse din instrumente de grădinărie, pentru sătenii care vor frecventa bibliotecile cu mai multă asiduitate. Rezultatul a fost că numărul lectorilor a crescut îndată în județul acela într-o proporțiune foarte însemnată.

* * *

Lipsa unei literaturi populare la noi este foarte simțită, înțelegem prin aceasta un număr de publicațiuni, scrise pe înțelesul poporului și potrivite cu trebuințele lui intelectuale și morale: scrieri de utilitate, de știință popularizată, de morală, de distracțiune, precum și scrieri cu tendințe naționaliste. Locul pe care ar trebui să-l ocupe o asemenea literatură l-au apucat o mulțime de publicațiuni abjecte, romane originale sau traduse, pline de obscenități, de imoralități, pe care niște industriali fără scrupule le debitează în toate părțile, până și prin sate, cu preț de 10 bani coala. Căci nu trebuie să credem că lectorii lipsesc cu totul în sate; lectori se găsesc, dacă știe să-i ademenească cineva cu niște prețuri mici și cu titluri bătătoare la ochi.

Contra acestei literaturi infame trebuie luptat pe toate căile, și să i se ia locul prin publicațiuni bune și folositoare.

Fundarea și susținerea „Albinei“ poate până la un punct răspunde acestui scop; publicarea bibliotecii antialcoolice, despre care am vorbit mai sus, de asemenea. Dar pe lângă acestea, am făcut a se scrie cărți anume în scopul acesta de către cei mai buni din scriitorii noștri. Astfel, dl G. Coșbuc a scris *Istoria războiului nostru de neatârnare* și *Povestea unei coroane de oțel;* dl Al. Vlahuță,

România pitorească; dl N. Popoviei-Lupa, *Agricultura, cunoștințe practici de cultura pământului*; dl C. Druțu, *Cultura cartofului.* dl G. Coșbuc a mai fost însărcinat să alcătuiască o *Antologie,* carte de lectură pentru țărani, cu subiecte variate, din care a apărut prima parte; dl Al. Vlahuță, o *Istorie populară a românilor.* Mai sunt și alte scrieri, publicate sub auspiciile Casei Școalelor, care se văd menționate în anexa nr. 50 și 52. În fine, Casa Școalelor a acordat o subvențiune anuală de 3.000 lei societății *Steaua,* al cărei scop este de a imprima și a răspândi, fără nici un beneficiu, broșuri populare ieftine (15 bani broșura de 96 pagini).

Cele mai multe din aceste scrieri, răspândite gratuit sau puse în vânzare cu prețuri foarte reduse, sunt mult căutate. Greutatea cea mai mare însă stă în lipsa unui colportaj suficient și bine organizat. Pentru scrierile care trebuie să fie răspândite prin sate și în număr mare, este foarte anevoie a le face să ajungă acolo unde trebuie, și mai ales a se încasa prețul lor, oricât de modest ar fi el.

Direcțiunea generală a monopolurilor statului a binevoit să ofere concursul său societății *Steaua,* pentru înlăturarea acestui mare neajuns; ea a admis ca debitanții săi să fie însărcinați și cu desfacerea broșurelor *Stelei* contra unei remize. Chiar însă dacă sistemul acesta ar da bune rezultate pentru *Steaua,* după cum sperăm, el nu se poate generaliza. Singura soluțiune ar fi poate o modificare a legii poștelor; și chestiunea este destul de importantă pentru ca sa merite o asemenea modificare.

* * *

Printre celelalte mijloace de vulgarizare, vom mai cita încă unul, a cărui inițiativă se datorește învățătorului din județul Buzău, Th. Zaharescu. El a alcătuit un tablou al boalelor celor mai obișnuite la țară, arătând numirile lor vulgare și științifice, cauzele care le produc, semnele după care se cunosc și mijloacele de vindecare sau măsurile de luat până la sosirea medicului. Acest tablou, după ce a fost prefăcut și îndreptat de dl dr. A Urechiă[43], l-am imprimat în mai multe mii de exemplare, și l-am făcut să fie afișat în permanență în toate școlile primare și în primăriile rurale.

Tot deodată, de vreme ce în tablou nu se putea trece decât un mic număr de boale, am cerut tot d-lui dr. A. Urechiă să alcătuiască un tablou mai complet, care, sub formă de broșură, a fost de asemenea distribuit în toate părțile.

Serbări școlare; teatru sătesc

De când cu înființarea cantinelor școlare (1898), serbările școlare în școlile primare s-au înmulțit, pentru că prin ele se reunesc mai cu seamă fondurile

pentru întreținerea cantinelor. Mai pe urmă serbările școlare au însoțit și conferințele cercurilor culturale, distribuțiunile de premii etc.

Nu am căutat să le împiedecăm, pentru că aceste serbări au foloasele lor. Ele dau copiilor siguranță, îi învață să se prezinte bine, să vorbească deslușit. Ele mai sunt ocaziune de recitări și de cântări patriotice, ocaziune indirectă de a se cultiva dicțiunea și muzica. În fine, ele apropie pe părinți de școală și fac școală populară.

E bine înțeles că aceste foloase s-ar schimba lesne în pagubă, dacă s-ar merge prea departe. Nu trebuie ca serbările să ocupe prea mult din timpul școlii.

Reprezentațiunile școlare constau din recitări, cântări în cor, mișcări corporale după comandă, mișcări gimnastice, dansuri românești. De câtva timp, s-au adăugat și mici reprezentațiuni de piese compuse anume pentru școală, ca realizare a ideii *teatrului sătesc* a d-lui I. Kalinderu.

* * *

Cele expuse până aici arată spiritul în care ne silim să dezvoltăm activitatea școlii primare, mai ales pe a celei rurale, și rolul pe care credem că poate, și trebuie, să-l împlinească ea în opera de îmbunătățire a stării materiale și intelectuale, a claselor de jos.

Timpul de când încercarea noastră a început este încă prea scurt, pentru ca rezultatele ei să fie destul de aparente; cu toate acestea unele din aceste rezultate sunt așa de însemnate, încât credem că ar fi anevoie a se tăgădui că încercarea noastră, oricum ar fi judecată de altfel, merită toată atențiunea.

Un lucru, în orice caz, rezultă dintr-însa; anume, că s-a dovedit cum că corpul didactic primar, și în special învățătorii, sunt un factor de prima ordine, pe care nu va mai fi nimănui permis a-l neglija, ori cum ar crede că trebuie condusă lucrarea de regenerare a păturii muncitoare.

Concluziunea aceasta deocamdată nu o putem extinde și asupra celorlalte părți ale corpului didactic, pentru că activitatea lor nu s-a manifestat în afară de școală îndeajuns și într-un sens destul de potrivit, ca să justifice, o asemenea extindere.

Poate că mediul în care-și exercită el misiunea e mai puțin propriu; poate că ocaziunea nu i s-a oferit încă, poate că activitatea lui să fie prea mult abătută pe căi mai puțin fecunde. Trebuie însă să credem că, dacă învățătorii au putut să facă ceea ce au făcut, cu atât mai mult cuvânt vor putea face și celalți.

Considerațiuni asupra situațiunii corpului didactic primar

Situația corpului didactic primar a suferit schimbări profunde de la 1864 încoace.

După legea din acel an, numirea provizoriuie a învățătorilor o făcea prefectul, după recomandațiunea revizorului şcolar. Ca titlu de capacitate, li se cerea să fi absolvit cursul primar, şi să fi trecut un concurs asupra materiilor acestui curs, plus noțiuni de agricultură şi de artă veterinară, *pe cât se va putea* Pentru institutori, concursul se făcea asupra materiilor de gimnaziu. Nici unii, nici alții, nu beneficiau de niciuna din dispozițiunile legii care asigurau stabilitatea profesorilor de şcoli secundare şi superioare. Urma de aici că învățătorii şi institutorii puteau fi cenzurați, suspendați şi chiar destituiți prin simpla deciziune ministerială (învățătorii chiar de către prefect), fără judecată sau altă formalitate.

Situația aceasta era aşa de rea, da loc la nereguli aşa de mari şi ținea învățământul primar la un nivel aşa de jos, încă o schimbare se impunea.

Proiectul de lege din 1886 a propus asupra tuturor acestei cestiuni soluțiuni, care mai pe urmă au fost toate traduse în lege, şi anume: numirea învățătorilor şi institutorilor numiți dintre normalişti, după un tablou de capacitate, şi asigurarea stabilității depline a lor, ca şi pentru profesorii secundari şi superiori.

Proiectul din 1886 nu a fost votat; cu toate acestea principiile lui, cel puțin întrucât priveşte stabilitatea, au fost în mare parte realizate chiar de atunci, căci de fapt chiar de atunci s-a pus capăt pentru totdeauna nesfârşitelor numiri, suspendări, transferări şi destituiri, făcute de minister, de prefect sau chiar de revizorul şcolar, fără nici o normă şi fără nici un frâu.

Legea din 1893 a consacrat numirea numai dintre normalişti, după un tablou de capacitate, precum cerea proiectul din 1886. În ceea ce priveşte stabilitatea, legea era mult mai aspră decât proiectul, deoarece lăsa ministrului dreptul de a aplica toate pedepsele, chiar excluderea temporară sau definitivă, cerându-se doar, în acest din urmă caz, avizul conform al consiliului permanent. Transferarea rămânea o simplă măsură administrativă, cu totul Ia voia ministrului.

Legea din 1896, care în acest punct este neschimbată până azi, a îmbunătățit situația în mod radical, lăsând pronunțarea pedepselor celor mari în competența unei comisiuni judiciare, compuse dintr-un profesor universitar şi din doi membri ai Curții de apel, şi considerând transferarea în altă localitate tot ca o pedeapsă, care nu se poate pronunța decât în urma unei judecăți.

În ce priveşte dar siguranța situațiunii sale, corpul nostru didactic primar stă mai bine decât în oricare altă țară, fără excepțiune. Din punctul de vedere al plății, de asemenea, nu sunt multe țările care să ne treacă înainte.

Ceea ce însă nu i se acordă îndeajuns, era încrederea. Erau, şi încă sunt mulți aceia, care considerau pe învățător ca pe un declasat, incapabil de a face vreun bine, plin de ambițiuni în disproporțiune cu capacitatea lui, ros de invidie, element dizolvant azi, cu perspectiva de a fi un agent de distrucțiune mâine.

Ceea ce s-a făcut în aceşti doi ani din urmă este cel mai bun răspuns ce se poate da acestor credințe pesismiste. Învățătorii au dovedit nu numai că sunt

element de ordine în stat, dar încă constituiesc un corp inteligent, activ, care pricepe rolul ce poate să joace şi este gata să-l împlinească. De azi înainte va fi lucru dovedit că, fără învăţători, nimic temeinic nu se va putea întreprinde pentru prefacerea în bine a stării poporului de jos, şi vinovat va fi acela care, chemat fiind a prezida într-o măsură oarecare la această prefacere, va mai persista în vechile sale prevenţiuni, şi va neglija sau nu va şti a se servi de dânşii.

E prea adevărat că felul cum. am educat până acum pe viitorii învăţători, şi părăsirea în care-i lăsam după ce-i trimiteam la o catedră, era de natură a crea o stare de lucruri îngrijitoare. Luam pe băiatul de ţăran de la viaţa lui câmpenească, îl instalam într-un palat luminat cu electricitate şi încălzit cu calorifer; îl îmbrăcam în uniformă; îi făceam o viaţă de rentier; şi, după cinci ani de viaţa aceasta, făcută anume pentru a-l dezvăţa de toate deprinderile lui de sătean, îl trimiteam înapoi la sat şi nu mai aveam nicio grijă de dânsul. Era natural ca învăţătorul, lipsit deodată de viaţa intelectuală pe care abia apucase a o cunoaşte în şcoala normală, lăsat pradă indiferenţei sau relei voinţe a sătenilor, a primarului, a notarului, de multe ori chiar a preotului şi a proprietarului, lipsit de orice sprijin şi de orice consiliu, să piardă curajul şi să renunţe la luptă. Şi când vedea că orice pas, orice încercare a lui, în loc de a deştepta simpatia şi a-i atrage sprijinul superiorilor săi, era interpretată în rău şi atribuită cine ştie căror scopuri ascunse, nu era de prevăzut că vom face din el pe veşnicul nemulţumit, cum îl învinovăţeau unii că este?

Aceasta era o stare de lucruri care trebuia schimbată numaidecât. Trebuia mai întâi ca învăţătorul să capete o educaţiune mai potrivită cu chemarea lui, şi pe urmă să înceteze starea de izolare şi de suspiciune în care trăia.

Vom spune mai jos cele ce se cuvin în privinţa şcolilor normale; iar, din cele arătate până aici, se văd silinţele ce ne dăm pentru a înălţa pe învăţător, şi în ochii săi şi în ochii ţării, precum şi pentru a micşora distanţa care îl separă de superiorii lui şi care-l ţinea până acum într-o izolare aşa de absolută.

Ridicând prestigiul lui, convingându-l că este un factor important în stat, chemat la o misiune mare, arătându-i aceasta misiune şi învăţându-l cum să şi-o îndeplinească, încetând de a-i pune mereu în ochi părţile lui cele rele, fără a-i ţinea seamă de cele bune, înzecim puterea de muncă a învăţătorului şi facem din el un colaborator ager şi harnic, pentru atâtea mari întreprinderi care aşteaptă încă să fie duse la bun capăt; şi odată ce vom fi pus lucrurile pe calea cea bună, ele vor merge pe urmă de sine, pentru că învăţătorii vor şti să-şi păstreze ei singuri situaţia onorabilă pe care îşi vor fi făcut-o prin meritul şi munca lor.

* * *

Nu este lucru tocmai uşor a stabili o relaţiune continuă şi regulată între învăţători şi institutori de o parte şi organele centrale ale ministerului de alta.

Numărul cel mare al celor dintâi, diseminarea lor şi lipsa unui corp de revizori şi de inspectori destul de numeros, au făcut ca până deunăzi relaţiunile lor cu ministerul să se reducă doar la simple raporturi administrative.

Am căutat să remediem acest neajuns prin diverse mijloace.

Societăţile de învăţători şi de institutori şi revistele publicate de ele au fost unul din aceste mijloace. Am ajutat pe cât am putut la consolidarea lor şi am căutat să stabilim relaţiuni cât mai strânse cu dânsele. Ne-am silit îndeosebi să favorizăm formarea unei vaste asociaţiuni a întregului corp primar, care, bine condusă, ar fi putut să fie de mare ajutor ministerului în realizarea mai multor puncte din programul său. Din nenorocire, buna înţelegere nu s-a putut menţinea, aşa că corpul primar se găseşte azi divizat în mai multe grupe, din care fiecare este prea slabă pentru a putea avea o influenţă mai însemnată asupra activităţii corpului întreg.

Cu toate acestea, uneia din ele se datoreşte instituirea congreselor anuale ale corpului didactic primar, inaugurate în 1900. Aceste congrese au folosul de a întruni pe învăţătorii şi institutorii din toate părţile ţării, ceea ce permite a se da la iveală multe păreri şi multe neajunsuri, care altminteri ar rămânea necunoscute. Ministerul a ajutat în toţi anii ţinerea congreselor, prin subvenţiuni băneşti, prin mijloace de transport şi prin adăpostirea congresiştilor în internatele din Bucureşti, care sunt goale în momentul acela.

* * *

S-a văzut mai sus în ce rele condiţiuni se făcea recrutarea corpului didactic primar sub regimul legii din 1864. Dacă mai adăugăm pe lângă aceasta şi lipsa unui număr suficient de revizori şi de inspectori şcolari care să poată consilia şi dirija pe cei mai slabi, pentru a le permite să-şi înmulţească cunoştinţele, precum şi izolarea şi mediul puţin cultivat în care trăiesc învăţătorii, se poate lesne înţelege că mulţi din ei să fi ajuns cu timpul a nu mai corespunde chemării lor, mai ales în comparaţiune cu colegii lor mai tineri şi mai bine pregătiţi.

Pentru a permite acestor învăţători să-şi împrospăteze cunoştinţele, legea a prevăzut mai multe mijloace.

Unul din ele constă în „conferinţele şcolare, în care, sub preşedinţia revizorului sau inspectorului şcolar, membrii corpului didactic se vor ocupa cu cestiunile ameliorării metodelor de învăţământ“ (art. 73).

În fiecare an este o conferinţă generală de acestea, în care se întrunesc la reşedinţa judeţului toţi institutorii şi învăţătorii din judeţ. Data acestei conferinţe a variat de mai multe ori. În anul 1898, ea era fixată în august. Atunci am schimbat-o, punând-o îndată după Paşte şi reducându-i durata la 8 zile, pentru a lăsa vacanţa cea mare neatinsă. De doi ani încoace, o parte din lucrările acestor conferinţe anuale este consacrată în special învăţământului practic agricol şi gestiunilor economice rurale.

Afară de conferințele anuale, institutorii mai sunt obligați a frecventa conferințele săptămânale, care se țin pe grupe de câte cel mult 16 institutori. Cu timpul, aceste conferințe au ajuns să nu mai corespundă așteptărilor, din cauză că aceleași cestiuni, mereu tratate într-însele, ajung în cele din urmă fastidioase; de aceea vom schimba modul lor de funcționare, făcându-le mensuale, și dându-le o organizare analoagă cu aceea a cercurilor culturale de pe la sate, care dau așa de bune rezultate.

* * *

Legea mai prevede și cursuri de repetiție, ținute la școlii normale, pentru învățătorii și institutorii care-și vor fi pierdut cunoștințele. „Acei care vor refuza de a veni, sau care nu voi reuși a se pune în curent cu cunoștințele necesare, vor putea excluși din corpul didactic“ (art.74).

Aceste cursuri au fost totdeauna foarte nepopulare printre învățători și institutori și cei trimiși la dânsele au considerat, pe nedrept, măsura aceasta ca o gravă pedeapsă pentru dânșii

Pentru a combate această prevențiune nejustificată contra unei măsuri de o utilitate evidentă, am dispus ca de aici înainte să se primească la cursurile de repetiție și aceia care vor dori să vină de bună voia lor, dându-li-se în acest caz transportul gratuit. Vor fi, credem, unii care vor prefera să vină de bună voie, și exemplul lor va dovedi și celorlalți că cursurile de repetiție sunt în folosul dascălilor, și nu au nici un caracter represiv.

O altă dispoziție mai însemnată privește modul și epoca cum se țin aceste cursuri de repetiție. Până în 1902, ele se țineau în lunile iulie și august, în timp de 40 zile, de către o comisiune de profesori de școală normală. Cei trimiși la ele erau internați în școală în tot timpul acesta. Cu începere din 1902, lucrul s-a schimbat: cei trimiși la cursuri urmează în timp de o lună cursurile efective ale școlii și în special lecțiunile de practică pedagogică, chiar în timpul cursului școlilor normale. Sistemul acesta permite de a distribui pe învățători și institutori la toate școlile normale și de a-i face să profite de cursul viu și complet al lor, în loc de cursurile foarte sumare și lipsite de practică pedagogică ce li se puteau face în 40 zile de vacantă.

Eliminarea din corpul didactic în urma cursurilor de repetiție este o măsură foarte gravă, de care nu am uzat decât cu cea mai mare discreție, și numai în cazuri în care învățătorul sau institutorul în mod evident era o calamitate pentru învățământ și nici speranță de îndreptare mi mai era. În cei 6 ani, de la 1897 până azi, nu s-au eliminat din învățământ în urma cursurilor de repetiție decât 32 învățători.

Este permis să sperăm că în viitor ministerul se va găsi din ce în ce mai rareori pus în aspra necesitate de a uza de acest mijloc extrem, pentru a curăți învățământul de elemente incapabile și vătămătoare.

Am arătat mai sus, şi vom vedea şi mai jos, modul sever în care se face azi numirea învăţătorilor şi institutorilor, şi studiile lungi, serioase şi bine apropriate care se cer în acest scop. Pe lângă aceasta, trebuie să se mai adauge că numirea învăţătorului şi institutorului se face numai cu titlu provizoriuiu şi că, pentru a căpăta numirea definitivă, el trebuie, la trei ani după intrarea în învăţământ, să treacă un nou examen, la care dacă cade de trei ori, este exclus pentru totdeauna din învăţământ.

Examenul acesta *pentru definitivat* se ţine în fiecare an. El nu prezintă greutăţi mari; cu toate acestea, având în vedere consecinţa gravă a eliminării definitive la care poate duce el, ministerul acordă totdeauna numeroase amânări şi dispense, de câte ori se poate, aşa că eliminarea, când se pronunţă, se Ştie bine că este pe deplin meritată.

Numărul eliminărilor pronunţate, de la 1897 până azi, în urma examenelor de definitivat, este. de 123 pentru învăţători şi de 3 pentru institutori.

Pe lângă mijloacele prescrise prin lege pentru perfecţionarea cunoştinţelor membrilor corpului didactic primar, trebuie să se numere şi acele pe care le procură diversele publicaţiuni, periodice sau nu.

Însuşi corpul didactic primar face să apară mai multe reviste, care fac însemnate servicii; căci atât colaboratorii cât şi lectorii au ocaziunea, unii de a scrie, alţii de a citi lucrări de natură pedagogică sau enciclopedică. Acelaşi serviciu îl face revista *Albina* şi bibliotecile înfiinţate pe lângă 640 de şcoli rurale, şi care se vor mai înmulţi. Atunci când am voit să lămurim planul activităţii noastre în învăţământul primar rural, l-am imprimat în forma de broşură şi l-am distribuit la toţi învăţătorii şi institutorii şi aceasta a avut un efect bun, deoarece fiecare a văzut ţinta ce i se punea înainte şi i se arăta şi calea pe care să ajungă la dânsa.

O măsură mai însemnată pe care am luat-o, dar care va cere câţiva ani până să se realizeze pe deplin, este aceea de a se alcătui şi publica o *bibliotecă pedagogică* pentru uzul corpului didactic primar. Ea va cuprinde o colecţiune din cele mai bune scrieri pedagogice ale autorilor străini şi români, publicate toate în limba română şi puse în vânzare cu preţul cel mai mic posibil. Planul primei serii din această colecţiune a fost făcut de dl C. Meissner, fost inspector general al învăţământului primar şi profesor la şcoala normală „Vasile Lupu“ (anexa nr. 53).[1] Fiecare din scrierile din acea listă va fi încredinţată unei persoane competentă, pentru a fi tradusă. Deja scrierea *Leonard şi Gertruda* de Pestalozzi(44) este dată d-lui I. Rădulescu-Pogoneanu(45), şi va fi pusă sub presă în curând.[2]

Casa Şcoalelor suportă cheltuielile acestei publicaţiuni.

Biblioteca pedagogică va ţinea locul lecturilor în limbi străine, care pentru cei mai mulţi învăţători şi institutori erau imposibile, din cauza necunoştinţei de

1. Rezoluţia pe referatul d-lui C. Meissner este în colecţia de faţă sub nr. 91.
2. Au mai apărut, în cursul anilor, mai multe volume în această colecţiune.

limbi străine şi a lipsei de mijloace de a-şi procura publicaţiuni străine scumpe şi numeroase.

* * *

Legea învăţământului primar din 1901 a adus o însemnată modificare în modul de recrutare a corpului didactic primar.

După proiectul din 1886 şi după legile din 1893, 1896 şi 1900, erau două feluri de şcoli normale; unele pentru învăţători, altele pentru institutori. Învăţătorii se recrutau din cele dintâi, iar institutorii din cele de al doilea.

Cu toate aceastea, art. 63 din legea de la 1893 prevedea că învăţătorii definitivi puteau fi trecuţi la şcolile urbane de acelaşi grad cu cele la care funcţionau ei, după un serviciu de 10 ani, şi numai pentru a cincea parte din locurile vacante, cu condiţiunea să fie recomandaţi de inspectorul de circumscripţie şi să reuşească a trece un examen echivalent cu examenul de institutori urbani.

În legea din 1896, stagiul după care învăţătorii puteau fi admişi la examenul de institutor era scoborât de la 10 la 3 ani, şi se suprima limita de o cincime din locurile vacante. Cei reuşiţi se înscriau în tabloul de capacitate pentru institutori, în urma absolvenţilor şcolilor normale de institutori din acelaşi an, şi se numeau la rândul lor.

Ambele aceste dispoziţiuni aveau de scop să dea învăţătorilor merituoşi un mijloc de înaintare. Din nenorocire, ea nu a putut fi aplicată decât o singura dată, în 1894, când un număr de 33 învăţători au fost înaintaţi ca institutori. De atunci, aceasta nu s-a mai putut face, pentru că toate locurile vacante din învăţământul urban au fost ocupate, în urma numeroaselor numiri de normalişti din 1894, aşa că nu a mai fost unde să se facă înaintarea învăţătorilor.

Pentru a nu lăsa să se piardă o dispoziţiune care constituia un aşa de puternic mijloc de încurajare, în februarie 1899 s-a depus în Cameră un proiect de lege *pentru înaintarea pe loc a învăţătorilor* (anexa nr. 54). Acest proiect a fost incorporat, cu oarecare modificări, în legea din 1900 (art. 61), şi apoi în acea din 1901, astăzi în vigoare (art. 57).

Examenele de înaintare pe loc se fac la fiecare trei ani. La ele sunt admişi învăţătorii care au un serviciu de trei ani cu titlul definitiv. La fiecare examen, se pot înainta câte 10 până la 20 de învăţători, care atunci capătă titlul de institutor şi leafă de 130 lei pe lună, continuând însă a funcţiona la şcolile rurale. După 6 ani de serviciu în această situaţiune, ei pot fi trecuţi ea institutori la oraş.

Tot prin legea din 1901 s-au desfiinţat şcolile normale de. institutori. Deja legea din 1900 prevedea că aceste şcoli vor fi conservate numai atâta cât timp vor fi necesare, şi în septembrie 1900 se şi începuse suprimarea lor, nemaiadmiţându-se elevi în clasa I a lor. De atunci, suprimându-se câte o clasă pe fiecare an, la iunie 1901 va ieşi ultima promoţiune dintr-însele.

Cu modul acesta, a dispărut deosebirea care era până în 1901 între învățători și institutori. Acest de al doilea grad nu este altceva decât ultimul stagiu de înaintare al învățătorilor; în viitor, toți institutorii de la oraș vor fi luați esclusiv numai dintre învățători.

Sistemul acesta a fost impus în mare parte prin criza de anii trecuți; ea nu mai permitea a se întreținea cele patru școli normale de istitutori, care ar fi continuat să dea pe fiecare an câte o mulțime de absolvenți, pe când nici un loc de institutor mai era vacant. Sistemul are avantajul de a fi făcut să dispară distanța care separa pe învățători de institutor școala rurală de cea urbană, pe când amândouă aveau același scop. El mai are meritul de a fi creat un mijloc foarte puternic de emulațiune pentru învățători. De altă parte, are însă inconvenientul de a fi o cauză ca învățătorii să fie mereu cu gândul la mutare, și să nu se considere ca așezați definitiv la locurile lor, ceea ce va putea să fie o piedică la formarea unei gospodării definitive. El va fi un mijloc de a se atrage mereu la oraș elementele cele mai bune de la sate ceea ce va fi în dauna satelor.

Programa și regulamentul examenului de înaintare pe loc s-au sancționat la 25 aprilie 1902. S-a evitat a se da acestui examen caracterul unui examen pur școlar; s-a căutat, din contră, a cere candidaților să dea dovada mai ales că cunosc și înțeleg datoriile sociale ale învățătorului și s-a ținut seamă de modul cum știu să și le îndeplinească.

Primul examen s-a ținut în iarna 1902–1903, cu un succes desăvârșit. S-au prezentat 57 candidați la București și 50 la Iași, dintre care, în urma eliminărilor succesive de la diversele probe, au rămas până la proba din urmă 10 candidați la București și 29 la Iași. Rapoartele președinților ambelor comisiuni de examen constată cu deplină satisfacțiune valoarea candidaților, întinderea cunoștințelor lor pedagogice și enciclopedice, talentul și convingerea expunerii, priceperea rolului lor în școală și în societate. Unul din președinți scrie: „E cel mai bogat în învățăminte din toate examenele la care am participat. Avem elemente distinse de tot în corpul nostru didactic rural; sunt relativ mulți învățători atât de pricepuți și vrednici, încât alegerea finală va constitui o reală greutate… Conferințele în grai popular au fost susținute de mai bine de 15 candidați cu un succes strălucit. E cu neputință ca oamenii, care vorbesc astfel, să nu aibă o înrâurire însemnată asupra auditoriului lor de săteni." (A se vedea și anexele nr. 55 și nr. 56).[1]

În învățământ care rezultă din acest prim examen de înaintare pe loc este că numărul învățătorilor care pot să beneficieze de dânsul este cu mult prea mic, restrâns cum este prin lege la un minimum de 10 și un maximum de 20 la fiecare trei ani. Aceasta ne face 3 până la 7 înaintări pe an. La un corp care deja trece peste 4.600 membri, este evident că acest număr este așa de neînsemnat încât

1. Aceste anexe cuprind rapoartele președinților de comisiuni din primul an 1903 adresate ministerului de S. Halița și C. Meissner.

nici nu mai constituie un mijloc de încurajare, după cum fusese intenţiunea legii; căci probabilitatea pentru fiecare de a se putea prenumăra printre acei 3 sau 7 este cu totul neînsemnată, oricât de mare ar fi meritul lui. Şi când constatăm câţi oameni de merit numără corpul învăţătorilor, nu este logic nici drept ca să se reducă la aşa de puţin lucru principalul lor mijloc de încurajare.

Dar mai este o consideraţiune de care trebuie să ţinem seamă. După legea actuală, pe viitor institutorii se vor recruta numai dintre învăţătorii înaintaţi pe loc. Avem peste 1.300 de institutori: dar chiar dacă numărul lor ar scădea până la 1.000, după cum ar trebui, va fi nevoie pe fiecare an de un număr de 30 până la 50 de învăţători înaintaţi pe loc, pentru a umplea golurile produse în rândurile institutorilor de oraşe, prin moarte sau retragere.

Legea actuală s-a votat în 1901, sub presiunea crizei financiare, care nu permitea să se adopte nici o măsură ce ar fi putut duce la o creştere de cheltuieli. Dar, din cele spuse aici, se vede că în punctul acesta va trebui ca ea să fie modificată, încât să se poată face mai multe înaintări pe loc decât acum.

* * *

Înaintarea pe loc, chiar dacă i s-ar putea largi cercul, după cum cerem aici, nu este un mijloc de încurajare suficient pentru corpul didactic primar. Mai întâi, ea nu se aplică institutorilor urbani. Pe urma, orice s-ar face, ea va rămâne totdeauna mărginită la un număr prea restrâns de învăţători. În fine, ea nu poate recompensa decât numai o anumită specie de merite, şi nu se poate aplica la toate numeroasele cazuri în care un învăţător sau institutor merită o distincţiune

Lipsa unui mijloc de încurajare care să corespundă la aceste diverse trebuinţe, a fost una din cauzele cele mai însemnate pentru care corpul didactic primar, timp de atâţia ani, s-a considerat cu oarecare dreptate, ca uitat de mai marii lui.

Pentru a împlini această lipsă, s-a înfiinţat, prin decretul regal din 30 octombrie 1898, medalia *Răsplata muncii pentru învăţământul primar,* destinată anume învăţătorilor, institutorilor. precum şi tuturor acelora care, sub o formă oarecare, au adus un serviciu însemnat învăţământului primar (anexele nr. 57 şi 58).[1]

Până acum, medalia aceasta a servit, pentru a se recompensa mai mulţi învăţători, institutori şi persoane din toate treptele sociale. Ea constituie unul din imboldurile spre bine cele mai puternice din câte dispunem, şi este în acelaşi timp şi un act de dreptate pentru o categorie, de servicii şi de devotamente, care până acum rămăseseră cu totul uitate sau nebăgate în seamă.

---

1. Anexa 57 cuprinde Raportul lui Haret către Rege pentru înfiinţare: medaliei „Răsplata muncii pentru învăţământului primar“ care se găseşte şi în colecţia de faţă sub nr. 18 (vol. I, n.ed.); anexa 58 cuprinde Regulamentul acestei medalii, care s-a publicat în „Monitorul Oficial“ din 9 octombrie 1898 şi în „Colecţiunca legilor Instrucţiunii“, 1864–1901, p. 745.

Prin decretul din 27 iunie 1900, medalia *Răsplata muncii* a fost instituită şi pentru învăţământul secundar.

* * *

Măsurile ce am indicat până aici privesc mijloacele întrebuinţate pentru a ridica prestigiul învăţătorului şi institutorului, şi pentru a-l recompensa când face bine. Trebuie însă să ne ocupăm şi de măsurile de luat contra acelora care nu-şi fac datoria.

Am arătat mai sus deosebirea care este între situaţia actuală a corpului didactic primar şi aceea pe care i-o făcea legea din 1864. Astăzi el are o situaţiune stabilă şi respectată, în. schimbul celei absolut precare pe care i-o făcea legea veche. Pedepsele cele mai grele nu i se pot aplica decât în urma unei judecăţi, care niciodată nu abuzează de ele.

Totuşi trebuie să observăm că, precum ministerul nu lipseşte a recunoaşte şi a recompensa meritul acolo unde se află, el ţine cu aceeaşi stăruinţă să reprime şi răul, când se iveşte. Putem spune că în ultimii ani abaterile de la datorie, ale corpului didactic au fost urmărite cu mai multă severitate decât oricând, şi s-a urmărit cu cea mai mare stăruinţă eliminarea din corp, sau cel puţin pedepsirea exemplară a acelora care-l compromit prin purtarea imorală sau prin neîngrijirea datoriilor lor. Este vorba aici nu numai de interesul serviciului, dar chiar de prestigiul corpului dideactic, care nu poate decât să piardă prin vina unor membri nedemni de chemarea lor.

Trebuie însă făcută o deosebire între cei vinovaţi.

Sunt unii pentru care pedeapsa nu este un mijloc de îndreptare. Socotindu-se adăpostiţi de garanţiile pe care legea le acordă, ei cred că pot considera catedra ca un mijloc de trai asigurat, ca o rentă personală şi perpetuă, care le permite să nesocotească datoria ce au către şcoală şi către ţară. Pentru dânşii, indulgenţa relativă a pedepselor nu este decât o încurajare, pentru a persista în apucăturile lor. Contra acestora trebuie să se uzeze de toată severitatea, pentru că altfel, pe lângă răul pe care-l fac chiar ei, fac un rău şi mai mare prin exemplul rău pe care-l dau celorlalţi prin impenitenţa lor.

Nu e tot aşa pentru aceia care pentru prima oară cad în greşeală, care dau dovadă de părere de rău şi care se îndreaptă în urma pedepsei. Pentru aceştia se poate admite că abaterea a fost în adevăr consecinţa unei greşeli, unei scăpări din vedere, unei neglijenţe sau unei porniri momentane. Este evident că faţă de aceştia nu e necesar a se uza de aceeaşi rigoare ca faţă de cei dintâi. Scopul pedepsei fiind îndreptarea celui greşit, nu ar fi necesar şi nici nu ar fi drept a face să apese pentru toată viaţa asupra cuiva consecinţele unei greşeli trecătoare, de care în urmă a dat dovadă că s-a îndreptat.

De aceea regulamentul pentru aplicarea legii învățământului primar conține dispoziținea foarte înțeleaptă că pedepsele se pot prescrie, dacă cel pedepsit dă dovadă că s-a îndreptat (art 168).

De dispoziținea aceasta am uzat de mai multe ori, și nu ne pare rău, pentru că am avut satisfacțiunea de a constata tot de atâtea ori că pedeapsa își avusese efectul.

Credem însă că se cuvine să facem un pas mai departe în direcțiunea aceasta. Vom introduce anume în regulament un articol, care se va aplica întregului corp didactic, după care, dacă unui membru al lui se aplică o pedeapsă pentru prima oară, ministrul apreciind după statul personal al celui pedepsit și după orice alte mijloace de informațiune, va putea, dacă va crede că este oportun, a suspenda efectul pedepsei pentru un timp oarecare, fixat tot prin regulament; și, dacă în timpul acesta cel pedepsit ar fi dat dovezi neîndoioase de îndreptare, pedeapsa se va putea radia și lucrurile se vor putea repune întocmai în starea în care ar fi fost dacă pedeapsa nici nu s-ar fi pronunțat.

Motivele și foloasele unei asemenea dispoziținui nu au, credem, nici o nevoie să mai fie explicate.

* * *

De câtva timp, unii institutori au început a-și trece examenele la facultatea de drept. După obținerea diplomei de licență, unii din ei s-au înscris în tabloul avocaților. Aceasta era în paguba serviciului, căci orele de clasă ale institutorului coincidând cu orele de lucru ale tribunalelor și curților, institutorii avocați, ori lipseau de la clasă, ori solicitau concediu sub tot felul de pretexte. În orice caz, era imposibil ca cineva să satisfacă chemarea sa de institutor, care este așa de absorbantă, deodată cu alta meserie așa de plină de responsabilități, cum este aceea de avocat.

Pentru aceste motive, pe baza art. 66 din lege, după ce am luat și avizul consiliului permanent de instrucțiune, am declarat că este incompatibilitate între funcțiunea de institutor și meseria de avocat, și am silit pe cei în cauza să opteze între una și alta. Mai toți au preferat să rămână în învățământ.

* * *

Până anul acesta, chitanțele pentru plata lefurilor învățătorilor se vizau de către primarii rurali, ca dovadă că învățătorii au fost prezenți la post, și numai cu chitanțele astfel vizate puteau învățătorii să-și primească leafa. Dispoziținea aceasta era o cauză de nenumărate vexațiuni și umilințe pentru învățător, fiindcă primarii abuzau adeseori de dreptul ce li se dăduse, fără cel mai mic folos pentru

şcoală: căci s-a dovedit în nenumărate rânduri că neajunsurile ce făceau ei învăţătorilor nu aveau nimic a face cu prezenţa sau absenţa lor de la şcoală. Am pus capăt acestei stări de lucruri şi am suprimat una din cauzele cele mari ale scăderii prestigiului învăţătorului în sat, prin deciziunea din 3 mai 1902, prin care am hotărât ca chitanţele de leafă ale învăţătorilor să nu le mai vizeze primarii, ci revizorii şcolari.

* * *

Ca să încheiem cele ce aveam de spus în privinţa corpului didactic primar, ne vom opri un moment asupra cestiunii destul de discutate la noi, a învăţătoarelor şi institutoarelor la şcoalele de băieţi: căci sunt unii care susţin că ar fi de preferat ca învăţământul primar să fie încredinţat în întregime numai femeilor

Suntem contra acestei păreri.

Oricât s-ar zice că femeia are mai mult decât bărbatul aptitudinea de a creşte copiii, împrejurările de la noi sunt astfel că funcţionarea unei femei într-o şcoală de băieţi este foarte grea. Băieţii noştri sunt turbulenţi, şi o institutoare tânără, a cărei etate nu diferă mult de a şcolarilor ei, nu poate avea energia necesară pentru a-i stăpâni. Lucrul acesta nu mai face îndoială pentru nimeni azi, când, după 10 ani de experienţă, se compară clasele de băieţi ţinute de femei cu acele ţinute de bărbaţi. De altfel institutoarele înseşi îşi dau seamă de greutatea mult mai mare pe care o au în şcoalele de băieţi, Şi caută, îndată ce pot, să fie trecute la cele de fete.

În şcoalele rurale, situaţia pentru învăţătoare este şi mai rea. Învăţătoarea are acolo de luptat cu reaua voinţă şi cu forţa de inerţie a primarului şi a sătenilor; ea are să aplice amenzile şcolare, să facă recensământul copiilor în vârstă de şcoală, să stăruie ca primăria să-i dea servitor, lemne şi reparaţiuni pentru şcoală, lucruri care rareori se capătă de la primarii rurali fără stăruinţe şi dispute. Locuinţă nu găseşte, întreţinere de asemenea; şcolarii ei sunt în majoritate băieţi de o vârstă relativ mai mare decât la oraşe. Pe lângă acestea, învăţătoarea este mai totdeauna fată de la oraş, nedeprinsă cu greutăţile vieţii de la ţară, şi înconjurată şi din această cauză de ostilitatea sau cel puţin de indiferenţa rău voitoare a tuturor. Nu mai vorbim şi de alte pericole care ameninţă pe o femeie, de cele mai multe ori tânără, aruncată fără niciun sprijin între nişte oameni care nu ştiu respectul ce datoresc sexului şi slăbiciunii.

După legea actuală, învăţătorii din şcoalele rurale mixte cu un singur învăţător trebuie să fie bărbaţi. În şcoalele cu mai mulţi învăţători se pot numi şi învăţătoare, însă direcţiunea şcolii trebuie încredinţată totdeauna unui învăţător.

În şcoalele mixte, unde nu funcţionează decât învăţători, predarea lucrului manual la fete poate fi încredinţată unor măiestre speciale, plătite de comună şi numite de revizor. În şcoalele de fete, sunt numai învăţătoare. În şcoalele urbane

de băieți, nu se pot numi institutoare decât la primele două clase; ele se pot numi și în școalele mixte; direcțiunea însă trebuie să o aibă totdeauna un institutor.

De fapt, sunt încă la țară învățătoare diriginte la școalele mixte, numite fiind între 1893 și 1896; dar, îndată ce se poate, ele sunt trecute la alte școli și sunt înlocuite prin bărbați.

Școalele normale primare

Prima școală normală din țara a fost acea de la „Vasile Lupu“, din Iași; a doua, școala „Carol I“, fondată prin munificiența Maiestății Voastre, și transferată în urmă la Câmpulung.

Azi avem 6 școli normale de băieți: la Craiova, Câmpulung, Buzău, Galați, Bârlad și Iași, pe lângă care trebuie numărată și acea din București, întreținută de Societatea pentru învățătura poporului român și subvenționată de stat. Școli normale de fete sunt două: cea de la Iași, și secția normală din azilul „Elena-Doamna“.

Se poate calcula că fiecare din aceste 9 școli poate da 25 până la 40 de absolvenți pe an; în total, 225 până la 360. Intre aceste limite, se poate face să varieze după trebuință numărul absolvenților, fixând după voie numărul admiterilor în școli pe fiecare an.

Numărul total al membrilor corpului didactic primar, urban și rural este de 6.000 în cifra rotundă. Învățământul rural are însă trebuință a fi completat, și pentru aceasta mai trebuie cel puțin 2.000 de învățători, după cum am arătat mai sus. Pentru a se completa numărul acesta în 10 ani, ar trebui adăugați câte 200 pe an; în niciun caz nu se pot adăuga mai puțini de 100, și, de fapt, chiar în anii cei mai grei, tot a crescut numărul învățătorilor cel puțin cu 50.

Așadar școalele normale trebuie să împlinească golurile ce se fac pe fiecare an, care trebuie socotite la cel puțin 3% din numărul total, și să dea și absolvenții necesari pentru posturile din nou create.

Cu efectivul actual de învățători, se fac dar 180 locuri, devenite vacante prin moarte sau retragere, și 100 până la 200 prin nouă creațiuni; peste tot, 280 până la 380.

Când se va completa numărul de 8.000 de învățători și institutori, vom avea să facem față numai golurilor de cel puțin 240 pe an, care se vor ivi.

În orice caz dar actualele școli normale sunt necesare și suficiente. Dar pe lângă școalele enumărate, mai erau școalele normale de institutoare din București și Craiova, și școala normală de institutori din București.

Din calculul de mai sus se vede că aceste școli erau inutile, nu numai pentru motivul, dezvoltat mai sus, că de acum înainte institutorii se vor recruta dintre învățători, dar și pentru că numărul total al învățătorilor și institutorilor necesari nu justifică existența a 12 școli normale.

O observațiune se impune în special în privința școalelor de fete.

Admițând că numărul institutorilor și institutoarelor va scădea până la numărul suficient de 1000; că jumătate din aceștia vor aparținea școalelor de fete; că din cealaltă jumătate, la clasa I și II de băieți vor fi numai femei, ceea ce, evident, e o ipoteză extremă, nu vom avea, când lucrurile ar fi ajuns în stare normală, decât cel mult 750 institutoare în toată țara.

La țară, nu vor putea fi mai mult de 1.000 învățători cel mult, deoarece ele nu pot fi întrebuințate decât în școale de fete, care sunt foarte puține, sau în posturile II și III la școalele cu mai mulți învățători.

La 1.750 de învățătoare și institutoare, golurile anual vor fi aproximativ 50. Prin urmare, cele două școli normale de fete, din București și Iași, sunt și vor fi, nu numai suficient, dar poate chiar mai mult decât suficiente.

* * *

Dintre toate categoriile de școli, afară de seminarii, școalele normale sunt acelea care au localurile cele mai bune și instalațiunea cea mai suficientă. În adevăr, toate școalele normale sunt instalate în localuri proprii, clădite anume pentru ele, cele mai multe din ele au și mobilier și dotațiune bună și suficientă. Chiar școala normală a Societății și-a clădit un loc din care două din trei părți sunt gata, în parte cu ajutorul de stat. Singură școala din Buzău, cea mai nouă din toate, e instalată în localul vechiului seminar, care este cu totul impropriu și nesuficient, și va trebui să i se facă unul anume.

Școalele normale sunt institute bine ținute, curate: una din ele ar putea fi date ca model, din toate punctele de vede și arătate cu mândrie oricui.

Cu toate acestea, este o imputare care se poate face tuturor fără deosebire: este că sunt clădite cu prea mult lux. Pentru aceasta, vina o au fără excepție toți miniștrii care prezidat la clădirea vreuneia din școalele normale. Dominați de gândul importanței acestor școli și cu dorința de a face mai bine posibil, ei au aprobat planuri de clădiri vaste, adevărate palate, dotate uneori cu instalațiuni costisitoare și lux. După reflecțiune, s-a văzut că tipul cel mai potrivit pentru școală normală, populată cu băieți de țărani, ar fi fost acela al unei ferme, compusă din mai multe clădiri separate, fără etaj, simple de tot. Dar acum lucrul e făcut, și nu se mai poate reveni. Va trebui doar a se stabili un regim care să apropie cât mai mult viața normaliștilor de cea țărănească, pentru a nu-i mai înstrăina de viața care va fi a lor, ca învățători.

Acest scop vom căuta să-l realizăm prin noul regulament al școalelor normale, care este deja făcut și care se va promulga în curând.

* * *

O schimbare fundamentală a fost adusă organizațiunii școalelor normale, prin introducerea lucrărilor practice de agricultură.

Până în 1886, toate școalele normale erau instalate prin orașe, în case închiriate, neîncăpătoare și nepotrivite scopului. În anul acela, hotărându-se a se construi localuri anume pentru școalele normale, s-a luat deciziunea ca ele să se facă la câmp, și să se doteze cu câte o bucată de loc destul de mare, pentru ca pe dânsa normaliștii să facă lucrări practice de agricultură și grădinărie. Atunci s-a ales pentru școala „Carol I“ un loc mare lângă biserica Flămânda, în fața Câmpulungului; s-a cumpărat grădina Pester, de la Copou, pentru școala „Vasile Lupu“; s-a obținut locul cel mare dintre oraș și grădina publică, pentru școala din Bârlad. În același timp s-a obținut și creditele necesare pentru clădirea acestor școli.

În 1898, s-au obținut creditele și pentru școalele din Galați și Craiova, precum și terenuri mari la marginea acestor orașe.

Școala din Buzău nu are încă teren de cultură; dar se vor face pasurile necesare pentru a i se da.

Școala normală a Societății din București de asemenea nu are teren; i-am pus însă la dispoziținne grădina care aparține statului, de lângă biserica Radu-Vodă, cumpărată la 1886 în vederea clădirii Seminarului central.

Dar cu toate că parte din școli aveau terenuri de cultură încă de la 1886, aceste terenuri au rămas neîntrebuințate, iar cursul de agricultură figura numai de formă în programă, căci era un curs curat teoretic, făcut numai în clasă, neînsoțit de cea mai mică practică pe teren. Excepțiune făcea, în parte, numai școala „Vasile Lupu“.

Am pus însă capăt acestei anomalii.

În anul 1897, am dat însărcinare d-lui I. Mitru, directorul școlii „Vasile Lupu“, să studieze cestiunea și să ne prezinte un raport asupra organizării învățământului practic agricol în școalele normale. Raportul d-lui Mitru (publicat în „Buletinul Oficial al Ministerului“ nr. 101 din 15 octombrie 1897) a fost punctul de plecare al modificării organizației școalelor normale, și în special al adaosului unui al șaselea an de curs, spre a se găsi timpul necesar pentru învățământul practic agricol.

În același an, s-a introdus pe lângă școlile normale câte un agronom, însărcinat a se ocupa, împreună cu normaliștii, nu mai cu lucrările practice de agricultură, fără a face nici un curs.

În 1901, Casa Școalelor a procurat școlilor normale din Craiova și Galați câte o sumă de 1.098 lei, provenită din un legat lăsat de repausatul S. Petrovici-Armis, cu care aceste școli și-au procurat vitele și uneltele necesare pentru munca pământului lor.

Dar învățământul practic agricol a primit definitiva sa organizațiune prin ultimele programe ale școlilor normale, sancționate în 2 iunie 1903. De acum înainte, lucrările practice sunt obligatorii pentru normaliștii din toate clasele, câte o jumătate de zi pe săptămână fiecare clasă. Aceste jumătăți de zile se pot acumula, la momentele când lucrările sunt mai zornice.

Apoi școlile „Carol I“ și „Vasile Lupu“ posedă ferme lucrate numai cu normaliștii, care sunt model din toate punctele de vedere. Se cultivă cereale, plante furajere, legume, flori, pomi fructiferi; se îngrijesc vitele, se cresc albine și viermi de mătase, ca în cea mai bună școală de agricultură. La Bârlad, lucrările sunt de asemenea destul de înaintate. La Galați și la Craiova, sunt începute, dar nu împinse prea departe, pentru că școlile sunt instalate abia de un an, și fermele lor nici nu posedă încă toate cele trebuincioase.

Reforma aceasta în organizarea școlilor normale o considerăm ca fiind de cea mai mare importanță. Prin ea se va micșora, dacă chiar nu va dispare de tot, înstrăinarea normaliștilor de viața câmpenească, care era consecința inevitabilă a stării de lucruri de mai înainte, iar școala rurală va avea învățători destoinici, care vor face ca învățământul practic agricol să devină o realitate.

* * *

O schimbare mai însemnată în organizațiunea școlilor normale s-a adus prin legea din 25 aprilie 1903, care a ridicat numărul claselor lor de la 5 la 6, ceea ce a făcut necesară și prefacerea programelor. Noile programe au fost promulgate la 2 iunie 1903.

Cu tot adaosul de un an, noile programe prevăd în partea teoretică simplificări destul de însemnate față de cele vechi; mai ales programa de matematici a fost foarte mult ușurată. S-au suprimat apoi exercițiile militare, devenite inutile, deoarece, prin legea recrutării din 1898, s-a făcut iluzorie dispoziținea din legea învățământului primar din 1898, care organiza militărește școlile normale, pentru ca normaliștii, trecând de-a dreptul în rezervă când terminau școala, să nu mai rămână școlile câte 3 ani fără învățători, pe timpul cât își făceau ei serviciul militar. Legea recrutării din 1898 obligă însă pe normaliști la serviciul în cazarmă, așa că sunt numeroase școli lipsite ani întregi de învățătorii lor. În asemenea condițiuni, este evident că era inutil a se mai consacra timp învățământului militar în școlile normale.

S-au suprimat de asemenea limbile moderne din școlile normale. Scopul introducerii lor fusese ca normaliștii să fie în stare de a citi și a se folosi de scrierile străine de pedagogie, franceze sau germane. Dar o experiență de 10 ani a dovedit, fără îndoială posibilă, că nu se putea ca normaliștii să capete, în școală, destulă cunoștință de limba străină ca să se poată folosi în mod curent de dânsa. Așa fiind, timpul consacrat acestui studiu era pierdut în zadar. S-au

suprimat dar limbile străine; dar am luat măsuri, după cum am arătat mai sus, a se forma o bibliotecă pedagogică în limba română, de cele mai bune scrieri străine din orice limbă, bibliotecă care va înlocui cu mare avantaj și înlesnire utilizarea limbilor străine.

Timpul rămas liber prin aceste suprimări și simplificări a fost întrebuințat pentru a da mai mult spațiu unora din materiile care până acum erau prea îndesate; s-a introdus învățământul practic agricol; s-a dat timp mai mult lucrului manual.

În fine, s-a introdus un curs anume de datoriile învățătorului afară din școală, cu un curs de contabilitate practică, pentru a-i permite să fie în sat elementul de progres și înălțare ce dorim să fie, punându-l în poziție de a funda și a conduce băncile populare, de a face să progreseze cercurile culturale, și de a fi într-un cuvânt sfătuitorul ascultat și respectat al sătenilor în toate ocaziunile.

Programa astfel întocmită s-a aplicat la 1 septembrie 1903 deodată în toate școlile normale și în toate clasele. În genere, introducerea unei programe noi nu se poate face decât pe încetul. Aici nu a fost nevoie de o asemenea precauțiuue, pentru că programa cea nouă este mai simplă și mai ușoară decât cea veche, și este alcătuită după același plan ca și dânsa. Au fost de ajuns a se lua doar câteva măsuri de tranziție, pentru a se evita toate inconvenientele schimbării.

* * *

Școlile normale, neavând decât școlarii interni, dintre care cea mai mare parte sunt bursieri, ele sunt, neapărat, supuse unui regim mai sever, în special în ceea ce privește promoțiunile. Așa, un normalist care rămâne repetent pierde bursa. Cei care ajung în cazul acesta se află într-o situațiune foarte grea, căci se găsesc, la o vârstă relativ înaintată, cu studiile neterminate iar să se întoarcă la plug, nu mai au curajul. În cea mai mai parte, ei rămân niște declasați.

Același lucru se poate spune și despre seminariștii repetenți.

Am socotit că și unii și alții, pot fi întrebuințați cu folosi pentru ei, și pentru țară, dacă printr-un curs suplimentar li s-ar putea da cunoștințele necesare pentru a servi ca notar de sat. În acest scop, am alcătuit un proiect de programă pentru o școală de notari, în care să se admită normaliștii și seminariștii cu cel puțin trei clase de școală normală sau de seminar. Programa cuprinde un an de studii speciale, necesare notarului.

Proiectul acesta este încă în studiu, împreună cu dl ministru de Interne.

Printr-un exces de indulgență și de generozitate nu bine nimerită, se luase deprinderea ca statul să procure tuturor normaliștilor, fără deosebire, chiar celor ce aveau mijloace, îmbrăcămintea și cărțile. Am făcut să înceteze acest lucru, ale cărui inconveniente sunt evidente, prin deciziunea din 14 ianuarie 1899.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR
Legea din 1898

Învățământul nostru secundar este sub regimul legii din 23 martie 1898 pusă din nou în aplicare la iulie 1901, cu mici modificări, după ce fusese desființată prin legea din 1900.

În ceea ce privește învățământul secundar, legea din 1898 se deosebește de cea din 1864 în mai multe puncte esențiale: organizarea liceelor și gimnaziilor, egalizarea condițiunilor învățământului real cu ale celui clasic, organizarea învățământului secundar al fetelor, recrutarea și disciplina corpului didactic, sunt cele mai însemnate.

Organizarea liceelor și gimnaziilor

Legea din 1864 nu recunoștea decât un singur tip de liceu, acel numit *clasic.* Numirea aceasta însă nu era pe deplin meritată. Prin liceu clasic se înțelege o școală, în care studiul limbilor latină și elenă servesc de temei întregului învățământ. La noi însă limba latină ocupă în totul 23 de ore pe săptămână, iar cea elenă 14, așa că mai că nu era exemplu ca un școlar, după terminarea liceului, să fie în stare să citească în mod curent un text latin, și încă și mai puțin unul elen. În liceele clasice franceze, limba latină dispune de cel puțin 40 de ore; în cele germane de peste 60.

În realitate, studiul limbilor latină și elenă, așa cum se făcea, nu era de nicio utilitate, sau numai de o utilitate foarte restrânsă. Cele 37 de ore, ce ocupau ele, puteau cu mai mare folos să fie întrebuințate la altceva mai practic și mai util.

La 1875, s-a creat *gimnaziul real,* al cărui scop mărturisit era de a da un învățământ bazat pe studiul limbilor moderne și al științelor; prin urmare, mai conform cu ideile și cu trebuințele moderne. În realitate, gimnaziul real nu diferă de cei clasic decât prin suprimarea limbii latine și elene.

De altfel, creațiunea aceasta nu a avut nicio influență asupra mersului învățământului. Gimnaziul real, neavând decât 4 clase, nu avea nicio perspectivă; de aceea, pe unde se afla câte unul, se făceau silințe pentru ca să fie transformat în gimnaziu clasic. Abia mai târziu se făcu și un singur liceu real la Brăila.

* * *

După legea din 1898, liceul are opt clase.

Primele patru clase în toate liceele au aceeași programă, care este alcătuită în așa fel, încât formează un ciclu complet de cunoștințe.

La clasa a V-a, se face *trifurcarea*, adică liceul se desparte în trei secțiuni: clasică, reală și modernă, așa că, de la această clasă, un școlar alege deja direcțiunea studiilor sale ulterioare.

Secțiunea clasică este caracterizată prin limbile latină și elenă, cărora li se dă o mare dezvoltare. În secțiunea reală, locul de frunte îl ocupă matematicile și științele fizice și naturale, secțiunea modernă nu este altceva decât secțiunea clasică, în care limba elenă este înlocuită prin științele fizice și naturale făcute după programa secțiunii reale (anexa nr. 59 și 60).

Sunt comune, la câte trele secțiunile cursurile de religie, limbile română, franceză și germană, istoria universală și istoria țării, noțiuni de psihologie, de logică, de economia politică, drept uzual și instrucțiunea civică, de muzică vocală și de gimnastică.

Se vede îndată cu cât această organizare este mai rațională decât cea veche.

Vechiul liceu impunea tuturor tinerilor un singur tip de învățământ, alcătuit și acela în vederea unor idei și unor trebuințe care nu mai răspundeau timpului nostru. Răul cel mare ce decurgea de aici era că toată tinerimea țării era împinsă într-o singură direcțiune și că, la terminarea liceului, după 11 ani de școală. Ea se găsea cu o sumă de cunoștințe care, pentru cea mai mare parte, erau inutile și destinate să fie uitate, pe când lipseau alte cunoștințe indispensabile în viață. Repetăm ceea ce am spus încă o dată: viața din timpul nostru este prea complicată și prea grea, pentru ca școala să nu se preocupe deloc de greutățile ei și să nu înarmeze deloc pe școlari pentru lupta ce au să ducă mai târziu.

De altfel, concepțiunea aceasta nu au avut-o nici acei care au creat învățământul clasic, acum 400 de ani. Pe atunci, cel care învăța numai latinește și nimic altceva, nu făcea studii care aveau să-i fie inutile pe urmă; căci limba latină, fiind limba științei, a bisericii, a diplomației, a justiției și a administrațiunii superioare, studiul ei avea pe atunci același rost pe care îl are azi studiul științelor aplicate sau al medicinei. Dar ca azi, când limbile clasice antice nu mai aduc folos practic decât acelora care se destină studiilor literare și filologice, să fie ele impuse deopotrivă tuturor, era o absurditate și o risipă de timp și de forțe, care nu mai puteau fi tolerate.

S-a obiectat sistemului actual că impune tinerilor a opta pentru o carieră la etatea de 15 ani, când de cele mai multe ori vocațiunea fiecăruia încă nu este bine pronunțată. Dar se uită că în vechiul sistem optarea trebuia să se facă chiar la clasa I, la etatea de 11 ani, de vreme ce despărțirea între liceul clasic și cel real chiar de acolo începea. Se mai uită că chiar această optare nu se făcea după voia fiecăruia, ci silit, de vreme ce fiecare oraș nu poseda și liceul clasic și pe cel real, pentru ca fiecare copii, să poată merge la acela pe care l-ar fi preferat. Iar dacă se face abstracțiune de gimnaziile reale, care au avut așa de puțină însemnătate, și se pretinde că optarea se făcea tocmai la finele liceului, ar fi fost logic ca liceul să nu dea decât acel fond de cunoștințe comune care ar fi fost

necesare unui şcolar, oricare ar fi fost direcţiunea pe care ar fi ales-o el în urmă, iar nu să-l încarce cu o sumă de cunoştinţe, despre care se ştia de mai înainte că vor fi inutile celor mai mulţi, şi să nu dea altele care erau indispensabile tuturor.

De altfel, obiecţiunea că, în sistemul legii din 1898 optarea se face prea de timpuriu, nu este fundată şi pentru un alt motiv: că chiar dacă mai târziu un şcolar crede că a greşit calea, el poate totdeauna să o schimbe şi să treacă în altă secţiune, printr-un simplu *examen de diferenţă* asupra materiilor care diferă de la o secţiune, la alta, examen relativ uşor.

Din toate punctele de vedere dar sistemul legii din 1898 este superior celui de mai nainte, şi în această privinţă avem în favoarea noastră şi exemplul altor ţări, care au intrat pe aceeaşi cale ca şi noi. Fără a vorbi de Norvegia, care ne-a precedat în punctul acesta, de Germania, unde cestiunea egalizării depline a învăţământului clasic cu cel real este în fine în punctul de a se face şi de Rusia, care acum trei ani a făcut o reformă ce seamănă mult cu a noastră, trebuie să spunem că Franţa, în 1902, a introdus în liceele sale principiul bifurcării studiilor, însă într-un mod mult mai complicat decât noi. Ea a admis şi principiul ca fiecare din cele două cursuri, inferior şi superior, al liceului să reprezinte câte un ciclu complet de cunoştiinţe, precum şi examenul de absolvire, nu numai la finele liceului, dar şi al gimnaziului: ambele aceste dispoziţiuni adoptate de noi pentru prima oară.

Cată să lămurim că trifurcarea de la clasa a V-a, aşa cum o avem noi, nu are nimic a face cu cunoscuta bifurcare a liceului francez, introdusă la 1852 şi care, dovedindu-se rea, a fost părăsită de mult. Aceasta din urmă se făcea numai pentru ultimele două clase ale liceului, şi numai în scopul de a înlesni trecerea examenului de bacalaureat; pe când la noi trifurcarea se face pentru patru ani, timp suficient pentru ca studiile speciale fiecăreia din cele trei secţiuni să se poată face în mod temeinic, iar nu numai superficial, ca pentru o preparare de examen. Eroarea aceasta se făcuse în legea din 1900, desfiinţată în 1901, care prevedea bifurcarea numai pentru trei ani, şi cu menţiunea numai pentru ultima clasă ca, în secţiunea clasică, numărul orelor de limbă latină şi elenă să fie cele mai numeroase, iar în cea reală orele de matematică. Cu modul acesta, bifurcarea rămânea numai o aparentă şi o măsură luată numai în vederea examenului de absolvire,

Aceasta însemna a se repeta experienţa nenorocită a Franţei, agravând-o.

Învăţământul secundar al fetelor

Legea din 1898 prevede, pentru fete, două feluri de şcoli secundare: pe cele de gradul I şi pe cele de gradul II; primele pot fi comparate cu gimnaziile, cele de al doilea cu liceele (anexa nr. 61 şi 62). Deosebirea este că şcolile de gradul I nu cuprind şi o a cincea clasă, destinată în special studiilor necesare femeii, şi pe care nu au nevoie să o urmeze fetele care-şi propun să treacă în şcolile de gradul al II.

Programa acestor din urmă şcoale, repartizată pe patru ani, dezvoltă şi completează studiile din şcoalele de gradul I, adăugând noţiuni de psihologie, logică, economie politică, drept uzual şi instrucţiunea civică, precum şi una din limbile latină, italiană sau engleză.

Elevele care urmează limba latină obţin, la absolvirea şcolii, un certificat care le dă drepturi egale cu acele ce conferă examenul de absolvire a secţiunii moderne din liceele de băieţi, între care şi dreptul de înscriere la universitate.

Noile programe ale liceelor, gimnaziilor şi şcoalelor secundare de fete

Legea din 1898 prescria ca noile programe ale şcoalelor secundare, care se vor face în conformitate cu dânsa, să se pună în aplicare treptat de la 1 septembrie 1899, începând cu clasa I de liceu, gimnaziu şi şcoală secundară de fete de gradul I, şi cu clasa a V-a de liceu şi de şcoală secundară de fete de gradul II.

Îndată după promulgarea legii, am luat măsuri pentru ca noile programe să fie alcătuite la timp. De astă dată însă nu era vorba de a se face numai o programă sumară de distribuţiune a materiilor pe clase; voiam să facem, pentru prima oară la noi, o programă analitică, care să dea indicaţiuni precise asupra modului cum trebuia predată fiecare materie, metoda de urmat şi distribuţiunea materiei pe grupe de lecţiuni, aşa că terminarea ei în fiecare clasă să fie pe deplin asigurată.

În acest scop am format, la 29 martie 1898, o comisiune compusă din 92 de profesori universitari şi secundari de toate specialităţile. Ea s-a desfăcut în mai multe subcomisiuni, câte una de fiecare specialitate, care au format mai întâi câte un anteproiect de programă pentru fiecare materie. Aceste anteproiecte au fost apoi discutate şi amendate în comisiunea plenară, care din ele a format proiectul de programă completă, şi aceasta s-a supus dezbaterii consiliului general, secţia învăţământului secundar, şi apoi consiliului permanent şi ministrului. Totul a fost gata, şi programa a fost publicată în „Monitor“ la 1 aprilie 1899, termenul fixat de lege; aşa că aplicarea ei se putea face la 1 septembrie 1899, în toate şcoalele secundare, după cum cerea legea.

Schimbându-se însă atunci guvernul, noul ministru al Instrucţiunii Publice şi al Cultelor a crezut de cuviinţă să nu o aplice decât în clasa I peste tot; iar, în clasa a V-a de băieţi, a aplicat-o numai la 10 licee, din 19 câte erau. În celelalte noua programă nu s-a aplicat în clasa a V-a decât de la 1 septembrie 1901, după revenirea la guvern a autorilor legii din 1898.

Din această cauză, cele 10 licee în care programa s-a aplicat în 1899, au dat deja prima serie de absolvenţi de opt clase în iunie 1903, pe când celelalte 9 nu o vor da decât la iunie 1905.

Această nepotrivire, care menține timp de 6 ani o deosebire între 10 licee de o parte și 9 licee de alta, a dat loc la numeroase dificultăți, care nu vor dispărea cu totul decât în 1905.

Prin deciziunea din 1 septembrie 1898, luasem încă precauțiunea a dispune ca pentru clasa a V-a să se facă programe de tranziție, pentru a evita dificultățile ce s-ar fi putut naște din aplicarea noilor programe la niște școlari care făcuseră cursul inferior după programele vechi. Programele de tranziție însă tot din cauza schimbării de guvern, nu s-au putut face îndată după 1 aprilie 1899, ci tocmai la finele lui august 1899.

Cu toate aceste greutăți, noile programe se găsesc aplicate peste tot. Ultimele resturi ale celei vechi au dispărut în iunie 1903.

Dintre cele 19 licee, sunt 4 care, în cursul superior, posedă câtetrele secțiunile; clasică, reală și moderna (Bârlad, Brăila, Craiova și Ploiești); 4 au secțiunile clasică și modernă (Sf. Sava din București, liceul internat din Iași și liceele din Bacău, Pitești); 9 au secțiunile reală și modernă (Mihai-Viteazul din București, liceul național din Iași și liceele din Botoșani, Buzău, Focșani, Galați, Piatra, Severin și Tulcea); 2 au numai secțiune reală (Matei Basarab și Lazăr din București).

Cauza acestor nepotriviri este că legea (art. 111) zice că cele trei secțiuni se vor organiza treptat; iar în orașele unde sunt mai multe licee, clasele lor superioare se pot combina într-un singur liceu complet. De aceea s-au dat cele trei secțiuni numai la liceele cele mult populate, iar în București și Iași cele trei secțiuni s-au înființat parte la unele, parte la altele din licee. În celelalte licee, cu populațiune mai mică, s-au înființat deocamdată numai câte două secțiuni, cele mai căutate.

Se poate observa că secțiunea modernă figurează peste tot, fiind cea mai cerută din toate.

* * *

Introducerea noii organizațiuni și a noilor programe realizează un progres, ale cărui efecte suntem singuri că se vor cunoaște în curând.

Mai întâi studiile secundare vor fi mult ușurate, nu numai din cauza metodelor mai perfecte care se impun acum, dar chiar prin faptul că programele s-au făcut analitice. În adevăr, cu programa veche, care nu da decât numele materiei de făcut în fiecare clasă, fără cea mai mică indicațiune asupra întinderii ce trebuia să i se dea și a modului cum să fie distribuită, era aproape imposibil a se ține măsura justă. Dacă profesorul era indus a da unei părți din cursul său o întindere mai mare, el risca să nu aibă timp să termine materia; și foarte adeseori profesorii cedau acestei tentațiuni, și mulți din ei își făceau chiar o laudă că cursul lor de liceu semăna a curs de universitate. Cu noile programe, asemenea lucruri nu se mai pot întâmpla. Ele impun anume în ce număr de lecțiuni trebuie să se facă fiecare parte a materiei, și numărul de lecțiuni este calculat în așa fel, încât să rămână o rezervă suficientă și pentru cazurile neprevăzute.

Este dar cu total nefondată acuzațiunea pe care unii o aduc noilor programe că sunt prea încărcate. În raport cu cele vechi, ele nu conțin decât adaosul de materie care se justifică prin adăugarea unei clase mai mult, și prin trifurcare; căci este evident câștigul de timp pe care ele îl realizează pentru fiecare din cele trei secțiuni, ne mai impunându-le unele studii, care până acum erau obligatoare pentru toți școlarii. Dar, de altă parte, este o ușurare mare care rezultă din faptul că profesorii nu vor mai putea să dea cursului lor o întindere nepermisă, și că se impun metode mai lesnicioase decât până acum.

Aceste din urmă avantaje nu s-au putut încă cunoaște îndestul, din cauza lipsei de cărți apropriate noilor programe; dar se vor vedea și ele când se vor fi făcut cărțile necesare.

Fără îndoială, noile programe nu vor fi perfecte; o lucrare așa de mare, făcută pentru întâia oară, nu poate să fie perfectă. Dar fără contestare ele sunt superioare tuturor celor anterioare; și, pentru a le face din ce în ce mai bune, va fi de ajuns a se profita de experiența ce se va căpăta pe fiecare an, și a se îmbunătăți lucrarea treptat, bucată cu bucată.

Deja la alcătuirea ei am căutat să utilizăm experiența trecută. Ca exemplu, vom cita programa de matematici din clasele I și a II-a, care conține o inovațiune, aceea de a se începe predarea geometriei înainte de a aritmeticii raționate. Inovațiunea aceasta nu am adoptat-o decât după ce am experimentat-o timp de un an în gimnaziul din Râmnicul-Sărat și am constatat folosul.

Observațiunile ce ni se trimit asupra programei se reunesc și se utilizează la timpul lor. Deja am profitat de ele pentru a îmbunătăți programa de cosmografie.

Școlarii pregătiți după noile programe vor avea cunoștințe mult mai întinse și mai solide în specialitatea căreia s-au destinat ei vor fi dar mult mai apți pentru studiile universitare, care până acum sufereau așa de mult din cauza pregătirii liceale nesuficiente a studenților lor. Era o anomalie ca studenții în matematici să nu posede pe deplin matematicile elementare la intrarea lor în universitate, pe când își pierduseră timpul cu limba latină și elenă, și ca studenții în litere să fie slabi la aceste limbi, pentru că trebuiseră să se ocupe în liceu mai mult decât trebuie cu studiile de științe.

* * *

Ceea ce caracterizează noile programe față de cele vechi este că ele nu se mulțumesc a fixa numai materiile pe clase, care impun și aplicarea unor metode mai raționale, potrivite fiecăreia din ele. Pretutindeni se cere ca profesorii să nu facă apel la memoria școlarilor, decât atunci când raționamentul nu-i poate ține locul. Peste tot se impune a se face aplicațiuni și a se dezbrăca învățământul cât mai mult posibil de caracterul abstract și pur teoretic.

Dintre toate materiile, acele la care introducerea acestor metode vor avea efectul cel mai însemnat vor fi limbile, mai ales cele moderne. Se știe că până

acum studiul limbilor se reducea la studiul gramaticii, cu toate nenumăratele ei definiţiuni, reguli, excepţiuni şi subtilităţi. Limba însăşi era cu totul pierdută din vedere în mijlocul acestor abstracţiuni seci şi fastidioase, aşa că, după şapte ani de studiu, nu erau în stare şcolarii nici să vorbească, nici să traducă, nici să scrie limba pe care o învăţaseră.

Noile programe prescriu cu desăvârşire aceste metode învechite, resturi din alte vremi, şi impun întrebuinţarea metodelor moderne, în care conversaţiunea şi lucrările practice ocupă locul de frunte, iar regulile gramaticii se deduc din studiul limbii însăşi, în loc de a se considera aceasta ca o aplicaţiune a gramaticii, ca până acum. Cu modul acesta, limba devine ceva viu şi animat, care interesează pe şcolar, în loc de obiectul neînsufleţit şi respingător de mai nainte. Şi superioritatea noilor metode este aşa de mare, încât programa nu se sfieşte a pretinde că chiar şcolarii de curs inferior, după patru ani de limba franceză şi după trei ani de limba germană, să fie în stare a le înţelege şi a se exprima într-nsele.

Va fi oarecare greutate până ce noile metode să pătrundă peste tot în învăţământul nostru, căci nu e uşor ca să se schimbe deprinderile vechi. Pe urmă, pentru unii profesori, aceste metode nici nu sunt destul de cunoscute. Dar cu timpul, şi prin puterea exemplului, se vor schimba lucrurile.

Pentru ca să ajutăm această transformare, am dispus ca de la 1 septembrie 1902, să se introducă metoda Berlitz(46) pentru predarea limbii germane în una din clasele şcoalei comerciale de gradul I din Bucureşti, şi am invitat pe toţi profesorii de limbi moderne să urmărească această experienţă. Deşi condiţiunile în care se face experienţa sunt grele, mai ales din cauza marelui număr de şcolari, rezultatele dobândite sunt destul de bune pentru a dovedi şi celor mai neîncrezători superioritatea metodei. E adevărat că nu metoda Berlitz este cea recomandată de noile programe ale şcoalelor secundare, dar experienţa se face la o şcoală de comerţ; şi pe urmă metoda Berlitz procedează de la acelaşi punct de vedere ca şi aceea impusă de noile programe, şi este, ca şi aceasta, în opoziţiune absolută cu vechea metodă pur gramaticală.

* * *

Învăţământul desenului, muzicii şi al gimnasticii a fost până acum destul de sacrificat în şcoalele noastre. Se considerau aceste studii ca *secundare,* ca *accesorii,* şi aşa se şi numeau.

Aceasta era o greşeală. În învăţământ, orice studiu ar un scop bine determinat, aşa că lipsa lui face ca ţinta învâţământului să nu fie pe deplin atinsă. De nu ar fi aşa, logica ar cere ca învăţământul să fie curăţit de tot ce este într-însul accesoriu, pentru a-l uşura şi pentru a se câştiga, timp.

Noile programe au dat şi acestor obiecte toată atenţiunea, acordându-le timpul de care aveau trebuinţă şi prescriind şi pentru ele metodele ce trebuiesc urmate.

De altă parte, prin ordinele ce am dat şi prin măsurile ce am luat, ne-am silit a face ca învăţământul să devină efectiv şi util, în loc de formalist şi inutil, cum era în mare parte.

Muzica a căpătat o deosebită importanţă de când cu înfiinţarea serbării de 10 mai, căci acum are un obiectiv o ocaziune de a se manifesta.

Prima consecinţă a acelei măsuri a fost că s-a introdus cântul coral, care până atunci lipsea din mai toate şcolile. Mai înainte muzica se preda în fiecare clasă îndeosebi, în ora respectivă, şi teoria ocupa cea mai mare parte a timpului; cântul însuşi lipsea cu totul din unele şcoli, şi aproape de tot în altele. Azi nu mai este aşa: fiecare şcoală are ore anumite, fixate în fiecare săptămână, în care toate clasele sunt reunite, pentru a forma corul.

Ca urmare, deja la 10 mai 1898, în Bucureşti s-a dispus de un cor de 1.600 voci, alcătuit din reunirea corurilor deja formate pe la diversele şcoli. De atunci, s-a putut urmări în fiecare an progresul ce se făcea, prin perfecţiunea cu care corurile se achitau de rolul lor la 10 mai, şi în alte ocaziuni.

Pentru a adăuga un nou stimul, prin regulamentul din 12 august 1902 am înfiinţat în Bucureşti şi Iaşi concursul de coruri între diversele şcoli, care trebuie să se ţină în fiecare an în luna mai. Primul concurs a avut loc la 15 mai 1903; publicul l-a urmărit cu mare interes.

În fine o altă măsură, care este în legătură cu studii muzicii, este circulara noastră din 28 august 1902 (anexa nr. 63), prin care impunem maeştrilor de muzică să caute a cultiva muzica naţională şi ca şcolarii lor să înveţe cât mai multe cântece româneşti; căci muzica trebuie şi ea să fie un mijloc, şi încă un mijloc puternic, pentru a cultiva iubirea de ţară şi de tot ce este al ei.[1]

Învăţământul gimnasticii încă a căpătat mare avânt în anii din urmă, mai ales prin stăruinţa câtorva maeştri, care au introdus şi aici metodele şi exerciţii noi în locul vechii sisteme, care dăduse învăţământului acestuia mai mult caracterul acrobaţiei. Astăzi sunt în onoare mai mult mişcările corpului fără aparate, care se pot face chiar de copii de la 7 ani, izolaţi sau în grupe, şi care sunt aşa de proprii pentru a dezvolta vigoarea şi sănătatea corpului, dând în acelaşi timp deprinderi de disciplină a mişcărilor.

Prin deciziunile noastre din 13 aprilie 1898 şi decembrie 1898 (anexa nr. 64)[2] am introdus jocul de *oină* ca exerciţiu obişnuit în şcoli. Pentru aceasta am înfiinţat *concursul anual* de oină, care trebuie să se ţină la 10 mai în fiecare oraş unde sunt mai multe şcoli, între toate liceele, gimnaziile, seminariile şi şcolile normale; precum şi *concursul general de oină,* în care echipele învingătoare din diversele oraşe luptă între ele pentru premiul cel mare. Oina este un joc gimnastic foarte potrivit pentru a dezvolta vigoarea, agilitatea, curajul şi spiritul de deciziune, şi va

1. Circulara aceasta e în colecţia de faţă sub nr. 70.
2. Deciziunea aceasta se găseşte în colecţia de faţă sub nr. 10 (vol. I, n.ed.).

fi cel mai bun exercițiu pentru tinerimea noastră care cu mirare și cu îngrijire constatăm că a pierdut gustul de a se juca, după cum se cuvine la vârsta ei.

Prin deciziunea din 23 ianuarie 1903, am mai hotărât ținerea în București, în fiecare an, în mai, a unei serbări generale de gimnastică, la care să participe toate școalele. Anul acesta ea nu s-a putut ține, din cauza timpului rău; dar anii viitori se va ține, și va fi un nou stimulent și un nou chip de a onora învățământul gimnastic din școli.

Pentru a completa însă toate măsurile ce am luat cu privire la învățământul desenului, muzicii și gimnasticii, precum și pentru lucrul de mână în școalele de fete, va trebui ca, îndată ce mijloacele vor permite, să se înființeze câte un inspector special pentru fiecare din aceste studii, care să privegheze executarea programei și a dispozițiunilor ministeriale, îmbunătățirea metodelor, înmulțirea și sistematizarea exercițiilor.

* * *

Art. 75 din legea învățământului profesional prevede că „unele școli secundare de băieți se vor putea transforma treptat în școli cu caracter practic și profesional, potrivit cu trebuințele locale și în vederea unor aplicațiuni determinate".

Am uzat de această dispoziție la liceele din Buzău și din Piatra, nu pentru a le transforma în școale profesionale, ci pentru a face încercare în sensul ideilor care domină în lucrarea de față: de a apropia, pe cât se poate, învățământul nostru de trebuințele cele mai însemnate ale timpului și ale societății noastre.

După lege și după program, în secțiunea reală a liceului (curs superior) sunt prevăzute câte 3 ore pe săptămână în fiecare clasă (peste tot 12 ore), pentru limba italiană sau engleză

Deoarece la Piatra și la Buzău nu aveam profesori pentru aceste limbi, am decis ca orele de englezește sau de italienește să le consacrăm unui curs de agricultură, considerată nu numai ca știință practică, dar și în raporturile ei cu societatea noastră: locul pe care îl ocupă, întinderea foloaselor aduse, raporturile între oameni pe care le stabilește, exportul și importul agricol, industriile în raport cu agricultura, transporturile.

Scopul acestui curs nu este de a face din liceeni agricutori, precum cursul de istorie nu-i va face istorici, nici cel de chimie nu-i va face chimiști. Scopul este de a-i face să fie familiarizați cu problemele la care, în țara noastră agricolă, dă loc agricultura, de a-i convinge de rolul cel mare ce joacă ea în viața noastră de stat, de a le dovedi cât de vast câmp de activitate deschide ea oamenilor activi și inteligenți. Socotim că, deoarece liceul este o școală de instrucțiune generală, care trebuie să facă tinerimea să cunoască bine mediul și timpul în care trăiește, este absurd a ascunde de privirile ei tocmai ceea ce ocupă un loc așa de mare în viața modernă.

De altfel, vederile noastre, când am luat această măsură sunt expuse mai de aproape în adresa către directorii liceelor din Buzău și din Piatra, cu data de 16 august 1902 (anexa nr. 65).[1]

Încercarea noastră neavând decât un an școlar de vechime, nu putem încă ști ce folos va avea. Ea însă a fost întâmpinată cu multă favoare de opiniunea publică din localitățile acelea.

În aceeași ordine de idei, ar fi nimerit a se introduce cursuri comerciale la secțiunile reale ale liceelor din Brăila și Galați.

Cărți școlare pentru cursul secundar

Introducerea noilor programe a făcut să se nască trebuința indispensabilă și imediată de a se alcătui manuale noi pentru toate materiile de învățământ secundar. Cele vechi nu mai puteau conveni, căci nici întinderea, nici distribuțiunea materiei, nici metodele lor nu se mai potriveau noilor exigențe.

De aceea, încă din aprilie 1899, îndată după promulgarea noilor programe, am convocat pe un număr de profesori secundari și superiori, care, în urma consfătuirilor avute între ei, au și întreprins lucrarea mai multora din manualele necesare. Schimbarea supravenită atunci a făcut însă ca acest început sa rămână fără urmare, așa că acum, la 4 ani de la schimbarea programelor, cele mai multe cursuri se fac încă după cărți scrise pentru programa cea veche.

De aceea aplicarea programei celei noi se face în modul cel mai defectuos, și nici nu se pot încă judeca avantajele ei, pentru că de fapt ea încă nici nu a fost aplicată cum trebuie.

Pentru aceste motive, a trebuit să luăm măsuri energice spre a se face cărțile ce lipseau, și pentru a se goni cu totul din școli cărțile care nu făceau decât să împiedice realizarea efectivă a programei actuale.

Prin regulamentul din 16 iulie 1902, s-a dispus ca în școalele secundare, cu începere de la 1 septembrie 1903, să nu se mai admită decât cărți scrise anume în vederea noii programe și aprobate de minister. Pentru a obține această aprobare, cartea prezentată ministerului este mai întâi trimisă în cercetarea unei comisiuni compuse din 24 membri, împărțită în 10 subcomisiuni, pe specialități. Raportul acestei comisiuni vine apoi în dezbaterea consiliului permanent de instrucție și în fine la aprobarea ministrului.

Cheltuielile necesitate de aceste lucrări se acoperă din o taxă pe care o plătesc autorii care cer autorizarea.

Prima aplicare a acestor dispoziții a întâmpinat greutăți mari. Numărul cărților intrate a fost așa de mare (peste 300), încât lucrările comisiunii de

1. În colecția de față sub nr. 69.

cercetare, în loc de a termina la 31 martie 1903, cum cerea regulamentul, s-au terminat tocmai la finele lui mai, iar ale consiliului permanent la 20 iunie, aşa că nu a mai rămas timpul necesar pentru ca autorii să aducă lucrărilor lor îndreptările cerute şi că abia ar fi timp destul, până la 1 septembrie 1903, pentru a se imprima acele care au fost admise fără corecţiuni. Măsura nu se va putea dar aplica în întregimea ei decât în 1904.

Din această cauză am fost siliţi să atenuăm, pentru altădată, dispoziţiunile regulamentului, acordând un an de toleranţă cărţilor deja aprobate după 1 aprilie 1899, prin urmare sub regimul programei celei noi .

Cu toate acestea, începutul anului şcolar 1903–1904 vedea pentru prima oară noua programă aplicată cu un număr mai mare de cărţi scrise anume pentru dânsa.

* * *

Neajunsul pe care l-am constatat mai sus pentru şcoalele primare, unde şcolarii erau obligaţi uneori să facă cheltuieli mai mari decât trebuiau, cumpărând cărţi şi rechizite inutile, întocmai şi pentru şcoalele secundare.

Am pus frâu acestui abuz prin art. 171, 206 şi 231 din regulamentul şcolilor secundare din 12 august 1898, care impune ca lista cărţilor necesare să fie fixată în fiecare an la iunie pentru anul şcolar următor, şi controlată de inspectorii generali ai şcoalelor secundare, care pot suprima orice inutilităţi ar avea într-însa. De asemenea directorul este dator să observe că cărţile odată puse pe listă să nu fie schimbate în cursul anului şi nici să nu se impună şcolarilor cumpărarea de caiete, blocuri de desen, hărţi şi orice alte rechizite, a căror necesitate nu va fi fost recunoscută de conferinţa şcolii.

Aceste dispoziţiuni au fost din nou puse în vederea tuturor şi prin circularele noastre din 1 septembrie 1901 şi 17 ianuarie 1902.

Regulamentul şcolilor secundare; măsuri de ordine şi disciplină

Votarea legii învăţământului secundar în 1898 a făcut necesară alcătuirea unui nou regulament al şcolilor secundare, care a şi fost promulgat la 12 august 1898.

Acest regulament conţine dispoziţiuni noi, impuse de lege, precum şi dispoziţiuni cuprinse în alte regulamente anterioare şi în deciziuni ministeriale diseminate, care au fost reunite la un loc şi puse de acord între dânsele şi cu legea cea nouă.

Vom analiza aici câteva din acele dispoziţiuni mai însemnate.

În prima linie vin acele relative la admiterea elevilor în şcolile secundare, bazate pe art. 15 din lege, care limitează numărul admisiunilor. Deşi la 1885 deja

se încercase a se impune această limitare, lucrul a trebuit acum să fie regulamentat din nou şi în mod foarte minuţios, pentru a se evita neînţelegerile şi erorile.

Regulile pentru plata taxelor şcolare, pentru ţinerea matricolelor şi a cataloagelor, pentru ordinea claselor, ocupă o parte însemnată din regulament.

Cestiunea notării şi promoţiunii şcolarilor a primit o soluţiune mai practică şi mai dreaptă, rezultată din experienţa numeroaselor sisteme încercate mai înainte. Este de notat rolul însemnat ce s-a dat în promoţiune notei de purtare şi de frecventare, măsură încercată deja la 1885 şi care, atunci ca şi acum, a avut cele mai bune rezultate pentru disciplina şi regularitatea şcolarilor. Mai este de notat că s-a micşorat importanţa notei de examen la promoţiune, faţă cu media notelor de peste an. În principiu, examenul din iunie ar trebui chiar să dispară şi şcolarii să fie apreciaţi şi promovaţi după activitatea lor din întregul an, iar nu numai după încercarea momentană şi întâmplătoare a examenului. Suprimarea aceasta nu ar fi încă oportun a se face, dar se cuvine să ne îndreptăm către dânsa încet, încet.

Dexterităţile (desenul, muzica, gimnastica, lucrul de mână la fete) aveau mai înainte o importanţă destul de nehotărîtă în promoţiuni. Uneori ele erau prea sacrificate, alteori li se da o importanţă prea exagerată. Regulamentul actual le dă, credem, locul ce merită, cu precauţiunile cuvenite. El a desfiinţat examenul la dexterităţi, care nu avea niciun sens.

O parte însemnată a regulamentului este consacrată chestiunii destul de grele şi complicate a examenelor şcolarilor preparaţi în familie sau în institute private.

Până la 1885, aceşti şcolari nu aveau drept la niciun certificat, care să constate studiile făcute de dânşii. Numai prin toleranţă, cu destule greutăţi şi fără o regulă hotărâtă, erau ei admişi a trece examene de promoţiune la una din şcolile statului şi aceasta nu totdeauna.

La 1885 s-a făcut primul regulament, care a fixat procedura de urmat. Se poate zice că acel regulament a consacrat pentru prima oară existenţa legală a învăţământului privat, deoarece i-a dat putinţa de a avea o sancţiune legală, prin trecerea unor adevărate examene de stat.

De atunci regulamentul examenelor particulare a variat întrucâtva, oscilând când spre o mai mare, când spre o mai mică severitate.

Dispoziţiunile inserate în regulamentul din 1898, sunt cât se poate de amănunţite şi lămurite, reprezintă starea de lucruri aşa cum a rezultat din o experienţă 13 ani.

* * *

Părţii regulamentului care se ocupă de disciplina şcolarilor, i s-a dat o extensiune şi o atenţiune deosebită. Ea priveşte purtarea lor nu numai în şcoală, ci şi afară din şcoală.

Această din urmă parte a fost făcută posibilă prin dispoziţiunile din 29 septembrie 1898, 12 martie 1899 şi 29 martie 1899, şi prin art. 273 din

regulament, care a obligat pe şcolarii de licee şi gimnazii să poarte uniformă, măsură care în curând s-a generalizat de la sine pentru multe alte şcoli, chiar de fete, şi chiar şcoli private.

Unul din obiceiurile cele mai rele, pe care ne-am silit să-l stârpim, este acela ca şcolarii să frecventeze localurile publice puţin recomandabile, precum cafenelele, cu sau fără concerte, balurile publice, cazinele, grădinile cu spectacole etc, precum şi de a avea purtare necuviincioasă pe străzi şi în locurile publice. Pentru aceasta, nu ne-am mulţumit a insera în regulament dispoziţiuni foarte aspre, dar încă prin ordine către autorităţile de poliţie şi prin circulare, dintre care unele s-au citit şi s-au afişat în şcoli, am dispus ca cei ce se vor abate să fie pedepsiţi după regulamentele poliţieneşti şi să ne fie raportaţi şi nouă, pentru a fi pedepsiţi după regulamentele şcolare. Vom uza de toată severitatea posibilă pentru a pune capăt în mod definitiv unor dezordine, care prea multa vreme au fost tolerate şi care ajunseseră de nesuferit.

* * *

Vom arăta mai jos care sunt dispoziţiunile regulamentului în ceea ce priveşte personalul didactic.

El este completat prin un regulament asupra internatelor, care era de o trebuinţă neevitabilă, deoarece vechiul regulament din 1864 era cu totul căzut în desuetudine.

Partea cea mai însemnată a acestui regulament este acea privitoare la modul de a se obţinea şi de a se conserva bursa, Până acum, dacă un şcolar căpăta o bursă într-un internat al statului, el o conserva chiar dacă rămânea şcolar slab, cu singura rezervă de a nu rămânea repetent, care şi aceea nu totdeauna era păzită. După dispoziţiunile noului regulament, bursierii sunt datori, pentru a-şi conserva bursa, să rămână printre şcolarii buni, după cum era şi logic.

O altă parte nouă a acestui regulament este aceea care regulamentează dispoziţiunea alin. IV de la art. 22 din lege, care prescrie că un sfert din locurile de bursieri în internatele de liceu să fie rezervate pentru fiii de săteni.

Examenele de absolvire de liceu, de gimnaziu şi de şcoli secundare de fete

Art. 19 din lege înfiinţează examenul de absolvire pentru şcolarii care absolvesc clasa a IV-a de liceu, gimnaziu şi şcoală secundară de fete de gradul I, şi clasa a VIII-a de liceu şi de şcoală secundară de fete de gradul II. Scopul acestui examen nu este de a dovedi gradul cunoştinţelor candidatului, ceea ce

l-ar fi identificat cu fostul examen de bacalaureat, ci „de a dovedi mai ales influența studiilor făcute asupra formării cugetării şcolarilor“, De altfel, toate precauțiunile, pe care le ia legea pentru a defini condițiunile acestui examen, arată ce caracter trebuie să aibă el, şi deosebirea absolută care este între dânsul şi examenul de bacalaureat.

Acest din urmă era exclusiv un examen de ştiință, care nu făcea apel decât la memoria şcolarului, din care cauză şcolarii, după ce se promovau din toate clasele liceului, mai erau încă siliți să facă lungi preparațiuni de repetițiune asupra materiilor întregului liceu, pentru a fi în stare să se prezinte la bacalaureat.

Examenul de absolvire, din contră, nu numai că nu are nevoie de o preparațiune, dar legea ia măsuri pentru a împiedica preparațiunea, căci prescrie ca el să înceapă chiar a doua zi după ce se termină examenul de promoțiune din ultima clasă. În adevăr, scopul examenului fiind numai de a arăta cum şcolarii şi-au asimilat materia şi ce folos au tras ei din studiile făcute pentru a şti să cugete mai bine, o preparațiune nu ar avea nici un sens, căci ceea ce nu s-a făcut în 1 sau 8 ani nu se va putea face în câteva zile.

O altă deosebire între examenul de absolvire şi cel de bacalaureat este că cel dintâi se ține înaintea unei comisiuni formate din 4 profesori ai şcoalei, care prin urmare cunosc pe candidați şi valoarea lor; singur preşedintele poate fi luat din afară. La bacalaureat profesorii erau luați din universitate.

Dar caracterul adevărat al examenului de absolvire se cunoaşte şi mai bine din dispozițiunile din regulament care-l privesc

Iată care sunt probele ce compun acest examen:

– o compunere scrisă în limba română asupra unui subiect ales de şcolar, din o listă de cinci subiecte deosebite, propuse de comisiune.

– traduceri din limba franceză, latină, elenă, italiană sau engleză, în limba română; din limba germană în cea franceză; din limba română în cea latină – după cum este şi secțiunea pentru care se trece examenul;

– rezolvarea unei probleme de matematică sau tratarea unei cestiuni de fizică, potrivit secțiunii;

– o disertațiune vorbită, de 15 până la 30 minute în cursul inferior, de 20 până la 40 minute în cel superior, asupra unui subiect ales de fiecare şcolar, dintr-o listă de 20 subiecte deosebite propuse de comisiune şi apropriate fiecărui fel de examen. Pentru prepararea disertațiunii, se acordă un timp de două ore.

Candidații au dreptul să consulte cărți şi dicționare, atât pentru lucrările scrise, cât şi pentru prepararea disertațiunii.

Precum vedem, nu e vorba deloc, în aceste probe, de a surprinde pe candidat cu întrebări la care, ca să răspundă, el să nu aibă alt mijloc decât memoria lui. Din contră, s-a căutat a se suprima rolul memoriei şi s-a lăsat candidatului, la toate probele, timp de gândire şi mijloace de lucru.

Iată în fine ce zice regulamentul (art. 96) în privința modului cum trebuie apreciat meritul candidaților:

„În aprecierea meritului lucrărilor scrise şi al disertaţiunii, comisiunea va avea în vedere până la ce punct ele denotă, la şcolarii respectivi, asimilarea materiei învăţate şi formarea cugetării mature, iar nu întinderea cunoştinţelor lor. Va vedea dacă şcolarii ştiu să grupeze faptele, să aleagă pe cele necesare subiectului lor, să lase la o parte pe cele inutile, să expună cu claritate şi în mod. sistematic ideile lor, să-şi mărginească expunerea în limita timpului de care dispun. Va fi o cauză de inferioritate însemnată pentru un şcolar, ca lucrarea lui să nu fie terminată, din cauză că s-a abătut de la cestiune, sau că a croit-o pe un plan prea vast, chiar dacă partea deja expusă ar fi bine tratată. Comisiunea va aprecia nota personală a lucrărilor, fie ca idei, fie ca formă de expunere. Va pune deosebit preţ pe corectitudinea limbii întrebuinţate, şi, pentru disertaţiune, pe facilitatea şi metoda expunerii“.

Primul examen regulat de absolvire, atât pentru clasa a IV-a, cât şi pentru clasa a VIII-a, s-a ţinut în iunie 1903. Rapoartele ce am primit de la preşedinţi, pe lângă oarecare imperfecţiuni de detaliu care vor putea fi lesne îndreptate, sunt în genere de acord pentru a recunoaşte avantajele examenului de absolvire. Ei semnalează cu deosebire facultatea ce se lasă acum spiritului şcolarului de a se manifesta în toata libertatea, posibilitatea ce are de a-şi arăta preferinţele, de a pune nota sa personală în lucrările ce face; toate acestea erau de tot sau aproape de tot imposibile cu vechiul examen de bacalaureat, care închidea pe candidat în făgaşe nestrămutate, din care nu putea să iasă.

În iunie trecut, s-au văzut şcolari care s-au prezentat ca oameni care ştiu să cugete, ştiu să vorbească, ştiu să citească, să înţeleagă şi să clasifice în mintea lor ceea ce citesc. Asemenea rezultate s-au constatat, nu numai la clasa a VIII-a, ci şi la a IV, şi, lucru demn de observat, s-a întâmplat uneori ca să se prezinte în mod cu totul superior unii şcolari care în liceu nu erau notaţi ca fruntaşi; dovadă decât de mult pot să fie paralizate facultăţile unui tânăr inteligent prin sistemul de compresiune urmat prea adeseori în şcolile noastre, care nu lasă şcolarului putinţa de a spune o vorbă, de a emite o părere, de a face un raţionament care să iasă din tipicul obligator.

Avem siguranţa că în anii viitori rezultatele vor fi şi mai bune. Profesorii vor şti mai bine ce li se cere, în urma examenului de anul acesta; ei vor deprinde şcolarii lor a lucra mai liber, a uza mai bine de iniţiativa lor, pentru a nu se mai vedea, ca anul acesta, şcolarii pierzând o oră până ce să se decidă a alege una din cele 5 sau 20 de cestiuni între care aveau dreptul să aleagă. Se vor face mai multe exerciţii şi probleme şi se vor deprinde şcolarii a-şi expune cunoştinţele şi părerile prin disertaţiuni, gen de exerciţii cu totul necunoscut pană acum în şcolile noastre.

În ceea ce priveşte pe şcolari, fără a vorbi de alte avantaje, ei vor lua deprinderea de a citi, şi de a citi cu preferinţă în unele direcţiuni, în vederea viitoarei lor disertaţiuni. Deja anul acesta au fost multe disertaţiuni care dovedeau că autorii lor făcuseră lecturi numeroase şi variate, în afară de materia strictă a programei.

De altă parte, trebuie să constatăm că unele comisiuni nu s-au pătruns îndestul de rostul noului examen, şi că au căutat să-l reducă, mai mult sau mai puţin, tot la vechiul bacalaureat, cu toate prescripţiunile şi lămuririle legii, regulamentului şi ale unor circulare pe care anume le-am dat la 12 şi 19 iunie 1903, pentru a lămuri bine lucrurile. Unul din preşedinţi, în raportul său, spune chiar fără înconjur că noul examen nu diferă de bacalaureat.

Cu începutul, anomalii de acestea nu se vor mai produce. Vom mai da circulare explicative, şi mai ales vom publica în curând un extract din rapoartele preşedinţilor de anul acesta, care vor servi încă mai bine decât circularele.[1]

Pentru cunoaşterea şi înţelegerea deplină a lucrurilor, alăturăm aici (anexele nr. 66 şi 67) un extract din raportul d-lui I. Bianu, profesor la universitatea din Bucureşti, care a prezidat comisiunea de clasa a VIII-a de la liceul Mihai-Viteazul, şi lista subiectelor propuse pentru compunerea în limba română şi pentru disertaţiune, din care candidaţii aveau dreptul să aleagă câte una.

Colonii de vară; excursiuni; măsuri de igienă

Încă din anul 1895, ministerul a înfiinţat la Predeal, pe un teren dăruit de Maiestatea Voastră, un *sanatoriu,* în care să petreacă cele două luni de vacanţă copiii din internatele statului a căror stare de sănătate ar reclama o schimbare de aer. Acel sanatoriu a continuat a primi în fiecare vară câte 100 de şcolari; iar, cu începere de la 1902, primeşte două serii de câte 100, fiecare câte o lună. În timpul cât stau acolo, şcolarii fac excursiuni prin munţi şi exerciţii de muzică şi de gimnastică.

Încercarea aceasta a ieşit aşa de bine, încât în 1898 ministerul a întreprins să înfiinţeze încă un sanatoriu de băieţi la mănăstirea Tismana, care, în urma incendiului de acum câţiva ani, era în ruină. În acest scop, s-a obţinut un credit de 100.000 lei, din care s-a restaurat pe deplin partea distrusă de incendiu; însă partea din credit care se rezervase pentru mobilier a fost anulată în 1901, aşa că clădirea stă acum neîntrebuinţată, din lipsa de mobilier.

Un moment a fost vorba a se înfiinţa încă un al treilea sanatoriu, tot pentru băieţi, lângă Piatra-Neamţ însă ideea aceasta nu a avut nici un început de execuţiune.

Pentru fete, nu era nici o instituţiune de acest fel. În vara 1903, s-a înfiinţat una la mănăstirea Cozia, pentru elevele, din secţia primară şi profesională a Azilului Elena Doamna. Ar mai fi însă necesar unul pentru elevele din celelalte internate de fete.

---

1. Această lucrare a apărut sub titlul: „Examenul pentru absolvire a cursului secundar“, Bucureşti, 1903.

De altfel, nimerit ar fi ca în sanatorii să se primească nu numai elevii şi elevele din internatele statului, ci şi copii slabi de sănătate din orice şcoală, fie şi externi. Ne-am apropia astfel mai bine de ideea coloniilor şcolare de vacanţă, care prin alte ţări fac de câţiva ani aşa de însemnate binefaceri.

Casa Şcoalelor s-a folosit de stabilimentul, de la băile Boboci, care face parte din averea defunctului I. Crăciunescu din Mizil, lăsată pentru şcoli, ca să fundeze o asemenea colonie. Acel local, nefiind închiriat, a fost pus la dispoziţiunea societăţii *Sprijinul,* care a trimis acolo 20 de copii în 1902 şi în1903.

În 1901, *Sprijinul* trimisese 10 copii la Bughea, lângă Câmpulung, într-un local pe care-l avea cu chirie ministerul şi care era neîntrebuinţat.

Cu începere de la 1904, Casa Şcoalelor va prevedea în bugetul său suma necesară, pentru ca colonia de la Boboci să funcţioneze regulat, chiar pe cheltuiala ei.

* * *

De vreme ce numărul sanatoriilor nu poate fi mărit prea mult, pentru a da la câţi mai mulţi şcolari mijlocul de a profita de aer curat, de a cunoaşte ţara, de a deprinde cu osteneala şi cu viaţa mai aspră, am însemnat să se organizeze excursiuni de vară cu şcolarii, sub conducerea şi privegherea profesorilor. Asemenea excursiuni se mai făcuseră de câteva ori în mod izolat de câte un profesor cu şcolarii lui. Prin circulara noastră din 9 ianuarie 1903 (anexa nr. 68), am căutat să generalizăm această bună deprindere, şi avem ştiinţă că în iulie şi august 1903, au avut deja loc mai multe excursiuni şcolare.[1]

O măsură igienică de altă natură a fost interzicerea absolută ca elevele din şcolile publice să mai poarte corset, luată prin ordinul din 1 iunie 1902. Această măsură nu are nevoie de explicaţiune, nici de justificare.[2]

Localuri şi mobilier

Când a început, la 1880, scria construcţiunilor de localuri pentru serviciile publice, şcolile nu au fost uitate. În perioada de la 1880 până la 1898, s-au cheltuit 35.920.805 lei pentru construirea, prefacerea, completarea sau dotarea de localuri şcolare, fără a vorbi de alţi 9.108.791 lei cheltuiţi pentru localuri religioase.

Dintre instituţiunile şcolare, liceele şi gimnaziile au avut parte destul de bună.

În 1885, s-au cumpărat două imobile în Bucureşti, unul de la Eforia spitalelor civile, celălalt de la familia Laurian; s-au restaurat cu totul, s-au completat

1. Această circulară se găseşte în colecţiunea de faţă sub nr. 79.
2. Deciziunea privitoare la interzicerea corsetului se află în colecţiunea de faţă sub nr. 63.

cu clădiri noi şi s-au instalat în ele liceele St. Sava şi Matei Basarab, care până atunci peregrinau mereu din casă în casă, luate cu chirie şi cu totul improprii.

La aprilie 1886, se acordă ministerului de instrucţiune un credit de 21.107.892 lei pentru construcţiuni şcolare şi religioase şi pentru palatul ministerului; dintr-însul era destinată anume pentru licee şi gimnazii o sumă de 6.627.892 lei, în care intrau şi sumele deja cheltuite în anul precedent pentru liceele St. Sava şi Matei Basarab.

Având în vedere însemnătatea sumei care era de cheltuit, desenarea lucrărilor în toate părţile ţării, trebuinţa de a se exercita un control competent şi stăruitor asupra lucrărilor, ministerul a organizat atunci un birou central cu însărcinarea de a elabora planurile, ante-măsurătorile, devizele şi caietele de sarcini pentru toate clădirile prevăzute în credit, de a organiza controlul pe şantier, de a face recepţiunile şi conturile definitive. Biroul a fost pus sub conducerea dlor Louis Blanc[47], arhitect, şi G. Duca[48], inginer, fost în urmă director general al căilor ferate. Ca cheltuieli de regie, adică pentru întreţinerea biroului central, pentru control, facerea planurilor etc, s-a fixat cifra de 4,20% din valoarea construcţiunilor ce se vor efectua.

Combinaţiunea aceasta a ministerului a fost aspru criticată pe atunci, ca scumpă şi improprie de a asigura un control serios. De aceea biroul central nu a apucat să execute decât una sau două lucrări, printre care palatul ministerului, şi să prepare planurile şi devizele mai multor altele, printre care universitatea şi liceul internat din Iaşi.

Schimbându-se guvernul în martie 1888, biroul central a fost dizolvat, şi lucrările au fost date cu contract la arhitecţi angajaţi anume pentru fiecare lucrare. Printre acestea au fost chiar acele pentru care biroul central făcuse deja planurile şi devizele; dar aceste planuri şi devize s-au pus la o parte.

Lucrările efectuate în asemenea condiţiuni au lăsat de dorit, în genere, din punctul de vedere al execuţiunii, căci controlul nu a fost destul de sever; iar cheltuielile de regie s-au ridicat la 8,25%, în loc de 4,20%, cât erau limitate de guvernul din 1886.

Este de notat că construcţiunea Universităţii din Iaşi s-a încredinţat tot d-lui Louis Blanc, însă după noile condiţiuni; cheltuielile de regie au costat 231.450 lei, pe când, după condiţiunile puse în 1886, nu s-ar fi cheltuit decât 124.061 lei

* * *

Iacă lista şcoalelor secundare care au azi localurile lor proprii:

No. curent	NUMELE ȘCOLII	Data clădirii	Costul clădirii	OBSERVAȚIUNI
1	Liceul Sft. Sava București	1885	503.584	Împreună cu dotațiunea
2	Liceul Matei Basarab	1885	548.553	Împreună cu dotațiunea
3	Liceul Lazăr București	1890	566.972	
4	Liceul Mihai-Viteazul București	–	171.657	Casă cumpărată, cu totul improprie
5	Gimnaziul Șincai București	–	–	Veche proprietate a statului
6	Liceul din Bacău	1890	328.932	
7	Liceul din Bârlad	1883	323.453	
8	Liceul din Botoșani	1883	312.123	
9	Liceul din Buzău	1889	332.211	
10	Liceul Massim din Brăila	–	–	Local oferit de primărie
11	Liceul Bălcescu din Brăila	1884	262.400	
12	Liceul din Craiova	1893	1.029.001	
13	Gimnaziul din Craiova	1900	95.001	Casă cumpărată, cu totul improprie
14	Gimnaziul din Caracal	1890	228.400	
15	Gimnaziul din Câmpulung	–	–	Clădit de primărie
16	Gimnaziul din Dorohoi	1891	254.982	
17	Liceul din Focșani	1898	446.390	
18	Gimnaziul din Fălticeni	1890	366.828	
19	Gimnaziul din Giurgiu	1895	223.667	
20	Liceul din Galați	1888	337.820	
21	Gimnaziul din Huși	–	–	Veche proprietate a statului (fost Seminar)
22	Liceul național din Iași	1890	614.471	
23	Liceul internat	1892	1.455.950	
24	Gimnatiul Ștefan-cel-Mare din Iași	1900	130.508	Casă cumpărată, cu totul improprie
25	Liceul din Pitești	1897	439.994	
26	Liceul de Ploiești	1895	1.149.827	
27	Liceul din Piatra-Neamț	1890	388.296	
28	Gimnaziul din R.-Vâlcei	–	–	Veche proprietate a statului (fost Seminar)
29	Gimnaziul din R.-Sărat	1890	268.988	
30	Gimnaziul din Roman	1898	324.745	

No. curent	NUMELE ŞCOLII	Data clădirii	Costul clădirii	OBSERVAŢIUNI
31	Gimnaziul din Slatina	1889	349.849	
32	Liceul din Turnu-Severin	1890	530.790	
33	Gimnaziul din Târgovişte	1890	347.976	
34	Gimnaziul din T.-Jiului	1896	352.763	
35	Gimnaziul din Tecuci	1888	253.530	
36	Gimnaziul din Vaslui	1891	238.145	
37	Şcoala de fete gr. II, Bucureşti	1888	1.154.957	
38	Şcoala de fete gr. I cu internat din Craiova	–	–	Veche proprietate a statului (improprie)
39	Şcoala de fete gr. I, Iaşi	1898	242.954	
40	Şcoala de fete gr. I, Ploieşti	1892	131.006	Local cedat de Societatea pentru învăţătura poporului român

În acest tablou este de observat costul cu mult prea mare al construcţiunii liceelor din Craiova şi Ploieşti, care, deşi simple externate, costă de două ori mai mult decât celelalte licee externate, tot atât cât şcoala de gradul II de fete din Bucureşti, care are internat pentru 250 eleve, şi nu departe de preţul aceului internat din Iaşi, la care trebuie ţinut cont de preţul de cumpărare a terenului, care a costat 50.988 lei, pe când la Craiova şi Ploieşti el nu a costat nimic.

Din cele 40 şcoli prevăzute în tablou, au trebuinţă a se clădi local nou, în locul celui actual care nu convine de liceul Mihai Viteazul şi gimnaziul Şincai din Bucureşti, gimnaziul din Craiova, gimnaziul Ştefan cel Mare din Iaşi şi şcoala secundară de fete de gradul I cu internat din Craiova. Din această listă însă trebuie scos gimnaziul din Craiova, care în urma votului Camerei din sesiunea trecută, este destinat să se desfiinţeze. Cât pentru gimnaziile din Huşi şi Râmnicul-Vâlcii, ele pot încă rămânea în localurile actuale, dacă vor fi restaurate cum se cade.

Mai observăm că sunt destinate să dispară gimnaziile din Câmpulung, Slatina şi Vaslui. În localul celui de la Slatina s-a instalat deja şcoala de meserii de curând înfiinţată, şi tot aşa se va face şi la celelalte două.

Rămân dar fără localuri proprii numai următoarele şcoli secundare:

1. Gimnaziul din Alexandria;
2. Gimnaziul Cantemir din Bucureşti;
3. Gimnaziul din Călăraşi;
4. Gimnaziul din Constanţa;
5. Gimnaziul Alexandru-cel-Bun din Iaşi;
6. Gimnaziul din Turnu-Măgurcle;
7. Liceul din Tulcea;

8. Școala secundară de fete de gradul I, nr. 1, din București;
9. Școală secundară de fete de gradul I, nr. 2, din București;
10. Școala secundară de fete de gradul I din Bârlad;
11. Școala secundară de fete de gradul I din Botoșani;
12. Școala secundară de fete de gradul I din Craiova;
13. Școala secundară de fete de gradul I din Focșani;
14. Școala secundară de fete de gradul I din Tulcea.

Din această listă, trebuie scos gimnaziul din Alexandria, care se desființează, și școala de fete din Bârlad, care se preface în școală profesională și de menaj „Roșca-Codreanu" și se mută la septembrie 1903 într-un local clădit anume, dar care va avea nevoie de adaosuri.

Așa că, pentru a se completa clădirile tuturor școlilor secundare, existente, ar mai fi nevoie de 17 construcțiuni nouă.

* * *

În mai toate școlile secundare au dispărut din mobilier vechile bănci lungi, construite fără nicio observare a regulilor de igienă. S-au introdus în locul lor pupitrele de două locuri, făcute pe trei mărimi.

Sunt mai multe sisteme, dintre care cel mai simplu, mai ieftin, mai durabil și care permite mai lesne curățirea claselor, este acel introdus la 18851a St. Sava și la Matei Basarab, făcute numai din lemn. Acesta funcționează de atunci cu prea puține reparațiuni. El însă nu convine pentru internate. Alte tipuri, în construcțiunea cărora intră și fonta, costă mai mult decât îndoit și sunt mai puțin durabile.

Material didactic

Dotarea școalelor secundare cu material didactic este departe de a fi completă și, câtă se află, e făcută într-un mod foarte neegal.

În anul 1884, s-a votat o sumă de 500.000 lei, pentru dotarea școlilor secundare, speciale și superioare, cu materialul didactic necesar. S-a procurat atunci o însemnată cantitate de material, însă mai ales universităților, pentru crearea și înzestrarea laboratoriilor lor.

În 1885, când s-au construit liceele Sf. Sava și Matei Basarab li s-a dat și o dotațiune foarte completă de mobilier și material didactic, care a costat 153.185 lei, pentru amândouă la un loc.

De atunci, s-au cheltuit în mai multe rânduri sume mai mici.

Pentru ca cumpărăturile ulterioare să se poată face după un plan bine hotărât, am format, în 3 iulie 1898, o comisiune de profesori speciali, care să formeze o

listă tip de dotațiunea necesară unui liceu, unui gimnaziu şi unei şcoli secundare de fete.

În anul 1902, am reluat această chestiune, sub altă formă. Am format mai întâi o comisiune, care a stabilit lista exactă a materialului în bună stare, pe care-l posedă acum fiecare şcoală, precum şi a celui care are trebuință de reparațiune. O altă comisiune a format apoi lista tip a materialului necesar în proporțiuni mai modeste decât acea de la 1898.

Casa Şcoalelor, având acum terminată dotarea şcoalei primare, care a absorbit veniturile sale timp de mai mulți ani, îşi va lua acum însărcinarea de a forma şi pe a şcoalelor seundare. Pentru aceasta, am dispus ca ea să înscrie în bugetul său pe 1904–1905 o sumă de 300.000 lei în acest scop. Cu modul acesta credem că în doi ani dotarea şcoalelor secundare va fi terminată.

Vom lua încă măsuri pentru ca să instalăm în Bucureşti un mic atelier pentru reparațiunea aparatelor deteriorate; căci astăzi, îndată ce un aparat se strică cât de puțin, el nu mai poate fi întrebuințat, pentru că nu are cine-l drege sau pentru că reparațiunea lui ar costa prea mult.

Bibliotecile şcoalelor secundare

Deşi sunt cel puțin 30 de ani de când ministerul cumpără câte puține cărți pentru bibliotecile şcoalelor secundare, nu se poate zice că cestiunea aceasta este intrată până acum pe calea unei soluțiuni. Cumpărăturile deja făcute sunt prea puține şi făcute prea fără nici un plan, pentru ca să poată constitui măcar un început al bibliotecilor necesare. Singura excepțiune o fac liceele Sf. Sava şi Matei Basarab, care la 1885, când au fost dotate cu material didactic, au primit şi câte o bibliotecă destul de bogată, şi liceul din Buzău; însă biblioteca acestuia din urmă nu se datorează statului, ci stăruinței fostului director, dl B. Iorgulescu.

Mai sunt oarecare începuturi de biblioteci, nu sistematizate, şi pe la alte şcoli secundare, formate prin inițiativa rectorilor sau a profesorilor.

Trebuie însă ca cestiunea aceasta să fie studiată în întregimea ei, ca să se ajungă odată la o soluțiune.

Bibliotecile pe care ar trebui să le aibă şcoalele secundare, sunt de două feluri: o bibliotecă a şcolii care să fie pentru uzul şi al profesorilor şi al şcolarilor, şi apoi câte o bibliotecă de clasă, care să cuprindă cărțile de uzul cel mai curent, şi care să fie puse în fiecare clasă la dispoziținea neîntreruptă a şcolarilor.

La 26 iunie 1903, am format o comisiune care să alcătuiască listele tip pentru aceste biblioteci de clasă şi vom forma încă una care să dea lista tip a unei biblioteci de liceu, de gimnaziu sau de şcoală secundară de fete.

Cât pentru procurarea acestor biblioteci, ea va cădea tot în sarcina Casei Şcoalelor, care însă nu o va putea face decât după ce va fi terminat cu dotarea şcoalelor secundare cu material didactic.

Recrutarea personalului didactic după legea nouă

Legea din 1864 admitea, ca mijloc aproape unic de recrutare a corpului didactic de toate gradele, numai concursul, făcut în parte pentru fiecare catedră sau grupă de catedre scoase la concurs. Se declarau admiși acei care, după concurs, reușeau să fie clasificați în capul listei, în număr egal cu numărul catedrelor puse anume în concurs pentru ziua aceea.

Rezultă de aici că un candidat putea să cadă la București cu nota 9, pe când în același timp, la Iași, altul reușea cu 7, pentru că aici media candidaților fusese mai joasă, ori pentru ca numărul catedrelor publicate, pentru Iași fusese mai mare. Se mai putea ca unul și același candidat să fie refuzat la un concurs, căpătând nota 9, și să fie admis la un altul, căpătând tot el nota 7. Se putea în fine ca un candidat să se prezinte și să cadă de nenumărate ori obținând note mari, pentru ca la fiecare concurs ar fi avut nenorocul a fi clasificat al doilea, pe când un altul reușea de la prima data cu o notă mai mică, pentru ca i se întâmplase să nu aibă concurenți serioși.

Cu modul acesta, concursul numai mijloc serios de a se alege meritul nu era. Era mai mult un fel de loterie, în care și abilitatea jucătorului avea oarecare rol.

Inconvenientul cel mai grav al acestui sistem era că el înlătura din învățământ pe oamenii de merit, care nu voiau să-și rișce reputațiunea lor într-o probă în care meritul avea așa de puțin rol. Dar mai erau și altele: era insuficiența probelor, care nu difereau de acele impuse școlarilor la examen, decât prin aceea că erau în genere mai puțin serioase; în fine, mulțimea concursurilor, care se țineau într-una și nu se terminau niciodată. Pe când erau școale puține și corpul didactic puțin numeros, acest din urmă neajuns era mai puțin simțit; dar când numărul profesorilor de toate gradele a trecut de 7.000, erau pe fiecare an 200 până la 400 de vacanțe, și prin urmă tot atâtea concursuri. Ajunsese a nu se mai găsi destui examinatori, căci o serie de concursuri începea, când alta nu era încă terminată.

Pentru aceste motive, încă prin proiectul de lege din 1886 s-a propus înlocuirea concursului prin examenele de capacitate, care se fac la epoci fixe, nu în vederea unei anumite catedre vacante, ci pe specialități; cu alte cuvinte, se înscriu în tabloul de capacitate, cu dreptul de a fi numiți îndată se va ivi o catedră vacantă corespunzătoare, toți acei care iau cu succes examenul de capacitate. Cât pentru examen însuși, probele lui erau făcute mult mai serioase decât erau ale concursului, și în special se impunea candidaților condițiunea de a fi făcut și studii de pedagogie.

Acest sistem, întrebuințat în multe părți aiurea, a fost adoptat în toate proiectele de lege, care s-au mai prezentat din 1886 încoace, și a fost consacrat în cele din urmă prin legea din 1898.

În momentul votării acestei legi, erau deja în învățământul secundar și special un număr de aproape 600 catedre vacante, din 1.300 câte erau peste tot; căci de

mult deja miniştrii, văzând inconvenientele mereu crescânde ale concursului, şi în aşteptarea unei legi noi, se fereau să ţină concurs pentru vacanţele ce se tot iveau.

De aceea, îndată după votarea şi promulgarea legii, s-au luat măsurile, pentru ţinerea primelor examene de capacitate, adică s-au numit comisiunile de examen pentru fiecare specialitate, al căror mandat avea să dureze 4 ani, s-a făcut regulamentul din 15 decembrie 1898 pentru ţinerea examenelor, s-au făcut programele de examen pentru specialităţile secundare, s-au publicat catedrele vacante şi data ţinerii examenelor.

După cum se regulaseră lucrurile, examenele ar fi început la 1 octombrie 1899 şi s-ar fi terminat la iunie 1900, pentru toate specialităţile, aşa că se putea crede că, la 1 septembrie 1900, cea mai mare parte a catedrelor vacante ar fi fost ocupate cu titulari. Însă dispoziţiunile luate de noi s-au modificat, aşa că în anul 1899–1900 nu s-au ţinut examene de capacitate decât pentru religie, geografie, limbile franceză şi germană, desen şi caligrafie, desenul linear, muzică şi gimnastică; şi deoarece legea nouă cere ca cineva să fie abilitat, cel puţin pentru două specialităţi ca să poată fi numit profesor titular (această condiţiune nu se cere maeştrilor de dexterităţi), nu s-au putut ocupa cu titulari la septembrie 1900 decât catedrele de dexterităţi.

În 1901, am luat din nou măsuri pentru a se ţinea şi examenele ce fuseseră amânate, şi care erau tocmai cele mai însemnate. Ele s-au ţinut de la octombrie 1901 până la mai 1902, aşa că în iunie 1902 tablourile de capacitate, cerute de lege, erau deja formate pentru toate specialităţile.

Examenele ţinute au dovedit cu prisosinţă superioritatea lor asupra vechiului concurs, şi tinerii intraţi în învăţământ în urma lor sunt elemente excelente, care vor avea cea mai bună înrâurire asupra mersului viitor al şcolilor noastre. La aceasta nu puţin va contribui, în afară de valoarea lor dovedită prin examen, împrejurarea că fiecare din ei a trebuit să treacă examen nu numai pentru o specialitate, cum era în legea veche, ci pentru cel puţin două, şi cel mult trei. Scopul acestei dispoziţiuni a legii este de a se putea varia ocupaţiunea profesorului în şcoală, pentru a se evita imobilizarea într-un cerc strâmt de idei şi de cunoştinţe, după cum se întâmpla cu legea din 1864. Această dispoziţiune mai este utilă şi pentru a se putea mai lesne forma numărul de 12 ore pe săptămână, pe care orice profesor este obligat să le aibă; căci, cu specializarea peste măsură a profesorilor, ajunseseră unii să nu poată avea decât catedre de 6 ore pe săptămână şi, mai puţin, ceea ce era o pierdere de forţe şi o cheltuială zadarnică, foarte însemnată.

Acum, nu numai că am putut împlini numărul de 12 ore mai tuturor profesorilor, dar am putut chiar să introducem în regulament (art. 236) principiul rotaţiunii şi pentru dânşii, lucru care în trecut era cu totul imposibil.

În urma examenelor de capacitate din 1899–1900 şi din 1901–1902, au fost numiţi ca titulari 192 profesori şi maiştri dintre care 75 în 1899–1900 şi 117 în 1901–1902.

În acest număr nu intră cei 35 profesori şi măiestri numiţi la 1 februarie 1901, fără concurs şi fără examen, de capacitate, ci numai pentru că supliniseră un număr de ani. Numirea aceasta s-a făcut pe baza Art. 95 din legea de la 5 aprilie 1900, care a fost desfiinţată anul următor.

Cu toate numirile acestea, numărul catedrelor vacante era aşa de mare, încât tot au mai rămas multe neocupate, mai ales în unele specialităţi. De aceea, uzând de dreptul ce ne dă legea, am fixat examene de capacitate suplimentare pentru specialităţile în care sunt mai multe locuri libere. Aceste examene se vor ţine în anul 1903–1904 şi în urma lor sperăm că la septembrie 1901 numărul catedrelor vacante va rămâne foarte mic.

Mijloace de perfecţionare

Dispariţiunea suplinitorilor va aduce desigur o mare îmbunătăţire învăţământului secundar. Suplinitorii, luaţi la întâmplare, fără nicio garanţie de capacitate şi lipsiţi de stabilitate nu puteau să aducă şcolii nici cunoştinţele, nici devotamentul pe care i-l pot da profesorii titulari, stabili şi recrutaţi cu atâta îngrijire, cum cere legea actuală.

Dar atât nu ajunge. Mai trebuie să se facă ceva pentru ca profesorii, odată numiţi, acoperiţi fiind de inamovibilitatea lor, să nu se imobilizeze în ceea ce au apucat a şti înainte de intrarea lor în învăţământ, căci pentru dânşii imobilizarea însemnează scădere. Trebuie încă să se înlesnească chiar acelora care vor fi rămas mai în urmă putinţa de a se ridica; căci nu rareori s-au văzut profesori cu o preparaţiune mai necompletă ajungând să egaleze şi să întreacă pe cei mai buni, numai prin stăruinţă. S-au văzut exemple de acestea mai ales în învăţământul primar, unde mijloacele de perfecţionare ale corpului didactic nu lipsesc.

Pentru cursul secundar, aceste mijloace sunt mai puţine: dar tot se pot găsi.

La 23 martie 1898, îndată după votarea legii, am adresat o circulară tuturor profesorilor, cerându-le concursul, pentru ca să intrăm cu hotărâre pe calea nouă ce ni se impunea. Dar era greu a se aştepta numai de la iniţiativa corpului didactic împlinirea a o mulţime de nevoi, unele vechi, altele pe care le crea însăşi noua lege.

În special, legea cea noua impunea programe şi metode nouă, şi era indispensabil a se face ceva pentru ca corpul didactic să fie pus în cunoştinţă mai de aproape a lor şi să-şi tragă calea ce avea de urmat pentru aplicarea lor.

În acest scop am înfiinţat conferinţele profesorilor secundari, care aveau a se întruni pe grupe de specialităţi, ca să lucreze împreună.

Deciziunile relative sunt din 20 noiembrie 1898 şi 5 ianuarie 1899. Ele au hotărât deocamdată a se ţine conferinţe cu profesorii de ştiinţe fizice, de matematici, de limba română şi de limbile străine moderne; unele trebuiau să se ţină

Ia București, altele la Iași, în aprilie și mai 1899. Dar schimbarea politică supravenită atunci a făcut ca nu s-au ținut decât cele de științe fizice și cele de matematici; celelalte au fost contramandate, și nu s-au ținut decât în mai 1903, în urma noilor măsuri ce am luat.

Toți cei care se interesează de bunul mers al școlii au urmărit cu un viu interes aceste conferințe, și părerea generală este că ele au dat, și vor da, cele mai bune rezultate.

Profesorii întruniți au ținut conferințe și leețiuni practice, și au discutat asupra lor, luminând punctele obscure sau discutabile, emițând păreri și deziderate, aprofundând cestiunile puse în dezbatere. În același timp, conferințele au mai avut efectul de a întruni și a face să se cunoască între ei profesorii de aceeași specialitate din toată țara și de a face să circule între ei curente de simpatie, care sperăm că vor determina în viitor o acțiune mai strânsă și mai sistematică din partea lor în folosul școalei, în locul izolării complete de până acum.

De aceea ne propunem a continua seria conferințelor începute și pentru specialitățile încă neconvocate, și a face ca ele să devină o instituțiune permanentă.

* * *

Un alt chip de perfecționare a corpului didactic, la care vom recurge chiar toamna aceasta, va fi de a trimite pe fiecare an câte un număr de profesori în misiune în străinătate. S-a mai făcut încercarea aceasta în 1886 cu un succes așa de bun, încât se impune să revenim la dânsa

Misiunea s-ar da pentru trei luni până la un an, după specialități și după împrejurări. Profesorul trimis ar fi îndatorat a studia metodele, organizațiunea școlară, deprinderile, instituțiunile dintr-o anumită regiune; eventual, a se perfecționa el însuși în cunoștințele sale. Aceasta ar conveni cu deosebire pentru profesorii de limbi moderne.

La întoarcere, ei ar fi datori să facă raport.

* * *

În fine, încă o creațiune utilă, pe care sperăm să o putem realiza în curând, este aceea a unei reviste didactice pentru învățământul secundar, la care s-ar putea alătura și cel special și cel profesional. Revista aceasta ar fi cel mai bun mijloc de a stabili în corpul didactic legătura care-i lipsește. Ar fi însă mai cu seamă o tribună de unde să se manifesteze ideile, să se discute cestiunile controversate, să se arate fructele ostenelilor fiecăruia, pentru a se folosi și alții de dânsele; ar fi un mijloc de îndem la lucru, o ocaziune pentru cei începători, de a se face cunoscuți, o arhivă în care să se depună rezultatele muncii comune, pentru folosul celor

prezenți și viitori. Știm că corpul didactic dorește de demult să vadă înființată o asemenea revistă, și credem că, cu concursul lui și al ministerului, ideea se va putea realiza.

* * *

Disciplina profesorilor secundari, ca și a celor superiori este mai bine regulată prin legea din 1898 decât prin cea din 1864, care dezarma cu totul pe ministru în fața neregulilor și a abuzurilor. Cu toate acestea, stabilitatea corpului didactic este tot așa de bine asigurată acum, ca și înainte de 1898.

Prin regulamentul școlilor secundare din 12 august 1898, am fixat în mod cât se poate de lămurit datoriile profesorilor. Legea și regulamentul se completează unul pe altul în privința aceasta, și ar asigura pe deplin buna ordine în școală, dacă nu ar fi oarecare cauze exterioare, despre care vom vorbi mai jos, și care paralizează în mare parte silințele ministerului de a menținea regula, liniștea și buna înțelegere în școala.

* * *

Prin noua lege, directorul capătă drepturi și îndatoriri pe care nu le avea mai înainte, ceea ce îi dă o deosebită importanță, ca organ administrativ. Prin regulament am căutat să lămurim cât mai pe larg chemarea lui; iar pentru rezolvarea dificultăților mai însemnate care se pot ivi, ne propunem a inaugura conferințele de directori, care să se țină din când în când – poate o dată pe an – în București. Cea dintâi conferință va avea loc în ianuarie 1904.

Chestiunea populării școlilor secundare

Legea din 1864 fixa numărul de licee și gimnazii care se puteau înființa în țară, și cuprindea oarecare dispozițiuni care ar fi fost de ajuns pentru a mărgini întrucâtva grămădirea prea peste măsură a tinerimii în licee și gimnazii.

Dar în punctul acesta, ca și în atâtea altele, legea din 1864 nu a fost păzită. Nu numai că s-a abuzat de înființarea de clase divizionare, dar numărul de licee și gimnazii fixat de lege a fost depășit cu mare prisosință; iar numărul elevilor din fiecare clasă a ajuns până la 100, și mai mult.

Ca să se ajungă la asemenea efective, trebuie să se creadă că întregul contingent al școlilor primare se precipita în licee și gimnazii; și în fapt așa era. Nici o piedică nu era în cale; oricine avea certificatul de trecerea claselor primare, n-avea decât să ceară, pentru ca să fie înscris în liceu sau în gimnaziu. Lipsa de loc nu li

se opunea niciodată; clasă completă nu se ştia ce este. Oricâţi şcolari veneau erau admişi, până se făceau 80, 90, 100; iar dacă în sală nu mai încăpeau mai mulţi, oricâtă bunăvoinţă se punea pentru a-i tescui cât mai bine, se cerea şi se obţinea înfiinţarea unei clase divizionare.

Ce putea să fie învăţământul în asemenea condiţiuni, nu e greu de înţeles. Majoritatea şcolarilor figurau în cataloage numai de formă; cu lunile nu-i ajungea rândul să fie interogaţi; timpul şi-l petreceau în bănci, bolnăviţi de aerul infect al clasei, şi ieşeau la fiecare dată din clasă ameţiţi şi cu câte o zi pierdură mai mult. Cei mai mulţi nici nu ar fi fost în stare să urmeze liceul, chiar dacă nu ar fi fost o asemenea grămădeală, fie că cunoştinţele lor nu erau suficiente, fie că mijloacele materiale nu le-ar fi permis sa mai facă 7 ani de şcoală, în care nu ar fi făcut decât să consume, fără să producă nimic. Dar aceştia, nu numai că nu puteau să profite ei, dar împiedicau să profite şi pe alţii, care poate ar fi putut face ceva. În adevăr, ce clasă, ce învăţământ putea să fie cu 100 de şcolari? Ce metodă? Ce supraveghere?

Iacă pentru ce promoţiunile erau adevărate dezastre. Când cu indulgenţă se putea promova jumătatea unei clase, acea clasă se considera ca bună de câte ori repetenţii nu se urcau până ia 80%! Dar repetenţii sunt nişte valori negative pentru învăţământ: ei reprezintă timp şi muncă pierdută, care pot fi întrebuinţate mai cu folos în altă parte: ei reprezintă loc ocupat zadarnic în bănci, piedica pusă altora de a lucra şi de a se folosi de şcoală. Dacă ar fi posibil să admitem ca o şcoală să nu dea decât repetenţi, este evident că şcoala aceea ar trebui desfiinţată; iar dacă dă numai 20% de promovaţi, aceasta însemnează că ea dă numai 20% din efectul util ce trebuie să dea.

Ei bine, s-a constatat că, din 100 elevi înscrişi în clasa I a unui liceu, abia 8 terminau clasa a VII-a: toţi ceilalţi 92 rămâneau pe drum, cei mai mulţi abia cu o clasă, două sau trei terminate. Aşadar un liceu nu da mai mult de 8% de efect util.

Trebuie dar ca prin toate mijloacele să se urmărească reducerea la minimul posibil a numărului repetenţilor, şi, pentru aceasta, prima condiţiune este a nu se mai permite aglomera peste măsură a elevilor în clase. Trebuie să nu se mai admită deloc aceia care de la început se poate şti că nu vor fi în stare să urmeze şcoala; iar odată admişi, dacă se constată că nu pot merge, chiar de la început nu trebuie să fie încurajaţi a persista.

Dar starea de lucruri pe care o descriem aici avea şi un alt pericol. Nu numai că învăţământul liceului era compromis, dar mulţimea de repetenţi care nu erau în stare să termine liceul, după ce-l începuseră, rămâneau oameni fără nici un rost, incapabili de a mai întreprinde altă carieră, şi prin aceasta condamnaţi a se năpusti asupra bugetului, din care fiecine se crede capabil să trăiască.

Câte greutăţi au guvernele din această cauză şi ce pericol pentru societatea românească decurge de aici, nu mai este nevoie să explicăm.

În fine, răul cel mai mare este că, liceul absorbind el singur întreaga activitate a tinerimii, şcolare, toate celelalte ramuri de activitate, comerţul, industria,

agricultura, rămân părăsite, şi niciun om cu prevedere nu poate sta indiferent la primejdia viitoare ce creează această dezechilibrare.

* * *

Această stare de lucruri foarte gravă a preocupat pe mai mulţi din miniştrii de Instrucţiune Publică şi i-a făcut să încerce a pune stavilă răului.

Prima măsură de acest fel s-a luat la 1885, sub ministerul d-lui D. A. Sturdza, prin un regulament care impunea ca să nu se mai înscrie, în clasa 1 de liceu şi gimnaziu, decât un număr mărginit de copii, aleşi printr-un examen uşor (anexa nr. 69). Măsura aceasta era bazată pe dispoziţiunea legii din 1801, că nu se vor înscrie în cursul secundar decât copiii care vor poseda cunoştinţele de clasele primare.[1]

Măsura din 1885 a avut foarte bun efect, căci clasele formate în urma ei au fost clase bune cu promoţiuni relativ excelente. Cu toate acestea, măsura a fost abrogată peste trei ani; iar, în perioada care a urmat după aceasta, departe de a se mai pune vreo stavilă la grămădirea copiilor în licee, li s-a făcut toate înlesnirile posibile, clasele au devenit mai numeroase decât oricând, şi, nemaiajungând cele existente, s-au înmulţit şcolile secundare şi clasele divizionare peste măsură (anexa nr. 70).[2] S-au văzut atunci unele licee ajungând să aibă până la 14 clase şi 1.300 de şcolari.

Expansiunea aceasta a mărit foarte mult greutatea unei înfrânări, căci a contribuit să întărească printre oameni convingerea că statul are datoria să dea loc în şcoalele secundare tuturor copiilor care vor cere; credinţă absolut greşită, căci o asemenea datorie o are statul numai pentru învăţământul primar care este obligatoriu pentru toţi, iar nu şi pentru cel secundar a cărui extensiune trebuie să fie potrivită numai cu nevoile ţării dar nu mai mult.

Cu toate greutăţile acestea şi cu toată nemulţumirea pe care trebuia să o stârnească orice încercare de a opri acest curent nerezistibil, noi nu am ezitat a lua măsuri în acest sens încă din 1897. Prin circulara din 8 august 1897, am dispus că înscrierea în clasa I de liceu şi gimnaziu nu se va mai face decât în urma unui examen, ca în 1885. Totdeodată, prin circulara din 8 octombrie 1897, publicată în „Monitor“ (anexa nr. 71) atrăgeam atenţiunea directorilor şi a profesorilor asupra relelor celor mari care rezultă din excesiva grămădire în licee, şi-i invitam să ajute silinţele noastre de a pune un frâu acestei invaziuni.[3]

---

1. Acest regulament s-a publicat în „Monitorul Oficiul“ de la 22 august 1885 (abrogat în 1888) şi în „Colocţiunea legilor Instrucţiei“, 1864–1901, p. 416.

2. Anexa aceasta cuprinde lista gimnaziilor şi liceelor înfiinţate de la 1888 până la 1897, gimnaziile transformate în licee de la 1888 până la 1897 şi divizionarele înfiinţate între 1888 şi 1897.

3. Circulara e în colecţia de faţă sub nr. 8 (vol. I, n. ed.).

Legea din 1898 a venit să ne dea o nouă putere în lupta aceasta, prin articolul sau 15, care consacră regula ca înscrierea în cursul secundar să nu se facă decât în număr mărginit şi în ordinea meritului. De aceea admisiunile din septembrie 1898 s-au făcut încă cu mai mare severitate decât în 1897, mai ales în urma noii noastre circulare din 8 octombrie 1898 (anexa nr. 72).[1]

Am reuşit astfel să facem ca în septembrie 1898 nu numai clasele I, dar şi clasele a V-a secundare, să nu mai cuprindă mai mult decât efectivul legal de şcolari. Dacă măsura aceasta s-a fi menţinut, până în 4 ani toate clasele secundare ar fi fost reduse la efectivul legal.

Din nenorocire, în 1899 din nou s-au deschis porţile largi şi nu numai s-au admis în clasa I fără limită şi fără examen, cu toate că legea îl impunea, dar s-a reînceput înfiinţarea de şcoli şi de clase noi; chiar în Bucureşti, unde erau deja 4 licee şi 2 gimnazii, s-a transformat unul din ele în liceu. Dacă se făcea aceasta în acel an de criză extremă, putem înţelege unde ne-ar fi dus acel sistem, dacă ar fi continuat şi în anii următori.

La 1901 însă am pus din nou în aplicare legea, şi am stăruit cu cea mai mare severitate ca ea să fie păzită fără nicio abatere; aşa că azi, după ce de trei ori în şir s-au făcut înscrierile după lege, avem trei clase în care a dispărut înghesuiala din trecut.

Legea actuală însă ne-a mai dat şi un alt mijloc de a pune obstacol curentului, anume taxele, şcolare pentru învăţământul secundar.

Deja prin legea din 1900, se prevăzuse ca fiecare şcolar secundar să plătească o taxă de 48 lei pe an pentru cursul inferior, şi de 72 lei pe an pentru cel superior; însă, deşi legea se promulgase la aprilie în acel an, dispoziţiunea aceasta nu a fost aplicată la septembrie următor.

Prin legea actuală, din 1901, taxele s-au menţinut, reducându-se însă cifra lor la 30 lei şi 50 lei pe an; de la 1 septembrie 1901, ele se percep regulat, scutindu-se, bineînţeles, copiii merituoşi şi săraci, până la a treia parte din efectivul fiecărei clase, după cum prescrie chiar legea. Prin aceasta, s-a pus încă o piedică de a mai pătrunde în liceu şcolarii cărora, nici capacitatea lor, nici mijloacele, nu le-ar fi permis să-l urmeze cu succes.

În fine o a treia măsură, cea mai radicală, a fost de a suprima parte din gimnazii şi numeroase clase divizionare, ceea ce s-a făcut prin diversele bugete, de la cel votat în martie 1901 până azi. Astfel, pe lângă clasele divizionare de pe la şcoalele încă în fiinţă, s-au suprimat, sau sunt pe cale de a se suprima, un liceu la Brăila şi câte un gimnaziu la Bârlad, Iaşi, Vaslui, Câmpulung, Slatina, Alexandria şi Craiova. S-au suprimat astfel în total, de la 1901 până azi, 87 clase în licee şi gimnazii; iar efectivul total al şcolarilor a scăzut în mod foarte simţitor. În schimb, s-a înfiinţat câte o şcoală de meserii la Bârlad, Câmpulung

1. Această circulară este în colecţia de faţă sub nr. 17 (vol. I, n. ed.).

și Slatina, una de agricultură și de comerț la Alexandria, pe lângă una de meserii care va trebui înființată la Vaslui și numeroase alte școli de meserii și de agricultură, pe care le-am înființat deja în toate părțile țării, și altele care vor trebui înființate în viitor. Dar despre aceasta vom vorbi mai jos.

Fără îndoială, măsurile acestea nu au fost întâmpinate fără oarecare neîncredere și nemulțumire. Aceasta era lesne de prevăzut, căci nu se poate suprima fără rezistență, numai în doi ani, un curent pornit, susținut și încurajat timp de zeci de ani. Dar suntem siguri că până în cele din urmă evidența dreptății se va impune tuturor.

* * *

Cele ce am spus până aici nu se aplică numai băieților, ci și fetelor, însă sub o formă deosebită. Fetele nu se grămădesc în școalele secundare publice făcute pentru ele, pentru că acestea nu dau dreptul de a intra în universitate, sau cel puțin de a obține certificatul de absolvire a liceului de băieți. Un foarte mare număr de fete însă își impun sacrificii de muncă și de cheltuieli de multe ori mai presus de puterile lor, pentru a urma studiile de liceu în familie sau în școli private. După ce cu multă greutate și prea adeseori în mod nesuficient, termină studiile ce au întreprins, marea majoritate a lor solicită posturi în învățământ, unde de mult nu mai sunt locuri. Acesta este un rău tot așa de mare ca și cel contra căruia am luat măsuri așa de energice la băieți; aici însă este mai rău să ne opunem lui, pentru că lucrul se petrece afară din școalele statului. Sunt însă mijloace de acțiune, pe care vom ști să le punem în mișcare.

SEMINARIILE

Legea din 1864, care, în punctul acesta, nu făcea decât să consacre starea de lucruri anterioară, decidea ca să fie un seminar pe lângă fiecare eparhie: cele de la mitropolii cu câte 7 clase, cele de la episcopii cu câte 4 clase. Se puteau hirotoni, ca preoți rurali, absolvenții de 4 clase; cei cu 7 clase se puteau hirotoni pentru orașe.

Legea clerului mirean din 1893 a adus o îmbunătățire prin reducerea numărului seminariilor, care ajunseseră să dea un număr de absolvenți cu mult mai mare decât era necesar. După acea lege, trebuiau să fie numai două seminarii inferioare la Curtea de Argeș și la Roman, cu câte trei clase, ai căror absolvenți trebuiau să-și termine studiile seminariaie la seminariile superioare din București și Iași, care aveau câte cinci clase. De fapt însă s-a lăsat se subziste și un al treilea seminar inferior, la Râmnicul Vâlcii. Absolvenții de opt clase de seminar se puteau hirotoni ca preoți la sate, iar licențiații în teologie la orașe.

La 1901, devenind necesară o reducere generală a cheltuielilor statului, s-a dat seminariilor o organizare mai concentrată, unindu-se seminariile inferioare cu cele superioare în câte un singur seminar complet, unul la București și unul la Iași, care s-au organizat cu câte 7 clase.

Această prefacere a necesitat alcătuirea unei noi programe, care s-a și făcut în mod analitic, s-a sancționat la 17 august 1902, și s-a aplicat, de la 1 septembrie 1902, deodată în toate clasele, deoarece s-a găsit mijlocul a se menaja tranziținea, fără niciun zdruncin. Noua programă, deși făcută numai pentru șapte clase, dă un loc mai însemnat studiilor religioase decât programa din 1893, care era de opt clase.

Trebuie să adăugam că, de la 1 septembrie 1901 până la ianuarie 1902, cele două seminarii au funcționat tot cu câte opt clase, căci seminariștilor care urmaseră până la 1 septembrie 1901 după vechea programă și care terminaseră 7 clase, nu li se putea da absolutoriul înainte de a-și fi completat studiile religioase, tot după programa veche de clasa a VIII-a. De aceea, în ianuarie 1902 a avut loc un examen de capacitate special pentru această serie de absolvenți.

La 14 decembrie 1901, s-a promulgat și un nou regulament al seminariilor, devenit necesar atât din cauza prefacerii organizării lor, cât și din a imperfecțiilor pe care o experiență de 10 ani le pusese în evidență în vechile regulamente din 1893.

De asemenea, schimbarea programelor ne-a obligat să ne ocupăm a procura seminariilor cărțile didactice potrivite cu programele cele noi. Aici însă nu se mai putea face ca la licee și gimnazii, unde, populațiunea școlară fiind numeroasă, puteam lăsa autorilor grija de a imprima și desface cărțile lor, după aprobare; căci vânzarea acolo este destul de mare și de repede, pentru ca autorul unei cărți aprobate să fie sigur că va putea să scoată cheltuielile sale și un beneficiu legitim. Dar seminarii nu sunt decât două, și populațiunea lor școlară e mică.

De aceea, pentru cărțile necesare seminariilor, am dat însărcinarea la un număr de profesori, aleși de la facultatea de teologie și de la ambele seminarii, să compună un număr din cărțile cele mai imediat necesare. Manuscrisele lor au fost cercetate de o comisiune de trei episcopi, însărcinată de Sf. Sinod, din punctul de vedere al credinței, și de un agregat de la facultatea de litere din București, din punctul de vedere al limbii. Pentru cele găsite bune, s-a plătit autorilor o indemnizațiune potrivită de către Casa Școalelor, iar manuscrisele se vor imprima tot de Casa Școalelor, care se va despăgubi treptat de cheltuielile sale din vânzarea cărților.

* * *

Cele două seminarii actuale, împreună cu seminarul „Nifon“, sunt suficiente pentru a răspunde trebuințelor. Se calculează că un număr de 4.000 de

preoți va fi de ajuns, dar ținând seamă și de unele nevoi pe care legea actuală nu le satisface și pentru care va trebui să se ia măsuri. Pentru umplerea golurilor ce se vor produce printre acei 4.000 de preoți, trei seminarii care ar da câte 50, sau chiar 40 de absolvenți pe an, vor fi de ajuns. În orice caz, necesitatea măririi seminariilor actuale sau a înființării unui seminar nou, nu se reprezintă decât ca o eventualitate foarte depărtată în viitor; din contră, am fost nevoiți ca pentru câtva timp să impunem numărul admisiunilor în seminarii, din cauză că hirotonirile nu se pot face decât foarte puține, până ce nu vor dispare actualii preoți supra-numerari, așa că numărul absolvenților pe care îi dau seminariile pentru moment este mai mare decât cel necesar.

* * *

Fiecare din cele două seminarii are local propriu bun și suficient.

Cel din București se folosește de noul local clădit pentru școala normală de institutori, rămas liber prin desființarea acestei școli. Localul este încăpător, foarte bine condiționat și nu are nevoie decât de oarecare mici lucrări pentru regularea curții și a grădinii.

Seminarul din Iași instalat în vechiul palat al Principelui Mihail Sturdza, prefăcut și mărit în vederea noii sale destinațiuni. El poate conține până la 250 interni, număr cam mic față de organizațiunea actuală. Vor fi necesare câteva adăugiri, precum și unele modificări și o dezinfectare generală în partea deja existentă.

Mobilierul și dotațiunea sunt nesuficiente și vor trebui completate.

* * *

Localurile actuale au o însemnată lipsă, care va trebui remediată într-un fel, și cât mai curând: ele nu au deloc teren de cultură, așa că seminariștii, deși au agricultura în programa lor, nu pot să facă cea mai mică practică pe teren. Din această cauză, învățământul agriculturii în seminarii este o curată ficțiune, și nu este de nici un folos preoților rurali

Prin adresa noastră din 13 noiembrie 1898 (anexa nr. 25),[1] noi am întrebat pe directorii seminariilor asupra mijloacelor prin care trebuia să se dea acestui învățământ caracterul practic. Dar pasul acesta, nu a avut nicio urmare. Vom pune din nou cestiunea în studiu și vom căuta să-i dăm o soluțiune.

1. Aceasta adresă e în colecția de față sub nr. 19 (vol. I, n.ed.).

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PROFESIONAL ŞI COMERCIAL
Considerațiuni generale

Ideile care ne conduc în cestiunea învățământului profesional au fost expuse în parte în cele ce preced.

Putem zice că până în 1899 acest învățământ mai că nu exista la noi. Nu că nu erau şcoli de agricultură, de meserii, de comerț; dar cele care erau, prin organizațiunea lor şi prin numărul cel mic, nu puteau exercita nicio influență asupra învățământului public, pentru a-l abate din calea exclusiv teoretică în care-l mențineau liceele, gimnaziile şi universitățile. Cu trei sau patru şcoli de agricultură izolate în câteva centre şi ferite, de contactul cu țărănimea, prin regulamente aspre, prin programe grele şi fără sancțiune practică, nu se putea spera să se poată schimba deprinderile seculare ale unui milion de agricultori, pe care chiar ignoranța lor îi făcea mai rezistenți la movațiuni. Nu cu două şcoli superioare de meserii se putea deştepta în poporul românesc gustul pentru industrie. Iar şcolile de comerț nu difereau de licee decât prin schimbarea, mai mult în nume, a câtorva materii din program, iar nicidecum prin spiritul însuşi al învățământului lor.

Ținta ce ne-am propus noi să atingem a fost îndoită pe de o parte, de a înfrâna curentul care împingea tinerimea toată numai către şcolile de teorie: iar pe de alta, să creăm un învățământ profesional care să fie în contact cât mai intim posibil cu poporul, cât mai accesibil pentru dânsul şi cu pretențiuni cât se poate mai mici.

S-au văzut până aici ce mijloace întrebuințăm pentru a realiza prima parte a programului nostru şi rezultatele ce am dobândit. Am reuşit deja să facem să scadă populațiunea şcolilor pur teoretice, şi excesul l-am împins către cele cu caracte practic.

Întrucât priveşte a doua parte a scopului ce ne-am propus, este nevoie să-l lămurim bine.

În genere, o şcoală are de scop a satisface o trebuință deja existentă; mai rar şi mai greu şcoala va putea crea o trebuință care nu există; ea poate însă, şi e datoare, să facă a se înțelege unele nevoi care există, dar pe care lumea nu le înțelege, şi să determine curente în opinia publică. În această privință, nu este nicio deosebire între chemarea şcolii de a deştepta şi a întreține sentimentul național al unui popor, şi aceea de a îndruma activitatea lui economică în cutare sau cutare direcțiune.

În alte țări, industria şi comerțul au luat naştere, s-au dezvoltat şi au înflorit prin forța împrejurărilor prin aptitudinile poporului, prin mijloacele şi înlesnirile ce a avut el de a-şi funda o industrie şi un comerț. Pe acolo şcolile de comerț şi de industrie au venit în urmă, nu pentru a funda ceea ce exista deja, ci pentru a aduce un nou element de întărire şi progres. La noi, lucrurile se prezintă din

contră. Noi avem trebuință să fundăm aproape pe de-a-ntregul industria noastră, să apucăm din nou în mâinile noastre comerțul, pe care l-am lăsat să ne scape, și să dovedim milioanelor noastre de agricultori că, din pământul ce avem, putem trage foloase cu mult mai mari decât acele ce ne dă el acum. Prin urmare, școlile ce avem și acele pe care le vom mai crea vor trebui mai mult să preceadă decât să urmeze mișcarea economică.

Datoria lor va fi să formeze o opiniune publică, să facă să intre în convingerea tuturor ca învățământul profesional este tot așa de onorabil, și în ziua de azi cu mult mai necesar și mai fructuos decât cel teoretic. Ele vor trebui să ne formeze pătura din care să se ridice oamenii ce vor funda cu timpul industria, comerțul și agricultura cea mare de la noi; căci aceste lucruri nu se improvizează și nu pot lua naștere decât dintr-un substrat, care trebuie să existe deja de mai înainte.

De aceea, școlile elementare și inferioare de meserii, pe care le-am înființat și pe care le vom mai înființa, nu au deloc pretențiunea de a funda la noi industria cea mare. Scopul lor este de a forma o pătură cât mai numeroasă de mici industriași, sau de a întări pe aceea care există deja.

Când țara va avea o clasă numeroasă de lucrători deprinși a trăi din munca mâinilor lor, învățați cu viața de atelier, pricepuți a cunoaște gusturile clientelei și știind a le satisface, vom dispune de elementul principal și indispensabil, fără care este inutil să ne gândim a întemeia industria cea mare pe scară întinsă. Căci la ce este bun a funda fabrici mari, dacă nu vom avea lucrători pentru ele? Și cum vom avea lucrători, dacă nu va exista un strat social anume pregătit pentru a ni-i da? Știm bine că un mare industriaș poate să-și caute lucrătorii și printre țărani, care nu au lucrat niciodată într-o fabrică; dar câtă muncă-i trebuie ca să-i găsească! Câtă, ca să-i formeze și să-i instruiască în meserie! Și cine nu știe că, după ce cu multă muncă și pierdere de vreme și-a format cineva lucrătorii, aceștia îl părăsesc îndată ce și-au format un mic capital, pentru a se întoarce tot la plugul lor? Aceasta nu este deloc de mirare. Lucrătorul luat de la plug este numai un lucrător de ocaziune; el nu este un lucrător de meserie. De aceea vedem că mai toate fabricile mai însemnate ce se înființează sunt silite să aducă lucrători străini, ceea ce reduce mult din folosul ce aduc ele țării.

Modestele noastre școli de meserii vor schimba cu timpul această stare de lucruri. Ele iau pe copii chiar la ieșirea lor din școala primară și lucrează asupra lor la o vârstă când spiritul lor poate primi impresiuni durabile. Se vor forma astfel un număr destul de mare de oameni deprinși a trăi numai din produsul muncii lor industriale, și printre care viitoarele fabrici vor găsi lucrători stabili și deja deprinși cu viața de atelier.

Școlile elementare și inferioare de meserii au de obiei a dezvolta industria mică, și anume acele industrii care transformă materiile prime ce se află în țară, și ale căror produse își găsesc desfacerea chiar în țară. Este lucru anormal,

rușinos și dăunător ca pălăriile de pâslă, dimia, mobilele ordinare de lemn, donițele, oalele, până și opincile și furcile de lemn, să se aducă de peste graniță. Sunt nenumărate obiecte care sunt în același caz, deși fabricarea lor este ușoară, nu cere nici unelte multe și scumpe nici o învățătură lungă, și deși lemnul, lâna, pieile sunt la îndemâna tuturor. Școlile noastre vor căuta să propage toate industriile care se pot practica cu ușurință în ateliere mici, chiar în casa țăranului, cu unelte puține și ieftine. Cu modul acesta vom utiliza multe materiale care azi nu-și găsesc întrebuințarea, vom da de lucru la o mulțime de oameni, vom da putință țăranilor a se folosi de zilele de iarnă, pe care acum le pierd în zadar și vom reține în țară multe milioane, care merg acum de plătesc peste graniță numeroasele obiecte simple pe care le consună poporul.

* * *

Ceea ce am zis despre industrie se poate repeta în mare parte și pentru agricultură. Școalele noastre elementare și inferioare de agricultură nu au deloc ca scop de a propaga cunoștințele cele mai înalte de agricultură. Ele își propun să facă a trece prin ele cel mai mare număr posibil de băieți de țăran, ca să capete în mod practic cunoștințe restrânse, care să le permită a cultiva pământul în mod mai perfecționat decât părinții lor. Ne propunem astfel să facem ca practica urmată de masa țăranilor să se îmbunătățească cu încetul, făcând-o să adopte pe rând și pe nesimțite unele obiceiuri ușor de admis și pe care numai neștiința sau lipsa de stăruință a făcut până acum să fie necunoscute. Astfel, vom fi făcut, credem, un mare serviciu agriculturii noastre, dacă vom fi deprins pe țărani să introducă rotația anuală, să cultive câteva plante furajere, să întrebuințeze semințe mai bine alese și să facă arături mai bune. Nu ne trece deloc prin minte să-i învățăm analiza chimică a pământurilor, experimentarea de culturi rare și alte asemenea lucruri. Și suntem convinși că, atunci când masa țărănească va fi adoptat acele puține lucruri ce voim să o învățăm, va fi mult mai lesne marilor agricultori să facă agricultura pe care vor voi, pentru că vor avea cu cine, iar venitul pământului nostru se va îndoi.

* * *

Acestea sunt motivele pentru care, deosebindu-ne de sistemul urmat până acum, în loc de a ne mărgini într-un mic număr de școli mari și costisitoare cu învățământ superior, am preferat să înființăm cât mai multe școli de meserii și de agricultură, mici, ieftine, dând un învățământ foarte restrâns, și pe care să le putem răspândi pe toată suprafața țării, și mai ales în sate și în orașele cele mici. În adevăr, deoarece este vorba să creăm un învățământ destinat mai cu seamă

copiilor de oameni săraci, era natural să căutăm a duce şcoala la ei, în loc de a voi să-i facem pe ei să vină de departe la vreo câteva şcoli mari. Am putut astfel ca, chiar din primul an, în şcolile elementare şi inferioare de meserii, să dăm învăţământul la un număr de peste 1.000 de copii, care ne costă în mijlociu câte 300 lei unul pe an, pe când în şcolile cele mari nu aveam decât 385 şcolari, care costă fiecare câte 2.500 lei pe an. Este adevărat că aceşti din urmă primesc un învăţământ cu mult mai superior decât cei dintâi; dar este tot atât de adevărat că, pentru acele dintâi, am avut în acest prim an de suportat cheltuielile de instalaţiune, care se fac numai odată, şi că la început o şcoală nu câştigă mai nimic, pe când pe urmă ea poate trăi în mare parte prin propriile ei mijloace; aşa că în anii următori costul anual al unui şcolar se va reduce de la 300 lei la cel mult 150. (O şcoală elementară de meserii cu un singur măiestru, odată constituită, nu costă mai mult de 2.000 lei pe an; aşa că, de ar avea numai 30 de şcolari, costul anual al unuia ar fi abia de 70 lei.)

Sistemul şcolilor mici şi numeroase are dar avantajul de a ne permite ca, cu o mică cheltuială, să facem să treacă prin ele un număr mare de şcolari şi să ne formăm astfel, în scurtă vreme, cu sacrificii neînsemnate, un număr mare de lucrători industriali şi de ţărani cu ştiinţă de meseria lor. Tinerii aceştia vor fi trăit câte doi sau trei ani în şcoală şi vor fi văzut că, cu ceea ce-i învaţă şcoala, ei au putut, la o vârstă de 13-16 ani, să se întreţină aşa ca să nu coste nimic pe părinţi, şi să adune şi câte un mic capital; ei vor fi putut face comparaţiune între foloasele pe care le-au tras şi le mai pot trage din aceea ce au învăţat, şi între munca în mare parte stearpă a părinţilor lor, închişi încă în metodele şi ideile lor rutiniere. Astfel cu timpul va dispare neîncrederea pe care o are poporul nostru pentru tot ce nu se potriveşte cu ceea ce ştie el din părinţi, precum şi aceea pe care o nutreşte contra meseriilor manuale, despre care crede că nu sunt în stare să hrănească pe cineva şi că nu sunt bune decât pentru străini.

Legea învăţământului profesional din 1899

Legea învăţământului profesional, promulgată la 31 martie 1899, a fost inspirată de aceste consideraţiuni.

Reforma învăţământului public, urmărită timp de aproape 40 de ani cu atâta tenacitate, nu se putea considera ca desăvârşită prin votarea legilor din 1893, 1896 şi 1898. În adevăr, la noi nu era vorba numai de a avea şcoli primare, licee sau universităţi mai bune decât erau înainte; ceea ce se cerea, era de a se reforma *învăţământul* însuşi, în întregimea lui; era vorba de a i se reda echilibrul care-i lipsea, a dezvolta părţile atrofiate, a completa lipsurile şi a reduce părţile dezvoltate în mod anormal la proporţiile cuvenite. Iată pentru ce legea asupra învăţământului secundar din 1898 a dus la rezultatul, nelogic în aparenţă, de a

fi făcut să scadă numărul şcolarilor din licee: este că aici era un exces de dezvoltare, pe care, cu ştiinţă şi cu voinţă, am căutat să-l reducem. Iată iarăşi pentru ce, în mod logic şi forţat, trebuia ca legea din 1898 să fie completată prin o lege asupra învăţământului profesional, fără care dezechilibrarea de mai înainte nu şi-ar fi găsit remediul, şi reforma nu şi-ar fi meritat numele.

Era însă aici o dificultate, că o parte din şcolile pe care le interesa legea asupra învăţământului profesional depindeau de Ministerul Domeniilor.

Era greu de a se despărţi reforma în două părţi, şi a se legifera din două puncte de vedere deosebite. Toată expunerea din această lucrare arată ce strânsă unitate domneşte în planul întreg al reformei. Nu este nicio parte a învăţământului care să se poată considera deosebit de celelalte. Ele se pătrund şi se influenţează unele pe altele în aşa fel, încât organizaţia dată uneia impune într-o mare măsura organizaţia ce trebuie dată tuturor celorlalte.

Am văzut deja cum învăţământul profesional a pătruns în şcoala primară, în cea secundară; vom vedea mai jos cum îşi deschide drum până şi în universitate. Cum se putea admite ca legea care-l privea, să fie făcută fără nicio preocupare de ceea ce se făcuse în celalte ramuri de învăţământ? Cum se putea să se ridice un zid de despărţire între dânsul şi restul învăţământului?

Acestea au fost motivele care au impus, ca o singură lege să regulize întregul învăţământ profesional, atât pentru şcoalele care deja depindeau de Ministerul Instrucţiunii Publice, cât şi pentru cele pe care le administra Ministerul Domeniilor, şi, ca consecinţă, trecerea acestor din urmă şcoli sub administraţiunea Ministerului Instrucţiunii.

De altfel, măsura aceasta nu are nimic neobişnuit într-însa, deoarece mai sunt ţări unde întregul învăţământ este reunit sub singura autoritate a Miniserului Instrucţiunii Publice.

* * *

Legea învăţământului profesional din 31 martie 1899 nu a fost aplicată, nici o zi. Guvernul din 12 aprilie 1899 a abrogat-o şi a restabilit vechea lege din 1893, cu deosebire numai că şcoalele comerciale au fost lăsate sub autoritatea Ministerului de Instrucţiune, cum fuseseră şi înainte de 1883.

Dar legea din 1899 a fost restabilită la 9 iulie 1901, cu oarecare modificări, dintre care cea mai însemnată a fost că şcoala superioară de agricultură de la Herăstrău a fost lăsată la Ministerul Domeniilor.

Aşa cum este şi cum se aplică ea acum, legea cuprinde trei subdiviziuni mari: învăţământul agriculturii, al meseriilor şi al comerţului.

Şcoalele de agricultură pentru băieţi sunt de două categorii: şcoli elementare şi şcoli inferioare; pentru fete, sunt şcoli elementare de gospodărie rurală (anexa nr. 73, art. 6 şi 7).

Școalele elementare de agricultură au doi ani de curs. Învățământul lor cuprinde, pe lângă învățătura practică a agriculturii și industriilor ei anexe sau derivate, foarte succinte cunoștințe teoretice, care sunt limitate la cel mult 3 ore pe săptămână în timpul muncii câmpului, și cel mult 2 ore pe zi în timpul când această muncă este suspendată. Scopul acestor școli este învățământul practic al agriculturii raționale, în vederea culturii celei mici.

Școalele inferioare de agricultură au de scop a forma buni gospodari rurali pentru o cultură mai întinsă, precum și pe învățătorii pentru școalele elementare de agricultură. Cursul lor este de trei ani (anexa nr. 73, art. 15).

Pentru învățământul meseriilor, sunt școli elementare cu doi ani de curs, școli inferioare, care pot fi de gradul I cu cinci ani de curs, sau de gradul II cu șapte ani, și școalele superioare de meserii din București și Iași (anexa nr. 73, art. 21, 28. 43 și 45).

În fine, învățământul comercial se dă, pentru băieți în școli comerciale de gradul I și de gradul II; pentru fete, în școalele elementare de fete și în clasele comerciale alăturate lângă școalele secundare de fete; pentru adulți, în cursurile comerciale de seara și de duminică (anexa nr. 73, art. 58, 59, 69, 61 și 75).

Mai sunt în fine cursurile de comerț și de meserii peni ucenici și pentru adulți (anexa nr. 73, art. 76).

Școli profesionale existente înainte de 1901 și cele înființate de atunci încoace

În momentul când s-a pus în aplicare legea din 1901 asupra învățământului profesional, existau deja următoarele școli profesionale.

Școli de agricultură: școalele inferioare de la Strihareț, Roman și Armășești, și cea superioară de la Herăstrău;

Școli de meserii: școalele superioare din București și Iași, 15 școli profesionale de fete, dependente de Ministerul Instrucțiunii Publice;

Școli de comerț: 5 școli comerciale inferioare și 4 școli comerciale superioare.

Se vede de aici că învățământul meseriilor pentru băieți nu avea deloc școli elementare și inferioare, ci numai superioare. Tot așa, învățământul agriculturii nu dispunea decât de patru școli, toate cu internat și cu o organizațiune relativ superioară și complicată. Trebuia dar să se completeze cadrul, creând pe de-a-ntregul învățământul începător agricol și industrial, și mai ales răspândindu-l în toate părțile, în loc de a-l ținea concentrat numai în câteva puncte.

Prin bugetul anului 1901–1902, se pusese la dispoziținea ministerului o sumă de 234.761 lei, pentru înființarea școalelor necesare. La 11 aprilie 1901,

am adresat prefecților o circulară (anexa nr. 71), prin care-i consultam asupra felului școalelor ce trebuiau înființate și a locului unde să se înființeze.[1]

Având în vedere răspunsurile primite, prin deciziunea din 11 iulie 1901 (anexa nr. 75),[2] am hotărât înființarea, subvenționarea sau transformarea în școli profesionale a 53 de școli. Din acestea însă nu s-au putut înființa deocamdată decât 39; pentru celelalte, am fost împiedicați, fie de lipsa de local, fie de alte împrejurări. Unele au fost înființate mai târziu, și câteva s-au înființat fără să fi fost prevăzute în deciziunea de la 1901. În rezumat, avem azi următoarele școli profesionale (a se vedea și anexa nr. 76).[3]

	Școli de agricultură		Școli de meserii de băieți			Școli profesionale de fete	Școli comerciale de băieți		Clase comerciale de băieți	Clase comerciale de fete	Școli de menaj pentru fete	TOTAL
	Elementare	Inferioare	Elementare	Inferioare	Superioare		Elementare	Superioare				
Vechi	1	3	–	2	2	15	5	4	–	–	–	32
Nouă	7	1	18	9	–	3	2	–	2	3	3	48
	8	4	18	11	2	18	7	4	2	3	3	80

Dintre școalele prevăzute în acest tablou, cea elementară agricolă din Odobești (Putna), cea inferioară de meserii din Târgul-Ocnii și școala de menaj a azilului Elena-Doamna, deși înființate înainte de 1 septembrie 1901, fusese făcute tot în vederea direcțiunii ce se conta a se imprima învățământului prin legea din 1899. Tot așa a fost și cu școala de viticultură din Drăgășani, care azi a trecut în sarcina societății culturale din Vâlcea.

Dintre școalele profesionale de fete, acele din Huși și Vaslui, deși trecute ca înființate după 1 septembrie 1901, existau în realitate mai înainte, ca școli comunale; la 1 septembrie 1901 au fost însă trecute în contul statului și reorganizate după modelul celorlalte școli ale sale.

În fine, ar mai trebui adăugate, la tabela precedentă, școalele secundare de fete din Bârlad și Focșani, care sunt pe cale a se transforma, prima într-o școală mixtă profesională și de menaj, a doua într-o școală profesională.

Mai sunt și alte observațiuni, care se vor face mai jos, la locul lor.

---

1. Circulara aceasta e în colecția de față sub nr. 30.

2. Această deciziune e în colecția de față sub nr. 39.

3. Anexa aceasta cuprinde un tablou de școalele și clasele profesionale care existau la 15 septembrie 1903.

În tabelă, nu figurează şcoala superioară de agricultură de la Herăstrău, care depinde de Ministerul Domeniilor.

* * *

Ar fi greu să expunem toate greutăţile ce am avut de învins, pentru a da o fiinţă acestei prime serii de şcoli profesionale, şi a mulţimii de măsuri de detaliu ce au trebuit luate.

După cum se vede din tablou, ţinta noastră a fost mai cu seamă de a dezvolta învăţământul profesional elementar şi inferior, pentru a da o bază sigură celui superior, care exista deja. Dar şcoalele de tipul ce cream noi erau aproape necunoscute în ţară, ceea ce mărea greutăţile, din cauză că chiar personalul chemat a le conduce nu era la început bine lămurit asupra scopului şcolilor şi a modului de conducere ce voiam să le imprimăm.

Acest prim moment de mari greutăţi a trecut cu bine, şi rezultatele ce constatăm deja, după un timp aşa de scurt, ne îndreptăţesc să concepem bune speranţe pentru viitor.

* * *

Prima greutate, şi cea mai mare, a fost găsirea personalului instructor. E adevărat că şcoalele noastre tehnice superioare au dat, de când există, numeroşi absolvenţi; dar aceştia aveau deja situaţiuni formate, la care nu consimţeau să renunţe, pentru salariile foarte modeste ce puteam să le oferim noi. De altă parte, printre simplii lucrători, chiar când îşi cunoşteau foarte bine meseria, nu era uşor să găsim oameni care să întrunească şi celelalte calităţi cerute unui om, care era să fie chemat a funcţiona într-o şcoală.

Am fost siliţi să facem lungi căutări, numeroase schimbări, şi, pentru unele meserii puţin practicate în ţară, să aducem măiestri din Transilvania, şi până din Germania. Astfel a fost pentru frângherie, pentru olărie, pentru jucării, şi vom fi siliţi să o mai facem şi pentru alte specialităţi.

A doua greutate a fost aceea a instalării materiale. Nu vorbim de procurarea uneltelor, pentru care aveam fond îndestulător, ci de localuri. O şcoală de meserii, o şcoală de agricultură, reclamă încăperi speciale, precum ateliere, magazii, grajduri, care nu se găsesc cu uşurinţă, mai ales prin satele şi orăşelele unde voiam noi să aşezăm şcoalele noastre. Trebuie să recunoaştem că, fără sprijinul devotat şi stăruitor al prefecţilor, primarilor, şi chiar al simplilor particulari, de cele mai multe ori ne-ar fi fost foarte greu, dacă nu chiar imposibil, să găsim ceea ce ne trebuia. Am putut însă să acomodăm unele clădiri vechi, printre care unele erau vechile conace ale moşiilor statului, vândute în loturi; li s-au făcut

reparațiuni, adaose, și, pe unde era absolută nevoie, s-au făcut chiar construcțiuni noi. Cheltuielile acestor lucrări s-au acoperit mai cu seamă din subvențiunile acordate de județe și comune, conform legii, și uneori din donațiunile unor proprietari generoși, ca d-nii Sava Șomănescu la Șopot și la Drăghiceniii-Liiceni, Marincu(49) la Poiana, B. Știrbei(50) la Buftea.

Cu toate acestea, instalațiunilc făcute nu se pot considera ca definitive. Cele mai multe sunt încă nesuficiente, și unele sunt construite ușor, așa că vor trebui înlocuite peste câtva timp cu lucrări mai serioase. Aceasta va fi cu atât mai indispensabil, cu cât în localitățile respective lipsește chiar putința de a se lua cu chirie localurile necesare, cum se face prin orașe mai mari.

O a treia greutate, foarte mare, a fost aceea care rezultă din lipsa de mijloace a copiilor, pentru care școalele noastre erau destinate. Școlarii noștri aveau să fie fii de săteni sau de orășeni din clasele cele mai sărace, dintre aceia pentru care însăși sărăcia lor era o piedică pentru a urma cu succes liceul sau gimnaziul. Aceia dintre ei a căror familie nu locuiau în localitatea unde era școala, ar fi trebuit dar să locuiască cu plata pe la gazde, ceea ce era mai presus de puterile părinților lor. Mai trebuie apoi să nu se piardă din vedere că, între vârsta de 12 și cea de 17 ani, un băiat este de mare ajutor unor părinți săraci și poate contribui în mod simțitor pentru a ușura sarcinile familiei și chiar a aduce oarecare câștig în casă. Era dar un îndoit sacrificiu pentru o familie săracă, de a se lipsi de ajutorul unui băiat, și de a-l întreține pe cheltuială la o școală mai depărtată. E adevărat că legea prevede ca, din beneficiile școlii, cea mai mare parte să se distribuie școlarilor, la absolvire; dar aceasta nu rezolva problema întreținerii lor în timpul studiului însuși.

Dificultatea aceasta este așa de serioasă, încât putea să compromită succesul întregului învățământ profesional.

În vechile școli, ea fusese rezolvată prin înființarea de internate pe lângă fiecare școală. Dar la sistemul acesta nu ne putem gândi aici, pentru că costă scump și ar fi făcut imposibilă înmulțirea și diseminarea școalelor; și pe urmă internatul are marele inconvenient de a învăța pe școlari cu viața fără grijă, relativ confortabilă, pe care nu o vor avea după ieșirea lor în lume.

Legea din 1901 a preferat să adopte sistemul cantinelor școlare, care deja se experimentase în școalele primare și dăduse așa de bune rezultate. Pe baza legii, se înființase deja câte o cantină pe lângă unele din școalele cele noi, chiar de la fundarea lor. Dar mijloacele lor de întreținere erau de tot nesuficiente.

Prin deciziunea din 28 decembrie 1802 (anexa nr. 77)[1] am hotărât înființarea de cantine pe lângă toate școalele elementare de meserii și de agricultură; iar pentru întreținerea lor am prevăzut a se întrebuința plata elevilor cantinieri, ajutoarele date de minister, de Casa Școalelor, de județe, comune și de instituțiunile private;

---

l. Deciziunea aceasta se găsește în colecția de față sub nr. 78.

donațiunile, produsul serbărilor, colectelor, și mai ales o parte din venitul net al școalei, care să nu treacă peste jumătate din acest venit.

Deja Casa Școalelor acorda acestor cantine un ajutor de 14.000 lei pe an. Partea venită din beneficiul școalei este mult mai însemnată. E adevărat că, după textul strict al legii, această parte trebuie să se libereze școlarilor la absolvire; dar am socotit că prima noastră datorie era de a le face posibilă urmarea în școală, fără care nici școala, nu ar fi putut exista, nici școlarii să mai aibă vreun beneficiu. De altfel, prin întreținerea ce li se acordă și prin înlesnirea ce li se face de a învăța o meserie, se dă școlarilor un folos cel puțin tot atât de mare ca și acela de a avea un capital mai mare la ieșirea lor din școală.

De aceea, credem că măsura noastră este bună și folositoare.

Deciziunea noastră din 28 decembrie 1902 am susținut-o prin circularele din 8 și 8 ianuarie 1908, către prefecți și către revizorii școlari (anexele nr. 78 și 79), prin care le ceream concursul și le indicăm mijloacele, pentru a veni în ajutorul cantinelor.

Pe lângă acestea, am creat un nou venit acestor cantine, din vânzarea carnetelor personale ale școlarilor, prevăzute la art. 215 din regulamentul școalelor secundare, și generalizate în urmă pentru școlarii de orice categorie. Aceste carnete se vor face de Casa Școalelor, și tot excedentul provenit din vânzarea lor se va vărsa pentru cantinele școalelor profesionale.

În fine, la școalele de agricultură și la acele care au grădini, întreținerea cantinelor este mult înlesnită prin legumele pe care le procură grădina.

Prin aceste mijloace, credem că s-a asigurat în mod suficient deocamdată întreținerea cantinelor și buna funcționare a școalelor. În adevăr, deși măsurile noastre nu vor primi deplina lor executare decât de la 1 septembrie 1903, deja numărul elevilor a crescut și frecventarea a devenit mai regulată. Nu ne îndoim că după 1 septembrie 1903 îmbunătățirea va fi mare și evidentă pentru toți.

* * *

Cu toate greutățile neseparabile de orice început, avem mulțumirea de a constată că școalele nou înființate au fost primite în genere cu favoarea, și că într-însele se lucrează cu multă ardoare. Am vizitat mai multe dintr-însele, și peste tot am constatat rezultate care, mai ales în unele, trec peste orice așteptare. Școlarii lucrează cu râvnă; unii din ei manifestează aptitudini în adevăr surprinzătoare; culturile făcute de școalele agricole sunt în genere demne de toată lauda. Cât pentru public, el dovedește favoarea sa prin mulțimea comenzilor, care la unele școli trec chiar peste ceea ce pot produce ele. Din această cauză, chiar din al doilea an școalele au putut să-și acopere toate cheltuielile lor de material, și să lase beneficii însemnate, care, după lege, se împart între măiestri și școlari. Dispoziținea aceasta a legii este foarte nimerită, fiindcă constituie un stimul

puternic și pentru unii, și pentru alții, și fiindcă va da mijlocul viitorilor absolvenți ca, cu micul capital ce-și vor fi format în școală, să-și poată exercita meseria.

În septembrie 1903, se va ține în București prima expoziție a școalelor de meserii și de agricultură, prevăzută de art. 74 din lege. Sperăm că cu această ocaziune se va convinge oricine de utilitatea noului învățământ și de aptitudinea deosebită pe care o au fiii poporului nostru pentru industriile manuale.

Să intrăm acum în câteva lămuriri mai de aproape asupra diverselor categorii de școli.

Școli elementare și inferioare de agricultură

Printre școalele de agricultură care depind de Ministerul Instrucțiunii Publice sunt trei care au fost înființate înainte de începutul reformei învățământului, și anume școalele inferioare de la Strihareț, Roman și Armășești. Această din urmă are și secție de meserii, și e împărțită în două diviziuni: a băieților și a fetelor,

Aceste școli sunt câtetrele cu internat, și au bugete respectiv de 30.545 lei, 33.910 lei și 55.112 lei pe an.

La 1 septembrie 1897, am înființat două școli primare, superioare cu aplicațiuni practice de viticultură: una la Drăgășani și alta la Focșani; aceasta de a doua a fost strămutată în 1901 la Odobești. Organizarea lor a fost fixată prin regulamentul și programa din 3 septembrie 1897 și prin deciziunea din 23 decembrie 1897. La punerea în aplicare a legii învățământului profesional, la 1 septembrie 1901, școala din Odobești a fost supusă organizării comune a școalelor elementare de agricultură și a primit și o secțiune de dogărie. Cea de la Drăgășani a trecut în seama societății culturale din Vâlcea, care i-a adăugat și o secțiune de meserii.

Școalele de la Braniștea, Belcești, Lehliu, Strehaia și Nucet au fost înființate cu pământuri cedate din moșiile statului; cele din Poiana, Sopot și Draghiceni, pe pământuri dăruite de veci de către particulari. La Poiana, dl Marincu a oferit 37 de hectare, iar la Sopot și Drăghiceni, dl Sava Șomănescu câte 20 de hectare, pe lângă alte înlesniri. Această bunăvoință pentru noua instituțiune din partea dlor Marincu și Șomănescu este de natură a încuraja mult silințele noastre, mai ales că este departe de a fi izolată, deoarece din multe alte părți am avut numeroase îndemnuri și înlesniri.

La 1 septembrie 1903, va începe să funcționeze încă o instituțiune de învățământ agricol, la R.-Sărat. Această comună ne-a oferit în acest scop localul vechii gări, împreună cu 100 hectare din moșia orașului și încă o bucată lângă apa Râmnicului, pentru grădină de legume. Cu acestea, Casa Școalelor va înființa și va întreține în socoteala sa o fermă model pentru instrucțiunea agricolă a

învățătorilor ce se destină școalelor elementare de agricultură, conform art. 9 și 10 din lege, precum și pentru învățătorii ambulanți și toți acei care își propun a-și perfecționa cunoștințele lor agricole. Am decis crearea acestei ferme, atât pentru a profita de donațiunea ce ni se făcea, cât și pentru a avea o fermă organizată anume în vederea trebuințelor învățământului agricol.

Ne propunem încă, ca, cu ajutorul acestei ferme, să introducem, să perfecționăm și să propagăm unele industrii în legătură intimă cu agricultura. În scopul acesta, pentru a ne prepara personalul trebuincios, am trimis doi învățători în Boemia, pentru a învăța chipul de a se crește porcii și a se fabrica șunca, și doi în Bosnia, pentru uscatul prunelor.

Tot la 1 septembrie 1903, se va deschide la Alexandria (Teleorman) o școală inferioară de agricultură, pe lângă care vor fi și câteva cursuri comerciale, destinată a înlocui gimnaziul și școala de meserii de acolo, care se suprimă. Terenul necesar, în întindere de 100 hectare, ni s-a cedat de către comună, din moșia orașului.

Școale elementare, inferioare și superioare de meserii

Școalele superioare de meserii din București și Iași nu au fost atinse în organizațiunea ce li se dăduse prin legea de la 1893, decât în cestiunile de detaliu. Cele inferioare și cele elementare însă au fost înființate toate în conformitate cu legea din 1901. E adevărat că cea din Târgul-Ocnei se înființase la 1 septembrie 1897, și cea din Bârlad la 1899; însă cea dintâi era tot o îndrumare către introducerea învățământului profesional elementar, iar cea de a doua a imitat organizarea ei.

În cele 29 de școli elementare și inferioare ce avem azi sunt introduse, în prima linie, meseria lemnăriei, a rotăriei și a fierăriei, care se regăsesc în cele mai multe. Pe lângă acestea se învață, după împrejurările locale, câte una sau două din meseriile următoare: lăcătușeria, tinichigeria, tâmplăria, curelăria, fabricarea pălăriilor de pâslă, olăria și ceramica, împletitura de răchită și de papură, dogăria, frânghieria, cismăria, croitoria, bărbătească. Fiecare din aceste meserii se practică în localitatea unde are mai multă căutare, sau unde se găsește mai cu înlesnire materia primă. Când această materie nu se găsește, dar se poate produce în țară, am luat măsuri în acest scop. Astfel, nu se găsește la noi cânepă îndestulă și de calitatea voită pentru frânghierie, și se aduce din străinătate; am dispus ca diriginții școalelor, unde se învață această meserie, să contracteze cu sătenii de prin vecinătate ca să cultive ei cantitatea și calitatea voită de cânepă, cu obligațiunea pentru școală de a o cumpăra, așa că se va contribui la reintroducerea acestei culturi, care se împuținase la noi de câtva timp.

Observăm că școalele de meserii din Alexandria (care acum se înlocuiește cu una de agricultură), din Bârlad, din Câmpulung și din Slatina înlocuiesc câte un gimnaziu, care se desființează sau s-a desființat.

De asemenea, merită atenţiune că mai peste tot şcoalele nou înfiinţate s-au bucurat de sprijinul autorităţilor locale, judeţe sau comune, şi de ale particularilor. Epitropia averilor Madona-Dudu din Craiova îşi propune să înfiinţeze cu totul în socoteala sa o şcoală inferioară de meserii la Maglavit, în judeţul Dolj. Dl B. Ştirbei a donat localul, uneltele şi 5 hectare de loc pentru şcoala din Buftea. Comuna Brăila întreţine în socoteala sa o şcoală inferioară de meserii, înfiinţată în 1901.

* * *

Pentru a desăvârşi aplicarea legii în ceea ce priveşte şcoalele elementare şi inferioare de agricultură şi de meserii, mai trebuia să se alcătuiască programele lor şi regulamentele lor de aplicaţiune.

Pentru învăţământul agricol, elementar şi inferior, s-a promulgat deja regulamentul din 16 aprilie 1903. Pentru şcoalele de meserii, regulamentul este în preparaţiune; până la promulgarea lui, s-au distribuit şcoalelor nişte *Instrucţiuni pentru întrebuinţarea veniturilor şi distribuirea beneficiilor provenite din lucrările executate.* Pentru şcoalele superioare de meserii, un proiect de regulament, deja elaborat, se află încă în dezbaterea consiliului permanent de instrucţiune.

Întrucât priveşte programele, credem că nu este încă momentul a se elabora. Şcoalele despre care vorbim sunt o creaţiune cu totul recentă, pentru care experienţă încă nu există. Trebuie ca mersul lor câtva timp să fie condus numai prin ordine şi instrucţiuni ministeriale, până ce se va reuni o sumă de observaţiuni destul de mare, pentru a se putea scoate din ele oarecare reguli comune. E bine chiar să se lase fiecărei şcoli oarecare libertate de mişcări, pentru a se acomoda mai cu înlesnire cu împrejurările locului în care se află.

Cu toate acestea, am crezut necesar să elaborăm, sub formă de instrucţiuni, pentru şcoalele de meserii, un orar şi o programă al cărei scop este numai de a circumscrie cunoştinţele ce sunt a se preda în ele.

În această privinţă, merită atenţiune dispoziţiunile din lege (art. 6, 15, 21, 28), care limitează cu mare îngrijire întinderea ce trebuie dată cunoştinţelor teoretice ce se pot preda în şcoalele profesionale. În opoziţie cu ceea ce se întâmpla până acum, grija cea mare a legii actuale este nu de a întinde cât mai mult aceste cunoştinţe, ci din contra, de a le impune limite peste care să nu treacă. Aceasta este o nouă dovadă de tendinţa ce ne silim a impune învăţământului public, şi în special celui profesional. Este un lucru cunoscut că până acum majoritatea absolvenţilor acestui învăţământ, în loc să caute a exercita meseria ce învăţaseră, asediau autorităţile cu cereri de posturi. Cauza, credem, era că învăţământul ce primeau nu le infiltra îndeajuns iubirea şi încrederea în meseria lor, şi lăsa prea mult loc credinţei că sunt oameni învăţaţi şi demni de o soartă mai aleasă decât aceea de simpli meseriaşi. Pe viitor, sperăm că nu va mai

fi așa. Legea mărginește așa de bine întinderea programei teoretice și elimină atât de mult tot ce nu este strict necesar unui bun meseriaș pentru a-și exercita meseria, încât e de crezut că nu va mai rămâne în spiritul lor niciun loc pentru aspirațiuni contrarii scopului școalei ce au urmat.

Școale de meserii pentru fete

Prima școală de meserii pentru fete a fost înființată în anul 1877, sub numele de *școală profesională de fete,* de către fostul ministru G. Chițu. De atunci, numărul lor a crescut treptat, până a ajuns la cel actual de 18, pe lângă care mai trebuie numărată și secția profesională de la Azilul Elena Doamna.

Administrația acestor școli a fost regulată prin regulamentul din 18 august 1877, iar învățământul lor prin programa din același an.[1]

Pe atunci, școalele profesionale nu cuprindeau decât un curs de trei ani. Curând însă s-a văzut că acest timp era departe de a fi suficient, nu numai pentru că era prea scurt pentru învățarea unei meserii, dar și pentru că elevele, terminând școala prea tinere (pe la 14-15 ani), nu puteau să se folosească ele ceea ce învățaseră.

Din această cauză, încetul cu încetul numărul claselor crescu la 4, și pe urmă la 5. Aceasta a fost folositor pentru învățământul meseriei, dar a avut neajunsul de a permite în același timp creșterea programei teoretice, care ajunse să contrabalanseze pe aceea a meseriilor. Se ajunse astfel a se învăța două limbi străine, literatură, geometrie etc. Rezultatul fu că absolventele nu știau meseria lor mai bine decât când făceau numai trei clase, dar aveau pretenții mult mai mari. De tot rare erau absolventele care deschideau ateliere pe contul lor, sau care se duceau să lucreze în atelierele altora. În mod aproape invariabil, ele veneau să ceară posturi, așa că această utilă și înțeleaptă creațiune ajunse să fie un izvor de postulante. Și această idee greșită se întărise așa de tare, și în mintea elevelor și a părinților, încât acum doi ani, când am pus să se afișeze prin școalele profesionale că ele nu dau drept la slujbe, ci la meserii, numărul elevelor a scăzut în mod subit.

În septembrie 1897, am convocat o comisiune de persoane competente, cu care am studiat cestiunea aceasta. Din dezbaterile urmate, a rezultat programa din 14 iunie 1898, care organiza școalele, cu 7 ani de studiu, dintre care 5 de învățământ propriu-zis, iar 2 de perfecționare a meseriei.[2]

---

1. Regulamentul pomenit aici s-a publicat în „Monitorul Oficial“ din 1 august 1877 și în „Colecția legilor Instrucțiunii“ 1864–1901, p. 332; iar programa în „Colecția legilor Instrucțiunii“ 1864–1901, p. 975.

2. Programa aceasta s-a publicat în „Monitorul oficial“ din 14 iunie 1898 și în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1864–1901, p. 1232.

Programa aceasta, deşi simplificată întrucâtva faţă de aceea care de fapt era urmată în momentul acela, era totuşi prea încărcată în partea ei teoretică. De aceea, prin legea din 1901, care a păstrat numărul de 7 clase, s-a restrâns mult programa, suprimându-se una din limbile străine, şi impunându-se o limită maximă pentru studiile teoretice, de 18 ore pe săptămână în primele două clase, de 12 ore în cele 3 următoare, şi de 6 ore. în cele două din urmă.

Legea a mai prevăzut că o şcoală de meserii trebuie să conţină cel puţin 5 clase, dintre care primele două să fie preparatoare: o asemenea şcoală se cheamă de *gradul I.* Se mai pot adăuga două clase de perfecţionare, şi atunci şcoala devine *de gradul II.*

* * *

Şcoalele profesionale de fete predau următoarele meserii: croitoria şi confecţiunea femeiască, albiturile, modele şi florile artificiale. Cele două dintâi se predau în toate şcoalele. Afară de acestea, se mai predă, în câte o şcoală, fabricarea corsetelor, a dantelelor, broderia naţională şi broderia artistică.

De fapt, meseriile ce se pot învăţa în şcoalele profesionale de fete nu sunt mult mai numeroase decât atâta. Ne propunem să introducem în cât mai multe şcoli şi confecţiunea hainelor de copii, meserie destul de potrivită şi rentabilă.

Este însă o direcţiune care are trebuinţă să fie urmată la noi, şi în care rolul şcoalelor profesionale de fete este indicat; aceea a artei româneşti.

Se ştie cu ce repeziciune se pierd modelele vechilor cusături şi ţesături româneşti, de o artă aşa de desăvârşită şi care excită aşa de mult admiraţiunea celor cunoscători. Modelele vechi dispar pe fiecare zi, gonite de importaţiunile străine, lipsite de caracter şi de estetică. Dacă nu vom lua măsuri grabnice, în curând nu va mai rămâne nicio urmă dintr-însele, şi cu ele împreună va dispare unul din elementele cele mai preţioase pentru constituirea unei arte curat naţionale, a cărei creaţiune o sperăm şi o aşteptăm cu tărie şi cu încredere.

Pentru a conjura acest pericol, ne propunem să facem ca una din cele patru şcoli profesionale din Bucureşti să se ocupe exclusiv cu învăţământul şi cu cultivarea artei naţionale femeieşti.

Un prim element îl avem deja: este o maiestră de cusături naţionale.

Pe lângă dânsa, am adăugat, la 1 septembrie 1902, o maestră pentru covoare.

Deocamdată lipsesc acestei din urmă industrii două lucruri: modelele şi mijlocul de a vopsi lânurile în toate nuanţele voite.

În ceea ce priveşte modelurile de covoare, ele vor trebui formate prin combinaţiunea nenumăratelor motive existente, în cusături, scoarţe, broderii, ouă încondeiate, sculpturi de prin biserici şi de prin casele vechi etc. Această însărcinare vom căuta să o încredinţăm unui artist, care să aibă cunoştinţa, înţelegerea şi iubirea acestor lucruri.

De altă parte, am chemat în țară pe un specialist din Constantinopole, ca însărcinarea de a învăța pe elevele noastre arta de a vopsi lânurile în toate culorile obișnuite în tapetele orientale, și cu aceleași materiale.

Prin colaborarea maestrei de covoare, a artistului desenator și a vopsitorului, sperăm să facem începutul unei fabricațiuni de covoare românești, tunse și netunse, care va fi cel mai bun chip de utilizare a admirabilelor motive ce posedăm.

Înființarea atelierului de vopsitorie ne va permite apoi să căutăm a varia și a perfecționa modelele noastre de scoarțe, care pe zi ce merge se depărtează mai mult, și de modelele și de culorile întrebuințate altădată. Vom face, un atelier special pentru scoarțe.

În fine, țesătoria va forma obiectul unei a cincea specialități, și atâta va fi de ajuns deocamdată pentru a constitui o școală care poate să exercite cea mai fericită și hotărîtoare influență asupra dezvoltării viitoare a artei naționale.

E bine înțeles că atelierul de țesătorie va avea datoria, nu de a produce pânză pentru comerț, ci de a cultiva și a perfecționa numeroasele sisteme de țesătorie fină și artistică, așa de mult îngrijite altădată de femeile românce, și așa de părăsite, astăzi.

* * *

În legătură cu înființarea unei școli special consacrată artei naționale, stă înființarea unui *muzeu de arte naționale.* Scopul acestei instituțiuni trebuie să fie de a aduna și a conserva toate rămășițele ce se mai găsesc din producțiunile artistice din trecut ale țării noastre: cusături, broderii, țesături, picturi, sculpturi, miniaturi, *enluminures* etc. Un asemenea muzeu va pune, la dispoziținea școlii de arte naționale elementele necesare pentru a-și alcătui modelurile, iar viitorilor artiști le va procura motive de inspirațiune de o neprețuită valoare.

Încă din 1901 am luat primele măsuri pentru constituirea acestui muzeu. Am dat atunci însărcinare pictorului Alpar(51) să culeagă tot ce va putea, și i-am și pus la dispoziținue o sumă pentru aceasta. Încetând el din viață curând după aceea, am trecut această însărcinare d-lui Ipolit Strâmbulescu, profesor la școala de belle-arte din București unul din tinerii artiști care au dat mai multă atențiune producțiunilor artistice românești. D-sa a străbătut deja mai multe din județele țării, Gorj, Vâlcea, Neamț și a reunit obiecte de valoare. În același timp, am luat măsuri ca culegerea aceasta să se facă pe o scară mai mare prin învățători. Cu ocaziunea conferințelor generale din anul 1902, am dat circulara din 11 aprilie 1902 către revizorii școlari (anexa nr. 80), prin care li se da instrucțiuni asupra modului cum trebuia să se facă culegerea.[1] Obiectele adunate au fost apoi examinate de dl Strâmbulescu, reținându-se numai cele care merita.

1. Circulara se găsește în colecția de față sub nr. 59.

O colecțiune însemnată de cusături și țesături, făcută în cursul mai multor ani de excursiuni prin țară de către un amator, am cumpărat-o. Ne-am asigurat o colecțiune de cusături, țesături și desenuri de asemenea lucrări din Transilvania. În fine, am introdus în regulamentul școalelor de belle-arte dispoziținea ca, printre celelalte lucrări ale școlarilor, să se adauge și copierea obligatoare a vechilor documente artistice ce se mai află prin țară.

Prin aceste mijloace, oricât de modeste și puțin costisitoare ar fi, se va putea face un bun început muzeului, care rămânea pe urmă să se dezvolte treptat în cursul timpului.

Sperăm că muzeul se va putea deja deschide în toamna anului 1903, în localul școlii profesionale de fete nr. 3, din șoseaua Kiselef.

* * *

În momentul punerii în aplicare a legii învățământului profesional, școalele profesionale de fete care erau în ființă prezentau între ele deosebiri de organizare destul de însemnate; unele din ele aveau trei ani de curs, unele patru ani, iar câteva cinci ani. Niciuna nu avea cei 7 ani ce erau necesari, după lege, pentru a constitui o școală profesională de gradul II.

Prin bugetul pe 1902–1903, am făcut ca toate școalele existente să intre în lege, impunându-le cursul de 5 ani, pentru a constitui școli complete de gradul I. Am făcut aceasta chiar pentru școalele diu Huși și Vaslui, care până în 1901 fuseseră întreținute de comune, și erau departe de a avea o organizare completă.

De altă parte, am ridicat școala nr. 1 din București la rangul de școală de gradul II prin adaugarea atelierelor necesare și a doi ani de curs (anexa nr. 81).[1] Noile clase s-au deschis în septembrie 1902, populate fiecare cu câte 50 de eleve de diverse meserii, dintre care o bună parte serveau deja ca maestre sau ajutoare de maestre suplinitoare, prin diverse școli profesionale.

Creațiunea acestei școli va permite pe viitor a se aplica legea, în ceea ce privește recrutarea maiestrelor școalelor profesionale, care, după lege, trebuie să fi absolvit cel puțin o școală de gradul II. Până acum, o asemenea școală neexistând, maiestrele se recrutau numai dintre absolventele școalelor de gradul I, din care cauză unele din ele lasă de dorit.

Potrivit legii, secțiunea superioară nou înființată cuprinde foarte puține ore de curs (6 pe săptămână în fiecare clasă); tot restul timpului este ocupat în ateliere, care sunt încărcate de comenzi în mare număr.

Ceea ce împiedica întrucâtva dezvoltarea școalei, era lipsa unei instalațiuni suficiente. Școala ocupă un local, în strada Fântânii, central și bine situat, dar foarte impropriu și neîncăpător pentru o asemenea școală, și mai ales lipsit de

1. Anexa aceasta cuprinde întregul regulament.

săli de ateliere destul de vaste. Dar acest local, de o valoare de 350.000 lei, a fost dăruit de veci şcoalei de către dl Al. F. Robescu. Aceasta ne-a permis ca din fondul şcoalei să clădim săli noi de ateliere şi de expoziţiune, care vor fi gata în curând şi care vor da şcoalei un nou avânt.

La Iaşi există de mulţi ani una din cele mai vechi şcoli profesionale din ţara, întreţinută de *Reuniunea femeilor române* şi subvenţionată de stat. Această şcoală a fost prima care, în urma programei din 1898, s-a completat cu 7 clase şi cu atelierele de aplicaţiune necesare pentru a forma o şcoală de gradul II. Aceste împrejurări ne-au permis a recunoaşte această şcoală ca şcoală de gradul II, impunându-i oarecare condiţiuni, pentru ca certificatele ei să fie valabile. Cu aceasta ne-am scutit de a înfiinţa în Iaşi o asemenea şcoală, pentru care ne lipsea şi personalul, şi mijloacele materiale.

* * *

Curentul, care se produce deja cu oarecare putere către învăţământul profesional, s-a manifestat în anii din urmă prin iniţiativa luată în mai multe localităţi de a se transforma şcoalele secundare de fete, ce existau pe acolo, în şcoli profesionale. Aceasta s-a întâmplat până acum pentru şcoalele secundare din Focşani şi Bârlad, precum şi pentru şcoala „Penetis şi Zurmale“ din Brăila, aceasta din urmă întreţinută de comună. Transformarea a început la septembrie 1901, şi se face clasă cu clasă. Şcoalele din Focşani şi Brăila se înlocuiesc cu şcoli profesionale; cea din Bârlad, cu o şcoală mixtă profesională şi de menaj, de un tip particular, despre care vom vorbi mai jos.

* * *

Programa şcoalelor profesionale din 1898, deşi alcătuită pentru 7 ani, avea trebuinţă să fie modificată, pentru a fi pusă în acord cu legea învăţământului profesional. Proiectul noii programe este făcut; el se află în dezbaterea consiliului permanent, şi va fi promulgat în curând.

De asemenea s-a promulgat, la 12 august 1902, un regulament al şcoalelor profesionale de fete, deoarece aceste şcoli nu aveau decât vechiul regulament din 1877, cu totul nepotrivit situaţiunii actuale şi căzut deja în desuetudine.

* * *

Art. 80 din legea învăţământului profesional dispune ca „până în trei ani de la punerea în aplicare a acestei legi, profesoarele şi maestrele suplinitoare de la şcoalele profesionale de fete, care vor fi având, în momentul acela, cel puţin trei

ani neîntrerupți de suplinință, vor putea fi numite ca profesoare și maestre cu titlu provizoriu, în urma unui examen de capacitate instituit anume; pentru a fi admise la acest concurs, profesoarele suplinitoare vor mai trebui să poseadă certificatul de absolvire a liceului; iar maiestrele de ateliere suplinitoare, diploma de absolvire a unei școli profesionale complete".

Examenul acesta s-a ținut numai pentru măiestre, de la aprilie până la iunie 1903. Au luat parte la dânsul 14 maiestre, care s-au găsit că împlineau condițiunile cerute de lege; din ele, au reușit 3, care au fost și numite cu titlul provizoriu.

Cât pentru profesoare, examenul lor se va ține cu începere de la 15 martie 1904.

Școalele profesionale de fete simt mare lipsă de un serviciu de inspecțiune special al lor. Învățământul acesta, înființat nu de mult și lipsit de orice tradițiune, avea mai mult decât oricare altul nevoie de a fi supravegheat și condus de aproape de către o persoană competentă, care să-i dea îndrumarea cea mai potrivită. Nu s-a făcut așa: școalele s-au înființat una după alta, cu personal compus din măiestre tinere, fără nicio experiență, de multe ori fără o instrucțiune profesională suficientă, și au fost lăsate să meargă în voia lor. Personalul superior al ministerului, lipsit și el de competență, nu a putut contribui mai cu nimic la buna direcțiune a acestor școli. Din această cauză, puține din ele sunt care să aibă stabilită o bună tradițiune practică.

O bună inspectoare ar contribui în mod puternic pentru a îndrepta multe neajunsuri, pentru a regulariza lucrul în ateliere, pentru a organiza supravegherea comenzilor. Fără dânsa, nu este de crezut că învățământul profesional al fetelor va putea vreodată să capete unitatea și seriozitatea ce se cuvine.

În neputința în care eram de a putea numi o inspectoare permanentă pentru acest învățământ, deoarece bugetul nu ne da mijloacele necesare, am format un comitet de 8 doamne în București și unul de 3 doamne în Iași, alese printre acele care erau cunoscute ca competente în materie, și pe care le interesa cestiunea învățământului profesional al femeii. Acestor comitete am conferit dreptul permanent de a vizita școalele profesionale din București și Iași, de a da consilii maestrelor și directoarelor, de a face rapoarte și propuneri ministerului. Ele sunt niște comitete de patronaj, care deja au făcut însemnate servicii și sperăm că vor mai face. Dar este cert că aceasta nu este decât o soluțiune tranzitorie a dificultății, Și că va trebui cât mai curând a se înființa postul de inspectoare a școalelor profesionale de fete.

* * *

O cestiune foarte serioasă, care se ivește, este aceea a situațiunii absolventelor școalelor profesionale.

Sunt 26 de ani de când s-a înființat prima școală de acest fel, și numărul lor a crescut până la 18. Mii de fete au trecut prin ele. Cu toate acestea, când

cercetăm câte din ele trăiesc din produsul meseriei ce au învățat, rămânem uimiți de micul lor număr. O statistică exactă nu avem, şi nici nu ar fi lesne a se face, dar ştim îndeajuns că, în aceşti 26 de ani, nu s-au înfiinţat mai mult de 10 sau 15 ateliere de către absolventele şcoalelor profesionale; că puţine din ele s-au putut susţinea şi că foarte puţine absolvente lucrează prin atelierele ţinute de alţii. Cele mai multe din ele, când vor să profite de meseria lor, cer posturi, fie ca maestre, fie ca ajutoare, fie chiar ca învăţătoare sau ca suplinitoare de învăţătoare săteşti.

Acesta este un rezultat dezastruos, care, dacă nu ar avea explicaţiunea lui şi mijlocul de îndreptare, ne-ar îndreptăţi a închide îndată toate şcoalele profesionale de fete.

Cauzele răului sunt mai multe.

În prima linie, caracterul prea mult teoretic al învăţământului. Nu numai că studiile curat teoretice, ca limbile moderne, matematicile etc., ocupau locul de frunte în programă şi cea mai mare parte a timpului, dar chiar învăţământul meseriei se făcea în mod teoretic. Se dau regiile, se făceau desenuri pe tablă, dar elevele nu lucrau destul ca să capete deprinderea mânei şi a ochiului, fără care învăţarea teoretică a meseriei nu are nicio valoare. Ieşeau dar din şcoală fete ale căror pretenţii că sunt învăţate, erau în raport invers cu cunoştinţa reală a meseriei lor; şi ca învăţate ce se socoteau, găseau că a trăi din meseria lor este lucru înjositor şi că o slujbă la stat era singura recompensă ce se cuvenea meritului lor şi ostenelii ce şi-au dat de a învăţa la şcoală.

Un alt inconvenient mare era că elevele absolveau şcoala prea tinere: când şcoala avea trei clase, elevele ieşeau la 14 ani; cu 5 clase, la 16 ani. La această vârstă încă copilărească, şcoala le conferea titlul de *maiestră.* Fata care se vedea înarmată cu această diplomă, la o etate când ea încă nu era în stare a se conduce singură pe sine în lume, socotea neadmisibil ca să mai lucreze în ateliere ca ucenică, sau chiar ca calfă, aşa că diploma era pentru dânsa o piedică pentru a-şi desăvârşi educaţiunea technică, de care mai avea nevoie. Cât pentru ca să conducă ele înseşi un atelier, nici nu era de gândit. Conducerea unui atelier reclamă o experienţă, o energie, o cunoştinţă de oameni şi de lucruri, care nu se puteau găsi la nişte copile de 14 până la 16 ani.

Aceste neajunsuri sunt înlăturate, sau cel puţin în mare parte atenuate, prin legea învăţământului profesional şi prin programele şi regulamentele care au urmat-o. Reducerea foarte însemnată făcută în învăţământul teoretic, importanţa cea mare dată celui practic, creşterea numărului claselor de la 5 la 7, şi liberarea diplomei de maestră numai după 7 ani de studiu, răspund întocmai nevoilor constatate de atâţia ani.

Răul însă nu este de tot înlăturat. Chiar la 18 ani, o fată nu are încă calităţile de energie şi experienţă, care se cer unei măiestre, şef de atelier. Afară de aceasta, elevele şcoalelor profesionale sunt mai totdeauna sărace, şi nu au de unde lua cele câteva mii de lei necesare pentru deschiderea şi întreţinerea unui atelier.

Neajunsul acesta s-a căutat a se înlătura, dându-se absolventelor celor mai bune câte un ajutor din fondul format din veniturile şcoalei, pentru a le permite să-şi deschidă atelier. Am căutat să regulamentăm aceste ajutoare prin deciziunea noastră din 17 noiembrie 1898 (anexa nr. 82).[1] Cu toate acestea cestiunea e mult mai serioasă, şi ea se prezintă nu numai pentru fete, dar şi pentru băieţii care vor absolvi şcoalele de meserii. Ceea ce le lipseşte la toţi, mai mult decât capitalul, este experienţa, stăruinţa, curajul, şi mai ales sprijinul clientelei, care nu se duce bucuroasă să-şi dea comenzile la nişte tineri începători şi necunoscuţi.

Credem că aici rolul societăţii trebuie să se substitue în locul ministerului. Se cuvine ca camerele de comerţ să ia protecţiunea începătorilor, şi ele pot face mult. S-ar putea încă funda societăţi de patronaj pentru absolvenţii şi absolventele şcoalelor de meserii, şi ele ar avea un frumos rol de îndeplinit. Ne-am încercat să provocăm înfiinţarea unei asemenea societăţi, dar fără succes: mediul în care se poate exercita acţiunea noastră nu este potrivit pentru o asemenea întreprindere.

Şcoale de menaj pentru fete

În străinătate, mai ales în Germania şi în Elveţia, şcoalele de menaj sunt foarte populare. La noi, ele erau necunoscute până acum 6 ani. Şi cu toate acestea, nicăieri nu sunt mai necesare decât la noi, nu numai pentru a forma gospodine, dar şi pentru a înlocui mulţimea de servitori străini care umplu ţara.

Noi am deschis prima şcoala de menaj în septembrie 1897. Această şcoală este o sucursală a Azilului Elena Doamna, căci elevele ei se iau dintre acele eleve ale Azilului care dovedesc că nu sunt proprii pentru niciunul din diversele feluri de învăţământ ale Azilului.

Elevele sunt interne. Cursul şcoalei este de patru ani. Specialităţile trebuiau să fie: bone de copii, servitoare superioare, servitoare ordinare, bucătărese şi spălătorese; însă primele două specialităţi nu au putut încă fi întrebuinţate, din diverse cauze. Prin noul regulament al şcolii din 18 decembrie 1902 (anexa nr. 83) s-au şi suprimat aceste două specialităţi.

Numărul elevelor acestei şcoli nu a fost până acum mare de 30; de la 1 septembrie 1903, el va fi crescut la 40.

* * *

A doua şcoală de menaj s-a înfiinţat tot în Bucureşti, la 1 septembrie 1902, cu atelierele de bucătărie, de spălat şi călcat, de croitorie şi rufărie.

---

1. Această deciziune se află în colecţia de faţă sub nr. 21 (vol. I, n.ed.).

Elevele sunt externe. Cursurile sunt de doi ani. Chiar din primul an s-au primit 50 de eleve, dar cererile de admisiune au fost mai multe. La 1 septembrie 1903, se vor primi încă 50 de eleve.

Regulamentul acestei şcoli a fost sancţionat la 25 iulie 1903 (anexa nr. 84).

* * *

O şcoală de un tip deosebit este pe cale de a se înfiinţa la Bârlad: aceasta este şcoala profesională şi de menaj „Roşca-Codreanu".

Fondul „Roşca-Codreanu"[52] este format din un legat de 6.000 galbeni, lăsat la 1854. Destinaţiunea lui era de a se funda un spital şi o şcoală în care fetele să înveţe „citirea, scrierea, gramatica, geografia, aritmetica, istoria universală şi mai cu deosebire a patriei, ţinerea izvoadelor de gospodărie; felurite cusături şi croieli, spălătoria, meşteşugul bucătăriei; într-un cuvânt tot ce este neapărat spre a fi bune gospodine, bune soaţe şi bune mame de copii; vor mai învăţa şi limba italiană şi franceză".

După ce câtva timp fondul a fost în pericol de a se pierde, din cauza unor împrumuturi negarantate; pe urmă el a crescut, nu însă îndeajuns pentru ca din venitul lui să se poată împlini cererile testamentului.

După lungi tratative, în anul 1901 administratorii fondului conveniră cu ministerul ca să cedeze Casei Şcoalelor vechea casă Roşca din Bârlad cu tot terenul ei, plus o suma de 400.000 lei în efecte cu obligaţiunea ca cu 100.000 lei să se clădească pe terenul cedat un nou local, unde să se înfiinţeze o şcoală în condiţiunile testamentului.

Construcţiunea este deja aproape gata; este însă cam mică, deoarece cu 100.000 lei era imposibil să se facă mai mult. Şcoala a fost deschisă la 1 septembrie 1901, cu un număr de 5 interne, care trebuie să crească până la 15; restul elevelor sunt externe. Numărul claselor va creşte cu câte una pe an, până se vor face şase.

Cât pentru programă, ea nu este încă fixată printr-un decret regal, căci şcoala fiind de un tip cu totul deosebit, se cuvine să lăsăm câtva timp de observare, până să se stabilească organizarea ei în mod definitiv. Totuşi condiţiunile ce trebuie ea să îndeplinească, după testament, sunt de aşa fel, că şcoala prezintă întrucâtva întreitul caracter al unei şcoale profesionale, de menaj şi de educaţiune generală. Acest tip se pare cel mai propriu pentru a forma bune soaţe şi mame de familie, şi sperăm că succesul ci va fi desăvârşit.

* * *

Hotărîrea Alteţei Sale Regale Principesei Maria[53], de a destina pentru înfiinţarea unei şcoale de menaj la Iaşi fondul format din donaţia ce l-au făcut

doamnele române la sosirea Sa în țară, a venit să încoroneze în modul cel mai fericit această serie de creațiuni; căci niște instituțiuni, care se bucură de o așa de înaltă aprobare, capătă prin aceasta dintr-odată consacrarea pe care altfel numai timpul putea să le-o dea.

Donațiunea Alteței Sale Regale Principesei Maria se compune din un fond în efecte de 255.500 lei și din o casă și un loc mare în Iași. Aici se va instala o școală de menaj, al cărui program va fi același cu al școalei de menaj externe din București; ea însă va admite și un număr de 12 interne, dintre care unele vor putea fi solvente. Pe locul dimprejurul casei se va putea face grădinărie.

Condițiunile cele bune în care se înființează această școașă, localul încăpător ce are, și mai ales înaltul patronaj de care se bucură, va face dintr-însa în scurtă vreme o școală model.

* * *

Legea învățământului profesional (art. 7) prevede înființarea de școli de gospodărie rurală pentru fete. Până acum, lipsa de mijloace nu ne-au permis să înființăm nicio școală de acest fel. Sperăm însă că în curând să putem alătura câte una pe lângă ferma ce se crează la Râmnicul-Sărat, și pe lângă unele din școalele noastre de agricultură.

* * *

Școalele de menaj, fiind abia la începutul lor, ar avea trebuință de inspecțiuni de tot momentul, pentru a stabili buna lor îndrumare, pentru a observa din vreme erorile și a le îndrepta. Neputând avea o inspectoare specială pentru ele, am format ca și pentru școalele profesionale, un comitet de patronaj patru doamne, care se ocupă cu cel mai mare interes de cele două școli ce avem în București.

Alte forme ale învățământului profesional

În acest capitol, am arătat până acum în ce fel căută să organizăm învățământul profesional în școli anume făcute pentru dânsul, înființate unele mai de demult, iar cele mai multe în virtutea legii din 1901.

Dar acesta nu este singurul chip în care ne silim a lăți acest învățământ. Părerea noastră este că între diversele feluri de învățământ nu trebuie să se facă despărțiri absolute, ci, din contră, trebuie ca ele să fie în contact, și chiar să se pătrundă întrucâtva unele pe altele.

Cea mai mare parte din măsurile ce am luat în vederea învățământului profesional în afară de școalele propriu-zise de agricultură și de meserii, au fost

deja expuse în capitolele precedente. De aceea este destul a reaminti doar aici pe cele mai însemnate, pentru a se avea sub ochi un conspect al întregii organizări ce dăm acestui învățământ.

Pentru învățământul agricol: Introducerea învățământului practic agricol în școalele primare rurale;

Înființarea grădinilor școlare;

Arendarea pământului școalelor la învățători;

Înființarea învățătorilor ambulanți;

Înființarea de premii la învățători, pentru grădini școlare și pentru cultura cartofilor;

Introducerea cestiunilor de agricultură în dezbaterea conferințelor anuale ale învățătorilor și institutorilor;

Înființarea expozițiunilor anuale ale grădinilor școlare;

Măsurile pentru propagarea culturii albinelor și a viermilor de mătase;

Organizarea învățământului practic agricol și a fermelor de pe lângă școalele normale;

Introducerea cursurilor de agricultură în secțiunea reală a două licee;

În fine, crearea unei catedre de chimie agricolă și introducerea unui curs liber de agricultură la universitatea din Bucureşti, despre care vom vorbi mai jos.

Pentru învățământul meseriilor: Încurajarea și propagarea lucrului manual în școaiele primare, rurale și urbane;

Introducerea învățământului simultan al lucrului de mână în școalele primare urbane de fete;

Întreținerea a câtorva ucenici prin ateliere private, pentru învățarea oarecăror meserii;

Introducerea unui atelier de țesătorie pe lângă secțiunea normală a azilului Elena Doamna;

Trimiterea a doi învățători în Boemia, pentru a învăța fabricarea șuncii, și a altor doi în Bosnia pentru uscarea prunelor.

În mai multe părți, prin sate se înființează din inițiativa privată ateliere pe lângă școli, pentru învățarea de meserii; astfel la Teișani (Prahova), la Comănești (Bacău), și mai multe altele.

Aceste din urmă încercări ne bucură, pentru că ne dovedesc că curentul ce ne-am silit a determina, a început să pătrundă în mase. Când va prinde rădăcini acolo, viitorul învățământului profesional va fi pe deplin asigurat.

Învățământul comercial al băieților

Școalele comerciale, a căror creațiune a început la 1864, au fost sub administrațiunea Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor până la 1883, când au trecut sub acel al domeniilor.

Readuse la Ministerul Instrucțiunii prin legea învățământului profesional din 1899, ele au rămas aici, cu toată abrogarea în 1900 și pe urmă restabilirea ei în 1901.

La început, aceste școli erau de un singur grad; primeau școlari cu cursul primar terminat și aveau 5 ani de curs. Prin legea învățământului profesional din 1893, s-au făcut două feluri de școli comerciale: cele de gradul I cu trei ani de curs, care primeau școlari absolvenți ai școlii primare, în etate de 11 până la 14 ani, și cele de gradul II, având tot trei ani de curs, și în care se admiteau absolvenții a 4 clase de liceu sau ai unei școli comerciale de gradul I.

Legea din 1901 a conservat această din urmă organizațiune, cu deosebire că a dat școalelor de gradul II patru ani de curs; că a mai redus programa școalelor de gradul I, mai ales prin suprimarea limbilor moderne; că a dispus înființarea birourilor comerciale pe lângă fiecare școală comercială de orice grad; că absolvenții școalelor de gradul I nu mai sunt admiși a se înscrie în cele de gradul II.

Cu modul acesta, școalele de gradul I vor avea destinațiunea de a produce personalul care se va îndeletnici cu comerțul curent de detaliu. Până acum aceste școli nu erau decât niște porți de trecere pentru școalele de gradul II, ai căror absolvenți aveau aspirațiuni cu mult mai mari decât de a fi simpli vânzători în prăvălie sau de a dirija un comerț mic. Închizându-se trecătoarea aceasta, absolvenții școalelor de gradul I nu vor putea face altfel decât să intre în comerț, cu atât mai mult că reducerea ce s-a mai adus programelor acestor școli nu e de natură a le deștepta aspirațiuni către funcțiunile publice.

Cât pentru școalele de gradul II, ele rămân destinate, ca și în legea din 1893, a forma personalul pentru comerțul cel mare, pentru bancă, pentru administrațiunile cele mari financiare.

S-a exprimat temerea că școalele de gradul II se vor despopula, dacă se închide absolvenților școlile de gradul I putința de a trece într-însele. Credem că temerea aceasta nu are nici un temei. Și azi școalele superioare sunt populate mai cu seamă cu absolvenți de 4 clase de liceu. Pe urmă, nici nu este mult de dorit ca școalele superioare să dea absolvenți prea numeroși, căci carierele ce le sunt rezervate sunt destul de mărginite. În fine, nu ne îndoim că restrângerea perspectivelor deschise absolvenților de liceu va fi o cauză puternică pentru a abate pe mulți liceeni spre cariera mai sigură a comerțului. O măsură recentă a ministerului de finanțe, care a decis a da preferință, pentru unele, posturi, absolvenților școalelor comerciale superioare, va contribui mult la aceasta.

O creațiune foarte importantă a legii din 1901 este aceea a biroului comercial, în care, școlarii vor avea să facă practica comerțului, în modul cel mai asemănat posibil cu ceea ce se face în comerțul adevărat. Biroul comercial trebuie să fie pentru școala comercială ceea ce este câmpul de experiență pentru școala de agricultură și atelierul pentru școala de meserii. Fără dânsul, învățământul comercial rămâne o simplă abstracțiune, fără miez și fără folos.

La şcoala comercială din Severin, în lipsa unui birou comercial, şcolarii urmează cursurile numai în orele de dimineaţă, chiar duminica şi sărbătorile, iar în orele de după amiază sunt trimişi să facă practică prin diverse magazine ale oraşului, unde direcţiunea a reuşit să facă a fi primiţi. Rezultatele sunt foarte bune, mai ales că şcolarii iau deprinderea comerţului, şi mai toţi intră într-însul. S-au văzut chiar şcolari de-ai liceului părăsindu-l după doi sau trei ani, pentru a trece la şcoala comercială şi a intra în comerţ.

Aceste deosebiri între legea din 1901 şi cea din 1893 impun alcătuirea unor noi programe. Proiectul acestor programe, atât pentru şcoalele de gradul I, cât şi pentru cele de gradul II, este deja făcut şi trecut prin consiliul general de instrucţiune; în momentul acesta, el se află în dezbaterea consiliului permanent, şi în curând va fi gata de promulgare. Deoarece însă e probabil că modificările ce i se vor aduce aici nu vor fi fundamentale, pentru a nu se pierde încă un an, am luat măsuri ca noua programă să se aplice de la 1 septembrie 1903 în clasa I a şcoalelor de ambele grade, rămânând ca în cursul anului să se ţină seamă treptat de modificările pe care consiliul permanent le-ar aduce eventual proiectului votat de consiliul general.

La 1 aprilie 1903 s-a promulgat şi regulamentul şcoalelor de gradul II, care, cu puţine modificări, se va aplica şi celor de gradul I. Aceste regulamente sunt făcute în vederea legii actuale, şi înlocuiesc vechile regulamente din 1878, care nu mai corespundeau în nimic stării de lucruri actuale.

În momentul acesta, există 5 şcoli comerciale inferioare: la Bucureşti, Iaşi, Craiova, Galaţi şi Ploieşti; şi 4 şcoli superioare: la Bucureşti, Iaşi, Craiova şi Galaţi. Pe lângă acestea, statul acordă o subvenţie de 10.000 lei şi alta de 7.000 lei şcoalelor inferioare comerciale din Turnu-Severin şi Giurgiu, înfiinţate de grupe de profesori din aceste oraşe şi ajutate încă de comunele sau de judeţele respective.

Dar curentul pentru dezvoltarea învăţământului comercial se deşteaptă pe fiecare zi. Camera de comerţ din Piteşti subvenţionează deja de câţiva ani o şcoală de comerţ acolo; iar deunăzi, congresul camerelor de comerţ a emis dorinţa ca în fiecare capitală de judeţ să se înfiinţeze câte o şcoală de comerţ. Dorinţa aceasta ar fi bine să se împlinească, cu oarecare temperamente, şi cu rezerva de a nu se face creaţiuni prea repede şi fără calcul, ca să nu se întâmple cu şcoalele de comerţ ceea ce s-a întâmplat cu liceele şi gimnaziile, pe care acum suntem siliţi să le împuţinăm.

De altfel, cunoştinţele comerciale, pentru a se răspândi, nu au la dispoziţie numai singura cale a şcoalelor comerciale propriu-zise.

Art. 60 din legea învăţământului profesional prevede înfiinţarea de cursuri comerciale de seara şi de duminica. Aceste cursuri sperăm să le putem înfiinţa în curând pe lângă şcoalele comerciale, fără cheltuială pentru stat, folosindu-ne de orele disponibile ale profesorilor acestor şcoli.

Mai este dispoziţiunea din art. 75 din aceeaşi lege, de care am profitat pentru a înfiinţa câte un curs de agricultură pe lângă două licee, şi care ne poate

permite tot aşa de bine a introduce şi cursuri comerciale la unele licee potrivite pentru aceasta, cum ar fi, spre exemplu, cele din Galaţi şi Brăila.

Dar de dispoziţiunea aceasta am profitat deja în altfel, înfiinţând de la 1 septembrie 1903 câte o clasă comercială specială pe lângă liceul din Ploieşti şi pe lângă gimnaziul din Constanţa. Această clasă, care va purta numele de *clasa a V-a comercială,* va primi absolvenţi de 4 clase de liceu sau de gimnaziu, şi le va da cunoştinţele de comerţ cele mai indispensabile pentru a practica comerţul cu pricepere. Scopul nu este de a desăvârşi educaţiunea lor comercială, căci aceasta se va face în casele de comerţ unde vor practica.

Programa acestor clase comerciale a fost deja votată de consiliul general, şi se află încă în dezbaterea consiliului permanent.

* * *

Legea prevede (art. 61, al. VIII) a se înfiinţa două burse de călătorie pentru studii comerciale, care să se dea prin concurs la fiecare 3 ani. Utilitatea acestor burse este evidentă, şi este de regretat că lipsa de mijloace nu ne-a permis până acum să împlinim această cerinţă a legii. Sperăm să o putem face în curând.

Învăţământul comercial al fetelor

Învăţământul comercial al fetelor este o creaţiune a legii din 1901. Până la dânsa, nu exista nicio şcoală pentru ele, nici vreo dispoziţiune în lege care să se ocupe de această cestiune.

Legea din 1901 prevede înfiinţarea de şcoli comerciale elementare pentru fete, precum şi adăugarea unei clase a V-a comerciale pe lângă şcoalele secundare de fete de gradul I.

Creaţiunile acestea au de scop a atrage spre comerţ o parte din mulţimea de fete care caută azi a-şi forma o carieră prin şcoală, şi care până acum se grămădesc în cea mai mare parte asupra careerii didactice, unde nu mai este loc nicidecum.

Nu s-a putut deschide până acum nicio şcoală de comerţ pentru fete. Am putut doar înfiinţa, anul trecut, clasa a V-a comercială pe lângă şcoala secundară din Iaşi, şi anul acesta şi la Bucureşti. Programa acestei clase a fost deja sancţionată la 17 august 1903.

Merită menţiune faptul că la Iaşi, în cursul anului 1902–1903, clasa a V-a comercială a atras un număr de eleve mai mare decât clasa a V-a secundară.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR

Organizarea învățământului

Este o profundă deosebire între organizarea pe care o dă legea din 1898 învățământului superior şi aceea care se făcea prin legea din 1864.

Aceasta din urmă prevedea patru facultăți (ştiințe, litere, medicină şi drept), dădea lista cursurilor ce trebuiau să se facă în fiecare şi prescria ca fiecare curs să se facă de către un profesor, numit cu împlinirea tuturor formelor legale.

Organizarea aceasta făcea din universitate o şcoală superioară liceului, dar încolo întru nimic diferind de dânsul. Aceleaşi programe nestrămutate, aceleaşi examene trecute la epoci fixe, aceleaşi diplome, aceleaşi cursuri limitate şi ca număr, şi ca întindere. Dar ştiința înaintează, ideile evoluează fără încetare, şi o universitate, ca să-şi merite numele, trebuie să se țină cel puțin în curent cu dânsele, dacă nu să contribuie însăşi la această evoluțiune. Legea din 1864 nu dă alt mijloc pentru aceasta decât de a se crea catedre noi.

Alta a fost concepțiunea noastră de rolul ce trebuie să aibă o universitate. După noi, pentru o universitate cestiunea examenelor şi a diplomelor trebuie, dacă nu să rămână pe ultimul plan; cel puțin să nu-i absoarbă toată atențiunea, şi să nu o facă să piardă din vedere principala ei chemare, care este de a fi centrul cultural cel mai înalt al țării. Ea trebuie să atragă şi să țină în sfera acțiunii sale pe toți aceia care sunt în măsură de a contribui la înaintarea ştiinței, sau cel puțin de a o expune sub forma ei cea mai din urmă. Universitatea trebuie să fie tribuna de unde ideile să se poată expune liber, scutite de cătuşele programelor, examenelor şi diplomelor. Fără îndoială, şi de acestea trebuie să se preocupe universitatea; dar nu trebuie ca această preocupare să fie unică, nici să primeze totul.

De altă parte, învățământul universitar, ca şi tot restul învățământului, nu trebuie să facă abstracțiune de nevoile, de aspirațiunile şi de împrejurările țării, şi, izolându-se exclusiv în regiunea speculațiunilor superioare, să-şi facă un punct de onoare de a nu se lăsa să fie scos din sfera abstracțiunilor.

* * *

Plecând de la acest punct de vedere, legea din 1898 se sileşte mai întâi să lărgească cercul strimt în care era închisă fiecare *catedră.* Ea prevede că: „fiecare din cursurile universitare poate fi făcut de unul sau mai mulți profesori sau agregați. Din contră, acelaşi profesor sau agregat poate fi însărcinat cu mai multe cursuri în cadrul specialității sale. Profesorii şi agregații pot fi obligați a face cursuri şi în alte facultăți, însă numai în materia care intră în sfera specialității lor, şi în acest caz ei primesc o diurnă".

Cu modul acesta va lua sfârşit ideea că fiecare curs aparține în mod exclusiv unui anume profesor, care nu mai poate să se atingă de altă ramură a

științei decât aceea care i s-a dat de la început, cu obligațiunea de a o repeta mereu cât timp va fi profesor. Va înceta izolarea dintre cursuri și dintre profesori, se vor putea în fiecare an face combinațiuni noi, care să permită oricărui profesor să se ocupe de oricare parte a științei în care a lucrat. Va înceta și izolarea dintre diversele facultăți, care până acum formau școli absolut distincte și fără niciun amestec între ele, ceea ce făcea că și numirea de universitate, dată reunirii lor, nu era meritată. La acest din urmă rezultat va contribui și modul cum se vor hotărî prin regulamentele diverselor facultăți cursurile ce vor trebui urmate în vederea fiecărui fel de diplomă, și care vor putea, după împrejurări, să fie împrumutate de la două sau mai multe facultăți.

Dar, afară de cursurile făcute de profesori și agregați, cursuri normale, pentru care de ordinar se vor da examene și care sunt prevăzute în buget, și docenții vor putea face, asupra oricărei ramuri de știință, cursuri libere și gratuite, sau retribuite numai de studenții care le ascultă, în afară de cursurile făcute de profesori și agregați, sau paralele cu acestea; asemenea cursuri, după trei ani, pot fi recunoscute ca obligatorii, dacă în timpul acesta s-a dovedit că prezintă un deosebit interes pentru învățământul universitar.

În fine, în universitate se pot face cursuri libere și gratuite asupra oricărei ramure de științe de către persoane care nu aparțin corpului profesoral universitar, dar care au învoirea senatului universității și aprobarea ministerului.

Cu modul acesta, universitatea devine, după cum doream, tribuna liberă unde orice om de merit are acces, pentru a vorbi în numele științei.

S-a zis că este iluzorie speranța de a vedea pe cineva solicitând titlul de docent, sau onoarea de a face un curs liber. Se zicea că nu se vor găsi oameni de știință care, fără a fi plătiți, să se expună a trece examenul de abilitare de docent, și să-și impună munca de a face un curs gratuit. Evenimentele au dovedit cât de netemeinice erau aceste temeri. Până acum, un număr de 15 docenți au fost abilitați pe lângă ambele universități. Unii dintr-înșii sunt oameni deja cunoscuți prin lucrările lor în știință. Unii fac cursuri libere, alții sunt, sau vor fi utilizați ca asistenți, șefi de laboratorii sau de lucrări practice. Sunt și câteva cursuri libere făcute de persoane încă neabilitate, și dintre care unele sunt de un real interes și împlinesc un gol simțit în învățământul universitar.

Dar docenții mai pot face și un altfel de servicii importante în universitate: după lege, ei pot înlocui la nevoie pe profesori la cursuri și la examene. Această cestiune a examenelor a devenit serioasă la facultățile cele mult populate, cum sunt cea de drept și cea de medicină din București. Numărul examenelor a devenit așa de mare, încât profesorii sunt excedați și nu mai ajung ca să le facă. Docenții pot fi chemați să împartă această sarcină cu profesorii, și să le aducă o însemnată ușurare.

Docenții în fine vor fi chemați a face conferințele și lucrările practice fără care nici nu se poate azi înțelege un curs universitar, și care la unele facultăți nu există deloc, sau sunt încă departe de a fi completate.

Din toate punctele de vedere dar docenții vor fi un element prețios în universități, și de aceea cu atât mai puțin se poate explica neîncrederea pe care unii le-o arată. Organismul unei universități moderne este cu mult mai complicat și mai plin de exigențe decât altădată. O universitate nu mai poate astăzi să se închidă în forme hieratice, fără a risca să devină un anacronism. Și dacă docenții sunt o inovațiune la noi, nu ne este permis să ne speriem de inovațiuni, noi a căror tradițiune universitară nu e mai veche de 40 de ani, când universități cu tradițiune de șase ori seculare se lasă să fie pătrunse de spiritul cel nou.

* * *

Înființate, cea de la Iași la 1860, cea de la București la 1863(54), universitățile noastre avură începuturi destul de modeste. Deocamdată nu avură decât facultățile de drept, de științe și de litere. Cea de medicină se înființa la București în 1869, la Iași în 1883; cea de teologie, la București, în 1884.

Deși toate facultățile, afară de cea de medicină, nu aveau să dea decât diploma de licență, organizarea lor fu la început foarte neîndestulătoare. Nu erau catedre de ajuns; unele cursuri indispensabile lipseau cu totul; altele erau reunite câte două și trei în sarcina unui singur profesor. Colecțiunile, laboratoriile lipseau; de lucrările practice ale studenților, mai că nu era vorbă.

Lipsurile însă începură a se completa de timpuriu. Se adăugară catedrele ce lipseau, se separară cursurile prea încărcate, se înființară laboratoriile și lucrările practice; toate acestea cam fără sistem, și după trebuințele sau mijloacele momentului.

Din această cauză, diversele ramuri al învățământului superior nu sunt deopotrivă favorizate. Facultatea de medicină a ajuns să aibă câte mai multe catedre pentru un singur obiect, și unele catedre care nu sunt indispensabile. În facultatea de litere, secțiunea istorică și cea filosofică sunt destul de bine dotate, pe când ambele secțiuni filologice au încă lipsă de catedre neapărat necesare, cum este, spre exemplu, aceea de literatură germană.

La fiecare buget nou, se caută a se face să dispară aceste neajunsuri, fie prin creațiunea catedrelor ce lipsesc, fie, în timpul din urmă, prin suprimarea unor catedre rămase vacante și al căror învățământ se putea repartiza la altele.

Legea din 1898 prevede înființarea diplomei de doctorat la toate facultățile care încă nu o dau (până acum numai facultatea de medicină conferă acest titlu). Mai toate facultățile, și chiar cea de drept, posedă deja oarecare elemente care pot servi la această inovațiune; e cert însă că vor mai trebui oarecare adaose de catedre. Aceste adaose vor trebui făcute treptat, potrivit nu numai cu mijloacele bugetare, dar și cu personalul științific de care se va dispune.

La facultatea de drept, creațiunea doctoratului se impune cât mai curând. Se afirmă de cei în drept că cunoștințele de licență în drept nu sunt suficiente

pentru magistratură, mai ales că marea majoritate a studenților în drept obțin diploma de licență la o vârstă de tot tânără, 20 până la 23 de ani. E trebuință ca ei să facă studii mai îndelungate, nu numai pentru a avea cunoștințe mai întinse care le sunt necesare în carieră, dar și pentru a da mai multă maturitate spiritului lor, înainte de a li se încredința o sarcină așa de plină de responsabilități, ca aceea de magistrat.

Creațiunea doctoratului în drept este apoi necesară și pentru a face să dispară credința că studiul dreptului este cel mai ușor, ceea ce face că acea facultate este năpădită de toți acei care se socotesc ei înșiși incapabili de a face studii mai grele, ceea ce, pe lângă că micșorează prestigiul facultății, mai este o cauză de reală slăbire a învățământului ei.

Deodată cu înființarea doctoratului, va trebui să se împlinească în facultatea de drept și o altă exigență a legii, aceea de a se înființa secțiunea științelor de stat[55]. Necesitatea acestei creațiuni nici nu se poate discuta, când ne gândim că sunt atâtea funcțiuni administrative și financiare, pentru care nu prepară niciuna din școalele noastre; căci facultatea de drept, cu studiile ei pur juridice, dă o parte din cunoștințele necesare unui bun administrator, să zicem chiar pe cele mai necesare, dar e departe de a le da pe toate.

Studiile și stăruințele pentru împlinirea acestor două cerințe ale legii le-am început deja de doi ani, dar până acum ne-am lovit de tot felul de dificultăți și de rezistențe neînțelese, care până în cele din urmă vor trebui învinse, căci altfel facultatea de drept nu va putea ieși din starea de suferință în care este, nici răspunde pe deplin chemării ei. Și realizarea acestor deziderate nu va fi așa de grea, deoarece facultatea de drept dispune deja de oarecare elemente utile, care vor trebui doar să fie completate sau altfel utilizate, pentru a se putea avea și doctoratul și secțiunea științelor de stat.

* * *

Facultățile de științe și de litere au văzut, în ultimii 25 de ani, crescând foarte repede favoarea de care se bucurau. Și-aduc mulți aminte de timpul, nu depărtat, când cursurile lor erau cu mare greutate urmate de un foarte mic număr de studenți, dintre care cei mai mulți nominali, și prea puțini făcându-și în mod regulat studiile și examenele.

Azi nu mai este așa. Numărul auditorilor a crescut într-o proporțiune nesperată, și o bună parte dintr-înșii urmează cu cea mai mare asiduitate cursurile, conferințele, lucrările în laborator.

Este însă de prevăzut că perioada aceasta de prosperitate va fi urmată de o alta, în care populațiunea amândoror acestor facultăți va suferi o scădere. În adevăr, în afară de preocuparea lor de știință pură, ele mai au de obiect de a forma pe viitorii profesori de curs secundar și superior, și pe o parte din cei de școli speciale.

Cât timp corpul didactic secundar, superior şi special a mers înmulţindu-se, din cauză că înseşi şcoalele corespunzătoare se înmulţeau, licenţiaţii în ştiinţe şi în litere găseau acolo o întrebuinţare mai mult sau mai puţin sigură. Dar acum învăţământul secundar nu mai are trebuinţă de dezvoltare mai departe; din contră, constatăm că el a ajuns la o extensiune mai mare decât era necesar şi de aceea căutăm să-l restrângem. De altă parte, sutele de catedre care erau vacante se ocupă mai toate cu titulari, în urma examenelor de capacitate ţinute anul trecut şi acelor ce se vor mai ţinea anul acesta. Rolul facultăţilor se va reduce dar, din acest punct de vedere, a împlini doar golurile ce se vor produce pe fiecare an prin moarte sau retragere. Observaţiunea aceasta este justă, mai ales în privinţa auditoriului feminin al celor două universităţi. Aproape unanimitatea mulţimii de fete care populează mai ales facultatea de litere, nu-şi impune greutăţile şi cheltuielile studiilor universitare decât cu speranţa ca prin ele să-şi facă o carieră în învăţământ. Trebuie acum să se convingă toate că speranţa aceasta este deşartă. Cele 31 de şcoli secundare, normale şi profesionale de fete în care îşi pot găsi întrebuinţarea licenţiatele în ştiinţe şi în litere, au prea puţine posturi pentru ca să poată îndestula măcar a zecea parte din cele care aspiră la dânsele; şi încă trebuie observat că acele posturi sunt mai toate ocupate cu titulare, aşa că este neînsemnat numărul vacanţelor la care să se poată numi titulare noi. Aceasta şi este cauza pentru care şcoala normală superioară de fete, prevăzută prin lege, nu se va înfiinţa, pe câtă vreme absolventele ce ar da ea nu şi-ar găsi nicio întrebuinţare.

Iată pentru ce avem convingerea că curentul care împinge azi pe fete spre universitate va conteni în curând, lucru foarte de dorit, căci el nu face decât să istovească forţele şi mijloacele atâtor fete, fără a realiza niciuna din speranţele lor.

Este deci neîndoios că în curând cea mai mare parte din tinerii, care nu pot să facă studii superioare numai pentru satisfacţiunea sufletească pe care o dau ele, vor lua alte direcţiuni, şi că clientela facultăţilor de litere şi de ştiinţe va scădea.

Perspectiva aceasta nu ne îngrijeşte. Facultăţile fiind chemate a împlini o funcţiune bine determinată în stat, este natural şi logic ca clientela lor să varieze în raport cu trebuinţele ce sunt de satisfăcut. Din contră, ar fi un rău dacă s-ar rupe echilibrul între cerere şi ofertă, şi dacă facultăţile ar continua să funcţioneze cu aceeaşi intensitate, când cererea e mică, ca şi când era mare.

Dar lucrul nu ne îngrijeşte şi pentru un alt motiv: este că ambele aceste facultăţi au de exploatat un câmp de activitate mai întins decât cel actual, şi când ele îşi vor lărgi cercul acţiunii lor, numărul auditorilor se va mări de sine.

Pentru aceasta va fi de ajuns ca facultăţile să caute a se preocupa şi de numeroasele cestiuni de natură practică, care trebuie să solicite şi atenţiunea oamenilor de ştiinţă, cum se face acum şi pe aiurea, şi chiar la noi. În adevăr, facultatea de medicină, cea de drept, nu fac numai ştiinţă pură; ele trag învăţăminte practice din ştiinţă, şi produc medici şi oameni de drept care practică

știința în mod efectiv și nu se mărginesc numai în speculațiuni abstracte. În același fel va putea fi și facultatea de litere: să se ocupe, spre exemplu, a produce oameni care să vorbească și să scrie limbile moderne, pentru uzul practic, în loc de a se ocupa numai de cestiuni de gramatică și de literatură. Aceasta este o specialitate care totdeauna va avea căutare. Și nu ea este singura de care ar putea să se ocupe facultățile de litere.

Cât pentru cele de științe, câmpul lor de acțiune este și mai vast. Se știe cum avântul cel mare al industriei germane se datorește în prima linie științei germane, și cum în fiecare fabrică mai însemnată omul de știință nu lipsește. Pe urmă cestiunile agronomice solicită atențiunea noastră cu mai multă stăruință decât pe aiurea, unde catedrele de chimie agricolă, de zootehnie, de botanică aplicată la agricultură, nu lipsesc, deși pe acolo agricultura nu ocupă în stat locul cu totul dominant pe care îl ocupă la noi.

Considerațiunile acestea ne îndeamnă să ne silim a completa învățământul facultăților de științe și în sensul aplicațiunilor practice ale științei, și am și făcut un început, aprobând încheierea facultății de științe din București, de a se transforma una din catedrele sale de chimie teoretică în catedră de chimie tehnologică. Am rugat apoi pe un specialist competent, dl C. Jornescu[56], să facă la aceeași facultate un curs liber de agricultură, care sperăm să înceapă în octombrie 1903; am ținut mult să se facă un asemenea curs, nu numai pentru utilitatea practică ce trebuie să aibă, dar și pentru ca agricultura, nobila noastră îndeletnicire națională, să nu fie lipsită de onoarea de a avea un loc în cea mai înaltă școală a țării.

O catedră de electricitate aplicată încă ar fi indispensabilă.

Localuri, laboratorii, regulamente

Universitatea din Iași (facultățile de științe, litere și drept) posedă cel mai vast și mai bine amenajat din toate localurile școlare din țară. Săli de cursuri, amfiteatre, laboratorii bine dotate, biblioteci, nimic nu-i lipsește.

Facultatea de medicină din Iași ocupă localul vechi al Universității și un local construit anume pentru institutul de anatomie. Palatul facultății are nevoie să fie cu totul prefăcut, restaurat și completat, căci, așa cum este, e departe de a corespunde destinațiunii sale. Cât pentru institutul de anatomie, deși a costat 650.431 lei, este rău construit și rău potrivit pentru destinațiunea sa.

La București, universitatea stă foarte rău în privința localului. Palatul universității, cu toată vastitatea lui, corespunde foarte puțin destinațiunii sale, fiind construit acum 45 de ani, într-un timp când învățământul superior nu avea nici a zecea parte din exigențele de astăzi, și când nimeni nu putea prevedea dezvoltarea ce va lua el la noi. De altfel universitatea nu ocupă decât a treia parte din palatul clădit pentru dânsa; restul îl ocupă Senatul și muzeele, așa că universitatea nu are

săli pentru cursuri, şi niciun singur amfiteatru destul de încăpător pentru auditorii unora din cursurile cele mai frecventate. De aceea dispoziţiunile regulamentelor relative la regularitatea frecventării sunt literă moartă. Cum să se oblige să nu lipsească de la cursuri cei 1.500 de studenţi ai facultăţii de drept, când nu se pot oferi locuri nici pentru 300? Facultatea de ştiinţe are, drept săli de curs, nişte coridoare de câţiva metri pătraţi; iar laboratoriile ei sunt răspândite în case cu chirie, prin toate cartierele oraşului. Cum să-şi facă studiile un student obligat a merge la laboratorul de botanică de la Cotroceni, la cel de chimie de pe splaiul Magheru, la cel de fiziologie de dincolo de Ministerul de Finanţe, la cel de morfologie de lângă biserica Silvestru, şi la unele cursuri în palatul universităţii? Şi ce cursuri se pot face în nişte laboratorii instalate prin case particulare, fără spaţiu, fără lumină, fără nimic din ce trebuie unui laborator?

Situaţia aceasta este cu totul netolerabilă, şi trebuie să i se pună un capăt cât mai curând, dacă vrem ca universitatea noastră să-şi merite numele.

Soluţiunea cea mai bună nu ar fi de a se goli palatul universităţii de toate autorităţile şi instituţiunile care ocupă cea mai mare parte din ele, şi a se lăsa întreg pe seama universităţii; după cum am spus mai sus, palatul nu e potrivit pentru o universitate modernă.

E de preferat a se face o clădire anume pentru facultatea de ştiinţe cu toate anexele ei. Dacă apoi şi muzeele se vor trece într-o instalaţiune definitivă a lor, ar putea palatul vechi să rămână pe seama Senatului şi a facultăţilor de litere şi de drept, care ar avea atunci destul loc.

Cât pentru facultatea de teologie, locul ei este indicat în marea clădire ridicată la Radu-Vodă, în care este internatul teologic, şi unde ar fi loc foarte suficient şi pentru cursurile facultăţii.

În prevederea acestei soluţiuni, încă din anul 1898 am cumpărat de la trei proprietari un loc de o întindere de peste 10.000 metri pătraţi, mergând din strada Academiei până în strada Enei, în lungul locului vechii universităţi, cu care face corp. Schimbările şi nevoile supravenite de atunci nu au permis a se da urmare ideii noastre din 1898; dar continuăm a crede că tot ea este singura care convine.

Clădirea ar putea să fie relativ puţin costisitoare, căci nu e nevoie să se facă lucrări de lux, care nu ajută întru nimic ştiinţei. Se pot face clădiri economice, care ar avea şi avantajul de a putea lesne fi înlocuite, dacă cu timpul progresul ştiinţei le-ar face să ajungă necorespunzătoare scopului lor.

Dintre institutele dependinte de facultatea de ştiinţe, singur institutul de botanică posedă o instalaţiune proprie, care este perfectă din toate punctele de vedere. E adevărat că e cam departe de centrul oraşului; dar vasta grădină botanică care-l înconjoară a făcut imposibilă evitarea acestui inconvenient.

Facultatea de medicină din Bucureşti are de asemenea instalaţiunea sa definitivă într-o clădire nouă, care a costat 4.410.686 lei. Această clădire era

destinată să conțină numai institutele de anatomie; a fost însă croită pe un plan așa de vast, încât a putut să intre într-însa întreaga facultate de medicină, cu toate laboratoriile și institutele sale, care au încăput în largul lor.

Mai sunt însă necesare oarecare lucrări accesorii, precum îngrădiri, grajduri etc.

* * *

Reducerile bugetare din 1901 au făcut ca dotațiunea diverselor institute și laboratorii universitare să scadă foarte mult. Pentru unele, scăderea e mai puțin simțită; e mai greu însă pentru laboratoriile unde fac lucrări un număr mare de studenți, și unde prin urmare se consumă mult material. Nu este mai puțin adevărat că organizațiunea actuală a acestor instituțiuni este și ea în mare parte cauza cheltuielilor mari ce reclamă. Fiecare laborator este independent de celelalte, are personalul său, materialul său, bugetul său, până și localul său. Numai la Universitatea din București sunt 5 laboratorii de chimie, 2 de fizică, 2 de anatomie umană, 4 de anatomie, fiziologie și morfologie generală, și așa mai departe. Dacă în loc de a fi 5 laboratorii și institute distincte de chimie, ar fi fost unul singur, organizat în vederea întregului serviciu chimic, câtă economie de personal, de local și de material ar fi fost!

Concentrarea aceasta va trebui dar urmărită, cu atât mai mult, cu cât ea ar fi și în avantajul studiilor. Dar ea nu va fi posibilă pentru universitatea din București, decât atunci când va avea un local propriu pentru aceasta; încă un motiv pentru ca clădirea lui să nu mai întârzie.

O altă nevoie a învățământului superior este înființarea unei grădini zoologice cât de modeste. Necesitatea ei pentru cursul de zoologie este tot așa de mare ca și a grădinii botanice pentru cursul de botanică; dar o grădină zoologică contribuie mai mult decât una botanică pentru a deștepta în popor interes pentru studiile naturii, și prin urmare pentru educarea lui.

Am studiat cestiunea unei asemenea creațiuni în București. Deși prețul ce ni s-a cerut era foarte modest, având în vedere că era vorba de a se popula grădina și cu animale exotice, totuși el întrecea puterile noastre actuale. De aceea am renunțat pentru moment la această dorință, și vom cerca să înființăm o grădină mai modestă, populată numai cu animale din țară, care ar servi ca început pentru una mai completă, și încă ar fi de un folos enorm pentru a populariza cunoștința faunei noastre, așa de rău cunoscută chiar de mulți oameni de știință.

* * *

Votarea legii din 1898 a făcut necesară prefacerea tuturor regulamentelor universitare. Ele trebuiau puse de acord, nu numai cu legea cea nouă, dar și între

dânsele, căci erau nepotriviri mari între regulamentele facultăților de același fel, de la cele două universități, ceea ce da loc la dificultăți nenumărate.

Noile regulamente s-au făcut și s-au pus în aplicare pentru toate facultățile și pentru învățământul farmaceutic, afară de cele de drept, al căror proiect este încă în dezbaterea consiliului permanent. Cauza acestei întârzieri este mai cu seamă că consiliul a așteptat să se dea o soluțiune chestiunii doctoratului și a secției științelor de stat.

Un punct în care acest din urmă regulament va trebui să dea o soluțiune practică este acela al examenelor, care au ajuns așa de numeroase, încât profesorii nu mai ajung ca să le facă, din care cauză ele devin superficiale.

O îndreptare mare va veni, îndată ce se va mărgini dreptul studenților de a se prezenta la examen fără nicio limită.

După regulamentul actual, care datează din vremurile când facultățile de drept aveau abia două sau trei sute de elevi, sunt patru sesiuni de examene pe an, și un student căzut la o sesiune are dreptul a se prezenta din nou chiar la sesiunea imediat următoare. Aceasta este nerațional; căci, când un student e respins de la un examen, aceasta însemnează că nu-și cunoaște materia, și nu în cele două luni care separă o sesiune de alta va fi el în stare să o prepare.

De altă parte, putința ce au studenții de a se prezenta la examen oricând vor, chiar când știu că sunt nepreparați, mărește munca profesorilor în mod inutil, și nu are nicio sancțiune pentru un student. Va trebui a se impune o taxă de examen, din care partea cea mai mare să servească pentru plata examinatorilor, și care să rămână pierdută pentru student, în caz de respingere. Cu modul acesta, un student va sta la gânduri înainte de a se prezenta nepreparat la examen, de vreme ce căderea îi va aduce o pagubă.

În fine, o nouă ușurare pentru profesori va fi când facultățile, având câte un număr de docenți, aceștia vor fi chemați a face examenul împreună cu profesorii. Munca acestor din urmă va fi micșorată, iar docenții, făcând examene, se vor face cu timpul cunoscuți și se vor deprinde cu atmosfera universitară, ceea ce va fi în folosul universității, deoarece docenții sunt în parte pepiniera din care se vor recruta viitorii profesori universitari.

Studenții

Până în 1899, universitățile noastre nu aveau un regulament de disciplină pentru studenți. Cu toate acestea, necesitatea lui se simțea mai de demult, mai ales în urma oarecăror dezordini ce avuseră loc anii trecuți. Dar trebuința aceasta a devenit imperioasă în anii din urmă, din cauza înmulțirii celei repezi a studenților de la universitatea din București, al căror număr a trecut de 3.500. Regulamentul era necesar nu numai pentru a da mijloc de a se ține disciplina

acestei mulțimi, dar și pentru a împiedica creșterea artificială a numărului studenților. În adevăr, sunt numeroși studenții care, după ce s-au înscris într-o facultate, nici nu mai urmează cursurile, nici nu-și mai trec examenele. Anii trecuți s-a constatat chiar că erau unii care se înscriau în universitate, nicidecum cu intențiunea de a face studii, ci numai pentru a se introduce printre studenți și a-i provoca la dezordini.

Se întâmplă iarăși că mulți studenți se înscriu la două facultăți deodată, dar apoi nu urmează cursurile decât la una, rămânând înscriși și la cealaltă, ceea ce face că numărul studenților acesteia se pare mai mare decât este în realitate.

Până la 1899, nu era niciun mijloc de a regula într-un fel situația unor asemenea studenți, și de aceea se vedeau unii care figurau în matricole de zeci de ani, deși de mult ei nu mai făcuseră nici un act de student regulat.

Regulamentul de ordine și disciplină din 10 februarie 1899 a împlinit aceste lipsuri, prescriind pe de o parte reguli și pedepse disciplinare, iar pe de alta norme după care studenții neregulați trebuie șterși din matricole.[1]

Regulamentul pune norme și pentru modul cum pot să funcționeze societățile de studenți. Ele trebuie să aibă autorizarea senatului universitar și să comunice în mod regulat rectoratului noile admisiuni de membri, lista membrilor biroului și dări de seamă despre gestiunea averii societății.

Măsurile acestea au devenit indispensabile în urma dezordinelor la care unele grupe de studenți au dat loc de câțiva ani încoace. Sub diverse pretexte, și de multe ori fără nici un pretext, capitala și orașele din provincie au fost agitate în numele tinerimii universitare.

Trebuie să spunem că mai totdeauna de câte ori s-au întâmplat asemenea lucruri regretabile, s-a dovedit că principalii agitatori pierduseră de fapt dreptul la numele de student, pentru că părăsiseră studiile de ani întregi, sau că erau oameni fără nici un rost, care se înscriseseră în universitate numai pentru ca, la adăpostul numelui ei, să poată comite dezordini fără frică de pedeapsă. S-a dovedit în fine că printre studenți se strecurau și oameni fără căpătâi, tulburători de meserie, agenți plătiți anume pentru a agita strada.

Este de neapărată trebuință ca la asemenea scandaluri să se pună capăt odată pentru totdeauna. Fapte ca acestea dezonorează universitatea, și cei care se fac vinovați de dânsele sunt nedemni de a figura într-însa. Vom uza dar de toată rigoarea contra celor care vor mai comite asemenea fapte, și vom restabili ordinea cu orice preț. Vom face astfel cel mai mare serviciu universității, curățind-o odată de elementele rele, care de ani de zile o compromit în ochii lumii și-i tulbură mersul liniștit.

---

1. Regulamentul de care vorbește aici e publicat în „Monitorul Oficial“ din 10 februarie 1899 și în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1864–1901, p. 779.

* * *

Deşi având o vechime numai de 40 de ani, universităţile noastre dispun deja de diverse instituţiuni însemnate, al căror scop este de a aduce ajutor studenţilor.

În frunte vine *Fundaţiunea Carol*[57], înfiinţată în 1891 de către Maiestatea Voastră şi al cărei regulament a fost modificat la 10 octombrie 1898. Ea pune la dispoziţiunea studenţilor o bibliotecă admirabilă, într-un local splendid şi cu facilităţi de lucru excepţionale. Fundaţiunea mai acordă şi burse şi ajutoare de diverse feluri.

Ministerul are prevăzute în bugetul său 50 de burse pentru studenţii universitari, a 100 lei pe lună. Aceste burse sunt repartizate între ambele universităţi.

Universitatea din Bucureşti dispune de fondul Hillel, care azi este de aproape 300.000 lei, şi care provine din o donaţiune de 100.000 lei, făcută de repausatul Hillel Manoach[58] pe la 1870. Din venitul acestui fond, se dau câteva ajutoare de studiu în ţară, şi se trimit şi bursieri în străinătate.

În acelaşi caz, este fondul Adamachi[59], administrat de Academia Română, şi din care, pe lângă altele, se dau burse în ţară şi în străinătate pentru studenţi ai universităţii din Iaşi.

Fondurile Iosif Niculescu şi Răducanu Simonidi, administrate de Casa Şcoalelor, sunt afectate în special pentru burse şi ajutoare în străinătate.

Cu modul acesta, studenţii noştri dispun de înlesniri relativ însemnate, atât pentru a-şi face studiile în ţară, cât şi pentru a şi le desăvârşi în străinătate.

Printre tinerii trimişi în străinătate, ţinem să menţionăm în special pe dl George Murnu[60], doctor în filosofie de la München, om versat în cunoştinţa limbilor şi literaturilor antice, pe care am reuşit să-l facem să fie admis în şcoala germană de la Atena, una din cele mai înalte instituţiuni pentru studiul arheologiei elene. Această şcoală face săpături şi descoperiri care au ilustrat-o deja, şi este o favoare deosebită aceea care s-a făcut unui tânăr român de a fi admis în ea. După ce va termina lucrările sale la Atena, dl Murnu va trebui trimis la Roma, pentru a se perfecţiona şi în arheologia romană. Toate aceste studii sunt indispensabile pentru a forma un bun arheolog pentru ţara noastră, unde antichităţile romane şi greceşti se întâlnesc în aşa de mare număr unele lângă altele.

În fine, Casa Şcoalelor a întreprins să fundeze o cantină universitară la Bucureşti şi una la Iaşi, cu scop de a procura studenţilor fără mijloace o hrană îndestulătoare şi nu scumpă. La început, ea consacră acestei fundaţiuni o sumă de 16.000 lei pe an, care sperăm că va mai creşte pe urmă prin ajutorul oamenilor generoşi. Cantinele universitare vor începe să funcţioneze la 1 noiembrie 1903.

SITUAȚIA CORPULUI DIDACTIC ÎN GENERE
Remunerațiuni. Instituțiuni de ajutor

Sub regimul legii din 1864, remunerațiunile corpului didactic nu erau supuse la nicio regulă; ele se fixau prin buget, și de aceea variau foarte mult de la un profesor la altul și de la un an la altul. Acea lege conținea însă o dispoziție (art. 387), după care, după 12 ani de serviciu, remunerațiunea se îndoia. Această dispoziție nu a fost însă niciodată aplicată, și nici nu ar fi putut să fie, căci ar fi dus la niște creșteri de cheltuieli fantastice, mai ales în perioada aceea de înmulțire repede a școlilor.

La 6 martie 1883, fiind ministru dl P. S. Aurelian, s-a sancționat legea numită *a gradațiunii,* care fixa norme mai realizabile pentru plata corpului didactic. În locul dispoziției de la 1864, ea introducea *gradațiunea,* care era o creștere a salariului primitiv de câte 15% la fiecare 5 ani, până la împlinirea a 20 de ani de serviciu, când creșterea se oprea.

Sistemul acesta, care constituia o înaintare pe loc, a fost un act de mare dreptate pentru corpul didactic și cea mai mare binefacere, nu numai pentru dânsul, dar și pentru învățământ. În adevăr, serviciile de învățător de orice grad, față cu alte servicii publice, nu sunt bine plătite, nici la noi, nici pe aiurea. Privilegiul acesta învățătorii îl împart în genere cu toate categoriile de servitori ai statului al căror număr e mare. Este o necesitate care nu se poate înlătura. Corpul didactic însă are circumstanța agravantă, că un învățător, odată numit la un post, rămâne într-însul toată viața lui. Învățătorul dar ar fi lipsit de orice putință de a-și îmbunătăți situația cu timpul, căci el nu are mijloacele de înaintare care nu lipsesc nici uneia din celelalte cariere. Ar urma dar ca un învățător, intrat în serviciu la vârsta de 21 de ani cu un salariu oarecare, să continue a-l primi neschimbat timp de 30 sau 35 de ani, fără nicio creștere, chiar atunci când va avea soție și copii pe care va trebui să-i crească, și când vârsta și infirmitățile nu-i vor mai permite să suporte privațiunile pe care le suportă un tânăr. Și această situațiune nenorocită ar fi partea tocmai a corpului a cărui recrutare este supusă la condițiunile cele mai grele, deoarece i se cer studii îndelungate, examene și concursuri grele și repetate, care nu se cer pentru nicio altă carieră. Situația aceasta ar fi fost o nedreptate așa de mare, încât cu siguranță cariera profesoratului ar fi fost cu totul părăsită și ar fi rămas un refugiu doar pentru incapabilii și lepădații celorlalte cariere.

S-au exprimat însă temeri că gradația va continua a crește așa, încât să devină o povară de nesuferit pentru buget. Este însă ușor de înțeles că nu poate fi așa; creșterea gradației trebuia în mod fatal să se oprească cel mult până în 20 de ani de la punerea în aplicare a legii ei, deoarece până atunci toți cei ce aveau drept la dânsa ar fi dobândit-o, iar de aici înainte gradațiunea trebuia să se mențină la o cifră aproape fixă, înscrierile cele noi fiind compensate prin

stingerile celor ieșiți din corp. În fapt, nu a fost tocmai așa, din cauza continuilor înființări de școli și de posturi noi ce au avut loc în ultimii 20 de ani. Totuși creșterea anuală a gradației s-a micșorat deja foarte mult, așa că ea nu poate să fie nici într-un caz o cauză de dezechilibrare bugetară.

Totalul gradațiilor se ridică azi la 2.900.000 lei în cifră rotundă, pentru un total de salarii de 16.764.659 lei pe an, ceea ce face vreo 17%; iar media creșterii gradației de la 1883 până azi a fost de 73.000 lei pe an, creștere care și ea e destinată să dispară cu totul îndată ce perioada creațiunilor va fi închisă. Nu credem să fie vreun alt corp în care înaintările să reprezinte o cifră așa de mică.

Criza din anii din urmă a atins și corpul didactic, și încă într-o măsură mai simțitoare decât pe alții, din cauză că reforma legilor instrucțiunii a coincidat tocmai cu momentul maximului crizei. De aceea salariile corpului didactic au fost atinse nu numai de reducerea progresivă aplicată tuturor salariilor, dar și de o altă micșorare care se va aplica tuturor celor care vor intra de la 1901 înainte în învățământ. Astfel, salariul unui institutor a fost fixat la 160 lei pe lună, în loc de 200, cât trebuia să fie în urma reducerii progresive; al unui profesor secundar, la 300 lei, în loc de 330; al unui profesor universitar la 550 lei, în loc de 720; iar gradațiile pentru viitorii învățători de orice grad vor fi de câte 10% la fiecare 5 ani, în loc de 15%. Este dar de prevăzut că până în 20 de ani, cifra totală a gradației va suferi o scădere de a treia parte.

În rezumat, corpul nostru didactic nu se poate zice că e mai rău plătit decât pe oriunde aiurea, după cum spun unii; având însă în vedere că viața la noi este astfel organizată, că pentru cei săraci ea este relativ mai grea decât pe aiurea, trebuie să recunoaștem că pentru un dascăl, care cu mijloace așa de mici este dator să-și țină cu cuviință locul lui în lume, este destul de greu să facă față greutăților. Și când vreo întâmplare nenorocită obligă pe câte unul să se abată din bugetul lui, foarte greu mai poate să-și restabilească socotelile. Aceasta îndeamnă pe unii din ei, pentru a-și mări venitul, să caute ocupațiuni și în afară de școală, ceea ce este spre marea daună a ei.

Casa de economie, credit și ajutor a corpului didactic, înființată prin legea din 31 ianuarie 1903, după modelul acelei care exista deja pentru corpul ofițerilor, însă cu însemnate îmbunătățiri, are de scop a veni în ajutorul profesorilor de orice, grad, scăpându-i de camătă la care erau expuși, îndată ce dintr-o împrejurare oarecare ei erau siliți să depășească la vreun moment venitul lor regulat. Casa are de scop a capitaliza cu o dobândă mică cotizațiunile lunare ale membrilor, care trebuie să fie de cel puțin 2% din leafă, și de a le face împrumuturi cu dobândă mică și cu mari înlesniri de plată. Afară de aceasta, casa își formează un fond pentru ajutoare, din care ea va putea, în caz de nenorociri, să acorde pensiuni și ajutoare membrilor, văduvelor sau orfanilor lor, precum și de a funda și întreține instituțiuni de educațiune pentru copiii membrilor și pentru orfanii lor, și orice alte stabilimente filantropice în folosul lor.

Această instituțiune, constituită la 1 aprilie 1903, se prezintă deja ca una din cele mai însemnate binefaceri aduse corpului didactic. În mai puțin de șase săptămâni, ea număra deja 3.000 de înscrieri, dintr-un total de vreo 7.700 membri, cât număra întregul corp didactic, și înscrierile continuă mereu. Capitalul ei, deocamdată modest, a fost întrebuințat pentru a face împrumuturi, dintre care cele mai multe au scăpat din grele nevoi pe cei împrumutați. Dar binefacerea cea mai mare este că, abia constituită, casa a putut deja să împlinească și o altă mare chemare a sa, aceea de a se îngriji de soarta orfanilor membrilor corpului didactic.

Soarta acestor desmoșteniți este cu totul de plâns. Un dascăl, cât trăiește, mai niciodată nu poate face economii, cu care să asigure existența văduvei și orfanilor săi, în caz de nenorocire. De aceea, sunt o mulțime de copii, unii orfani de ambii părinți, rămași literalmente pe drumuri, după ce tatăl sau mama lor a fost pe catedră ani întregi.

Pentru dânșii s-a înființat, de la 1 septembrie 1903, *Orfelinatul corpului didactic,* care chiar de la început a putut să primească 50 de băieți de curs primar. Însă organizațiunea lui deplină, care se va realiza cel mult până în trei ani, prevede și secțiune de agricultură și de meserii pentru băieți, secțiune primară, de gospodărie rurală și industrie casnică pentru fete, și grădină de copii (anexa nr. 85). Orfelinatul este instalat în vastele clădiri ale mănăstirii Bistrița (județul Vâlcea), cedate nouă în acest scop de către Ministerul de Război, și reparate de noi. El dispune și de un teren ca de 10 hectare, care va servi pentru aplicațiunile de agricultură, grădinărie și pomologie.[1]

În curând sperăm că Casa de economie va fi în măsură a se îngriji și de văduvele rămase fără ajutor, și de unii dascăli infirmi care, neavând drept la pensiune și nici fiind în stare a-și face cursul, se află în situația cea mai de plâns. Pentru a nu-i arunca pe drumuri, suntem siliți să le acordăm concedii; dar aceasta nu se poate face la infinit. Când casa va fi în stare să le facă un mic ajutor cu care să-și poată duce viața, ea va face un act de umanitate, și în același timp un serviciu școalei.

Stabilitatea corpului didactic

Trebuința ca corpul didactic să aibă o situațiune bine asigurată și scutită de fluctuațiunile politice, a fost totdeauna recunoscută de toți, cu deosebire doar în privința măsurii în care să se țină seamă de dânsa. Și este evident că o îndeletnicire intelectuală, așa de încordată și de obositoare ca aceea de dascăl și pentru care condițiunea de continuitate este indispensabilă, ar fi paralizată cu totul,

1. Deciziunea pentru înființarea acestui orfelinat se găsește publicată în Colecția de față sub nr. 86.

dacă cel chemat a o îndeplini ar trebui să aibă în fiecare moment preocuparea zilei de mâine.

De altă parte însă nicăieri mai mult decât în corpul didactic nu este necesară disciplina cea mai exactă şi împlinirea datoriei, nu după litera legii şi a regulamentului, ci după conştiinţa de om onest şi cu simţul responsabilităţii sale morale.

În această alternativă, este destul de greu a se nimeri măsura justă, şi a se pune reguli care să asigure interesul şcoalei deopotrivă de bine din ambele puncte de vedere.

Legea din 1864 a mers până la extrema limită în primul sens, căci ea lua ministerului dreptul de a aplica orice pedeapsă corpului didactic, afară de avertisment. Orice altă pedeapsă nu se putea aplica decât de o comisiune de 5 profesori traşi la sorţi pentru fiecare judecată în parte.

Dispoziţiunea aceasta avea deja inconvenientul că micşora prestigiul ministrului faţă de administraţii săi, şi că făcea ca pedepsele, chiar când se aplicau, veneau aşa de târziu în urma greşelii, încât se pierdea tot efectul lor. Mai este de observat că legea din 1864, care făcea o situaţiune aşa de privilegiată profesorilor secundari, speciali şi superiori, lăsa pe învăţători şi pe institutori la discreţiunea absolută a ministrului, ba şi a revizorului şcolar, care puteau să le aplice de-a dreptul orice pedeapsă, până şi destituirea. Dar, ceea ce a fost mai rău, comisiunile de judecată, aşa cum le forma legea din 1864, adeseori nu şi-au priceput datoria, ci, inspirate de un spirit de corp rău înţeles, se socoteau obligate a apăra pe acuzat de pedeapsă, uneori chiar în cazuri de vină vădită. Se înţelege, nu totdeauna se făcea aşa; dar destul a fost ca un număr însemnat de sentinţe să fie date în aşa fel, pentru ca toate să fie apoi lovite de discredit până într-atât, încât miniştrii preferau să lase pe vinovaţi nepedepsiţi, mai bine decât să se expună a fi înfruntaţi prin achitări nimeritate.

O reacţiune contra acestei stări de lucruri s-a produs chiar de la început, căci toate proiectele de legi, de la 1866 încoace, au propus lărgirea puterii de represiune a ministrului, fără a merge însă până a se atinge siguranţa poziţiunii profesorului.

Cât pentru situaţia netolerabilă pe nedrept făcută învăţătorilor şi institutorilor prin legea din 1864, ea a fost îmbunătăţită în fapt chiar înainte de modificarea legii, prin măsurile luate între 1885 şi 1888 de către dl D. Sturdza, pe atunci ministru al Instrucţiunii Publice.

După diverse schimbări, aduse de modificările legilor votate în ultimii zece ani, situaţia actuală este cea următoare: pentru învăţători, institutori şi personalul didactic al şcoalelor elementare şi inferioare de meserii şi de agricultură, avertismentul, amenda, cenzura şi întârzierea gradaţiunii cu un an, se pronunţă de ministru; suspendarea şi transferarea, de ministru, cu avizul conform al consiliului permanent; a doua transferare şi excluderea pe timp mărginit sau pentru totdeauna, de o comisiune judiciară numită pe şase ani şi compusă din un

profesor de universitate şi doi membri de curte de apel; pentru profesorii secundari şi pentru acei ai şcoalelor comerciale şi ai şcoalelor superioare de meserii, avertismentul şi amenda se pronunţă de ministru; cenzura, de ministru, cu avizul conform al consiliului permanent; iar toate celelalte pedepse, de o comisiune judiciară compusă din 5 profesori universitari şi numită pe şase ani; pentru profesorii şi agregaţii universitari, avertismentul şi amenda se pronunţă de ministru, cu avizul conform al consiliului permanent; toate celelalte pedepse, de aceeaşi comisiune judiciară care judecă şi pe profesorii secundari.

Cu modul acesta şi astăzi ministrul nu poate aplica nici una din pedepsele acelea care pot compromite stabilitatea situaţiunii unui învăţător oarecare, nici pe acele care l-ar putea zdruncina întru atâta, încât să-l poată sili a părăsi învăţământul. De altă parte, comisiunile judiciare, fiind numite pe câte şase ani iar nu pentru fiecare cauză în parte, vor avea mai mult simţul responsabilităţii lor, şi vor putea să-şi formeze o jurisprudenţă, care să regularizeze întrucâtva hotărârile lor, lucru care era cu neputinţă în sistemul legii din 1864.

Situaţia actuală ar fi dar destul de bună şi ar asigura o administraţiune destul de regulată, dacă nu ar fi o împrejurare care zădărniceşte bunele prevederi ale legiuitorilor: aceasta este introducerea în şcoală din ce în ce mai mult a luptelor politice, cu toate pasiunile şi violenţele lor.

Originea acestei calamităţi stă în două dispoziţiuni de lege, care amândouă sunt excelente în sine, şi au cu totul alt scop decât de a duce la un asemenea rezultat. Una este aceea de a asigura stabilitatea corpului didactic; alta este dispoziţiunea din legea electorală şi din cea comunală, care a admis intrarea profesorilor secundari şi superiori în corpurile elective politice: camera, senatul şi consiliile comunale.

Nu se poate admite ca legiuitorul să fi făcut aceste excepţiuni cu intenţiunea de a face o favoare specială, de a crea un privilegiu pentru corpul didactic, în contra intereselor şcolii şi ale ţării. Dacă a căutat să asigure stabilitatea corpului didactic, mergând chiar până la extremitatea de a-l sustrage aproape de tot de la acţiunea ministrului, cum făcea legea din 1864, era tocmai pentru că se presupunea că ministrul, ca om politic, va fi expus influenţelor de partid, şi s-a voit ca aceste influenţe să nu tulbure seninătatea şi liniştea şcolii. Iar dacă legea electorală şi cea comunală a făcut pentru profesori excepţiunea de a-i admite în corpurile elective, deşi fiind funcţionari plătiţi ai statului, a fost pentru că s-a socotit că profesorii, ca oameni independenţi ce erau, luminaţi şi deprinşi a judeca lucrurile cu obiectivitatea obişnuită în ştiinţă, vor aduce în dezbaterile intereselor publice liniştea, sângele rece, reflecţiunea, logica netulburată de consideraţiunile personale, pe care era în drept cineva sa le aştepte de la dânşii. Ce nepreţuit ar fi pentru buna conducere a afacerilor publice un concurs de acest fel!

Dar nu a fost aşa. Politica a intrat în şcoală, fără a lăsa la uşă nimic din bagajul ei, şi a introdus împreună cu dânsa zâzania, violenţa, dezordinea şi

nedisciplina. Dreptul profesorilor de a face politică s-a interpretat pentru ei ca un drept de a fi necuviincioşi, nu numai cu autorităţile şcolare, dar cu orice autoritate a ţării, fără a excepta nici chiar pe cea mai înaltă din toate. Prin presă, în întruniri publice, pretutindeni unde se face o manifestaţiune politică, ori de ce natură ar fi, se văd profesori luând parte, fără a se vedea vreo deosebire între modul de a fi al lor şi al oricărui altul care nu e reţinut de nici un fel de consideraţiuni.

Nu sunt mulţi acei care se gândesc că calitatea lor de profesori însemnează şi ea ceva, şi că le impune unele rezerve de care nu le este permis să se emancipeze. Dacă o lege le-a dat dreptul a fi aleşi, nu este nici o lege care să le dea dreptul de a nu-şi face datoriile de profesori, şi printre acestea în prima linie le este impus ca să fie disciplinaţi, să aibă respect de ordine şi de autorităţi, să dea şcolarilor exemplu de dreptate, de adevăr şi de bună cuviinţă în raporturile sociale, ori de ce natură ar fi ele. Cine nu ştie, sau nu poate să concilieze aceste datorii cu exerciţiul altor drepturi ale sale, nu se cuvine să fie profesor. Să se ocupe numai de politică cel care nu o poate face în mod demn şi liniştit, şi care nu ştie să pună datoriile sale faţă de şcoală mai presus de pretinsul drept de a se emancipa de toate regulile de bună cuviinţă şi de ordine; dar în şcoală nu are ce căuta. Este o incompatibilitate absolută între chemarea înaltă şi sfântă a unui profesor, de a fi apostolul adevărului şi al iubirii între oameni, şi aceea de a semăna vrajba şi a lucra pentru pervertirea simţului moral al ţării.

Cată să recunoaştem că, de ceea ce se petrece, nu profesorii sunt primii vinovaţi. Legiutorii din trecut le-au dat dovadă de înaltă încredere, când i-au chemat să ia parte la conducerea afacerilor publice, dar ei nu au prevăzut că vor fi politicieni, care să nu se sfiască a introduce până şi în şcoală anarhia, numai ca să-şi înmulţească numărul clienţilor. Ei nu au prevăzut ademenirile, promisiunile, favorurile nepermise care se vor întrebuinţa pentru a face din profesori nişte simpli agenţi politici, în locul oamenilor cumpătaţi şi înţelepţi pe care voiau ei să-i pună în serviciul ţării. Şi este un mare merit, şi o mare dovadă de înţelepciune din partea corpului didactic că, cu toate acele ademeniri şi favoruri, abia un neînsemnat număr din membrii săi merită asprele critice pe care le formulăm aici. Marea lor majoritate îşi însuşesc pe deplin cuvintele cu care nu de mult, într-o altă ţară, într-o ocaziune solemnă, corpul didactic se exprima în această materie:

„Am văzut şi vedem încă în toate zilele pe nişte politicieni fără scrupule legând soarta şcolii de soarta foarte precară a destinelor lor electorale, făcând din institutor robul lor, scoborându-l, nici chiar la rolul de propagandist al unei doctrine, ci de agent al unei coterii, în serviciul unei personalităţi. În numele interesului superior al ţării şi pentru salvarea ei, vă rugăm să ne scăpaţi cât mai curând de politicieni“.

Strigătul acesta la noi nu este numai al profesorilor cuminţi şi care suferă de a vedea înjosită demnitatea corpului din care fac parte, dar al ţării întregi. Trebuie ca şcoala să fie scăpată de politică, cu orice preţ şi numaidecât. Este de prisos să

vorbim de reforma şcolii, de reforma moravurilor, pe câtă vreme vom asista, neputincioşi sau nepăsători, la pervertirea simţului moral al generaţiunilor viitoare care se consumă sub ochii noştri, de unii din aceia care au jurat şi sunt plătiţi ca să lucreze numai pentru îndreptarea lor pe calea binelui şi a adevărului.

Din acest punct de vedere, regimul care este la noi nu există în nicio altă ţară. Nicăieri, absolut nicăieri, nu s-a crezut că unui profesor i se poate permite totul, îndată ce se va pune sub egida a tot puternică a politicii. Am văzut în ţări, al căror liberalism nu se mai discută, suspendându-se pe cinci luni un profesor universitar, pentru o manifestare politică destul de modestă, dar socotită ofensatoare pentru autoritate, şi un altul eliminat din corp pentru o publicaţiune al cărei spirit era opus ideilor de iubire de patrie şi de ordine. La noi s-a văzut acum câţiva ani un profesor părăsind clasa împreună cu şcolarii lui, copii de 16 ani, şi ducându-i la o întrunire publică, fără ca să i se întâmple nimic rău; din contră. S-au văzut oameni judecaţi în regulă şi condamnaţi pentru fapte infamante, luaţi sub protec-ţiune şi recompensaţi îndată ce s-au pus la adăpostul politicii. Aşa fiind, chiar puţinele mijloace represive ce prevedea legea rămân neputincioase, căci pedeapsa se aplică, nu pentru a face un rău celui vinovat, ci pentru a servi de exemplu; şi cum are să fie aşa, când cel vinovat se vede transformat în erou politic, designat pentru recompensele de mâine?

Oricare ar fi fost bunele intenţiuni ale legiuitorului din trecut, acum experienţa este făcută. S-a dovedit ca, dacă introducerea profesorilor în politică a adus ţării servicii necontestate, aceste servicii pe zi ce merg sunt compensate, cu un prisos din ce în ce mai mare, prin răul colosal ce se face şcolii şi prin viitorul periculos ce se prepară ţării din cauza relei educaţiuni morale ce se dă tinerimii. Experienţa a ieşit rău.

Fără îndoială nu va fi uşor a se aduce îndreptarea necesară. În viaţa politică, orice pas înapoi este greu de făcut. Dar datoria conducătorilor este de a vedea răul, de a-i calcula consecinţele şi de a spune adevărul întreg. Noi ne facem această datorie, convinşi fiind că oricât vor protesta cei interesaţi, toţi cei care judecă lucrurile cu nepărtinire şi cu dor de ţară, fără a excepta însăşi imensa majoritate a corpului didactic, ne vor da dreptate. De altfel, cel care se adresează Majestăţii Voastre, e dator să-i spună adevărul, fără a se preocupa de nimic altceva.

Pentru a se aduce îndreptare, trebuie să înceteze confuziunea care se face între dreptul profesorului de a face politică şi datoriile lui de profesor. Trebuie să se ştie că nu există pentru dânsul niciun drept care să-i permită a se sustrage de la acele datorii, şi că printre acestea, în prima linie sunt acele datorii de ordine, de disciplină, de supunere la legi, pe care el însuşi e dator să le inculce şcolarilor săi. Trebuie să se creeze mijloace de a se pedepsi repede şi în mod eficace orice abatere de acest fel; altfel, dezordinea se va perpetua, şi şcoala nu poate să trăiască în dezordine. Se impune dar alcătuirea unui cod, care să prevadă pedepse anumite pentru orice abatere de la datoriile profesionale, care

să lovească în mod egal şi pe vinovaţii care fac şi pe cei care nu fac politică şi oricare ar fi rangul lor în învăţământ.

Să nu se spună că prin aceasta s-ar aduce atingere prestigiului corpului didactic. Nu există pentru nimeni niciun drept al cărui exerciţiu să fie permis până la licenţă; şi când aceasta se întâmplă, prestigiul corpului e atins prin faptul licenţei, iar nu prin măsurile ce se iau pentru înfrânarea ei.

Mai sunt în stat corpuri respectate şi iubite de toţi, cărora nu le este permis a abuza de dreptul de a-şi exercita drepturile cetăţeneşti, nici chiar în măsura pe care cerem a se impune pentru corpul didactic. Acelea sunt magistratura şi armata; al căror prestigiu, departe de a fi micşorat, este mărit şi asigurat prin interzicerea lor de la orice manifestare pasionată. Să se compare, şi să se spună dacă prestigiul corpului didactic a câştigat sau a pierdut prin amestecul lui în luptele politicii militante.

De altfel, când discutăm asupra interesului şcolii, asupra interesului ţării, nu putem să ne împiedicăm de interesul unui corp, oricare ar fi acela.

Să nu se zică că măsurile ce cerem ar restrânge libertatea de acţiune a profesorului, în exercitarea drepturilor ce-i conferă legile existente. Toate drepturile consacrate prin legi se pot exercita în toată deplinătatea lor, când fiecare rămâne în limitele ce-i sunt trase şi nu degenerează în licenţă. Dar dacă ar fi adevărat că exercitarea dreptului de a face politică nu o pot avea profesorii decât cu condiţiunea de a continua starea anarhică de astăzi, nu ezităm un moment a spune că ar trebui să se retragă profesorilor dreptul de a face politică.

* * *

Avem oarecare dificultate de a lupta contra unui obicei introdus de câtva timp în învăţământul de toate gradele: acela de a se acorda concedii lungi, sub pretextele cele mai uşoare. Se invocă boală, pentru care se produc certificate medicale de complezenţă, studii, interese de familie. La un moment, numai concediile acordate în învăţământul primar însumau un total de 180 de ani, şi variau de la câteva luni până la trei şi patru ani.

Răul ce decurge de aici pentru învăţământ este mare. Un suplinitor niciodată nu poate să prezinte garanţiile pe care le prezenta un titular, numit cu atâtea precauţiuni şi în urma atâtor probe de capacitate. El nu poate da niciodată catedrei sale priceperea, interesul şi tragerea de inimă pe care suntem în drept să o aşteptăm de la un titular, care e legat de dânsa pe viaţă. Este dar nedrept pentru stat de a plăti un titular şi a avea serviciile unui suplinitor. Şi răul era şi mai mare când şi suplinitorul căpăta concediu şi se înlocuia cu un al doilea suplinitor. Se întâmpla astfel că pe o catedră trăiau câte trei sau patru inşi, care fiecare beneficia cu ceva de la dânsa, iar serviciul se făcea numai în proporţiune cu ceea ce primea ultimul suplinitor.

Luptăm cu stăruință pentru a stârpi acest rău, cu toate greutățile ce întâmpinăm, căci nu e niciun mijloc care să nu se întrebuințeze pentru a se eluda măsurile noastre.

Singura excepțiune ce am făcut a fost în favoarea absolvenților normaliști institutori și institutoare, care, din lipsă de locuri la orașe, au fost siliți să primească locuri de învățători sătești. Am crezut că față de dânșii, trebuie câtva timp să uzăm de oarecare indulgență, până ce să se deprindă cu decepțiunea. Cu încetul însă îi vom aduce și pe dânșii la regula comună.

* * *

Legea din 1864 (art. 387) zicea: „Toți membrii corpului învățământului public, pe cât se află în activitate de serviciu, au dreptul de scuteală de serviciul militar".

Din punctul de vedere al învățământului, măsura aceasta era excelentă. Nu se poate calcula răul ce rezultă pentru școală din reținerea la cazarmă, timp de trei ani, sau chiar de un an a unui învățător, de orice grad ar fi. întreruperea aceasta îl face să piardă o mare parte din cunoștințele lui și din educațiunea specială pedagogică pe care, cu atâta trudă, a căpătat-o în școala normală, organizată ca internat anume în vederea acestei educațiuni. În cazarmă, învățătorul contractează deprinderi care sunt în opoziție cu educațiunea aceea, și cursul ideilor lui suferă o întrerupere sau o deviere foarte dăunătoare. În timpul acesta catedra lui, fiind suplinită, suferă toate neajunsurile semnalate mai sus.

Din nenorocire, dispoziționea legii din 1864 a fost anulată prin legile de recrutare subsecvente.

Legea învățământului primar din 1896 reușise să concilieze interesul școalei cu acel al armatei, organizând militărește școalele normale de învățători și institutori. Cu modul acesta, normaliștii căpătau instrucțiunea militară chiar în școală, sub controlul ministerului de război; iar după absolvire, erau scutiți de serviciul permanent în armată. Regimul acesta nu a durat însă decât până în 1898 când, prin legea de recrutare din acel an, corpul didactic primar a fost din nou supus legii comune. De aceea avem o mulțime de catedre primare neocupate, pentru că titularii lor își fac serviciul militar, și, în fiecare an, în septembrie, tocmai când activitatea școlii este mai intensă, o mulțime de școli se închid, pentru că învățătorii sunt chemați la concentrare, fără măcar să poată fi suplinițí; căci cum se poate găsi un suplinitor la țară pentru trei săptămâni, cu o plată de 58 lei pe lună?

Este indispensabil să se revină la dispozițiunile legii din 1896, dacă nu la acele din 1864.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIVAT

Dintre toate ramurile de învățământ, acela care a făcut mai puține progrese la noi este învățământul privat.

Dintre legile asupra instrucțiunii votate în ultimii 40 de ani, singură legea din 1864 cuprinde 12 articole care se ocupă de învățământul privat. Aceste articole însă nu stabilesc mai nicio regulă certă, așa că școalele private au rămas de fapt aproape libere de a avea orice programe, orice regulamente, orice fel de personal. De aici a rezultat că școalele serioase care se înființaseră altădată nu au putut susținea concurența celor care nu-și făceau niciun scrupul de a da un învățământ superficial, cu un personal recrutat la întâmplare, pentru că acestea din urmă puteau să se mulțumească cu o plată ce nu putea acoperi cheltuielile unei școale bine organizate. De aceea multe din școalele mai de seamă s-au închis, și celelalte merg anevoie, afară dacă nu beneficiază de vreo împrejurare deosebită care să le permită a lupta.

Regulamentul din 29 august 1885, a contribuit întrucâtva să îndrepteze această stare de lucruri, silind să se închidă o parte din școalele mai puțin serioase, prin faptul că a stabilit un control sever în privința promoțiunii școlarilor pregătiți în afară de școalele statului.

Dar regulamentul din 1885 a avut și o altă importanță pentru învățământul privat; anume că el pentru întâia oară a dat o consacrare oficială învățământului școlilor private, căci a organizat în mod regulat examenele de promoțiune ale școlarilor lor și le-a liberat certificate valabile în școalele statului.

Măsura aceasta a provocat pe vremea aceea reclamațiunile celor care la prima vedere nu-i înțelegeau sensul; ei însă se datorește că mii de școlari, care altădată primeau un învățământ numai de formă, au putut să-și regulize studiile, căpătând siguranța că munca lor în școalele private nu este pierdută pentru continuarea studiilor lor până la sfârșit.

Regulamentul din 1885 a fost modificat de mai multe ori de atunci, însă principiul lui a rămas neschimbat, ca școlarii particulari să poată trece examene de promoțiune de stat, în anumite condițiuni.

Atâta însă nu este de ajuns. învățământul privat are nevoie de o lege specială care-i lipsește, fie că multe din dispozițiunile legii din 1864 sunt căzute în desuetudine, fie că sunt cestiuni pe care acea lege nu le-a atins, și care azi au trebuință de o soluțiune. Astfel, ca să nu citâm decât una, este cestiunea învățământului primar, care după constituțiune și după lege este obligatoriu pentru toți copiii de români; pe când, în cele mai multe școli private, el este neglijat cu totul și înlocuit prin studii străine de programă.

De aceea chiar în viitoarea sesiune a corpurilor legiuitoare vom prezenta un proiect de lege asupra învățământului privat.

În momentul acesta, regulamentele cărora este supus învățământul privat sunt: acel din 4 iulie 1896, asupra școalelor private; acel din 29 mai 1896, pentru examenele de învățământ primar ale copiilor pregătiți în familie sau în institute private recunoscute de Stat; și acel din 12 august 1898, asupra școalelor secundare, care se ocupă și de examenele de promoțiune ale școlarilor privați de curs secundar. Dintre acestea, cel din 4 iulie 1896, caută să dea o organizațiune întregului învățământ privat.[1]

În afară de aceste regulamente, învățământul privat, în anii din urmă, nu a dat loc la măsuri generale de natură organică. Vom enumera aici numai câteva din cele mai însemnate dispoziții luate cu privire la dânsul.

Ne-au preocupat tendințele puțin naționale care se manifestează în școalele private dirijate de străini, uneori chiar de români, și în care urmează copii de români. Am observat că acești copii sunt lipsiți de un învățământ suficient al limbii române; că istoria și geografia țării sunt neglijate și că învățământul religei ortodoxe se face foarte de multe ori cu cea mai culpabilă neglijență. Am mai constatat că partea educativă este lăsată în părăsire, că timpul de lucru este scurtat prin vacanțe și sărbători neprevăzute de niciun regulament.

Contra acestor abateri, am dat ordine repetate, care pentru unele școli, cu deosebire recalcitrante, au fost urmate de măsuri de represiune severe. Astfel a fost circulara din 16 noiembrie 1898 (anexa nr. 86), relativă la învățământul istoriei naționale și al religiunii, și acea din 8 august 1903 (anexa nr. 87), prin care impunem în mod obligatoriu introducerea în școlile private a cântecelor naționale, a imnului regal și a tablourilor istorice naționale. Prin circulara din 29 ianuarie 1903 (anexa nr. 88), am recomandat a se da mai multă atențiune educațiunii în școalele private. Prin aceea din 17 noiembrie 1897 am oprit a se suspenda cursurile în școalele private în alte zile decât sărbătorile prevăzute pentru școalele statului. Nu citățm mai multe altele de mai mică însemnătate.[1]

Cu toate aceste ordine repetate, sunt școli care cu persistență se sustrag de la datoria lor și care prin aceasta se expun la măsuri de represiune. Astfel am fost siliți, anul trecut, să ordonăm închiderea școalelor primare bulgare din Tulcea și Babadag, care cu toate ordinele, avertismentele și înlesnirile ce li se făcuseră, se opuseseră ani întregi de a se conforma regulamentului, se obstinau

1. *Regulamenlal* din 4 iulie 1896 e publicat în „Monitorul Oficial“ din 4 iulie 1896 și în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1864–1901, p. 5691; *Regulamentul* pentru examenele de învățământ primar ale copiilor pregătiți în familie e publicat în „Monitorul Oficial“ din 29 mai 1896 și în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1864–1901, p. 555; *Regulamentul* școalelor secundare din 1898 e publicat în „Monitorul Oficial“ din 12 august 1898 și în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1864–1901, p. 702. Dispozițiile privitoare la elevii pregătiți în particular se găsesc de la art. 112 înainte.

2. Circulările citate aici și puse în anexele 86, 87, 88 ale „Raportului“ se găsesc în colecția de față sub, nr. 20 (vol. I, n.ed.) și 82.

a priva pe o mulțime de copii supuși români de învățământul suficient al limbii române, și încredința instrucțiunea acestor copii unor străini, veniți de peste graniță, și care nu înțelegeau nicio vorbă românească.[1]

Ne-am preocupat asemenea de cărțile introduse în școalele private, și am interzis întrebuințarea acelora care erau de natură a zdruncina iubirea și respectul copiilor noștri pentru țara lor.

În fine, am căutat să facem ca autorizările de a deschide aziluri confesionale să nu se mai acorde decât la persoane care să împlinească oarecare condițiuni de competență și o moralitate bine stabilită.

Desigur, toate aceste măsuri nu sunt suficiente pentru a asigura învățământului privat o dezvoltare rodnică și pentru a stârpi multele nereguli ce au putut să se strecoare într-însul în atâția ani. Lipsa unei legi speciale și a personalului de control deoarece nu dispunem decât de doi inspectori, nu ne-a permis să facem mai mult. Sperăm că votarea viitoarei legi va pune pe minister în măsură de a lucra mai cu spor și în această direcțiune.

* * *

Merită atențiune faptul că de doi ani încoace au început a se înființa școli private profesionale, de care mai nainte nu exista mai niciuna. Acesta este un semn că noua tendință spre învățământul practic prinde rădăcini în spiritul poporului, căci altfel asemenea școli nu ar avea nicio putință de a se înființa și de a trăi. Vom căuta să încurajăm pe acele care vor dovedi că merită.

Obiectivul educațiunii în școală

Terminând aci expunerea situațiunii întregului învățământ credem necesar a rezuma în puține cuvinte direcțiunea pe care ne silim să i-o imprimăm, și a insista asupra câtorva măsuri despre cari nu am zis încă nimic și care caracterizează o parte din acea direcțiune.

Una din țintele noastre este de a restrânge domeniul pur teoretic al învățământului atât cât e posibil, fără a-i compromite unitatea și soliditatea, și a dezvolta partea lui practică. Ne silim să înlăturăm din învățământ tot ce nu avea viață decât prin puterea tradițiunii, fără a răspunde însă vreunei realități oarecare: fie o necesitate socială actuală, fie îndestularea unei necesități sufletești.

---

1. Asupra școalelor din Tulcea și Babadag a publicat Haret un Raport către Rege în anul 1901 (în colecția de față sub, nr. 9 (vol. I, n.ed.) și apoi, după un raport la consilul de miniștri în 1902 a închis școalele acestea (în colecția de față sub nr. 74).

Mai căutăm să apropiem şcoala de popor, să o facem să fie iubită şi respectată, să fie centrul de unde să pornească curentele cele bune şi sănătoase pentru înălţarea şi întărirea neamului.

Căutăm a face ca învăţământul nostru să devină un învăţământ naţional, de vreme ce ne silim a-l face să se potrivească ţării noastre, în loc de a ne mulţumi să-l luăm făcut gata, într-un timp şi în nişte condiţiuni care nu mai sunt ale noastre.

Fără îndoială, încercarea este foarte grea şi ea poate fi supusă criticii în detaliile sale; este imposibil însă ca ţinta ei să nu aibă aprobarea tuturor bunilor patrioţi şi a oamenilor prevăzători şi avem credinţa că chiar mijloacele ce întrebuinţăm, în generalitatea lor, sunt nimerite.

Scopul învăţământului însă nu este numai instrucţiunea, ci şi educaţiunea tinerimii, şi această de a doua parte este mai importantă şi mai grea de realizat decât cea d-întâi. Este grea mai ales la noi, unde silinţele învăţătorului nu sunt îndestul secundate de părinţi, care prea adeseori, dintr-un sentiment de iubire părintească rău înţeles, sunt dispuşi a considera ca acte de ostilitate contra copiilor lor orice încercare de a le disciplina caracterul. Este greu şi pentru minister, pentru că în această privinţă el nu dispune decât de mijloace mai mult indirecte; şi este greu cu deosebire, pentru că la noi, ca nicăieri aiurea, tinerimea se află pusă între sfaturile de disciplină, de corectitudine, de iubirea aproapelui şi a adevărului, care i se propagă de pe catedră, şi exemplele de nesupunere, de răzvrătire, de violenţă, de învrăjbire pe care politica introdusă în şcoală i le pune veşnic sub ochi. O bună educaţiune în şcoală va fi imposibilă, pe câtă vreme va dura această stare de lucruri.

* * *

Înainte de toate, şcoala trebuie să sădească în sufletul tinerimii iubirea nehotărmuită de ţară şi sentimentul solidarităţii naţionale. În sensul acesta s-au luat de şase ani încoace o serie de măsuri.

Cea dintâi, ca dată şi ca importanţă, a fost instituirea zilei de 10 mai ca zi de serbare naţională pentru toate şcoalele. Aceasta s-a făcut prin circulara din 22 aprilie 1897 (anexa nr. 89) şi prin decretul regal din 24 mai 1897.[1]

Instituţiunea aceasta a prins rădăcini chiar de la început. Deşi în mai 1897 noi nu dispusesem a se serba decât în şcoalele secundare şi speciale şi, deşi măsura fusese luată numai cu 18 zile înainte de ziua serbării, pretutindeni s-au asociat la dânsa toate şcoalele, chiar cele primare şi până şi prin sate. De atunci, ziua de 10 mai a rămas o zi de mare manifestaţiune naţională pentru toate şcoalele şi se serbează cu un entuziasm care nu slăbeşte deloc. Sunt oraşe şi sate în care populaţiunea întreagă se asociază la mişcarea şcolară.

Organizarea serbării este lăsată cu totul la iniţiativa directorilor şcoalelor. Ea cuprinde cântece în cor, discursuri ţinute de profesori şi de şcolari, marşuri

1. Circulara din această anexă se găseşte în colecţia de faţă sub nr. 3 (vol. I, n.ed.).

la câmp, exerciții gimnastice, concurs de oină; la București și la Iași s-a mai adăugat concursul general al corurilor școalelor secundare și speciale. Unele din cele mai bune conferințe ținute cu această ocaziune au fost imprimate și răspândite într-un mare număr de exemplare.

Ziua de 24 ianuarie este și ea o zi de serbare generală pentru toate școalele.

Afară de aceste două, s-a mai instituit serbarea aniversară a bătăliilor de la Valea-Albă și de la Călugăreni. Din cauza vacanțelor, ziua acestor serbări nu coincide exact cu zilele aniversare: serbarea de la Valea-Albă se face la 30 august, aniversarea luării Griviței; iar cea de la Călugăreni în prima duminică din septembrie.

Serbarea de la Valea-Albă, care s-a făcut anul acesta pentru a șasea oară, este una din cele mai frumoase și mai înălțătoare, învățătorii, școlarii și sătenii din toate satele vecine, și până la mari depărtări, iau parte la dânsa cu însuflețire și bucurie. Cea de la Călugăreni, instituită prin deciziunea din 30 noiembrie 1902, s-a făcut anul acesta pentru prima oară.

În legătură cu aceste serbări patriotice, este ordinul ce am dat, și care se execută întocmai, ca la dânsele veteranii din războiul de la 1877 să fie totdeauna chemați și sărbătoriți în modul cel mai demn; iar la serviciul religios, ce se face în acele zile, preoții să facă pomenirea specială a celor căzuți în război.

În 19 decembrie 1897, realizând o idee emisă de dl D. A. Laurian, am dispus a se face tablouri comemorative de luptătorii căzuți în 1877 pentru cucerirea independenței țării. Fiecare tablou conține numele celor căzuți dintr-un sat, înconjurate cu o cunună de lauri și de stejar, și însoțite de o dedicație. Tabloul fiecărui sat s-a atârnat în școală și în biserică. Învățătorii sunt datori ca, în toate ocaziunile, să vorbească școlarilor despre evenimentele din 1877, și atunci să glorifice pe cei care au murit pentru țară; iar preoții au primit ordin de la toți P. S. Eparcioți ca să-i pomenească la liturghie în zilele cele mari.

Cu ocaziunea formării acestor tablouri, am fost siliți să facem o lungă cercetare în toate satele, prin învățători, preoți și primari, pentru a stabili în mod sigur lista completă a celor căzuți în război. Această listă am publicat-o apoi într-un volum.

Tot pentru a deștepta și a întreține sentimentul patriotic, atât în școală, cât și afară din școală, am dispus a se face și a se răspândi, și în școli, și în public, tablourile istorice, despre care am vorbit mai sus; am obligat pe măiestrii de muzică să cultive cântecele românești; am făcut să se scrie și să se răspândească cu prețul cel mai mic posibil scrieri ca *Povestea unei Coroane de oțel, Istoria Războiului de neatârnare* și *Antologia română* de dl G. Coșbuc, *România pitorească* de dl Al Vlahuță, și facem a se scrie o istorie populară a românilor. Prin diverse circulare, în special prin cea din 15 august 1902, adresată revizorilor școlari (anexa nr. 90),[1] am insistat asupra modului cum trebuie înțeleasă predarea istoriei în școalele primare, pentru a forma în copii conștiința națională.

1. Circulara aceasta este în colecția de față sub nr. 72.

Tot în această ordine de idei a fost dată şi deciziunea din 2 septembrie 1902 (anexa nr. 91), prin care şcolarii sunt îndatoraţi a saluta drapelul şi a asculta imnul regal în picioare şi cu capul descoperit.[1]

* * *

Spiritul de ordine şi de economie este nedespărţit de o bună educaţiune, iar şcoala poate lucra în mod destul de eficace pentru a-l dezvolta.

Pentru a ajuta acţiunea învăţătorilor, am luat câteva dispoziţiuni, dintre care vom cita pe cele mai însemnate.

Casele de economie şcolare, înfiinţate prin legea Casei de economie de la 16 ianuarie 1880, rămăseseră de câtva timp în oarecare părăsire. Am luat măsuri pentru ca ele să funcţioneze regulat, am făcut să se ia socotelile celor întârziate, şi am însărcinat pe un institutor cu grija de a se ocupa anume de ele şi a ne ţine în curent cu mersul lor. Depunerile şcolarilor au crescut în mod simţitor în anul din urmă. Va trebui însă să luăm măsuri pentru a face să funcţioneze aceste case şi în şcoalele secundare, unde până acum ele nu există, cu toate prescripţiunile legii.[2]

Prin circulara din 17 august 1903 către învăţători, i-am îndemnat să deprindă pe şcolarii lor a aduna plantele căutate în medicină, pe care până acum farmacia le cumpăra din străinătate, precum şi cârpele vechi, bune pentru fabricile de hârtie. Măsura aceasta nu numai va deprinde pe copii a fi strângători, dar va avea de efect de a opri în ţară o sumă destul de însemnată care se plăteşte pe fiecare an străinătăţii, fără nicio trebuinţă.[3]

Prin circulara din 25 august 1902 (anexa nr. 90), am prescris învăţătorilor a adopta costumul sătenilor, de care nu se cuvine a fi deosebiţi prin îmbrăcămintea lor, şi am oprit pe învăţătoare de a purta îmbrăcăminte luxoasă şi pretenţioasă, care face să se piardă la ţară portul naţional şi deprinderile de economie şi simplicitate.[4]

Prin deciziunea din 8 iunie 1902, am proscris cu desăvârşire purtarea corsetului în şcoalele de fete, atât pentru a combate apucăturile luxoase, cât şi pentru motive igienice.[5]

Într-o ordine puţin diferită, am voit să deprindem pe şcolari a se mulţumi pe cât se poate cu produsele industriei ţării şi, pentru aceasta, prin ordine repetate,

---

1. Deciziunea aceasta e în colecţia de faţă sub nr. 73.

2. Inspectorul numit atunci era C. Popovici Tască, institutor în Bucureşti, care, afară de cazurile speciale, adresa anual Ministrului rapoarte cu date statistice.

3. Circulara pentru adunarea de plante medicinale (pe care Haret n-o publică în anexe) se găseşte în colecţia de faţă sub nr. 97 însă cu data de 30 august 1903.

4. E vorba de circulara citată încâ o dată mai sus (Colecţia de faţă, nr. 72) şi anume de partea finală, unde vorbeşte de rolul învăţătoarelor pentru păstrarea costumului naţional la sătence.

5. Deciziunea aceasta e în colecţia de faţă sub nr. 63.

am oprit pe directorii şi directoarele internatelor statului a-şi mai procura de la fabricile străine stofele, pânzeturile şi celelalte articole care se produc în ţară. Şcoalele de frânghierie au fost obligate a produce în ţară cânepa ce le este necesară, după cum am arătat mai sus.

Excursiunile şcolare, despre care am vorbit deja, căutăm să le încurajăm şi să le propagăm, nu numai ca mijloc excelent de educaţiune fizică, dar şi pentru a face pe şcolari să-şi cunoască şi să-şi iubească ţara.

Toate aceste măsuri au de scop, fiecare în felul ei, a contribui pentru formarea educaţiunii tinerimii. Nu ne facem însă iluziunea că ele ar fi suficiente pentru aceasta. Este cert că educaţiunea nu poate fi opera decât a învăţătorului, şi mai cu seamă a familiei. Rolul ministerului este mult mai restrâns, şi noi numai pe acesta l-am avut în vedere aici.

ŞCOLI DE BELLE-ARTE, DE MUZICĂ ŞI DECLAMAŢIUNE; TEATRUL

Cine-şi aduce aminte cât de restrâns era acum 20 de ani cercul de activitate al Ministerului Instrucţiunii Publice şi al Cultelor şi vede cât este de vast astăzi, îşi poate da seama de drumul străbătut în acest timp. Munca care s-a depus nu a fost zadarnică, căci edificiul învăţământului public s-a înălţat din ce în ce mai măreţ şi a răsplătit silinţele celor ce au lucrat la dânsul.

Este însă o parte care, în mijlocul acestei rodnice activităţi, a rămas în părăsire şi care reclamă şi ea atenţiunea şi îngrijirea noastră; acestea sunt artele.

Generaţiunea de la 1864, în avântul ei de înainte mergătoare, nu a pierdut din vedere nici interesele artei: de atunci datează şcoalele de belle-arte, de muzică şi declamaţiune, muzeul de antichităţii, pinacotecile. Ba încă, în ardoarea ei, ea a crezut necesar să înfiinţeze două şcoli de belle-arte, două de muzică, făcând ca, într-un timp când mişcarea noastră artistică era aproape nulă, să întrecem în număr de şcoli de arte pe ţările cele mai vechi şi mai mari.

Dar mişcarea începută în 1864 s-a oprit pe loc. Şcoalele înfiinţate atunci au rămas în starea lor de la creaţiune, şi ca organizaţiune, şi ca număr de personal, şi ca instalaţie; muzeul şi pinacoteca vegetează, grămădite în nişte localuri imposibile şi lipsite aproape de orice mijloace de înavuţire. Lumea noastră artistică nu are încurajare; învăţământul artistic este rudimentar.

Cauza acestei stări de lucruri stă în aceea că problema cea mare a învăţământului a absorbit atenţiunea miniştrilor atât de mult, încât nu a mai rămas putinţa de a se da o deopotrivă îngrijire şi cestiunilor de artă. A mai fost că miniştrii, fiind rareori competenţi ei înşişi în cestiunile acestea, nu au găsit ajutor nici în personalul ministerului, unde nu există nici un serviciu, cât de modest, în special consacrat

artelor. De aceea nici chiar silințele și bunăvoința celor care, pe apucate, au putut să dea ceva atențiune artelor, nu au fost folositoare. În fine mai este lipsa aproape completă a unui buget al artelor; căci desigur nu merită acest nume neînsemnata sumă de 7.500 lei pe an, pusă pentru înavuțirea celor două pinacoteci.

Va trebui să se ia cât mai curând măsuri pentru a se da școalelor și muzeelor niște localuri și instalațiuni mai demne de țară; să se mărească fondul pentru înavuțirea muzeelor, dar mai cu seamă să se dea instituțiunilor artistice niște legi, care le lipsesc cu totul, pentru a se organiza odată; căci organizațiunea actuală, bazată pe niște regulamente vechi de 39 de ani, făcute în pripă și cu lipsa de oameni și de mijloace de atunci, nici nu merită acest nume.

Material pentru aceste legi este destul. Fără a mai vorbi de experiența adunată în patru decenii, avem proiecte și memorii numeroase asupra acestei chestiuni. Mai mult decât atât: în 1897, am format trei comisiuni, în care am reunit pe toți bărbații cunoscători în materie de arte, cu însărcinarea de a elabora trei proiecte de legi: unul asupra școalelor de belle-arte, altul pentru cele de muzică și declamațiune, și cel de al treilea pentru teatru. Lucrările făcute atunci au rămas neutilizate până acum. Ne propunem să ne folosim de ele cât mai neîntârziat. Vom căuta să facem în special ca școalele de belle-arte și de muzică să fie organizate astfel, încât să servească și ca pepinieră de măiestri bine preparați de desen și de muzică pentru școalele secundare și speciale, ceea ce organizațiunea lor actuală nu are deloc în vedere.

La 1892, s-a votat legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice, și mai ales acea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice; legi importante și utile, care însă nu au dat tot ce trebuia să dea: una, din cauza nesuficienței mijloacelor administrative, pentru a supraveghea descoperirea de antichități; cealaltă, din lipsa de mijloace bănești. Cea de a doua s-a întors chiar, uneori, în contra scopului său; căci, nepermițând a se restaura unele monumente altfel decât în conformitate cu părerile comisiunii monumentelor istorice și nefiind mijloace a se împlini cererile ei, monumentele au căzut în ruină. Și aici, pentru ca legea să dea tot efectul ei util, va trebui a se procura mijloacele necesare sub forma unei alocațiuni bugetare permanente, anume pentru restaurarea și întreținerea monumentelor istorice.[1]

Inventarul monumentelor publice și al celor istorice, prescris a se face prin legea din 1892, s-a făcut și s-a publicat în mai 1897.[2]

---

1. Legea din 1892 „pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice“ e publicată în „Monitorul Oficial“ din 24 noiembrie 1892 și în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1864–1901, p. 49. Comisiunea monumentelor isterice s-a înființat prin o altă lege publicată în același nr. din „Monitor“ și la p. 51 din „Colecția legilor“.

2. Inventarul s-a publicat sub acest titlu în 1903 de către minister. Se poate găsi în Biblioteca Academiei, nr. III 122.759.

Şcoalele de belle-arte

Cele spuse până aici, arătând că şcoalele de belle-arte şi conservatoriile au trebuinţă de o reorganizaţiune radicală, ne vom mulţumi a arăta acum numai măsurile mai însemnate ce s-au luat în privinţa lor în anii din urmă.

La şcoala de belle-arte din Bucureşti, o creaţiune importantă a fost aceea a secţiunii de arhitectură, făcută prin deciziunea din 30 mai 1897 şi organizată prin regulamentul din 12 septembrie 1898. Secţiunea aceasta, a cărei nevoie era imperios simţită de demult, a avut chiar de la început un număr de şcolari destul de mare, ba încă poate prea mare, pentru că consiliul şcolii, printr-o interpretare prea largă a regulamentului, a admis un număr de şcolari ai unei şcoli private, care nu aveau împlinite toate condiţiunile necesare.

O altă măsură a fost aceea luată prin deciziunea din 19 aprilie 1903 (anexa nr. 92)[1], care îndatorează pe studenţii şcoalelor de belle-arte ca, printre celelalte lucrări ale lor, să facă în mod obligatoriu pe fiecare an, şi câte o lucrare de copiere sau de reproducere de pe monumentele vechi româneşti. Măsura aceasta are de scop, pe de o parte de a face pe studenţi să cunoască de aproape aceste monumente, iar pe de alta de a nu lăsa să se piardă atâtea resturi artistice, care sunt pe cale de a dispare. Lucrările cele mai bune vor contribui pentru a mări fondul unui muzeu religios, a cărui trebuinţă devine pe fiecare zi mai simţită, şi pe al celui de arte naţionale, despre a cărui creaţiune am vorbit mai sus cu ocaziunea învăţământului profesional. Poate chiar ar fi nimerit ca ambele muzee să fie unite într-o singură instituţiune, pentru care biserica Stavropoleos, reparată şi restaurată, ar servi ca un cadru admirabil.

Am vorbit mai sus despre transformarea uneia din şcolile profesionale de fete din Bucureşti în şcoală specială de arte naţionale, şi nu mai revenim asupra acestei cestiuni.

Conservatoriile de muzică şi declamaţiune

Pentru şcoalele de muzică şi declamaţiune, singurele măsuri generale ce putem cita sunt două: prima este introducerea taxelor pentru şcolarii conservatoriilor, prin regulamentul din 31 iulie 1901; a doua introducerea diapazonului normal, prin ordinul din 2 septembrie 1902.

Introducerea taxelor va avea de efect de a înlătura din conservatorii mulţimea de şcolari care se înscriu, fără să aibă cel mai mic talent artistic, şi care prin

1. Anexa notată aici este o adresă către directorii şcoalelor de Belle-arte. Se găseşte în colecţia de faţă sub nr. 89.

numărul lor face că învățământul devine o ficțiune pentru unele cursuri. Contra acestui rău am luat măsuri încă din 1897 şi 1898, şi le-am repetat şi în urmă, impunând ca admiterile elevilor în conservatorii să se facă numai prin concurs şi în număr limitat, fixând anume numărul elevilor pe care îi poate avea fiecare curs.

Măsura aceasta nu a fost încă pe deplin executată; numărul elevilor deja admişi la cursuri era aşa de mare, încât nu s-a putut până acum reduce numărul lor la cel normal decât la unele cursuri. De altă parte, această deprindere, de a lăsa conservatorul liber deschis tuturor celor ce voiau să intre într-însul, era aşa de înrădăcinată, încât cu mare greuate am putut înfrânge rezistenţa celor care voiau să persiste în vechile deprinderi.

De vreme ce învățământul din conservatorii, prin însăşi natura lui, este individual, înmulţirea peste măsură a şcolarilor avea drept rezultat evident, că timpul ce se putea consacra fiecăruia se reducea abia la câteva minute pe săptămână; şi de vreme ce cu atâta nici nu putea fi vorba de un învățământ care să-şi merite numele, se luase obiceiul ca şcolarii conservatoriilor să ia de la profesorii lor şi lecţiuni particulare plătite. Cu sistemul acesta, se încuraja înmulţirea excesivă a şcolarilor, şi se făcea imposibil studiul pentru cei săraci, chiar de erau talentaţi, pentru că ei nu erau în stare să plătească lecţiunile private ale profesorilor. De aceea, în legătură cu mărginirea numărului elevilor, am interzis cu totul profesorilor a mai da lecţiuni plătite elevilor acestor şcoli.

Prin legea din 1900 (art. 102, alin. II), profesorii şcoalelor speciale sunt asimilaţi cu profesorii secundari, în ceea ce priveşte datoriile. Aceasta însemnează că profesorii speciali sunt datori să dea câte 12 ore de curs pe săptămână, ca şi cei secundari. Obiceiul era însă ca fiecare să nu dea decât câte 6 ore. Am impus ca să se revină la lege.

Prin înlăturarea elevilor care nu dau probă de talent, precum şi prin înmulţirea orelor de curs ale profesorilor, aceştia vor putea dispune de mult mai mult timp pentru fiecare elev, aşa că învățământul va deveni o realitate pentru dânşii.

* * *

Regulamentul conservatoriilor din 7 noiembrie 1870 prevedea ca directorul să fie ajutat în conducerea şcolii de un comitet muzical. Această dispoziţiune a rămas însă totdeauna literă moartă, până în anul 1901, când pentru prima oară am constituit aceste comitete.

Prin măsurile luate de dânsele, vom semnala organizarea orchestrelor la fiecare conservator, cu elevii lor proprii, şi a producţiunilor publice făcute tot cu aceşti elevi. Deja în 1901 se înfiinţase în Bucureşti corul conservatorului, în urma înfiinţării catedrei de cânt coral. Catedra de armonie a fost completată prin cursul de fugă şi contrapunct, care până acum nu se făcea.

Toate aceste sunt îndrumări pentru viitor; conservatoriile aşteaptă însă organizarea lor numai de la o lege care trebuie să rezolve multe puncte ce nu se

pot hotărî numai prin măsuri ministeriale, precum este, spre exemplu, cestiunea numirii personalului didactic şi aceea a organizării învăţământului lor.

* * *

Cu privire la învăţământul muzical, am arătat mai sus diversele măsuri luate, ca aceea a instituirii concursurilor de muzică în şcoalele secundare şi speciale, a învăţământului efectiv al muzicii în şcoalele primare, a instituirii de premii pentru cele mai bune coruri la sate, a introducerii în şcoli a cântecelor româneşti. Nu mai revenim asupra lor.

Teatrul

Dintre toate instituţiunile care depind de Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, aceea care merge mai greu este fără îndoială teatrul. Cu toate acestea, nu se poate zice că statul nu s-a interesat de dânsul şi nu i-a venit în ajutor în toate felurile. Prin legea din 6 aprilie 1877, s-a căutat a se da teatrului o organizaţiune temeinică, imitată după aceea a Comediei franceze[61]. Statul dă teatrelor din Bucureşti, Iaşi şi Craiova, subvenţiuni care ani întregi s-au menţinut la cifra de 195.000 lei pe an, fără a socoti 46.000 lei, cheltuielile direcţiunii generale a teatrelor; în anii din urmă, cu toate reducerile făcute, cifrele acestea sunt încă respectiv de 168.000 şi 41.000 lei. Teatrele din Bucureşti şi din Iaşi au sălile gratuit, ceea ce reprezintă încă o sumă foarte însemnată, care nu se poate evalua la mai puţin de 100.000 lei pe an numai pentru teatrul din Bucureşti. Câte trele teatrele au încă subvenţiuni de la comune şi judeţe, care la un loc nu fac mai puţin de 90.000 lei pe an. În fine, statul a făcut şi face continuu cheltuieli cu reparaţiunea, întreţinerea şi înavuţirea teatrului din Bucureşti; aceste cheltuieli s-au ridicat de la 1875 până azi la 1.715.621 lei. Nu mai socotim deficitele însemnate pe care de mai multe ori le-a plătit tot statul. Toate acestea la un loc reprezintă cel puţin 50.000 lei pe an. Ce nu s-ar putea face cu o asemenea sumă, consacrată în altfel artelor!

O asemenea subvenţiune din partea statului, oraşelor şi judeţelor, ne pare destul de însemnată. Cu toate acestea, câtetrele teatrele duc o viaţă foarte precară, şi poate de mult s-ar fi închis, dacă le-ar fi lipsit sprijinul statului în împrejurările cele mai grele.

Cauzele acestei stări de lucruri sunt numeroase.

1. Împrejurarea că un număr relativ mare dintre societari nu mai sunt în stare de a face servicii în raport cu situaţia ce ocupă în teatru şi nici nu pot fi înlăturaţi prin trecere la pensiune sau altfel, ceea ce încarcă teatrul cu o povară însemnată.

2. Sistemul societariatului, care face din societari niște adevărați funcționari, având un fel de inamovibilitate prea timpurie, incompatibilă pentru unii cu munca intensivă ce reclamă arta teatrală.

3. Dificultatea ca, cu o singură trupă, să se facă față tuturor exigențelor repertoriului variat ce trebuie să aibă unicul teatru al orașului, osteneala peste măsură ce impune artiștilor și greutatea de a se prepara bine piesele în asemenea condițiuni.

4. Slăbiciunea studiilor dramatice în conservatorii, care nu produc destule talente bine preparate, pentru a împrospăta personalul.

5. Iarăși sistemul societariatului, care, imobilizând personalul vechi, face grea, dacă nu imposibilă reînoirea lui, chiar dacă conservatoriile ar produce tineri de valoare.

6. Diseminarea ajutoarelor oficiale la trei teatre, în loc de a avea numai unul bine organizat, care ar putea atunci să satisfacă el singur trebuințele pe care nu le pot satisface cele trei de azi. (Franța are o singură Comedie franceză; noi avem trei!)

7. Organizarea costisitoare pe care o face necesară această mutiplicitate de teatre subvenționate.

8. Lipsa unui repertoriu destul de complet, scris într-o limbă curată și aleasă și potrivit gustului diverselor categorii de public.

9. Lipsa unei administrațiuni energice, care este necompatibilă cu organizațiunea actuală, în care autoritatea directorului se reduce la a executa deciziuni luate de comitet, și de care directorul nu este responsabil.

10. Concurența cafenelelor-concerturi și a trupelor străine, de cele mai multe ori cu totul inferioare, care, nefiind supuse la nicio taxă pentru săraci ca pe aiurea, și la nicio limită de prețuri, absorb cea mai mare parte din clientela, care altfel ar putea fi a teatrului național.

Ne mulțumim cu enumerarea acestor câteva cauze, care ni se par a fi printre acele ce au adus actuala stare a teatrelor noastre; ne abținem însă de a insista și de a discuta, căci avem trebuință să mai studiem cestiunea, înainte de a ne putea pronunța cu siguranță asupra ei.

BISERICA ȘI CLERUL

Legea din 1893

Legea asupra clerului mirean și a seminariilor din 1 iunie 1893 este acea care reguliază în momentul de față afacerile bisericești; cât pentru seminarii, organizarea lor a fost schimbată, din cea făcută la 1893, prin legea modificatoare din 1901, despre care am vorbit deja.

În ceea ce privește biserica și clerul, legea din 1893 cuprindea în esență următoarele dispozițiuni:

1. Se limitează numărul parohiilor la 297 pentru oraşe şi 2.734 pentru sate; ca consecinţă se menţin 297 + 2.734 = 3.031 preoţi ca *parohi,* se reduc treptat toţi ceilalţi, numiţi *supranumerari,* şi se opreşte în principiu de a se mai mări numărul bisericilor peste cel existent la 1893.

2. Se fixează salariile personalului bisericesc.

3. Se punea în sarcina comunelor urbane plata personalului parohiilor urbane, şi în a statului plata celor rurale; pentru aceasta, se punea o dare de 4 lei pe an pe fiecare cap de familie ortodox în comunele rurale, şi se prevedea în buget o sumă de 500.000 lei pe an, ca ajutor din partea statului pentru comunele urbane.

4. Se deferă toată puterea disciplinară asupra preoţilor în fiecare eparhie unui consistoriu de trei clerici, numit pe trei ani.

După 10 ani de experienţă, atât avantajele, cât şi inconvenientele legii clerului se pot judeca în destulă cunoştinţă de cauză.

* * *

De la prima vedere se observă că numărul parohiilor este prea mic. În oraşe, numărul de 400 de familii, pe care legea îl fixează pentru un paroh, este admisibil, din cauză că populaţiunea este strânsă la un loc, şi cestiunea distanţelor nu are mare importanţă. Nu este însă tot aşa la ţară. Acolo întinderea mijlocie a unei parohii, aşa cum o fixează legea, este de peste 4.700 hectare, ceea ce presupune distanţe mijlocii de 7 kilometri de străbătut, în lung şi în lat. În realitate, sunt foarte multe parohii a căror întindere este şi mai mare, şi acestea de ordinar sunt tocmai parohiile de munte, unde locurile sunt rele şi cătunele răzleţe de tot. Nu sunt rare parohiile unde preotul trebuie să alerge câte 20 de kilometri şi mai mult, pentru ca să viziteaze pe parohienii săi. Şi această enormă greutate a distanţelor nu este cel puţin compensată prin numărul mai mic al poporanilor; căci numărul mijlociu de familii care revine unei parohii rurale este de peste 360.

Este uşor de înţeles că în asemenea condiţiuni este imposibil unui paroh rural să-şi facă cum trebuie datoria lui, care este, nu numai de a servi liturghia în biserică, dar şi de a vizita într-una pe parohienii săi, pentru a-i sfătui şi a-i consola în nevoile lor.

Dar cestiunea se complică şi mai mult, dacă se consideră şi numărul bisericilor existente. Acest număr este cu mult mai mare decât acela al parohiilor, căci sunt 3.348 biserici filiale pe lângă cele 2.734 parohiale. După lege, preotul paroh este dator să facă serviciul religios pe rând la toate bisericile din parohia sa. Pretutindeni dar, unde sunt mai multe biserici într-o parohie, credincioşii nu pot asculta serviciul religios decât la două sau trei săptămâni odată; căci rareori distanţele sunt destul de mici, ca să le permită să se adune toţi la biserica unde se serveşte. Se înţelege lesne răul cel mare ce decurge de aici, mai ales la sărbătorile cele mari la Paşte şi la Crăciun, când biserica din sat stă

închisă. Sunt sate unde de la 1893 nu s-a mai făcut serviciul în ziua de Paşte şi de Crăciun, singurul preot fiind ocupat la biserica parohială.

Inconvenientele acestea merg crescând şi înmulţindu-se cu cât numărul preoţilor supranumerari merge scăzând; şi de aceea se înţelege pentru ce mitropoliţii şi episcopii caută prin toate mijloacele să împedice reducerea acestor supranumerari. Ministerul însă este silit să urmărească această reducere, obligat fiind la aceasta prin prescrierile exprese ale legii.

Inconvenientele acestea ale legii au fost vizibile chiar de la punerea ei în aplicare, şi de aceea chiar de atunci a început să se agite cestiunea înmulţirii parohiilor. Sinodul s-a ocupat de dânsa în mai multe rânduri, şi s-a făcut tabele de noile parohii ce se mai găsesc necesare. Numărul lor se urcă la aproape 500. Nu a fost însă posibil până acum a se da satisfacere cererilor repetate ale sinodului, pentru că nu a fost posibil a se mări bugetul cu vreo 500.000 lei pe an pentru acest scop.

În schimb însă numărul parohiilor urbane este prea mare în cele mai multe oraşe. În unele părţi, numărul lor s-ar putea reduce uşor la a treia parte din cel de azi, ceea ce ar însemna o uşurare considerabilă pentru bugetele comunelor respective.

* * *

Faptul de a se hotărî în principiu ca preoţii să fie plătiţi de stat sau de comună este punctul capital în legea din 1893, căci a asigurat situaţia clerului, faţă de poziţiunea lui cea precară din trecut. Ceea ce se poate imputa acestei părţi din lege, este că a creat pentru stat o povară foarte grea, destinată a deveni cu mult mai grea în viitor, fără a crea şi resurse sigure pentru a o acoperi.

În adevăr, legea clerului a impus statului chiar de la început o creştere de cheltuieli de 4.513.870 lei pe an, care este destinată să mai crească încă cu aproape 3.000.000, prin adăugarea gradaţiunii preoţilor, şi prin înlocuirea treptată a preoţilor cu titluri nesuficiente prin alţii cu seminarul complet, care se plătesc mai scump. Este dar în total o sarcină nouă, prezentă sau viitoare, de mai bine de 7 milioane care s-a impus statului în 1893. Pentru acoperirea ei, se prevedea un impozit de 4 lei pe cap de familie rurală, care putea să dea cel mult 4.000.000 lei pe an. Dar nici acest impozit nu s-a putut menţinea, şi se ştie pentru ce.

Cestiunea aceasta este foarte serioasă şi nu trebuie pusă la o parte; ea interesează bugetele viitoare într-un grad foarte însemnat, fiind vorba de o creştere viitoare aşa de mare.

* * *

Dacă la inconvenientele acestea vom mai adauga şi pe acela că disciplina preoţilor a fost slăbită mult prin anularea autorităţii mitropoliţilor şi episcopilor, care s-a înlocuit cu acea a consistoriilor, vedem că sunt destule motive care impun o revizuire a legii din 1893. Aceasta nu s-a putut încă face, din cauza numeroaselor lucrări din anii din urmă, şi din cauză că momentul era rău potrivit, în timpul crizei care ne-a bântuit; dar se va face în curând.

Criza a făcut însă ca să se modifice deja cifrele fixate de legea din 1893, după cum s-au modificat toate legile care cuprindeau dispoziţiuni de natură financiară. Între altele, s-a suprimat alocaţiunea anuală de 500.000 lei pentru subvenţionarea comunelor urbane.

Dispoziţiunea aceasta a creat oarecare dificultăţi cu primăriile, dintre care unele s-au socotit în drept a reduce sau chiar a suprima cu totul alocaţiunile pentru cler, care le priveau în virtutea legii. Dreptul acesta nu-l au. Votul Camerelor din 1901 a suspendat toate legile anterioare numai întrucât nu erau de acord cu bugetul votat pentru 1901–1902, dar nu mai mult. El nu modifică întru nimic celelalte obligaţiuni reciproce ale statului şi comunelor. Şi de altfel, aceste din urmă primiseră avantaje care se calculează că sunt de mai bine de trei ori şi jumătate mai mari decât subvenţia ce li se suprimase, prin adaosul de venituri ce le-a adus creşterea impozitului funciar şi reducerea progresivă a salariilor.

Casa Bisericii

Prin legea din 21 ianuarie 1902 şi prin regulamentul ei din 31 martie 1902, s-a înfiinţat şi s-a organizat o instituţiune, care sperăm că va aduce bisericii servicii cel puţin tot atât de mari ca şi acelea pe care Casa Şcoalelor le aduce învăţământului.

Casa Bisericii are însărcinarea de a administra, sub controlul şi autoritatea ministrului, toate afacerile bisericeşti şi religioase, care cad în atribuţiunile lui; dar în acelaşi timp ea este declarată persoană juridică, şi ca atare i se dă dreptul de a controla administraţiunea averilor bisericeşti, oricare ar fi proveniența lor, şi de a face să se respecte şi să se execute întocmai testamentele şi actele de donaţiune făcute în favoarea stabilimentelor religioase.

Importanţa acestei din urmă dispoziţiuni este încă mai mare pentru biserici decât pentru şcoli, căci bisericile posedă averi lăsate prin testamente, donaţiuni sau altfel, mai mari decât ale şcoalelor, şi cu toate acestea mai niciun control nu se exercită asupra lor. Socotelile bisericilor care, după lege, trebuiau verificate de către primării, de cele mai multe ori nu erau luate cu anii; am avut ocaziune să vedem socoteli neverificate de 15 ani. Cât pentru averile lăsate prin testamente,

neregulile ce se petreceau cu ele erau de neînchipuit. Biserici care aveau zecimi de mii lei venit pe an cădeau în ruină, pe când veniturile serveau pentru a întreține armate întregi de funcționari.

Casa Bisericii este chemată să pună regulă în această dezordine, și ea s-a pus pe lucru cu energie și stăruință. În 18 luni de când există, ea a descoperit deja o mulțime de neregularități, și luptă ca să le pună capăt. Deja socotelile pe trecut sunt aproape să fie lămurite la cele mai multe biserici, și sunt multe averi din cele care erau în pericol de a se pierde, pe care Casa Bisericii le-a recăpătat sau este pe cale a le recăpăta. Dar lucrarea aceasta este neînchipuit de grea, pentru că sunt foarte mulți aceia care, într-un fel sau în altul, se foloseau pe nedrept de averile bisericești, și va trebui o luptă îndelungată și înverșunată pentru a li se scoate din mână. Atunci însă când se va fi făcut lucrul acesta, când Biserica va fi readusă în stăpânirea tuturor averilor care sunt ale ei și care se risipesc, ea va fi scutită în mare parte de tutela statului și va putea să-și regăsească vechea splendoare numai prin propriile ei mijloace.

Deocamdată însă situația Casei Bisericii este destul de grea. Înființată tocmai în momentul maximului crizei, sunt foarte restrânse mijloacele ce i s-au pus la dispoziție, și prin urmare și puterea ei de luptă.

Până acum, singurul venit propriu al Casei Bisericii este acel care provine din arendarea pământurilor date bisericilor prin diversele legi de împroprietărire, conform art. 7 din legea ei constitutivă. Acest venit, pentru 1903–1904, este de 180.000 lei.

Cu toate acestea, Casa Bisericii a putut chiar din primul an al înființării sale să înceapă a-și împlini obligațiunile ce i se impun prin art. 8 din legea sa. În anul 1902, ea a întreprins cu propriile sale mijloace reclădirea palatului mitropoliei din Iași, restaurarea și completarea locuințelor de la biserica Antim din București, și a înscris pentru prima oară în bugetul său o sumă, modestă deocamdată, pentru a ajuta la reparațiunea și construcțiunea de biserici rurale lipsite de mijloace.

Acțiunea Casei Bisericii se va simți din ce în ce mai mult, cu cât mijloacele sale vor crește. Pentru a i le mări, și în același timp pentru a aduce Bisericii un serviciu pe care de mult îl reclama, ne-am propus să regulamentăm fabricarea și întrebuințarea în biserici a lumânărilor de ceară.

Altădată în biserici nu se tolera întrebuințarea niciunui alt fel de lumânări decât de ceară curată de albine. Aceasta era un bine și pentru igiena credincioșilor și pentru conservarea picturilor, și pentru că alimenta o industrie înfloritoare, aceea a albinăritului, care îmbogățea regiuni întregi. Cu timpul însă fabricațiunea lumânărilor a început a se falsifica prin amestecul a tot felul de ingrediente, și mai cu seamă a parafinei. Azi lumânările întrebuințate în biserici mai că nu mai conțin ceara curată. Din această cauză, aerul se umple de un fum negru și gros, care pe de o parte este un pericol pentru sănătate, iar pe de alta acoperă și distruge în câțiva ani picturile, care altă dată se conservau curate și

frumoase secole întregi. Cât pentru albinărit, el a dispărut mai peste tot şi încercările ce se fac pentru a-l reînvia nu vor reuşi, dacă nu se va reasigura acestei industrii întrebuinţarea pe care o avea altădată pentru productele ei.

De demult deja sinodul a cerut cu stăruinţă ca să se interzică fabricarea lumânărilor falsificate, precum şi introducerea lor în biserici. S-au făcut chiar şi proiecte de legi pentru aceasta, fără însă să ajungă a se vota.

În toamna anului 1902, noi am afectat o sumă de 50.000 lei din veniturile proprii ale Casei Bisericii, pentru înfiinţarea într-o mănăstire a unei fabrici de lumânări de ceară curată. Proiectul acesta însă nu a fost dus la îndeplinire, pentru că da loc la greutăţi practice şi din cauză că se părea că ar face grea situaţia fabricanţilor de lumânări. În urma consfătuirilor ce am avut, atât cu camerele de comerţ, cât şi cu fabricanţii, am alcătuit un proiect de lege pentru fabricarea lumânărilor şi pentru oprirea falsificării lor. Acest proiect îl vom aduce în dezbaterea corpurilor legiuitoare.

* * *

Rstaurarea monumentelor religioase vechi şi construirea altora din nou a fost totdeauna constanta grijă a Maiestăţii Voastre. Numai în intervalul de la 1880 până la 1898, s-au cheltuit pentru acest scop 9.108.791 lei. În anii din urmă, nevoile ne-au făcut să mai încetăm cu aceste lucrări. De la 1901 încoace, ele nu se mai continuă decât graţie sumei de 237.037 lei pe an, pe care Majestatea Voastră binevoieşte a o consacra pentru acest scop din lista Sa civilă. Cu toate acestea, din excedentul anului 1901–2, s-a acordat ministerului cultelor o sumă de 200.000 lei, din care s-au putut restaura mitropolia şi palatul mitropolitan din Bucureşti, bisericile Cotroceni, Antim, Popăuţi, Sf. Nicolae din Dorohoi, Sf. Gheorghe din Hârlau, Golia, Barnovschi şi Mihai-Vodă, şi mănăstirile Viforâta, Govora, Arnota, Căluiu şi Cetăţuia. Nu am voit a face o restaurare completă, aşa cum ar cere-o toate regulile artei: nu se putea face aceasta cu o sumă aşa de mică; dar am voit numai să asigurăm contra unei ruine complete nişte monumente de un interes istoric de prima ordine, până ce timpuri mai bune vor permite a se consacra sumele cuvenite pentru o restaurare completă.

Se observă însă o îmbucurătoare năzuinţă din partea credincioşilor înşişi pentru repararea sau reînoirea bisericilor. Este destul de mare numărul lucrărilor de acest fel, care se fac numai cu subscrieri şi ajutoare particulare: sunt sate care cheltuiesc zecimi de mii de lei pentru a-şi face biserica. Este chiar o trebuinţă a se lua măsuri pentru ca această bună pornire să nu fie o ocaziune pentru speculanţi de a abuza de neştiinţa oamenilor, făcându-le lucrări rele şi scumpe, după cum s-a întâmplat deja în mai multe locuri.

* * *

O cestiune care preocupă, atât pe P. S. L. mitropoliți și episcopi, cât și pe noi, este prepararea cântăreților necesari bisericilor. Pentru aceasta nu există nici o instituțiune regulată, și din această cauză arta cântărilor bisericești nu se mai găsește decât rareori cultivată prin biserici, mai ales prin cele depărtate. P. S. L. eparhioți au înființat, pe lângă mitropolii și episcopii câte o școala specială de cântăreți, care costă puțin și fac bune servicii. Ministerul ajută cu mici sume pe unele din acele școli. Va trebui însă a se da ajutoare ceva mai însemnate pentru a se face lucru temeinic.

* * *

Pentru a termina cele ce avem de zis asupra afacerilor religioase și bisericești, vom adăuga că, spre a înlesni preoților putința de a vorbi ascultătorilor lor și a le da sfaturile de care au trebuință, am luat măsuri pentru a se alcătui o colecțiune de predici apropriate diverselor sărbători și diverselor împrejurări. De asemenea ne silim a atrage și pe preoți în mișcarea culturală, care însuflețește într-un mod așa de îmbucurător pe învățători. Dar despre aceasta am vorbit deja mai sus.

ADMINISTRAȚIUNEA CENTRALĂ

Administrațiunea ministerului a fost organizată prin legea din 31 august 1892.[1] În 1901 i s-au făcut însemnate reduceri, impuse de greutățile de atunci; între altele, serviciul construcțiunilor s-a unit cu acela al contabilității. Aceste reduceri au fost consacrate prin legea modificatoare din 9 iulie 1901. O nouă modificare s-a mai adus prin legea Casei Bisericii din 21 ianuarie 1902, care a suprimat din minister serviciul cultelor, trecându-l la Casa Bisericii.

În momentul acesta, dar, serviciile ministerului sunt împărțite între el, Casa Bisericii, care a luat toate afacerile relative la cler și la biserică, și Casa Școalelor, căreia i s-au trecut cele privitoare la dotațiunea școalelor, la construcțiunea școalelor primare și la averile proprii ale lor, și la pământurile școlare.

Am vorbit despre aceste două Case și am arătat eminentele servicii ce fac ele. Doar prin înființarea lor s-a introdus în administrațiunea averilor proprii ale bisericilor și ale școalelor era ordinei și a economiei. De aceea este de dorit să

1. Legea din 31 august 1892 s-a publicat în „Monitorul oficial“ din 4 septembrie 1892 și în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii 1864–1901, p. 43.

se mărească resursele de care dispun, pentru a se mări şi puterea lor de acţiune. Pentru Casa Bisericii, am arătat în ce mod credem că vom putea să mărim întrucâtva veniturile ei proprii.

Cât pentru Casa Şcoalelor, însă, este de temut că veniturile ei vor ajunge în curând a nu-i mai fi de ajuns pentru împlinirea chemării sale, căci aceste venituri, departe de a merge crescând, s-au micşorat foarte mult în anii din urmă. Iată cele mai însemnate din cauzele acestei scăderi.

S-a micşorat, şi este destinată să dispară cu totul, reţinerea de 20% de la suplinitorii şcolilor secundare, profesionale şi comerciale, care se varsă la Casa Şcoalelor: aceasta din cauză că numărul acestor suplinitori s-a micşorat foarte mult în urma examenelor de capacitate din anul trecut, şi ei vor dispare cu totul după cele care se vor mai face în anii viitori.

De altă parte, reţinerile pentru absenţe din leafa profesorilor, în urma noii legi a pensiunilor, se varsă la Casa pensiunilor, în loc de a se mai da Casei Şcoalelor.

Până acum, Casa Şcoalelor nu a avut încă să sufere mult de această situaţiune; ba încă, în ultimii doi ani, graţie unei severe economii, a putut să dea şi un însemnat excedent, cu toate că a avut să achite sume însemnate pentru o parte din dotaţiunea şcoalelor primare, contractată în anii precedenţi. Trebuie însă sa ne îngrijim pentru viitor, şi pentru aceasta credem că este drept şi logic ca veniturile create prin legi anume în vederea unor trebuinţe şcolare, să fie cedate Casei Şcoalelor, pentru a le întrebuinţa ea la destinaţiunea lor.

Printre acestea, cele mai însemnate sunt două: sumele cu care comunele şi judeţele contribuiesc la întreţinerea învăţământului profesional, conform legii, şi taxele plătite de şcolarii secundari şi superiori.

Pentru cele dintâi, lucrul este clar. Legea învăţământului profesional (art. 2, 8, 16, 23 şi 42) prevede că şcoalele profesionale vor fi întreţinute în comun de stat, de judeţe şi de comune, în condiţiuni pe care ea le determină. Judeţele şi comunele varsă azi statului partea lor contributivă, dar şcoalele se întreţin numai din bugetul ministerului .

Cât pentru taxele şcolarilor, scopul înfiinţării lor a fost „de a se acoperi cheltuielile făcute cu materialul didactic, cu biblioteca şcoalei, cu materialul de laboratorii, cu repararea stricăciunilor aduse localului şi mobilierului“ (art. 16 şi 54 din legea învăţământului secundar şi superior). Cu toate acestea, de la înfiinţarea acestor taxe în 1901, niciun adaos nu s-a adus cifrelor corespunzătoare din bugetul ministerului, iar produsul taxelor se face venit la stat.

Venitul acestor taxe ar fi cu atât mai necesar să se verse la Casa Şcoalelor, cu cât este de îngrijit ceea ce se petrece cu clădirile dependente de Ministerul Instrucţiunii Publice. Ca să nu vorbim decât de cele şcolare, s-a cheltuit numai de la 1880 până azi vreo 40 de milioane de lei cu construcţiunile sau restaurarea lor. Dacă la această sumă se adaugă valoarea clădirilor şcolare care erau proprietatea statului din nainte de 1880, precum şi acelor luate cu chirie, dar a căror întreţinere cade tot în sarcina statului, ajungem lesne la un total de cel puţin

60 de milioane. Pentru reparațiunile și întreținerea lor în bună stare, bugetul nu cuprinde decât 70.000 lei pe an, din care trebuie să se procure și mobilierul și dotația școlară. Ar trebui o sumă cel puțin de patru ori mai mare, având în vedere că multe din localurile vechi sunt în rea stare, și că niște localuri, în care trăiesc copiii cu sutele, sunt expuse la stricăciuni mai mari decât altele.

De altă parte, laboratoriile universitare sunt frecventate de un număr de studenți din ce în ce mai mare, și trebuințele lor merg crescând pe fiecare zi. Acum că studenții plătesc taxe pentru laborator, este cu deosebire necesar a li se pune la dispoziție locuri și material suficient.

Acestea dovedesc îndeajuns că venitul, creat în scopul determinat de a face față acestor nevoi, trebuie să meargă la destinațiunea sa, și pentru aceasta Casa Școalelor este indicată de sine.

Cele ce am spus pentru clădirile școlare se potrivesc încă și mai mult pentru cele religioase. Țara este acoperită de sute de mănăstiri și de mii de biserici, dintre care multe sunt monumente istorice sau artistice de cea mai mare însemnătate. Toate aceste monumente se cuvine să fie întreținute, unele pentru că statul se folosește de clădirile lor, altele în virtutea legii de conservare și restaurare a monumentelor publice, toate, pentru că fac parte din patrimoniul țării, și pentru că sunt aproape singurii martori ai trecutului nostru de suferințe și de vitejie. Dar pentru aceasta se dă 45.000 lei pe an. Nici nu e nevoie să mai insistăm.

Este o socoteală greșită aceea de a nu se întreține cum trebuie ceea ce este. O reparațiune care nu se face la vremea ei însemnează o cheltuială mult mai mare care se va face mai târziu.

Este indispensabil ca, pentru reparațiunea și întreținerea clădirilor, să se pună la dispoziținea ministerului sume îndestulătoare, pe care le evaluăm la cel puțin 500.000 lei pe an.

* * *

Este anevoie, și nici nu ar fi necesar a enumera măsurile ce s-au luat în minister pentru a asigura o administrațiune cât mai bună, mai exactă și mai economică. E destul să menționăm vreo câteva.

– Lucrarea cea mai grea a ministerului în anii din urmă a fost punerea în aplicare a noilor legi ale învățământului, cu toată mulțimea de regulamente, de programe, de circulare, de ordine, de lămuriri, de statistice, ce ea a comportat. Pentru a avea o idee, este destul a se considera lista legilor, regulamentelor, programelor și principalelor deciziuni și circulare emise de la 1897 până azi (anexa nr. 93).[1] Ne-am silit să facem ca diversele regulamente să fie pe cât se poate

1. Această listă cuprinde legile și regulamentele, apoi circulare, deciziuni etc. Acestea din urmă sunt în cea mai mare parte reproduse în întregime în colecția de față. Pentru legi și regulamente, dăm în aceste volume lista lor până la finele activității ministeriale a lui Haret.

concordante, deşi se raportă la şcoli de naturi diferite. Le vom supune în curând la o nouă cercetare, pentru a face să dispară nepotrivirile care ar mai fi.

– Este un lucru destul de neexplicabil ca Ministerul Instrucțiunii Publice, administrând un personal didactic aşa de numeros, la care condițiunile de bună purtare sunt esențiale, să nu fi avut un serviciu de state personale, cuprinzând tot ce priveşte titlurile, serviciile, meritele şi demeritele fiecărui membru al corpului didactic. Un asemenea serviciu există în toate administrațiunile bine organizate, chiar în acelea unde valoarea morală a fiecărui funcționar are mai puțină importanță decât în învățământ.

Pentru a împlini această lipsă, prin regulamentul din 30 mai 1898 am organizat un serviciu *al statelor personale* (anexa nr. 94), care a şi început a funcționa de la 1 iunie 1898, şi care în 10 luni a reuşit să formeze statele personale pentru întregul personal al învățământului primar.[1]

Este regretabil că acest serviciu a fost desființat în aprilie 1899. L-am reînființat de la 1901; însă împrejurările de atunci nu ne-au permis a o face decât numai pentru personalul învățământului primar. Este indispensabil să se completeze pentru întregul învățământ.

– Sistemul după care sunt organizate arhivele ministerului este din cele mai primitive, şi dă loc în toate zilele la pierdere de timp şi la rătăciri de hârtii. Prin regulamentul din 3 iulie 1897, am introdus un sistem cu mult mai bun, care înlătura toate inconvenientele, înlesnea serviciul într-o măsură foarte mare şi asigura un control riguros. În 1899 însă s-a revenit iarăşi la vechiul sistem. Astăzi serviciul lasă de dorit încă mai mult decât înainte de 1897, căci schimbările din 1897 şi 1899 l-au încurcat şi mai rău. Este indispensabil să restabilim sistemul abrogat în 1899, pentru a pune capăt dezordinei.

– În mai multe din noile clădiri şcolare din cele mai mari se introdusese lumina electrică şi încălzirea centrală cu cărbuni de pământ. Aceasta a complicat şi a scumpit foarte mult serviciul, căci a reclamat un personal întreg de mecanici şi fochişti şi un combustibil costisitor. A trebuit dar să facem mari simplificări.

La liceele din Craiova şi Ploieşti se introdusese lumina electrică. Acest din urmă liceu era externat şi prin urmare nu avea serviciu de seară. Am suprimat dar lumina electrică, ca inutilă.

Acelaşi lucru am făcut la liceul din Craiova, după ce internatul lui a fost trecut la liceul Sf. Sava.

La şcoala normală din Câmpulung, era introdusă încălzirea centrală cu cărbuni de pământ. De vreme ce în partea aceea lemnele sunt abundente şi ieftine, în 1898 s-a transformat sistemul de încălzire, pentru a se întrebuința lemne.

Caloriferele de la Azilul Elena Doamna, care erau făcute pentru a se încălzi tot cu cărbuni, s-au prefăcut pentru a fi încălzite cu petrol, ceea ce va da o

1. Regulamentul pomenit aici şi reprodus în anexa notată s-a publicat în „Monitorul oficial“ din 6 iunie 1898 şi în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1864–1901, p. 658.

economie de la combustibil aşa de mare, încât preţul transformării se va recâştiga în mai puţin de doi ani. Tot aşa s-au transformat, pentru a arde păcură sau lemne, caloriferele de la liceul internat din Iaşi, la institutul de anatomie şi la Universitatea din Iaşi, la institutul de bacteriologie din Bucureşti; tot aşa se va face şi pentru institutul botanic din Bucureşti şi pentru liceele din Ploieşti şi Craiova.

Cu toate aceste îmbunătăţiri şi transformări, încălzirea prin calorifere da loc la o risipă de combustibil aşa de mare, încât creditele acordate pentru combustibil erau în fiecare an depăşite cu sume care variau între 80 şi 120 mii de lei.

Pentru a pune capăt acestei risipe, a cărei cauză era numai neglijenţa sau reaua voinţă a personalului însărcinat cu conducerea şi privegherea instalaţiunilor mecanice, am convenit cu un inginer specialist, ca să se însărcineze cu privegherea instalaţiilor şi a personalului technic, cu condiţiune ca d-sa să primească drept plată o parte din economia ce va realiza de la combustibil în raport cu cheltuiala ce se făcuse în iarna 1900 –1901, iar restul să rămână ministerului. Ceea ce s-a cuvenit inginerului din aceste economii a fost de a doua parte în iarna 1901–1902 şi de a treia parte în iarna 1902–1903. Rezultatul acestei combinaţiuni a fost că în prima iarnă s-a realizat o economie de 15.000 lei, iar în a doua de peste 69.000. Cu transformarea făcută anul acesta la unele instalaţiuni, pentru a se întrebuinţa petrolul, economia va fi şi mai mare.

– De la 1864, şcoalele au mers înmulţindu-se cu o repeziciune foarte mare, iar serviciile lor reclamă din ce în ce mai multă competenţă specială. Personalul didactic fiind multă vreme format după reguli nu destul de severe, mulţi din membrii lui ar fi avut trebuinţă de oarecare îndrumare şi să nu fie lăsaţi numai cu conducerea foarte neîndestulătoare pe care puteau să o aibă prin ordinele şi circularele ministeriale. Ar fi trebuit ca chiar de la început să se dispună de un corp numeros şi capabil de revizori şi inspectori, a căror sarcină să nu fi fost numai administrativă; ei trebuiau, din contră, să fi fost consilierii care să introducă metodele cele bune, să privegheze de aproape mersul şcoalelor şi aplicarea programelor, să lămurească punctele obscure sau îndoioase, să prevină erorile, să le îndrepteze când se produceau.

În anii din urmă, reforma întreprinsă, care atinge şi tinde să schimbe toate deprinderile şi tendinţele din trecut, face ca această trebuinţă să fie simţită mai mult decât oricând. Introducerea noilor programe ale învăţământului secundar, ale şcoalelor comerciale, ale celor profesionale, modificarea celor primare, pătrunderea peste tot a tendinţei de a da învăţământului caracter mai practic în locul celui exclusiv teoretic, nu se poate face bine şi uşor decât cu consiliile şi sub privegherea de tot momentul a unor oameni care să cunoască bine noua direcţiune şi să ştie să o facă înţeleasă pentru numerosul nostru corp didactic.

În partea aceasta însă, învăţământul nostru a dus totdeauna lipsă. Până la 1886, învăţământul primar abia dispunea de 16 revizori şcolari pentru toată ţara. Cel secundar, până la 1882, nu avea nici un inspector; de atunci a avut uneori

unul, alteori doi. Numărul acesta cu mare greutate a crescut, aşa că s-a ajuns a se avea 33 revizori, 4 inspectori primari şi 4 inspectori secundari; dar prin reducerile din anii trecuţi, numărul inspectorilor primari a scăzut la 2, şi al celor secundari asemenea. S-au mai adăugat 2 inspectori pentru învăţământul profesional, când acest învăţământ s-a alipit la Ministerul Instrucţiunii Publice.

Acest personal de control este departe de a fi suficient. Tot timpul lui este abia de ajuns pentru a face faţă numai părţii curat administrative a însărcinărilor lui; dar partea didactică rămâne în părăsire.

Se impune dar ca, cât mai curând, să se mărească numărul inspectorilor primari, secundari şi speciali, şi să se înfiinţeze subrevizorii şcolari, care se cer de 20 de ani, ar costa foarte puţin şi ar fi aşa de mare ajutor revizorilor, în multiplele însărcinări ce le impune noul fel de activitate al corpului didactic primar.

– Printre măsurile de ordine generală luate de minister, credem necesar a aminti pe aceea care a impus ortografia Academiei Române ca obligatoare pentru toate şcoalele şi autorităţile dependente de minister. Deşi această ortografie poate să mai sufere în viitor oarecare schimbări, astăzi ea este admisă de cel mai înalt institut cultural al ţării, şi prin urmare singura pe care o puteam impune. Măsura noastră va contribui, credem, la stabilirea definitivă a unei ortografii regulate, a cărei lipsă este aşa de prejudiciabilă progresului limbii însăşi.

– Cu toate că în şcoalele secundare am înlocuit, în 1901, distribuirea de cărţi de premii prin distribuirea de medalii, cestiunea cărţilor de premii este încă de actualitate, căci în şcoalele primare primăriile continuă încă a distribui cărţi, şi este de neînchipuit ce fel de cărţi aleg ele de multe ori pentru această ocaziune. Ne propunem să încercăm a forma o bibliotecă specială în acest scop; iar până atunci, a proscrie cu totul orice cărţi, care nu ar îndeplini anumite condiţiuni.

CONCLUZIUNE ŞI REZUMAT

Expunerea pe care o terminăm aici, sperăm că va fi utilă, pentru a lămuri pe deplin spiritul în care conducem lucrarea de reformă a învăţământului. Am făcut-o în mod destul de amănunţit, pentru că o întreprindere de asemenea natură nu se poate judeca numai după principiile ei generale, ci şi după măsurile de detaliu ce se iau pentru realizarea ei. Am mărginit însă expunerea noastră aproape exclusiv la perioada trecută de la 1896 până azi, pentru că într-însa s-au votat legile şi s-au luat principalele dispoziţiuni al căror complex formează reforma, în înjghebarea ei actuală. Dacă însă timpul şi spaţiul ne-ar fi permis, ar fi fost bine ca expunerea să fi cuprins şi o parte istorică, care să înceapă de la 1864; căci ar fi fost util a se urmări filiaţiunea principalelor idei care s-au vânturat de atunci, şi dintre care unele îşi găsesc realizarea tocmai azi; ar fi fost şi drept a se cunoaşte partea de muncă adusă de fiecare din predecesorii noştri în serviciul reformei ce urmărim.

Cât pentru lucrarea noastră însăşi, ea va putea fi judecată în diverse feluri; credem însă că va fi greu a se formula o judecată dreaptă şi definitivă înainte de câţiva ani. Până acum, măsurile noastre nu au primit decât începuturi de execuţiune; rezultatele nu se vor vedea decât mai târziu. Nu ne facem iluziune că ele vor fi perfecte din toate punctele de vedere. Lucrarea noastră va putea să prezinte părţi susceptibile de a fi perfecţionate, ca orice lucrare omenească, mai ales când este aşa de vastă şi de complicată. Am făcut însă ce am putut pentru ca lucrarea să fie bună, şi pentru ca sarcina urmaşilor noştri să fie cât mai uşoară.

* * *

Înainte de a termina, pentru ca să se poată da o privire generală asupra planului întregii întreprinderi, rezumăm aici, de o parte principalele lucrări deja făcute, iar de alta acele care mai trebuiesc să se facă.

Ca lucrări deja făcute sau pe cale de a se face, citäm pe cele următoare:

În învăţământul primar. Legea învăţământului primar şi normal primar din 1896, care fusese abrogată în 1900, a fost restabilită, cu oarecare adaosuri, în 1901;

Numărul învăţătorilor nefiind suficient, s-a introdus în şcoalele rurale un orar care permite a se face o mare economie de personal şi de localuri; din contră, institutorii fiind mai numeroşi decât trebuie, se reduce numărul lor prin susprimarea locurilor ce rămân vacante;

S-au luat măsuri energice pentru completarea localurilor şcolare primare, s-au uşurat condiţiunile lor de construcţiune şi s-a putut face ca în doi ani să se construiască 439 şcoli rurale, cu 718 săli de clase şi 172 locuinţe pentru dirijanţi, iar altele se încep, sau se vor începe în curând; de asemenea, s-au construit în ultimii şapte ani 61 şcoli urbane cu 245 săli de clase;

S-a întreprins regularea circumscripţiunilor şcolare primare;

Stăruim pentru îmbunătăţirea mobilierului şcolar;

S-a urmărit dotarea şcoalelor primare cu material didactic, în special cu hărţi şi tablouri istorice;

S-a început seria publicaţiunilor antialcoolice ale Casei Şcoalelor;

S-a căutat a se uşura şi a se îmbunătăţi dispoziţiunile relative la amenzile şcolare, asigurând în acelaşi timp încasarea lor regulată;

S-au ieftinit cărţile şcolare primare şi s-a asigurat uniformitatea lor;

S-au înfiinţat cantinele şcolare;

S-au creat fonduri pentru ajutarea cu cărţi a copiiilor săraci;

S-a făcut să crească proporţiunea frecventării şcolii primare într-o măsură foarte însemnată, în unele judeţe cu 50%, de la un an la altul;

S-a simplificat programa şcolii primare;

S-au modificat şi s-au completat regulamentele, în vederea legii actuale;

S-a uşurat într-o mare măsură munca în clasă a învăţătorului, prin împărţirea claselor rurale în trei diviziuni şi prin noul orar;

S-au regulat vacanțele regionale în școalele rurale;

S-au regulat examenele de absolvire a cursului primar în așa fel, ca să se asigure un control serios al lor;

S-a introdus învățământul practic agricol în școalele primare rurale;

S-au înființat învățătorii ambulanți, în vederea acestui învățământ;

Se fac silințe pentru a propaga prin școli apicultura și sericicultura;

S-au înființat și s-au organizat grădinile școlare;

S-au înființat premii pentru învățătorii care vor avea bune grădini școlare și care vor contribui la lățirea culturii cartofului;

S-a înființat serbarea sădirii pomilor;

S-au luat dispozițiuni pentru a se distribui pe la școli semințe de arbori fructiferi, pentru formarea de mici pepiniere;

Casa Școalelor a luat măsuri pentru a înlesni învățătorilor formarea de gospodării agricole;

S-au luat dispozițiuni pentru organizarea și încurajarea lucrului manual în școalele rurale și pentru introducerea lui și în cele urbane;

S-a început introducerea învățământului simultan pentru lucrul de mână în școalele de fete;

S-au luat măsuri pentru dezvoltarea învățământului desenului și muzicii ;

S-a inaugurat pentru învățători un întreg program de activitate culturală și economică, pentru a ajuta la îmbunătățirea stării păturii țărănești;

S-a început cu ei lupta contra alcoolismului;

S-au înființat în 22 de luni 700 bănci populare cu 59.844 membri și 4.250.600 lei capital;

S-au organizat cercurile culturale ale învățătorilor, căutând a atrage în sfera lor de activitate și pe preoți;

S-au înființat șezătorile sătești, ținute de învățătoare pentru femeile și fetele din sate;

S-au înființat 995 școli de adulți;

S-au luat măsuri pentru înființarea cursurilor complementare, prevăzute prin art. 32 din lege;

S-au înființat 640 biblioteci rurale și revista populară „Albina“;

S-au luat măsuri pentru publicarea de scrieri populare, dintre care un număr de lucrări au și apărut;

S-au luat măsuri pentru a se vulgariza regulile cele mai elementare de igienă;

S-au încurajat serbările școlare cu caracter moral și patriotic;

S-a început publicarea unei biblioteci pedagogice în limba română, pentru învățători și institutori;

S-a înființat examenul de înaintare pe loc a învățătorilor;

S-a înființat medalia „Răsplata muncii pentru învățământul primar“;

În fine s-a făcut tot posibilul pentru a ridica prestigiul învățătorului în satul lui, și pentru a face din el un agent de acțiune de prima ordine pentru ridicarea săteanului.

Pentru școalele normale primare. S-a înființat școala normală din Buzău;

S-au clădit localurile celor din Galați, Craiova și Bârlad, și s-a mărit acel al școalei „Vasile-Lupu“;

S-a introdus învățământul practic agricol în programa lor, care în celelalte părți ale sale a fost simplificată, deși numărul anilor de curs s-a mărit de la 5 la 6;

S-a înființat pe lângă fiecare din ele câte o fermă, și li s-a dat câte un agronom, cu însărcinarea specială de a conduce lucrărilor practice ale școlarilor.

În învățământului secundar. S-a făcut legea din 23 martie 1898, abrogată în 1900, dar restabilită în 1901, și s-au organizat deja, după prescripțiunile ei, toate școalele secundare;

S-au făcut programele analitice ale liceelor, gimnaziilor și școalelor secundare de fete, în conformitate cu noua lege, și în vederea unor metode mai perfecționate decât în trecut;

S-a dat mai multă atențiune dexterităților (desenul, muzica, gimnastica); s-a organizat cântul coral; s-au introdus concursurile de oină;

S-a introdus un curs de agricultură la două licee;

S-au luat măsuri pentru a se scrie cărți didactice anume în vederea noilor programe și pentru a se opri introducerea în școli a acelora care nu li se potrivesc;

S-au luat măsuri pentru ca școlarii să nu fie încărcați cu cheltuieli inutile de cărți și rechizite;

S-a făcut un nou regulament complet pentru școalele secundare;

S-au introdus taxele școlare;

S-au introdus reguli severe disciplinare; s-a impus uniforma pentru toți școlarii secundari de ambele sexe;

S-au regulamentat examenele de absolvire de școli secundare;

S-a înființat colonia de vară a Azilului Elena-Doamna, de la Cozia, pe lângă cea deja existentă la Predeal și pe lângă cea care se va organiza la Boboci;

S-a făcut început excursiunilor școlarilor secundari în timpul verii;

S-a alcătuit planul pentru dotarea școalelor secundare cu material didactic;

S-a pus în studiu înființarea bibliotecilor școalelor secundare și speciale;

S-au ținut examene de capacitate pentru ocuparea catedrelor vacante în învățământul secundar, în urma cărora s-au numit 117 profesori titulari, și se va mai ținea încă o sesiune suplimentară în anul 1903–1904;

S-au înființat conferințele profesorilor secundari;

S-a făcut regulamentul pentru comisiunea de judecată a profesorilor secundari și superiori;

S-a convocat prima conferință a directorilor școalelor secundare, pentru dezbaterea cestiunilor de organizare și administrare;

S-a mărginit numărul efectivului claselor secundare inferioare la cel legal, rămânând a se continua măsura şi pentru celelalte clase în anii următori; prin aceasta, şi prin alte măsuri, proporţiunea promovaţilor a crescut în mod simţitor;

S-au împuţinat gimnaziile şi clasele divizionare de la licee şi gimnazii.

Pentru seminarii. S-a format două seminarii complete de câte 7 clase la Bucureşti şi Iaşi, în loc de 5 seminare necomplete, cu un curs de 8 ani, cum erau până la 1901;

S-au făcut programele analitice, în conformitate cu această nouă organizare;

S-a alcătuit un nou regulament;

S-au luat măsuri ca cărţile didactice pentru seminarii să fie editate cu cheltuiala Casei Şcoalelor;

S-a clădit local nou pentru seminarul din Bucureşti.

Învăţământul profesional şi comercial. S-a făcut legea învăţământului profesional din 31 martie 1899, abrogată în 1900 şi restabilită în 1901;

S-au înfiinţat din nou 8 şcoli de agricultură, 27 şcoli de meserii, 2 clase a V-a comerciale pe lângă licee de băieţi, 3 clase comerciale de fete, 3 şcoli de menaj pentru fete; s-au înfiinţat din nou şi s-au luat pe seama statului 3 şcoli profesionale de fete; s-au subvenţiont 2 şcoli comerciale înfiinţate de judeţe sau comune; se transformă în şcoli profesionale 3 şcoli secundare de fete;

S-au înfiinţat cantine pe lângă şcoalele elementare şi unele şcoli inferioare de agricultură şi de meserii;

S-a început, în septembrie 1903, seria expoziţiunilor anuale ale şcolilor de agricultură şi de meserii;

S-a înfiinţat ferma de la Râmnicul-Sărat, pentru trebuinţele învăţământului profesional;

S-au trimis doi învăţători în Boemia şi doi în Bosnia, pentru a învăţa prepararea şuncii şi uscarea fructelor;

S-au luat măsuri pentru ca cânepa necesară şcoalelor de meserii să se cultive în ţară;

S-a alcătuit regulamentul şcoalelor de agricultură şi proiectul de regulament pentru cele de meserii;

S-a modificat programa şcoalelor profesionale de fete în vederea legii din 1899, organizându-se pe 7 ani;

S-a înfiinţat un atelier pentru facerea covoarelor şi se prepară înfiinţarea altuia pentru vopsirea lânurilor;

S-a pus începutul muzeului de arte naţionale;

S-a înfiinţat şcoala profesională de fete de gradul II din Bucureşti, căreia i s-a mărit localul, şi s-a unificat învăţământul celor de gradul I;

S-a ţinut examenul de capacitate pentru maiestrele suplinitoare ale şcoalelor profesionale prevăzut de art. 80 din legea învăţământului profesional;

S-au instituit comisiunile de patronaj, compuse din doamne, pentru şcoalele profesionale de fete din Bucureşti şi Iaşi şi pentru acele de menaj din Bucureşti;

S-au regulamentat ajutoarele ce se dau absolventelor şcoalelor profesionale, pentru deschidere de ateliere;

Legea din 1901 prescrie înfiinţarea birourilor comerciale pe lângă şcoalele de comerţ;

S-au făcut programe şi regulamente noi pentru aceste şcoli;

S-a făcut programa clasei a V-a comerciale de pe lângă licee şi gimnazii;

S-au înfiinţat câteva clase comerciale pe lângă şcoalele secundare de fete, şi s-a făcut şi programa lor.

În învăţământul superior. Prin legea din 1898, s-a lărgit mult autonomia universităţilor în afacerile care le privesc;

S-au abilitat 15 docenţi la ambele universităţi şi la diversele facultăţi;

S-a înfiinţat o catedră de chimie agricolă la universitatea din Bucureşti;

S-a cumpărat un teren vast pentru clădirea laboratoriilor facultăţii de ştiinţe din Bucureşti;

S-au reunit toate serviciile facultăţii de medicină din Bucureşti în clădirea care se ridicase pentru dânsa;

S-a făcut regulamente nouă, puse în acord cu legea noua, pentru toate facultăţile, afară de cea de drept, al cărui regulament este încă în dezbaterea consiliului permanent;

S-a făcut un regulament de disciplină pentru studenţii universitari;

S-a obţinut admiterea unui tânăr român la şcoala germană de arheologie de la Atena;

S-a înfiinţat câte o cantină universitară la Bucureşti şi la Iaşi.

În ceea ce priveşte corpul didactic în genere. S-a înfiinţat *Casa de economie, credit şi ajutor a corpului didactic;*

S-a fundat *Orfelinatul corpului didactic de la* mănăstirea Bistriţa (jud. Vâlcea);

S-a căutat a se restrânge cât mai mult concediile şi se vor mai restrânge încă.

Din punctul de vedere general al educaţiunii în şcoală. S-au organizat serbările patriotice şcolare de la 10 mai şi 24 ianuarie, precum şi acelea de la Războeni şi de la Călugăreni;

S-au aşezat în şcoli şi în biserici tabloul comemorativ ai celor căzuţi în războiul pentru independenţă; cu această ocaziune, s-a publicat într-un volum lista completă a lor, în urma unei anchete făcute în toată ţara, prin primari, învăţători şi preoţi;

S-a dat atenţiune înfiinţării caselor de economie şcolară şi s-au îndemnat învăţătorii a se ocupa, cu şcolarii lor, cu adunarea plantelor medicinale;

S-a recomandat ca învățătorii să adopte costumul românesc;

S-a proscris întrebuințarea corsetului de către eleve;

S-a impus întrebuințarea în școli a produselor industriei țării.

În privința artelor și a învățământului artistic. S-a făcut inventarul monumentelor istorice și naționale;

S-a înființat școala de arhitectură din București;

S-a format comisiuni cu însărcinarea de a studia cestiunile și a aduna materialul pentru alcătuirea legilor respective;

S-a impus studenților de la școlile de belle-arte ca, printre celelalte lucrări ale lor, să facă și lucrări de copiere sau de reproduceri de pe monumentele vechi naționale;

S-au introdus taxe și examene de admitere în conservatoriile de muzică și declamațiune;

S-a introdus diapazonul normal;

S-a dat ființă comitetelor muzicale de pe lângă conservatorii, prevăzute dejea prin regulamentul lor din 7 noiembrie 1870.;

S-a organisat câte un cor și câte o orchestră, formate din elevi.

Pentru biserică și cler. S-a înființat prin lege *Casa Bisericii,* și s-a făcut regulamentul ei;

S-a început regularea socotelilor bisericilor rămase încă nehotărâte pe anii trecuți;

Se urmărește revendicarea averilor bisericești pierdute, risipite sau cotropite în decursul timpurilor;

Se reconstruiește palatul mitropolitan din Iași;

S-au restaurat biserica și palatul mitropoliei din București și mai multe biserici și mănăstiri istorice;

S-a dispus facerea unei colecțiuni de predici apropriate mai ales trebuințelor populațiunii sătești, pentru a fi citite în biserică în zilele de Dumineci și sărbători.

În ceea ce privește administrațiunea generală. S-a înființat serviciul statelor personale;

S-au organizat arhivele ministerului după un sistem practic și rațional, care însă a fost desființat în 1899, și va trebui introdus din nou;

S-a transformat sistemul de încălzire centrală de la mai multe din școalele clădite în anii din urmă, pentru a se întrebuința petrolul său lemnele, în locul cărbunilor de pământ;

S-a introdus un sistem de supraveghere pentru instalațiunile de încălzire centrală, care dă o însemnată economie de combustibil;

Ortografia Academiei a fost făcută obligatoare pentru toate școalele și autoritățile dependente de minister.

* * *

Din acestea se vede cât de vastă şi de variată este lucrarea întreprinsă, şi cât de mult este încă de făcut până să se ajungă la rezultate definitive. Vor trebui încă ani de muncă şi multe rânduri de muncitori.

Deocamdată, printre lucrările care sunt în curs de executare sau care sunt a se face în curând, vom menţiona pe cele următoare:

În învăţământul primar. Să se înmulţească grădinile de copii, mai ales prin localităţile unde se află şi populaţiune eteroglotă;

Să se urmărească completarea localurilor de şcoli primare;

Să se perfecţioneze sistemul de percepere a amenzilor şcolare;

Să se simplifice lucrările de cancelarie ale învăţătorilor, institutorilor şi revizorilor şcolari;

Să se creeze cel puţin 2.000 de posturi noi de învăţători în cel mult 10 ani;

Să se mărească numărul revizorilor şcolari şi să se înfiinţeze sub-revizori;

Să se introducă examenele de absolvire a cursului primar şi în şcoalele urbane;

Să se încerce a se organiza excursiunile de învăţători, pentru cunoaşterea ţării şi vizitarea şcoalelor celor mai bune;

Să se doteze cu terenuri de grădină şi de cultură şcoalele rurale care încă nu au;

Să se mărească numărul învăţătorilor ambulanţi şi să se treacă în bugetul ministerului;

Să se ia măsuri pentru ca să devină o realitate învăţământul lucrului de mână pentru fete în şcoalele rurale, unde sunt numai învăţători bărbaţi;

Să se urmărească lupta contra alcoolismului, prin şcoală şi prin învăţători;

Să se formeze o colecţiune de desenuri colorate pentru proiecţiuni luminoase, necesare cercurilor culturale;

Să se înmulţească cursurile de adulţi la oraşe şi la sate;

Să se facă o lege pentru înlesnirea colportajului publicaţiunilor oficiale;

Să se mărească numărul învăţătorilor care pot fi înaintaţi pe loc;

Să se înfiinţeze o şcoală de notari, pentru care să se utilizeze normaliştii şi seminariştii care au deja făcute trei sau patru clase normale sau seminariale.

În învăţământul secundar. Să se mărească numărul inspectorilor, şi să se facă câte unul pentru diversele dexterităţi;

Să se menţină deprinderea de a se trimite pe fiecare an în străinătate, în misiuni şcolare, câte un număr de profesori secundari şi speciali;

Să se completeze localurile ce mai lipsesc pentru şcoalele secundare;

Să se reînoiască mobilierul vechi, înlocuindu-se cu mobilier sistematic şi perfecţionat;

Să se facă dotaţiunea completă cu material didactic;

Să se înființeze biblioteci pe lângă fiecare școală;
Să se continue conferințele profesorilor secundari;
Să se fundeze o revistă a învățământului secundar, special și profesional;
Să se perpetueze conferințele directorilor, ținute la doi sau trei ani.

Pentru seminarii. Să se completeze și să se îmbunătățească localul seminarului din Iași;
Să se doteze ambele seminarii cu tot mobilierul și materialul didactic necesar;
Să se ia măsuri pentru introducerea în seminarii a învățământului practic agricol.

În învățământul profesional și comercial. Una din școalele profesionale din București să se prefacă în școală pentru arta românească a lucrărilor femeiești;
Specialitatea hainelor de copii să se introducă în școalele profesionale de fete;
Să se înființeze un post de inspectoare a școlilor profesionale de fete;
Să se provoace înființarea unei societăți și a unor instituțiuni de patronaj pentru absolvenții și absolventele școalelor profesionale și comerciale;
Să se înființeze cursurile comerciale de seara și de duminica pentru adulți;
Să se înființeze burse în strinătate pentru comerț, cum cere legea;
Să se înființeze școalele comerciale pentru fete.

În învățământul superior. Să se adauge catedrele strict necesare care mai lipsesc;
Să se înființeze secțiunea de științe de stat la facultățile de drept;
Să se înființeze doctoratul la facultățile la care lipsește;
Să se clădească localuri anume pentru facultatea de științe din București și pentru laboratoriile sale;
Să se reorganizeze laboratoriile universităților, reunindu-se într-un număr mai mic de institute, pentru a reduce cheltuielile lor de personal și material;
Să se înființeze o grădină zoologică în București.

În ceea ce privește corpul didactic în genere. Să se creeze ajutoare pentru văduve și orfani, cum și pentru infirmii corpului didactic, care nu au drept la pensiune;
Să se facă un cod disciplinar al corpului didactic;
Să se facă posibilă radierea deplină a pedepselor pentru cei pedepsiți, care dau dovezi netăgăduite că s-au îndreptat;
Să se îndulcească prescripțiunile legii de recrutare față de membrii corpului didactic.

În învățământul privat. Să se facă o lege specială pentru acest învățământ.

Din punctul de vedere general al educațiunii în școală. Să se înființeze case de economie școlară și la școalele secundare și speciale;
Să se creeze o bibliotecă specială pentru cărți de premii.

În privința artelor și a învățământului artistic. Să se facă câte o lege pentru școalele de belle-arte, pentru cele de muzică și declamațiune și pentru teatre;

Să se înființeze în minister un birou special pentru afacerile privitoare la arte și la învățământul artistic;

Să se înființeze un muzeu special de artă religioasă, luându-se, poate, pentru acest scop biserica Stravopoleos;

Să se afecteze în mod regulat, prin buget, un fond suficient pentru restaurarea monumentelor istorice.

Pentru biserică și cler. Să se mărească numărul parohiilor;

Să se asigure o mai bună disciplină a preoților;

Să se regulize prin lege fabricațiunea lumânărilor de ceară;

Să se mărească veniturile proprii ale Casei Bisericii;

Să se regulamenteze condițiunile de construcțiune a bisericilor;

Să se organizeze mai bine școalele de cântăreți și să li se dea mijloace.

În ceea ce privește administrațiunea generală. Să se completeze serviciul statelor personale;

Să se schimbe sistemul actual al arhivelor.

* * *

În lucrarea de față, ne-am silit să expunem problema învățământului nostru, așa cum se prezintă ea astăzi, în modul cel mai complet și mai obiectiv.

Cestiunea este vastă și grea și nu ne permitem a crede că modul nostru de a o privi și soluțiunile ce propunem vor fi totdeauna cele mai bune. Vom fi însă fericiți, dacă Majestatea Voastră va binevoi să creadă că lucrarea de față va putea contribui întrucâtva la rezolvarea uneia din cele mai însemnate din problemele care o preocupă.

(Acest raport s-a publicat în vara anului 1903 într-un volum de 408 p. + 293 p. anexele. Se poate găsi în Biblioteca Academiei Române sub nr. II 105.053. Idem în traducere franceză, 1903, 458 + 328 p. nr. II 56.727.)

99.

Deciziunea nr. 49545 din 23 septembrie 1903 prin care se modifică serbarea de la Călugăreni

Deciziunea[1] publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 199 din 5 decembrie 1902 se modifică după cum urmează:

Art. 1. – În fiecare an se va face o serbare şcolară la Călugăreni (judeţul Vlaşca), în amintirea bătăliei de la 13 august 1595. Serbarea se va face în ultima duminică din august, cu excepţie că în anii când ea cade la 30 august, serbarea să se facă tot în prima duminică din septembrie.

La serbare vor participa şcoalele rurale din vecinătatea localităţii, cu şcolarii şi învăţătorii lor şi delegaţii de la şcoalele din Bucureşti, Giurgiu şi din judeţele Ilfov şi Vlaşca.

Art. 2. – Serbarea se va organiza în fiecare an de către un comitet, compus din d-nii colonel, comandantul regimentului Vlaşca nr. 5, directorul gimnaziului din Giurgiu, revizorul şcolar de Vlaşca, primarul comunei Călugăreni, sub preşedinţia d-lui prefect al judeţului Vlaşca.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 151 din 30 septembrie 1903), în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 218 din 15 octombrie 1903, p. 3756, în „Colecţiunea legilor Instrucţiei“, 1901–1904, p. 612.)

100.

Circulara nr. 11829 din 22 noiembrie 1903 către licee, şcoale secundare şi profesionale ca să aplice legea Casei de economie cu elevii

Legea pentru înfiinţarea Casei de economie din 16 ianuarie 1880, la art. 15, 19, se ocupă şi de chestia înfiinţării caselor de economie şcolară pe lângă şcoalele de orice categorie.

Sunt deja mulţi ani de când această prescriere a legii a fost îndeplinită în ceea ce priveşte şcoalele primare, urbane şi rurale. Este însă neexplicabil pentru ce ea a rămas cu totul uitată în ceea ce priveşte şcoalele secundare, profesionale

1. Vezi nr. 77 din colecţiunea de faţă.

şi speciale. Şi, cu toate acestea, propagarea spiritului de economie este una din principalele ţinte ale unei bune educaţiuni şi este imposibil ca tocmai şcoalele mai superioare să o neglijeze, când cele primare dau aşa de bune rezultate.

Am dar onoarea a vă invita să daţi atenţiune acestei chestii şi să luaţi de îndată măsuri pentru introducerea instituţiei Casei de economie şcolară în şcoala ce conduceţi. Pentru lămuririle de care aţi avea nevoie, vă rog să vă adresaţi d-lui C. Popovici-Taşcă (în Bucureşti, strada Mântuleasa, nr. 9), care, ocupându-se de această afacere în şcoalele primare, poate să înlesnească mult sarcina d-voastră.

De măsurile ce veţi fi luat vă rog să ne faceţi cunoscut până la 1 ianuarie 1904.

(Publicată în „Buletinul ministerului “ nr. 220 din 1 decembrie 1903, p. 3819, în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“, 1901–1904, p. 624.)

101.

Circulara nr. 11861 din 24 noiembrie 1903 către şcoalele inferioare de meserii asupra caracterului pe care trebuie să-l aibă lucrările lor

O minunată precizare de principii pentru rostul şcoalelor de meserii, care s-ar fi putut din când în când reaminti celor în drept.

Expoziţiunea şcoalelor de arte şi meserii, care a avut loc în Bucureşti, în septembrie trecut, a dovedit silinţele pe care aceste şcoli le-au pus pentru a răspunde chemării lor şi bunele rezultate pe care au reuşit să le realizeze într-un timp de tot scurt. Ministerul nu poate, deci, decât să fie mulţumit că noile şcoli au răspuns aşteptărilor sale şi ale ţării.

Trebuie însă să atragem atenţiunea d-voastră asupra caracterului pe care trebuie să-l aibă cu deosebire lucrările acestor şcoli. Nu trebuie uitat că ele au de scop, mai presus de orice alt, de a dezvolta prin sate şi prin oraşele cele mici, industriile cele mici locale, care se pot exercita cu înlesnire, fără unelte scumpe şi multe, în ateliere mici sau chiar prin locuinţele sătenilor. Scopul este de a da acestor săteni şi orăşenilor săraci un mijloc de a-şi câştiga viaţa sau de a mări venitul lor, în lunile când munca câmpului îi lasă neocupaţi; de a face să se producă în ţară o mulţime de obiecte de prima necesitate, de o fabricaţie uşoară şi de o consumaţie mare, întrebuinţate de populaţia de jos şi care azi în mare parte se aduc din străinătate; de a face, în fine, să se întrebuinţeze materiile prime pe care le vom avea în ţară.

Aşa fiind, trebuie să fie bineînţeles că fabricaţia, spre exemplu, de mobile după forme străine, mai mult sau puţin de lux, de bucătărie complicată şi altele de aceasta, nu poate corespunde scopului unei şcoli inferioare şi mai ales elementare de meserii. Se poate admite ca şcolarii să facă asemenea lucrări ca exerciţiu, dar ele nu trebuie să formeze ocupaţia principală a şcolarilor. Mobilele de lemn alb lustruite sau nu, tronurile, mesele, scaunele, paturile ordinare, fierăria ordinară pentru căruţe sau pentru uz curent în viaţa ţărănească, instrumentele necesare în agricultură, de lemn şi de fier, cele mai simple şi mai mult întrebuinţate, reparaţiile cele mai uşoare şi mai obişnuite la piesele maşinilor agricole, plugurile, frânghiile, hamurile de sfoară, plasele de pescuit, pălăriile de paie şi de pâslă de formă ţărănească şi altele o mulţime de acest fel: iată obiecte cu a căror fabricaţie pot să-şi câştige viaţa o mulţime de modeşti meseriaşi, care s-ar aşeza prin sate, unde vor înlocui pe mulţi meseriaşi străini lipsiţi de cele mai multe ori de cunoştinţa serioasă a meseriei lor, sau vor face să înceteze importarea acestor obiecte din străinătate.

O observaţie importantă trebuie însă făcută: şcoalele să caute să producă cu deosebire obiecte de formele şi de dimensiunile cu care poporul este obişnuit şi pe care el caută cu preferinţă.

Va trebui ca fiecare şcoală să caute să reunească modele de obiectele cele mai întrebuinţate în regiunea ei, cu formele, cu ornamentele lor, şi să se inspire de aceste modele. Să nu caute să inoveze – cel puţin câtăva vreme – decât combinând între ele tot formele şi ornamentele luate din popor, fără amestec de forme sau de motive străine. Şcoalele de meserii trebuie să contribuie şi ele, în limita cercului lor de activitate, pentru conservarea modelelor şi a artei populare, chiar sub formele ei cele mai modeste. Formarea unei mici colecţii de asemenea modele nu poate costa mult şi se poate face chiar din fondul şcoalei.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 199 din 27 noiembrie 1903; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 220 din 1 decembrie 1903, p. 3819; în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 620.)

102.

Circulara nr. 11862 din 24 noiembrie 1903 către şcoalele elementare şi inferioare de agricultură pentru acelaşi lucru

Expoziţia şcoalelor de agricultură, care a avut loc în Bucureşti în septembrie trecut, a dovedit silinţele pe care aceste şcoli le-au pus pentru a răspunde

chemării lor şi bunele rezultate pe care au reuşit să le realizeze într-un timp de tot scurt. Ministerul dar nu poate decât să fie mulţumit, că noile şcoli au răspuns aşteptărilor sale şi ale ţării.

Trebuie însă să atragem atenţiunea d-voastră asupra caracterului pe care trebuie să-l aibă cu deosebire lucrările acestor şcoli. Nu trebuie uitat că ele au de scop de a îmbunătăţi *cu încetul* metodele de cultură ale sătenilor noştri. Nu putea fi în intenţia noastră ca această transformare să se facă deodată, pentru că aceasta ar fi un lucru cu toi imposibil. Ceea ce voim e numai să deprindem pe săteni, încetul cu încetul şi prin multă stăruinţă, ca lucrările, pe care ei azi le fac în mod cu totul primitiv, să se facă mai bine: să facă arături mai bune, să aleagă semînţele, să facă semănăturile la timp, să observe rotaţia riguroasă a culturilor, să ştie să îngrijească pomii, să-şi îngrijească bine vitele. Dacă pe lângă acestea vom adăuga cultura furajelor, mai că am împlinit programa pe care am avea-o deocamdată în vedere. Când sătenii vor fi adoptat aceste diferite învăţăminte, ne vom gândi a-l face să treacă la altele ceva mai depărtate, sau mai grele, sau la altele de o utilitate nu atât de imediată.

Nu este dar necesar, nici util, ca şcoalele elementare, şi chiar cele inferioare de agricultură, să caute a face cu şcolarii lor, fii de săteni, gospodarii rurali de mâine, altceva decât de a-i deprinde cu o mai bună practică a aceloraşi lucrări pe care şi părinţii lor le fac, iar nu a-i ocupa cu culturi de plante rare sau necunoscute la noi, sau cu teorii asupra compoziţiei pământurilor sau altele asemenea. Ar fi bine chiar ca pe pământul şcolii să se facă, una lângă alta, cultura primitivă cum o face ţăranul şi cultura bună cum o învaţă şcoala, pentru ca şcolarul să facă comparaţie între rezultate. O asemenea învăţătură nu-i va mai ieşi din minte toată viaţa şi va face mai mult pentru dânsul decât ani întregi de teorie.

Un obiect principal de preocupare pentru şcoalele de agricultură de orice grad trebuie să fie şi cultura legumelor şi nu e nevoie să mai explicăm petru ce. Dar şi aici trebuie făcută o distincţiune: sunt legume care servesc pentru alimentaţia chiar a săteanului şi a familiei sale, şi sunt altele care nu au căutare decât la oraş. Pe unde sătenii pot avea putinţă de a-şi desface produsele la oraş, aceste din urmă îi pot aduce un însemnat adaos la venit; dar cele dintâi trebuie îngrijite pretutindeni deopotrivă, căci trebuie ca, cu orice preţ, să scutim pe toţi sătenii de birul colosal pe care-l plătesc grădinarilor străini pentru nişte legume pe care cu atâta uşurinţă şi le pot produce ei înşişi.

Cu un cuvânt, învăţământul şcoalelor elementare şi inferioare de agricultură trebuie să fie exclusiv practic, fără nici o pretenţie de ştiinţă înaltă şi inspirat exclusiv de trebuinţele cele mai imediate ale sătenilor.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ din 27 noiembrie 1903, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 220 din 1 decembrie 1903, p. 3820, în „Colecţia legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 621.)

103.

Circulara nr. 11966 din 5 noiembrie 1903 către licee, şcoli de fete etc. în privinţa examenului de absolvire

Examenele de absolvire pentru cursul secundar, instituite prin legea învăţământului secundar şi superior, s-au făcut, anul acesta, pentru întâia oară. Rapoartele ce am primit din partea preşedinţilor comisiilor de examinare sunt aproape unanime pentru a constata că aceste examene, după cum sunt concepute, sunt de cea mai mare utilitate nu numai pentru a constata rezultatele dobândite în patru ani de studiu, dar şi pentru a da studiilor secundare un caracter destul de mult deosebit de cel de până acum.

În adevăr, atât examenele de promoţiune cât şi fostele examene de bacalaureat erau şi sunt examene aproape exclusiv de ştiinţă. Ele cercetează şi caută să constate numai gradul cunoştinţelor elevului; se ocupă numai de instrucţia lui. Din această cauză, în cea mai mare parte, examenele acestea fac apel la memoria şcolarului, fără să se preocupe de educaţia inteligenţei lui, de folosul pe care raţionamentul lui îl trage din cunoştinţele dobândite. Ele nu caută să vadă dacă şcolarul ştie să găsească raportul care este între diversele cunoştinţe ce a căpătat; din contra, faptul că diversele materii sunt predate de profesori diferiţi, care se preocupă fiecare numai de materia lui, strică unitatea pe care ar trebui să o aibă învăţământul şi nu puţin contribuie pentru a aduce confuzie în spiritul şcolarilor. E adevărat că acest mare inconvenient se poate înlătura, nu numai prin modul cum se alcătuiesc programele, dar mai ales prin conferinţele profesorilor clasei, care trebuie „să stabilească armonia între lucrările deosebiţilor profesori, aşa ca unul să nu tulbure, nici să împiedice lucrarea altuia, ci, din contra, să se uşureze unii pe alţii, evitându-se repetiţiile inutile ale aceloraşi lucrări la diversele materii, sau prezentarea lor sub aspecte contradictorii“. (Art. 208 din regulamentul şcoalelor secundare.) Dar cu mare părere de rău trebuie să constatăm că această dispoziţie salutară nu este păzită în cele mai multe şcoli, şi regretăm că corpul didactic secundar se lipseşte astfel de cel mai bun mijloc de a-şi uşura şi de a-şi îmbunătăţi munca.

Oricum ar fi şi oricare ar fi modul cum aceste diverse cauze au lucrat asupra dezvoltării învăţământului nostru, rezultatul a fost că s-a ajuns, încet-încet, la rezultatul că învăţământul se ocupă numai de instrucţia elevilor, nu şi de formarea raţionamentului lor.

Timp de opt ani mintea copilului este supusă unei discipline de fier, în scopul de a face să reţină o sumă de lucruri sub formă dogmatică, fără a-i permite cea mai mică manifestare personală. Am avut prea adeseori ocaziunea să constatăm prin noi înşine, cu ce vigilenţă mulţi profesori supraveghează răspunsurile

şcolarilor lor, pentru a nu-i lăsa să se depărteze nici cu o iotă de la formele admise; cum la fiecare moment raţionamentul profesorului se substitue în locul raţionamentului şcolarului, şi cu ce severitate acesta este readus în făgaş“ îndată ce încearcă să se abată pe căi unde personalitatea lui să se poată arăta.

Sunt sigur, domn… director…, că e destul să amintesc aceste lucruri, care nu pot scăpa din vederea niciunui observator atent, pentru ca fiecare să zică ca şi noi că învăţământul astfel înţeles este cu totul greşit, pentru că în loc să dezvolte iniţiativa şi personalitatea copilului, o înăbuşe şi face din el un fel de automat, care este incapabil să se mai conducă şi să se folosească de ceea ce ştie, îndată ce lipseşte de lângă dânsul motorul care să-l pună în mişcare.

Regulamentul şcoalelor secundare, precum şi repetatele instrucţii ministeriale, insistă asupra acestor lucruri, şi îndreptarea va veni repede când metodele moştenite din trecut, părăsite de toţi pedagogii demni de acest nume, vor fi înlocuite cu metodele raţionale.

Examenul de absolvire va contribui să grăbească realizarea acestui deziderat; căci el va pune în evidenţă asupra fiecărui elev în parte, insuficienţa metodelor care se vor fi întrebuinţat faţă de dânsul.

Prin adresa de faţă atrag, în special, atenţia d-voastră asupra disertaţiei, care este una din principalele probe care constituie examenul de absolvire. S-a văzut astă-vară cum unii candidaţi pierdeau câte o oră din cele două de care dispuneau, numai până ce să se decidă a alege un subiect din cele 20 din care aveau dreptul să aleagă. Acest singur fapt ar fi deja de ajuns ca să arate până la ce punct şcoala noastră nu-şi împlineşte scopul, de a fortifica caracterul şi de a-i da spiritul de deciziune. Pe urmă s-a văzut cum mulţi candidaţi, chiar din cei de clasa a VIII-a, nu ştiu să-şi exprime gândirea, nici să-şi ordoneze ideile, nici, în fine, să împlinească condiţiunile expuse în mod aşa de clar în art. 96, alin. III din regulament.

Trebuie ca lucrările şcolarilor din diversele clase să fie deja făcute în aşa fel, încât ei să nu fie surprinşi, ca anul acesta, şi să se găsească dezorientaţi, îndată ce li se lasă ceva libertate de mişcări. Trebuie ca diverşii profesori, printre celelalte lucrări ce dau şcolarilor, să-i pună să facă şi câte una-două sau trei lucrări, în felul celor care se vor cere la examenul de absolvire şi în aceleaşi condiţii. Să nu li se deie însă chestii de curs, căci atunci ne-am întoarce iar la vechiul examen de bacalaureat; trebuie ca chestiile alese să fie acelea care pot permite şcolarului să facă el însuşi, întrucâtva, sinteza cunoştinţelor ce posedă, şi să pună ceva şi din propriile lui vederi, pe lângă acele pe care i le-a dat învăţătura din clase.

Recomandăm cu deosebire exerciţiile de disertaţii, pentru că, pe lângă avantajele enumerate până aici, aceste exerciţii au şi pe acela de a da şcolarilor deprinderea de a vorbi în public, de a-şi îngriji vorbirea, de a-i sili să-şi ordoneze ideile, de a-şi măsura timpul de care dispun. Dar pentru că aceste exerciţii să fie în adevăr folositoare, este indispensabil ca profesorii, când le vor face, să renunţe cu totul la deprinderea de a tot întrerupe pe şcolar, pentru a-i corija vorbele, pentru a-i sugera idei sau pentru a-l sili să-şi schimbe şirul raţionamentului.

Deprinderea aceasta e foarte rea; ea este, în mare parte, cauza că şcolarii se deprind a nu mai umbla singuri, ci tot mereu să aştepte sprijinul cârjilor altuia; pe urmă, ea face pe şcolar să-şi piardă şirul ideilor, să piardă încrederea în sine şi să alerge, în cele din urmă, tot la ceea ce i-a spus cartea sau profesorul, renunţând la ceea ce încerca să spună el de la dânsul. Trebuie, din contra, să fie lăsat şcolarul să-şi termine disertaţia aşa cum poate şi cum ştie el, afară numai dacă nu-i dă aşa proporţii încât să nu aibă timp să o termine în ora de clasă; dar, chiar în acest caz, să nu i se ia cuvântul, decât atunci, când a ajuns la limita timpului ce i s-a putut acorda. După terminare, este bine ca critica să i-o facă colegii lui, ajutaţi şi completaţi de profesor. Cu modul acesta, nu numai că atenţia clasei întregi va fi mereu ţinută deşteaptă, dar se va obţinea acest mare rezultat, că atât autorul disertaţiei cât şi colegii lui vor fi trataţi ca oameni formaţi, şi nimic nu încurajează şi nu deşteaptă emulaţia copiilor şi a tinerilor, mai mult decât aceasta.

Sistemul acesta, ca asupra lucrării unui şcolar să fie chemaţi şi colegii lui să-şi dea părerea, credem chiar că nu ar fi rea să fie generalizat şi pentru lucrările scrise bimestriale ale şcolarilor. Un domn profesor secundar aplică cu succes sistema aceasta, şi după îndemnul său, şi, bazaţi pe experienţa sa, facem şi noi acest îndemn profesorilor secundari ca să facă ca dânsul.

Nu putem încheia această adresă, fără a atrage deosebita atenţiune a d-voastră, domn… director…, asupra rolului preponderent pe care trebuie să-l aibă profesorul de limba română în toate chestiile pe care le atingem aici. Lui îi revine mai cu seamă datoria de a deprinde pe şcolari să-şi asimileze calităţile de vorbire corectă şi măsurată, de ordonare a ideilor şi de proporţionare potrivită a lucrării în vederea timpului disponibil.

Niciuna din materiile din programă nu poate face obiectul unui învăţământ mai atrăgător şi mai folositor dacă va fi privit în modul acesta. Din contra, ce poate fi mai fastidios, mai inutil, mai vătămător chiar, decât un curs de limba română lipsit de lecturi numeroase şi variate şi de lucrări în care iniţiativa şcolarului să aibă vreun rol, şi redus doar la recitări seci de reguli, de excepţii, de biografii şi de critici făcute gata şi învăţate pe dinafară, a unor scrieri pe care şcolarii nici măcar nu le-au citit.

Terminăm această comunicare, rugându-vă din nou – şi cu toată insistenţa – ca să o puneţi în vedere dlor profesori şi să-i rugaţi din partea noastră ca să ţină seamă de dânsa. Vă rugăm şi pe d-voastră să nu lipsiţi ca, în cursul anului, să privegheaţi dacă profesorii se conformează cererilor noastre şi, în cazul contrar, să ne încunoştiinţaţi.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 200 din 28 noiembrie 1903; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 220 din 1 decembrie 1903, p. 3822 în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 622.)

104.

Circulara nr. 59304 din 2 decembrie 1903 către învățători pentru consolidarea băncilor sătești după noua lege a băncilor populare

Toți oamenii de bine au urmărit cu admirație munca bărbătească și patriotică pe care au pus-o învățătorii în mișcarea pentru înființarea băncilor populare prin sate. Mulțumită muncii d-voastră și a preoților, avem astăzi peste 1.100 de bănci, care garantează înlăturarea cămătăriei de până acum, căreia cădea jertfă săteanul în nevoie. statul, cum știți, a consfințit munca d-voastră, legiferând instituția băncilor populare și luând-o sub ocrotirea și garanția sa.

Însă, pentru ca această ocrotire și garanție să poată trece din domeniul intențiilor în acel al faptelor, se cere ca băncile înseși să-și cunoască interesul cel mare ce-l au, de a trece din starea actuală de provizoriat la starea temeinică legală.

Statul nu poate garanta averea unei bănci până când ea nu cere și nu se supune de bunăvoie condițiilor cerute de legea băncilor populare.

V-a rămas, deci, să încoronați tot d-voastră propria d-voastră muncă, grăbindu-vă de a da băncilor ființa legală.

Orice întârziere de a intra în lege e în dauna instituțiunii. întârzierea nu poate să bucure decât pe cămătari, care au tot interesul ca băncile să nu intre în lege, pentru ca, în acest timp, vârând zâzanii între membrii băncilor, să poată pune la cale procese cu băncile neintrate în lege. Cu acest prilej s-ar vedea că băncile nelegale n-ar putea sta înaintea instanțelor judecătorești, procesele și deci capitalul s-ar pierde; neîncrederea membrilor ar veni imediat și toată răspunderea morală ar cădea asupra d-voastră, – inițiatorii, – iar cămătarii și-ar ajunge scopul.

Sunt în joc și interesele superioare ale țării și munca și amorul d-voastră propriu; dar, mai presus de toate, nu lăsați să se zdruncine încrederea pe care ați câștigat-o față de săteni, că le sunteți de folos pentru ridicarea lor materială și morală. Vă îndemn, deci, și de rândul acesta, să vă puneți tot interesul de care ați dat dovadă că sunteți capabili, să lămuriți și să îndemnați pe săteni să intre în legea băncilor populare, și astfel să-și asigure avutul pentru care stau la pândă atâția răuvoitori.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 204 din 3 decembrie 1903; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ din 1 decembrie 1903, p. 3865; în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1901–1904, p. 659; în ziarul „Voința Națională“ din 4 decembrie 1903.)

105.

Circulara nr. 12345 din 4 decembrie 1903 către şcoalele private ca să introducă cărţi aprobate de minister

Conform art. 58 din regulamentul şcoalelor private, institutele particulare care au programa statului urmează să aibă în mod obligatoriu aceleaşi programe şi regulamente ca şi şcoalele similare ale statului.

Recurge deci, din această obligaţiune reglementară, ca şi cărţile introduse în şcoalele cu programa statului să fie dintre acele aprobate de minister prin deciziunile respective privitoare la cărţile didactice primare, secundare sau speciale.

Multe din şcoalele private *cu programa statului* se abat totuşi de la sus arătata obligaţiune şi introduc în şcoalele lor cărţi didactice care nu sunt din cele aprobate de minister pentru şcoalele publice ale statului.

Vă atragem serioasă atenţiune asupra art. 58 din regulamentul şcoalelor private, şi vă invităm să-l aplicaţi în şcoala ce dirijaţi şi cu privire la cărţile didactice, cunoscând că în caz când vom constata că aţi introdus cărţi neaprobate în şcoală, d-voastră care urmează după programa statului, vom aviza la măsuri de represiune severă în contra d-voastră.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 208 din 9 decembrie 1903; în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 220 din 1 decembrie 1903, p. 3825; în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1901–1904, p. 659.)

106.

Rezoluţia din 23 martie 1904 pe raportul institutorului I. Adamiu nr. 16415–1904 ca să fie la şcoli maşini de tuns, foarfeci etc.

Ideile propuse sunt bune, dar contribuţia pe directori nu o credem practică. Se va aduce la cunoştinţa revizorilor şi directorilor de şcoli urbane, precum şi diriginţilor de şcoli rurale, pentru a-i îndemna să caute a realiza deziderate le de la numărul 1, 2, 4 şi 5 din acest raport, însă realizarea mijloacelor necesare se lasă la chibzuinţă lor. Pentru cel de la numărul 3, directorii se vor adresa direct primarilor oraşelor unde sunt stabilimente de băi populare, pentru a le cere câteva bilete gratuite pe fiecare lună pentru elevii cei mai săraci.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii“ nr. 225 din 1 aprilie 1904, p. 4057.)

107.

Rezoluția din 19 mai 1904 pe raportul liceului național din Iași pentru îmbogățirea bibliotecii

Aceeași metodă pe care o întrebuința Haret față de inițiativele învățătorilor o aplică și față de profesori. Trebuie să semnalăm că de atunci bibliotecile liceelor s-au îmmulțit și îmbogățit.

Luăm act cu cea mai mare mulțumire de acest raport. Se va invita dl director să încurajeze pe școlari pe calea apucată, pentru că este bună și sperăm că dovada de fraternitate făcută prin constituirea acestei societăți, va avea cea mai bună influență asupra dezvoltării morale a tinerimii de la Liceul Național și pentru acum și pentru viitor. Raportul de față, rezoluția și statutele alăturate se vor publica în Buletin, ca să servească de îndrumare și altor școli care ar vrea să urmeze liceul Național din Iași.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 231 din 1 iulie 1904, p. 4427.)

108.

Deciziunea nr. 13075 din mai 1904 ca să se suprime cele 2 ha. de teren învățătorilor care nu dau venit de pe ele

Având în vedere că unii din învățătorii cărora s-au pus la dispoziție cele două hectare teren pe care să-l cultive cu elevii și sub supravegherea învățătorilor ambulanți, prezintă socoteli din care ar reeși că acel teren nu produce niciun venit,

Considerând că este inadmisibil ca două hectare pământ chiar de calitate mediocră, să nu producă niciun venit, atunci când el este cultivat în condițiunile cerute de regulile științei.

Că rațiunea pentru care s-a dat acele două hectare a fost tocmai ca prin producere de venit vădit să fie exemplu pentru săteni,

Decidem ca regimul acesta să se suprime învățătorilor care n-au dat venit din cultura celor două hectare pământ, și să li să ceară plata de arendă.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 228 din 1 iunie 1904, p. 4379.)

109.

Circulara nr. 34077 din iunie 1904 către învățători arătând că noua lege comunală le dă drept a lua parte la dezbaterile consiliului comunal

Această deciziune arată că măsurile luate de Haret în folosul școalelor rurale și al învățătorilor nu erau lăsate în uitare fără a se mai interesa dacă își ating în adevăr scopul; ci, când era cazul, intervenea ca să pună ordine și să se împiedice abuzul.

Prin noua lege comunală, s-a prevăzut că învățătorul va lua parte la ședințele consiliului comunal, ori de câte ori ar fi în dezbatere cestiuni privitoare la școală sau la sănătatea publică.

Nu este trebuință să vă arătăm noi de ce mare importanță pentru școală, este dispoziția aceasta. Nu ne îndoim că veți ști să vă folosiți de dânsa, pentru a face să se înlăture o mulțime de greutăți și de neajunsuri, care până acum nu se puteau înlătura, pentru că învățătorul nu avea putința de a pune în vedere celor în drept nevoile școalei. De altă parte însă va trebui ca și învățătorii să uzeze cu moderațiune de dreptul ce li s-a dat, și să nu caute a impune comunei cheltuieli inutile sau mai presus de puterile ei.

Principala ocaziune în care învățătorul va fi chemat a face să se recunoască și să se satisfacă nevoile școalei, va fi la votarea bugetului comunei. Atunci va trebui el să insiste pentru ca în el să se treacă cheltuielile școlare, care după art. 76 din lege sunt obligatoare pentru comună, bineînțeles ținându-se seamă de mijloacele ei. După aceea, învățătorul va fi dator a face ca prescrierile bugetului, odată votat, să se împlinească întocmai și ca sumele alocate în buget pentru școală, să fie cheltuite conform destinației lor.

Nu pot lăsa să treacă și această ocazie, pentru a vă pune în vedere, dle învățător, că pentru bunul mers al afacerilor publice în genere, și al afacerilor școlare în particular, este indispensabil ca să domnească cea mai deplină armonie și bună înțelegere între toți aceia care sunt chemați, într-o măsură oarecare, a aduce concursul lor intereselor publice. De aceea vă recomand cu insistență ca, în relațiunile pe care vi le creează noua lege comunală, să căutați a întreține cele mai bune relațiuni cu toate organele administrative cu care veți fi pus în contact, și să evitați cu îngrijire orice cauze de neînțelegere și jignire, care nu pot face decât rău școlii, și chiar dvs. înșivă.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 230 din 15 iunie 1904, p. 4396.)

110.

Circulara nr. 43.873 din 15 august 1904 către preşedinţii camerelor de comerţ ca să înlesnească elevilor din şcoalele comerciale a face practică în prăvălii

Prin legea învăţământului profesional din anul 1901 s-a adus o însemnată îmbunătăţire în învăţământul nostru comercial. S-a prevăzut anume înfiinţarea birourilor comerciale pe lângă fiecare şcoală comercială. Iar prin programele din 1904, care s-au făcut pentru şcoalele elementare comerciale, pe baza legei din 1901, s-a prevăzut că elevii din clasele II şi III să nu aibă cursuri decât dimineaţa; iar după amiază să fie obligaţi a lucra prin prăvălii, pentru a se deprinde cu practica comerţului şi cu atmosfera lui specială, de care elevii în şcoli sunt aşa de străini, ceea ce este principala cauză pentru care absolvenţii şcoalelor noastre comerciale aşa de rar se dedau comerţului şi aşa de des caută să întreprindă alte meserii, cu totul străine de comerţ.

Dar, pentru ca dispoziţiile binefăcătoare ale programei din 1904 să aibă efectul lor, trebuie ca, în oraşele unde sunt şcoli comerciale elementare (Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Craiova, Ploieşti, Piteşti, Giurgiu şi Turnu-Severin), elevii din clasele II şi III ai acestor şcoli să fie admişi, în orele de după amiază, în prăvăliile comercianţilor din oraş, pentru a face practica comerţului.

Pentru aceasta solicităm, dle preşedinte, sprijinul stăruitor al d-voastră şi al membrilor Camerelor de comerţ în genere. Vă rugăm să stăruiţi pe lângă comercianţii din zisele oraşe ca să primească în prăvăliile lor pe acei şcolari, în orele de după amiaza în zilele de lucru. Prin aceasta ei nu pot suferi niciun neajuns, şi pot, din contră, să capete în mod gratuit, pentru câteva ore pe zi, ajutorul unui tânăr ca un început serios de instrucţie comercială, care nu le poate fi decât spre folos.

Ni s-a obiectat că comercianţii nu consimt bucuros a-şi dezvălui secretele comerţului lor în ochii oricui. Dar nici nu e vorba de aceasta. Nu e vorba ca aceşti şcolari să fie întrebuinţaţi numaidecât la ţinerea contabilităţii sau a corespondenţei sau la fixarea preţurilor. E destul deocamdată să fie întrebuinţaţi ca vânzători sau ca împachetatori sau pentru micile servicii pe care la etatea lor le pot face în prăvălii. Prin aceasta, şcolarii vor câştiga deprinderea prăvăliei, vor vedea cum trebuie să se poarte cu clienţii, vor cunoaşte practica comerţului curent şi cu încetul, dacă se vor purta bine, se vor face cunoscuţi în mod avantajos comercianţilor şi vor căpăta încrederea lor. Mai târziu, dacă comercianţii vor crede de cuviinţă, i-ar putea întrebuinţa şi la lucruri mai serioase. Dar chiar dacă nu ar merge până acolo, va fi un mare câştig şi pentru şcoalele comerciale şi pentru comercianţi această apropiere care se va face între unii şi alţii, şi nu ne îndoim că nu va trece mult până ce comercianţii vor aprecia cum merită pe absolvenţii şcoalelor comerciale elementare şi-i vor întrebuinţa cu preferinţă.

Nu ne îndoim, dle preşedinte, că consideraţiunile acestea vă vor convinge şi că ne vor asigura preţiosul d-voastră concurs în silinţele ce ne dăm pentru a face ca învăţământul nostru comercial să se facă în adevăr util comerţului nostru.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 110 din 15 august 1904; în „Colecţia legilor Instrucţiunii“ 1904–1906, p. 431.)

111.

Circulara nr. 44933 din septembrie 1904 către învăţători ca să îndemne pe săteni a se asocia ca să vândă produsele în comun

Iarăşi atenţia şi răsplătirea morală a unei iniţiative învăţătoreşti. Chestiunea în sine face parte din preocupările lui Haret pentru ridicarea ţărănimii prin toate mijloacele folositoare şi ţării. El a crezut totdeauna că învăţătorii pot fi cei mai buni îndrumători, dar totdeauna le-a arătat cu sinceritate greutăţile şi posibilele primejdii fie pentru ei, fie pentru ideea însăşi.

Încercarea din mai trecut, încoronată cu un succes aşa de frumos, a d-lui St. Morărescu, învăţător la Paraipan Arsache (jud. Vlaşca), şi care a fost adusă la cunoştinţa publică prin „Monitorul Oficial“ nr. 73 din 2 iulie 1904 şi prin Buletinul nr. 232, merită o deosebită atenţiune, şi de aceea revenim asupra ei şi prin circulara de faţă.

D-l St. Morărescu, după silinţe destul de lungi, a reuşit să reunească pe sătenii din Paraipan într-o asociaţie, cu scop de a-şi vinde în comun productele lor. Prima operaţie a societăţii a fost de a vinde în comun 300 de chile de porumb în condiţii aşa de bune, încât folosul ce se socoteşte că a avut satul dintr-însa este de cel puţin 4000 lei, care altfel ar fi intrat în punga speculanţilor.

Este multă vreme de când toţi amicii clasei rurale credeau că cel mai puternic mijloc pentru îmbunătăţirea soartei ei materiale vor fie tovărăşiile ţărăneşti. Dar până în timpurile din urmă, acestea a rămas o simplă dorinţă, căci nu se găsea mijlocul de a se realiza asemenea tovărăşii. Din contră, era admis ca un lucru nediscutabil că ţăranii noştrii sunt cu totul îndărătnici la orice idee de asociaţie şi că orice încercare de a-i apropia pe unii de alţii era de nai înainte condamnată la nesucces.

Legenda aceasta s-a dovedit mincinoasă ca şi atâtea altele care s-au făcut pe socoteala sătenilor de către acei care îi judecau fără a-i cunoaşte. Succesul

cel strălucit al instituției băncilor populare a dovedit, nu numai că simțul asociației nu lipsește sătenilor noștri, dar încă, din contră, că ei îl au într-un grad mai dezvoltat decât mulți alții. El a mai dovedit că agenții cei mai potriviți pentru a lucra asupra spiritului săteanului și a-l îndemna la cele ce-i sunt de folos sunteți d-voastră, învățătorii, care ați știut să-i căpătați încrederea și ați avut și doza de abnegație cuvenită pentru a vă pune în serviciul intereselor lui.

Prin înființarea băncilor populare, noi credem că pasul cel mai greu în această direcție s-a făcut. Odată ce sătenii știu ce este tovărășia și i-au văzut foloasele, înființarea mai departe a altor forme de tovărășii va veni de sine, și cu atât mai lesne, cu cât nu va cere depunere de capital, cum cereau băncile populare. Deja avem cunoștință de o mulțime de tovărășii care se înființează cam peste tot, pentru a lua în arendă sau chiar pentru a cumpăra moșii, pentru a exploata păduri, pentru a planta râpi etc. Băncile populare înseși sunt un ajutor puternic pentru înființarea acestor nouă asociații.

Este dar un câmp nou de activitate care se deschide înaintea acelora care doresc să lucreze pentru binele țărănimii, câmp cu atât mai plăcut de a se străbate, cu cât el nu promite decât succese. Greutatea va fi numai de a se alege în fiecare localitate care este forma de asociație cea mai potrivită cu nevoile locale, cu mijloacele și cu aspirațiile oamenilor. O greutate va fi, iarăși, ca inițiatorii să nu se lase a fi târîți de iluziile lor, și să nu întreprindă lucruri mai presus de puterile lor sau care nu ar fi de o utilitate necontestată. În întreprinderi de asemenea natură, succesul este o datorie, pentru că nesuccesul descurajează și sătenii nu trebuie să fie descurajați cu niciun chip.

Dintre diversele forme de tovărășii țărănești, credem că tovărășiile pentru vânzarea în comun a productelor sunt cele mai potrivite pentru a se introduce peste tot, pentru că răspund la nevoi comune ale tuturor țăranilor, cele mai ușor de realizat și cele care pot da rezultatele cele mai simțitoare, din punctul de vedere al îmbunătățirii agriculturii, precum și a bunei stări a sătenilor.

Nu trebuie să se creadă că îmbogățirea săteanului nu se poate face decât prin înmulțirea câștigurilor lui. Un mijloc poate și mai prielnic pentru aceasta este de a-l ajuta pentru ca mult puținul ce câștigă să nu se irosească în mâini străine, fără nici un folos pentru dânsul.

Bine este să-l învățăm o agricultură mai bună, pentru ca pământul lui să producă mai mult; bine este să-l îndemnăm să facă livezi artificiale, pentru ca să aibă vite mai multe și mai bune, chiar fără imașuri; bine este să-i facem școli de meserii, pentru ca cu meseria să-și ocupe timpul ce pierde iarna și să mai câștige ceva; dar tot așa de bine este a-l scoate din mâna cămătarilor, samsarilor și speculanților de tot soiul care trăiesc depe spinarea lui și-i storc partea cea mai mare din modestul lui câștig.

Băncile populare sunt deja pe cale de a scăpa țărani pe de cămătă. Până la înființarea lor, țăranul care se împrumuta plătea în mod obișnuit 2 lei la

napoleon pe lună, ceea ce făcea 120% pe an, dar de câte ori nu plătea şi mai mult, şi chiar până la 500%! Sunt exemple de asemenea camete neauzite. Astăzi, băncile populare dispun de cel puţin 10 milioane de lei, care se împrumută sătenilor cu dobânzi de 8 până la 12% pe an. Prin urmare, dacă nu ar fi băncile şi dacă aceşti bani i-ar împrumuta ţăranii tot de la cămătari, ei ar plăti, ca dobânzi, cel puţin 10 milioane pe an mai mult, deosebirea între dobânda băncilor şi dobânda cămătarilor.

Băncile populare au adus dar deja sătenilor un mai mare folos decât dacă le-ar fi dăruit cineva sute de mii de hectare de pământ. Şi ce va fi când fiecare sătean va fi membru la o bancă populară, şi când capitalul acestor bănci va fi ajuns la cele 60 de milioane, pe care le socotim necesare pentru a îndestula nevoile actuale ale ţărănimii!

Tot aşa va fi şi cu asociaţiile pentru vânzarea productelor. Dacă numai o parte din gospodarii unui singur sat, numai din vânzarea porumbului au putut realiza un folos de 4.000 lei, care va fi folosul, când toţi gospodarii, din toate satele, vor vinde în comun toate productele lor!

Ca să ajungă acolo, este de ajuns ca deocamdată să se înfiinţeze măcar câte una sau două tovărăşii de acestea pe judeţ; căci exemplul acestora se va propaga pe urmă cu iuţeală. A fost de ajuns ca tovărăşia de la Paraipan să facă o operaţie bună, pentru ca până într-o lună să se înfiinţeze alte patru asociaţii în satele vecine. Tot aşa va fi şi peste tot.

Poate că prima asociaţie din judeţ va întâmpina oarecare greutăţi până să se formeze; dar este imposibil să nu se găsească în fiecare judeţ măcar un sat ai cărui gospodari să poată fi convinşi a face o încercare, în care ar avea numai de câştigat şi nimic de pierdut. La nevoie, învăţătorul poate îndemna pe doi trei dintrînşii să meargă să viziteze o tovărăşie din alt judeţ, ea să se încredinţeze din văzute, şi atunci poate fi sigur de succes. Aşa am făcut noi ca să facem să se înfiinţeze prima bancă populară dintr-un judeţ, unde nu era chip a se convinge oamenii de folosul lor, şi unde astăzi sunt vreo 40 de bănci.

Când tovărăşia va fi constituită, nu se va putea încă zice că toate greutăţile au fost învinse; căci atunci conducătorii ei vor trebui să se ocupe a găsi cumpărători, a trata cu dânşii, a regula modul de predare al productelor etc. Dar aceste greutăţi nu se vor ivi decât la început, căci odată experienţa dobândită, lucrurile vor merge de sine, şi va veni chiar în curând vremea când sătenii vor putea singuri să-şi ducă afacerile, fără ajutorul nimănui.

Dar dl Morărescu, la Paraipan, s-a lovit de o dificultate pe care nu a putut-o învinge, şi care merită atenţiune. D-sa nu a putut reuşi să vândă în tovărăşie grâul sătenilor, pentru că grâul ce aduceau tovărăşii era de calităţi aşa de deosebite, unele din ele aşa de proaste, încât nu s-a putut forma o calitate mijlocie, aşa cum cere comerţul cel mare de cereale. A reuşit însă cu porumbul, la care neajunsul acesta nu era aşa de mare.

Din acest exemplu trebuie trase mai multe învățăminte.

Mai întâi, la început, la constituirea tovărășiilor, va fi în genere bine a se întreprinde numai vânzarea în comun a porumbului, pentru că porumbul sătenilor este în genere mai bun decât grâul lor, și de o calitate mai egală.

Cât pentru grâu, noi credem că chiar înființarea tovărășiilor țărănești va avea de efect îmbunătățirea calității lui. Țăranul nu renunță cu înlesnire la obiceiurile lui. Sfaturile și exemplele pot să aibă înrâurire asupra lui, dar numai după lungă trecere de vreme. Dar când el vede că neascultarea sfaturilor are pentru dânsul, ca urmare imediată, o pagubă bănească, aceasta va face mult pentru a-l îndemna să nu le disprețuiască. Când va vedea că porumbul, pe care-l cultivă mai bine, îl poate vinde în tovărășie, iar grâul nu, va fi mai dispus a asculta pe cei care-l vor îndemna să nu semene decât sămânță aleasă, să o văruiască, să plivească ogorul, și altele asemenea.

Cu modul acesta, tovărășiile țărănești vor avea de efect, nu numai de a face pe săteni să-și vândă productele cu mai mult folos, dar încă, într-un viitor nu departe, îi vor face să îmbunătățească și metodele de lucru, țintă pe care o urmărim de atâta vreme, fără a o putea ajunge.

Dar vânzarea grâului și a porumbului nu trebuie să fie singurul țel al tovărășiilor țărănești. În principiu, ele vor avea să se ocupe cu vânzarea în comun a orice fel de producte ale industriei țărănești: fructe, păsări, ouă, lapte, brânză, unt și orice alte lucruri pe care țăranii le pot produce, dar pe care nu le pot desface decât prin amestecul precupeților, care-și fac în socoteala lor câștiguri mari. Este de neînțeles că centre mari de consumațiune, ca Bucureștii, Iașii, Galații și altele, plătesc prețuri enorme pe fructe, care la câțiva kilometri de acolo, la Cârcinov, Valea Prahovei, Odobești sau Rădășeni se dau aproape, pe nimic.

Dar acestea vor veni toate de sine la rândul lor, când tovărășiile țărănești vor fi luat ființă.

Din cele arătate până aici, se poate vedea de ce mare însemnătate va fi pentru țara noastră înființarea și dezvoltarea tovărășiilor țărănești. Ca dovadă că prevederile noastre nu sunt mai presus de adevăr, se poate cita exemplul Danemarcei și al Norvegiei, țări cu pământ sărac și cu climă aspră, unde însă țărănimea este avută și prosperă numai din cauza acestor tovărășii.

Fără îndoială, practica va pune în evidență multe greutăți. Dar înființarea băncilor populare s-a lovit de greutăți și mai mari, care au fost învinse prin stăruința și inteligența fondatorilor lor. Tot așa va fi și cu asociațiile țărănești.

De altfel, ministerul se va sili să ușureze pe cât va fi în puterea sa sarcina inițiatorilor acestor asociații. În special vom recurge la mijlocul care a reușit așa de bine când cu băncile populare, anume, vom delega un număr de câțiva învățători cunoscători în materie, care să umble prin țară, să propage ideea și să dea consilii practice celor care vor voi să creeze asemenea asociații.

Cu modul acesta, nu ne îndoim că în puțină vreme țara întreagă se va acoperi de dânsele.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 234 din 1 septembrie 1904, p. 4523; în „Colecțiunea legilor Instrucțiunii“ 1904–1906, p. 437.)

112.

Deciziunea nr. 46051 din 26 august 1904 prin care se organizează școalele de gospodărie rurală pentru fete

Având în vedere dispozițiunile prevăzute în art. 7 din legea asupra învățământului profesional de la 9 iulie 1901;

Având învedere trebuința de a se înființa mai multe școli de gospodărie rurală pentru fete, care să fie organizate după un anumit plan și conduse după anumite norme, Decidem:

1. Școalele de gospodărie rurală vor da la cât mai multe fete, chiar la fete cu etate mai mare și la neveste tinere, cunoștințe curat practice, trebuitoare în gospodăria unei țărănci, ca: creșterea și îngrijirea vitelor și a păsărilor de curte, bucătăria, facerea pâinii, grădinăria, pomologia, igiena, îngrijirea copiilor, creșterea viermilor de mătase, a albinelor, țesăturile, cusăturile și hainele țărănești pentru femei, bărbați și copii. Pe lângă aceste cunoștințe nu se adaugă nicio teorie alta, decât lecturi pentru acelea care știu să citească și lecții de adulți pentru acelea care nu știu, ca, să le învețe și pe ele a citi, dacă e posibil.

Învățământul teoretic va consta mai ales din conferințe, în care din auzite să se caute a se procura auditoarelor cunoștințe uzuale țărănești și ceva noțiuni, foarte puține, despre alte lucruri ce se pot găsi utile pentru ele.

2. În școalele de gospodărie rurală se vor primi ca auditoare oricine se va prezenta, cu condițiune, însă, să nu producă tulburări sau să provoace neînțelegeri, care să împiedice bunul mers al școalei. Nu se vor cere examene de admitere, nu se va da niciun concurs, și nu se va elibera niciun certificat de frecventare sau absolvire. Numărul admiterilor va fi limitat numai prin capacitatea localului și prin putința de a se da o instrucțiune serioasă.

3. Școala va tinde a fi imaginea cât mai exactă a unei bune gospodării de țăran mijlociu. Va trebui sa aibă vaci și boi, oi, capre, porci, păsări de curte, stupi, viermi de mătase etc. Elevele vor face singure toate lucrările gospodăriei, afară de munca agricolă la câmp, pentru care vor tocmi lucrători, însă tot sub supravegherea elevelor. Localurile de școală vor fi cât mai reduse și deloc luxoase; vor fi case și construcțiuni țărănești.

4. Lucrările şcoalei vor fi împărţite în lucrări de vară şi de iarnă, care se fac în casă. Ele vor fi dispuse în aşa fel în cât, dacă se poate, o elevă să poată dobândi într-un singur an cunoştinţe bune, îndestulătoare unei bune gospodine. Un al doilea an va putea servi pentru elevele care ar putea rămânea în şcoală mai mult, şi ar fi consacrat mai ales ţesătoriei, împletiturilor, cusătoriei etc.

5. Veniturile şcoalei se vor distribui conform art. 12 din legea învăţământului profesional.

6. Personalul se va compune dintr-o directoare şi din maestrele necesare. Ca directoare se va alege o bună învăţătoare, nu prea tânără (35–50 ani), care să fie cunoscută ca femeie energică şi morală şi va dovedi că e o bună şi pricepută gospodină. Ea va fi însărcinată a da direcţia şcoalei, a distribui lucrările după timp şi armoniza învăţământul în aşa fel, încât să nu se dea prea mare dezvoltare unei părţi şi nu destulă alteia. Ea va preda vreuna din părţile gospodăriei enumerate la punctul 1, dacă va avea priceperea necesară, iar dacă nu, numai partea teoretică, adică lecturi şi conferinţe cu aplicaţiuni practice.

Maestrele vor fi sătence, luate, pe cât se poate din satele vecine cu şcoala, dar la nevoie şi mai de departe, şi chiar din Transilvania sau Bucovina. Ele vor trebui să fie cunoscute ca având cunoştinţe temeinice de natură practică, în vreuna din ramurile enumărate la punctul 1, să fie harnice, deştepte, sănătoase şi cu purtări bune; ştiinţa de carte nu este indispensabilă. Afară de aceasta, şcoala va avea argaţii necesari pentru partea grea a îngrijirii vitelor şi a lucrării pământului.

7. Directoarea va conta ca învăţătoare detaşată, va avea leafa şi gradaţia sa de învăţătoare, plus 40 lei diurnă lunară. Maestrele vor primi 50–80 lei lunar, după învoială.

Directoarea va avea şi locuinţă, maestrele de asemenea, în limitele posibilităţii şi cât se va putea mai curând.

(Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 119 din 26 august 1904; în „Colecţiunea legilor Instrucţiunii“ 1904–1906, p. 435; în ziarul „Voinţa Naţională“ din 27 august 1904.)

113.

Ordin nr. 21037 din 30 noiembrie 1904 către învăţătorii ambulanţi însărcinaţi cu propaganda pentru tovărăşie

După ce a văzut reuşita încercării învăţătorului Şt. Morărescu de a forma o tovărăşie ţărănească pentru vânzarea productelor în comun, după ce a adus-o la cunoştinţa învăţătorilor prin circulara din septembrie 1904 (Nr. 111 din colecţia de faţă), Haret procedează îndată la luarea măsurilor de fapt: numeşte trei învăţători ambulanţi care să

meargă în comunele unde sunt împrejurări favorabile și să ajute pe cei localnici a pune bazele tovărășiei. În ordinul ce urmează le aduce la cunoștință detaliile misiunii ce le încredințează.

Prin deciziunea noastră nr. 29.512 din 22 noiembrie 1904, vi s-a dat însărcinarea de a lucra pentru propagarea printre săteni a ideii tovărășiilor țărănești, cu scop economic. Prin ordinul de față revenim asupra acestei chestii, pentru a clarifica pe cât se poate mai bine modul cum înțelegem noi însărcinarea aceasta.

Prima recomandație pe care trebuie să v-o facem este ca, mai ales la început, să nu căutați a risipi fără necesitate activitatea d-voastră în prea multe locuri. Folosul munciidv. nu va fi proporțional cu numărul tovărășiilor înființate, ci cu temeinicia lor. Decât să se înființeze repede un mare număr de tovarășii nu destul de solide, dintre care multe să dispară în curând, mult mai bine este a se înființa puține, însă ale căror condițiuni să fi fost de la început așa de bine studiate, încât reușita lor să fie sigură. Este știut că oriunde, dar mai ales la țară, încercările nereușite descurajează pe oameni și compromit cele mai bune idei, este dar o datorie pentru d-voastră ca să nu faceți nici un pas până ce nu veți fi siguri de succes. Și când veți fi reușit a constitui câteva tovărășii prospere și solide, risipite pe toată suprafața țării, ele vor servi de model și de îndemn, și exemplul lor se va propaga de sine cu cea mai mare repeziciune. Avem dovadă pentru aceasta marele succes al instituției băncilor populare, care tot în felul acesta au ajuns să se înmulțească și să prospereze așa cum le vedem. Va trebui dar ca mai întâi, în urma unei înțelegeri comune și pe baza cunoștințelor d-voastră personale și a informațiilor ce veți culege, să alegeți un mic număr de centre, răspândite în mod cât se va putea mai egal în toată țara, care să se afle în condițiile cele mai avantajoase posibile pentru înființarea câte unei tovărășii. Pentru aceasta, primul lucru ce se cere și fără care nu se poate, este ca să se afle în localitate un învățător, un preot, un primar sau un sătean, care să aibă mare autoritate asupra consătenilor lui, destulă inteligență și cultură, și mai ales care să fie înzestrat cu abnegația și avântul ce se cer pentru a se duce la bun sfârșit orice întreprindere de folos public. Pe unde se vor putea găsi întrunite mai multe din aceste elemente, sau și toate, izbânda va fi aproape sigură; căci, după ce d-voastră veți insufla acestora încrederea în succes și le veți fi arătat calea de urmat, se vor face ei propagatorii cei mai energici în satul lor, și lucrările vor putea merge bine de sine, și numai cu puțin ajutor și priveghere din partea d-voastră.

Este iarăși necesar ca primele tovărășii să se înființeze de preferință în sate mari. Succesul unui sat mare are mare răsunet prinprejur, și poate servi mai bine ca exemplu satelor înconjurătoare decât acela al unui sat mic; căci știm că amorul propriu local se găsește și la țară, și că un sat mare nu merge bucuros pe urmele unuia mai mic. De altă parte, într-un sat mare mai lesne se pot găsi oamenii necesari, iar efectele bune ale tovărășiei se exercită asupra unei mai mari sume de interese țărănești.

* * *

După ce se vor fi ales centrele primelor tovărăşii, d-voastră va trebui să aveţi conferinţă cu învăţătorii, preoţii şi autorităţile locale pentru a lămuri bine scopul ce se urmăreşte şi modul de funcţionare al tovărăşiei. Va trebui să căutaţi a face să intre cea mai deplină convingere în spiritul celor care vor fi colaboratorii d-voastră, cum că întreprinderea este folositoare şi realizabilă. Să vă feriţi a începe lucrul numai cu oameni pe jumătate sau deloc convinşi, şi pe care i-aţi vedea că se prind la treabă numai ca să vă facă plăcere sau numai ca să nu rămână mai pe jos decât alţii. asemenea oameni nu vor avea tăria de a sacrifica timpul, uneori şi interesele lor, pentru succesul întreprinderii, nici de a suferi supărările ce vor putea să le aducă neînţelegerea unora, inerţia sau reaua voinţă a altora. Odată ce colaboratorii d-voastră vor fi fost astfel aleşi şi pregătiţi, cu ei împreună veţi lucra pentru a atrage pe săteni şi a constitui cu ei tovărăşia.

* * *

În ceea ce priveşte scopul tovărăşiilor ce vor fi a se înfiinţa, decizia noastră nr. 29.512 precizează în special vânzarea în comun a productelor, şi întinderea comerţului de păsări, ouă, lapte cu derivatele lui etc. Nu trebuie însă ca iniţiativa d-voastră să fie împiedicată întru ceva prin această enumerare a noastră.

Împrejurările variază aşa de mult de la o localitate la alta, încât este imposibil a se fixa vreo normă comună pentru toată ţara. Dacă într-un sat poate fi bine a se începe cu o tovărăşie pentru vinderea cerealelor, în altă parte poate fi mai folositor a se organiza comerţul de unt sau de ouă, ori a se construi în comun un ferestrău sistematic, ori a se lua în arendă o bucată de loc sau în tăiere un petec de pădure. Tovărăşiile pentru vânzarea porumbului au reuşit bine în Vlaşca, pentru că porumbul sătenilor este mai bun şi de o calitate mai egală decât grâul lor şi pentru că portul Giurgiului era la doi paşi. Pentru aceste motive, tovărăşiile vor reuşi şi pe aiurea, dacă vor avea în apropiere un oraş mare sau un port şi dacă vor avea de obiect vânzarea în comun a porumbului. Dar aceasta nu însemnează că nu s-ar putea face asemenea tovărăşii şi pe unde nu e port în apropiere; va trebui numai ca modul de organizare al lor să fie potrivit împrejurărilor locului. În vecinătatea oraşelor mari, va fi nimerit a se da deosebită atenţie vânzării păsărilor, ouălor, untului şi brânzei, pentru că loc de desfacere sigur este la îndemână. Scopul tovărăşiei în acest caz va fi de a învăţa şi de a obliga pe asociaţi de a îmbunătăţi pe cât se poate obiectele de vânzare de a le prezenta frumos şi curat şi de a împuţina cheltuielile şi timpul pierdut prin însuşi faptul tovărăşiei; căci este evident că va fi un mare câştig când toate productele unui sat vor fi vândute la oraş de un om sau mai mulţi însărcinaţi cu aceasta, în loc ca fiecare gospodar să fie silit a pierde o zi întreagă ca să-şi vândă însuşi doi pui sau o duzină de ouă.

În părțile muntelui nu ar fi rău să începem a ne gândi să facem pe țărani a-și îmbunătăți ferăstraiele și pivele lor așa de primitive, și care fac un lucru așa de prost. E păcat să vezi cum o lemnărie așa de bună ca a noastră se lucrează așa de rău, din care cauză i se pierde jumătate din valoare. Dacă în loc de 20 de ferăstraie de acestea, înșirate pe un pârâu de munte, locuitorii unui sat s-ar întovărăși ca să-și facă unul singur bun și sistematic, ar scoate marfă mai multă, mai bună și mai bine plătită, ar câștiga mai mult și ar plăti și costul noului ferăstrău în câțiva ani. Tot așa cu pivele, cu morile.

Cu un cuvânt, pentru alegerea scopului fiecărei tovărășii, d-voastră veți fi conduși de nevoile speciale ale satului, de mijloacele lui, de oamenii cu care veți lucra, de folosul ce se poate realiza. Nicio indicație generală nu vă dăm în astă privință. Singura regulă mai mult sau mai puțin generală pe care va trebui să o aveți în vedere, va fi aceea de a căuta să se împuțineze pe cât se poate numărul intermediarilor care se interpun între țăran și cumpărătorul produselor sau muncii lui. Mai totdeauna acești intermediari abuzează în modul cel mai scandalos de nevoile sau de neștiința țăranului și realizează beneficii enorme și nimeritate și în socoteala țăranului și în a celui ce utilizează în cele din urmă munca lui. De multe ori beneficiile țăranului s-ar îndoi dacă ar trata el de-a dreptul cu adevăratul cumpărător. Iată pentru ce este de dorit a se da o deosebită atenție tovărășiilor pentru vânzarea în comun a productelor de orice fel, pentru luarea de pământuri în arendă, și altele de acest fel.

* * *

În ceea ce privește în special vânzarea în comun a productelor, circulara noastră către învățători cu nr. 44.933 din 16 august 1904, publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 117 din 24 august 1904, dă oarecare indicații generale. Ea nu intră în amănunte, pe de o parte pentru că amănuntele ce am fi dat noi nu se puteau potrivi peste tot, și pe de alta pentru că scopul circularei era numai de a da îndemn, fără a intra în detaliile tehnice. În ordinul de față însă se cuvine să vă punem în vedere, după cum am făcut și mai sus, că realizarea acestui fel de tovărășii poate să întâmpine greutăți în sate care nu s-ar bucura de avantajele celor din Vlașca, unde reușita d-lui Morărescu a fost așa de bună. În satele depărtate de orice port și de orice oraș mare, predarea grânelor de către săteni de-a dreptul în mâna cumpărătorului nu se va putea face în mod așa de simplu cum s-a făcut la Arsache. În asemenea sate ar trebui ca tovărășia să trimită la târg un delegat, om de încredere, pentru a trata vânzarea și a încheia afacerea. În asemenea caz, tovărășia ar avea de purtat cheltuieli, uneori însemnate, să subscrie contracte de predări de marfă în condiții anume hotărîte de către cumpărător.

În astfel de cazuri va trebui negreșit să se găsească mijloace anume pentru a se înlătura greutățile, și credem că mijlocul cel mai potrivit este ca tovărășia țărănească să trateze de-a dreptul cu administrația docurilor din Brăila sau Galați.

Precum ştiţi, aceste docuri sunt nişte grânare publice, construite de stat cu mari cheltuieli, care au de scop a înlesni oricui păstrarea grânelor până să se găsească cumpărători cu preţuri bune. Şi nu numai că păstrează grânele în magazii solide de zid, unde sunt ferite de umezeală şi de insecte, dar au şi maşini perfecţionate care vântură grânele, le curăţă de neghină şi de orice amestec cu materii străine, ba le şi despart după calităţi. Administraţia docurilor se mai însărcinează să vândă grânele care-i sunt încredinţate la cumpărători din străinătate.

Dacă proprietarii grânelor au nevoie de bani şi nu le dă mâna să le vândă, pentru că nu se găsesc preţuri bune, administraţia docurilor poate să le dea cu împrumut o parte din preţul grânelor ce au depus la docuri, cu dobândă mică, rămânând să se despăgubească când se vând grânele. Şi pentru toate aceste înlesniri, docurile se mulţumesc cu o plată foarte mică.

Este foarte uşor ca satele depărtate să trimită de-a dreptul grânele lor la docurile din Brăila sau Galaţi şi atunci toate greutăţile de care vorbeam mai sus se înlătură.

* * *

Nu trebuie să se piardă din vedere că sătenii nu vor avea foloase în adevăr însemnate din vânzarea produselor lor, decât atunci aceste produse vor fi de bună calitate şi totdeodată de o calitate cât mai potrivită şi mai curată. În adevăr, cumpărătorii, mai ales cei din străinătate, nu cer numai ca grâul, spre exemplu, pe care îl cumpără să fie de soi bun; ei mai cer să nu fie făcut din soiuri amestecate. Lor nu le place să li se aducă la un loc grâu roşu amestecat cu grâu bălan, ori grâu cu boabe mari la un loc cu boabele mici, chiar dacă fiecare din aceste soiuri ar fi bune. Cumpărătorii cer ca să li se vândă deosebit grâul roşu de o parte, cel bălan de altă parte, şi aşa mai încolo. Cât pentru grâul amestecat cu neghină, cu secară, cu pământ, sau cu boabe stricate, un asemenea grâu pierde jumătate din preţul lui.

Iacă pentru ce grâul sătenilor se vinde de ordinar cu preţuri aşa de proaste, pe când al proprietarilor e cu mult mai scump.

Pricina este că aceşti din urmă seamănă numai sămânţă aleasă, de un singur fel, şi mai au grijă de o văruiesc, pentru ca să o ferească de stricăciune. Va trebui ca şi sătenii să facă ca dânşii, dacă vor să aibă folosul cuvenit de la grânele lor şi va trebui ca d-voastră să insistaţi ca tovărăşiile ce se vor face pentru vânzarea grânelor să impună la toţi tovarăşii ca să nu semene decât sămânţa aleasă mărunt, să facă semănăturile la vreme, să are adânc; cu un cuvânt, fiecare tovărăşie va avea datoria de a deprinde pe membrii ei cu o cultură mai înţeleaptă, pentru că altfel nu şi-ar putea realiza scopul de a putea vinde productele în comun. Cu chipul acesta o tovărăşie de acest fel, va avea şi datoria de a cumpăra în comun sămânţa de semănat şi aceasta se găseşte foarte bună la mulţi proprietari sau la fermele statului Laza şi Studina sau la oricare din şcoalele de agricultură.

* * *

Vom zice încă câteva cuvinte asupra tovărăşiilor care vor avea de scop a lua cu arendă moşii, fie de-ale statului fie de ale particularilor; acest fel de tovărăşie este unul din acele care vor aduce cu timpul cele mai însemnate servicii şi sătenilor şi proprietarilor. Şi unii şi alţii nu pot decât să câştige din venirea lor în contact direct în loc de a avea a face cu arendaşul, om străin, al cărui interes diferă şl de ale sătenilor şi de ale proprietarului. Interesul lui este ca în scurtul timp cât va petrece pe moşie, să scoată cât mai mare folos posibil fără a se preocupa dacă după plecarea lui sătenii vor rămânea ruinaţi, moşia secătuită şi acaretele dărâmate.

Proprietarul însă are interes ca sătenii lui să fie avuţi şi cu putere de muncă pentru că altfel valoarea moşiei lui scade, sătenii au de asemenea interes ca productivitea moşiei să rămână cât mai mare, pentru că ei pe dânsa se hrănesc şi când moşia nu va mai produce nimic nici ei nu vor mai avea cu ce să trăiască pe dânsa. Este, dar completă potrivire de interese între săteni şi proprietari, şi este de datoria bine înţeleasă a oricărui doritor de binele ţării ca să facă să domnească cea mai deplină armonie între unii şi alţii, să-i apropie şi să-i facă să se preţuiască reciproc.

Este însă o cauză pentru care până acum sătenii nu au putut să ia pământuri în arendă. Este că proprietarii nu puteau să trateze cu un sat întreg, pentru că după legile de până acum nu se putea face tovărăşii ţărăneşti, aşa că în caz de neînţelegere, proprietarul ar fi fost silit să se judece cu fiecare sătean în parte. Dar acum tovărăşiile ţărăneşti se pot înjgheba în mod regulat, aşa că această mare cauză de strâgănire pentru proprietari nu mai există.

Înţelegerea este, dar, mult mai lesne de stabilit, cu atât mai mult că fiecare îşi găseşte interesul; căci dacă folosul pe care-l ia arendaşul s-ar împărţi între săteni şi proprietar, şi unul şi celalt s-ar găsi folosiţi.

Însă pentru ca încrederea proprietarilor să fie câştigată, este indispensabil ca în toate cazurile când sătenii vor reuşi să ia în arendă o moşie, ei să fie de cea mai scrupuloasă corectitudine în relaţiile lor cu proprietarul.

Nu trebuie ca proprietarul să aibă cea mai mică strâgănire din partea lor, nici să sufere pagube, neplăceri sau întârzieri de plată. Pentru asemenea tovărăşii ar trebui ca atenţia d-voastră să fie îndoită, ca contractele de arendare să cuprindă clauze clare şi pe care sătenii să le poată executa, ca nu cumva sătenii să contracteze arendări pe care să nu le poată plăti; ca nu cumva să se strecoare în tovărăşiile lor, cârciumari cămătari sau alte soiuri de paraziţi, care nu muncesc, dar care trăiesc din munca altora şi care veşnic vor avea interes a semăna zâzania între săteni şi proprietari ca să poată ei pescui în apă tulbure.

Să căutaţi a face ca în fruntea tovărăşiilor acestora, să fie puşi oameni cumpăniţi la minte şi dacă se poate cu oarecare avere sau altfel de bază în sat,

oameni care să aibă influență asupra sătenilor și cu care proprietarul să poată la nevoie să descurce neînțelegerile ce s-ar putea ivi.

O altă recomandație însemnată ce trebuie să facem, este ca ori de câte ori o tovărășie țărănească va reuși să ia în arendă o moșie, mai ales dacă va fi mai mare, să se ia măsuri pentru ca cultivarea ei să se poată face în mod mai rațional decât fac sătenii pe locurile lor.

Nu este vorba să li se impună cine știe ce metode complicate și grele; dar sunt câteva îmbunătățiri ușor de înțeles și ușor de executat, pe care dacă le-ar adopta sătenii ar putea să-și îndoiască beneficiile.

Astfel este rotația regulată a culturilor, semănare la timp, arăturile adânci, întrebuințarea de sămânță curată și bună, cultura de furaje artificiale, în special de leguminoase, și alte trei sau patru reguli, a căror aplicare ar schimba cu totul fața agriculturii țărănești și ar îmbunătăți și pământurile, care încep deja a se resimți de atâția ani de cultură lipsită de orice sistem. Va trebui dar ca tovărășiile care vor lua în arendă vreo moșie să înscrie în actul său de constituire, cu obligație pentru toți membrii săi, acele câteva reguli ce am semnalat mai sus și dacă moșia este ceva mai mare, va fi chiar avantajos ca tovărășia să-și tocmească un agronom, care cu știința lui, să privegheze exploatarea moșiei și să ajute pe săteni cu sfaturile lui.

O asemenea măsură ar satisface interesele bineînțelese și ale sătenilor și ale proprietarului.

* * *

Aceste sunt, dle învățător, cele câteva sfaturi ce am crezut că putem să vă dăm cu ocazia intrării d-voastră în însărcinarea ce v-am dat. Se înțelege că nu am spus aici tot ce s-ar putea spune; dar nici nu încercăm aceasta, pe de o parte pentru că ordinul de față ar deveni prea lung, și pe de altă parte că nici nu se poate de mai înainte prevedea felul greutăților ce vor fi de învins pe calea încă nestrăbătură pe care intrăm.

Va atârna de priceperea d-voastră și a celor cu care veți avea a lucra, ca să vă siliți să rezolvați greutățile ce vă vor ieși în cale. În cazurile mai deosebite, veți cere și îndrumările noastre, pe care nu vom lipsi a vi le da.

Pentru a ne ține în curent cu activitatea d-voastră și cu rezultatele dobândite, ne veți adresa câte un raport la fiecare trei luni, arătându-ne tovărășiile înființate, natura și obiectul lor, numărul membrilor fiecăreia, greutățile întâmpinate și orice alte lămuriri veți mai crede de cuviință.

(Publicat în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 238 din 15 decembrie 1904, p. 4843.)

114.

Circulara nr. 45182 din noiembrie 1904 către învățători ca să dea concurs la ajutarea sătenilor lipsiți de porumb

În anii de criză și de mari reduceri în cheltuielile statului (care încep cu 1901) s-a întâmplat și seceta din vara anului 1904. Haret socotește că nu este destul ca guvernul să înscrie în buget – pe atunci așa de redus – sume diferite pentru a procura porumb țăranilor lipsiți, dar se impune ca ajutorarea să se facă în cea mai bună rânduială și anume prin mijlocirea băncilor populare. Cum conducătorii celor mai multe bănci erau învățători, Haret se adresează lor, făcând apel la cele mai frumoase ale lor sentimente și stimulând zelul lor pentru interesul general.

Seceta neauzită de care suferă țara întreagă de mai bine de un an amenință să devină un dezastru pentru săteni, dacă nu le vor veni în ajutor toți aceea care pot să-i ajute într-un fel oarecare.

Guvernul a luat măsurile care erau în putința sa și va mai lua pe acelea pe care le vor impune împrejurările. Credem, însă că atâta nu e de ajuns și că concursul tuturor oamenilor de bine este neapărat trebuitor pentru ca să triumfăm de o calamitate așa de mare.

Printre cei chemați în prima linie ca să dea ajutorul lor sunteți d-voastră învățătorii; căci d-voastră cunoașteți oamenii și împrejurările locale și aveți și pricepere pentru a vă da seamă de măsurile ce se iau de la centru și de modul cel mai nimerit pentru a le aplica.

Un motiv și mai puternic este că activitatea d-voastră din anii din urmă v-a câștigat încrederea și iubirea sătenilor, și că vorba d-voastră ei o ascultă și o urmează.

După cum ați putut vedea din publicațiile făcute în zilele din urmă, guvernul, în împrejurările cele grele prin care trecem, a introdus, ca organ principal al acțiunii sale băncile populare sătești. Printr-însele se va face împărțirea ajutoarelor la săteni și tot printr-însele se va face și regularea socotelilor. Băncile populare sunt dar chemate ca, îndată după înființarea lor, să joace un rol de frunte și să aducă cel mai mare serviciu ce se poate aduce clasei țărănești: acela de a o scoate din nevoia momentului și de a nu o lăsa ca, din cauza acestei nevoi, să rămână îngenuchiată pentru multă vreme, după cum se întâmpla până acum. Dacă băncile populare vor împlini bine și cu tragere de inimă însărcinarea ce li se dă, ele vor bine merita de la țară, și recunoștința sătenilor, îndeosebi, le va fi dobândită pentru veșnicie.

Acum este dar timpul ca să se arate ce admirabilă instituție sunt aceste bănci. Și de vreme ce d-voastră, învățătorii, sunteți acei cărora, înaintea oricui altora, se datorește înființarea lor, este acum pentru d-voastră oarecum o datorie

de onoare ca să dovediți și celor mai neîncrezători, ce mari servicii ați făcut țărănimii, când i-ați dat băncile populare. De acțiunea d-voastră acum va depinde ca ele să devină în adevăr populare, în sensul ca sătenii să înțeleagă că nu mai pot trăi fără ele, să le prețuiască și să le iubească așa cum merită.

Ceea ce așteaptă astăzi țara de la d-voastră, este ca să dați concursul d-voastră din toată inima, la opera de salvare din nevoia actuală. Ministerul de interne și finanțe s-au adresat deja la d-voastră, făcându-vă să participați la lucrările comisiilor care vor fi însărcinate cu repartizarea ajutoarelor. Vă rugăm și noi să dați concursul d-voastră înțelept și stăruitor acestor comisii, să îndemnați pe săteni a fi cu chibzuială în cererea și în întrebuințarea ajutoarelor, să le dați sfaturile cele mai potrivite locului și împrejurărilor în care se află. Cu aceeași ocazie veți putea face o propagandă foarte folositoare pentru popularizarea ideii băncilor populare; căci serviciul cel mare pe care-l vor face acum, va dovedi oricărui sătean că este aproape o datorie pentru dânșii ca să fie membru la o bancă. Nu-i lăsați să creadă neadevărul născocit de cămătari că băncile vor fi îndatorate să plătească din banii membrilor lor datoriile celor ce nu vor putea plăti ajutoarele din anul acesta. Lămuririle date de ministerul de finanțe sunt destul de limpezi, pentru ca asemenea născociri rău voitoare să mai poată amăgi pe cineva.

Cu concursul d-voastră, cu al administrației, care este. asigurat, și cu al preoților, la care de asemenea ne adresăim:. avem încrederea că vom trece cu bine și această grea încercare.

(Publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii“ nr. 237, din 1 decembrie 1904, p. 4783; în ziarul „Secolul“ din 25 august 1904 nr. 1545.)

NOTE

1. *Partidul liberal-național*, corect este Partidul Național Liberal.

2. *le mieux est l'ennemi du bien* (fr.), mai binele este dușmanul binelui.

3. Haret se referă la Școala Normală „Vasile Lupu", una din cele mai vechi școli românești. Aici a învățat Ion Creangă. Titu Maiorescu a fost director în perioada 1863–1868.

4. *Em. Costinescu* (1844–1921), om politic. Unul dintre fondatorii și directorii Băncii Naționale a României. Deputat liberal. De mai multe ori ministru. Primarul municipiului București în perioada februarie 1901 – aprilie 1901.

5. *Maxima debetur pueris reverentia* (lat.), cel mai mare respect îl datorăm tinerilor, maximă din Juvenal, *Satire XIV*.

6. *Gustav Weigand* (1860–1930), filolog german. În anul 1893 a înființat Institutul pentru Studiul Limbii Române de la Leipzig. A fost primul lingvist care a cercetat dialectele și graiurile limbii române, călătorind, în anii 1887 și 1909, în toate ținuturile locuite de români. El a impus în lumea științifică denumirea de „aromân".

7. *Nuși Tuliu* (1872–?), scriitor. Profesor la gimnaziul din Ianina. Revizor școlar în Epir și Tesalia. Profesor de limba română la Chișinău. Scrieri: *Poezii*, *File rupte din viața aromânilor*, *Calvarul neamului*.

8. *Apostol Mărgărit* (1832–1903), profesor. Inspector școlar pentru școlile românești din Turcia. Membru corespondent al Academiei Române. Scrieri: *Raport despre persecuțiile școalelor române în Macedonia din partea grecilor*, *Memoriu privitor la școalele române de peste Balcani*, *Școalele române din Macedonia*.

9. *Nicolae Batzaria* (1874–1952), scriitor. Timp de opt ani a fost senator în parlamentul otoman. Ministrul Lucrărilor Publice în guvernul turc. Director al primului ziar aromânesc editat în România („Deșteptarea", 1908), După 1920, s-a stabilit în România. Senator. Ca autor este cunoscut sub numele de „Moș Nae", creatorul personajului Haplea. Scrieri: *Haplea la București*, *Noile pățanii ale lui Haplea*, *Turcoaicele*, *Paravulii*, *Mițu Mițișor*, *Povestiri de aur*.

10. *Nicolae Papahagi* (1868–?), profesor. A predat la școlile din Bitolia și Ianina. Scrieri: *La question macedonienne*, *Moșneagul de la munte*, *Les Roumains de Turquie*.

11. *Pericle Papahagi* (1872–1943), lingvist și folclorist. Profesor la licee din Salonic și Giurgiu, Silistra. Profesor la Facultatea de Litere și Filosofie din București. Scrieri: *Din literatura poporană a aromânilor*, 2 vol., *Românii din Meglenia. Texte și glosar*, *Meglenoromânii. Studiu etnografico-filologic*, 2 vol., *Basme aromâne și glosar*, *Urme românești în toponimia Peninsulei Balcanice*, *Macedoromânii sau aromânii*, *Din dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*.

12. *Nicolae C. Coculescu* (1866–1952), astronom. Profesor de astronomie la Universitatea din București. În 1908 a înființat Observatorul astronomic din București. Lucrări: *Chestiunea calendarului*, *Teoria refracției astronomice*, *Tratat elementar de astronomie*.

13. *George Dragu* (1866–?), avocat. Profesor de filosofie la Liceul „Gh. Lazăr“ București. Profesor la Școala Superioară de război. Deputat. Redactor la „Liberalul“, „Lupta“, „Secolul“. Scrieri: *Contractul de mandat*, *Știința și morala*, *Partidul conservator*, *Chestiuni economice*, *Instrucțiunea civică*.

14. *Prevaricațiune*, încălcarea îndatoririlor funcției.

15. *Ipolit Strâmbulescu* (1871–1934), pictor. Profesor la Școala de Belle Arte din București. Membru fondator al Tinerimii Artistice. Autor al unor cărți de pedagogia și tehnica picturii și a desenului.

16. *Dumitru Gerota* (1867–1939), medic. Membru corespondent al Academiei Române. Profesor la Facultatea de medicină din București. Este autorul tehnicii de injectare a vaselor limfatice, „metoda Gerota“. Cel dintâi radiolog român. A înființat la București, un spital, precum și Muzeul de mulaje anatomico-chirurgicale, lucrate în întregime de el. Lucrări: *Ueber die Anatomie und Physiologie der Harnblase*, *Razele lui Röntgen sau razele X*, *Efectele și dezavantajele purtării corsetului*, *Raporturile rinichiului cu privire la ectopia congenitală și căpătată.*

17. *Trovatore* (*Trubadurul*), opera lui Giuseppe Verdi.

18. *Gh. Dumitrescu Bumbești* (1861–1939), învățător. A înființat cercul cultural „Luminarea săteanului“ și revista „Șezătoarea săteanului“. Inspector al Casei Centrale a Băncilor Populare.

19. *Constantin Meissner* (1854–1942), pedagog și om politic. Membru de onoare al Academiei Române. Membru al „Junimii“. Director al Școlii normale „Vasile Lupu“. Ministru. Deputat. Președinte al Camerei Deputaților. Scrieri: *Prima carte de citire și scriere*, *Prima carte pentru studiul limbei germane*, *Educație și viața socială*, *Pe marginea Codului penal*.

20. *străgănire*, șicană.

21. *Vasile Stroescu* (1845–1926), om politic. Membru de onoare al Academiei Române. Judecător la Tribunalul din Hotin. A dat în arendă țăranilor proprietățile lui funciare. Președinte de onoare al Partidului Național Moldovenesc (1917). Primul președinte al Parlamentului României Mari.

22. *Turin* (Torino), oraș din Italia.

23. *Sava Henția* (1848–1904), pictor. A participat la Războiul de Independență (1877–1878) și a pictat numeroase scene de luptă. Dintre desenele sale amintim: „Soldat călare“, „Trecerea Dunării la Corabia“, „Lângă Lagărul din Calafat“.

24. *Nicolae Mantu* (1871–1957), pictor. Maestru Emerit al Artei. A colaborat cu desene satirice și caricaturi la revista „Moftul român“. În 1917 a lucrat ca reporter desenator la ziarul „România“. Vicepreședinte al Societății culturale „V.A. Urechia“. A trăit și pictat în Galați.

25. *Nicolae Grimani* (1872–1925), pictor. Tablouri: „Portretul Regelui Carol“, „Apostolii Petru și Pavel“.

26. *Constantin Artachino* (1870–1954), pictor. Inițial de orientare academistă, creația sa este dominată de clasicism. Profesor la Școala de Belle-Arte din Iași și București. Pictură murală la biserici din Alexandria, Tulcea, Otopeni, Sfântul Gheorghe Nou din Craiova, biserica românească Sfinta Treime din Sofia.

27. *Mihail (Michel) Simonide (Simonidy)* (1870–1933), pictor. Stabilit la Paris. A decorat holul plafonul sălii de consiliu a Casei de Economii și Consemnațiuni (CEC) din București. A pictat portretul regelui Carol I și al reginei Elisabeta.

28. *Pandele Ioanid* (1878–1956), pictor. Provine dintr-o familie care a dat mulți pictori, cei mai cunoscuți fiind Gheorghe Ioanid, Costache Ioanid. Autor al unor serii de tablouri „Hora“.

29. *Ioan Georgescu* (1856–898), sculptor. Profesor la Școala de arte frumoase din București. Lucrări: „Aruncătorul de lance“, „Alexandru Odobescu“, „Mihail Pascaly“, „Dimitrie Bolintineanu“, „Vasile Alecsandri“, „M. Eminescu“, „Gheorghe Lazăr“, „Gheorghe Asachi“.

30. *Costin Petrescu* (1871–1954), pictor. Profesor la Academia de Belle-Arte din București. A pictat „Marea frescă a Neamului Românesc“ de la Ateneul Român.

31. *Titus Alexandrescu* (1868–1928), pictor. Decorator de biserici. Autor de portrete, din care amintim „M.S. Regele și Regina din România“.

32. *Carol Göbl* (1845–1916), tipograf. Proprietar al Institutului de Arte Grafice din București.

33. *I. Socec*, tipograf, editor și librar.

34. *Constantin Jiquidi* (1865–1899), desenator și caricaturist român. A colaborat ca grafician la „Moftul român“. A fost, probabil, primul autor de benzi desenate în România, publicate în revista „Amicul Copiilor“, în 1893.

35. *A.D. Xenopol* (1847–1920), istoric. Profesor și Rector al Universității Iași. Membru al Academiei Române. Profesor onorific la Sorbona. Deputat. Lucrări: *Principiile fundamentale ale istoriei*, *Teoria istoriei*, *Istoria românilor din Dacia Traiană* (14 vol.), *Istoria partidelor politice în România*, *Teoria lui Rösler*.

36. *Alexandru Obregia* (1860–1937), medic psihiatru. Profesor la Facultatea de Medicină din București. Senator. Lucrări: *Contribuție la studiul experimental al centrilor cerebro-corticali*, *motori și vizuali*, *Noul ospiciu de alienați de lângă București*, *Alcoolismul*, *Leziunile neuromelor cerebrale*.

37. *Christu Negoescu* (1858–?), om politic. Licențiat în litere și filosofie, doctor în științe politice și administrative. Deputat. Administrator al Casei Școalelor. Șef al diviziunii școalelor. Inspector școlar. Director al Învățământului primar și normal. Scrieri: *Poezii*, *Studiu asupra fabulei*, *Colinde și cântece de stea*, *Educația integrală*.

38. *Witold Rola-Piekarski* (1857–1909), desenator și caricaturist. Profesor de desen la Slatina și Tîrgu Jiu.

39. *Wladimir Hegel* (1839–1918), sculptor polonez de origine germană din România. Primul profesor de sculptură al Academiei de Belle-Arte din București. Lucrări: „Statuia lui Miron Costin“ din Iași, „Statuia lui Vasile Alecsandri“ din Iași, „Monumentul Eroilor Pompieri“ din București, „Bustul Reginei Elisabeta“ de la Muzeul Național Peleș.

40. *Dimitrie Nenițescu* (1861–1930), om politic. Director al Băncii Naționale a României. A fost deputat si unul dintre fruntașii Partidului Conservator. Ministru. A condus ziarul „Renașterea“.

41. *Theodor Dimitrie Speranția* (1856–1929), scriitor. Profesor la Academia de Muzică și Arta Dramatică. Inspector al Învățământului particular. Membru corespondent al Academiei Române. Scrieri: *Anecdote populare*, *Gramatica română*, *Icoane vii*, *Manual de limba română*.

42. *Anghel Demetriescu* (1847–1903), scriitor. Membru corespondent al Academiei Române. Profesor la liceul Sfântu Sava și la liceul Gh. Lazăr din București. Scrieri: *Elemente de geografia*, *Obiectul artei în general*, *Mihail Eminescu*.

43. *Alexandru V. Urechiă* (1860–1941), medic. Fiul lui V.A. Urechia. Doctor în medicină la Paris. Profesor de igienă la licee din București. Scrieri: *Șarlatanismul în medicină*, *Igiena*, *Noțiuni de igienă*, *Noțiuni de anatomie*.

44. *Johann Heinrich Pestalozzi* (1746–1827), pedagog elvețian. A reînnoit conținutul și metodele învățământului primar. Lucrări: *Ora de seară a unui sihastru*, *Leonard și Gertruda*.

45. *Ion A. Rădulescu-Pogoneanu* (1870–1945), pedagog. Membru al Academiei Române. Profesor de pedagogie la Universitatea din București. Director al Seminarului Pedagogic Universitar. Scrieri: *Probleme ale culturii românești*, *Johann Heinrich Pestalozzi*.

46. *Maximilian Delphinius Berlitz* (1852–1921), lingvist german. Fondatorul școlilor de limbă Berlitz. A inventat metoda de predare a unei limbi bazată pe conversație.

47. *Louis Pierre Blanc* (1860–1903), arhitect francez. Stabilit în România prin căsătorie. Este autorul proiectelor: Universitatea din Iași, Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, Institutul botanic, liceele din Buzău și Tecuci, Facultatea de medicină din București.

48. *Gheorghe Duca* (1847–1899), inginer. Profesor și director al Școlii de Poduri din București. Director general la C.F.R. Membru fondator al Societății Politehnice.

49. *Gh. Marincu* (?–1937), om politic. Deputat. Secretar general la Ministerul de Interne.

50. *Barbu Alexandru Știrbey* (1872–1946), om politic. Președinte al Consiliului de Miniștri, ministru de Interne și ad-interim la Finanțe și la Externe, membru de onoare al Academiei Române.

51. *Ion Alpar* (1855–1901), pictor. Profesor de topografie la Școala militară. Lucrări: „Casă la Câmpina“, „O turmă de oi“, „Sub nuci“, „Satul“ etc.

52. *Fondul „Roșca-Codreanu“* a fost constituit din averea lăsată de Neculai Roșca Codreanu în 1854 pentru inființarea primei școli de fete din Bârlad. Fratele său, Gheorghe Roșca Codreanu (1805–1837) lasă prin testament toată averea sa în scopuri filantropice, printre care și deschiderea unei școli în care să se predea limba latină.

53. *Principesa Maria*, viitoarea regină a României (1914–1927).

54. Probabil greșeală de tipar. Universitatea din București a fost înființată prin Decretul nr. 765 din 4/16 iulie 1864 al Domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

55. *Științele de stat* sunt științele administrative.

56. *Constantin Jornescu* (1884–1938), inginer agronom. Profesor universitar. Doctor în drept. Deputat și senator. Prefect de Roman.

57. *Fundațiunea Carol* (I) este actuala Bibliotecă Centrală Universitară București.

58. *Hillel Manoach*, personalitate marcantă a Comunității evreilor din București. A susținut revoluția de la 1848.

59. *Fondul Adamachi* a fost creat de către boierul Vasile Adamachi (1817–1892). Prin testamentul său, redactat în anul 1892, a făcut o donație Academiei Române pentru acordarea anuală de premii.

60. *George Murnu* (1868–1957), scriitor și istoric. Membru al Academiei Române. Profesor de arheologie la Universitatea București. Director al Muzeului Național de Antichități. Lucrări: *Pentru românii din peninsula Balcanică*, *Studiu asupra elementului grec ante-fanariot în limba română*, *Gânduri și vise*, *Arheologia clasică și rostul ei la noi*.

61. *Comedia-Franceză* a fost înființată la Paris, în 1680, la ordinul regelui Ludovic al XIV-lea. Este o asociație a actorilor francezi, cu o ierarhie clară între societari și pensionari. Este singura trupă de teatru permanentă din Franța care abordează repertoriul național.

CUPRINS

Introducere. Activitatea ministerială a lui Haret de la 14 februarie 1901 până la 22 decembrie 1904 / 5

1901–1904 / 31

29. Circulara nr. 3302 din 10 aprilie 1901 către toate şcoalele, prin care se interzice corespondenţa între elevi pe cărţi poştale ilustrate / 33
30. Circulara nr. 19844 din aprilie 1901 către prefecţi ca să dea concurs la înfiinţarea de şcoli profesionale / 33
31. Circulara nr. 3052 din 11 aprilie 1901 către directorii şi directoarele şcoalelor de toate gradele ca să nu se impună elevilor ore suplimentare / 36
32. Circulara nr. 3021 din 12 aprilie 1901 către revizorii şcolari ca învăţătorii să cultive grădinile şcolare / 36
33. Circulara nr. 2984 din 12 aprilie 1901 către învăţători în acelaşi scop / 38
34. Circulara nr. 3227 din 25 aprilie 1901 către revizori despre modul de a se arenda învăţătorilor terenurile Casei Şcoalelor pentru cultură model / 40
35. Circulara nr. 22074 din 2 mai 1901 către revizorii şcolari pentru orarul şcoalelor primare / 43
36. Circulara nr. 4194 din 24 mai 1901 către prefecţi pentru clădirea localurilor de şcoale primare / 44
37. Deciziunea nr. 27110 din 24 mai 1901 prin care se hotărăşte să fie un singur abecedar şi o singură carte de citire / 46
38. Circulara nr. 6730 din 24 iulie 1901 către prefecţi pentru şcolarii care fac tulburări în localurile publice / 47
39. Deciziune nr. 39374 din 26 iulie 1901 prin care se înfiinţează şcoale profesionale elementare de la 1 septembrie 1901 / 47
40. Ordinul nr. 7015 din 8 august 1901 către două şcoale de meserii prin care se arată importanţa meseriilor / 56
41. Circulara nr. 43913 din august 1901 către direcţiile şcoalelor secundare pentru înscrierile în şcoalele secundare / 58
42. Adresă către episcopi nr. din august 1901 rugându-i să ia măsuri a asocia şi pe preoţi la cercurile culturale / 61
43. Circulara nr. 7700 din 1 septembrie 1901 către directorii şcoalelor secundare de băieţi şi de fete despre începerea cursurilor în septembrie / 61

44. Raport către Rege asupra şcoalelor şi bisericilor române din străinătate, 15 noiembrie 1901 / 66
45. Rezoluţie pusă la 22 decembrie 1901 pe raportul nr. 532 din 1901 al revizorului de Roman, care înaintează memoriul învăţătorului Mureşeanu privitor la lucrul manual / 121
46. Circulara nr. 685 din 17 ianuarie 1902 către licee şi şcoale secundare de fete ca să se respecte dispoziţiile programelor şi regulamentele / 122
47. Raport la Rege nr. 3893 din 22 ianuarie 1902 despre activitatea extraşcolară a unor învăţători şi pentru a li se acorda „răsplata muncii” / 124
48. Circulara nr. 2981 din 26 ianuarie 1902 către revizori şi directorii şcoalelor primare ca să nu se impună elevilor cumpărare de cărţi şi rechizite neprevăzute de programă / 127
49. Adresa din 20 februarie 1902 către mitropoliţi şi episcopi cerând concurs pentru îmbunătăţirea stării claselor muncitoare / 128
50. Rezoluţie pe raportul nr. 190 din 1902 al inspectorului şcolar Haliţa privitor la specula cu caiete de caligrafie etc. / 129
51. Deciziunea nr. 1127 din 4 februarie 1902 ca să se ţină în fiecare an în februarie cerc cultural între preoţi şi învăţători spre a-şi coordona activitatea / 130
52. Circulară către revizori nr. 1127 din 5 februarie 1902 pentru învăţământul rural care trebuie să fie practic / 131
53. Deciziunea nr. 7730 din 8 februarie 1902 pentru sărbătoarea „sădirea pomilor” / 135
54. Apel către proprietarii rurali ca să procure pământ pentru învăţământul agricol, februarie 1902 / 138
55. Deciziunea nr. 10825 din 21 februarie 1902 pentru organizarea cercurilor culturale / 139
56. Ordin nr. 15520 din martie 1902 către revizorul de Muscel despre juriile de împăciuire / 142
57. Ordin nr. 2290 din 22 martie 1902 către directorii şcoalelor secundare de toate felurile despre purtarea elevilor în timpul vacanţelor / 143
58. Decizia nr. 16.148 din 22 martie 1902 obligând pe învăţători să dea la conferinţele generale informaţiuni despre cantine, grădini şcolare, cursuri de adulţi, cercuri culturale şi bănci populare / 143
59. Circulara din 11 aprilie 1902 către revizori ca să adune obiecte pentru alcătuirea unui muzeu de artă naţională / 145
60. Circulara nr. 4568 din 22 aprilie 1902 către directorii şcoalelor secundare de toate felurile din Bucureşti pentru elevii care fac scandal pe stradă / 147
61. Deciziunea nr. 5036 din aprilie 1902 pentru cultura cartofului / 149
62. Raport la Rege nr. 21698 din 11 mai 1902, lăudând munca unor învăţători şi propunând a fi medaliaţi cu „răsplata muncii“ / 150
63. Deciziunea nr. 6490 din 1 iunie 1902 interzicând elevelor din şcoală să poarte corset / 151
64. Circulara din 13 iunie 1902 către învăţători ca băncile populare să nu facă întreprinderi riscate / 151
65. Deciziunea nr. 37696 din 25 iulie 1902 pentru suspendarea cursurilor în vederea lucrărilor agricole cu şcolarii / 152
66. Circulara nr. 37.695 din 28 iulie 1902 către revizori pentru ca şcolarii să aibă grădină acasă / 153
67. Deciziune nr. 40.921 din 10 august 1902 pentru organizarea administraţiei şcoalelor din imperiul Turciei / 154
68. Circulară către prefecţi nr. 9439 din 12 august 1902 pentru expoziţia grădinilor şcolare / 155

69. Ordin nr. 9016 din 16 august 1902 către direcțiile liceelor din Buzău și Piatra-Neamț pentru introducerea cursului de agricultură / 156
70. Circulara nr. 9445 din 28 august 1902 către maeștrii de muzică pentru a se învăța arii naționale / 160
71. Circulara nr. 43226 din 31 august 1902 către prefecți pentru înființarea cursurilor de adulți / 161
72. Circulara nr. 43265 din 1902 către revizorii școlari cu privire la activitatea corpului didactic rural / 162
73. Deciziunea nr. 45337 din 2 septembrie 1902 pentru salutarea drapelului / 164
74. Deciziunea nr. 9909 din 5 septembrie 1902 pentru închiderea școalelor bulgare din Tulcea / 165
75. Circulara din 28 noiembrie 1902 către prefecți pentru înmulțirea învățătorilor agricoli ambulanți / 166
76. Decizia nr. 11801 din noiembrie 1902 pentru înființarea la casa bisericii o bibliotecă cu tipărituri de ritual / 167
77. Decizia nr. 63702 din noiembrie 1902 pentru serbarea de la Călugăreni (Vlașca) / 168
78. Deciziunea nr. 1153 din 23 decembrie 1902 pentru înființarea de cantine școlare pe lângă școalele de agricultură / 168
79. Circulara nr. 527 din 3 ianuarie 1903 către prefecți ca să ajute școalele de agricultură și meserii cu burse, cantine… / 169
80. Circulara nr. 173 din 9 ianuarie 1903 către directorii liceelor, seminarelor, școalelor normale, școalelor de fete pentru excursiuni în timpul vacanței / 171
81. Circulara nr. din 10 ianuarie 1903 către revizori școlari ca să asocieze pe țărani pentru a lua în arendă pământuri de cultură după exemplul lui I. Zaharescu / 172
82. Deciziunea ministerială nr. 1.729 din 29 ianuarie 1903, prin care se fixează dimensiunile sălilor de clase în școlile rurale în vederea noului orar / 173
83. Circulara din 29 ianuarie 1903 către direcțiunile școalelor private, cu privire la îngrijirea educațiunii în școală / 174
84. Circulara nr. 1073 din 31 ianuarie 1903 către prefecți îndemnând să clădească localuri de școală / 176
85. Deciziunea nr. 3307 din 18 februarie 1903 pentru distribuția sporului de 10% pentru predarea lucrului manual / 177
86. Deciziunea nr. 5828 din 14 martie 1903 pentru înființarea unui orfelinat al corpului didactic / 179
87. Raport la Rege nr. 15598 din 24 martie 1903 pentru numirea învățătorului Brezeanu în Consiliul de administrație al băncilor populare / 181
88. Circulara nr. 17881 din 18 aprilie 1903 către învățători ca să lumineze pe săteni în privința intrigilor contra băncilor populare / 182
89. Adresa nr. 3386 din 19 aprilie 1903 către Școalele de belle-arte ca să facă copii după monumentele naționale și picturi / 184
90. Deciziunea nr. 7675 din 30 aprilie 1903 pentru înființarea cantinei universitare / 185
91. Rezoluțiune pe referatul dlui profesor C. Meissner(19)înregistrat la nr. 13.954 din 13 mai 1903, în gestiunea formării unei biblioteci pedagogice / 188
92. Circulara nr. 6.288 din 16 mai 1903 către primarii comunelor urbane cerând să ia măsuri energice pentru construirea localurilor de școală / 188

93. Circulara nr. 4889 din 5 iunie 1903 către direcțiile școalelor secundare pentru rotația profesorilor la aceste școale / 191
94. Circulara nr. 9842 din iulie 1903 către prefecți pentru expozițiile grădinilor școlare / 192
95. Circulara nr. 9843 din iulie 1903 către revizorii școlari pentru expozițiile grădinilor școlare / 192
96. Circulara nr. 40610 din 28 august 1903 către învățători îndemnându-i să îngrădească grădinile școlare cu glădiță / 193
97. Circulara nr. 40611 din 30 august 1903 către învățători îndemnându-i să culeagă cu elevii plante medicinale / 194
98. Raport la Rege asupra activității Ministerului de Instrucție, București, 1903 / 196
99. Deciziunea nr. 49545 din 23 septembrie 1903 prin care se modifică serbarea de la Călugăreni / 414
100. Circulara nr. 11829 din 22 noiembrie 1903 către licee, școale secundare și profesionale ca să aplice legea Casei de economie cu elevii / 414
101. Circulara nr. 11861 din 24 noiembrie 1903 către școalele inferioare de meserii asupra caracterului pe care trebuie să-l aibă lucrările lor / 415
102. Circulara nr. 11862 din 24 noiembrie 1903 către școalele elementare și inferioare de agricultură pentru același lucru / 416
103. Circulara nr. 11966 din 5 noiembrie 1903 către licee, școli de fete etc. în privința examenului de absolvire / 418
104. Circulara nr. 59304 din 2 decembrie 1903 către învățători pentru consolidarea băncilor sătești după noua lege a băncilor populare / 421
105. Circulara nr. 12345 din 4 decembrie 1903 către școalele private ca să introducă cărți aprobate de minister / 422
106. Rezoluția din 23 martie 1904 pe raportul institutorului I. Adamiu nr. 16415–1904 ca să fie la școli mașini de tuns, foarfeci etc. / 422
107. Rezoluția din 19 mai 1904 pe raportul liceului național din Iași pentru îmbogățirea bibliotecii / 423
108. Deciziunea nr. 13075 din mai 1904 ca să se suprime cele 2 ha. de teren învățătorilor care nu dau venit de pe ele / 423
109. Circulara nr. 34077 din iunie 1904 către învățători arătând că noua lege comunală le dă drept a lua parte la dezbaterile consiliului comunal / 424
110. Circulara nr. 43.873 din 15 august 1904 către președinții camerelor de comerț ca să înlesnească elevilor din școalele comerciale a face practică în prăvălii / 425
111. Circulara nr. 44933 din septembrie 1904 către învățători ca să îndemne pe săteni a se asocia ca să vândă produsele în comun / 426
112. Deciziunea nr. 46051 din 26 august 1904 prin care se organizează școalele de gospodărie rurală pentru fete / 430
113. Ordin nr. 21037 din 30 noiembrie 1904 către învățătorii ambulanți însărcinați cu propaganda pentru tovărășie / 431
114. Circulara nr. 45182 din noiembrie 1904 către învățători ca să dea concurs la ajutarea sătenilor lipsiți de porumb / 438